Національна академія наук України
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні

Н. Ф. КЛИМЕНКО, Є. А. КАРПІЛОВСЬКА, Л. П. КИСЛЮК

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЛЕКСИКОНІ

КИЇВ 2008

УДК 811.161.2,06,373
ББК 81. 2. Укр – 3
Авт. Знак К43

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

Відповідальний редактор: член-кореспондент НАН України доктор філологічних наук професор **Н. Ф. Клименко**

Рецензенти: доктор філологічних наук **С. О. Соколова**
кандидат філологічних наук **П. О. Селігей**

Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л.П.

Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: *Монографія*. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
ISBN 978-966-489-009-7

У монографії розглянуто поповнення та оновлення словникового складу української мови упродовж останніх двох десятиріч; зокрема, нові концептуальні поля лексики, подальшу диференціацію функціональних стилів мови та їхню інтеграцію, перехід слів з одного стилю в інший завдяки термінуванню і детермінуванню лексики, явища конкурування варіантних і синонімічних номінацій, загальні тенденції її розвитку як мови незалежної Української держави.

Показано зростання кількості абстрактних іменників, складних слів, процеси інтелектуалізації (окнижнення) мови і зімкнення їх з емотивністю мови. Висвітлено роль словотворення у сучасній українській номінації, зовнішні та внутрішні чинники появи неологізмів, неозапозичень, нових значень у відомих словах (неосемантизмів), формування нових кореневих та словотвірних гнізд, збільшення фонду словотворчих засобів мови, особливості їхнього функціонування в текстах.

Для мовознавців, викладачів, аспірантів та вчителів.

ISBN 978-966-489-009-7

© Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П.Кислюк
© Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розвитку української мови позначено змінами в лексиці та словотворенні, що викликані внутрішньо- та зовнішньомовними чинниками. Зі здобуттям Україною незалежності відбувається утвердження української мови в статусі державної. Це сприяє усуненню деформацій її науково-технічного та офіційно-ділового стилів, які мали місце в часи русифікації. З одного боку, відбувається подальша диференціація функціональних стилів літературної мови, а з іншого, посилюється інтеграція стилів, міграція слів з одного стилю в інший. Завдяки цьому науково-технічні терміни проходять стадію детермінування. У багатьох із них розвивається прагматико-оцінний ореол. Отже, помітне окниж-нення частини лексики на зразок *демпінгування, дерадянізація, манкуртизація* і водночас «орозмовлення» термінів: *тінізація, відмивання* (грошей), *футболізація* (суспільства) тощо.

Глобалізація світових процесів в економіці, науці, культурі, інформаційному просторі істотно впливає на словниковий склад мови, сприяє формуванню нових понять, появі нових термінів, швидкому проникненню їх до загальнолітературної мови, отже, її термінуванню. Збільшуються потоки неозапозичень, що називають суспільно-політичні, культурні, наукові, технічні явища. Інакше, проходить процес інтернаціоналізації мови, формування фонду слів-інтернаціоналізмів, запозичених основ та афіксів.

Зміна радянської парадигми дійсності зумовлює перехід значної частини лексики до розряду історизмів. Це стосується назв партійних та громадських організацій, слів з радянізованим ідеологічним забарвленням. Водночас спостерігається подальший процес націоналізації мови. Значний прошарок лексики, забороненої в тридцяті роки, повертається з небуття. Це стосується багатьох слів типу *арсен, зазвичай, летовище, меценат,* а також термінів і одиниць, що вже детермінувалися: *відсоток, новинник, чинник.* Усе частіше запозичені слова калькуються. Дедалі більша частина з них існує паралельно з питомими термінами, пор.: *полігамія – багатошлюбність, абсорбція – вбирання, пентаедр – п'ятигранник.*

Формується велика кількість неосемантизмів, тобто слів з новим значенням: *сервер* – основний обслуговувальний пристрій комп'ютера, що функціонує як накопичувач інформації, розподільник інформації приєднаними приладами; *рейтинг* – спершу банківський термін зі значенням «показник надійності банку, ділового партнера», згодом «показник оцінки чиєї-небудь діяльності, популярності, що визначається соціологічним опитуванням».

Посилюється інтелектуалізація української мови за рахунок значного зростання абстрактної лексики: назв абстрактних дій (*міфологізація, деміфологізація, інвестування, кріолікування*) та ознак (*манкуртство, самопрезентація*), збільшення кількості складних слів: *алмазобетонорізання, зубопротезолікування, автовантажомеблеперевезення*. Інтелектуалізація мови пов'язана зі зростанням її емотивності. Так, дієіменники на зразок *афганізація, югославізація, піночетизація* мають негативний соціальний ореол. Багато нових абревіатур у сучасній мові також набувають виразного негативного забарвлення: *інтербезбатченки, імперкомуніст, комшабаш, держрекет.*

Помітна демократизація мови, послаблення різного роду заборон, приписів аж до проникнення в літературну мову вульгаризмів, що, звичайно, не можна вітати. Посилюється розмовність літературної мови, що виявляється, наприклад, в активному творенні відонімних похідних. Твірними для них є прізвища громадських діячів, різного роду керівників і бізнесменів, діяльність яких у свідомості носіїв української мови містить негативну оцінку: *лукашенкізатор, неКучма, антиГрушевський, суркісизація, сталінізація.*

Активну роль у сучасній українській номінації відіграє словотворення, що оформляє нові слова, пристосовує до норм літературної мови неозапозичення. Потужним засобом творення неологізмів та новотворів виступають афіксація, осново- та словоскладання, абревіація. Останнім часом у творенні неологізмів активізувалося багато суфіксів на зразок –**изаці(я)/-ізаці(я), -аці(я), -уванн(я), -ець, -ник, -ад(а)/-іад(а), -щин(а), -атор, -ер.** Деякі суфікси втрачають свою продуктивність: **-от(а), -ощ(і), -ств(о).** Це стосується також і префіксів на зразок **за-** та **над-** у вираженні значення «виявлення ознаки у більшій мірі, ніж прийнято нормою». Натомість продуктивно використовуються запозичені префікси **супер-, ультра-.**

Формується фонд нових основ, що стають словотворчими засобами української мови, особливо це стосується запозичених основ типу **спа-, кріо-, шоу-** та ін. Багато з них набуває рис аброоснов, що поєднуються з іншими основами без сполучного голосного, пор.: *іміджмейкер, іміджмейкерство, іміджелогія.* Вони настільки частотні в текстах, що змінюють морфемний образ складного слова в українській мові, для якого найхарактернішим є поєднання основ за допомогою сполучних голосних, пор.: *сонцелюб* та *бізнесленді, інтернетрозвідка.*

Розгляд словотвірного потенціалу запозичених слів у межах утворюваних від них гнізд свідчить про пришвидшені темпи засвоєння їх сучасною українською мовою, про активізацію і нове поповнення в гніздах від запозичень, давно відомих у мові. Першу тенденцію підтверджено появою значної кількості нових словотвірних та кореневих гнізд, схильністю деяких кореневих гнізд перетворюватися в частково словотвірні, лексикалізацією основ, що є вершинними в кореневих гніздах (*відео, ретро, рок*). Другу – поповнення вже наявних словотвірних та кореневих гнізд новотворами. Обидві тенденції – зростанням кількості гібридних слів як поєднань запозичених основ (коренів) з питомими основами та словами. Показано захисні механізми мови щодо засвоєння іншомовних слів, які виявляються не лише в гібридизації лексем, а й у активному калькуванні, еквівалентному семантичному перекладі тощо.

Нові слова виконують різне «соціальне замовлення», а отже, по-різному входять до українського лексикону і впливають на його будову. Одні, позначаючи нові для українського суспільства реалії, поняття, явища, утворюють цілісні нові лексичні комплекси. Спостерігаємо це нині на прикладі номінацій з основами **інтернет-/інет-/нет-, піар-, спа-, євро-, веб-, онлайн-, рейтинг-, клон-, мобіль-/мобіл-, зомбі-/зомб-** та ін. Другі – доповнюють уже наявні лексичні об'єднання, займаючи в їхньому складі ніби вже наготовлені для них місця. Наприклад, словники радянської доби зафіксували іменник *коаліція* та прикметник *коаліційний*, проте не подали цілком можливих від них похідних іменників – назв осіб. Натомість новітні публіцистичні тексти та спеціальні неологічні словники вже засвідчили такі потенційні слова, як *коаліціант/коаліціянт, коаліціоніст,*

коаліціонер, а також відприкметникові утворення на зразок *коаліційність, коаліційно.* Третій різновид нових лексем засвідчує зміни в лексичній і словотвірній нормі сучасної української мови, повернення до активного вжитку питомих номінативних і словотвірних моделей, нові способи адаптування запозичень. Наприклад, новотвори *мітингувальник, мітингар, пікетувальник, виступовець* замінили блоковані сучасною мовною нормою субстантивовані активні дієприкметники теперішнього часу *мітингуючий, пікетуючий, виступаючий*, засвідчені в реєстрах словників радянської доби. Отже, нові слова можуть бути новими і за формою, і за значенням або виявляти лише новий аспект уже відомого значення чи бути новими лише за своєю формою.

У сучасному українському мовознавстві для аналізу тенденцій розвитку лексикону, способів і засобів його оновлення, з'ясування перспектив усталення нових слів у мові сформувалися нові дисципліни – неологія та неографія. Перша займається вивченням форми та семантики, особливостей функціонування нових слів, встановленням їх системних відношень, відповідності чинним мовним нормам, друга – моделює процеси змін у мові та створює спеціальні словники мовних інновацій, або неологічні словники. Ці словники на відміну від нормативних академічних словників фіксують в цілому здобутки сучасної мовної практики, виявляють стійкі, активні та продуктивні тенденції розвитку мови, передусім її лексикону. Неологічні словники завдяки всебічному та професійному аналізу інновацій готують матеріали для поповнення та оновлення реєстрів різнотипних нормативних словників сучасної української мови: орфографічних, тлумачних, фразеологічних, перекладних, аспектних (синонімів, антонімів, омонімів, паронімів), граматичних.

Про ці та інші питання йдеться у пропонованій увазі читачів монографії, що складається з двох розділів. Перший розділ «Тенденції оновлення сучасного українського лексикону» написала Є. А. Карпіловська. Другий розділ «Роль словотворення в сучасній українській номінації» підготували Н. Ф. Клименко та Л. П. Кислюк (параграфи II. 11 та II. 12). Ілюстративний матеріал монографії – 4203 слова, відсутні в словниках радянської доби, вміщено в спеціальному індексі нової лексики, доданому до монографії.

Автори щиро вдячні за уважне прочитання рукопису монографії вельмишановним рецензентам: доктору філологічних наук провідному науковому співробітнику відділу граматики та фонетики Інституту української мови НАН України Світлані Олегівні Соколовій і кандидату філологічних наук старшому науковому співробітнику відділу загальнославістичної проблематики та східнослов'янських мов Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України Пилипу Олександровичу Селігею. Їх цінні поради та міркування сприяли вдосконаленню викладу матеріалу та посиленню висновків. Авторський колектив сподівається, що дослідження динаміки сучасного українського лексикону, подане на суд читацької аудиторії, зацікавить не лише науковців, журналістів, редакторів, перекладачів, учителів, викладачів вишів, учнів і студентів, а й усіх, хто любить українське слово і не байдужий до його долі.

ТЕНДЕНЦІЇ ОНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛЕКСИКОНУ

І. 1. Роль публіцистики в оновленні українського лексикону

Кінець XX – початок XXI століття позначений особливо інтенсивними змінами в українській мові, зокрема в її лексиконі. Обшир розрядів і груп номінацій, охоплених цими змінами, зумовлюють нові суспільні функції української мови, її державний статус, закріплений в статті 10 Конституції незалежної України. Державний статус української мови закономірно спричинив не лише розширення сфери її функціонування, а й потребу в нових функціонально-стильових різновидах мови, її нових експресивно-оцінних засобах. Водночас з формуванням нових функціонально-стильових різновидів української мови, передусім їхнього лексикону, спостерігаємо й активне оновлення лексиконів традиційних стилів та мовленнєвих жанрів української мови. Ідеться насамперед про ті функціональні стилі, які віддавна формували так званий літературний стандарт мови, або її кодифікований, унормований і престижний для носіїв мови взірець. До джерел формування такого загальновизнаного взірця мови, її еталону дослідники відносять мову художньої літератури, перекладу, публіцистики, театру, а також мову науки і освіти. Отже, для осмислення вповні змін у лексиконі за роки функціонування української мови в статусі мови держави необхідно вивчити наслідки динаміки не лише в нових, щойностворених, а й у старих, традиційних функціонально-стильових її різновидах, показових для процесів формування наприкінці XX – на початку XXI століття нового літературного стандарту української мови.

Для виявлення й осмислення інноваційних процесів у сучасному українському лексиконі важливим стає вивчення закономірностей та особливостей мовної динаміки, зовнішніх і внутрішніх чинників мовних змін. Серед перших дослідники передусім на сучасному етапі розвитку європейських мов у цілому й української зокрема відзначають процеси глобалізації у фінансово-економічній, політичній, інформаційній сферах суспільного життя, вироблення нового «інформаційного режиму» функціонування національної мови [Радзієвська 2007: 310]. Завдяки зіставленню з аналогічними явищами в лексиконах інших мов, передусім слов'янських, виразнішими стають як спільні, так і специфічні риси оновлення сучасного українського лексикону. Це переконливо доводить, зокрема, знайомство з матеріалами колективної монографії «Номінація/ Словотворення» [Nominacja… 2003], яку під керівництвом проф. І. Онхайзер підготували члени Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів. У цій ґрунтовній праці, створеній під егідою Міжнародного комітету славістів у межах наукового проекту «Порівняння систем та функціонування сучасних слов'янських мов» (координатор проекту С. Гайда), узагальнено результати порівняльного вивчення динаміки всіх сучасних слов'янських мов. Інноваційні процеси в їх лексиконах автори цієї праці досліджують у межах загальних взаємозалежних, але різноспрямованих тенденцій розвитку мов, а саме: 1) інтернаціоналізація (глобалізація) – націоналізація (етнізація, автохтонізація, коренізація), 2) інтелектуалізація (спеціалізація, професіоналізація)-демократизація (лібералізація, субстандартизація, вульгаризація), 3) економія мовних засобів, синкретизм

семантики номінації, асиметрія її форми та змісту - прозорість та аналітичність (деталізація) номінації, симетрія (=одно-однозначні зв'язки) між формою та змістом; 4) прагматико-стилістична диференціація словотворчих засобів номінації - їхня нейтралізація (усунення диференціації за сферами вжитку, зняття стильових чи стилістичних обмежень), 5) дотримання усталених лексичних чи словотвірних норм номінації (регулярні, узуальні моделі) – відхилення від таких норм, їхнє розхитування (нерегулярні (оказіональні) моделі). Завдяки єдиній концепції опису та аналізу лексико-словотвірних інновацій у цій фундаментальній праці постає панорама динаміки словотвірної номінації в лексиконах сучасних слов'янських мов, що унаявнює спільне й відмінне в процесах їхнього оновлення, подає інноваційні процеси в усій строкатості та повноті їхнього вияву. Знайомство з процесами оновлення лексиконів інших слов'янських мов, безперечно, дає корисну поживу для роботи над розвиненням і кодифікацією українського лексикону, для виваженого й гармонійного розв'язання багатьох складних теоретичних і практичних завдань мовного будівництва в сучасній Україні, які всі так чи інакше пов'язані з поповненням і вдосконаленням його номінаційних ресурсів.

Динаміка сучасного українського лексикону виявляє себе в низці опозицій кількісних та якісних змін його складу. Кількісні опозиції формують діаметрально протилежні явища розширення лексикону за рахунок припливу нової лексики та його скорочення завдяки відпливу лексики, пасивізованої за певними ознаками її форми, змісту чи вживання. Причому, таке скорочення може відбуватися поступово: спершу як відхід номінації з активного лексикону до пасивного, пониження її рейтингу, а згодом і можлива повна втрата такої номінації, її вилучення з лексикону внаслідок невідповідності новим потребам і смакам мовців.

Якісні зміни в лексиконі визначають не лише номінації з новою формально-семантичною будовою, а й номінації, вже наявні, які зазнали певних трансформацій у своїх формі, семантиці, функціональному, зокрема, експресивно-оцінному, потенціалі. Специфіку перебігу динамічних процесів у лексиконі зумовлює й самий характер входження до нього нових одиниць чи видалення з нього одиниць застарілих, не відповідних новим вимогам і мовним смакам суспільства, наприклад, різні підходи до адаптування запозичень чи реактивації пасивної лексики, способи її повернення до активного вжитку. Останній різновид динаміки виявляється у переорганізації складу окремих словотвірних розрядів та категорій унаслідок конкурентної «боротьби» в них певних словотворчих моделей, у зміні способів реалізації певних моделей номінування, а також у формуванні для деяких розрядів лексем нового конотативного «ореолу», нових оцінних співзначень. У цьому процесі чи не найвиразніше простежується сучасна практика «роботи зі словом» з показовою для неї шкалою підходів та оцінок: від ригористичного пуризму й зорієнтування на виключно внутрішньосистемні ресурси мови з ухилом подекуди в певну архаїзацію українського лексикону до надмірної відкритості й терплячості до його сучасного стану, а то й некритичної оцінки наявних лексичних засобів, до захоплення транслітеруванням або копіюванням іншомовних зразків, які С.Караванський влучно назвав непотрібним мавпуванням і плазуванням перед іншими мовами [Караванський 2001: 4] на шкоду власним номінаційним ресурсам української мови. Специфікою сучасної української мовної ситуації взагалі і роботи з упорядкуванням, кодифікацією та розвиненням лексикону,

зокрема, є поєднання процесів об'єктивного оновлення його складу з оновленням суб'єктивним, свідомо здійснюваним упорядниками з тих чи інших «смакових» мовних позицій. У такому розмаїтті підходів тенденція до відкритості українського лексикону світовій спільноті, тим процесам, що в ній сьогодні відбуваються, має гармонійно поєднуватися з прагненням увиразнити в номінаційному корпусі української мови його національне «Я», з активізацією та пропагуванням принципів концептуалізації та категоризації світу, властивих українській мові. Видана до сьогодні продукція – словники, стандарти на терміни та їхні визначення, порадники з культури мови, спеціальні мовознавчі дослідження – засвідчує накопичення такої критичної маси, яка неминуче й об'єктивно працює на вироблення якісно нової моделі сучасного українського лексикону, а така робота насамперед потребує виваженого професійного мовознавчого аналізу нової лексики.

Завдання виробити взірець нового українського лексикону закономірно активізувало інтерес дослідників до сучасної розмовної практики. Живомовний лексичний струм надзвичайно цікавий для вивчення потенціалу мовної системи, як можливостей мовної категоризації світу, моделей його номінування, так і потенціалу технік, засобів, насамперед словотворчих, мовного втілення таких моделей. Опрацювання нової лексики неминуче ставить перед дослідниками і завдання виявити тенденції розвитку, а можливо, і зміни лексичної та словотвірної норми української мови. Останнє пов'язане з аналізом відповідності структури і семантики певних номінацій наявним активним і продуктивним категоріям і розрядам слів, а також комунікативним запитам мовців. Живе мовлення, розкуте, іронічне, виразно оцінне, яке сьогодні «допущено« не лише до усної, а й до письмової комунікації, на шпальти газет, журналів, на сторінки художніх, наукових і суспільно-політичних видань, виробляє надзвичайно цінний і цікавий матеріал для вивчення змін у способах сучасного українського мовомислення, в інвентарі залучених до нього семантичних моделей, формальних засобів та прийомів конструювання слова [про роль в оновленні сучасного українського лексикону ігрового словотворення див. докладніше в І. 9].

Роль публіцистики та мови засобів масової інформації в сучасній мовній динаміці дедалі зростає, адже саме ці функціональні стилі, сфери використання мови найоперативніше відгукуються на бурхливий перебіг подій в українському суспільстві, відбивають зміни в його житті. Загальноприйняті визначення публіцистичного стилю серед домінантних ознак властивих йому мовних засобів виділяють якраз ті, що сприяють емоційному впливу на читача або слухача, виражають вольову оцінку автора [Єрмоленко 2004: 539]. Отже, самий об'єкт публіцистичного тексту, предмет обговорення в ньому і потенційний адресат тексту стимулюють залучення до його творення широкого спектру мовних одиниць з різними формальними, змістовими і функціональними властивостями. Аналіз такої лексики, крім того, дає змогу виявити нові, індивідуально-авторські аспекти в мовній концептуалізації та категоризації світу, позначення певних реалій або понять – нових для сучасного українського суспільства, і таких, які вже відомі йому, але в змінених суспільно-політичних умовах зазнали переосмислення, набули нових експресивно-оцінних конотацій. Для вивчення характеру динаміки сучасного українського лексикону звернення до газетно-журнальної публіцистики і в цілому до текстів засобів масової інформації (мас-медіа) дає змогу

уявити картину сучасної живомовної практики, стихії української мовної діяльності, змодельовану носіями мови, які працюють зі словом професійно, осмислено, цілеспрямовано створюючи нові номінаційні та комунікативні одиниці. Разом з тим у процесі такого пошуку нових виражальних можливостей лексикону, підсилення його експресивно-оцінного потенціалу неминуче відбивається весь спектр коливання в сучасному суспільстві мовних смаків, уподобань, дискусій з приводу нормативності певних мовних одиниць, їхньої відповідності духу нової мови в новому українському суспільстві. Можна без перебільшення твердити, що у витворенні сучасної української «новомови» перед веде саме публіцистика. Її можна вважати одним із тих потужних «тиглів», у яких сьогодні «варять» новий літературний взірець української мови, нову взірцеву мовну норму, зокрема, лексичну та словотвірну. Аналіз лексикону публіцистики в окреслених концептуальних координатах вважаємо доцільним саме з огляду на діяльнісний, виразний експресивно-оцінний характер текстів цього функціонально-стильового різновиду сучасної української мови, авторську мовотворчість, що засвідчує змістову багатошаровість вживаних номінацій.

І. 2. Типи мовних інновацій. Різновиди лексичних інновацій

Для аналізу, опису та осмислення мовних змін потрібний окремий дослідницький простір, такий «полігон», на якому нововведення, або інновації можна було б виокремити із загальної системи мови та обстежити в усьому спектрі властивих їм відношень, виявити причини та джерела їхньої появи, з'ясувати способи та засоби творення, шляхи проникнення в мовну діяльність української спільноти. Таким «полігоном» для мовознавців стають спеціальні словники нововведень, або як їх прийнято називати останнім часом, – *неологічні* словники. Терміни на позначення окремих лінгвістичних дисциплін, які займаються вивченням мовних інновацій та їхнім лексикографічним моделюванням, ще не стали загальноприйнятими, хоча вже досить активно вживаються у сучасному мовознавстві. Наприклад, В. В. Дубичинський *неологію* визначає як лінгвістичну дисципліну, що вивчає мовні інновації, а *неографію*, або *неологічну лексикографію* – як розділ лексикографії, що займається моделюванням таких інновацій в корпусах спеціальних словників [Дубичинский 2000: 61]. В. М. Мокієнко, вивчаючи фразеологічні інновації, розрізняє терміни *неологія* та *неологіка*. Перший він використовує на позначення розділу фразеології, який досліджує нові фразеологізми, а другий – на позначення об'єкта такого дослідження, сукупності нових фразеологізмів [Мокиенко 2001: 22-24]. Щоправда, можна помітити і тенденцію до вживання цих термінів як абсолютних синонімів-взаємозамінників. Навіть у згаданій праці В. М. Мокієнка трапляються контексти, в яких важко відокремити галузь лінгвістичного знання від об'єкта її вивчення. Натомість в англійській термінології, з якої європейська лінгвістика дедалі частіше черпає зразки для термінотворення, саме терміни із суфіксом **-ics**, наприклад, *neologics*, можуть сприйматися як назва дисципліни і в такому разі термін *neology* позначатиме об'єкт її вивчення. Для підтвердження змістової неоднозначності термінів з цими суфіксами порівняймо пару українських термінів *економіка* та *економія* з англійськими *economy-economics* у таких контекстах їхнього вживання: *економіка країни (the country's economy =national economy)*, де термін *економіка*

позначає об'єкт вивчення, та *політична економія (political economy=economics)* як назва окремої галузі знання. Подані приклади переконують у тому, що для вживання термінів *неологія* та *неологіка* в українському мовознавстві треба обрати їхні чіткі визначення або ж відмовитися від якогось з них. На нашу думку, розрізнення термінів *неологіка* та *неологія* за опозицією категорійних значень «наукова дисципліна – об'єкт її вивчення» цілком співвідноситься із загальноприйнятими опозиціями таких лінгвістичних термінів, як *семантика-семасіологія, лексика-лексикологія,* а також з такими термінами на означення об'єктів вивчення лінгвістики, як *парадигматика, синтагматика, епідигматика, синтактика, ідіоматика.*

На сьогодні термінів на позначення мовного нововведення як такого та його різновидів існує чимало. Серед них такі визначення, як *інновація, нововведення, входження, вкраплення, лексична інновація, словотвірна інновація, неологізм, неолексема, новотвір, неозапозичення, неосемантизм, неоморфема, неоформант, неографізм*. В око відразу впадає різний змістовий обсяг поданих термінів, а також наявність між ними відношень взаємозаміни чи підпорядкування. Наприклад, термін *інновація* переважно використовують як родовий для всіх різновидів мовних нововведень. За належністю нових одиниць до певних рівнів мовної системи виділяють інновації *фонетичні, графічні, морфемні, словотвірні, лексичні, фразеологічні* та *граматичні* (*морфологічні* й *синтаксичні*). Інновації *стилістичні* розглядають як вияви змін у мовних уподобаннях та смаках суспільства, як конотації експресивно-оцінного чи ідеологічно насиченого характеру. Наприклад, стилістичною інновацією в сучасному українському лексиконі є активізація, або реактивація застарілої книжної лексики. Це явище фіксують укладачі згаданих вище словників нової української лексики, а також упорядники частотних словників української мови[1]. В останні роки наявна активізація таких слів, як *чинник, вистава, термін, відсоток, примірник, наклад, тло, істотний, гурт, довкілля* і, відповідно, пасивізація їхніх синонімів *фактор, спектакль, строк* (однак залишається в активному вжитку *строкова служба, позастроковик*, пор. також застарілі, подані в 11-томному академічному тлумачному «Словнику української мови» (далі – СУМ) з ремаркою *дорев. строкар, строкарка, строкарський*), *процент, екземпляр* (однак саме цю лексему вживають у професійному мовленні на позначення представника біологічного виду, пор. *рідкісний екземпляр комахи*), *тираж, фон, суттєвий, ансамбль* (однак заміна цієї лексеми неможлива, скажімо, в назві сукупності будівель, пор. *садово-парковий ансамбль* або в родовій назві різновидів музичних творів, призначених для групи виконавців, пор. : *дуети, ансамблі: тріо, квартети, квінтети, секстети* тощо), *навколишнє (довколишнє) середовище*. Така ж перевага простежується і у вживанні книжних або повернених з пасивного шару лексикону слів у текстах піднесеного, урочистого спрямування. Дух цього явища, яке можна назвати виробленням нового високого стилю мови, її особливого перифрастичного, образного регістру блискуче вловив Ю. В. Шевельов, обігравши значення нейтрального слова *брехня*, його книжного застарілого синоніма *олжа* і евфемізма *зсув дійсності*: *«А це був би тільки початок – ні, не брехень, але – так назвім це – зсувів*

[1] За методикою статистичного опрацювання текстів, застосованою для укладання «Частотного словника сучасної української художньої прози» (К., 1981), протягом 90-х років члени цього ж авторського колективу уклали комп'ютерні частотні словники української публіцистики, наукового стилю та поетичного мовлення. Докладніше про ці праці див. [Дарчук/Грязнухіна 1996: 15-18], а також на сайті лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: http// www.prolingoffce.com

дійсности, для чого не так давно пущено в поновний обіг делікатніше слово олжа, витягнене зі словника дум» [Шерех 1998: 22]. Часто лексему, менш знайому пересічному носієві мови, архаїзм чи історизм, автор тексту використовує свідомо для створення оцінної опозиції зі стилістично нейтральною або зниженою лексемою. Причому, лексема з пасивного шару лексикону в таких опозиціях займає місце позитивно маркованого члена, пор. : *Якщо ж ви хочете придбати не якусь мазню, а справжню парсуну роботи пензля відомих майстрів, що спеціалізувалися саме на вожді (Леніні) – вам і це влаштують* (ПіК, №44, 2003), (у СУМі лексему *парсуна* в значенні «портрет» подано з ремаркою *заст.* (застаріле)). Часом намагання уникнути словосполук, близьких до російської мови, також стимулює появу новотворів на зразок поширених у сучасних публіцистичних текстах різної тематики й структури прислівників *минулоріч, цьогоріч* замість словосполук *минулого (цього) року, у (в) минулому (цьому) році*, напр. : *Експертиза цілком підтвердила висновки попередньої – тієї, яку минулоріч провели в лабораторіях Нідерландів, Німеччини, Великої Британії та Бельгії* (УМ, 03. 06. 2006, № 100, с. 4); *…цьогоріч…нашу країну представлятиме Інна Цимбалюк…*(УМ, 24. 06. 2006, № 114, с. 2).

Д. Мазурик у своєму словнику-довіднику «Нове в українській лексиці» (Л., 2002, далі – СМ) як слова, повернені з периферії українського лексикону до активного мовного вжитку, подає лексеми *державник, доброчинник, добротворець, речник.* З обстежених нами текстів додамо до таких складників високого стилю української мови нового часу іменники *достойник, зверхник, лектура, маргінес, первень, переступ* у значенні «злочин, порушення закону», *посадовець (високопосадовець), симпатик, спільнота, урядовець, царина, чільник,* прислівники *відколи, головно, поспіль, наразі,* сполучник *позаяк*, прийменник *попри* та інші лексеми. Впадає в око не лише стильова, а й стилістична диференціація перелічених лексем, різний ступінь їх засвоєння сучасною мовою. Деякі з таких слів-входжень, за визначенням Н. З. Котелової, не ввійшли, наприклад, до реєстру СУМу (*посадовець, високопосадовець, чільник*), інші він подає як слова рідкісні, маловживані в активному лексиконі, застарілі (*достойник, переступ, позаяк, попри, симпатик, спільнота*) або як слова діалектні (*зверхник, наразі*). Деякі слова, як, зокрема, *урядовець*, укладачі СУМу вважають історизмами і подають їх зі спеціальною ремаркою *дорев.* (дореволюційне, тобто таке, що побутувало в українській мові до Жовтневої революції 1917 р.). У деяких з повернених слів спостерігаємо модифікацію значення під впливом нових соціальних умов. До них належить, зокрема, слово *державник*, відсутнє в реєстрі СУМу, а в СМ зафіксоване в значенні «Політик, який послідовно працює на зміцнення держави, на утвердження її суверенітету, на зростання міжнародного авторитету». У СУМі вміщено інше позначення особи з цим коренем – лексему *державець* з ремаркою *заст.* (застаріле) в значеннях «Володар, що має права монарха» та «Той, хто користувався ранговими [наданими як винагорода за службу на державній посаді – Є. К.] землями; // Великий землевласник; поміщик». Обидва цих слова не нові для українського лексикону. Їх засвідчив ще на початку минулого століття Словник за редакцією Б. Грінченка з такими російськими відповідниками-поясненнями: *державець* – Помещик; владетель і *державник* – Государственный человек. Однак завдяки меншій прив'язаності до конкретних реалій життя, соціальних відносин більшу життєстійкість виявило слово *державник*, втягнене в активну розбудову гнізда від одного з ключових слів

нашої доби – *держава*. Прикметно, що «Тлумачний словник російської мови кінця XX ст. : Мовні зміни» за редакцією Г. М. Скляревської фіксує співвідносну з українським *державник* лексему *государственник* як таку, що повернулася до активного лексикону російської публіцистики (ремарка *Публ.* (публицистическое)) у виразно ідеологічно забарвленому значенні «прибічник сильної державної влади, збереження єдиної держави» (підкреслення наші – Є. К.) [ТСРЯ 2000: 178]. Є серед таких активізованих номінацій і лексеми, для яких СУМ не подав жодних застережень щодо особливостей їх походження або вживання, наприклад, *царина*, між тим спостерігаємо нині, особливо в текстах наукових, його превалювання над синонімічними лексемами *сфера, галузь, напрям (напрямок)*. Наші висновки щодо активізації певних груп слів, які в радянську добу перебували на периферії українського лексикону, в публіцистичному, художньому, офіційно-діловому, науковому стилях мови підтверджують і зіставлення картини їх функціонування в сучасних українських текстах з показниками «Частотного словника сучасної української художньої прози» (К. , 1981, далі – ЧС). Наприклад, у його півмільйонній текстовій вибірці жодного разу не трапилися слова *достойник, лектура, маргінес, позаяк, симпатик, спільнота*, а слова *наразі* і *царина* вжито лише по 1 разу. Подібну картину подають і пари слів синонімів на зразок активізованого нині *відсоток* і пасивізованого *процент*. За даними ЧС, перше слово в обстежених текстах художньої прози не засвідчено жодного разу, натомість друге слово зафіксовано з абсолютною частотою вживання 16.

Терміни *лексична інновація, неологізм* та *неолексема* далі вживаємо як абсолютні синоніми. Вони позначають нові складники лексикону, нові одиниці номінації на відміну від *граматичних інновацій*, що позначають нові явища в українській предикації (побудові висловлень), а отже, становлять нові одиниці комунікації. У свою чергу, в складі лексичних інновацій вирізняємо *новотвори* (нові похідні слова), *неозапозичення* (нові запозичення) та *неосемантизми* (нові значення слів, нові слова-значення, за відомою класифікацією неологізмів Н. З. Котелової). Терміном *новотвір* означуємо нові слова, створені в системі української мови за власними словотворчими зразками. Як засвідчують реєстри новітніх словників, саме такі інновації переважають у сучасному українському лексиконі. Доказом цього є аналіз поповнення старих словотвірних гнізд, складу гнізд, утворених від нових лексем, як питомих, так і запозичених. Наприклад, академічний «Орфографічний словник української мови» 1994 р. ще не фіксує слова *піар*. Нагадаємо, що це – адаптована англійська звукова абревіатура від словосполуки *public relations* «громадські зв'язки, відношення». Першим це запозичення зафіксував перекладний «Російсько-український словник іншомовних слів» Т. П. Мартиняк (Х. , 1999, далі – РУСІС) у вигляді транслітерованої вихідної англійської словосполуки *паблік рилейшнз*. Лише пізніший СМ паралельно з цією вихідною словосполукою та її варіантом *паблік рилейшин* подав звукову абревіатуру *піар*, а також умістив цю абревіатуру як окрему одиницю реєстру у функції активної основи складних слів зі значенням «який стосується зв'язків із громадськістю, цілеспрямовано формує такі стосунки». Це підтверджують такі приклади з цього словника, як *піар-фахівці, піар-технології, піар-компанія*. За нашими матеріалами, на сьогодні від слова *піар* та його графічних варіантів *ПР, пі-ар, Пі-Ар, PR* вже створено понад 30 різних похідних, пор., крім поданих

вище, також: *піарівець, піарник, піарівський, піарити, піар-акція, піар-служба, піар-структура, піар-хід, PR-агенція, PR-партнер, PR-хитрощі, політPR, політPRмен, чорнопіарівець, високопіарний* та інші.

Неозапозиченням називаємо нове слово іншомовного походження, адаптоване до системи української мови шляхом транскрибування (відображення звукової форми його прототипа в мові-джерелі) або транслітерування (відбиття графічної форми такого прототипа). Відрізняємо неозапозичення від так званих іншомовних *вкраплень* чи *варваризмів*, тобто від іншомовних слів, вживаних у звуковій та графічній формі мови-джерела без адаптування до системи української мови, зокрема від свідомої заміни такими словами питомої української лексеми з тим же значенням. Зауважимо принагідно, що вкраплення доводять важливість розрізнення сфер функціонування інновацій. Скажімо, в художньому або публіцистичному тексті такі одиниці вживають здебільшого з експресивно-оцінним значенням, у текстах професійних, як правило, в такій незміненій формі подають ще мало вживані запозичені терміни або професіоналізми з метою точно означити важливі для цієї сфери поняття, зокрема для збереження знайомої читачам-фахівцям власної назви, яка усуває будь-які можливі двозначності в трактуванні предмета обговорення. Наприклад, у поданому далі прикладі зі статті про новинки на книжковому ринку України авторка Вікторія Стах вжила прикметник зі свідомо збереженою російською твірною основою **иностранк-**, назвою московського видавництва «Иностранка», та залишила без перекладу з російської назву його видавничої серії «Лекарство от скуки» : *...до іменної серії Бориса Акуніна «Лекарство от скуки» (видавництво «Иностранка») українського читача вже приручили аж так, що кожну нову книжку акунінсько-іностранківського бренду він гребе без страху і докору* (УМ, 21. 06. 2006, №111, с. 9). Подібні транслітеровані вкраплення – назви реалій суспільного життя інших країн у текстах, звернених до широкого загалу, можуть супроводити українські відповідники або, в разі відсутності таких, їхні переклади чи описи позначеної таким вкрапленням реалії, поняття, напр. : *Під час матчів прихильники футболу збираються на так званих фан-фестах – спеціально організованих місцях для перегляду футболу на великих екранах* (УМ, 23. 06. 2006, №113, с. 21). Здебільшого вкраплення в тексті вирізняють за допомогою додаткових графічних засобів: лапок, шрифту, великих літер, підкреслення. Прикладом вкраплень першого різновиду можуть служити іншомовні лексеми (транслітеровані і графікою оригіналу) в таких полемічно загострених контекстах, як *це солодке слово «арбайтен»; «дємбєльські» смаки рідної публіки* (приклади з часопису «ПіК (Політика і культура»); *доплисти до світового «мейнстріму»; жорстокі «римейки» шекспірівських трагедій, «ньюспік» римованих, у ритмі маршової ходи, пропагандистських гасел; вчасно подбати про happy end; цей кадр повторюється знову й знову, ніби натискувано не на «delete», а на «rewind»* (Забужко 1999). Іншу роль вкраплень у тексті – означення нового, а отже, малознайомого читачам поняття – демонструють такі приклади, як *Але зйомки години найпримітивнішого «сіткому» (situation comedy – англ.) коштує приблизно 10 тис. у. о.* (ПіК, 2003, № 34), *Чи робили ви комінаут перед батьками, друзями (coming out – визнання перед собою та відкриття перед іншими)* (Там же) чи приклади з уже згаданої вище збірки вибраної есеїстики О. Забужко «Хроніки від Фортінбраса»: *...малоосвічені люди, з головою втоплені у власний побут,*

непорівнянно схильніші до фатальних пристрастей, аніж frequent flyers із персональними комп'ютерами… (з поясненням у виносці – часті клієнти авіакомпаній, члени пасажирських клубів (англ.), *...решта* [ознак поняття «радянський народ», крім російської мови як мови міжнаціонального спілкування – Є. К.] *належить до так званих buzz words…* (з авторським поясненням у виносці: в англійському науковому жаргоні – ефектне слівце, що створює так званий «семантичний шум», маючи на меті єдино лише справити враження на адресата) [Забужко 1999]. Деякі вкраплення демонструють певне «просування» в українському лексиконі від транслітерованого або транскрибованого еквівалента іншомовної лексеми до лексеми, оформленої за правилами української граматики. Наприклад, абревіатура *сітком* становить англійське вкраплення в транслітерованому вигляді і відбиває результат словотворення в системі не української, а англійської мови, – скорочення твірної англійської словосполуки *situation* comedy. Відповідником цієї лексеми–театрознавчого терміна є українська словосполука *комедія ситуацій* (пор. з рос. *комедия положений*). В українській мові за правилами розташування в складному слові означуваного та означення ця словосполука мала б згорнутися в абревіатуру **комсит*, пор. *виконроб* – виконавець робіт*, помреж* – помічник режисера. Появу варіанта її написання *ситком* можна розглядати як певну адаптацію до системи української мови транслітерованого варіанта цього запозичення зі спиранням його на співвідносну українську словосполуку, пор. : *У Дар'ї Донцової взагалі, якщо говорити телевізійною мовою, твори – це ситком* (УМ, 9. 06. 2006, № 104, с. 17). Хоча, можливо, в такому записі просто виявлено намагання дотримувати правила «дев'ятки». Подібне ж явище наближення вкраплення до норм української вимови і відбиття такої вимови запозичення в його написанні демонструють і українські відповідники англійського мистецького (кінознавчого, переважно) терміна *remake* «переробка» та музикознавчого терміна, скоріше, терміна музичної індустрії *single*. В обстежених текстах, навіть у межах однієї газетної статті (див. приклади далі) натрапляємо на їхні транслітеровані (з **і** – *рімейк, сінгл*) і адаптовані за правилом «дев'ятки» (з **и** – *римейк, сингл*) варіанти, пор.: *…нинішня стрічка – рімейк відомого екшена «Пригода «Посейдона», знятого режисером Ірвіном Алленом у 1972 році* і *Нинішній же римейк Петерсена дехто (йдеться насамперед про кінокритиків) уже встиг розкритикувати за «жорстокість»* (обидва приклади з – УМ, 23. 06. 2006, № 113, с. 23); *Ця пісня була першою видана на синглі й відразу ж очолила фінський хіт-парад; …Лаурі…виконав у дуеті пісню Bittersweet* [букв. «Гірко-солодке» – Є. К.] *на хіт-синглі «Апокаліптики» з останнього альбому цих фінських рок-віолончелістів* і *…видана на малій платівці пісня Liquid (»Рідина») була названа фінськими критиками кращим сінглом країни за 1998 рік* (усі приклади з – УМ, 9. 06. 2006, № 104, с. 23).

Як різновид вкраплень розглядаємо і дедалі активніші в сучасній мовній практиці мас-медіа і реклами гібридні композити, перша основа яких становить іншомовну лексему в неадаптованій формі, переважно в іншомовній графіці, пор. : *…Якщо ви - абонент SIM-SIM, відправте SMS-повідомлення за номером 104000* (Діалог: Новини для абонентів UMC, 06. 2006), де *SMS* (Short Message Service «служба коротких повідомлень») – назва послуги в мережі мобільного зв'язку; *Вам не потрібно змінювати SIM-картку, вимикати і вмикати телефон та вводити інший PIN-код* (Діалог: Новини для абонентів UMC, 06. 2006), де *SIM* (Subscriber

Identity Module «модуль ідентичності абонента, користувача») та *PIN* (Personal Identification Number «особистий номер ідентифікації») – опції для роботи в мережі мобільного зв'язку; *Віталій привіз додому не один десяток фільмів, але його DVD-програвач зміг прочитати лише кілька* (УМ, 20. 06. 2006, №110, с. 13), де *DVD* (Digital Video Disk «цифровий відеодиск») – різновид носіїв аудіовізуальної інформації. Активність використання певної номінації з вкрапленням призводить часом до заміни другої, питомої, основи такого гібридного композита питомим суфіксом з відповідним категорійним значенням. Наприклад, композит *SMS-повідомлення* замінює просте афіксальне похідне *SMS-ка*, в іншому, позиченому з англійської, написанні – *SMS'ка* (або його звуковий варіант – *есемеска*), пор.: *... більше третини молодих людей посилають по мобільному SMS-ки еротичного плану* (УМ, 10. 06. 2006, № 105, с. 7) чи *Про вільні місця на потяг тепер розкажуть SMS'ки* (УМ, 3. 06. 2006, № 100, с. 2). У газетних текстах ми засвідчили вже й випадки вживання лексем *SMS-повідомлення* та *SMS'ка* з транслітерованим написанням англійської абревіатури, пор. : *всі новини отримував із смс-повідомлень, які мені відсилали мама та бабуся Дарії. А в тих смс-ках хіба багато напишеш?* (УМ, 30. 082006, № 157, с. 2). З'являються вже й номінації-гіпоніми до гіпероніма *SMS-повідомлення*, який, у свою чергу, становить гіпонім відносно транслітерованого неозапозичення *месидж/месідж/меседж* (від англ. *message* «повідомлення») на позначення будь-якого пересилання в мережі Інтернет, пор. : *Впродовж хвилини абонент отримає SMS-відповідь з інформацією про наявність вільних місць на поточний та наступний дні у зазначеному напрямку* чи *...SMS-довідка виявилася дуже зручною та інформативною* (обидва приклади з вищезгаданої публікації в: УМ, 3. 06. 2006, № 100, с. 2), пор. також новотвори *SMS-гра* для найменування обміну повідомленнями по мобільному телефону для виконання завдань радіо- чи телегри, *SMS-вікторина* чи *SMS-голосування* на позначення різних способів спілкування з учасниками радіо- і телепрограм. До речі, запозичення *месидж* стає модним означенням будь-якого повідомлення, знаку іззовні, вияву чогось у поточному мовленні, пор. *...далеко за океаном твою роботу, ідею чи месидж розуміли краще, ніж удома* (УМ, 24. 06. 2006, №114, с. 3); *Основний месидж – у культурно-національному сенсі все у нас погано і з кожним днем стає ще гірше, зате нарешті маємо хорошого Президента* (УМ, 17. 06. 2006, № 109, с. 4).

Уживання таких абревіатур в неадаптованій формі дає можливість зберегти однозначний змістовий зв'язок з названою реалією, що важливо для порозуміння у певній професійній сфері. Часом спостерігаємо в сучасному мовному вжитку навіть перехід від питомої української номінації до номінації-вкраплення й утворених на її основі гібридів. Наприклад, у технічному лексиконі вже давно усталилися найменування з відповідником *короткохвильовий* до англійського *short-wave (shortwave) – короткохвильова радіостанція*, а також абревіатурою *УКВ* – згорнутим позначенням *ультракоротких хвиль* (з довжиною від 10 до 100 м). Останнім часом на позначення ультракоротких хвиль частішають композити з англійським вкрапленням *FM* (*frequency modulation* «частота модуляції»), пор. : *В ефірі українських FM-станцій та на музичних телеканалах надалі в постійному обігу перебувають два великі хіти фінської рок-групи The Rasmus*...(УМ, 09. 06. 2006, № 104, с. 23), хоча 3-ій том РУСНТ подає на позначення такої реалії нормативну словосполуку *ультракороткохвильова радіостанція*. Технічні словники в

складі системи LINGVO'12, до речі, засвідчують для позначення ультракоротких хвиль абревіатуру *ЧМ*, цілком прийнятну і для української мови з огляду на близькість опорних словосполук (укр. *частота модуляції*), пор. рос. *ЧМ-радиовещание* (англ. *FM broadcasting*), рос. *ЧМ-передатчик* (англ. *FM transmitter*), рос. *ЧМ-приемник* (англ. *frequency-modulated receiver*) тощо.

У неології побутують і терміни на позначення нових частин слова, або *морфемних* та *словотвірних інновацій*. Термін *неоморфема* означує компонент слова, виділений зі складу неолексем, найчастіше, нових запозичень, із подільною основою. Як такі можна розглядати, наприклад, компоненти **плей** та **мейкер**. Вони займають різні позиції в словах відносно їх коренів, а отже, тяжіють до різних класів морфем. Компонент **плей**, співвідносний з англ. *to play* «грати» (вихідне значення – «легкі, стрімкі рухи, переміщення»), в позиції на початку слова виступає в значенні, близькому до значення його етимона, і виявляє здатність поєднуватися із суфіксоїдами або основами. До слова *плейбой*[2], зафіксованого в «Словнику іншомовних слів» (далі – СІС) за ред. О. С. Мельничука 1974 р. , нині додалися ще такі запозичення з цією основою, як уміщені в реєстрі ВТССУМ *плеєр* (*плеj+ер*) – Касетний програвач невеликого розміру з навушниками; *плей-оф* – Повторна гра після нічиєї; серія ігор[3]; *плеймейкер* – Те саме, що **диспетчер 2** (*спец.* Програма управління розподілом ресурсів). Такі семантичні й функціональні (позиційні та комбінаторні) ознаки доводять тяжіння нової морфеми **плей-** до класу українських коренів. Цей висновок, на нашу думку, підтверджує і слово *дисплей* «пристрій для виведення інформації, який забезпечує візуальне представлення даних у зручній для сприйняття людиною формі», також фіксоване в реєстрі згаданого вище словника за редакцією О. С. Мельничука. Зіставлення українського *дисплей* з його англійським етимоном (англ. *to display* «виявляти, демонструвати») дає змогу відновити в його семантиці первісне значення дистрибуції дії, вираженої в англійському дієслові за допомогою префікса **dis-**. Таке значення англійського етимона можна співвіднести з українськими дієсловами *розіграти/розігрувати, розмістити* (для показу, демонстрації), в яких префіксу **роз-/розі-** також властиве значення дистрибуції дії [Соколова 2003: 240]. На відміну від **плей** компонент **мейкер**, співвідносний з англійським віддієслівним іменником *maker* «виробник, виготовлювач», в усіх засвідчених запозиченнях займає кінцеву позицію і має узагальнене повторюване значення, а отже, виявляє властивості суфіксоїда, пор. : *іміджмейкер, кліпмейкер, ньюсмейкер, плеймейкер, хітмейкер.*

Якщо за допомогою певного виокремлюваного структурного компонента починають створювати слова в системі самої української мови, то така неоморфема стає *неоформантом* – складником структури новотвору, похідного слова не лише з подільною основою, а й з формальною та семантичною мотивацією. Таким неоформантом для української мови можна вважати нині запозичену основу **-ворд** (від англ. *word* «слово»), яку раніше не було підстав виокремлювати зі складу

[2]Вихідне значення англ. *play-boy* «гульвіса, бенкетар, байда». Російська розмовна практика фіксує нині й похідне від цього запозичення слово *плейбойчик* – відповідник іншого значення англійського етимона – назви (у британському сленгі) пігулок наркотика екстезі із зображенням логотипа журналу «Плейбой» – потішного зайчика.

[3] Це слово зафіксоване у ВТССУМ, проте вміщена дефініція, на наш погляд, не лише не увиразнює релевантні ознаки його семантики, а й взагалі трактує її діаметрально протилежно значенню цього запозичення, пор.: *плей-оф*, невідм. – Спортивні змагання, програш у яких означає вибування з них. З огляду на це подаємо як більш відповідну і змістовну дефініцію з електронного багатомовного словника LINGVO'12

англіцизму *кросворд*. Поява в українському лексиконі нового запозичення з англійської *чайнворд* також на позначення гри «в слова» уможливила виділення неоморфеми – кореня **-ворд** і використання його в ролі неоформанта для створення лексем на позначення інших слівних ігор *шифроворд* та *анаграмворд*. У такий же спосіб неоформантом українського лексикону став і корінь **нет-**, виділений також з англійського запозичення *Інтернет*. Його сполучення з прозорим на українському мовному ґрунті префіксом **інтер-**, а також поява нових запозичень на зразок *Євронет, Фринет* «проявили» семантику англійського слова *net* «сітка, мережа». Слова *Рунет, Укрнет* становлять вже новотвори з неоформантом **-нет** у значенні «міжмережна взаємодія; об'єднання регіональних або локальних комп'ютерних мереж». Активне вживання компонента *нет* як скороченого варіанта *Інтернет*, а також активне творення похідних від нього у сучасній мовній практиці на зразок *нетмейл, нетикет, нетизен, нетофоб, нетоман* посприяло формальному та семантичному усамостійненню компонента **нет** не лише в статусі неоформанта, а й нової твірної основи [Карпіловська 2008: 8-9].

Неоформантом може стати також уже відомий афікс, що набув іншого словотвірного значення. Наприклад, давній український суфікс **-ук** (варіант **-чук**) для позначення особи чи взагалі істоти молодого віку (*вовчук, китайчук, лисиччук*) або особи молодого віку, яка є сином, помічником, учнем, підмайстром того, хто названий твірною основою (*ткачук, паламарчук, шевчук*), втратив свою продуктивність у системі українського словотворення. Одна з основних причин цього – закріплення таких похідних у функції прізвищ українців, а отже, перехід подібних лексем з апелятивного (загальновживаного) до пропріального (онімного) відділу лексикону з особливими вимогами до його сталості й уживання. Натомість нині цей суфікс активізувався у новому експресивно-оцінному значенні «особа, яка за своїми якостями не відповідає поняттю, означеному твірною основою», пор. : *гетьманчук, лідерчук, українчук.* Таке значення сформувалося внаслідок оцінного переосмислення властивого цьому суфіксу первісного значення зменшеності, недорослості, учнівського, ширше, підпорядкованого стану означуваної особи. Наприклад, до слова *гетьманчук* у СМ подано таке тлумачення з ремаркою *переносне, іронічне*: Про того, хто дуже прагне влади. В обстежених нами текстах у такому ж іронічному, оцінно зниженому вживанні трапилося й слово *гетьманятко* (*Кожне гетьманятко страх яке самостійне…* – Тарас Возняк. Уроки російської – Критика, 2004, № 1-2)) В українському лексиконі вже є лексеми на позначення сина гетьмана: СУМ подає слово *гетьманич*, а «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка ще на початку минулого століття засвідчив синонімічну йому лексему *гетьманенко* з іншим суфіксом для вираження значення «син того, хто названий твірною основою». Отже, для новотвору *гетьманчук* використано суфікс **-чук** саме з експресивно-оцінним значенням, увиразненим твірною основою пор. також поданий у словнику Г. М. Віняр та Л. Р. Шпачук новотвір *рабчук* з такою ж оцінною конотацією (*…раби вчорашні й рабчуки…* - Віняр/Шпачук 2002: 140). Аналіз подібних експресивно-оцінних новотворів дає змогу глибше проникнути в механізм україномовної категоризації світу, збагнути принципи, переваги й регулятори цього процесу. І це цілком зрозуміло, оскільки експресивно-оцінне утворення переважно є відхиленням від норми, словотворення за регулярними, усталеними зразками, а завдяки цьому увиразнює норму, унаявнює регулярний

словотворчий зразок, пор. регулярне творення назв підмайстрів ремісників від слів-найменувань особи за професійною діяльністю (*ковальчук, малярчук, ткачук, шевчук*) зі словом *лідерчук*. Часто в новотворах виразно простежується і дія певних оцінних моделей, зокрема моделі «свій-чужий». Українців система нормативного сучасного українського словотворення диференціює лише за ознакою статі (*українець-українка*), ознака віку не здобула окремого засобу вираження на відміну від позначень представників інших народів, пор. : *татарчук-татарча-татареня, циганчук-циганча-циганя* та ін. Інколи поява новотвору за вже відомою моделлю надає серійності певним унікальним словотворчим афіксам, пор. створений Остапом Вишнею оказіоналізм *чухраїнець* з *чухра* «обрубані гілки»+ *[укра]їнець* та новотвір *суржикоїнець*, поява якого активізувала функціонування аброморфеми **-їнець**.

Термін *неосемантизм* у лексикологічній традиції східнослов'янських мов ще не усталився. Дослідники динамічних процесів у лексиконі нове значення наявного слова, наслідок його семантичної деривації виділяють як різновид неологізма. Наприклад, Н. З. Котелова для їх найменування послугувалася терміном *неологізми-значення* і вважала, що вони виникають внаслідок «внутрішньослівної семантичної деривації на основі метафори та інших переносів найменування, «позаслівної деривації», коли семантичний неологізм утворюється морфологічно. Як приклад вона подає російський новотвір *трубач* у значенні «трубоукладник» за наявності лексеми з такою ж формою, але з іншим значенням – «той, хто грає на трубі» [Котелова 1990: 331]. У такий же спосіб трактує явище поповнення семантичної парадигми уже відомого слова новим значенням О. О. Тараненко в енциклопедії «Українська мова», пор. таку його дефініцію: «Н. (неологізми – Є. К.) – слова поділяються на власне лексичні й семантичні («комп'ютерний вірус», «пакет пропозицій, програм» [Тараненко 2004: 408]. Натомість представники західнослов'янської лінгвістичної традиції, зокрема, польські дослідники, не тільки широко послугуються терміном *неосемантизм*, а й у його межах виокремлюють різні типи неосемантизмів за джерелом походження та способом творення. Зокрема, останні роки засвідчили активність у польській мові так званих семантичних запозичень, про які ще в 1976 р. писала Х. Курковська [Kurkowska 1976]. Це давні запозичення, переважно з латини, які під впливом англійської чи французької мов здобувають нові значення, зокрема, такі, як відомий польській мові з XVIII століття іменник *relacja* в значенні «звіт, рапорт, повідомлення» і нове, запозичене з англійської (пор. англ. *relation*) значення «відношення між кимось» [Markowski 2000: 103 (виноска 5)]. Такий різновид неосемантизмів окреслюють термінами *приховане запозичення* (ukryte zapożyczenie), *«obcysemantyzm»* («чужосемантизм», «іносемантизм»), а враховуючи їхнє останнім часом в основній своїй масі англійське походження, – як *«anglosemantyzm»* («англосемантизм») [Markowski 2000: 102]. Приховані запозичення – семантичні кальки засвідчують глибинні впливи англійської мови, наслідки явища, окресленого вченими, як *glocalization,* тобто глобалізація, виявлена в англізації національної мови [Радзієвська 2007: 311]. Можна цілком погодитися з Т. В. Радзієвською, яка вважає, що в «контексті соціальних змін кінця XX століття запозичення англійських одиниць або дискурсивних форм і комунікативних стереотипів набуває соціосеміотичного

звучання й може розглядатись як знак (знаки) нового стилю мовної поведінки, що відповідає стандартам «відкритого суспільства» [Там же: 312-313].

Українській мові також властиве явище неосемантизації лексики внаслідок повторного запозичення слова, співвідносного з тим же етимоном, що й уже наявне в ньому, але засвоєне з іншого джерела запозичення або з іншим значенням. До них можна віднести англіцизми *сингл/сінгл, драйв, рокер, сервер* або галіцизм *дефіле.* Усі ці запозичення вже засвідчені словниками радянської доби, але нині вони з'являються з новими значеннями, називаючи реалії й поняття інших сфер життя суспільства. Наприклад, «Словник іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука в 1974 р. зафіксував запозичені з англійської слова *сингл, драйв* і *сервер* як терміни тенісного спорту, пор. : *сингл/сінгл* (від англ. *single* «єдиний, одиничний») – гра в теніс, коли кожна сторона представлена одним гравцем; *драйв* (від англ. *drive* «їзда») – один з основних ударів, що надає м'ячу обертання в напрямі польоту та *сервер* (від англ. *server* «служитель, прислужник») – у тенісі та інших спортивних іграх гравець, який вводить м'яч у гру. Натомість дедалі частіше в новітніх газетних текстах натрапляємо на ці лексеми, вжиті в інших, неспортивних, значеннях, пор. такі контексти їхнього вживання, як-от: *Ця пісня була першою видана на синглі й відразу ж очолила фінський хіт-парад* (УМ, 9. 06. 2006, № 104, с. 23); *…гості, щиро кажучи, не додають програмі дискусійного драйву* (УМ, 16. 06. 2006, № 108, с. 17); *Зате Микола Дмитрович* [голова виконкому НСНУ Микола Катеринчук – Є. К.] *відчув на собі «драйв» від перебування в епіцентрі політичного конфлікту* [УМ, 9. 06. 2006, № 104, с. 5] або *У перспективі розробники можуть включити на сервері додаткові канали з музикою інших напрямів* (УМ, 2. 06. 2006, № 99, с. 2). «Великий тлумачний словник сучасної української мови (далі ВТССУМ) за редакцією В. Т. Бусела подає нові значення цих слів поруч з уже відомими, окреслюючи їх у такий спосіб: *сингл* – 2. Маленька платівка, містить зазвичай дві пісні (у такому значенні раніше, 1999 р. , це слово зафіксувала в РУСІС Т. П. Мартиняк; *сервер* – 2. *спец.* Комп'ютер, що керує розподілом ресурсів обчислювальної мережі та централізованого доступу до даних. // Комп'ютер, що надає послуги іншим комп'ютерам у мережі, які називаються клієнтами. 3. *спец.* Програма, що забезпечує управління доступом до ресурсів мережі та *драйв* – 1. *муз.* Джазовий характер виконання, який створює у слухача враження наростаючого темпу, тоді як він залишається незмінним. Те, що слово *драйв* у сучасній українській мовній практиці набуло активності й далеко вийшло за межі спортивної або музичної сфери, підтверджує не лише вищеподаний приклад зі статті в газеті «Україна молода», а й включення його до реєстру «Короткого словника жарґонної лексики української мови» Л. Ставицької. Ось як виглядає його семантична парадигма за свідченнями розмовного мовлення: *драйв* – 1. *муз.* Особливе звучання, емоційна насиченість, внутрішня напруга музичної композиції; 2. *жрм.* Почуття пристрасного запалу, піднесеності, натхнення; велика емоційна напруга. Хоча інші запозичення з англійської, засвідчені останнім часом українськими словниками, зберігають змістову близькість до значення їхнього етимона *drive*, пор. вміщені в РУСІС неолексеми *драйвер* – 1. *інф.* Програма керування зовнішнім пристроєм ЕОМ, частина операційної системи (тобто, системна програма, що реалізує фізичний рівень введення-виведення для роботи з конкретним пристроєм (класом пристроїв) чи якимось ресурсом – Є. К.); 2. *мол. сленг.* Водій, шофер; *драйв-ін* – заклад, напр. , кіно, банк, бар, кафетерій,

майстерня, побудовані та оснащені так, щоб можна було обслуговувати клієнта (глядача, покупця), який залишається в своєму автомобілі (від англ. *drive in* «в'їхати, загнати» - Є. К.), пор. також назву української телепередачі «Мегадрайв».

Зі сфери спорту до світу сучасної музики «перекочувало» й слово *рокер* (від англ. *rock* «гойдатися, трястися»), хоча в музичних колах воно вже «оберталося» раніше у відомій назві танцю й, відповідно, музичного стилю *рок-н-рол* (від англ. *rock-'n'-roll* «трясись і погойдуйся»). СІС 1974 р. дає слову *рокер* таке ще суто «спортивне» пояснення – у фігурному катанні на ковзанах – крюк, особлива складна фігура. Т. П. Мартиняк у РУСІС подає вже таке його нове значення – «член неформальної групи молодих людей, які їздять (звичайно в чорних шкіряних куртках) на мотоциклах і порушують правила руху та норми поведінки на вулицях (особливо в нічний час)». Так же тлумачить його і ВТССУМ: *рокер* - 1. Учасник молодіжної групи, яка влаштовує нічні гонки на мотоциклах. Нейтральніше подає таке нове слово Д. Мазурик, пор. : *рокер* – Прихильник музики в стилі рок. Виконавець такої музики. Зіставлення зі словом *рок* на позначення стилю музики, напряму в сучасній музиці дає змогу розглядати слово *рокер* як похідне і виділяти в його складі основу **рок-** і суфікс **-ер**.

Неосемантизми виявляють на відміну від раніше запозичених слів-значень значно вищу словотворчу активність. Наприклад, слово *сингл* в новому значенні, за нашими матеріалами, стало базою для творення прикметника *сингловий* і композита *хіт-сингл*, пор. : *Хотілось би, щоб Україна нарешті перейшла на синглову систему* (УМ, 17. 06. 2006, №109, с. 10); *Лаурі…виконав у дуеті пісню Bittersweet на хіт-синглі «Апокаліптики» з останнього альбому цих фінських рок-віолончелістів* (УМ, 09. 06. 2006, № 104, с. 23). *Сервер* щодо мережі радіотелекомунікацій послужив основою для творення композита *радіо-сервер*, напр. : *Відучора в одеському інтернет-сегменті офіційно стартував унікальний некомерційний проект – мережевий музичний радіо-сервер «Радіола»…* (УМ, 02. 06. 2006, № 99, с. 2), а також терміна інформатики *Web-сервер*. А від слова *рок* як музичного терміна можна вже вибудувати таке гніздо похідних[4]:

рок →	рок-ер-0 →	рокер-ськ(ий) поп-рокер
	рок-віолончеліст рок-гурт рок-журнал рок-інтернаціонал рок-маніфестація рок-музика рок-обгортка рок-олімп рок-університети рок-фестиваль рок-хіт	

[4] До поданого гнізда свідомо включені лексеми з виразним експресивно-оцінним потенціалом для показу словотвірного потенціалу базового слова *рок* у сучасній українській живомовній практиці.

	укр/рок	
	хард-рок	
Разом:	17 слів	

Рис. 1. Гніздо від неозапозичення *рок*

Подібне ж розширення семантичної парадигми вже відомого запозичення спостерігаємо і в слові *дефіле* (від франц. *défilé* – прохід). СІС 1974 р. зафіксував його в значенні «ущелина, вузький прохід у важкопрохідній місцевості», натомість нині воно більш уживане як термін модельного бізнесу, пор. його в такому контексті з інтерв'ю львівської дизайнерки Оксани Караванської: *Це тільки у Львові я мріяла зробити дефіле на проспекті Шевченка*...(УМ, 30. 06. 2006, № 116, с. 22). Щоправда, жоден з новітніх українських загальномовних словників не подає слова *дефіле* в такому новому значенні «показ моделей одягу, під час якого манекенниці ходять по спеціальному подіуму»[5], хоча на можливість його появи вказує фіксоване СУМом значення дієслова *дефілювати* (і похідного від нього іменника *дефілювання*) «урочисто проходити (на параді, демонстрації і т. ін. », однак, з ремаркою *книжн. (книжне)*.

Графічна форма повторних запозичень може збігатися з формою раніше адаптованих співвідносних одиниць, проте частіше інший шлях і спосіб запозичування, інша форма номінації-прообразу призводять до видозміни й графічної форми нового запозичення[6]. Наприклад, термін *франшиза* вже давно ввійшов до українського професійного лексикону. Його вмістив реєстр «Словника економічної термінології: Проєкт» Г. Кривченка та В. Ігнатовича (Харків-Київ, 1930)), проте й досі ані найпоказовіші загальномовні, ані галузеві словники не засвідчили його похідних. Термін же *франчайзинг* навіть у професійному мовленні економістів з'явився нещодавно. Його разом з похідними *франчайзер, франчайзний, франчайзі* вмістив, зокрема «Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики» за редакцією В. Т. Бусела (К. , Ірпінь, 2003, далі – ВЗОС). Це запозичення має в своїй основі той самий етимон – французьке слово *franchise* «пільга, вольність», проте оформлене за зразком уже англійського віддієслівного іменника *franchising*. Цього разу українська мова запозичує таку номінацію, транслітеруючи її буквений запис у мові-донорі. Нове запозичення активно функціонує в лексиконі не лише економістів, а й юристів і неминуче «обростає» новими похідними. Наприклад, нещодавно (2003 р.) Г. В. Цірат, авторка дисертаційного дослідження «Договори франчайзингу» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, на с. 11-12 автореферату своєї праці запропонувала для врегулювання дії в Україні таких нових видів правових зобов'язань послугуватися міжнародно прийнятими, за її твердженням, термінами *франчайзинг, франшиза, франшизіар, франшизіат* замість *договір комерційної концесії, правоволоділець, користувач*. Останні терміни, як засвідчує і сама Г. В. Цірат, прийняті в

5 Оскільки в жодному із приступних нам українських або перекладних словників ми не знайшли дефініції цього терміна модельного бізнесу, подаємо власне його тлумачення.

6 Див. раніше обговорений випадок відмінних форм адаптування того ж структурного компонента в запозиченнях різного часу, пор.: *букмекер* і *іміджмейкер*, *кліпмейкер*, *ньюсмейкер*, *плеймейкер*, в яких кінцеві компоненти – **мекер** та – **мейкер** співвідносні з тим же англ. *maker* «виробник, виготовлювач».

новому Цивільному кодексі України 2003 р. , а отже, вже набули сили закону і не підлягають замінам. Щоправда, навряд чи можна визнати вдалим термін *правоволоділець*. Для позначення особи, яка володіє чимось, має це у своїй власності, українська мова вживає регулярну словотворчу модель з іменником *власник*, пор. : *вантажо-, земле-, судновласник*, а отже, нормативним слід визнати термін *правовласник*.

Проте чи насправді кращими є інші терміни, пропоновані авторкою згаданої наукової праці? Для термінів *франчайзер, франшизіар* та *франшизіат* українська правнича термінологія вже виробила відповідники *концесієдавець* та *концесіонер*. Вони засвідчені і в Цивільному кодексі України, і в такому авторитетному виданні, як шеститомна українська «Юридична енциклопедія», видання якої припало на кінець XX-початок XXI ст. Отже, як бачимо, самі правники з новими термінами поводяться значно обережніше за деяких мовознавців-словникарів. Додамо лише, що в українській мові за словотворчими моделями іменників із запозиченими суфіксами **-ар** та **-ат** вже закріплено регулярні семантичні співвідношення. Пропоновані терміни *франшизіар* та *франшизіат* створено з порушенням правил дії в мові цих моделей. Спільнокореневі утворення із суфіксами **-ар** та **-ат** в сучасній українській мові можуть позначати особу за її відношенням до певного об'єкта, хоча і виявляють при цьому різну продуктивність: меншу – суфікс **-ат** (*азіат, схизмат, уніат*), більшу – суфікс **-ар** (*аптекар, байкар, мітингар*). Проте в словотвірній нормі сучасної мови спільнокореневі похідні з цими суфіксами не формують опозицій суб'єкта дії та її об'єкту. Таку опозицію «обслуговують» інші зразки словотворення, пор. : *адресант-адресат*; *вихователь-вихованець, учитель-учень, довіритель-повірений, спадкодавець-спадкоємець, продавець-покупець, захисник-підзахисний*.

До нових запозичень, подібних вищеобговореному *франчайзинг*, належить і неолексема *фентезі*, пор. з тексту інтерв'ю з російською письменницею-детективницею Тетяною Устиновою в газеті «Україна молода»: *Ви писали колись фантастику. Не збираєтеся повернутися до цього жанру? Можливо, спробувати себе у фентезі?* (УМ, 09. 06. 2006, № 104, с. 17). СУМ подає невідмінюваний прикметник *фантазі́*, запозичений з французької (пор. франц. *fantaisie* «фантазія, уява»), зі значенням «особливого, не традиційного крою, вигляду (про одяг, його деталі)». На давність появи цього слова в українському лексиконі вказує приклад з творів С. Васильченка, вміщений у цій статті: *Сорочка в мене крамна, «фантазі», шнурочок з рожевими китицями.* Повторне запозичення українська мова здійснює вже не з французької, а з англійської мови, що й засвідчує нова форма такого слова, транскрибована зі звукової форми його англійського етимона, пор. англ. *fantasy*. У новій графічній формі це запозичення виражає й нове значення «жанр літератури, різновид фантастики».

Зміна сфери функціонування призвела до появи і неозапозичення з англійської *тендер*, яке СУМ засвідчив раніше в значеннях «причіпна частина паровоза, де містяться запаси води, палива, мастила» та «одношоглове морське спортивне судно з косими вітрилами». Нині воно активно вживається на позначення конкурсу комерційних пропозицій, змагання фірм чи підприємств для одержання замовлення (від англ. *tender* «конкурс, заявка на підряд, пропозиція»), пор. : *У тендері на право організувати подібний чемпіонат брали участь кілька великих європейських організацій – продюсерів спортивних змагань* (УМ, 07. 06. 2006, № 102,

с. 11) або *А якщо накласти високу теорію на українську практику – з непрозорими тендерами на розробку програмного забезпечення, стає очевидним, що спроба «всесвітньої перлюстрації», здійснена за державні кошти, буде, швидше за все просто грандіозним перекачуванням отих самих коштів з однієї (державної) кишені до іншої* (ДТ, 24. 06. 2006, № 24, с. 16).

Більшість таких слів належить до інтернаціональної лексики. Наприклад, відповідники до багатьох з так званих «англосемантизмів», поданих у цитованій вище праці А. Марковського, знаходимо і в сучасному українському лексиконі, пор., наприклад, пол. *znaczący* «істотний, значущий, важливий», співвідносне з англ. *significant* та франц. *significatif*, та укр. *знаковий*, вживане останнім часом в такому ж значенні. СУМ засвідчує цей прикметник лише в суто відносному значенні «Стос. до знака (у 3 знач.)», пор. : *знак* – 3. *спец.* Зображення з відомим умовним значенням; // Письмове зображення звука чи сполучення звуків мови; буква. Додані до словникової статті прикметника *знаковий* приклади переконують у тому, що в свідомості носіїв української мови до початку 1970-х років (час виходу 3-го тому СУМу на літеру З – 1972 р.) переносне якісне значення в цьому прикметнику ще не виокремилося, пор. слово *знаковий* в таких контекстах вживання, як *знакове письмо, знакова теорія*, тобто теорія, яка вважає відчуття та уявлення людини умовними знаками предметів та явищ об'єктивної дійсності. Нові вживання прикметника *знаковий* у сучасній живомовній українській практиці, зокрема в текстах мас-медіа, переконують у засвоєнні саме запозиченого переносного, якісного, експресивно-оцінного значення, напр. : *По-перше, один із запобіжних заходів ми вже згадували: це знакові процеси, що засудять типові порушення закону та головних винуватців, які творили й активно утверджували систему кривосуддя…* (Критика. – 2005, ч. 1); *Відбувся другий знаковий концерт місяця – у Палаці спорту виступили The Black Eyed Peas, а їхній вокаліст Will. I. Am дав «УМ» ексклюзивний коментар* (УМ, 10. 06. 2006, № 105, с. 10). Цей висновок доводять і засвідчені від прикметника *знаковий* в новому, якісному, значенні форми ступенів порівняння, причому як аналітичні, так і синтетичні, пор. : *Серед подій минулого року я вибрав би три, на мій погляд, найпоказовіші, найвиразніші, найбільш «знакові»* (М. Попович. Присмерк майбутнього. – Критика. – 2004, ч. 1-2); *…є навіть цікаві рубрики на кшталт «Опозиція та про опозицію» із передруком найзнаковіших матеріалів опозиційної преси…* (ПіК, 2003, № 21).

Синонімом до прикметника *знаковий* у такому переносному, якісному, значенні дедалі частіше виступає і прикметник *культовий*, пор. : *Роль Тоні Сопрано зіграв один з улюблених акторів культових режисерів, братів Коенів, - Джеймс Гандольфіні* (УМ, 23. 06. 2006, №113, с. 17) чи…*вийшла книжка культового поета* [Сергія Жадана – Є. К.] *накладом у триста примірників – її розкупили прихильники культу* (ПіК, 2003, № 36). І далі в тексті з останнім з поданих прикладів – інтерв'ю з поетом Сергієм Жаданом – з'являється й похідний від цього прикметника іменник *культовість* на означення такої нової опредметненої ознаки як певного способу життя, поведінки особи, пор. у запитанні журналіста, зверненому до поета: *Чи особисто до твоєї «культовості» долучилася твоя бучна тусівкова слава?* (Там же). У публіцистичних текстах ми засвідчили вживання похідних від прикметника *культовий* в іронічному контексті з виразною навіть негативною оцінкою означуваного явища, пор. : *літак став соціокультурним об'єктом – є літаки-кінотеатри, літаки-сауни*

та бари, на літаках влаштовують вечірки та презентації, літак може стати «культово-маскультовим» об'єктом певного часу. . . (ПіК, 2003, № 34). Появу цього нового значення також є підстави розглядати як неосемантизм-запозичення з англійської, пор. англ. *cult film* «культовий фільм, фільм надзвичайного значення, популярності». У IV томі СУМу (К. , 1973) прикметник *культовий* подано лише в його вихідному, відносному, значенні «Стос. до культу (у 1 знач.) (**культ** – 1. Релігійне служіння божеству; релігійна обрядовість) з ілюстрацією, в якій вжито словосполуку *культова споруда.* Найновіший тлумачний словник української мови – ВТССУМ 2007 р. – також не реєструє вживання прикметника *культовий* в якісному значенні.

До неозапозичень-семантичних кальок належить і прикметник *пілотний*, засвоєний з американського варіанта англійської мови у значенні «перший, пробний, експериментальний, дослідний», пор. : *пілотний випуск часопису, пілотна сесія, пілотна версія програми* (пор. з англ. *pilot programme* «перший (пробний) випуск програми»*, pilot scheme* «експериментальна схема»*, pilot model* «дослідна модель», *pilot school* «експериментальна школа», *pilot-film* «телепанорама, анонс фільмів, передач з показом уривків»). У розмовному мовленні він може завдяки вказівці на першість, новизну означуваного об'єкта набувати додаткової позитивно-оцінної конотації «провідний, визначальний, новаторський, прогресивний», напр. : *Еко розуміє експеримент у Болоньї як пілотний у справі всенаціонального і навіть всесвітнього поширення публічних бібліотек високої технології* – Інтерв'ю з італійським ученим і письменником Умберто Еко – УУ, 1999, № 9-10*).* Хоча прикметник-неозапозичення *пілотний* і походить від того ж етимона, що й раніше запозичений з французької мови іменник *пілот*, як бачимо, за лексичним значенням від нього істотно відрізняється, що підкреслює й інша форма вже наявного в українському лексиконі прикметника, утвореного від слова *пілот*, – *пілотський* (*пілотський костюм, форма*). Прикметник *пілотний* у новому, якісному, значенні вперше, за нашими даними, фіксує ВТССУМ з такими прикладами його вживання, як *пілотна установка* (пор. англ *pilot plant*), *пілотне дослідження, пілотні школи*. Виданий 1999 р. РУСІС Т. П. Мартиняк з якісним значенням «експериментальний, дослідний; зразково-показовий» подає прикметник *пілотажний* з посиланням на французький етимон (франц. *pilotage* «лоція; керування літаком»). Натомість ВТССУМ прикметник *пілотажний* фіксує лише у відносному значенні, пов'язаному з керуванням літальним апаратом. Як свідчать обстежені нами газетні та журнальні тексти останніх років, прикметник *пілотний* в такому значенні все активніше навіть у фахових словосполуках витісняє такі прикметники, як *сигнальний, експериментальний, стендовий, лабораторний, дослідний,* а також запозичені основи на зразок **аван-**, пор.: *сигнальний*, *заст. вступний примірник книжки* і *пілотний випуск часопису* або *аванпроект* «попередній, чорновий проект» (ВТССУМ, с. 3) і *пілотний проект* «дослідний проект».

Отже, матеріал нашого дослідження дає підстави виділити два типи неосемантизмів: 1) різновид новотвору в системі української мови, наслідок семантичного словотворення в межах уже відомої одиниці або наявної в мові формальної структури і 2) різновид неозапозичення-значення в межах наявної в лексиконі одиниці з іншим значенням. Прикладом неосемантизму першого типу є слова *стиліст* та

гетьман у новому, розширеному, значенні. Зафіксовані в словнику Ж. В. Колоїз лексеми *гетьманоманія* та *погетьманити* підтверджують формування у слова *гетьман* та його похідних переносного значення «той, хто пристрасно прагне влади, вивищення, хоче бути керманичем, вождем» з виразним відтінком іронії, несхвалення, пор. такі приклади з цього джерела, як: *Хто тюлька з вас, а хто судак. . . Хвалитись кожен з вас мастак. Старайтесь у вожді не пнутись І гетьманоманії позбутись* (М. Сльозко) або *Для того, щоб була булава, щоб погетьманити, - все створюється партія* (В. Яворівський). Слово *стиліст* уже відоме носіям української мови в значенні, зафіксованому СУМом, а саме: «Той, хто володіє мистецтвом літературного стилю, майстер літературного стилю». Натомість в останні роки це слово все активніше функціонує в новому значенні «фахівець, який розробляє новий стиль у чомусь (одязі, зачісці, оформленні інтер'єрів тощо». До речі, ВТССУМ без змін повторює дефініцію слова *стиліст* у СУМі, не враховуючи розширення його значення.

До неосемантизмів другого типу належать розглянуті вище прикметники *знаковий* і *пілотний.* Чимало неосемантизмів зафіксувала в СМ Д. В. Мазурик: *адресний* «призначений для визначеної особи або для втілення чітко окресленої мети; конкретизований» (і пор. створений на основі вже такого значення цього прикметника прислівник *адресніше*, виявлений нами у спогадах С. Кириченко «Люди не зі страху»: *Ці вичерпні дані підпорядковано одному: якомога точніше і адресніше допомагати як в'язневі (потрібними ліками, приміром), так і його родині, батькам* (Кур'єр Кривбасу, 2003, №155); *відмивати* «легалізовувати; уводити в обіг гроші, які зароблені незаконно»; *вірус* «спеціально створена комп'ютерна програма для знищення інформації»; *саркофаг* «»система захисних будівель над пошкодженим енергоблоком Чорнобильської АЕС» та ін. До цього переліку додамо такі активні в словотворчому плані неосемантизми та їхні похідні, як *пакет* «сукупність пропозицій, документів, об'єднаних єдиною ідеєю; сукупність послуг, пропонованих споживачу, клієнту», напр. : *соціальний пакет, пакетні (домовленості), пакетні та понадпакетні хвилини (мобільного зв'язку) - пакетно (втрутитися у перерозподіл парламентських комітетів)*, *версія* «варіант, різновид, чергове видання чогось», напр. : *версія програми, системи, передачі* (пор. з англ. *version* «варіант, текст (перекладу чи оригіналу)») або *формат*, спосіб, характер організації, здійснення, подання когось або чогось», пор. *формат переговорів, телемосту, співіснування бізнес-груп*, *національний формат (мобільного зв'язку)*, *повноформатний (літературний процес, роман)*, *більш мобільні телеформати (зокрема, документальних фільмів)*, *крупний політформат,* а також дієслово *переформатувати* (. . *переформатують нинішнє телевиробництво* – Поступ, 02. 02. 2007, № 3, с. 26) і похідні від нього префіксальні іменники *переформатування* (*переформатування уряду, коаліції, країни, парламентської більшості, сил, українського політичного поля* тощо) та *переформат* (*переформат коаліцій*). Аналіз сучасних публіцистичних текстів засвідчує виразну тенденцію зближення слова *формат* у такому новому, спеціалізованому, значенні зі словами *вигляд, різновид, тип, образ*, пор. : *Якщо Київ (незалежно від формату – Київ Кучми, Київ Ющенка чи Київ Януковича) воліє мати такого союзника, як Вашингтон, то повинен вибачати йому деякі «слабинки».* . . (ПіК, 2003, № 40) або *Акції відбуваються, але в іншому форматі* (ПіК, 2003, № 21); *...Наш*

формат демократичності президентської кампанії (ПіК, 2003, № 34), *З огляду на формат редакційної репліки ми змушені обмежитися тут самою лише напозір бездоказовою декларацією* (А. Мокроусов. Дещо про засади. – Критика, 2005, ч. 4); *...зателефонуйте за номером 7770 (безкоштовно) та, керуючись підказками, введіть номери у національному форматі* (Діалог: Новини для абонентів UMC, 06. 2006); *Зрештою, можливо, ще не все втрачено, якщо людина здатна відчувати себе хоча б у форматі жартів* (УМ, 07. 06. 2006, № 102, с. 10).

Як неосемантизми у сучасній українській мові можна розглядати й нові, неспеціалізовані, значення прикметників *стартовий, резонансовий (резонансний), профільний*. СУМ свого часу зафіксував переносне значення фізичного терміна *резонанс* «відгомін, відгук, дія як відповідь на що-небудь». Проте похідні від нього прикметники зафіксовано в цьому джерелі тільки в прямих значеннях, успадкованих від твірного слова, пор. : *резонансові деревні породи* «такі, які мають здатність збільшувати силу і довжину звуку» або *резонансна частота* «частота резонансу – різкого зростання частоти коливань». Натомість засвідчені нами в сучасних публіцистичних текстах сполуки з цими прикметниками на зразок *резонансовий (резонансний) виступ, злочин, концерт, літературний проект, рейтинг, роман, телеефір, фільм, резонансова (резонансна) вистава, подія, справа, тема, резонансове (резонансне) рішення, убивство, резонансні матеріали* засвідчують їхнє вживання в переносному значенні «який має гучний розголос, викликає активну реакцію суспільства, можливо, навіть з відтінком скандальності», пор. : ... *нашу розмову ми почали з резонансної теми, що стосується попереднього місця роботи Турчинова – Служби безпеки України* (УМ, 16. 06. 2006, №108, с. 8); *Резонансним на місцевому рівні було травневе рішення сесії міськради про припинення стихійної торгівлі на вулицях*…(УМ, 24. 06. 2006, №114, с. 5); *Що ж до Круза, то цими днями він вискочив на провідну позицію ще в одному резонансному рейтингу*...(УМ, 20. 06. 2006, №110, с. 16). У такому новому значенні прикметники *резонансовий* і *резонансний* синонімізуються зі словами *голосний, бучний, гучний, скандальний, сенсаційний, приголомшливий* і новотвором *піарний* і здатні навіть піддаватися ступенюванню вираженої ознаки, пор. : *Найрезонанснішим… актом стало захоплення кількох міністрів та депутатів автономії* [Палестини – Є. К.] –УМ, 30. 06. 2006, № 116, с. 7).

Подібне розширення семантики за рахунок вживання у переносному значенні спостерігаємо і у прикметника *стартовий*. СУМ фіксує його лише в прямих значеннях, успадкованих від твірного слова – спортивного терміна *старт*, пор. його вживання в таких словосполуках, як *стартовий пістолет, матч, майданчик, стартова служба, ракета, доріжка*. Натомість неспеціальні тексти останніх років засвідчують вживання прикметника *стартовий* у значенні, запозиченому з англійської мови, пор. англ. *start* в переносному значенні «який вказує на початок чогось, починається від якоїсь відправної точки»: *стартові ставки, показники, тарифи, ціни* (пор. з англ. *starting (start) price*, а також синонімічні цьому терміну сполуки *opening (open) price* «букв. відкрита ціна, тобто така, що може змінюватися під час торгів», *reserve price* «резервна ціна»[7]), *стартовий капітал* (пор. англ. *start-up capital*, а також *risk capital (capital risque), venture capital* «ризиковий

[7] Англійські синоніми до вже засвоєних запозичень подаємо з метою окреслити можливі «донорські» ресурси синонімічних рядів з такими прикметниками в українському лексиконі.

капітал, капітал ризику, венчурний капітал», а також *пакет (послуг мобільного зв'язку)*. У такому значенні прикметник *стартовий* синонімізується з прикметниками *початковий, першопочатковий, вихідний, відправний, первинний, первісний, пусковий*. Ґрунт для формування такого значення в семантиці прикметника *стартовий* підготувало, очевидно, дієслово *стартувати*, для якого вже СУМ у своєму IX томі (К. , 1978) засвідчив, крім прямих спеціалізованих значень «Починати спортивне змагання» та «Починати політ (про літальні апарати) і узагальнювальне переносне значення «Починати що-небудь», на яке також, без сумніву, вплинула первісна семантика англійських іменника і дієслова *start*, що виражає початок, відправну точку будь-якої дії. Прикметник *стартовий* у своєму новому для українського лексикону значенні закріпив ознаку за таким широким уявленням про початок дії.

Прикметник *профільний* також останнім часом демонструє контексти вживання не у відносному, в тім числі спеціальному, а в оцінному, якісному значенні «визначальний, основний, показовий, такий, який здійснює що-небудь, відповідає за щось», напр. : *Якщо профільні комісії міськради, містобудівна рада, виконком вирішать, що ці проекти корисні для Ірпінського регіону, будемо реалізовувати* (УМ, 30. 06. 2006, с. 8, № 116) чи *Про конфлікт між «приватниками» і профільним міністерством відомо давно* (УМ, 17. 06. 2006, №109, с. 10) або *Профільне видання «Телекритика», посилаючись на неофіційну інформацію, котра заслуговує довіри, стверджує, що Савенко вже пройшов співбесіду в Кабміні* (УМ, 31. 08. 2006, № 158, с. 4). СУМ подає його з тлумаченням «Прикм. **до профіль 1**, **2**», прикладами *профільний портрет, профільний переріз, профільний інструмент*. Дефініції відповідних значень твірного іменника *профіль* формують такі ознаки об'єктів, відношення до яких може, за свідченням СУМу, виражати прикметник *профільний*, пор. : 1. Обриси обличчя збоку; // Взагалі обриси чого-небудь збоку; 2. *спец.* Вертикальний (поздовжній або поперечний) переріз чого-небудь (дороги, площадки, деталі, заготовки і т. ін.); // Форма поперечного перерізу прокатного виробу; виріб такої форми. Щоправда, 3-є значення іменника, подане в СУМі, вказує не на будову, а на якість певного об'єкта і може стати підґрунтям для формування якісного іменника, пор. : 3. Сукупність основних типових рис, які характеризують господарство, фах і т. ін. Отже, поява якісного значення в прикметнику *профільний* може бути спричинена як внутрішніми номінаційними ресурсами української мови (семантикою твірного іменника), так і зовнішніми впливами (запозиченням певних означень з англійської мови). Можливість останнього підтверджує порівняння з такими англійськими спеціалізованими словосполуками, як термін інформатики *profile file* «конфігураційний файл, файл, який містить параметри настроювання», технічний термін *profile form* «шаблон» або фінансовий термін *profile fund (=lifestyle fund)*, буквально – «фонд стилю життя», тобто «інвестиційний фонд, який найбільше відповідає потребам і намірам його вкладника» (пор. в LINGVO'12). На жаль, нові українські загальномовні тлумачні словники не фіксують прикметника *профільний* в такому новому значенні. Наприклад, ВТССУМ 2007 р. видання подає його з такою ж дефініцією, що й у СУМі, та з одним із вміщених у СУМі прикладів – *профільний інструмент*.

Розвиток нових якісних метафоризованих значень у сфері музичної індустрії демонструють і відносні прикметники *золотий* та *платиновий*. *Золота платівка (диск, альбом)* визначає 100-тисячний, а *платинова* – мільйонний рубіж продажу певного музичного твору і називають відповідні призи їхнім авторам, напр.: *Альбом дійсно став хітом у всій Європі. В самій Фінляндії він здобув статус двічі платинового та був відзначений чотирма нагородами «Емма»* (УМ, 09. 06. 2006, № 104,с. 23). Якщо для прикметника *золотий* – це ще одне значення в низці вже засвідчених словниками його метафоризованих значень (пор. подані в СУМі *золотий вік, золота молодь, золота середина*), то для прикметника *платиновий* словники досі не зафіксували таких значень, хоча в розмовній практиці вже давно, крім сполуки *платинова платівка*, вживають на означення жінки, яка відповідає голлівудським стандартам краси, сполуку *платинова блондинка (білявка)*, тобто жінка з волоссям сірувато-білого блискучого кольору платини. Її, як і інші сполуки з прикметником *платиновий* у метафоризованому значенні, є підстави вважати прихованим запозиченням з англійської, де таке його вживання досить поширене, пор. англ. *platinum blond* «буквально – платинова блондинка (білявка), дуже світла блондинка (білявка) і взагалі – назва сріблястого кольору» або англ. *platinum card* (буквально – «платинова картка», кредитна картка компанії «Американ експрес» з необмеженим кредитом та численними привілеями, призначена для заможних клієнтів. За видами послуг переважає всі інші кредитні картки, в тім числі й «золоту картку» (*gold card*) (LINGVO'12).

На основі спеціалізації засвідченого ще СУМом значення слова *модель* «особа, яка позує перед живописцем або скульптором; натурщик, натурщиця» і під впливом англійського прототипа *model* зі спеціалізованим значенням «манекенник, манекенниця» таке ж нове значення розвивається і в українському слові *модель*, гіперонімі до слова *манекен*. Слово *модель* в такому новому значенні можна теж розглядати як вторинне, приховане запозичення з англійської. Це неозапозичення практично витіснило із сучасної мови ЗМІ такі терміни сфери моди, індустрії одягу, взуття, аксесуарів, косметики, як *манекенник* і *манекенниця*. Цьому сприяє зручність нової номінації для словотворення, що доводять такі експресивно-оцінні його похідні, як *топ-модель* та його синонім *супермодель*. Як доводять проаналізовані тексти, поки що всі ці конкурентні номінації співіснують у поточній мовній практиці і можуть зустрітися в межах однієї публікації чи в мові одного видання, напр. : *Хтось, може, і поспішив списати 40-річну супермодель Сінді Кроуфорд на «пенсійний» берег*; *Топ-модель передаватиме досвід молодим*; *«на ура» розходяться відеозаписи з комплексом вправ для покращення фігури у виконанні моделі* (всі з однієї публікації в: УМ, 06. 06. 2006, № 101, с. 16). Зручність полягає ще й у тому, що на відміну від позначень *манекенник/манекенниця* словом *модель* можна найменувати особу, яка служить засобом показу будь-чого і не лише на подіумі, пор. новотвір *фотомодель* для означення осіб, які позують перед фотокамерою. На базі нового значення слова *модель* розширено й семантичну парадигму прикметника *модельний*, пор. такі словосполуки, як *модельна агенція, модельне агентство (…днями модель оголосила про створення своєї глобальної корпорації, куди…увійдуть власна модельна агенція і піар-компанія; На днях Сінді запропонувала мережі найбільших модельних агентств США IMG, що займається пошуком моделей у галузі спорту і розваг, злиття і розробку спільної*

концепції розвитку (обидва приклади з однієї статті в: УМ, 06. 06. 2006, № 101, с. 16)), *модельний бізнес (...в індустрії конкурсів краси та в модельному бізнесі – свої канони* (УМ, 01. 06. 2006, № 98, с. 22), *«модельна» дієта* (*А чи є у вас якась особлива «модельна» дієта»?; модельна зовнішність* (*...там* [на конкурсі краси «Міс Всесвіт» - Є. К.] *більший попит мають досить пишні форми, така вже зріла жіноча краса, а не модельна зовнішність* (обидва приклади зі статті в: УМ, 01. 06. 2006, № 98, с. 23)).

Нових, нетермінологічних, значень набули під впливом англійських етимонів іменник *презентація* та дієслово *презентувати*. Так, СУМ у 1976 р. подає слово *презентація* як термін зі сфери фінансів зі значенням «пред'явлення до відшкодування, виплати грошового документа», а дієслово *презентувати* – лише в значенні «передавати що-небудь у власність як подарунок; дарувати» (від лат. *praesentāre* «передавати, вручати»). У сучасній мовній практиці слова з коренем **презент-** надзвичайно активно вживають в значенні «представляти що-небудь, ознайомлювати з чимось», яке також безпосередньо пов'язане з відповідним значенням латинського етимона, як і значення англіцизма латинського походження *present* «представляти, рекомендувати», вплив якого на розширення семантики цих слів безсумнівний. За нашими даними, вперше значення слова *презентація* «публічне представлення чого-небудь нового, що недавно з'явилося, було створено» зареєстрував РУСІС Т. П. Мартиняк у 1999 р. , хоча й подав його як вторинне значення фінансового терміна. ВТССУМ 2004 р. фіксує це значення вже як основне. Його пріоритетність у загальномовному вжитку доводять і газетно-журнальні тексти, пор. : *літак став соціокультурним об'єктом – є літаки-кінотеатри, літаки-сауни та бари, на літаках влаштовують вечірки та презентації, літак може стати «культово-маскультовим» об'єктом певного часу. . .* (ПіК, 2003, №34); *У Центрі Курбаса відбулася багатогодинна імпреза «Зустріч культур Сербії і України», першим пунктом якої була презентація збірки «Новітня сербська п'єса» в перекладі українською* (УМ, 02. 06. 2006, № 99, с. 19). На базі нового значення цього іменника формуються і прикметники-новотвори *презентаційний* і *презентативний* – синоніми до раніше зареєстрованого в СУМі англіцизма *презентабельний*, напр. : *Ми поки що схиляємось до думки, що це все-таки буде презентаційна серія* [парфумів – Є. К.] (УМ, 30. 06. 2006, № 116, с. 22); *Конкурсна програма* [Московського кінофестивалю – Є. К.] *не надто презентативна...*(УМ, 27. 06. 2006, № 115, с. 13).

Таку ж спеціалізацію спостерігаємо і в семантиці прикметника *мобільний.* Він позначає тепер особливий спосіб зв'язку і всього, що до нього дотичне. Уперше його в СМ реєструє Д. Мазурик з таким поясненням – «Який не прив'язаний до стаціонарного блоку живлення або станції підсилювання», пор. з тлумаченням, яке до цього прикметника подав СУМ, - «Здатний до швидкого пересування; рухливий». Прикметник *мобільний* в новому значенні успішно витіснив раніше вживані означення *сотовий, стільниковий, комірковий*. Саме співіснування в українській мові такої низки прикметників на позначення способу зв'язку доводить їхній привнесений характер. Вони становлять відповідники до англійських прикметників *mobile, cell, cellular*. Досить порівняти українське *мобільний (сотовий, стільниковий) телефон* з англ. *mobile (cellular, cell-) phone*, а також з амер. англ. *self-phone* «буквально – телефон для

себе, власний телефон». На сьогодні на базі як самого базового прикметника *мобільний*, так і терміносполуки *мобільний телефон* утворилося досить розгалужене лексико-словотвірне гніздо, пор. такі новотвори, як субстантив *мобільний*, універб *мобільник* (та його розмовні варіанти *мобілка (мобілочка), мобіла*), *мобілеманія, мобільний зв'язок, мобільний номер, мобільний Інтернет, мобільний розклад, мобільна фобія, мобільне відео, мобільне TV, мобільні рингтони, мобільні гіганти* тощо. Ось лише кілька прикладів вживання одиниць цього гнізда з публікацій у газеті «Україна молода» та в спеціальному дайджесті для абонентів мережі мобільного зв'язку «Діалог»: *Після оплати доступу, на номер вашого мобільного телефону надійде повідомлення про успішну оплату*; *Сума накопичених бонусів зазначається також на передостанній сторінці вашого рахунку за послуги мобільного зв'язку* (обидва приклади з: Діалог: Новини для абонентів UMC, 06. 2006); *У новій пісні вона співає під штучні, синтетичні ритми, які перебиваються вже готовими мобільними ринг-тонами* (УМ, 17. 06. 2006, № 109, с. 10); *Визначено новий розлад психіки – мобілеманія*; *... я вас вітаю – ви теж стали жертвою нової мобільної фобії* (обидва приклади з однієї статті в: УМ, 07. 06. 2006, № 102, с. 12).

До цього ж ряду належать і такі прикметники-новотвори, як *новинний, протестний, зірковий.* У словотвірній нормі української мови іменники зі значенням опредметненої дії або ознаки не засвідчують похідних прикметників, оскільки ознака (динамічна чи статична) вже міститься в їхній семантиці. Для словотворчої активності мусить відбутися певна спеціалізація їхньої семантики, поява додаткового, мутаційного, значення, значення об'єкта номінації з новими властивостями, пор. : *новини* не просто будь-які нові звістки, нове повідомлення, а як окремий функціонально-стильовий різновид мови засобів масової інформації або *протест* – не будь-який вияв спротиву, незгоди, а організована масова акція вияву незгоди з діями уряду, влади, держапарату країни. Слово *протест* у значенні «Масове, колективне заперечення чого-небудь, яке виявляється в активних діях (мітингах, страйках, заявах і т. ін.) зафіксував ще СУМ 1977 р. (т. VIII). Проте відносний прикметник *протестний* з ремаркою *політ.* , тобто номінацію з лексикону сучасного українського політичного дискурсу з ілюстрацією – сталою словосполукою *протестний електорат* ВТССУМ за ред. В. Т. Бусела зареєстрував лише 2004 р. Наші матеріали засвідчують ширший спектр сполучуваності прикметника *протестний* у такому новому спеціалізованому значенні, пор. *протестний рух, потенціал, протестна тусовка* (*Гектар волі в Гуляйполі захопили фестивальники з усієї України, аби в дебютний «День незалежності – з Махном» досхочу наковтатися пивка, пісень і всіляких вольностей на андеграундовій протестній тусовці* (УМ, 30. 08. 2006, № 157, с. 8); *протестні акції, гасла, настрої, кола* (*…Польща як лідер нових членів європейської спільноти очолила «протестні кола»* - Критика, 2004, ч. 1-2; подання такої словосполуки в лапках свідчить, очевидно, про усвідомлення незвичності, неусталеності такого означення). Деякі з таких словосполук засвідчені в українській мові раніше, проте з іменником *протест* в ролі означення, пор. з матеріалів СУМу *рух протесту,* а також *мітинг протесту, стаття-протест.* Разом з тим у фінансовій термінології вже давно усталився прикметник *опротестований* на позначення недійсного, незаконного векселя. Прикметник *протестний* в такому значенні є всі

підстави визнати якщо не запозиченим напряму з англійської мови, то принаймні інтернаціональним. На це вказують такі англійські словосполуки, як *protest meeting* «мітинг протесту», *protest action* «акція протесту», *protest strike* «страйк протесту, протестний страйк», *protest crime* «злочин як форма вияву протесту, злочин на знак протесту».

І як новотвір від уже засвідченої словниками лексеми в переносному значенні, і як приховане запозичення з англійської можна розглядати прикметник *зірковий*. СУМ зареєстрував значення слова *зірка* «2. *перен.* Про дуже видатну, прославлену людину». переважно в стосунку до представників різних мистецьких сфер, пор. такі контексти його вживання, вміщені до цієї статті в 3-ому томі СУМу (К. , 1972), як *Софія Лорен – славетна зірка італійського кіно* або *Серед майстрів українського реалістичного театру зіркою першої величини називають П. К. Саксаганського.* В англійській мові прикметнику *star* «зірковий» властиве значення «головний, провідний, відомий, видатний», а також «вищої якості, добірний, бездоганний», активно реалізоване в сталих словосполуках на зразок *star class* «клас «зірка» - привілейована категорія в'язнів в англійських тюрмах», *star prisoner* «в'язень класу «зірка», *star program* «програма, написана без помилок», *star witness* «головний свідок», *starring role* «головна роль для відомих акторів» тощо. Проте ані прикметника *зірковий*, ані добре відомої з живомовної практики сталої словосполуки *зіркова хвороба* СУМ не подав. Як не відзначив і можливу синонімізацію в переносному значенні «видатний, уславлений» прикметників *зірковий* і *зоряний* (останній наявний в реєстрі СУМу лише в прямому відносному значенні). Щоправда, прикметник *зірковий* не є цілком новим для української мови. Його з ремаркою *(спорт.* (спортивный термин)*)* і наголосом на суфіксі **-ов(ий)** уміщено як відповідник до рос. *звёздный*, наприклад, в 1-му томі «Російсько-українського-словника» за редакцією А. Кримського та С. Єфремова (К. , 1924, далі – СКЄ). З наголосом на флексії (*зірковúй*) пізніше його подав І. Т. Яценко у своєму словнику-довіднику «Морфемний аналіз» (К. , 1980-1981). Між тим сучасна українська мовна практика фіксує не лише активне вживання цих прикметників саме в метафоризованому значенні, а й утворення похідних на основі таких їхніх значень, пор. : *...зірковий статус гості видавав відповідний антураж – червоний килимок, оркестр, діти з караваєм...*(УМ. , 27. 06. 2006, № 115, с. 2); *Зіркові чи відомі прізвища акторів читаємо у титрах – у фільмі їх не помітиш* (УМ, 16. 06. 2006, №108, с. 19); *Рецепт «зірковості» від Кароліни Куєк, яка стала Ані Лорак* (УМ, 30. 05. 2006); *На Московському кінофестивалі, дякувати Богу, мегазірок майже немає* (УМ, 30. 06. 2006, № 116, с. 3); *Реп-зірка вдруге спробує свої сили в кіно* (УМ, 16. 06. 2006, №108, с. 24); *життєрадісна і така начебто товариська телезірка Віка насправді й духу твого не переносить...* (УМ, 09. 06. 2006, № 104, с. 17). Прикметник *зоряний* теж виявляє тенденцію до вживання в такому експресивно-оцінному значенні, хоч і значно поступається в активності прикметнику *зірковий*, пор. : *За словами Бар, Леонардо є прекрасною людиною, яка не страждає на «зоряну хворобу»* (УМ, 09. 06. 2006, № 104, с. 24); *Тож подробиць про зоряне маля небагато...*(УМ, 07. 06. 2006, № 102, с. 12): *...закінчиться шоу прем'єрним показом нової роботи американського майстра трилерів Браяна Де Пальма «Чорна Далія» із зоряним акторським*

складом на чолі з Джошем Хартнетом та Скарлетт Йоханссон (УМ, 30. 08. 2006, № 157, с. 9). Прикметник *зірковий* засвідчуємо і в іншому переносному вживанні, наприклад, у словосполуці *зірковий відпочинок*, тобто «відпочинок за вищим розрядом, комфортний, престижний, елітний». Прикметник *зірковий* таке нове значення успадковує від іменника *зірка*, який, у свою чергу, формує його під впливом англійського *star* «знак якості, відзнака», пор. англ. *three-star hotel* «тризірковий готель» або вищеподані *star class, star prisoner.* Щоправда, для засвоєння такого нового значення в семантичній парадигмі українського слова *зірка* вже є ґрунт. Ще СУМ зафіксував його в значенні предмета (ордена, військового значка), що має форму зірки та використовується як відзнака певного об'єкта, напр. : *зірка Героя Радянського Союзу, зірки на погонах.* Прикметник-композит *п'ятизірковий*, де основа **зірк-** виступає саме в такому якісно-оцінному значенні, вже зафіксував «Російсько-український словник» за редакцією В. В. Жайворонка (К. , 2003, далі – СЖ). У тому, що в мовній свідомості українців зірка щільно пов'язана з уявленням про щось вище за своїм становищем, віддалене від буденного життя, на нашу думку, переконують і деякі народні назви рослин. Наприклад, СКЄ подає слова *зірки, зірочки* як українські відповідники російської назви рослини *барская (боярская) спесь.*

На відміну від іменників *протест* та *зірка* жоден зі словників не фіксує слова *новини* у вищезгаданому спеціальному значенні. Натомість російські перекладні словники, наприклад, багатомовний електронний словник LINGVO'12, фіксують прикметник *новостной* в складі термінологічної словосполуки *новостной блок* як відповідник англійській терміноодиниці *news block.* Найповніший на сьогодні російсько-український СЖ також не фіксує слова *новини* у спеціальному значенні окремого жанру сучасної журналістики, різновиду текстів засобів масової інформації, а як еквівалент прикметнику *новостной* подає підрядне означальне речення *який містить новини*, що навряд чи зможе задовольнити професійні потреби журналістів. Натомість українська живомовна практика, і не лише журналістська, вже запропонувала прикметник *новинарний* до іменника *новини* в його професійному значенні, пор. з інтерв'ю академіка В. П. Семиноженка газеті «Дзеркало тижня»: *От коли в новинарних блоках українських телеканалів з'являться новини науки й технологій, як на BBC, на CNN, на Euronews і на російському ТБ, тоді стане ясно, що науково-технічну політику в Україні нарешті почали реалізовувати на державному рівні* (ДТ, № 18, 13. 05. 06), див. також російські словосполуки *новостные статьи, новостной сервис* (приклади беремо з українського російськомовного журналу «Компьютерное обозрение» (2005, № 32), а також *новостной канал, новостной блок, новостная группа*. Нормативність формальної будови цього прикметника, безумовно, викликає певні сумніви, адже в ній міститься вказівка на зв'язок не лише зі словом *новини*, а й з іменником *новинар,* найменуванням особи, журналіста, яка працює в такому жанрі, шукає та опрацьовує нову інформацію, також реєстрованим у мові ЗМІ [Стишов 2003: 131]. Нещодавно в Києві почав виходити спеціальний журнал «Новинар». Його можна розглядати як семантичну кальку з англійського *newsman* чи *news-man* «кореспондент, репортер, оглядач», пор. також чес. *novinář* і болг. *новинар* з таким же значенням. Неологізм *новинар* закріплює в своїй семантиці інший

аспект номінування особи за її відношенням до нового, ніж уже наявні в українському лексиконі, з різним, утім, ступенем активності вживання, лексеми *новик (новичка), новак (новачка)* і *новинник (новинниця).* Слова *новинник* і *новинниця* уміщено в 2-му томі (вип. 2, 3) СКЄ як еквіваленти рос. *новщик, новщица*, тобто «той (та), хто впроваджує нове, зайнятий нововведеннями». Слово *новик* у такому значенні подане в цьому словнику з ремаркою *редко.* Іменники ж *новак (новачка)*, як засвідчив СКЄ, номінують саму особу за ознакою новизни, а не за відношенням особи до чогось нового. Їм властиве значення «той, хто є новим в якомусь товаристві, колективі, справі» й СКЄ подає їх як еквіваленти рос. *новичок, новенький (новенькая)*. Пошук найкращого означення нової спеціалізації діяльності журналістів триває, про що свідчить хоча б такий новотвір, виявлений нами в газеті «Україна молода», як *новиннєвик* (саме в такому написанні, яке, напевне, «дає зрозуміти» читачам, що автор статті усвідомлює його ненормативний характер, прив'язання до російського *новостник*), пор. : *...на новиннєвиків це правило аж ніяк не поширюється* (УМ, 2. 06. 2006, № 99, с. 9). Утім, навряд чи це новоутворення приживеться в мові з огляду на відсутність у нього належної твірної бази – прикметника із суфіксом **-ев(ий)**, як у регулярних іменників такої будови, пор. : *вогневик* від *вогневий, сонцевик* від *сонцевий.* Щоправда, той же ж автор «України молодої» з промовистим псевдонімом Нимидора робить спробу заповнити цю лакуну прикметником *новиннєвий*, пор.: *Почнемо з улюбленої студії «1+1» та її новиннєвих облич, які для кожного з нас перетворилися вже мало не на членів сім'ї* (УМ, 2. 06. 2006, № 99, с. 9). У нормі української мови, пом'якшену основу прикметники успадковують від твірних іменників, напр. : *значеннєвий* від *значення, мовленнєвий* від *мовлення, насіннєвий* від *насіння* або *поняттєвий* від *поняття, життєвий* від *життя*, *чуттєвий* від *чуття*, чого немає в даному випадку, а отже, аналогія творення такого прикметника досить поверхнева. Це змушує взяти під сумнів доцільність і стійкість новотворів *новиннєвий* та *новиннєвик* в українському лексиконі. Від слова *новина* нормативним слід було б визнати прикметник *новинний.* Його зафіксував ще «Словарь української мови» Б. Д. Грінченка (К. , 1907-1909) (пор. *новинне поле*) в значенні «стосовний *новини* – вперше зораної землі, цілини». Проте академічний тлумачний «Словник української мови» в 11 тт. (К., 1970-1980) цього слова не вміщує, певно, саме з огляду на його зв'язок з периферійними, маловживаними сьогодні значеннями слова *новина.* Проте фахівці з культури мови підкреслюють відповідність цього прикметника лексичній і словотвірній нормам сучасної української мови, на що вказує можливість паралельного вживання словосполук на зразок *новинний блок – випуск новин* [Пономарів 2006: 346]. Тож, на нашу думку, можна відновити і прикметник *новинний*, принаймні, у професійному мовленні журналістів, оскільки в свідомості сучасних мовців він буде передусім асоціюватися з провідним сьогодні значенням слова *новина* «щойно або недавно одержане повідомлення, звістка». Існування опозиції прикметників *новинний-новинарний* також має свою базу в сучасному українському лексиконі, пор. : *елемент* і *елементний:елементарний, планета* і *планетний:планетарний.* Щоправда, прикметники з нарощеннями на суфікс в словотвірній нормі сучасної української мови спираються на твірні іменники іншомовного походження і в своїй структурі ніби «проявляють» на українському

мовному ґрунті основотвірні суфікси їхніх етимонів у мовах-джерелах запозичування, до того ж саме прикметникам з такою ускладненою будовою властиві якісні значення на відміну від простих прикметників з відносними значеннями. Отже, життєстійкість прикметника *новинарний* викликає сумніви.

Традиційно неологізми виділяють за часом їхньої появи в мові (хронологічні неологізми), ступенем поширеності у мовній системі (загальномовні та індивідуально-авторські неологізми (оказіоналізми)), а також за ступенем їхнього засвоєння мовою, мірою входження до її активного лексикону. Неологізми, новизна яких спричинена їхньою структурною або функціонально-стилістичною незвичністю, відмінністю від усталеного, визначаємо як структурно-функціональні. Як будь-що нове в лексиконі в певний часовий проміжок його існування трактувала неологізм В. Т. Коломієць [Коломієць 1973: 9]. Н. З. Котелова до неологізмів залучала не лише новотвори (слова, значення слів, вислови), а й внутрішні та зовнішні запозичення – за часовою віссю (відродження, актуалізація, узуалізація) чи (та) локальною – (входження з діалектів, усного мовлення, жаргонів, спеціальних мов, інших мов) [Котелова 1978: 22]. Є спроби дослідників подати узагальнене, комплексне трактування неологізму, яке охоплює весь спектр його можливих ознак. Саме так пропонує розуміти неологізм О. О. Тараненко, пор. його дефініцію, вміщену у відповідній статті енциклопедії «Українська мова»: «Неологізм – слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальномовні Н.) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські, Н. , пор. *Оказіоналізм*) [Тараненко 2004: 408]. Часом спектр залучених до класифікації неологізмів ознак настільки широкий, що термін *неологізм* ототожнюється з терміном *інновація*. Наприклад, російська дослідниця С. І. Алаторцева за ознакою «форма мовної одиниці» поділяє неологізми на лексичні, семантичні та фразеологічні, а за ознакою «спосіб номінації» виділяє з-поміж неологізмів новотвори (слова, морфеми, значення, сполуки) та внутрішні й зовнішні запозичення [Алаторцева 1999: 31].

В англомовній лінгвістичній традиції поширені терміни *неографізм*, або *орфографічна новація*, вживані на позначення змін у записі номінації. «Англо-російський словник з лінгвістики та семіотики» за ред. А. М. Баранова та Д. О. Добровольського трактує його як «зміну в написанні, що не зачіпає вимови» номінації [Англо-русский… 2001: 244]. Прикладом неографізмів у сучасному українському лексиконі можуть бути різновиди написання вищезгаданих запозичених абревіатур *PR, пі-ар, Пі-Ар* і нині усталене *піар* або *Internet, ІНТЕРНЕТ* і поширена на сьогодні пара номінацій-конкурентів *Інтернет-інтернет*. Усталенню певних неографізмів сприяє творення від них похідних. Так, наприклад, активізації в українському лексиконі англійського запозичення *on-line* (буквально – на лінії) зі значеннями «1. Режим безпосереднього прямого обміну інформацією; 2. Режим підключення приладу, що відповідає його готовності до роботи» [СІС 2000: 403] у формі *онлайн*, а не *он-лайн* сприяє активне функціонування похідного від нього прикметника *онлайновий* (*режим*), а також композитів на зразок *онлайн-аукціон, онлайн-версія, онлайн-галерея*. Як різновид неографізма є підстави розглядати і інше написання деяких основ неозапозичень, співвідносних з тим же етимоном,

що й уже наявні в українському лексиконі. Прикладом такого неографізма може бути основа **-мейкер** у складі нових запозичень з англійської мови *іміджмейкер, кліпмейкер, ньюсмейкер, плеймейкер*. Засвідчений ще в 1932 р. у «Словнику чужомовних слів» І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського та М. Трохименка англіцизм *букмекер* «посередник у грі в тоталізатор на кінських перегонах» (від англ. *book* «книжка» і *maker* «виробник, виготовлювач») подає інше написання спільного для основ **-мейкер** та **-мекер** етимона *maker*. У сучасній українській мовній практиці деякі з таких адаптованих неозапозичень демонструють і глибшу стадію їх засвоєння українською мовою – появу напівкальок на зразок *фільмовиробник* і пор. з *фільммейкер*.

Деякі дослідники мовні одиниці, в тому числі й інновації, що мають міжнародний характер, а отже, поширені в численних мовах, передусім європейських, і мають спільні компоненти в своїх формі та значенні, об'єднують в окремий продукт мовної діяльності – інтерлінгву (Interlangue)[8]. Одиницями такого уявного мовного об'єкта можуть, на думку німецького лексиколога Й. Фольмерта, бути інтерморфеми, інтерлексеми, інтерсинтагми, інтерфразеологізми і навіть інтертексти [Volmert 1990: 47, цит. за: Waszakowa 2005: 28].

І. 3. Активність інноваційних процесів у різних функціональних стилях мови

Мотивована похідна лексика незмінно перебуває під пильною увагою мовознавців. І це цілком зрозуміло, адже саме мотивовані слова, або слова з подвійною референцією становлять найпотужніший динамічний шар в лексиконі будь-якої мови. За рахунок саме новотворів, як з питомими, так і з давно- чи новозасвоєними іншомовними основами, найактивніше поповнюється лексикон. Склад сучасного українського лексикону переконливо це твердження доводить. Високу питому вагу новотворів засвідчують, зокрема, словники нової української лексики, низка яких опублікована на початку XXI століття [Рудь 2001; СМ; Віняр, Шпачук 2002; Колоїз 2003; Ставицька 2003; Оліфіренко 2003; Нелюба 2004; Нелюба/Нелюба 2007]. Наприклад, у СМ, реєстр якого налічує близько 1300 лексем, на 1 непохідне слово припадає в середньому 4-5 похідних. Показник похідної лексики в цьому і в інших неологічних словниках можна збільшити, якщо врахувати результати не тільки морфологічної, а й семантичної деривації, слів на зразок *формат* чи *залізо*, а також взаємну кореляцію таких спільнокореневих і спільноструктурних непохідних слів з подільними основами, як *іміджмейкер-ньюсмейкер-кліпмейкер-плеймейкер-хітмейкер* або *Інтернет-Євронет-Рунет-Укрнет-Фринет*. Перевагу похідної лексики в оновлюваних шарах лексиконів відзначають і дослідники інших слов'янських мов [Земская 2000; Martincová 2003; Waszakowa 2003].

Про напрямки й можливості поповнення українського лексикону за рахунок власних словотворчих ресурсів дає змогу судити нова лексика в складі певних словотвірних комплексів: гнізд, рядів, категорій. Цікавим при цьому є зіставлення активності синонімічних питомих і запозичених словотворчих засобів.

[8] Див. докладне обговорення цього явища з посиланнями на праці німецького дослідника Й. Фольмерта у: Waszakowa 2005: 28-29.

Наприклад, похідних іменників з іншомовним префіксом **супер-** та синонімічним йому питомим префіксом **над-** і його ускладненим варіантом **понад-**. Такі новотвори позначають особу, об'єкт взагалі з надлишковим, понадмірним виявом певної ознаки, властивості, названої твірною одиницею, або об'єкт, здатний вміщувати інший об'єкт, а отже, займати вищий ранг в певній ієрархії однорідних об'єктів. У генеральному реєстрі слів комп'ютерного морфемно-словотвірного фонду української мови (далі – МСФ) Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України зафіксовано, відповідно, 29 і 36 відсубстантивних іменників з префіксами **над-** і **супер-**. Причому в межах самого реєстру простежуємо певну динаміку поповнення цих рядів слів: численні номінації спеціалізованого характеру зафіксувало останнє за часом видання джерело формування МСФ – «Словник-довідник з правопису та слововживання» С. І. Головащука (К. , 1989). До його орфографічної частини ввійшли такі слова, не зареєстровані в СУМі, як *надексплуатація, надзірка, надімперіалізм, надподаток, надродина, надряд; суперавтомобіль, суперіконоскоп, суперкарго, суперракета, суперфініш.* У реєстрі МСФ, крім того, помітне дотримання правила дериваційної граматики української мови про уникання слів-гібридів, а саме: уникання творення слів зі сполученням різних за стильовими характеристиками структурних складників. Лише 3 слова в реєстрі МСФ засвідчили поєднання питомих українських основ з іншомовним префіксом **супер-**, пор. : *суперобгортка, суперобкладинка, суперобмазування.* Натомість ВЗОС фіксує вже цілу низку подібних гібридів, напр.: *супербойовик, супердержава, супержінка, суперзірка, суперключ, супермісто, супернарод, суперобласть, супер'ядро.* У цілому в цьому показовому лексикографічному джерелі (його реєстр налічує 253 тис. слів) подано 68 іменників з цим префіксом, не зареєстрованих словниками-джерелами реєстру МСФ. Багатьох з них немає і в академічному тритомному «Російсько-українському словнику наукової термінології», виданому впродовж 1994-1998 рр. Наприклад, у 3-му томі цього словника «Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос» є математичний термін-прикметник *суперпараболічний*, але відсутній іменник *суперпарабола*, зареєстрований ВЗОС, або є технічний термін *суперфінішер*, проте відсутні його спільнокореневі «родичі» *суперфініш, суперфінішувати, суперфінішування*, подані в реєстрі ВЗОС. Матеріали цього ж словника дають змогу виявити й більшу порівняно з префіксом **супер-** активність префікса **над-** у творенні іменників зі словотвірним значенням вищості в певній ієрархії. Попри наявність пар різнопрефіксних абсолютних синонімів на зразок *наддержава-супердержава, надзірка-суперзірка, надгенератор-супергенератор* цілий ряд лексем-термінів створено за допомогою лише префікса **над-**, причому, він виявляє здатність поєднуватися як з питомими, так і з іншомовними основами, пор.: *надвогнетриви, надкислота, надкуля, надмета, надслово, надтіло* і *наддоза, надмарафон, надпероксиди, над'ярус.*

Якщо вивчення нових рядів похідних зі спільними словотворчими формантами засвідчує тенденції функціонування певних засобів словотворення, то вивчення складу нових словотвірних гнізд, а також поповнення гнізд, уже наявних, дає підстави для висновків про тенденції розвитку самої бази словотворення – про активність та продуктивність певних коренів, основ, слів та типів словосполук. Неолексеми, як свідчить наш матеріал, здатні формувати нові словотвірні гнізда повного й

неповного вигляду. Гнізда повного вигляду засвідчують розгортання певного базового слова як на горизонтальній, лінійній осі (формування словотвірних пар та ланцюжків), так і на вертикальній, парадигматичній осі (формування словотвірних парадигм). Гнізда неповного вигляду здатні розгортатися лише на лінійній або парадигматичній осях. Подібні словотвірні комплекси активно формують сьогодні українські неолексеми – прості й складні слова, які позначають нові явища та реалії життя українського суспільства. Наприклад, від неолексеми *слоган* «рекламне гасло, девіз» (від гельського (старошотландського) *sluagh-ghaim* «бойовий клич»), засвідченої 1999 р. в РУСІС, ми знайшли в текстах поки що два похідних синоніми – композити *слоганоутворення* і *слоганотворчість*, які утворюють парадигму I ступеня похідності. Натомість від іншого запозичення *мас-медіа / медіа* в різних варіантах його адаптування до фонетичної системи української мови та норм українського правопису засвідчене уже досить представницьке словотвірне гніздо повного вигляду. Цей новотвір у сучасному українському літературному мовленні дедалі активніше замінює громіздку словосполуку *засоби масової інформації* чи створену на її базі абревіатуру *ЗМІ*, оскільки завдяки своїй компактності виявився придатнішим для словотворення. Утім, форма цієї абревіатури часом «провокує» до каламбурного словотворення, пор. приклад з праці О. А. Стишова: *Під час виборчої кампанії важко боротися з адміністративним ресурсом та інформаційним ЗМІєм* [Стишов 2003: 49] чи зі словника лексико-словотвірних інновацій А. та С. Нелюб: *Наприкінці досвідчені ЗМІсти вирішили* [Нелюба А. /Нелюба С. 2007: 49]. Певний паритет вживання запозичення *мас-медіа*, його скороченого варіанта *медіа* та питомої абревіатури *ЗМІ* доводить їхня поява в одному виданні навіть у межах однієї статті, наприклад, в інформації газети «Україна молода» про прес-конференцію Президента України Віктора Ющенка з нагоди Дня журналіста: *На прес-конференції з нагоди Дня журналіста Президент говорив про відповідальність мас-медіа, коаліцію, статус російської мови, інтеграцію в НАТО й те, чому важко бути українським Президентом; Також у планах влади – створення суспільних і громадських медіа; ...першим питанням, яке пролунало на прес-конференції, було те, чи відчув Віктор Ющенко зміну ставлення до себе з боку ЗМІ порівняно з його теперешнім президентським статусом і колишнім, опозиційним* (УМ, 7. 06. 2006, № 102, с. 1, 4). У цьому випадку спостерігаємо дію тієї ж тенденції до заміни запозиченням уже наявної в мові-реципієнті словосполуки з метою економії мовних зусиль і зручності творення на його основі нових номінативних одиниць, що і в шерегу синонімічних номінацій *комп'ютер-цифрова обчислювальна машина – ЦОМ – електронна обчислювальна машина – ЕОМ – машина* (про конкурування таких еквівалентних номінацій та специфікацію словотворення на їхній основі див. докладніше далі у п. 5 цього розділу).

Композит *мас-медіа* показовий і як наслідок процесу так званого повторного запозичення в українську мову (див. про це окремо в I. 8). Реєстр МСФ доводить, що українські словники радянської доби його ще не фіксують. Водночас вони демонструють широкий спектр адаптації в українському лексиконі інших слів, прямо чи опосередковано співвідносних з латинським етимоном – іменником *medium* «середина; те, що міститься посередині», причому у формі як множини, так і

однини, пор. *media*[9], пор. : *медіана, медіальний, медіація, медіатор, медієвістика, медіум, медіумізм, медіумічний* тощо. Більшість з них уже є в реєстрах різнотипних українських словників першої половини ХХ ст. , наприклад, у СКЄ або в «Словнику чужомовних слів» І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського та М. Трохименка (Х., 1932). Щоправда, ці словники вмістили й такі запозичення, співвідносні з цим латинським етимоном, які через свою архаїчність або обмежену сферу вживання не потрапили до реєстрів пізніше виданих українських словників, пор. з СКЄ такі лексеми, як *медіан* «середній формат паперу», *медієвізм* «захоплення середньовіччям», *медіо* «середній ґатунок (краму)), *медіоваль* «друкарський шрифт». У першому томі «Суспільні науки» академічного тритомного «Російсько-українського словника наукової термінології» (К. , 1994) запозичення-термін *мас-медіа (медіа)* відсутнє, як нормативні подані лише термінологічні словосполуки з ремарками-зазначенням сфери їх функціонування: *засоби масової інформації* (*журн.* (журналістика), *політ.* (політика), *засоби пропаганди і агітації* і *засоби ідейного впливу* (обидва терміни з ремаркою *політ.*). За нашими даними, вперше транслітероване запозичення у повній (*масмедіа*) і редукованій (*медіа*) формах з дефініцією «засоби масової інформації (комунікації) – преса, кіно, ТБ, аудіо- та відеокасети, плакати і т. ін. » зафіксувала Т. П. Мартиняк у РУСІС[10]. Сьогодні до сукупності таких засобів, безперечно, слід зарахувати Інтернет. Можна цілком погодитися зі спостереженням польського дослідника В. Пісарека, що дедалі більше Інтернет стає «мірою значущості: тим, чого немає в Інтернеті, немає сенсу займатися» [Pisarek 2000: 9]. Російські словники іншомовних слів часом засвоєння запозичення *медиа* російською мовою вважають 2-у половину ХХ століття[11]. Слова *мас-медіа* та *медіа* уже фіксує в своєму реєстрі ВТССУМ 2001 року. Словник новотворів Г. М. Віняр та Л. Р. Шпачук у текстах сучасної української газетно-журнальної публіцистики зафіксував це запозичення у формі *мас-медія* та похідні від нього лексеми *медіа-дискурс, медіа-індустрія, медіамагнат, медіа-магнатство, медіа-проект*. СЖ подає запозичення *мас-медіа*, а його варіант *медіа* фіксує як активний компонент складних запозичених номінацій, напр. : *медіа-клуб, медіа-компанія, медіа-міст, медіа-проект, медіа-холдинг.* Праці дослідників інноваційних процесів в українському лексиконі подають нові продукти словотворення від цього запозичення. Так, за матеріалами текстів сучасної української преси О. А. Стишов у лексичних додатках до своєї монографії подав

9 Щодо можливого запозичення в різний час різних граматичних форм того ж етимона з формуванням у таких запозичень у мові-реципієнті різних лексичних значень див. також укр. *дата* (з гніздом похідних *датувати, датуватися, датування, датований, антидатувати*) і термін інформатики *дані*, що є пізнішим (у ІІ пол. ХХ ст.) калькованим запозиченням через англійське посередництво форми множини *data* того ж латинського етимона – дієприкметника *datum*. Пор. такі терміни з цією калькою, як *analog data* «аналогові дані», *input data* «вхідні дані», *database* «база даних», *dataflow* «потоковий», буквально «потік даних», *data-in* «інформаційний вихід», *datamation* «автоматичне оброблення даних», але пор. водночас і скальковані з англійського *datum* – відповідника форми однини латинського етимона українські термінологізовані словосполуки *дана величина*, *елемент даних* [Коссак/Маньковський 1991: 61-62]. Згадуваний вище електронний словник LINGVO'12 подає потужне гніздо термінів інформатики з компонентом *data*. Варіантність їхнього написання в англійській мові засвідчує складність будови таких номінацій, пор. серед інших такі сполуки з образною внутрішньою формою, як *datapath* (=*data path*) «тракт даних; внутрішня шина даних процесора», буквально «стежка, доріжка даних», *data bus* «шина даних», буквально «автобус даних», *data mart* (=*datamart*) «вітрина, кіоск даних», буквально «ярмарок, ринок даних» та ін.

10 Дефініції подаємо у власному перекладі українською мовою, оскільки в цьому словнику мовою опису реєстрових одиниць – російських запозичень та їх українських відповідників є російська.

11 Див. таке датування лексем *масс-медиа*, *медиа* та *масс-медийный*, зокрема, в [Современный… 2001: 506, 510].

такі новотвори, як *медіа-акція, медіа-бомба, медіа-магнат, медіа-олігарх, медіа-партнер, медіа-патронат, медіа-підтримка, медіа-програма, медіа-простір, медіа-технологія* [Стишов 2003: 354-355]. ВЗОС зафіксував словотвірний ланцюжок *мультимедіа* → *мультимедійний* → *мультимедійність* та префіксальне *гіпермедіа*. В. Фурса у своїй монографії, присвяченій тенденціям засвоєння невідмінюваних запозичених імен у сучасній українській мові, в складі гнізда з базовими словами – вихідним *мас-медіа* і похідним від нього *медіа* подає, крім уже засвідчених вище, такі новотвори, як *мас-медійник, мас-медійний, мас-медійно, масмедіальний; медіа-барон, медіа-імперія, медіа-переворот, медіа-ресурс* [Фурса 2005: 227]. Матеріали нашої власної картотеки переконують у тому, що ці лексеми перебувають у зоні пильної уваги журналістів, про що свідчить передусім дальша фонетична адаптація запозиченого компонента *медіа*, а саме: усунення невластивого українській мові всередині кореня зяяння голосних. Приступні нам тексти фіксують активне вживання цього запозичення саме в «українізованій» формі в літературному розмовному мовленні, пор. приміром *мас-медії* у викладі інтерв'ю з письменником Юрієм Андруховичем (*. . . мас-медій кожної з країн* (Всесвіт, 2003, № 7-8)); див. також *мас-медія* (*… заробляння грошей на ринку мас-медія* (ПіК, 2003, № 34)); *медія* (*…донецькі медія …намагаються зобразити конфлікт* (ПіК, № 32-33, 2003)) і ще більш «просунутого» вглиб фонетичної системи української мови *медії* (*…попри недвозначні натяки українських медій* (Там же[12]) та активне словотворення саме на базі цих варіантів запозиченої основи **медіа-**, пор. : *медійний* (*Останнім часом медійне поле збагатилося ще двома цікавими проектами* – «ВІК», «Вгору» (ПіК, № 44, 2003); *Своє звільнення тележурналіст мотивує тим, що «5-й канал» начебто не відповідає вимогам медійного ринку…* – УМ, 2. 06. 2006, № 99, с. 9), *мас-медіїсти* (*Бо його* [Свирида Петровича Голохвастова – Є. К.], *бідолаху, на тім світі разом із Пронею Прокопівною грець ухопив, коли довідалися, яке «монпансьє» ліплять з української мови їхні нащадки-рекламісти та мас-медіїсти* (Я. Жолдак. Реквієм по Голохвастову, або Супердякую за супердійство // УУ, 2002, №3)). Проте і варіант *медіа* не втрачає своєї активності як база для словотворення, пор. : *медіальний* за наявності *медійний* (*Лише копітка виважена праця і, як результат – якісний медіальний продукт* (ПіК, № 44, 2003), ідеться про херсонську газету «Новий день»). Активність опрацювання цього запозичення в професійному мовленні журналістів доводить поява композитів на заміну словосполук, а отже, створення компактніших, зручніших для спілкування номінацій, пор. вищеподану словосполуку *медійне поле* та її «згортку» – композит *медіяполе* (*Небезпека власне у тих нулях, що і гарантують безкарну зачистку медіяполя і продовження «і так далі»* – І. Магдиш. Слово теж діло – «Ї», 2004, № 32), а також словосполуку *медійна корпорація* (*… більш досконалою формою є надання великими медійними корпораціями грантів на покращення медіаосвіти на вже існуючих університетських програмах* – УМ, 23. 06. 2006, с. 17) та співвідносні з нею за змістом композити *медіаорганізація* (*…медіаорганізації постійно підвищують кваліфікацію своїх працівників* – Там же), *медіа-структура* (*Таємнича медіа-структура існує у місті Києві*

12 Функціонування в одному друкованому виданні різних графічних варіантів одного запозичення доводить, з одного боку, що процес його адаптації ще не завершено, а з другого, засвідчує новий етап його освоєння – залучення такої основи до словотвірної деривації, яка й виявляє незручність вже наявного графічного варіанта із зяянням голосних у фіналі твірної основи для приєднання українських суфіксів.

– УМ, 02. 06. 2006, № 99, с. 9) та *медіаіндустрія* (*…максимально наблизити навчальний процес до вимог самої медіаіндустрії* – УМ, 23. 06. 2006, с. 17). До цього ж ряду композитів належать і зареєстровані в СЖ американізм *медіа-холдинг* та його напівкалька *медіа-компанія*. Оскільки деякі з похідних мають виразні експресивно-оцінні конотації, лише час увиразнить їхні життєстійкість і стабільність в українському лексиконі. У нижчеподаному гнізді біля похідних вміщуємо вказівки на джерело їхньої першої фіксації:

мас-медіа (РУСІС) мас-медія (СВШ, КФІ) мас-медії (КФІ) ⇒	мас/медій-ник (МФ) мас-медіj-іст (КА) мас/медій-н(ий) (МФ) ⇒ мас/медіа-льн(ий) (МФ)	мас/медійн-о (МФ)	
	медіа (РУСІС) ⇒	гіпер-медіа (ВЗОС)	
		медіа-акція (ДС)	
		медіа-барон (МФ)	
		медіа-бомба (ДС)	
		медіа-дискурс (СВШ)	
		медіа-імперія (МФ)	
		медіа-індустрія (СВШ), медіа/індустрія (КА)	
		медіа-квиток (КА)	
		медіа-клуб (СЖ)	
		медіа-компанія (СЖ)	
		медіа-магнат (ДС), медіа/магнат (СВШ) ⇒	медіамагнат-ств(о) (СВШ)
		медіа-міст (СЖ)	
		медіа-олігарх (ДС)	
		медіа/організація (КА)	
		медіа/освіта (КА)	
		медіа-партнер (ДС)	
		медіа-патронат (ДС)	
		медіа-переворот (МФ)	
		медіа-підтримка (ДС)	
		медіа-плеєр (КА)	
		медіа-право (КА)	
		медіа-програма (ДС)	
		медіа-проект (СВШ)	
		медіа-простір (ДС)	
		медіа/профспілка (КА)	
		медіа-ресурс (МФ)	
		медіа-структура (КА)	
		медіа-технологія (ДС)	
		медіа-трибуна (КА)	
		медіа/форум (КА)	
		медіа-холдинг (СЖ)	
		медіа/центр (КА)	
		мульти/медіа (ВЗОС) ⇒	мультимедійн-ість (ВЗОС)
	медіj-(а), медіj-(і) ⇒ (КА)	медій-н(ий) (КА) медія/поле (КА)	

Разом із базовими словами: 50 лексем

Примітка: 1. Умовні скорочення назв джерел: РУСІС – «Російсько-український словник іншомовних слів» Т. П. Мартиняк (Х. , 1999); СВШ – «Словник новотворів української мови кінця ХХ століття» Г. М. Віняр та Л. Р. Шпачук (Кривий Ріг, 2002); СЖ – «Російсько-український словник» за редакцією В. В. Жайворонка (К. , 2003); ВЗОС – «Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики» за ред. В. Т. Бусела (К. , Ірпінь, 2003); ДС – додатки до монографії О. А. Стишова [Стишов 2003]; МФ – матеріали монографії В. Фурси [Фурса 2005]; КА – картотека автора розділу; КФІ – комп'ютерний фонд інновацій у сучасній українській мові відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.

2. Базові твірні одиниці подаємо в морфемному поділі для унаявнення ступеня їхньої адаптації в системі сучасної української мови.

3. Для показу написання основи **медіа-/медія-** разом з іншими словами використовуємо скісну риску.

Рис. 2. Словотвірне гніздо від лексеми *мас-медіа*

У складі вже наявних словотвірних гнізд з'являються комплекси неолексем, які висвітлюють нові аспекти мовної категоризації відомих понять, пор. такі неолексеми з уже відомими українській мові коренями, як *політикум, політизувати-політизований, заполітизувати-заполітизований* чи *політизувати-політизація-деполітизація, суперполітизація; позаполітичний;* ***радянізація***[13] *- дерадянізація*. До неолексем такого типу належать і похідні від запозичень-«одинаків», уже засвоєних українською мовою. Поява новотворів дає змогу будувати від таких лексем нові словотвірні гнізда. Прикладом можуть послужити гнізда з базовими словами *клон* та *рейтинг*. Слово *клон* (від англ. *clone* «копія, дублікат» з грец. κλών «гілка, паросток») зареєстроване в першому виданні «Словника іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука 1974 р. (далі – СІС 1974). ВТССУМ 2001 р. подає його ще «одинаком». Однак уже наступного, 2002 р. , Д. Мазурик вміщує це слово в своєму словнику в оточенні таких похідних, як *клонувати, клонування, клонований*. У такому ж вигляді це гніздо 2003 р. реєструє й СЖ, а в словникових матеріалах до монографії О. А. Стишова [Стишов 2003] знаходимо неолексему *склонувати*. Українська дослідниця Т. М. Полякова, яка присвятила особливостям функціонування слова *клон* у східнослов'янських мовах спеціальне дослідження, виявила, наприклад, у матеріалах сучасної російської преси, крім співвідносних з вищеподаними, ще такі новотвори з коренем **клон-**, як *клонэйд* «назва фірми; буквально – «допомога клонам», *клонобоязнь, клонист, гинеколог-клонист, клонолог, клоноделец, клонмейкер, клонический, клониальный, клониализм, младенец-клон*, а також каламбурне зближення коренів-омографів **клон-** (рос. *клониться, уклониться, уклон*) з коренем **клон-** у словах, співвідносних з грецьким етимоном, і «прочитання» структури слова *уклонист*, як «той, хто ухиляється (рос. уклоняется) від прийняття закону, який дозволяє клонування людей» [Полякова 2005: 244- 245], пор. вживання цього слова в російській мові радянської доби на позначення тих членів Комуністичної партії, які відхилялися від її «генеральної лінії». За матеріалами електронного словника LINGVO'12 перелік утворених в російській

[13] Зафіксоване в реєстрі МСФ.

мові похідних від слова *клон* можна доповнити такими термінами (фінансовими, біологічними, медичними), як *клонированный, клонируемый, клонирующий, клоновый, клоногенный, клоногенность, клонотека, клонотип, клонотипический, фонд-клон*. К. Вашакова у польській мові як новотвір від дієслова *klonować* «клонувати» фіксує іменник *klonacja* [Waszakowa 2005: 67], пор. з іншим похідним від цього дієслова іменником *klonowanie*, який раніше зафіксувала у своїй праці Х. Ядацька [Jadacka 2001: 178]. Отже, враховуючи інтернаціональний характер лексеми *клон*, і в українській живомовній практиці слід чекати появи нових утворень на його основі. Нижче подаємо той склад гнізда з базовим словом *клон*, який засвідчили нові українські словники і тексти:

клон ⇒ клон-ічн(ий)
клон-увати ⇒ клонова-н(ий)
клонува-нн(я)
с-клонувати
клон-мейкер

Рис. 3. Словотвірне гніздо від лексеми *клон*

Слово *рейтинг* (від англ. *rating* «оцінка; ранг») уперше 1999 р. фіксує в РУСІС Т. П. Мартиняк. Словник Д. Мазурик через три роки подає це слово вже разом з похідним від нього прикметником *рейтинговий* у значенні «який зумовлюється рейтингом» (проте вміщений у словнику приклад вживання цього прикметника, на наш погляд, не зовсім вдалий: *«У ліцеї запровадили рейтингову систему оцінок»*). О. А. Стишов за матеріалами засобів масової інформації додає до цієї пари такі похідні, як *рейтинговість* та *рейтингування*. З наслідків власних пошуків у сучасних публіцистичних текстах можемо поповнити це нове гніздо такими неолексемами-формотворами, як *рейтинговіший* і *найрейтинговіший*, а також префіксальним іменником *антирейтинг* і композитами *рейтинг-бод, рейтинг-каталог, рейтинг-шоу*. Отже, колишній «самітник» у сучасному українському лексиконі утворив гніздо такого вигляду

рейтинг ⇒ рейтинг-уванн(я)
рейтинг-ов(ий) ⇒ рейтингов-іш(ий) ⇒ най-рейтинговіший
рейтингов-ість
анти-рейтинг
рейтинг-бод
рейтинг-каталог
рейтинг-шоу

Рис. 4. Словотвірне гніздо від лексеми *рейтинг*

Цілі ряди неолексем становлять наслідок розширення спектрів характеристики деяких процесів, наприклад, опозицій понять «відновлення/припи-

нення процесу». Її реалізують іменники, активно створювані за допомогою іншомовних префіксів, відповідно, **ре-** и **де-/дез-**. Разом з твірними іменниками (як новими, так і вже відзначеними словниками) такі префіксальні похідні формують повні, тричленні, опозиції, напр. : *українізація-**деукраїнізація-реукраїнізація***[14], *націоналізація–денаціоналізація-**ренаціоналізація*** або, в разі відсутності твірної одиниці із суфіксами **-изаціј(а)/-ізаціј(а)** чи якогось з префіксальних іменників, опозицію редуковану, двочленну, напр. : ***десталінізація-ресталінізація*** (і пор. *сталінізм*, але не **сталінізація*) або ***капіталізація-рекапіталізація, ідеологізація-деідеологізація***. Часом журналісти, вживаючи подібні новотвори, змушені пояснювати їх спеціальний зміст непосвяченому читачеві, напр. : *У зв'язку з демонетизацією економіки, тобто спустошенням спочатку господарки, а потім самого банківництва, у 33-му враз збанкрутувало п'ять тисяч банків* (ПіК, 2003, № 39). Творення префіксальних іменників дедалі частіше спостерігаємо безпосередньо від іменників, оминаючи проміжну дієслівну ланку, до того ж твірною базою здатні ставати не лише нейтральні, а й експресивно-оцінні іменники з метафоризованою семантикою. До таких належать засвідчені в СМ неолексеми *тінізація (тіньовизація)* на позначення приховування прибутків з незаконною метою (пор. приклади *тінізація економіки* або *тенденції тіньовизації* (готівкового обігу)) і префіксальний іменник *детінізація*, пор. *…детінізація економічних процесів* (Сайт прес-групи УПМ ДПА у Полтавській області в Інтернеті), *...активно виконувати програму Віктора Ющенка з дебартеризації та детінізації економіки* (УМ, 19. 06. 2006, № 109, с. 5) або приклади вживання іменника *тінізація* стосовно не економічної, а політичної сфери, пор. *тінізація влади* (ПіК, 2003, № 32-33).

Залежно від умов життя того чи іншого суспільства навіть ті інновації, що іменують спільні реалії або поняття, можуть поводити себе по-різному в лексиконах окремих мов. Наприклад, у лексиконах слов'янських мов, деякі такі неолексеми унаявнюють різну активність засвоєння певних запозичень і різні способи реалізації в мові їхнього номінаційного ресурсу. Так, електронна пошта сьогодні стала невід'ємним складником суспільного життя країн світу, проте питома вага її в здійсненні певних суспільних функцій у різних спільнотах неоднакова. Про це свідчить ступінь поповнення лексиконів окремих мов новотворами з першим компонентом е-, співвідносним з означенням *electronic* «електронний». СЖ першим з нових українських словників зафіксував лексему *имейл* – як транслітерований відповідник російського *имейл* або транскрибований відповідник вихідної англійської абревіатури *e-mail* «електронна пошта». Згодом «Сучасний словник іншомовних слів» О. І. Скопненка та Т. В. Цимбалюк (К. , 2006) подає вже два можливі варіанти адаптування цього англійського запозичення – *мейл* і *е-мейл*. У текстах різних стилів (газетно-журнальній публіцистиці, наукових, мережній пошті), крім згаданих відповідників англіцизма *e-mail*, функціонують також *і-мейл/імейл, нетмейл, вебмейл, мейло, мейлик, мило*. Показово, що новітні російські словники загальновживаної лексики не фіксують слова *имейл*, а подають лише словосполуку *електронна пошта*. Утім, у російському професійному та молодіжному мовленні побутують її замінники *емеля, мыло*, *мэйл, нетмэйл, нетмыло, нетмыл,*

---

[14] Напівжирним шрифтом виділяємо лексеми, відсутні в реєстрі МСФ.

пор. українське жаргонне *мейло, мейлик, мило*[15]. Наприклад, «Толковый словарь русского языка конца XX века: Языковые изменения» за ред. Г. М. Скляревської (СПб, 2000) вміщує цілу низку сталих спеціалізованих сполук з означенням *электронный*: *электронная почта* (англ. *electronic mail, e-mail*), *электронное письмо, электронный адрес, электронное издание, электронная версия, электронная страница (=электронная страничка), электронная таблица*, хоча російська мовленнєва практика засвідчує вживання транслітерованої словосполуки *э-мейл*, пор. у тексті наукової статті: *…фотографии или поздравительные открытки в аттачменте к вербальному э-мейлу* або й у формі множини зі значенням «повідомлення, надіслане електронною поштою», пор. *Английские термины информатики приходят в общий язык из устного неофициального общения, э-мейлов и чатов программистов на родном языке…* [Мечковская 2006: 118, 120]. Натомість у сучасній англійській мові низка словосполук-номінацій електронних аналогів певних продуктів або послуг вже згорнулася в абревіатури з першим компонентом **e-**: *e-bank, e-business, e-commerce, e-autor, e-book*. І, наприклад, сучасна польська мова не тільки активно їх засвоює, а й виробляє свої власні номінації-їхні відповідники, а від деяких з цих абревіатур – і похідні. Низки таких слів подає в своїх працях К. Вашакова, пор. *e-mailować, e-handel, e-książka, e-rynek, e-świat* [Waszakowa 2003: 97-98]. Цікаві приклади композитів із символами інтернет-комунікації подає в своєму дослідженні про її вплив на природну мову Н. Б. Мечковська. За її спостереженнями, у сучасних лінгвістичних російсько- та білоруськомовних текстах функціонують номінації з першою основою – знаком **@** (ет-функція), який замінює іменник *крик* завдяки подібності цього знаку до широко розкритого роту людини, пор. : *@-жанры, @-стиль, @-тэксты, @-карыстальнікі* [Мечковская 2006: 119]. Прикметник *emailový* фіксує в складі гнізда від абревіатури *email* «Словник кореневих морфем словацької мови» за ред. М. Соколової, М. Олоштяка та М. Іванової (Пряшів, 2005). У своїй новій монографії «Прояви інтернаціоналізації в словотворенні сучасної польської мови» (Варшава, 2005) К. Вашакова докладно обговорює статус номінацій з першим елементом **e-** в польському лексиконі на тлі їхніх відповідників і аналогічних утворень в англійській мові. Дослідниця схиляється до думки, що такі одиниці з усіченим першим компонентом можна розглядати як особливий різновид композитів, порівнюючи їх зі словами, складники яких об'єднано дефісом, як-от: *eko-religijny, seks-shop* [Waszakowa 2005: 60-61]. Можна цілком погодитися з думкою К. Вашакової про те, що активність творення цієї серії слів в англійській мові і їхній приплив до слов'янських лексиконів живить продуктивність моделі творення композитів з першим ініціальним компонентом у професійному англійському лексиконі, пор. приклади, подані К. Вашаковою: *H-bomb ← hydrogen bomb, A-bomb ← atom bomb*. В англомовній філологічній літературі, як зауважує К. Вашакова, на позначення такого різновиду складних слів побутує термін *letter compounds* «буквені складні слова» [Waszakowa 2005: 61]. Термінологічна українська лексика також дає зразки для творення подібних «літерних (буквених) композитів». З основою **e-** в текстах українських мас-медіа нам трапилася лише напівкалька *e-mail клієнт* з цікавим для нас англіцизмом у вигляді вкраплення або такі продукти мовної гри, як назва електронного літературного

[15] Ці приклади подала в своєму словнику Л.О.Ставицька [Ставицька 2003].

проекту *e-LITr*. Щоправда, українські відповідники з аброосновою **е-** і базовим для неї прикметником *електронний* широко представлені в термінологічних словниках, зокрема в АУТС: *е-навчання (електронне навчання), е-сервіс (електронний сервіс), е-ринок (електронний ринок)*, із сучасних текстів різних стилів додамо такі номінації нових понять і об'єктів, нейтральні та експресивно-оцінно забарвлені, як *електронна пошта, електронні вісті, електронна музика, електронний твір, електронний порадник, електронний формат* (роботи з документами), *електронний уряд, електронна демократія,* в термінології сучасної прикладної лінгвістики вживані також складені номінації *електронний словник, електронне видання, електронна картотека, електронна бібліотека, електронний підручник, електронний каталог* [Карпіловська 2008: 11-12].

Планомірна й гармонійна розбудова українського лексикону неможлива не тільки без фіксації та осмислення різноманітних інновацій у ньому, вивчення його нових відділів, а й без опису тих його функціонально-стильових різновидів, які донедавна залишалися поза реєстрами нормативних словників загальновживаної лексики. Спроби лексикографічно опрацювати нову лексику, неологізми з різних функціонально-стильових різновидів мови україністи робили вже давно. Досить назвати хоча б такі здобутки в цьому напрямку, як додаток на літери А-П в XI томі тлумачного «Словника української мови» (1980 р.), масив нових запозичень у 2-ому виданні (1985 р.) «Словника іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука, орфографічну частину «Словника-довідника з правопису та слововживання» С. І. Головащука (К. , 1989) або такі спеціальні розвідки-навчальні матеріали для вузівської підготовки філологів-україністів, як «Словничок лексикографічно не зареєстрованих українських слів гібридної структури» (1042 лексеми) Г. В. Скляніченко та В. К. Чернецького, виданий 1986 р. у Кіровограді. Проте ці праці неминуче виконували суто реєструвальне, збиральницьке завдання: вони здебільшого обмежувалися фіксацією окремих нових номінацій. Зокрема, у згаданому «Словничку» до неологізму подано лише граматичні ремарки та контексти його вживання. Такі лексикографічні набутки і не могли ставити собі на меті розроблення спеціального поняттєвого та процедурного апарату для опису нових номінацій. Для цього мала накопичитися показова для аналізу того чи іншого інноваційного процесу маса мовних фактів, такий масив неологізмів, який увиразнював би тенденцію їхнього входження до українського лексикону.

Сама логіка розвитку мови, її лексикону зокрема, спричинює опрацювання нової лексики як двоступеневий, взаємоналаштований і взаємозалежний процес її аналізу та лексикографічного моделювання: від 1) докладного опису окремих неолексем у неологічних словниках реєструвального, диференційного, типу до 2) до осмислення тенденцій розбудови українського лексикону, вияв яких такі неолексеми становлять, у неологічних словниках комплексного, інтегрального, типу [Карпіловська 2004а: 6-7]. У потоці сучасних українських новотворів вирізняються номінації з різними функціональними характеристиками: загальновживані слова й терміни, професіоналізми, слова з нейтральним експресивно-оцінним потенціалом і лексеми з виразними негативними чи позитивними конотаціями різного походження. Саме слова останнього різновиду сьогочасна українська живомовна практика завжди активно виробляла, але в радянську добу через жорсткі нормативні вимоги до укладання академічних або навчальних словників

оказіоналізми, індивідуально-авторські мовні знахідки або курйози залишалися поза увагою лексикографів. Їх засвідчили лише словопокажчики та словники мови письменників-класиків: І. П. Котляревського, Т. Г. Шевченка, В. Стефаника, Лесі Українки, І. Я. Франка, А. Тесленка, Л. І. Глібова. Чи не єдиним словником, який подав широкий масив продуктів живої розмовної практики, став уже згадуваний вище ЧС – 2-томний «Частотний словник сучасної української художньої прози» за ред. В. С. Перебийніс (К. , 1981). Завдяки зорієнтуванню цього словника на статистичне опрацювання суцільних виборок з текстів українських письменників, опублікованих протягом 50-60-х рр. минулого століття, в цьому лексикографічному джерелі можна знайти чимало експресивно-оцінних письменницьких новотворів, що не потрапили до СУМу – єдиного академічного тлумачного словника радянської доби. Самий принцип укладання ЧС зумовив відсутність нормативних вимог до формування його реєстру, добору лексики з текстів. До цього словника потрапили цілі розряди слів, що їх, як правило, не подають нормативні академічні словники української мови, а отже, в його реєстрі широко була представлена тогочасна розмовна українська практика і письменницька словотворчість. Живомовну стихію, наприклад, засвідчували складні слова-повтори на позначення підсилення дії або ознаки (*блукати-блукати, ганяти-ганяти, синій-синій, довго-довго*), складні іменники з найрізноманітнішими основами-прикладками (*брат-козак, майстер-мороз, сестра-орлиця, ковбаса-зебра*). Серед слів останнього різновиду виділялися й такі цікаві з погляду мовної категоризації поняття номінації, як складні слова-юкстапозити різних частин мови (іменники, дієслова, прислівники), компоненти яких виражають спільне поняття, але з різною його аспектуалізацією, пор. : *веселощі-жарти, друг-товариш, кінець-край, курча-кача, орел-сокіл, смужка-стрічка, фіакри-сани, говорити-балакати, гриміти-питати, мудрувати-хитрувати, гуртом-ладом*. Чимало в цьому словнику і лексики, яка демонструє нові можливості активних словотворчих моделей, наприклад, прислівників способу дії, утворених від відносних прикметників з новими метафоризованими якісними значеннями, пор. : *алмазно, атомно* або форм вищого та найвищого ступенів порівняння від прикметників, що за своєю семантикою не потребують такого ступенювання ознаки, напр. : *байдужіший, винуватіший, далекозоріший, егоїстичніший, ласіший; найбасовитіший, найвигадливіший, найдержавніший, наймонументальніший*. На активність таких розрядів слів з виразними експресивно-оцінними конотаціями не лише в художньому, а й у публіцистичному, ораторському стилях мови українські лінгвостилісти вже звертали увагу. Чимало цікавих прикладів таких новотворів подав у своїй монографії «Основи мовної експресії» В. А. Чабаненко, пор. : *океанно, татко-рідняткo, красуня-сонце, найінтернаціональніше, рентгеніший, нашіше* та ін. [Чабаненко 1984, с. 107-125].

Матеріали нашої картотеки та сучасні словники лексичних інновацій переконливо засвідчують активне творення в українському експресивно-оцінному контексті компаратива та суперлатива практично від будь-якого прикметника, дієприкметника або прислівника. Цьому сприяє набуття такими лексемами якісного значення внаслідок метафоризації їхньої семантики. Ось лише деякі приклади: *дедалі аморфніша крижина* (К. Москалець. Людина на крижині – НЛ: 109), *найноворічніші ціни, найпомідорніший спонсор* (з телереклами), *найрейтинговіші*

програми (ПіК, 2003, № 34), *виписаніші ідеї* (*Просто мета була чіткішою, а ідеї – так би мовити, виписанішими* – ПіК, 2003, № 36), *«найпіратськіша» країна* [щодо виготовлення підпільних касет в Іспанії – ПіК, 2003, № 26-27], *найхітовіша музика* (ПіК, 2003, № 34), *найтоповіші новини* (УМ, 21. 06. 2006, № 111, с. 12), *найтиражніше перевидана класика* (УМ, 02. 06. 2006). Звертає на себе увагу активність найвищого ступеня оцінки як вияв підсиленої мовної експресії. До поданих вище прикладів додамо й такі, як *найпроникніша мова* (французька), *найбюджетніший ролик, найзатребуваніші квартири, найвпливовіші медіа-ресурси* та ін. Показово, що ступенювання набувають ознаки, виражені відіменниковими прикметниками та дієприкметниками, тобто як процесуальні, так і непроцесуальні ознаки, напр. : *найтиражніша газета, масштабніший фестиваль* і *найпривабливіша політична сила, приземленіша тема, найпоширеніша лізингова операція.* Тенденція ця також не нова, а активізована на сучасному етапі розвитку української мови, що доводить такий відомий приклад з листування Лесі Українки та Ольги Кобилянської, як *українніша* (*Ото вже надивитеся на Україну, українніщої ніде немає* [про Полтавщину] і пор. назву статті М. та Н. Степаненків про літеру ґ в українській абетці – «Найукраїнніша чи націоналістична?» – УУ, 2001, № 11-12).

Реєстрування в ЧС експресивно-оцінної лексики сприяло не тільки повноті картини функціонування в сучасному українському лексиконі тих чи інших лексико-граматичних розрядів слів, а й дало змогу виявити тенденції його розвитку, прогнозувати активізацію/пасивізацію тих чи інших моделей словотворення, а через їхнє посередництво і моделей номінування об'єктів дійсності, їхніх ознак та процесів з ними. Ось, наприклад, які прислівники з активним конфіксом **по-**… **-и** (**-ому**), не засвідчені СУМом, подані в ЧС: *по-вченому, по-гусячи (по-гусячому), по-державному, по-завсідньому, по-лікарськи, по-недільному, по-особистому, по-сердечному* та ін. Взагалі до 84 слів цього розряду, поданих у СУМі, ЧС додав ще 38 лексем.

Аналіз нових словникових матеріалів дає змогу пересвідчитися в активності багатьох з тих зразків словотворення, які понад 20 років тому зафіксував ЧС і на які звертали увагу у своїх дослідженнях 1970-1980-х років українські лінгвостилісти[16]. Наприклад, словник оказіоналізмів Ж. В. Колоїз зареєстрував чимало прислівників, які давно побутують в художньому стилі української мови і подібні за своєю словотворчою базою та семантикою до слів *алмазно* чи *п'ятикутно*, зареєстрованих у ЧС, пор. : *аеропланно* (М. Семенко), *вівтарно, коренево, повнозвуко* (І. Драч), *безхліб'яно, волосожарно, колінoприклонно* (П. Тичина), *вишнево, жайворово, лебедино* (Б. Олійник), *багатострільно, озерно* (Яр Славутич) тощо. Цікавий матеріал для вивчення динаміки української номінації, зокрема словотвірної, подають словники письменницьких ідіолектів, а також словникові матеріали, додані до праць дослідників мови окремих письменників. Наприклад, у «Словнику поетичної мови Василя Стуса (рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори» молодої донецької дослідниці Л. В. Оліфіренко [Оліфіренко 2003], крім нових слів, створених за

[16] Зауважимо принагідно, що фактичну основу обговорюваного частотного словника становили твори 25 авторитетних українських письменників, видані до 1970 р., а отже, цей словник подає статистичну модель українського художнього лексикону середини минулого століття.

активними в сучасному лексиконі моделями, подано й шереги слів, які засвідчують моделі, уподобані Василем Стусом, проте малопродуктивні, а то й унікальні в загальному лексиконі. До слів останнього типу належать новотвори поета-складні іменники з першою основою **все-**. У реєстрі МСФ засвідчено лише 7 іменників, утворених на базі сполуки означального займенника *весь* (*вся*, *все*) з іменником, на зразок *всевідання, всезнання, всепрощення, всесвіт, всеспалення*. Два іменники цієї групи – *всевладдя* і *всесилля-* мають подвійну мотивацію: сполукою займенника з іменником та складним прикметником, створеним на її базі, пор. : *всевладдя* ← *вся (повна, абсолютна) влада* і *всевладний (-а, -і)*, тобто значення опредметненої ознаки в такому іменнику може виражатися аналітично, безпосередньо (див. дефініцію СУМу: *всевладдя* – Необмежена (вся, повна, абсолютна – Є. К.) влада і синтетично, через посередництво складного прикметника (пор. з того ж джерела: *всевладний* – 1. Який має необмежену владу; повновладний). У поезіях Василя Стуса Л. В. Оліфіренко зафіксувала ще 28 іменників такої формально-семантичної будови, які переконливо унаявнили нові можливості цієї словотворчої моделі в процесах мовної категоризації світу, напр. : *всебезодня, всебезрух, всевікна, вседобро, всемежа, всенезустріч, всеницівність, всеочі, всепереляк, всерозхрестя, всетривога, всецарствіє, всечекання* та ін. Про потужну питому вагу обговорюваної моделі словотворення в художньо-образному, експресивно-оцінному сприйнятті дійсності свідчить її активне використання й іншими письменниками, пор. приклади зі згадуваного вище словника Ж. В. Колоїз *всебутність* (О. Підсуха), *всевіда* (Яр Славутич), *всепроникнення* (І. Царинний), *всечасність* (М. Вінграновський). Ще 48 авторських новотворів, іменників та прикметників з такою основою, вмістила в своєму словнику Г. М. Вокальчук. Серед них трапляються і такі, де ця основа дублюється попри всі словотвірні норми української мови, пор. : *всевсепізнання* у М. Хвильового - *... наша молитва – жага все-всепізнання* [Вокальчук 2004: 156]. У поетичних, емоційно насичених контекстах з такою основою можуть утворюватися і дієслова, напр. : *всеобрушати* у В. Стуса – *Та всеобрушає нестерпно двопогляд* [Вокальчук 2004: 158]. Певне зростання її активності за рахунок термінів та професіоналізмів засвідчують і нові словники загальновживаної лексики, пор. такі нові слова з «Великого зведеного орфографічного словника сучасної української лексики» за редакцією В. Т. Бусела (К. -Ірпінь, 2003), як *в(у)сеозброєння, всеєдність, всесушарка*.

Своєрідність письменницької номінації, відбитого в мові світосприйняття засвідчили також словопокажчики до творів О. Гончара та Яра Славутича, укладені Н. М. Сологуб [Сологуб 1991; Сологуб 1999], а також нещодавно виданий «Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття» Г. М. Вокальчук, який умістив понад 6 тис. одиниць з граматичними ремарками та ілюстраціями вживання [Вокальчук 2004: 94-523]. Важливими для з'ясування індивідуально-авторської номінації є подані в цих джерелах разом з окремими лексемами мікроконтексти вживання новотворів, наприклад: *авіакозакування, антибайдужість, бігоманія, богокрад, єдинолюбство (єдинолюбець), миттєвик, нічогість* і *вмислюватися в життя, кінецьсвітнє загасання природи, плечі кістлявляться* в О. Гончара чи *весняр, злободавчий, зухваль* і *безборщівний світ, золототілі бджоли* в Яра Славутича. Чимало давніх індивідуально-авторських новотворів, не зареєстрованих словниками радянської доби, подала в своєму

«Тлумачно-словотвірному словнику оказіоналізмів» і Ж. В. Колоїз, пор. : Тичинині *арко-дужне перевисання до народів; переструнк*, *повнодзвонне слово* Михайла Драй-Хмари; *перофобія* Валер'яна Поліщука чи *рожесутінок* Михайля Семенка. Цінні матеріали для вивчення цього потужного лексичного шару, який лишається здебільшого поза межами академічних нормативних словників, містять також праці дослідників нової української лексики [Коць 1997; Самойлова 1999, Сербенська, Волощак 2001; Мазурик 2002, Клименко 2003, Мінчак 2003; Струганець 2003, Стишов 2003, Шаповал 2003], ідіолектів українських письменників та перекладачів [Сологуб 1991, 1999, Рудь 2001, Віняр, Шпачук 2002, Зіневич 2002, Колоїз 2003, Оліфіренко 2003, Клєщова 2003, Вокальчук 2004, Братаніч 2004, Нелюба 2004], які широко фіксують саме експресивно-оцінно заряджені авторські номінації.

І. 4. Динаміка лексичної та словотвірної норми мови

У періоди інтенсивного оновлення лексиконів закономірно зростає увага мовознавців до проблеми правильності слова, зокрема, регулярності словотвірних номінацій. Регулярність при цьому трактують як відтворюваність номінації, відповідність її формально-семантичної будови продуктивним зразкам словотворення. Отже, нерегулярними вважають номінації, створені всупереч словотворчим зразкам і тому невідтворювані, поодинокі, із семантикою, залежною від конкретної комунікативної ситуації. Останнім часом в славістиці все частіше на позначення процесів творення регулярних і нерегулярних словотвірних номінацій послугуються опозицією термінів *узуальне-неузуальне словотворення*. Фахова славістична література останніх років засвідчує також істотну відмінність в трактуванні поняття *неузуальність* щодо лексичної та словотвірної норми мов. Для словотвірних номінацій на відміну від номінацій лексичних вирішального значення набувають не їхня вживаність/невживаність або «заданість», «запотребованість» практикою мовної комунікації, а саме відповідність/невідповідність певному зразку творення. Такого погляду на статус неузуальних словотвірних номінацій дотримуються, приміром, автори колективної монографії «Словотворення/Номінація» (Інсбрук-Ополє, 2003), виконаної в рамах міжнародного наукового проекту «Порівняння систем та функціонування сучасних слов'янських мов». Зокрема К. Бузашшіова та О. Мартинцова у розділі цієї праці, присвяченому неузуальному словотворенню в сучасних словацькій, чеській та польській мовах, слушно зауважили, що з погляду словотвірної норми неузуальне словотворення становить нестандартне творення слів, натомість з погляду норми лексичної його можна трактувати як «творення або існування лексики, як правило, неуживаної чи неусталеної в системі мови (langue)» [Buzássyová, Martincová 2003: 262]. Отже, на думку цих дослідниць, яку ми цілком поділяємо, якщо для лексики в цілому достатньо протиставлення *мовлення-мова,* то для встановлення узуальності/неузуальності словотвірних номінацій необхідна тріада *мова-норма-мовлення* [Там же: 263]. Функцію норми, своєрідної перехідної ланки-фільтра в такій опозиції і бере на себе певний продуктивний, регулярний зразок словотворення. З огляду на це опозицію *узуальне-неузуальне словотворення* можна трактувати і як протиставлення *нормативне-ненормативне словотворення.* У сучасній теорії номінації, зокрема номінації словотвірної

побутує також ціла низка термінів на позначення членів таких опозицій, конкретних проявів позначених ними процесів поповнення лексикону. Найбільш поширеним на сьогодні є протиставлення *потенційних слів (потенціоналізмів)* як результату узуального словотворення *оказіональним словам (оказіоналізмам)* як наслідкам словотворення неузуального.

Потенційні слова відповідають словотвірній нормі, але часто є аномальними з погляду норми лексичної, зокрема в тих випадках, коли похідні слова, потенційно можливі за формою, реалізовані з іншим лексичним і словотвірним значенням, напр. : *пілот* і *пілотка* «головний убір», а не «жінка-пілот», *електрик* і *електричка* «поїзд, що рухається за допомогою електроенергії», а не «жінка-електрик». Відповідність словотвірній нормі, а отже, потенційність дериватів *пілотка, електричка* на позначення особи жіночої статі доводить їхнє порівняння з такими словами, як *фін* і *фінка* «жінка» (і «різновид ножа»), *циган* і *циганка* «жінка» (і «сорт яблук»), *поляк* і *полька* «жінка» (і «танок», «різновид зачіски»). Інколи навіть для розрізнення моцій за значенням «особа/не-особа» мова вдається до різного написання тієї ж твірної основи, пор. : *голландка* «представниця основного населення Голландії» та *голанка* «курка голландської породи». Інший спосіб виявлення нереалізованого потенціалу словотвірної системи демонструють деривати, одержані внаслідок так званого черезступеневого словотворення. Такі похідні постають завдяки словотворенню за аналогією зі словами певної формально-семантичної будови з пропуском якоїсь ланки (або й кількох ланок) нормативного словотвірного ланцюжка. Наприклад, іменникам *бронювання, днювання, царювання* передують повні словотвірні ланцюжки, які складаються з двох ланок: вихідного слова-іменника і похідного від нього дієслова, пор. : *броня-бронювати-бронювання; день-днювати-днювання; цар-царювати-царювання.* Натомість іменники *променювання* та *ступенювання* утворено за аналогією до вищеподаних слів безпосередньо від вихідних іменників *промінь* та *ступінь*, з пропуском проміжної ланки – відіменникового дієслова. Однак зіставлення таких неповних словотвірних ланцюжків з повними дає змогу відновити пропущені ланки і завдяки цьому визначити нереалізовані, потенційно можливі слова **променювати* та **ступенювати*[17]. Як дериват, прогнозований продуктивними словотворчими зразками мови, трактує поняття потенційного слова Н. Ф. Клименко у відповідній статті енциклопедії «Українська мова», пор. : «Потенційне слово – слово, що може бути утворене за певним словотвірним типом, або те, що існує в мовленні, але ще не увійшло в мову. Належить до резерву, за рахунок якого розвивається словотвірна система мови. … П. с. , як правило, можливі в межах високопродуктивних типів і наділені регулярними значеннями, що складаються із значень компонентів слова» [Клименко 2004: 511]. Як категорійні деривати з неусталеністю, неустабілізованістю (nieustabilizowanie) в лексичній нормі, деривати, передбачені системою мови, її категорійними словотворчими моделями, але ще не засвідчені мовною практикою, трактують потенційні структури слів (formacje potencjalne) представники польської дериватологічної школи К. Хрущинська та Х. Ядацька [Chruścińska 1978: 72; Jadacka 2001: 38]. Виділення потенційних слів є закономірним наслідком саме системного підходу до вивчення словотвірної номінації, адже такий підхід дає змогу виявляти лакуни в певних ланках словотвірних комплексів

[17]Астериском позначаємо потенційні слова, не зафіксовані сучасними словниками.

(пар, ланцюжків, рядів, парадигм, гнізд), з'ясовувати можливість появи певних типів потенційних слів. У широкому розумінні потенційне слово – це будь-яке похідне, що може заповнити наявну в словотвірному комплексі «пусту» ланку безвідносно до продуктивності/непродуктивності зразка його творення, тобто це – будь-яка одиниця, закладена в системі словотворення, але не реалізована. Наприклад, у сучасній українській мові модель творення віддієслівних іменників з категорійним значенням «опредметнена дія та її результат», вираженим суфіксом **-б(а)**, є непродуктивною. За даними генерального реєстру слів МСФ, сформованого в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, який налічує 166385 слів [про нього див. докладніше: Клименко, Карпіловська etc. 1990; Klymenko, Karpilovs'ka 1994], таких іменників у сучасному лексиконі налічується 36, напр.: *боротьба, ворожба, гоньба, гульба, клятьба, селитьба, тяжба, ходьба*. Для порівняння: за моделлю творення таких іменників за допомогою суфікса **-нн(я)** реалізовано 6658 можливих словотвірних номінацій, тобто продуктивність цієї моделі майже в 185 разів вища, ніж моделі із суфіксом **-б(а)**. Проте якщо в певній комунікативній ситуації буде реалізовано закладені в системі українського словотворення потенційні іменники на зразок **колотьба, *кольба, *гудьба, *молитьба*, їх слід буде визнати такими, що цілком відповідають словотвірній нормі української мови. Зауважимо одразу, що чіткого окреслення координат розгляду потребує саме поняття словотвірної норми. Скажімо, за норму можна прийняти той стан лексикону, який відображають авторитетні словники або тексти письменників – майстрів слова, які можна визнати зразковими. У своєму дослідженні за певну модель словотвірної норми обираємо стан українського лексикону, зафіксований в словниках – джерелах формування МСФ: в 11-томному академічному тлумачному «Словнику української мови» (1970-1980); 2-томному словнику-довіднику І. Т. Яценка «Морфемний аналіз» (1980-1981), 2-томному «Частотному словнику сучасної української художньої прози» (1981) за редакцією В. С. Перебийніс, «Словнику іншомовних слів» (1974, 1-е видання) за редакцією О. С. Мельничука та «Словнику-довіднику з правопису та слововживання» С. І. Головащука (1989). Однак у цьому реєстрі, наприклад, немає слова *колотьба*, натомість його містить «Малорусько-німецький словар» Є. Желехівського, С. Недільського (1886), щоправда, з метафоризованим лексичним значенням «гострий біль у боці». У цьому ж словнику засвідчено і похідний від дієслова *гудити* іменник *гудьба* зі значенням «ганьба». Отже, розширення меж фактографічного підґрунтя для встановлення словотвірної норми дає і інше осмислення опозиції потенційне:реалізоване та нормативне:ненормативне слово.

На наш погляд, трактування потенційного слова як деривата, закладеного в словотвірній системі мови безвідносно до ступеня регулярності його творення, як можливого, але не реалізованого слова, для творення якого в системі мови існує зразок, цілком узгоджується з розумінням явища потенційності мовних одиниць у працях Ф. де Сосюра та В. Матезіуса. Так, Ф. де Сосюр у своєму «Мемуарі про первісну систему голосних в індоєвропейських мовах» (1879), застосувавши системно-функціональний підхід до класифікації голосних, дійшов висновку про існування потенційної індоєвропейської фонеми А, що виступала як сонантний коефіцієнт коренів. Системний опис усіх варіантів індоєвропейських коренів і дав Ф. де Сосюру можливість передбачити, «де слід

шукати появи плавних сонантів, будучи присутніми, якщо можна так висловитися, при самому їх утворенні» [Соссюр 1977: 311]. Як певні статичні коливання між мовою спільноти – певним узагальненим уявленням про систему такої мови і мовленням індивідуума як частковим виявом цієї системи, між всіма явищами, які теоретично може містити в собі мова, і тим, що дійсно реалізоване в мовленні окремих її носіїв, трактував потенційність мовних явищ один з фундаторів і ідеологів Празького лінгвістичного гуртка В. Матезіус [Матезиус 2003: 3-4].

Проте словотворчий зразок становить уже підсумок процесу номінації певного об'єкта дійсності або його ознаки (статичної чи динамічної), відношень з іншими об'єктами. Формування номінації можна уявити як принаймні двоетапний процес. На першому етапі внаслідок мисленнєвої діяльності людини здійснюється концептуалізація дійсності, тобто виділення певного об'єкта номінації та категоризація загального поняття про такий об'єкт, властиві йому ознаки та відношення. Інакше кажучи, на цьому етапі здійснюється виділення того, що треба означити і формується уявлення про те, як треба означити таке поняття, які його ознаки покласти в основу майбутньої номінації такого означуваного як своєрідного його розпізнавального знака. Наслідок цього етапу становить певна логічна, когнітивна структура, що потребує номінації – мовного означення. Другий етап і полягає у власне мовній категоризації сформованої когнітивної структури, у виробленні змісту та форми її мовного означення – номінації. Його можна поділити на дві стадії: 1) формування плану змісту номінації – її ономасіологічної структури (сполучення ономасіологічного базиса та ономасіологічної ознаки) і словотвірної структури, власне словотворчої техніки втілення такої ономасіологічної структури [Dokulil 1962]. Отже, порушення норми словотворення на будь-якій із перелічених ділянок формування словотвірної номінації призводить до появи ненормативної, унікальної номінації – *оказіоналізма*. Л. О. Пустовіт та Н. Ф. Клименко у відповідній статті енциклопедії «Українська мова» дали йому таке визначення: «Оказіоналізм – незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми мовної (підкреслення наше – Є. К.), що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло. О. зіставляються зі словами узуальними, від неологізмів відрізняються тим, що зберігають свою новизну, незалежно від реального часу їх утворення» [Пустовіт, Клименко 2004: 432]. Вважаємо, що для оказіоналізма визначальною є саме ознака порушення усталеного зразка творення слова з певною ономасіологічною і, глибше, когнітивною структурою. Такої думки дотримуються й дослідники словотворення інших слов'янських мов. Наприклад, Н. О. Янко-Триницька, аналізуючи такі російські оказіоналізми, як *вотвояси* (пор. *восвояси*), *сатиреска* (пор. *юмореска*), *нажитки* (пор. *пережитки*), *вполноги* (пор. *вполголоса, вполуха, вполглаза*), стверджувала, що оказіональні утворення відрізняються від звичайного новотвору індивідуальністю і тим, що частіше виникають «не за чинними зразками, а за аналогією з окремими словами» [Янко-Триницкая 2001: 463]. Ширше, як «некатегорійні текстові словотвірні деривати, системні і позасистемні, яким властива неусталеність в лексичній нормі мови», трактують оказіоналізми К. Хрущинська і слідом за нею Х. Ядацька [Chruścińska 1978: 75; Jadacka 2001: 38]. Німецька дослідниця неузуального словотворення Р. Беленчиков розрізняє визначення оказіоналізма

в широкому й вузькому сенсі. Згідно з першим «критерієм оказіональності … є відсутність узуалізації слова, а отже, його невходження до лексичної системи певної мови» [Belentschikow 2003: 249]. Між тим вузьке трактування оказіоналізма, передусім оказіоналізма словотвірного, до уваги бере порушення, як лексичної норми мови, так і зразка творення такого слова, словотвірної норми мови [Belentschikow 2003: 250]. Однак далі в своєму дослідженні Р. Беленчиков на прикладах з текстів сучасних російських, українських та білоруських газет переконливо доводить, що в цьому відступі від норм є своя регулярність, свої правила та зразки різного ступеня вживаності. Отже, можна говорити про певну граматику неузуального словотворення, зі своїми типами словотворення і певними способами порушення усталених словотворчих зразків. Дериватологи вже давно звернули на це увагу [Ханпира 1966; Земская 1972; Чабаненко 1980, 1984]. Неузуальне словотворення здійснюється як «гра за правилами порушення відомих правил». Не можна не погодитися з твердженням Н. О. Янко-Триницької, що «оказіоналізми мають у своєму розпорядженні цілу низку зразків і способів творення слів, властивих тільки їм, це і змушує вважати оказіональне словотворення особливою підсистемою словотворення» [Янко-Триницкая 2001: 481]. Спробуємо окреслити деякі з таких способів сучасного неузуального українського словотворення на тлі паралелей з відповідними явищами в інших слов'янських мовах. Передусім такі способи можна окреслити щодо тих наявних зразків, певної норми, яка існує на кожному з виділених вище етапів творення номінації. До створення оказіональної, неузуальної словотвірної номінації може призводити порушення 1) зразка когнітивної структури номінації, 2) її ономасіологічної або 3) словотвірної структури, словотворчої техніки її оформлення. Характер порушення свідчить про глибину і значущість відхилення від властивого українській мові способу мовної категоризації певного поняття про об'єкт дійсності, його ознаки та відношення з іншими об'єктами.

Спосіб творення оказіоналізма № 1 – порушення нормативної когнітивної структури. Неузуальне словотворення за цим способом становить, без сумніву, найґрунтовнішу з мовних аномалій, оскільки стосується виділення концептів – об'єктів номінації, не передбачених національномовною категоризацією світу, не властивих їй. Наприклад, в словотвірній нормі сучасної української мови спеціальними номінаціями позначений стан людини (суспільства в цілому), довкілля за ознаками відсутності якогось необхідного складника: води – *безводдя, безвіддя*, грошей – *безгрошів'я*, *безгрішшя,* доріг – *бездоріжжя*, дощу – *бездощів'я*, пам'яті – *безпам'ять, безпам'яття, безпам'ятство* та ін. Ця модель номінації, за свідченням генерального реєстру МСФ, досить продуктивна і має широкий спектр об'єктів, які можуть в таких похідних виступати в ролі ономасіологічної ознаки. Крім уже згаданих, це також іменники *голова, душа, мова, кров, риба, тяма, хата, хліб, честь, ціна* і т. ін. Впадає в око і здатність таких номінацій до метафоризації властивого їм значення опредметненої ознаки негативної посесивності, пор. : *безгрішшя, безгрошів'я* «недостача у грошах або відсутність їх» і *безголів'я (безголов'я)* «нещастя, горе, біда». Дослідники слов'янських лексиконів засвідчують активне поповнення цього розряду слів новими номінаціями. Переважній їхній більшості властиві виразні експресивно-оцінні конотації, спричинені відходом від уже усталених зразків вираження

окремих різновидів негативної посесивності. Наприклад, О. А. Стишов у додатках до свого дослідження зафіксував новотвори *беззарплаття* і *безквартир'я* [Стишов 2003: 340]. Оказіоналізм *безквартир'я* ми засвідчили і в тексті інтерв'ю Ади Миколаївни Роговцевої журналісту «України молодої» Сергію Тримбачу, пор. : *Це вам не сьогоднішні звичаї, не сьогоднішні побутові реалії – життя обступало з усіх боків, тиснуло безквартир'ям і безгрошів'ям* (УМ, 9. 06. 2006, № 104, с. 20). Експресивність і певну змістову надлишковість подібних неолексем увиразнюють уже наявні в українському лексиконі номінації на позначення такої ознаки об'єкта, напр. : *безхаття* «брак хати». В 11-томному тлумачному «Словнику української мови» (К. , 1970-1980) зафіксовано вживання слова *хата* в розмовній практиці як синоніма слова *квартира*, тобто як назви житла взагалі, пор.: *хата* – 4. *розм.* Квартира (у 1 знач.) (СУМ XI 29–30). Таку ж картину засвідчує порівняння вищеподаної дефініції слів-синонімів *безгрішшя* та *безгрошів'я* із словом *беззарплаття*, пор. : *зарплата* «скорочене – заробітна плата, винагорода за виконану працю, послугу, зокрема грошова».

Оказіоналізми з іншою ознакою негативної посесивності об'єкта – синоніми до вже наявних нормативних номінацій реєструє в сучасній польській мові Х. Ядацька. Наприклад, в емоційно підсилених контекстах замість усталеного іменника *bezrybie* «безриб'я» з'являється синонімічний йому за категорійним словотвірним значенням оказіоналізм *bezzupie* «буквально – безсуп'я», пор. : *Na bezzupiu i Kuroń ministrem* «На безсуп'ї і Куронь міністр» [Jadacka 2001: 137] і пор. зразок для цього висловлення – прислів'я, відоме не тільки польській мові: *Na bezrybiu i rak ryba* «на безриб'ї (на безвідді) і рак риба».

Водночас у творенні певних типів оказіоналізмів прозирає соціодинаміка, зміни в житті суспільства, а отже, такі деривати засвідчують формування нових когнітивних структур, нових об'єктів номінації. До подібних новотворів, на нашу думку, належить зафіксоване О. А. Стишовим слово *безгромадянство*. Для народу без своєї власної держави з усіма її атрибутами поняття офіційного громадянства не було релевантним. Наявні в українському лексиконі номінації (питомі і запозичені) означали скоріше моральний статус громадянина, неусвідомлення якого виражали номінації зі значеннями «стан людини без зв'язків зі своїм родом» (*безрода, безрідник*), «батьківщиною, народом» (*літун, перекотиполе, апатрид, манкурт, мамлюк, яничар*, *непатріот*, придуманий Остапом Вишнею оказіоналізм *чухраїнець* з *чухра* «обрубані гілки»+ *[укра]їнець*, зафіксований Г. Б. Мінчак у мові сучасних українських ЗМІ оказіоналізм *шовінофренік* з *шовін[іст]+[шиз]офренік* чи оказіоналізм О. Ярового *якоїзволитенаціональності*, вміщений у «Тлумачно-словотвірному словнику оказіоналізмів» Ж. В. Колоїз [Колоїз 2003: 166]. Однак нові суспільно-політичні умови покликали до життя цілий спектр номінацій, пов'язаних саме з наявністю/відсутністю в особи українського громадянства і, як наслідок, відповідною свідомістю, поведінкою особи з такою ознакою, пор. : *резидент:нерезидент, громадянин:негромадянин,* а також такі експресивно-оцінні номінації, як *громадянізація, громадянотворення* на позначення процесу формування свідомості громадян нової незалежної України [Стишов 2003: 344] чи *безгромадянський, безгромадянськість* для означення життєвої позиції, дій особи, певних прошарків суспільства, не властивих громадянину України [Нелюба 2004: 13].

Спосіб творення оказіоналізма № 2 полягає в порушенні нормативної ономасіологічної структури словотвірної номінації. В оказіоналізмах, створених за цим способом, нормі не відповідає склад ономасіологічної структури номінації (=її змістова структура). З огляду на бінарність формальної будови похідного слова таке порушення може спричиняти поява в певному зразку нового ономасіологічного базиса, що в нормі не уточнюється такою ономасіологічною ознакою, або ж поява нової ономасіологічної ознаки, що в нормі не узагальнюється таким ономасіологічним базисом. Ось кілька прикладів з новітніх українських лексичних матеріалів для демонстрації можливих механізмів дії цього способу. У нормі сучасної української мови існують зразки номінацій на позначення особи, яка за браком чи неповнотою вияву певних ознак є не зовсім такою, як та, що названа твірною одиницею. Деякі з таких зразків нині втратили свою продуктивність. До них належать, наприклад, ономасіологічні структури «син того, хто названий твірною основою, особа молодого віку за відношенням до того, хто позначений такою основою» (*гетьманич, хорунжич, судденко, ткаченко, циганчук, татарчук*) та «помічник того, хто названий твірною основою» (*піддячий, підканцелярист, підкучерок, підлікар, підмайстер, підмастерок, підотаманчий, підписар, підпономарій, підстароста, підстарший, підсудок, підтитарій (підтитарний)*) тощо. Категорійне значення префікса **під-** – виразника ономасіологічного базиса в цих відсубстантивних назвах осіб близьке до значення неповноти вияву ознаки, властивостей твірної одиниці в таких дериватах – означеннях неосіб, як *підлящ* «молодий лящ», *підосінь* «початок осені», *підторжя* «торгівля напередодні базарного дня», *підстеп* «луг, що переходить у степ» або *підвечірок* «час між обідом і вечерею», *підлішок* «однорічний паросток з горіхового зерна», *підситок* «негусте сито», *підобідання* «час перед обідом», *підсоловій* – образне найменування птаха-вівчарика, схожого на солов'я або *підпарубочий* «молодий хлопець, підліток», *піддівоча* «дівчинка-підліток років 14-15», *підглухий* «глухуватий», *підсліпий, підсліпа* «підсліпуваті, не зовсім сліпі», *підстарий* «літній, немолодий» (приклади беремо зі Словника Грінченка та із СУМу). Деякі з таких слів становлять словотвірні кальки німецьких етимонів, пор. *підлікар* – повна калька німецького *Unterfeldscher*, де **Unter-** «під», а *Feldscher* «лікар, фельдшер» [Арапова 2000: 180] або *підмайстер* з нім. *der Helfer des Meisters*. Як словотвірні кальки латинських етимонів із префіксом **sub-** етимологи розглядають запозичені з польської мови історизми *підкоморій, підскарбій, підчаший*, напр. *підкоморій* «суддя, який займався межуванням володінь; у феодальній Польщі – двірський сановник, буквально – той, хто перебуває при коморі, під коморою (з середньолат. *subcamerarius*, де *sub* «під» і *camera* «кімната») [ЕСУМ 2003, IV: 392]. За цим же словотворчим зразком створено й іменник *підотаманчий* «помічник отамана» від запозиченого з кримсько-татарської мови слова *отаман*, пор. : крим. -татар. *атаман* «великий батько, найстарший» [Там само: 231]. Зниження продуктивності зразків творення похідних іменників з обговорюваними ономасіологічними структурами спричинило закріплення суфіксальних дериватів на зразок *ковальчук, судденко, хорунжич* в ролі прізвищ українців, перехід таких номінацій із загальновживаного лексикону до антропонімікону з власною системою словотворення і особливою стійкістю власних назв як суспільно значущих номінацій. Іменники з префіксом **під-** збереглися в ієрархії деяких

військових звань та посад (*підосавул, підполковник, підпрапорщик, підпоручик, підхорунжий, підшкіпер*), натомість в категорійному значенні «помічник того, хто названий твірною основою» їх витіснили інші зразки творення номінацій, зразки, які виявляють точність і прозорість номінації особи за ознакою її підпорядкування іншій особі, необхідну для мовного оформлення суспільних відношень. Крім того, зразок творення іменників з префіксом **під-** від назв осіб часто супроводила негативна оцінна конотація «дрібний, незначущий, маловажливий», небажана в сфері суто професійних або офіційно-ділових стосунків, пор. такі застарілі соціальні терміни, як *підпанок* «не дуже багатий або збіднілий пан; той, хто перебуває на службі у пана» чи *підсусідок* «безземельний селянин, що проживав у чужому будинку». У багатьох випадках такі прості афіксальні номінації в сучасному українському лексиконі витіснили складні слова або словосполуки з деталізованим оформленням ономасіологічної структури «особа, підпорядкована іншій особі, її помічник або заступник», пор. : *режисер:помічник режисера, помреж; редактор-помічник редактора, помред; лікар-помічник лікаря, лікпом* (нині застарілий радянізм), *асистент лікаря (хірурга на операції); прокурор-помічник прокурора* або *президент:віце-президент, радник президента, прем'єр:віце-прем'єр, адмірал:віце-адмірал, контр-адмірал, директор:заступник директора; депутат:референт, помічник, радник депутата; префект:помічник, заступник префекта*, але *супрефект*, пор. також застаріле російське *товарищ министра, товарищ прокурора* в значенні «помічник, заступник». Такі кількаслівні номінації дають змогу точніше окреслити можливі ролі, виконувані особами, підлеглими, підпорядкованими тій, яка названа твірною основою або головним словом словосполуки. До речі, у функції номінацій-категоризаторів, що узагальнюють все розмаїття ролей осіб, залежних у своїй професійній діяльності від іншої особи, виступають і субстантивовані дієприкметники *підлеглий, підпорядкований* або такі спеціалізовані прикметники, як *підвладний, підзвітний, підналглядний, підшефний, підконтрольний.* З огляду на таку переорієнтацію ономасіологічного базиса виразної експресивно-оцінної конотації набувають новотвори-оказіоналізми, зафіксовані А. Нелюбою в матеріалах газети «Літературна Україна»: *підначальник* «особа, яка є помічником, заступником начальника» (*Ми всі разом – українці, росіяни, євреї, «рядові», начальники, підначальники, відповідальні, безвідповідальні, бюрократи, антибюрократи, всі, на Україні і не на Україні сущі й уже не сущі, - всі разом допровадили до нинішнього стану* (ЛУ, 26/88)); *піддиктатор* «особа, яка є помічником, правою рукою диктатора» (*Піддиктатор визнає і творить армію диктатора, а не народу, тим паче, армію не як щит, як меч…* (ЛУ, 47/90)) [Нелюба 2004: 92-93]. Однак зразок творення від іменників іменників зі значенням підпорядкування за допомогою префікса **під-** виявляє дедалі вищу активність в аспектуалізації абстрактних понять і деталізації семантики різноманітних термінів і професіоналізмів, що позначають реалії виробничої або наукової діяльності сучасного суспільства. Це, наприклад, такі слова, не засвідчені генеральним реєстром МСФ, але фіксовані новітніми словниками української мови, як *підланцюжок, підматриця, підпоняття, підпорядок, підпростір, підранг, підрівень, підсерія, підсписок, підтіло, підшар, під'ярус* та інші.

Якщо в розглянутих ономасіологічних структурах змін зазнав ономасіологічний базис, то в оказіоналізмах *лідерчук, українчук, рабчук, чоботищенко,*

гнучкошиєнко, білявич, чорнявич, безголович та інших нормативним зразкам означення осіб з таким базисом не відповідають виразники ономасіологічної ознаки. Загальне тяжіння суфіксів на позначення недорослості до універсалізації своєї семантики, до позначення молодої особи, істоти як такої за будь-якою ознакою, окресленою твірною одиницею, а не лише за її родинними, генетичними зв'язками українська мовна категоризація засвідчила вже давно, пор. такі лексеми зі «Словаря української мови» за редакцією Б. Д. Грінченка, як *безбатченко, безкоровайчук* на означення дітей, що народилися поза шлюбом, або вміщена в СУМі лексема *безхатченко* (пор. також її синоніми з іншими суфіксами *безхатник, безхатько* зі значенням «бездомна людина; бурлака, нетяга» у Словнику Грінченка) чи зафіксоване в 2-ому томі СКЄ слово *покритченко*. Іменники-оказіоналізми, зареєстровані новими українськими словниками, лише доводять активність цієї тенденції в сучасному українському живому мовленні, пор. такі лексеми зі словника Ж. В. Колоїз [Колоїз 2003], як *п'янчук* «нащадок п'яниці, пияка»; *чоботищенко* «про людину, взуту в чоботи»; *хапайкліщенко* «про того, хто хапає кліщами»; *крутизалізенко* «коваль», *бийкуваленко* «той, хто б'є кувалдою»; *білявич, чорнявич* «про людей з білявим або чорнявим волоссям», *безголович* «нетямуща, байдужа людина» [Віняр/Шпачук 2002], жаргонізми зі словника Л. О. Ставицької на зразок *готовченко* «про дуже п'яну людину»; *роговенко* «сільський житель» [Ставицька 2003] чи означення підлабузників всіх ґатунків *гнучкошиєнки* (див. у Р. Корогодського *фарисейство «гнучкошиєнків»* [СуТЬ 2003, № 1: 115] тощо. Відмітно, що як узагальнену ознаку номінації українців сприймають суфікс **-енк(о)** іноземці. Нещодавно на екрани вийшов черговий голлівудський бойовик під назвою «Evilenko» за прізвищем героя фільму – розвідника з радянської «імперії зла» (англ. *evil* «зло»). Звичайно, тенденції універсалізації значення цих суфіксів сприяє їхнє закріплення в українських прізвищах, а отже, такі форманти слугують сигналом належності назви саме українцю, виконують роль означення особи, яке зрозуміле кожному, хто знає українську мову. А. Нелюба у своєму словнику подає приклади вживання суфікса **-енк(о)** в критичних працях Ю. В. Шевельова (Юрія Шереха) як самостійної номінації українця, зокрема (з негативною оцінкою) письменника-епігона Т. Шевченка, пор. : *Може Енко, здобувши енну порцію сала й тютюну, видати в друкарні Сажніна свої витвори, - але даремно думає він, що це він потрапив у літературу* [Нелюба 2004: 35]. Субстантивація цього суфікса уможливлює словотворення від нього, див. там же іншу цитату з книги Ю. Шереха «Пороги і запоріжжя»: *Епігонство етнографізму переборено. Енківщина животіє – і вона, мабуть, вічна* [Там же]. Фактична база нашого дослідження свідчить, що нові найменування із суфіксами недорослості переважно визначають особу за її молодим віком, пор. *шоферчук, русалча, членята* (*всі члени і членята моєї сім'ї* – приклад зі словника Ж. В. Колоїз), *сталеварята, фашистеня, супостатенята* (приклади з [Чабаненко 1984, с. 118]), *агрономчук, хазяйчук, арабенята, військоменко, вчителята, дикунчата, іноземчата, чешеня, япончата, ткаченята* (приклади зі згаданих вище словопокажчиків Н. М. Сологуб до творів О. Гончара). Приховану експресію дериватів з неповнотою вияву ознаки або дериватів-«несправжніх» замінників «справжніх» об'єктів добре відчували майстри українського слова і дотепно вдавалися до творення подібних експресивно-оцінних новотворів у своїй мовній практиці. Ось кілька прикладів

з епістолярної спадщини Г. П. Кочура (приклади подаємо за дослідженням О. В. Братаніч: Братаніч 2004: 8-9): *Приїхав би та послухав міркування на тему «Що Лукашеві можна, того Лукашенятам (чи Лукашенкам, чи щоб не українізувати – Лукашідам) – зась»* (Лист до М. Лукаша, 03. 04. 1966 р.); *Одержали вашу напіввітальну, на чверть обіцяльну і на чверть ділову листівку* (Лист до Дроб'язків, 12. 05. 1958 р.), *Після Вас пристойно виглядає навіть продукція лівої ноги…тепер доводиться пускати переважно верстати лівоножні* (Лист до М. Т. Рильського, 24. 04. 1963 р.).

Спосіб творення оказіоналізма № 3 – порушення словотворчого зразка вираження ономасіологічної структури. Такі зміни словотворчої техніки оформлення номінації можуть служити потребам ігрового, каламбурного, експресивно-оцінного словотворення. Проте водночас такі відхилення від нормативних словотворчих зразків можуть спричинятися змінами в мовних смаках спільноти, а отже, засвідчувати вироблення нових словотвірних норм, зорієнтованих на нові тенденції розвитку лексикону. У сучасному українському лексиконі зміна словотворчих зразків оформлення номінацій здебільшого пов'язана з тенденцією його дерусифікації, зокрема з вилученням словотвірних кальок російських зразків, пор. такі заміни, як *обезбарвити* на *знебарвити*, *оціночний* на *оцінний*, *комп'ютерщик* на *комп'ютерник*, *масажирувати* на *масажувати*, *звіровод* на *звірівник*, *бізнесмен* на *бізнесовець*, *густо-, дико-, швидкоростучий* на *густо-, дико-, швидкорослий, розкласифікувати* на *покласифікувати* і т. ін. За поданими прикладами замін стоять цілі лексико-граматичні розряди слів, тобто такі заміни набувають системного характеру, спираються на активні в сучасному українському словотворенні зразки. Завдяки цьому вони не порушують механізм сучасного українського словотворення, а лише усувають з лексикону ті конкурентні номінації, які не відповідають мовним смакам і потребам сучасного суспільства. Саме тому сучасний узус, словотвірна і лексична норма такі відхилення від старих словотворчих зразків сприймають без особливого спротиву. Деякі з цих слів, як, приміром, *бізнесмен* і *бізнесовець; спортсмен* і *спортовець, змагун; чиновник* і *урядовець, посадовець, високопосадовець; діаспорит* і *діаспорянин, діаспорник, діаспорець, діаспорівець* співіснують, демонструючи певний плюралізм мовних смаків сучасного українського суспільства. Проте словотворення всупереч активним словотворчим зразкам призводить до появи нежиттєздатних номінацій. До таких слід зарахувати, наприклад, запропоновані укладачами «Російсько-українського словника технічної та наукової мови: Термінологія процесових понять» О. Войналовичем та В. Моргунюком віддієслівні прикметники-новотвори зі значенням властивості об'єкта за виконуваною дією на зразок *вмикавий, обертавий, світивий, вирівнивий* тощо [Войналович, Моргунюк 1997]. У нормі сучасної української мови існують два активні зразки творення прикметників за допомогою суфікса **-ав(ий)/-яв(ий)**: від основ іменників з категорійним словотвірним значенням «велика кількість, великий вміст того, що названо твірною основою» (*жилавий, дуплавий*) та від основ прикметників з категорійним словотвірним значенням «неповнота вияву ознаки (*білявий, золотавий*). Від основ дієслів в нормі прикметники утворюються за допомогою інших суфіксів, пор. : *вмикний, вмикальний: обертний, обертальний, світний, світильний, вирівнювальний.* Розряди таких віддієслівних прикметників, як *млявий* або *мстивий*, є на сьогодні непродуктивними,

а отже, немає підстав вважати їх зразками нормативного творення прикметників з цим категорійним значенням.

У каламбурному, ігровому словотворенні порушення нормативних словотворчих технік здійснюється свідомо для побудови оказіоналізма з новим оцінним значенням, підсиленою експресією. Можна окреслити дві тенденції дії способу № 3 в сучасній живомовній практиці: 1) заміна нормативної семантичної структури деривата, вкладання в уже наявну словотвірну структуру нового, жартівливо-оцінного змісту та 2) використання нового формального засобу для вираження уже відомого змісту. Ось кілька прикладів активної дії в сучасній українській розмовній практиці обох цих тенденцій: *бос-як* «той, хто не є босом, керівником; підлеглий» – *Про всяк випадок, - зареготав Бидл. – Щоб не забув, хто бос, а хто босяк* (А. Крижанівський); *біжутерія* «біганина» – *Всі бігають і бігають, рипаючи дверима й ворітьми, з дільниці на дільницю, з цеху в цех. Не робота, а біжутерія. Від слова «бігати»* (М. Пальчик) [Колоїз 2003], *ПіКадор, е-ПіК-уреєць* «автор публікацій у журналі «ПіК» – *Шановні і любі серцю ПіКадори та еПіКурейці…!* (ПіК, 2002, № 11), *СТАР-ість* «стан зірки (англ. *star* «зірка»)» – *А коли вже зовсім прикро, то поміркуйте, недарма ж слово «СТАРість» так співзвучно зі «СТАР», себто у перекладі – зіркою* (ПіК, 2002, № 36) [Нелюба 2004]. У полемічному контексті, з комунікативною настановою критики діяльності Державного Казначейства і критичної оцінки самого слова-росіянізма *казначейство* так «прочитано» його внутрішню форму: *«Казначейство» – казнащо, бо влада казна-чия?* (УУ, 2001, № 7). Натомість слова *релігіонер, невмирака, стипендист, політикеса (агентеса, критикеса), балетяр, філологиня (біологиня, геологиня)* демонструють незвичність не змісту похідного слова, а лише його форми, пор. нормативні відповідники цих слів *релігійник (релігієзнавець), невмирущий, стипендіат, жінка-політик (критик, агент), агентка, критиканка, політиканка* (з негативною оцінною конотацією), жартівливе *балерун* і нейтральне, проте на позначення любителя балету, а не артиста *балетоман, жінка-філолог (біолог, геолог)*.

Неузуальне (=ненормативне, нерегулярне, оказіональне) словотворення заслуговує на глибше і детальніше вивчення не лише як потужний ресурс поповнення українського лексикону, а й як важливе знаряддя розвитку його експресивно-оцінного, образного потенціалу, як тигель, з якого творяться нові засоби мовомислення, нові моделі мовної категоризації дійсності. У своїх міркуваннях і спостереженнях ми передусім прагнули наголосити на системному характері продуктів неузуального словотворення, як творення номінацій всупереч узвичаєним зразкам. Така, здавалось би, «гра без правил» відбувається за своїми правилами. Мовна норма словотворення виконує при цьому певну, послугуючись терміном Е. Рош, когнітивну точку відліку в межах певних розрядів слів [Rosch 1975]. Попри всю незвичність форми й семантики оказіоналізмів обов'язково в мовній нормі має бути зразок, за яким їх створено, з яким їх можна зіставити, навіть якщо це окреме слово. Тип оказіоналізма і визначає, як ми спробували показати вище, спосіб порушення такого зразка, відходу від нього. Наявність подібних тенденцій переконує в системності творення оказіоналізмів, а отже, у можливості формулювання правил особливої, неузуальної дериваційної граматики, граматики творення оказіоналізмів.

І. 5. Конкурування варіантних номінацій: критерії переваг

Розвиток лексикону визначають ті чи інші тенденції якісних і кількісних змін у його складі. Такі зміни стають наслідком різноспрямованих процесів реформування лексикону: його поповнення новими номінаціями/вилучення з нього номінацій застарілих або не відповідних новим нормативним критеріям чи мовним смакам. Різними за своїм характером можуть бути і конкретні способи поповнення лексикону чи його очищення від слів, непотрібних або з певних причин небажаних. Життєстійкість лексикону, його здатність забезпечувати номінативними засобами повноцінну мовну діяльність суспільства гарантує рівновага між припливом і відпливом номінацій, а також між різними їхніми типами. Тенденцію розвитку лексикону слідом за К. Гутшмідтом розуміємо як характер «спрямування (підкреслення наше – Є. К.) мовних процесів або змін, що відбуваються у формі закріплення інновацій чи усунення застарілих мовних одиниць, конструкцій, норм» [Гутшмидт 1998: 17], як перевагу у вияві тих чи інших змін. Наприклад, автори виконаної за редакцією І. Онхайзер колективної монографії «Словотворення/Номінація» приймають термін «тенденція» на позначення основного поняття синхронного дослідження мови, поняття, що відбиває її динаміку в певний відрізок часу [Ohnheiser 2003: 19].

Між тим гострі дискусії не вщухають як з приводу обсягу поняття «тенденція», так і стосовно спектру виявів певних тенденцій (системно-структурних та комунікативних), хронології вивчення їхньої дії. Так, наприклад, чеський дослідник Й. Корженський стосовно часової осі розвитку мови, передусім її лексикону, пропонує виділяти зміни 1) сьогочасні, спостережувані в момент аналізу певного мовного явища, 2) властиві короткому відрізку часу, відмітною ознакою яких є збереження варіантності певних мовних одиниць та 3) характерні для тривалого часового відрізка і позначені заміною певних конструкцій, поширенням інновацій на різні стильові сфери та типи текстів, втратою новизни такої інновації тощо [Kořenský 1998: 29]. Однак попри всю строкатість пропонованих визначень можна погодитися з І. Онхайзер, що поняття «тенденція» як *tertium comparationis* виявляється зручним не лише за ступенем його відсторонення від конкретних мовних фактів або фактів конкретної мови, а й за своєю процедурною гнучкістю, оскільки його застосування дає змогу уникати накладання схеми опису однієї мови на іншу [Ohnheiser 2003: 22]. На нашу думку, поняття тенденції виявляється зручним і для опису різноспрямованих процесів розвитку в межах системи однієї мови, зокрема тенденцій змін у її лексиконі. У межах певних тенденцій можна з'ясувати не лише характер різних їхніх виявів, склад залучених до них засобів, а й встановити регулятори (внутрішньо- та позамовні) співіснування в лексиконі варіантних номінацій, конкурентоздатність певних їхніх типів та чинники, що забезпечують їхню рівновагу в лексиконі, стійкість у мовній діяльності суспільства.

Під цим оглядом спробуємо далі проаналізувати співіснування в сучасному українському лексиконі варіантних номінацій відносних прикметників з інтегральною семою «ознака одного об'єкта за подібністю до іншого» на зразок *хвилевий, хвильовий, хвильний, хвилястий, хвилеподібний, хвилевидний*, визначити функціональну вагу кожного з таких конкурентів і на цій підставі спрогнозувати їхню дальшу долю в українському лексиконі. Ця група слів протягом тривалого

часу перебуває під пильною увагою кодифікаторів українського лексикону, а отже, виразно виявляє різні тенденції його розвитку та підходи до його внормування. Крім того, в аналізованих варіантних номінаціях чітко протиставлені наслідки реалізації власних та запозичених мовних ресурсів, а саме: питомі деривати та словотвірні кальки переважно з російських зразків. Саме в таких групах слів-варіантів спостерігаємо нині особливу нестійкість рівноваги, пояснювану тенденцією до дерусифікації українського лексикону. На нашу думку, зіставне вивчення опозицій варіантних спільнокореневих номінацій дає змогу з'ясувати конкурентоздатність різних способів мовної категоризації одного поняття, а також виявити регулятори рівноваги в лексиконі номінацій-наслідків різних тенденцій його розвитку: слів, 1) створених за питомими vs. запозиченими словотворчими моделями; 2) із загальновживаною vs. спеціалізованою, термінологічною семантикою, 3) нейтральним vs. книжним стилістичним потенціалом; 4) виявів економії мовних засобів vs. деталізації означення поняття, виявів тенденції до прозорості, аналітичності номінації. Зауважимо принагідно, що як вияви останньої тенденції розглядаємо не лише протиставлення однослівних номінацій (окремих слів) кількаслівним (словосполукам), як це здебільшого прийнято [див. докладніше в: Исаченко 1958], а й співвідношення простих і складних слів, або синтетичних і аналітичних номінацій, дериватів з категорійною, синкретичною та розрядною, уточнювальною, семантикою. Принципово важливим для здійснюваного аналізу вважаємо розрізнення номінативної та словотворчої моделі творення прикметників. Першу розуміємо як певну мисленнєву, логічну структуру, закріплену у мовній свідомості певної спільноти, другу – як реалізацію такої логічної структури формальними засобами певної мови, як зразок вербалізації номінативної моделі. Таке розрізнення вважаємо особливо суттєвим при зіставному вивченні мов і встановленні застосовуваних у них засобів калькування спільних номінативних моделей.

Документи кінця 20-х-початку 30-х років минулого століття засвідчили показовість обраної опозиції прикметників для з'ясування підходів до розвитку українського лексикону. Наприклад, у «Хроніці НДІМ (Науково-дослідчого інституту мовознавства ВУАН) за 1933-1934 рр. », опублікованій у журналі «Мовознавство» (1934, №2), подано перелік доповідей з питань українського словотвору, які було виголошено на засіданнях відділу української літературної мови цієї академічної установи. Серед розрядів слів, у лексикографічному опрацюванні яких виявлено «велике націоналістичне шкідництво в питаннях словотвору української мови», значаться й українські відповідники із суфіксами **-уват(ий)/-юват(ий, -аст(ий)/-яст(ий), -ист(ий)** до російських складних прикметників з кінцевими основами **-подобный, -образный, -видный**. Стиль мовознавчої дискусії тих років виразно відобразив висновок відділу, поданий у цьому звіті: «Слова з складником **-подібний** обминалися в словниках, очевидно, не без певної націоналістичної тенденції відмежуватися від схожості з російською мовою і культивувати «своє одмітне». Відділ ухвалив не обминати в українській мові слів із складником **-подібний**, дослідивши глибше питання про слова з **-подібний** і **-видний** в новій українській літературній мові, ліквідувати надмірне поширення суфікса **-уватий**, залишивши його як основний відповідник до російського суфікса **-оватый**» [Цит. за: Кубайчук 2004: 159]. Предметом наукового обговорення, безперечно, мають бути лише змістова та формальна відповідність тієї чи іншої одиниці означуваному

поняттю, її доцільність у мовній діяльності суспільства. Крім того, обрані для аналізу складні прикметники дають привід для серйозної розмови про місце кальок, як семантичних, так і словотворчих, в українському лексиконі, доцільність/недоцільність їхнього збереження чи створення в час формування нового самобутнього «обличчя» українського лексикону, передусім завдяки активізації його власних словотворчих моделей. У зв'язку з цим питанням постає й проблема рівноваги між відкритістю лексикону національної мови за рахунок засвоєння інтернаціональних словотворчих моделей, творення семантичних та словотворчих кальок, адаптації запозичень, передусім у професійних відділах лексикону, і збереженням власного лексичного фонду, збереженням, за влучним висловом С. Караванського, національного «Я» українського лексикону. Як відомо, спротив кодифікаторів викликають кальки недавнього утворення, новизна яких ще не затерлася. Старі, «прижилі» кальки, що міцно ввійшли до українського лексикону, сприймають уже як питомі слова. Це особливо стосується словотворчих кальок, оформлених власними формальними засобами. Словотворчі кальки, як переконливо доводить їхній аналіз у лексиконах різних мов, мають виключно книжний, спеціалізований характер. Це в основній своїй масі або терміни, або слова «високого стилю». Їхнє створення вимагає від перекладача знання не лише мови-джерела калькування, глибокого розуміння калькованої номінативної моделі, а й вправного володіння словотворчими ресурсами власної мови, мови-реципієнта кальки. Не можна не погодитися з висновком Н. С. Арапової про те, що «створення кальки – акт свідомої лексичної творчості», що в кальці «органічно поєднані моменти запозичення та оригінальної словотворчості» [Арапова 2000: 3, 44]. Стосовно кальок чи навіть іншомовних вкраплень (трансплантацій, тобто запозичених лексем у вихідній для них графічній формі) в український текст парадоксальним, проте небезпідставним видається нам міркування німецької дослідниці К. Маневич про чинники зростання активності таких одиниць у сучасних слов'янських текстах. Важливим соціальним регулятором появи чужорідних мовних одиниць вона вважає зорієнтування текстів на певний рівень освіти читача, що пов'язано з престижністю знання іноземної мови та/чи іноземних реалій або ствердженням його (знання) для себе [Mannewitz 2003: 129]. Не можна при цьому ігнорувати прагнення мовця до точності й однозначності найменування, які забезпечують такі трансплантовані одиниці, а також намагання підкреслити свою належність до середовища посвячених, фахівців, «своїх», яке виявляють запозичення або кальки, оформлені інтернаціональними словотворчими моделями. Крім усього іншого, широта спектру можливих варіантів номінації того чи іншого поняття дає мовцю «простір для маневру», можливість вибору того з них, який найбільше відповідає поставленому когнітивному або комунікативному завданню. Для з'ясування місця і перспектив побутування словотвірних кальок в сучасному українському лексиконі слід передусім визначити спектр словотворчих моделей, залучених в українському лексиконі для реалізації номінативної моделі «ознака одного об'єкта за подібністю до іншого», в цілому семантичні парадигми створених за такими моделями українських прикметників і на цій підставі встановити характер конкурування варіантних спільнокореневих номінацій-кальок і питомих слів. Зіставне дослідження таких варіативних рядів номінацій і дає змогу виявити їхнє місце в лексиконі, функціональне навантаження, співвідносність

формальних та семантичних властивостей і завдяки цьому з'ясувати перспективи співіснування в українському лексиконі прикметників-варіантів, а також можливі підходи до їхньої кодифікації.

Джерелами для аналізу обраного розряду прикметників слугували словники, які відображають різні позиції мовознавців щодо припустимості й доцільності словотвірних кальок в українському лексиконі: «Словник української мови» в 11 тт. (К. , 1970-1980), академічний «Орфографічний словник української мови» (К., 1994) (далі – ОС), «Російсько-український словник складної лексики» С. Караванського (К. , 1998), «Російсько-український словник наукової термінології» в 3 тт. (К. , 1994-1998) (далі – РУСНТ), «Російсько-український словник» за редакцією В. В. Жайворонка (СЖ), «Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики» за редакцією В. Т. Бусела (ВЗОС), а також деякі галузеві термінологічні словники, укладачі яких дотримуються інших, ніж автори РУСНТ, поглядів на нормативність прикметників-кальок. За точку відліку в опрацюванні цікавих для нас прикметників обрано генеральний реєстр слів МСФ [див. докладніше про нього в: Клименко/Карпіловська. . . 1990; Klymenko/Karpilovs'ka 1994]. Порівняно недавній характер складних прикметників-кальок з кінцевими основами **-подібний, -видний, -видий** та першою іменниковою основою, що позначає об'єкт уподібнення, доводить відсутність таких слів у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка, що подає стан українського лексикону другої половини XIX ст. У цьому джерелі як відповідники до російських прикметників з кінцевими основами **-образный, -видный** послідовно подано українські прості прикметники із суфіксами **-аст(ий)/-яст(ий), -ат(ий)/-ят(ий), -уват(ий)/-юват(ий), -ист(ий)/-іст(ий)**, пор. : *вилкастий* – Вилообразный; *хрещатий* – Крестообразный; *бочкуватий* – Бочкообразный; *хвилюватий* – Волнообразный, волнистый. О. Курило в своїх «Увагах до сучасної української літературної мови» (К. , 1925, 2-е вид.) такі прикметникові суфікси (наростки) називає «характеристичними». Разом з тим вона визнає неможливість у нормі створити такі прості прикметники від деяких іменників. Для цих випадків О. Курило запропонувала вживати описових конструкцій *на взір чого, взором чого, нагадуючи собою що* [Курило 1925: 128]. Не натрапимо на подібні композити і в ґрунтовному академічному «Російсько-українському словнику» за редакцією А. Кримського та С. Єфремова (СКЄ), на жаль, через репресії 30-х років повністю не виданому. Як відомо, друком з'явилися матеріали I-III томів на літери А-П. Наприклад, до російських спільнокореневих слів – композита *почковидный* та простого афіксального прикметника *почковатый* – у цьому словнику вміщено однакові українські прості суфіксальні відповідники: *почковидный* – ниркуватий (з вказівкою лише на анатомічне поняття) та *почковатый* – 1) ниркуватий, ниркастий; 2) броснатий (з вказівкою на поняття ботанічне). Складні прикметники з основами **-подібний, -видний, -видий** прийнято розглядати як словотвірні кальки з російських зразків, тобто як «приховані запозичення», відтворення запозиченої номінативної моделі за допомогою українських словотворчих моделей. Проте російська мова в даному випадку послужила лише провідником, передатковою ланкою зразка калькування з інших мов. За матеріалами словника Н. С. Арапової «Кальки в русском языке послепетровского периода» (М. , 2000), еталоном для творення російських складних прикметників з кінцевими основами **-подобный, -видный, -образный** послужили переважно

складні німецькі прикметники, які, в свою чергу, використовували грецькі або латинські основи, пор. : *газообразный*, варіанти *гасообразный, газовидный* (напівкалька з нім. *gasfoermig* з *Gas* «газ» і *Form* «форма, вид, образ», пор. також із засвідченими в російських текстах, але не закріпленими в літературній нормі повними кальками *воздухообразный, воздуховидный, воздухоподобный*), *древовидный* (від нім. *baumartig* з *Baum* «дерево» та *Art* «вид» чи лат. *ligniformis* з *lignum* «дерево» та *forma* «вид») з його менш вживаними варіантами *древообразный, древесовидный, древоподобный* або *дельтовидный*, спершу *делто образный* (напівкалька з лат. *deltoideus*, створеного на базі грец. *delta* «дельта» та *eidos* «вид, образ»). Натомість основи **-вид-** та **-образ-** в значенні «обличчя, зовнішність» у Словнику Грінченка представлені в композитних прикметниках, утворених на базі іншої словосполуки: прикметник+ іменник *вид*, які в російській мові мають відповідники з кінцевою основою **-лицый**, напр. : *біловидий* – Белолицый; *кругловидий* – Круглолицый; *довгобразий* – Длиннолицый або його варіант *довгообразий* (єдиний засвідчений нами український композит з такою кінцевою основою), пор. також уміщений в цьому словнику прислівник *благоподобно* з поясненням «Надлежащим образом, как следует, благолепно» або виявлений у творах Ганни Барвінок іменник *миловид* з відповідником, щоправда, сумнівним на думку Б. Д. Грінченка (він подав його зі знаком питання), *красавец*. Інколи українському композиту з кінцевою основою **-видий, -видний** відповідає російський прикметник з основою **-образный**, пор. : *благовидий, благовидний – благообразный*, але й *благовидный*. Як застаріле сучасні перекладні словники, наприклад СЖ, фіксують відповідник російському *благолепный* – прикметник *благоліпий*, кінцева основа якого походить від праслов'янського прикметника *lěpъ* «гарний, красивий; добрий, відповідний, належний», пор. також в «Етимологічному словнику української мови» (далі – ЕСУМ) *ліпний* «прекрасний, чудовий» [ЕСУМ 1989, III: 264-265]. У складі композита така основа набуває значення, синонімічного основам **-видий, -видний**, що в СЖ підтверджує використання прикметників з цими основами як відповідників до російських слів *благолепный, благовидный, благообразный* та їхня належність до того ж синонімічного ряду. Наявність у слів *вид, образ* значення подібності, властивого слову *подоба*, і стимулювала, на наш погляд, формування складних прикметників з першою іменниковою основою, конкурентних з простими суфіксальними прикметниками зі значенням подібності, активному функціонуванню в українському лексиконі такої запозиченої словотворчої моделі. До російських прикметників з кінцевою основою **-образный**, сполученою з атрибутивною початковою основою (прикметниковою, числівниковою чи прислівниковою), що позначають об'єкт за характером його властивостей: їхньою кількістю (одна/багато), якістю (однакові/різні), відповідністю його призначенню (належні/неналежні), українська мова має відповідники-кальки іншої словотвірної будови. Наприклад, російським прикметникам на зразок *единообразный, однообразный, многообразный, разнообразный* відповідають українські прикметники з кінцевою основою **-манітний**, пор. : *одноманітний, багатоманітний, різноманітний*. На думку авторів ЕСУМ, ця основа співвідноситься з дієсловами *маяти, майоріти, маячити* в значенні «виднітися, бути видним», пор. також з прикметниками *маятний, маячний* зі значенням «видний, помітний». Натомість з російським прикметником *целесообразный* зі значенням відповідності

властивостей об'єкта його призначенню співвідносна українська словотвірна калька іншої будови – простий суфіксальний прикметник *доцільний*, утворений від словосполуки *до цілі* (придатний, припасований, пристосований), пор. з прикметником такого ж способу творення *доречний*. Водночас до спільнокореневого простого російського прикметника *сообразный* можна вишикувати цілу низку українських простих відповідників різної будови: нейтральні *згідний, відповідний, належний, підхожий,* розмовні *підходящий, гожий, пригожий, годящий*, діалектні *здалий, догідний*. Прикметники *целесообразный* та *доцільний* за зразок калькування, як вважає Н. С. Арапова, мають німецький прикметник *zweckmaessig*, де *Zweck* «ціль», а *maessig* «відповідний до чогось». Проте як російська, так і українська мова кінцеву основу німецьких композитів **-maessig** перекладають здебільшого як **-мерный, -мірний**, а не **-сообразный**, напр. : *закономерный-закономірний, планомерный-планомірний, равномерный-рівномірний.*

Матеріали словників дають підстави окреслити шкалу побутування аналізованих словотвірних кальок у сучасному українському лексиконі і, відповідно, шкалу можливого оцінювання їхньої припустимості та відповідності сучасним мовним нормам: I – відсутність в реєстрі словника (вилучення як невідповідних мовній нормі) – II – наявність разом з конкурентними простими словами (рівноправна відповідність мовній нормі) – III – наявність без конкурентних одиниць (реальних чи можливих), а отже, повна відповідність нормі. У згаданому вище генеральному реєстрі МСФ зафіксовано 267 прикметників з кінцевою основою **-подібний** і 31 прикметник з кінцевою основою **-видний**. Аналіз спільнокореневих з ними простих прикметників дозволяє окреслити такий набір суфіксів, що можуть виступати замінниками кінцевих основ **-подібний** та **-видний: -аст(ий)/-яст(ий), -ат(ий), -уват(ий)/-юват(ий)** (з ускладненим варіантом **-куват(ий)**), **-ист(ий)/-іст(ий)**. Усі такі словотворчі засоби виступають реалізаторами часткових словотвірних значень відносно суфіксів **-ов(ий)/-ев(ий), -ськ(ий)/-цьк(ий)** та **-н(ий)** (з ускладненим варіантом **-альн(ий)**, які виражають властиве всім таким прикметникам категорійне, загальне значення відносності до об'єкта, названого твірною основою, пор. : *громовий* – 1. Прикм. до **грім 1**; // Який супроводиться громом; з громом і *громоподібний* – Який звучанням нагадує грім; дуже голосний, гучний; *трапецієвий* – Прикм. до **трапеція**; // Який має форму трапеції і *трапецієподібний* – Схожий на трапецію; який має форму трапеції, а також *трапецієвидний, трапецеїдальний* (обидва з поясненням «Те саме, що **трапецієподібний**»). Останній прикметник містить адаптовані до системи української мови основи грецьких слів *trapezi* «трапеція» та *eidos* «вид, образ», а отже, засвідчує першу стадію засвоєння іншомовного прикметника українською мовою – її адаптацію завдяки афіксальним засобам без прояснення її внутрішньої форми, або ж покладеної в основу такого прикметника номінативної моделі. Однак синонімізація прикметника *трапецеїдальний* зі словами *трапецієподібний* і *трапецієвидний* вказує на приховану в його змістовій структурі сему подібності. Прикметники-напівкальки *трапецієвидний* та *трапецієподібний* демонструють формальне вираження значення другої основи грецького зразка. Натомість прикметник *гемороїдальний* з категорійним значенням відносності навіть імпліцитно не містить сему подібності, залишаючи нереалізованою запозичену номінативну модель. Складніший спосіб реалізації значення подібності засвідчують

термінологічні прикметники на зразок *циклоїдальний, сфероїдальний, еліпсоїдальний, синусоїдальний*. Виражена ними ознака подібності опосередкована іншим об'єктом, названим твірним іменником, який виявляє подібність до об'єкта, позначеного вихідною лексемою такого словотвірного ланцюжка напр. : *цикл-циклоїда-циклоїдальний* (і *циклоїдний*) або *еліпс-еліпсоїд-еліпсоїдальний* (і *еліпсоїдний*).

Оцінювання аналізованих кальок як невідповідних нормі української мови (І ступінь за визначеною вище шкалою) послідовно засвідчує «Російсько-український словник складної лексики» С. Караванського (К. , 1998). У відповідність російським композитам з кінцевими основами **-видный, -образный** він ставить лише прості суфіксальні прикметники або словосполуки-порівняльні звороти з іменником-об'єктом уподібнення, напр. : *кольцевидный, кольцеобразный – кільцюватий, кільчастий, на взір кільця; порошковидный, порошкообразный – порошкуватий* згідно з вище згаданими нормативними приписами 20-х років, уміщеними, зокрема, в «Увагах» О. Курило. Серед таких відповідників чимало таких, які не фіксує ані словник Б. Грінченка, ані сучасні показові за своїми реєстрами загальномовні та галузеві словники української мови (СУМ, ОС, РУСНТ, СЖ, ВЗОС), зокрема *вилкуватий, порошкуватий, яйцюватий*. СУМ, ОС і РУСНТ лояльніші до розглядуваних кальок: їх включено до реєстрів разом з конкурентами-простими афіксальними прикметниками, а отже, ці джерела засвідчили їхнє сприйняття як рівноправних номінацій, відповідних нормі (ІІ ступінь за нашою шкалою). Наприклад, у СУМі поруч з композитом *кільцеподібний* подані прості прикметники *кільцевий, кільцюватий, кільчастий* і *кільчатий.* В оточенні слів *кільцевий, кільцюватий, кільчастий* слово *кільцеподібний* представлено і в ОС. Найвиразніше конкурування цих композитів з простими афіксальними дериватами відбивають термінологічні словники. Саме в спеціальних відділах українського лексикону сьогодні триває інтенсивна систематизаційна та кодифікаційна робота, здійснюється критичний перегляд складу їхніх номінативних засобів і особливо словотвірних кальок. Такий перегляд неминуче пов'язаний з тим, що Г. П. Нещименко влучно назвала «санацією» номінаційного корпусу», суть якої, на її думку, полягає у витісненні надлишкових, менш продуктивних або ж застарілих позначень, формантів і т. ін. [Нещименко 2003: 289]. Наприклад, автори «Російсько-українського математичного словника», виданого у Києві 1960 р. (перевидання – Харків, 1990), не приймають кальок: у відповідність російським прикметникам з кінцевими основами **-видный** або **-образный** вони послідовно ставлять прості суфіксальні похідні, пор. : *кольцевидный – кільчастий, кільцюватий*; *колоколообразный – дзвонуватий; звездообразный – зірчастий; крестообразный – хрещатий*. Натомість автори «Англо-українського математичного словника» (К, 1993) демонструють певну толерантність щодо деяких з таких композитів, пор.: *cruciform – хрестовидний*. Таку ж картину рівноправного співіснування обох типів варіантних номінацій спостерігаємо і в РУСНТ, напр. : *кольцеобразный – кільцеподібний, кільцюватий*, але й *кольчатый – кільчастий*; *вильчатый – вилкуватий, вилчастий, вилчатий.* Тенденція збереження в лексиконі складних прикметників свідчить про тяжіння спеціалізованих номінацій до прозорості їхньої внутрішньої форми, що й виявляє аналітична, композитна структура таких слів. Життєстійкості цих складних слів сприяє також багатозначність (чи, за іншого

підходу, омонімічність) суфіксів у складі простих похідних. Попри всю «барабанну» фразеологію борців з «націоналістичним шкідництвом на мовному фронті» 30-х років минулого століття не можна не погодитися, скажімо, зі слушністю такого аргумента на захист аналізованих словотвірних кальок: «. . . суфіксами **-уватий, -астий** можуть творитися прикметники з подвійним значенням – значенням рясноти і подібності (*дугуватий* – подібний до дуги; *кущуватий* – кустистий); отже, прикметники з цими суфіксами навіть у зв'язному тексті можуть дати різне розуміння і тому вони незручні, особливо в термінології» [Цит. за: Кубайчук 2004: 162]. Уточнимо, що суфікси-конкуренти кінцевих основ композитів можуть, крім згаданих, виражати також значення наявності в складі описуваного об'єкта того, що назване твірною основою, а також значення покриття такого об'єкта тим, що назване твірною основою, чи його виготовлення з того, що позначає така основа, пор. тлумачення деяких з таких слів у СУМі: *кільчастий* – 1. Який складається з кілець; // Який має вигляд кільця, кілець; *голчастий* – 1. Який має вигляд голки; 2. Вкритий голками; з голками. Водночас цілий ряд композитів, конкурентних з простими суфіксальними прикметниками, виражають лише значення подібності, напр. : *дзвоникуватий* – Те саме, що **дзвоникоподібний** (Який має вигляд дзвоника) чи *кільцюватий – кільцеподібний* (обидва з поясненнями «Схожий на кільце»). Для багатьох композитів СУМ, ОС і РУСНТ взагалі не подають конкурентних простих афіксальних прикметників, пор. : *зебувидний, грушовидний, мигдалевидний; банеподібний, грушоподібний, іксоподібний, конусоподібний, мигдалеподібний* і т. ін. Щоправда, в «Російсько-українському математичному словнику» натрапляємо на спроби замінити й такі слова суфіксальними прикметниками, пор. : *конусуватий* як еквівалент слова *конусообразный*. Композитні терміни попри всю їхню калькованість в деяких випадках визнавали прийнятними навіть мовознавці, які займали непримиренну позицію щодо калькування російських зразків. У вищезгаданому звіті Науково-дослідчого інституту мовознавства подано такі приклади з проекту «Словника технічної термінології (загального)» 1928 р. (укл. І. Шелудько та Т. Садовський), як *М-подібний, Z-подібний*. Дослідники вже звертали увагу на те, що часто процес калькування подібних основ стримує їхнє паралельне вживання в адаптованому та неадаптованому вигляді, тобто в написанні латинською або грецькою графікою. Н. С. Арапова, розглядаючи у передмові до свого словника російські напівкальки з грецької мови *бета-частицы, гамма-лучи*, відсутність російського (калькованого) відповідника першої основи пояснює її паралельним написанням як *β-частицы, γ-лучи* [Арапова 2000: 20]. З іншого боку, попри можливу реалізацію не засвідчено складних прикметників-варіантів таких простих слів, як *дивакуватий, злодійкуватий, ведмедикуватий, вайлуватий* та ін. Це спричинює прозора семантика уподібненості, властива таким словам, що не потребує додаткових формальних засобів до свого увиразнення, пор. : *ведмедикуватий* – Який своєю зовнішністю, незграбними рухами і т. ін. нагадує ведмедя; *злодійкуватий* – Схильний до злодійства; нечесний, хитрий; // Який виражає схильність до злодійства, нечесність, хитрість. З огляду на це можна виділити позамовні (поняттєві) й внутрішньомовні (підтримувані чинними правилами та перевагами дериваційної граматики) регулятори творення тих чи інших типів варіантних номінацій. Дію позамовних регуляторів визначає семантика іменника-об'єкта уподібнення, можливі для такої базової лексеми

аспекти семантики. Скажімо, *ведмедик, злодій, виделка, дуга* можуть бути лише об'єктом уподібнення, чим і спричинена однозначна семантика простих прикметників *ведмедикуватий, злодійкуватий, виделкуватий, дугуватий*. Натомість спектр семантичних аспектів таких іменників, як *голка, кільце, кущ, зірка* ширший, вони можуть також ставати вмістом якогось об'єкта або його покриттям. З огляду на це утворені від них прості суфіксальні прикметники *голкуватий, голчастий, голчатий; кільцюватий, кільчастий, кільчатий, кущуватий; зіркуватий, зірчастий, зірчатий* багатозначні, а отже, потребують додаткових засобів для уточнення певного властивого їм значення. Термін «аспект семантики» вживаємо в трактуванні, запропонованому в працях О. Й. Блинової та її послідовників, а саме: як «відображення на семному рівні типу властивостей предметів або породжуваних специфікою типів зв'язків референта імені» [Резанова 1983: 6].

Утім, загальна тенденція вимальовується досить ясно: композити завдяки своїй прозорій внутрішній формі виражають лише значення подібності об'єкту, названому їхньою першою, іменниковою, основою, усуваючи в такий спосіб небажану, особливо в термінології, багатозначність. Н. Ф. Клименко, аналізуючи способи творення композитних прикметників у сучасній українській мові, звернула увагу ще на одну істотну рису таких номінацій, яка сприяє термінологізації їхньої семантики. Слова на зразок *голубоподібні, горобцеподібні* позначають класи об'єктів. Унаслідок цього, на думку Н. Ф. Клименко, й відбувається усталення у вихідній атрибутивній словосполуці певних ознак, властивостей таких об'єктів, яке й уможливлює її згортання в субстантивований композитний прикметник [Клименко 1984: 235-236]. Саме субстантивація таких прикметників-словотвірних кальок, спеціалізація їхньої семантики зміцнює становище подібних композитів у професійних відділах українського лексикону. Однак часом така термінологізація відбувається і за рахунок субстантивації простого прикметника твірної словосполуки, без її згортання у композитний прикметник, напр. : *дзвоникові* – Родина двосім'ядольних рослин з квітами, схожими на дзвоники і поруч з ним нетермінологізований композит *дзвоникоподібний* – Який має вигляд дзвоника або пор. такі термінологічні словосполуки-найменування об'єктів, як *зірчастий мак, кільчасті черви, кільчастий шовкопряд*. Книжний і здебільшого спеціалізований характер семантики аналізованих словотвірних кальок підтверджує також мала активність їхнього вживання в художніх текстах. Наприклад, за даними «Частотного словника сучасної української художньої прози» (К.,1981), складні прикметники з основою **-видний**, що виражають значення подібності, не вжито жодного разу в опрацьованому для цього джерела корпусі текстів обсягом півмільйона слововживань, 4 з 267 наявних у МСФ прикметників з кінцевою основою **-подібний** трапилися лише по 1 разу. Це слова *громоподібний, жироподібний, нечленоподібний* та *стручкоподібний*.

Зроблені спостереження дають змогу вибудувати й певну шкалу «вразливості» досліджуваних словотвірних кальок, їхньої схильності до здійснюваної в сучасному українському лексиконі «санації». Найбільш вразливі (І ступінь) ті композити, що становлять абсолютні синоніми до своїх конкурентів-простих афіксальних прикметників (тип *дзвоникоподібний-дзвоникуватий*), оскільки дублетна лексика складнішої формальної будови, не набуваючи додаткових конотацій, неминуче відсувається на периферію лексикону, а то й вибуває з нього. Інший

статус, як уже згадувалося, має прикметник *дзвоникові* завдяки термінологізації вираженої ознаки. На наступному, ІІ-ому ступені вразливості, перебувають ті складні прикметники, конкуренти яких мають ширшу семантичну парадигму, а отже, становлять лише часткові їхні синоніми з прозорою семантикою подібності (тип *голкоподібний-голчастий*). Найменш вразливі (ІІІ-ій ступінь) ті композити, конкуренти яких або не збігаються з ними за своєю семантикою, або виражають відношення до об'єкта, позначеного твірною основою, у найзагальнішому вигляді (тип *мигдалеподібний-мигдальний* чи *вітаміноподібний – вітамінний, вітаміновий,* але *вітамінозний* «багатий на вітаміни»), а також ті композити, прості афіксальні партнери яких подані для обговорення в словниках експериментального типу і ще не зафіксовані в академічних нормативних словниках (тип *грушовидний, зебувидний, іксоподібний, яйцеподібний-яйцюватий, конусоподібний – конусуватий*). На І-ому та ІІ-ому ступенях при визначенні ймовірності вилучення з лексикону того чи іншого складного прикметника слід, крім ознак семантичних, брати до уваги й характер лексичної сполучуваності таких слів з означуваними іменниками, оскільки саме в ній знаходить своє відображення властиве їм нюансування ознаки. Виявлення таких діагностичних контекстів дає підстави судити про міцність позицій в лексиконі певного композита. Так, конкурентні прикметники *хвилеподібний* і *хвилястий* вживаються як дублети в сполученні з лексемами *волосся, поверхня, лінія*, натомість для означення процесів та станів з переосмисленням, метафоризацією ознаки в поєднанні зі словами *рух, політ, хвороба* переважно вживають прозорий за своєю семантикою прикметник *хвилеподібний*, пор. приклад із СУМу: *ревматизм має хвилеподібний характер*. Принаймні, наявність такої моделі творення композитних прикметників в арсеналі українських мовних засобів надає мовцю можливість вибору. Потребу в такому спектрі різних засобів означення усвідомлюють і словникарі, найпослідовніші в боротьбі з кальками. Наприклад, С. Караванський у згаданому вище словнику до багатьох російських прикметників з кінцевими основами **-подобный, -видный, -образный** замість простих суфіксальних прикметників подав порівняльні конструкції з іменником, співвідносним з першою основою російського відповідника: *куполовидный (-образный) – у формі (на взір) церковної бані, як церковна баня*, хоча цілком імовірно припустити можливе **банюватий* (пор. там же з *шарообразный – банькуватий, опукуватий*). Як вагомий обмежник творення простих суфіксальних похідних спрацьовує й нормативний припис сполучення одностильових словотворчих компонентів. Саме цим пояснюється відсутність одиниць на зразок **зебуватий (зебастий, зебистий)* чи **дельтуватий (дельтастий, дельтистий)* і оказіональність прикметників на зразок вищезгаданого *конусуватий*. На життєздатність досліджуваних кальок вказує і їхнє активне творення в розмовному мовленні, в ігровому, каламбурному словотворенні. Ось, хоча б кілька прикладів з сучасної української журнальної публіцистики: *штірліцеподібний* (подібний до Штірліца, героя роману Ю. Семенова «Сімнадцять миттєвостей весни» та однойменного телесеріалу) – *Отже, якщо 7 числа* [7 вересня – День української розвідки – Є. К.] *побачите на вулиці добре вдягненого і «накушаного» штірліцеподібного громадянина з двома валізами і перегаром на кілометр – знайте: Юстас у відпустку приїхав* – ПіК, 2003, № 34), а також *тарганоподібна публіка* (ПіК, 2003, № 32- 33), *спілчаноподібні горенаслідувачі*, (ідеться про Спілку письменників України,

пор.: *...невже живі соки усіх інших добрих поетів мають заморозитися спілчанськими та спілчаноподібними горенаслідувачами* (ПіК, 2003, № 38)), *соціологоподібний*: *Як і будь-котра соціологоподібна інформація, рейтинг має достовірно встановлений зворотний зв'язок* (УМ, 22. 08. 2006, № 153, с. 12). О. А. Стишов у своїх матеріалах зафіксував прикметники *ордоподібний, ринкоподібний* [Стишов 2003], А. і С. Нелюби в своєму словнику лексико-словотвірних інновацій вмістили прикметник *коаліцієподібний* (*Нарешті щось таке коаліцієподібне зліпили*) [А. Нелюба/С. Нелюба 2007: 55], а Г. М. Віняр та Л. Р. Шпачук у своєму словнику подали прикметник *П-подібний* (*...у кожній секції на вигляд П-подібної стіни будинків люди годину за годиною напружено чекали звістки…* – Віняр/Шпачук 2002: 133), що наслідує будову термінологічних прикметників на зразок *М-подібний, Х-подібний, Z-подібний* та ін.

У табл. 1 ми спробували подати узагальнену картину співіснування в сучасному українському лексиконі варіантних – складних та простих – номінацій, які реалізують номінативну модель «ознака об'єкта за подібністю до іншого». У першому її стовпці подані прикметники з категорійним значенням «належний/віднесений до певного об'єкта». У 2-5 стовпцях вміщено складні та прості спільнокореневі прикметники, що реалізують часткові словотвірні значення подібності до об'єкта з можливим їхнім сполученням в семантичній парадигмі таких слів зі значеннями вмісту того, що називає твірна основа, або покриття об'єкта тим, що такою основою назване. Варіантні номінації розміщено за принципом згортання/розгортання повної опозиції категорійне – часткове словотвірне значення. Верхній рядок займає номінація *Z-подібний*, яка не має родового корелята-відносного прикметника з категорійною семантикою. Далі – через опозицію прикметника з категорійною семантикою- складного прикметника (*громовий-громоподібний*) зі значенням подібності – до опозицій з усіма можливими для таких прикметників частковими словотвірними значеннями *(кільцевий, кільчатий, кільчастий, кільцюватий, кільцеподібний, кільцевидний*). Нижній рядок займають прості суфіксальні прикметники лише зі значенням подібності з відсутнім корелятом з категорійною семантикою (*кривулястий*). Напівжирним курсивом у таблиці виділено зону варіантних номінацій з частковим словотвірним значенням «ознака об'єкта за подібністю до іншого» – простих суфіксальних дериватів та словотвірних кальок-композитів.

						Z-подібний	
						Х-подібний, іксоподібний	
громовий грімний						*громоподібний*	*громовидний*
дзвониковий	*дзвоникуватий*					*дзвоникоподібний*	
зміїний змійовий змієвий		*зміястий*			*зміїстий*		

хрестовий				*хрещатий хрестатий*		*хрестоподібний*	*хрестовидний*
хвильовий хвилевий хвильний		*хвилястий*				*хвилеподібний*	*хвилевидний*
зірковий зірочний	*зіркуватий*	*зірчастий*	*зірчатий зіркатий*			*зіркоподібний*	
кільцевий	*кільцюватий*	*кільчастий*	*кільчатий*			*кільцеподібний*	*кільцевидний*
дивацький	*дивакуватий*						
		кривулястий					

Таблиця 1. Українські прикметники-реалізатори номінативної моделі «ознака об'єкта за подібністю до іншого»

У сучасному українському лексиконі конкурують не лише словотворчі форманти, а й синонімічні питомі та запозичені основи. Конкурентні номінації такого типу засвідчують різний характер їхнього співіснування в лексиконі: 1) перевагу якоїсь з них і, відповідно, витіснення менш придатної і 2) паритет завдяки функціонально-стильовій та стилістичній диференціації таких лексем. Прикладом першого може бути вже згадуваний вище ряд номінацій для означення електронної обчислювальної машини: *комп'ютер-цифрова обчислювальна машина (ЦОМ) – електронна обчислювальна машина (ЕОМ) – машина-автомат – автомат*. У реєстрі МСФ наявні запозичення *комп'ютер* і похідне від нього *комп'ютерний*, найраніше зафіксовані СУМом (1972 р.), а також адаптоване запозичення *комп'ютеризація*, зареєстроване 1974 р. у СІС і сприймане сьогодні як похідне від слова *комп'ютер*. Показово, що виданий 1991 р. «Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки» О. М. Коссака та С. Л. Маньковського подає слова *комп'ютер* та *ЕОМ* як рівноправні відповідники англійського *computer*, причому *комп'ютер* – на першому місці, проте у відповідниках англійських терміносполук фігурує лише абревіатура *ЕОМ*, пор. : *портативна ЕОМ* (англ. *briefcase computer*), *персональна ЕОМ* (англ. *personal computer*), *сумісна ЕОМ* (англ. *compatible computer*) тощо, і навіть англійський термін *computerization* перекладено в цьому словнику ще як *застосування ЕОМ.* Між тим англійським термінам-композитам з першим складником *computer* укладачі цього ж словника ставлять у відповідність лексеми з основами, співвідносними зі словами *автомат* або *машина*, напр. : англ. *computer-aided* – укр. *автоматизований* (і пор. у виданому 12 роками пізніше ВЗОСі точніший відповідник *машинозорієнтований* з похідним іменником *машинозорієнтованість* або його інший графічний варіант *машинно-орієнтований*, уміщений у цьому ж джерелі), англ. *computer-dependent* – укр. *машинно-залежний,* англ. *computer-independent* – укр. *машинно-незалежний* (пор. інші їхні графічні варіанти (неографізми, або орфографічні новації у ВЗОСі – *машинозалежний, машинонезалежний*). Нові українські словники та тексти засвідчують зростання словотворчої активності основи **комп'ютер-**, а також появу нових запозичень з нею. Так, у ВТССУМ зафіксований дієприкметник *комп'ютеризований*; у СЖ – іменник *комп'ютерник*

та дієслова *комп'ютеризувати, комп'ютеризуватися*; а СМ зареєстрував неозапозичення *комп'ютеринг*. У матеріалах монографії О. А. Стишова натрапляємо на віддієслівний іменник *комп'ютеризування*, який автор вважає корелятом до лексеми *комп'ютеризація*. ВЗОС за ред. В. Т. Бусела поповнює цей перелік словами *комп'ютеризувальний, комп'ютерознавство*, а також такими лексемами, як *комп'ютика, комп'ютотехніка*, що подають результати засвоєння англійського етимона *compute* в його базовому і ширшому значенні «лічити, обчислювати», пор. англ. *computing* «обчислення» у згаданому вище словнику О. М. Коссака та С. Л. Маньковського. У публіцистичних текстах ми натрапили і на експресивно-оцінну лексему *закомп'ютеризований*, пор. : *наш закомп'ютеризований час* (ПіК, 2003, № 34), а також прислівник *комп'ютерно* (*комп'ютерно грамотна молодь* (Забужко 1999: 92)) та композит *нейрокомп'ютерний* (*нейрокомп'ютерне кодування* [Віняр/Шпачук 2002: 112]). Витіснення абревіатури *ЕОМ* цілком зрозуміле з огляду на її нетипову для українських твірних одиниць структуру, а отже, й незручність для творення похідних[18]. У порівнянні ж з лексемами *автомат* або *машина* номінація *комп'ютер* має менш розгалужену семантичну парадигму, а отже, точніше означає пристрій з такими властивостями. Разом з тим новітні словники, ВЗОС зокрема, подають чимало термінів інформатики з основою **машин-**, пор. крім вищеподаних також *машинозчитуваний, машинозчитуваність, машинонезалежність*. У терміносистемі сучасної прикладної лінгвістики, наприклад, співіснують такі терміни, як *комп'ютерна лінгвістика, граматика*, *грамотність, техніка, комп'ютерний жаргон,* але *електронна лексична картотека*, *словник, автоматичне анотування, індексування, реферування*, *опрацювання текстової інформації, машинний переклад*. Життєстійкості означень у складі таких терміноодиниць сприяє їхня специфікація, тобто підкреслення різних аспектів роботи людини з комп'ютером: форма результату роботи, спосіб виконання поставленого завдання, вказівка на інструмент виконання завдання. Існування конкурентних (різнокореневих чи різноафіксних) номінацій закладає ґрунт для формування нових синонімічних угруповань, наприклад, стосовно нових різновидів торгівлі і торговельних закладів синонімізуються основи **електрон- (е-), віртуаль-, інтернет-, онлайн-**, пор. *інтернет- (віртуальний, електронний, е-) магазин* як еквіваленти англ. *cybermall, on-line mall* або *virtual mall, e-mall, e-shop;* **інтернет-**, **віртуаль-** і **кібер-**, пор. : *кіберпростір, інтернет-простір, віртуальний простір* як еквіваленти англ. *cyberspace, virtual space;* **інтернет-** і **електрон-**, пор. : *інтернет-видання* та *електронне видання.* Щоправда, основа **кібер-** має, за свідченням перекладних словників, ширше значення. У LINGVO'12 її подано як таку, що вказує на те, що пов'язане з комп'ютерами, інформаційними технологіями, інтернетом. Залежно від поняттєвої класифікації позначуваних об'єктів такі синонімічні ряди можуть поповнюватися синонімами, що набувають спільні з ними значення як спеціалізовані, професійні. Наприклад, до англійського терміна *virtual space*, крім прямого відповідника *віртуальний простір*, можливий також метафоризований *адресний простір*, тобто такий, до якого можна ввійти за допомогою певної електронної адреси.

---

[18] Незручною ця абревіатура виявилася не лише для української мови, пор. російські похідні на зразок *ЭВМщик*, *ЭВМный*, що так і залишилися надбанням розмовної практики.

У публіцистичних текстах часто вибір з пари конкурентних номінацій лексеми іншомовного походження дає можливість підсилити авторську оцінку реалій або подій. Прикладом може бути вживання збірного іменника *електорат* замість питомого *виборець (виборці)* і прикметника *електоральний* замість *виборчий* в поєднанні з експресивно зарядженими лексемами, пор. : *…момент найбільшого електорального азарту й роздратування* (М. Попович. Перед вічним Майданом – Критика, 2005, № 3), *вічночервоний, бадьорий електорат* (про комуністів – ПіК, 2003, № 44) і нейтральні термінологічні словосполуки з цим прикметником на зразок *електоральне право, електоральний ценз, електоральна підтримка* чи словосполуки з відчутною метафоризацією значення, що слугують для номінування об'єктів спеціальних, професійних сфер суспільної діяльності, як, наприклад, *електоральне поле* (пор. з *правове поле, інформаційне поле)*: *Вони* [продажні, нечесні політики – Є. К.] *«відкушують електорат», вони «пасуться на чужому електоральному полі» – це теж про них* (ПіК, 2003, № 32-33) чи *електоральна реакція* (пор. з *реакція суспільства, колективу*): *А долі руських пенсіонерок цікавлять Кремль лише в контексті електоральної реакції – чим гірше, тим ліпше* (УМ, 30. 08. 2006, № 157, с. 5). Перевагу лексеми з іншомовною основою у творенні експресивно-оцінних означень підтверджує і префіксальний прикметник *постелекторальний* (*постелекторальне міжсезоння* – ПіК, 2003, № 15), який, проте, вступає в конкуренцію з прикметником-гібридом *поствиборчий* (*поствиборчі моделі України* – ПіК, 2003, №32-33; *як уникнути посилення дестабілізації в Україні у поствиборчий період* (УМ, 01. 06. 2006, № 98, с. 5). З настановою створити експресивно забарвлену, оцінно підсилену номінацію вжито слово *електорат* і стосовно телеглядачів у такому контексті зі статті про телешоу Савіка Шустера «3-ій тайм»: *Втім, хоча нероби – це улюблений телевізійний електорат, їх важко визнати цільовою аудиторією якої-небудь програми* (УМ, 16. 06. 2006, №108, с. 17). Разом з тим проаналізовані нові публіцистичні та офіційно-ділові українські тексти доводять стабільну активність похідних з питомою українською основою **вибор-**, напр. : *Передвиборний біг слідом за головними учасниками перегонів дасть можливість нашому герою* [лідеру кримських комуністів Леоніду Грачу – Є. К.] *зігрітися… точніше розігрітися напередодні парламентських виборів 2006 року; Адже в цьому виборчому сезоні мегазавданням «адміністративних» технологів є нейтралізація Віктора Ющенка* (обидва приклади – ПіК, № 32-33, 2003); *Розрахунок владних політтехнологів, власне, й полягав у тому, що, створивши образ «нашиста» – екстреміста, вони доконче відштовхнуть масового виборця від Ющенка* (Критика, 2005. – Ч. 1). Часто такі переваги в доборі конкурентних номінацій, крім того, виражають мовні смаки й уподобання того чи іншого видання, його ставлення до правописних та лексичних норм сучасної української мови.

Запропонована процедура аналізу варіантних номінацій, створених за питомими та запозиченими словотворчими моделями, дає можливість виявляти поза- та внутрішньомовні обмеження на їхнє творення, а отже, встановлювати регулятори рівноваги в лексиконі між різними словотворчими засобами втілення спільної номінативної моделі, аспектів її деталізації. Результати такого аналізу закладають, на наше переконання, надійне підґрунтя для визначення доцільності в лексиконі тієї чи іншої номінації,

особливо номінацій-словотвірних кальок. Без сумніву, вироблення нових критеріїв унормування та кодифікації українського лексикону потребує виваженого й детального аналізу всього масиву варіантних номінацій у повному обсязі властивих їм формальних, семантичних та функціональних ознак.

І. 6. Тенденції активізації/пасивізації лексики в публіцистичному тексті

Процеси неологізації лексикону стають виразнішими на тлі лексики, яка втрачає в ньому свою активність або й взагалі відходить на його периферію. Таке зіставлення неминуче, оскільки пасивізація й активізація лексики мають спільні причини й взаємозумовлені. Окреслилися групи слів, що стали об'єктом критичного аналізу з погляду їхньої відповідності новим жорстким нормативним критеріям української мови. Змінилися кардинально й настанови до кодифікації лексикону: все більшої ваги набуває тенденція до відновлення питомих українських словотворчих моделей, слів, що йдуть на заміну калькам переважно російських номінацій. Для слів з тенденцією до зниження їхнього «рейтингу» в сучасному українському лексиконі можна окреслити певну градацію залежно від глибини охоплення зміною найменування як єдності форми та змісту, або інакше, кажучи, єдності моделі найменування та способу її реалізації – моделі творення слова. Актуалізація/пасивізація може стосуватися 1) позначуваних словом реалії або явища, плану змісту номінації та 2) моделі позначення позамовних об'єктів, плану вираження номінації. Останній ступінь, у свою чергу, може зачіпати словотворчу модель в цілому або її окремі складники (твірну основу чи словотворчі форманти). Узагальнено зміни кількісного й якісного складу сучасного українського лексикону можна розподілити за такими трьома різновидами: 1. Повна заміна слова. Проміжна ланка – для пари або групи синонімічних слів –шкала пріоритетів, конкурування, розподіл за різними сферами обертання в межах лексикону; 2. Часткова зміна форми слова, яка передбачає її підпорядкування іншій словотворчій моделі. Виявляється в заміні афіксів (префіксів, суфіксів або їхніх сполук у конфіксах); 3. Зміна сфери обертання слова, його «рейтингу», семантичного обсягу або аксіологічного «ореолу». Тенденція до активізації власних мовних ресурсів в словництві, намагання позбутися кальок або й взагалі одиниць спільного лексичного фонду властиві будь-якій мові на етапі утвердження в статусі державної або офіційної.

Перший різновид змін в українському лексиконі яскраво демонструє вилучення з активного фонду так званих радянізмів, а також слів-«метеликів-одноденок» на позначення скороминущих фактів нестійкої пострадянської реальності початку й середини 90-х років минулого століття на зразок *держприймання, купон* (у значенні «документ, тимчасовий замінник грошових знаків»), *купоно-карбованець, допередплата, ваучеризувати, ваучеризація, перебудова, прискорення* (у значенні політики КПРС) тощо[19]. Найпоказовіші для з'ясування темпу й характеру динамічних змін у цьому відділі лексикону такі ключові слова радянської доби з виразним ідеологічним забарвленням, як *партія* (варіанти основи в похідних **партій-** та **парт-**), *рада* (як орган врядування в СРСР) і *комуніст*. Сукупність слів, похідних від лексеми *партія*, наявну в МСФ, порівняємо з виданням «Українського орфографічного словника» 2002 р. В УОС подано 23 слова з цим коренем,

[19] Усі приклади в словнику Д.Мазурик подані як такі, що вийшли з активного вжитку.

причому, всі вони мають нейтралізовану семантику внаслідок розширення обсягу позначуваного ними поняття (будь-яка політична партія, а не КПРС) або оцінну семантику, пор. *партія, партзбори, партквиток, партійний* (і *партійність*), *безпартійний* (і *безпартійність*), *внутрішньопартійний, по-партійному, серед-партійний* або *па́ртійка, компартія* і *компартійний, партократ, партократія*. У МСФ слів з цим коренем 77. Це і прості слова, і композити, пор. : *антипартійний, партійно, міжпартійний, надпартійний, партбудівництво, партвиховання* (і *партвиховний*), *партколегія, партком* (і *парткомівський*), *парторг, парторганізація, партосвіта, партстягнення, партчистка, райпартком, шахтпартком, радпартшкола* тощо). Практика суспільного життя дає підстави твердити, що цей розряд слів не вилучено з лексикону остаточно, у нього ще є запас виживання. Змінений семантичний потенціал слова *партія* закладає підґрунтя для повернення до активного вжитку в іншій семантико-стилістичній парадигмі не лише слів *партзбори* і *партквиток*, що їх фіксують найновіші словники української мови, а й таких значущих для політичної й організаційної діяльності партій слів, як *партз'їзд*, *партконференція, партосередок, партпрацівник, партробота,* а, можливо, і *партактив, партапарат, партвнесок, партдисципліна, парткабінет, партнавчання, партосвіта, партстягнення* та ін. На активізацію цієї основи з іншими конотаціями вказують новотвори. Так, СМ фіксує слова[20] *партизація, партапаратник, партократ, партократія, партократичний, партфункціонер*, відзначаючи різний характер змін у їхній семантиці і різний характер їхнього побутування в сучасному українському лексиконі. Слова *партапаратник* «партійний апаратник, партійний керівник», *партфункціонер* (поданий як абсолютний синонім до слова *партапаратник*), *партизація* «створення багатьох партій у державі» подані як вперше зафіксовані українськими словниками. Слово *партократія* і похідні від нього *партократ* і *партократичний* включено як вперше зафіксовані в такому значенні, як семантичні неологізми, хоча судити про новизну виділених Д. Мазурик значень важко, оскільки ані СУМ, ані «Словник іншомовних слів» 1974 р. не містять цих слів. Немає їх і в пізніших словниках, наприклад, у РУСІС. З новітніх словників лексеми *партократ* і *партократія* ми знайшли лише у ВЗОСі 2003 р. О. А. Стишов у публіцистичних газетно-журнальних текстах виявив також жіночу номінацію *партократка* і такі негативно оцінні новотвори з основою **парт-**, як *партбос, партнамісник, партчиновник* [Стишов 2003: 359]. У словнику новотворів Г. М. Віняр та Л. Р. Шпачук уміщено лексеми *партійщина* (як найменування членів партії), *партноменклатурний, партрозмноження* [Віняр/Шпачук 2002: 123], *суперпартія* [Там же: 163], а в словнику лексико-словотвірних інновацій А. М. Нелюби – оказіоналізм *партмашиніст* [Нелюба 2004: 88]. З власної картотеки додамо до цього грона новотворів такі негативно-оцінні номінації, як *партія-фаворитка* (ПіК) або *партійно-можновладна фізія* (УМ), а також нові словосполуки, що виражають істотні зміни в діяльності політичних партій України, напр. , *партійний офіс, партійний сайт, віртуальна*

[20] Пор.такі запропоновані Д.Мазурик позначення, як ← слово, яке за охоплюваний період (1991-2001 рр. – Є.К.) вийшло з активного вжитку, відхід слова на периферію лексичної системи (набуття рис архаїзму чи історизму) або * - семантичний неологізм (нове значення багатозначного слова). Ця модель динаміки лексичного складу мови відповідає загальноприйнятій тенденції її лексикографічного опису, пор. з подібними ремарками в «Толковом словаре русского языка конца XX в.: Языковые изменения» за ред. Г.М.Скляревської (СПг., 2000): ← уход слова в пассивный запас та *ƒ* - особенности употребления слова.

політична партія. Тенденція до негативно-оцінного переосмислення радянізмів засвідчує їхню активізацію в сучасному українському лексиконі з іншим аксіологічним потенціалом, пор. приклади з текстовими ілюстраціями зі словника Д. Мазурик: *радянець* (пор. значення, що вимальовується з поданого коло нього в словнику контексту: *«В Україні, об'єднаній радянцями, у немислимому доти масштабі розпочалися процеси внутрішньоукраїнської інтеграції»* (Сучасність, 1996, № 12, с. 63) або *радянськість* (*«Сумнозвісна… радянськість характеру»* (МГ (Молода Галичина), 2. 10. 93), *комунізація* зі значенням «зростання впливу комуністичних сил», *комуноімперіаліст* «той, хто втілює загарбницьку політику комуністичної держави», *комунокапіталізм* «державна політика впровадження ринкової економіки за умов збереження тоталітаризму», *комуношовініст* «комуніст, який сповідує імперські, шовіністичні погляди», *колгоспизація* «примусове утворення колгоспів», *необільшовизм* (і *необільшовик, необільшовицький), декомунізація* (і *декомунізувати, декомунізований*) переконують у доцільності включення подібних лексем до реєстрів сучасних словників, оскільки вони відбивають активні динамічні процеси в сучасному українському лексиконі, а саме: активізацію цього шару лексики з новим семантичним «ореолом» для реалізації інших аксіологічних моделей, пор. також зі словника Г. М. Віняр та Л. Р. Шпачук лексеми *неокомуніст* (*В Україні практично всі прихильники «слов'янської єдності» є або неприхованими комуністами, або неокомуністами з партії типу РУСу*), *революціонаризм* (*Звиклий до виважених слів і вчинків Парфентій не міг однозначно сприйняти «революціонаризм» гостей, схильність людей такого складу до крайніх намірів і дій*), *радяноідеолог*, *радянофільство, пост-ортодоксально-комуністичний*. Негативізація цих слів інколи навіть знімає жорсткі нормативні заборони. Це стосується вживання з виразно негативною настановою таких слів, скалькованих з російських зразків, як *совєти (совіти), найсовєтськіший, підсовєтський (підсовітський), постсовітський, совєтчина, совєцький, совєтофілія, совдепівський*[21]*, совок, совковий, постсовковий, гомо совєтікус* (з російськими основами **совєт-** (транслітеровані варіанти **совіт-, совєць-**), **сов-** замість основи **рад-** українських нормативних відповідників *рада, радянський*). Такі кальки яскраво унаочнюють кардинальні зміни в семантиці цих слів, вживання їх з підкреслено негативними оцінними конотаціями, напр. : *…номенклатура в найсовєтськішому значенні цього слова…* (ПіК, 2003, № 32-33)). Послідовності у включенні/вилученні подібної лексики немає, наприклад, в УОС відсутні слова з основою **рад-** з виразною оцінною або ж реляційною нейтралізованою семантикою на зразок *антирадянський, радянізувати* (і *радянізація, радянізуватися), дорадянський, позарадянський, радянський, по-радянськи, по-радянському*. Це ж міркування стосується і вживання інших «знакових» номінацій радянської доби, пор. в контексті статті про проблеми співіснування в системі освіти сучасної України приватних і державних вищих навчальних закладів: *Боротьба із проблемною* (тут – недержавною – Є. К.) *освітою поступово перетворилася на справжнє соцзмагання – за рік, за інформацією самого Міносвіти, обструкції піддали близько сотні ВНЗ та їхніх філій* (УМ, 17. 06. 2006, № 109, с. 10). До формування інвентаря виражальних засобів з іронічно-каламбурним підтекстом журналісти

[21] Специфічний оцінний "ореол" цих слів найбільш яскраво увиразнено в назві праці В.М.Мокієнка та Т.Г.Нікітіної «Толковый словарь языка Совдепии» (СПг., 1998), словнику, який подає мову радянської доби як відбиття "ідеологізованої соціалістичної картини світу" (с.21).

часто залучають і популярні пропагандистські гасла радянської доби, пор. , наприклад, назву статті *«Народ і медіа – єдині»* (УМ, 6. 06. 2006, № 101, с. 5) з добре відомим старшому і середньому поколінню громадян України комуністичним гаслом *«Народ і партія – єдині»*.

Дослідники слов'янських мов звертають увагу на дедалі частіше побутування в негативних контекстах слова *політика* та його дериватів, пор. такі нові словосполуки з прикметником *polityczny* у сучасній польській мові, як *elity polityczne, klasa polityczna* і навіть *rozgrywki polityczne, polityczne przetargi* [Bralczyk 1999: 201-202]. Показовими щодо набуття негативних конотацій є і засвідчені Т. Смулковою в польській пресі 1985-1992 рр. прикметники-новотвори на зразок *polityczno-erotyczny, polityczno-kryminalny, polityczno-represyjny, polityczno-rozrachunkowy*[22]. Ця тенденція виразно простежується в набутті негативного забарвлення й українськими словами *політизувати, політизований, заполітизований*, що в такому значенні синонімізуються з лексемами *заідеологізувати, заідеологізований*, пор. також такі новотвори, як *політPRмен, політичне шоу, політичний небіжчик, політичні ігри*. Українські публіцистичні тексти засвідчують активне розширення спектру сполучуваності прикметника *політичний*, причому як з нейтральним, так і з негативно-оцінним стилістичним зарядом, пор. , крім вмщеподаних, такі словосполуки, як *політичний конструктор, маневр, розклад, самовбивця, табір, форс-мажор, політична відповідальність, гімнастика, дрібнота, конфігурація «Ющенко-Янукович», осінь, стратегія, політичне дихання, крило, політичні ветерани, гасла та вектори, гранди, козачки* та ін.

Протилежну тенденцію – зміну негативного оцінного потенціалу лексеми на позитивний – засвідчує лексика на позначення реалій капіталістичного, буржуазного суспільства або лексика на позначення понять, що їх радянська ідеологія та пропаганда оцінювали як чужі й ворожі соціалістичному ладу, пор. з того ж джерела: *капіталізація* « набуття рис капіталізму; перехід до господарювання на основі дії законів вільного ринку»; *комерціалізація (комерціалізований, комерційно-активний*) «процес становлення ринкових відносин у країнах з перехідною економікою; господарювання в умовах вільних ринкових відносин, коли визначальною характеристикою товару є його придатність до продажу»; *самостійник (самостійництво, самостійницький, самостійнодержавницький)* «той, хто бореться за самостійність держави»; *націократія* «політика пріоритету національних інтересів у всіх сферах життя; національне самоусвідомлення. // Представники національної еліти»; *державотворення* «політика утвердження, становлення і розвитку суверенної держави»; *державник* «політик, який послідовно працює на зміцнення держави, на утвердження її суверенітету, на зростання міжнародного авторитету». До цього ж шару лексики належать слова, що витворюють концептуальну картину нового українського суспільства, його кардинально зміненої не лише суспільно-виробничої, державної та політичної сфери, а й сфери ментальної, духовної, культурної. Такі актуалізовані слова, «слова підвищеного попиту», ключові слова доби[23] йдуть на заміну найменуванням старих ідеологем. Вони набувають особливої ваги при вивченні взаємозв'язків соціодинаміки з динамікою мовною, оскільки саме така лексика

[22] Див. індекс прикметників-неологізмів, доданий до її вищезгаданої праці.
[23] Термін "ключове слово" тут трактуємо загальноприйнято, як "слова, що позначають явища і поняття, що перебувають у фокусі соціальної уваги". – Див. у: Земская 2000: 92.

відбиває поруч зі спільними змінами в житті суспільства національні особливості формування нового обличчя окремих посттоталітарних держав. У СМ як ключові для нового українського суспільства відзначені слова *українство* (зі значеннями «властивість за значенням «український», «національні почуття українців» та «збірне – українці»[24], *українознавство, українознавець, україномовний, європеїзація* «орієнтування на європейськість як ознаку цивілізованості» (і *європейськість* «належність до Європи, орієнтація на європейський стиль життя; цивілізованість, культурність»), *манкурт* «переносно – той, хто втратив національну самосвідомість; відступник» (і *манкуртизація* «перетворення на манкурта» та *манкуртство* «зречення свого народу, відступництво; безпам'ятство») і його синонім *яничарство* «властивість за значенням «яничарський»; продажність, зрадництво»; лексика, пов'язана з реаліями і наслідками аварії на Чорнобильській АЕС, відгомін якої Україна ще довго болісно відчуватиме: *дозиметрувати, дозиметрист, саркофаг, Чорнобиль, чорнобилець, чорнобильський, ліквідатор* тощо. Актуалізація деяких слів яскраво засвідчує більшу відкритість нового суспільства, зняття табу з багатьох понять і явищ духовного життя суспільства та приватного життя людини, пор. : *шістдесятник, шістдесятництво, конфесія, контрацепція, контрацептив, контрацептивний.* Виразно вирізняється шар негативно зарядженої лексики на зразок *корупція, корумпований, корумпованість, корупціонер, криміногенний, криміногенність*. Поруч з актуалізованими лексемами виявилися і актуалізовані неосемантизми, або семантичні неологізми, пор. : економічний термін *картотека* на позначення фінансової неспроможності підприємства або *чистий* в значенні «радіаційно незабруднений», *чорний* у значенні «підпільний, нелегальний». Щодо останнього слова, то прикметник *чорний* давно побутує в українській мові в такому значенні, пор. такі зафіксовані в СУМі словосполуки, як *чорна біржа, чорний ринок* з поясненням «а) у капіталістичних країнах – місце для нелегальних валютних операцій; б) місце, де таємно продають товари перев. за спекулятивними цінами». Отже, виокремлення неосемантизмів потребує ретельного зіставлення зі станом українського лексикону, зафіксованого в українських словниках, виданих до 1991 р.

Лексем, що означають вияви національної самосвідомості на зразок засвідченого Д. Мазурик *українство*, словник за ред. Г. М. Скляревської не фіксує (наявні слова *русский, русскоговорящий, русскоязычный*) цілком нейтральні за своїм змістом[25]. На те, наскільки щільно вживання подібної лексики і формування її оцінного (здебільшого негативного, принаймні, критично наставленого або іронічно-скептичного) значення пов'язане з політичними, соціальними умовами, звернули увагу польські мовознавці. Якщо в російській і українській мовах слова *русскоязычный, украиноязычный, російськомовний, україномовний (українськомовний)*, як правило, вживаються в нейтральних контекстах, то в польській мові у пресі певних політичних сил (рухів і партій, керованих національною ідеєю) слово *польськомовний (polskojęzyczny – polskojęzyczna prasa, polskojęzyczni obywatele)*

24Усі такі лексеми в словнику Д.Мазурик подано з позначкою ↑ "слово, що характеризується підвищеною частотою вживання, актуалізоване слово". Вживання такої позначки вже стало традиційним. У такий же спосіб актуалізацію слова або значення подано в словнику за ред. Г.М.Скляревської.

25 О.А.Земська подає приклад вживання новотвору *русскость* в статті журналіста газети "Известия" В.Разбойникова, зазначаючи, що це слово, хоча і побутує у вжитку, проте викликає "сумнів у тому, чи воно відповідає нормам російської літературної мови". В.Разбойников у своїй статті закликає обережно ставитися до подібних слів, оскільки вони зачіпають національні почуття інших народів. – Див. у: Земская 2000: 130.

набуває різко негативного значення «ворожий польській національній ідеї, взагалі не властивий свідомому поляку, польському політику» і стає синонімом позначень *nie-Polaki, niepolskie polityki* [Bralczyk 1999: 208]. Щоправда, помітне формування такого негативного ореола і в українській мові при вживанні позначення *російськомовний (російськомовне населення)* стосовно етнічних українців.

І. 7. Динаміка україномовної категоризації світу та її вияви в новій лексиці

Одним з виявів тенденції до інтелектуалізації сучасної української мови є узагальнення значення номінації, а саме: нівелювання її специфічних ознак, нейтралізація властивих такій назві експресивно-оцінних конотацій. Такі узагальнені номінації можуть становити наслідок засвоєння загальномовним лексиконом способів номінування об'єктів та їхніх ознак, властивих термінологічним, професійним відділам українського лексикону. Крім того, завдяки нейтралізації, «прихованню» можливих експресивно-оцінних конотацій лексеми з нівельованою, узагальненою семантикою можуть у сучасній різностильовій комунікації виконувати функцію евфемізмів, способів слововираження з пом'якшеним, непрямим означенням реалій дійсності та властивих їм ознак. Сучасна живомовна українська практика засвідчує активну дію обох цих різновидів інтелектуалізації лексики.

Прикладом розрядів лексики, яку активно включено до процесу інтелектуалізації, можуть слугувати ряди похідних іменників та прикметників із заперечною часткою *не* в ролі префікса. Це такі зафіксовані останнім часом іменники та прикметники, як *неботанік (нефілолог* та інші назви спеціальностей*), невласник, негромадянин, непрофесіонал, нерезидент, неспонсор, нефахівець; негабарит, некомплект, некондиція, нестандарт; недержавний, некасовий, некомуністичний, неконструктивний, неконтактний, нелегітимний, неолімпійський* та ін. Натомість деякі з таких слів не є цілком новими для українського лексикону, а повернені з його пасивного складу. До таких належить, зокрема, слово *некомплект*, що з варіантом *некомплет*[26] та синонімом *розбить* подане як відповідник російського *некомплект* у 2-му томі СКЄ. В інших слов'янських мовах такі іменники та прикметники також зафіксовані як новостворені чи відновлені, пор. рос. *недемократ, нельготник, ненасилие, непрофессионал; негосударственный, недемократический, незащищенный, неконституционный, непарламентский, нерейтинговый* (ТСРЯ 2000), пол. *niehandlowy, niedemokratyczny, niekonstruktywny, niekomercyjny, niekasowy, nieszkolny* (Smółkowa 2001: 155-157), а також з подвійним запереченням *nienieomylny* (Jadacka 2001: 185) чи *nie-nieomylny* (Smółkowa 2001: 156)[27], болг. *неексперт, некомунист, ненасилие, непрофесионалист,*

26 Слова *некомплект* та *некомплет* (з ремаркою гал. (галицкое слово)) (від англ. *complete* або франц. *complete* «повний») у цьому джерелі засвідчують основи, які походять від двох споріднених латинських етимонів: **комплект-** з *complecto*, *complector* «з'єднувати, сполучати» та **комплет-** з *complētus* «повний, закінчений».

27 У реєстрі МСФ немає жодного утворення з подвійним префіксом **нене-**, натомість стара українська словотвірна норма допускала побудову дериватів з таким подвійним запереченням, пор. засвідчені «Російсько-українським словником» за редакцією А.Кримського та С.Єфремова прикметники *неневідомий* (рос. *небезызвестный*), *ненездібний* (рос. *небездарный*), *ненепевний* (рос. *небессомнительный*). Сучасні перекладні словники до російських слів з префіксами **небез-** подають відповідники з такими ж українськими префіксами або їхні безпрефіксні синоніми, часом з прислівниками міри ознаки. Наприклад, у «Російсько-українському словнику» за редакцією В.В.Жайворонка (К., 2003) як відповідники до вищезгаданих російських слів знаходимо прикметники *відомий*, *досить відомий*, *небездарний*, *здібний*. Слово *небессомнительный* в його реєстрі відсутнє.

неспециалист, чес. *neamatér, nečtenář, Nerom, nestandard* (Аврамова 2003: 92-93). Лексична семантика членів такої категорії становить незавершене судження, на що часто вказує і спосіб написання таких новотворів (переважно іменників) через дефіс, пор. : *не-слово*, тобто ще чи вже не слово, а будь-яка інша одиниця мови чи мовлення або й взагалі щось, до мови не дотичне (текстове скорочення, символ, формула, рисунок). Завдяки відкритій позиції протиставлення лексеми-«згортки» становлять додатковий номінаційний ресурс мови. Їх широко використовують у спеціальних відділах українського лексикону для уточнення термінологічних опозицій, наприклад, у математиці й фізиці: *неквадрат, некуб, нелишок, неметал, неодиниця, непорожнеча, несиметрія; невласний, недотичний, ненульовий, несірий, несортний, нестрогий* тощо. Водночас такі лексеми виконують роль евфемізмів у сучасній різностильовій комунікації, пом'якшуючи протиставлення певних понять, пор. : *нелегітимний = бандитський, заборонений, неліцензійний, підпільний, піратський, розбійницький, тіньовий*, *чорний* або усуваючи можливе, в певному контексті, небажане підкреслення саме вирізняльних ознак іменованого об'єкта, пор. : *А вони не тільки не бачили жодної кіноверсії «Овода», а й не чули про такий роман – один з найпатріотичніших про Італію (нехай і написаний неіталійкою* (Р. Зорівчак. І ще про переклад як націєтворчий чинник – Урок української. – 2005. – № 1-2). На непрямий, перифрастичний характер семантики таких похідних неодноразово звертали увагу дослідники слов'янських мов (Крысин 2000: 388). Цікавий приклад творення перифрастичного деривата з нейтральним стилістичним зарядом подає В. Радева. Суфікс **-ост** виявляє у сучасній болгарській мові високу активність у творенні імеників зі значенням опредметненої ознаки. Новотвір *другост* на відміну від уже наявних *различност* і *чуждост*, на цілком слушну думку дослідниці, виражає лише ознаку за значенням *не я*, без позитивної або негативної її оцінки [Радева 2004: 26]. Подібне спостерігаємо і в українській мові, пор. з фіксованими в СУМі й інших джерелах МСФ *різність, чужість* і новотвір *інакшість* (*Мабуть, іще гостріше відчували цю інакшість його сучасники* [Віняр/Шпачук 2002: 72]. Поповнення цих рядів слів і взагалі створення такго додаткового ресурсу слововираження доводить їх важливість для процесу інтелектуалізації сучасної української мови. У такий спосіб на новому етапі розвитку української мови активізовано давню тенденцію категоризації протиставних понять. Зокрема, широкий спектр таких слів знаходимо в творах Т. Г. Шевченка: *нежитіє* (*А за дверима про своє Солдатськеє нежитіє Два часовії розмовляють*)*; неталан* (*І неталан наш і талан, Як кажуть люде, все од Бога*); *неворог* (*І вороги, й невороги, Прощайте, в гості не приїду*), *нехолодний* (*Утер сльози нехолодні*)*; незлий* (*Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом)*, *нелукавий (Мій друже вбогий, нелукавий!)* (Конкорданція…2001: II) тощо.

В активному поповненні цієї лексемної категорії індивідуально-авторськими, експресивно-оцінними новотворами виразно виявляється незбіг лексичної норми мови з нормою словотвірною. Остання не висуває заборон на творення подібних дериватів, проте саме через непрямий характер їхньої лексичної семантики вони часто не запотребовані лексичною загальномовною нормою. Через такий незбіг численні лексеми залишаються надбанням живомовної словотворчої практики, напр. : *непоет*: *Хто коми вживав, хто писав без ком. Блондином був чи брюнетом. Героєм, співцем, мудрецем, диваком. Але жоден поет не був непоетом*

(Л. Костенко), *некороль*: *Крім бубнового, червового, жирового й винового королів, на світі є ще колишній югославський король Петро, колишні королі Румунії Король і Міхай, теперішній король і майбутній некороль Греції Павло* (Остап Вишня) (Колоїз 2003: 89-90); *нелітература*: *Його поезія балансувала на межі літератури й нелітератури* (Віняр/ Шпачук 2003: 112). Низку таких індивідуально-авторських новотворів подав у своїй монографії О. А. Стишов, пор. : *некучма, неЛьвів, неТичина* (Стишов 2003: 357-358). Завдяки неозначеності, перифрастичності своєї семантики лексеми з часткою *не* можуть розвивати спеціалізовані або переносні значення, стаючи внаслідок цього неповним віддзеркаленням зі знаком мінус семантики протиставного члена опозиції, вираженого їхньою твірною основою. Кілька прикладів: *спортивний інвентар, форма, майданчик – неспортивна (=неприйнятна, неетична поведінка); формальна (логіка, освіта, структура) – неформальний (=дійсний, справжній, визнаний,* але *неузаконений лідер (група, переговори, спілкування)); витравний розчин – невитравний (=незабутній) спогад)* та ін. Наскільки багатошаровими можуть бути подібні лексеми-«згортки», переконує польський новотвір – іменник *nie-gęsizm*, поданий К. Вашаковою (Waszakowa 2005: 107). Він виник на основі відомої сентенції *Iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają*, і в назві статті «Polactwo, czyli nie-gęsizm», виступаючи як синонім до слова *polactwo*, на нашу думку, акумулює, «приховує» сукупність лексем на позначення якостей, властивих справжньому поляку-громадянину, якщо можна так висловитися, поляку зі знаком плюс.

Ономасіологічна структура похідних неолексем дає змогу виділяти властиві їм категоризатори (ономасіологічні базиси) й специфікатори (ономасіологічні ознаки), встановлювати їхні маркери-реалізатори в словотвірній структурі номінацій. Для розрізнення явищ відкритої (явної) та прихованої дериваційної граматики послугуємося термінами, запропонованими Б. Л. Уорфом (Уорф 1972). Сукупності лексем з регулярно відтворюваними маркерами категоризаторів вважаємо *відкритими лексемними категоріями (фенотипами)* і залежно від форми маркера виділяємо в межах таких категорій окремі пари або ряди похідних. Як *приховані лексемні категорії (криптотипи)* Б. Л. Уорф розглядав ряди лексем, певні компоненти семантики яких не здобули в мові категоризатора з окремим формальним виразником. Наявність такого прихованого семантичного компонента доводить лише зіставлення криптотипу з відкритою лексемною категорією (фенотипом), члени якої мають для такого семантичного компонента спеціальний формальний показник. Для прикладу Б. Л. Уорф подав, зокрема, приховану в англійській мові опозицію назв риб за семою «сорт, якість», пор. назви риб, за визначенням Б. Л. Уорфа, «благородних», на зразок *trout* ‘форель’*, bass* ‘окунь’*, salmon* ‘лосось’*, mackerel* ‘скумбрія’*, cod* ‘тріска’ і «низькосортних» риб типу *sharks* ‘акули’*, skates* ‘скати’*, eels* ‘вугрі’*, sculpins* ‘бабці-головачі’ за наявністю відсутністю в них закінчення –**s** / -**es** у формі множини (Уорф 1972: 54). Аналізована нами нова українська лексика переконує в тому, що як складники прихованих лексемних категорій можна розглядати також ряди похідних, спільний словотвірний категоризатор яких виконує суто диференційну функцію, а саме: лише вказує на відмінність таких дериватів від того, що виражене їхніми твірними основами. Власне лексична основа протиставлення таких лексем-«згорток» лексемам з формально вираженою ознакою прихована: є лише маркер протиставної номінації (твірна основа) і маркер

відмінності від неї (формант). Часто такій прихованій, або згорнутій лексемній категорії протистоять цілі серії слів – пари або ряди синонімів її складників. «Прихованість» змісту категорійної ознаки і зумовила вибір для означення таких об'єднань похідних у лексиконі терміна Б. Л. Уорфа *лексемні категорії*. Власне словотвірне, граматичне чи лексичне значення в таких словах не виражено, а отже, це істотно різнить їх від граматичних, лексико-граматичних, словотвірних або лексико-словотвірних категорій. Водночас наявність уніфікованого, або, в термінах Б. Л. Уорфа, абсолютного формального засобу вираження спільної ознаки впорядкування у лексиконі слів зі спільною функцією номінації відмежовує ці категорії від суто семантичних, поняттєвих. Означення *лексемні* видається нам найбільш прийнятним, оскільки вказує на тип номінацій зі спільною диференційною функцією. З огляду на входження до такої сукупності лексем з різних тематичних груп, які, в свою чергу, входять до складу різних синонімічних пар чи рядів, є підстави вважати приховані, або згорнуті категорії аналізованого типу певними надкатегоріями-«скріпами» у стратифікаційній організації сучасного українського лексикону.

За даними генерального реєстру МСФ всього 19 лексем, зафіксованих СУ Мом, можна розглядати як безпосередні пари іменників з антонімами, що мають заперечну частку *не*, пор. : *воля-неволя, друг-недруг, любов-нелюбов, пам'ять-непам'ять, розум-нерозум, сила-несила, слава-неслава, талан-неталан* та ін. Здебільшого, крім прямого значення відсутності ознаки, за якою зіставлено такі номінації, в іменниках із заперечною часткою *не* в ролі префікса розвиваються переносні, метафоризовані значення, напр. : *неволя* – Відсутність волі, свободи, повна залежність когось від кого-, чого-небудь. // Полон, поневолення, рабство, // *перен.* Життя, перебування (тварин, птахів, риб і т. ін.) не в природних умовах; *недруг* – 1. Той, хто неприязно, недоброзичливо, вороже ставиться до кого-небудь; // *чого.* Той, хто вороже ставиться до чого-небудь, заперечує, не визнає його, дотримуючись протилежних поглядів; 2. *нар. -поет.* Противник у воєнних діях; ворог або *нерозум*, засвідчене в Словнику Грінченка і в СУМі лише у прямому значенні «дурість, відсутність розуму», натомість у СКЄ подане в значенні «той, хто мало знає, тямить» як відповідник до рос. *несмысленыш* (з демінутивом *нерозуменя – дитинчата-нерозуменята*).

Багатошаровість семантики іменників з префіксом **не-**, а отже, і їхню здатність в тексті вступати у змістові відношення, як синонімічні, так і антонімічні з широким спектром конкретних номінацій (слів та словосполук) добре усвідомлюють українські публіцисти. Зокрема, саме цим можна пояснити уподобання авторами публіцистичного збірника «Нерви ланцюга: 25 есеїв про свободу» (Львів: ВПК «Глобус», 2003; далі – НЛ)» слова *несвобода.* Це слово відсутнє в СУМі та новітніх загальномовних нормативних словниках, наприклад, у ВЗОСі, СЖ та ВТССУМі. Як замінник усталеної антонімічної пари *воля-неволя* синонімічна їй пара *свобода-несвобода* набуває статусу опозиції найменувань класів понять, чітко протиставлених за ознакою-підставою такої опозиції. Набуттю членами цієї опозиції такого статусу сприяє їх стилістична маркованість. На неї вказує відсутність слова *несвобода* у вищезгаданих словниках та здатність слова *свобода* на відміну від його синоніма *воля* до формування узагальнених, спеціалізованих значень, пор. його вживання в таких сталих словосполуках, як *демократичні свободи, свобода вибору, свобода і необхідність, свобода совісті та*

віросповідання та (що найпоказовіше) *свобода волі*. Можна цілком погодитися з іншим автором збірки «Нерви ланцюга» Богданом Жолдаком, який у своєму есе «Символ віри» твердить, що «*уявляти собі свободу ми здатні були лише од протилежного – од несвободи*» (НЛ: 49). Отже, цей іменник з виразним книжним, спеціалізованим характером семантики завдяки її абстрагованості від конкретних ознак протиставлення понять дає змогу об'єднувати в цьому класі широке коло понять і об'єктів з відсутністю ознак свободи. Пор. далі в згаданому есе Б. Жолдака роздуми про Г. С. Сковороду, де до класу, позначеного іменником *несвобода*, включено іменник *смерть*: *...я заздрив його силі духу, яка навіть дозволила за власним бажанням здобути смерть (символ несвободи)* (НЛ: 48). З поняттями *шляхетна свобода, свобода дій влади, політика, народного обранця, підґрунтя вільної, елітної душі* асоціює *несвободу* М. Кривенко в есе «Свободи меч двосічний» (НЛ: 94-95).

Новітні словники засвідчують цілу низку прикметників з префіксом **не-**, як зі спеціалізованим, термінологічним, так і з переносним, метафоризованим значенням. Наприклад, ВТСУМ зареєстрував низку одиниць, відсутніх у СУМі, на зразок *неспортивний, неолімпійський, неоптимальний, нетрадиційний, неформальний, неконструктивний, неперспективний* тощо. Як правило, такі метафоризовані прикметники-евфемізми входять до лексикону в складі сталих словосполук-кліше, напр. : *неспортивна поведінка, неперспективне виробництво (село), нетрадиційна медицина (орієнтація), неконструктивне обговорення (дії, рішення), неоптимальний варіант, неформальна організація (обстановка, об'єднання), неолімпійські спортивні дисципліни, неконтактна людина.* У реєстрі МСФ ці прикметники мають своїм джерелом «Словник-довідник з правопису та слововживання» С. І. Головащука 1989 р., до якого ввійшов великий масив лексики, не зареєстрованої СУМом.

З власної картотеки можемо доповнити ряди слів з префіксом **не-** такими розмовними, індивідуально-авторськими новотворами, як *ненаступальна радіостанція, неєдиний вихід зі становища (шлях), неконтинентальна Європа, засоби неінформаційного маркетингу* тощо. Деякі з таких заперечних означень формують експресивно насичені опозиції з твірними безпрефіксними прикметниками, пор. : *Досвід показує: заявки, які передає так звана «наступальна» станція, її передачі збирають ширшу аудиторію, ніж передачі «ненаступальної» станції* (З ілюстративної бази комп'ютерного «Словника сучасної української публіцистики»; про нього див. докладніше [Грязнухіна/ Дарчук 1996]). Часом, вживаючи такі лексеми-«згортки» в спеціалізованих нових значеннях, автори самі подають в текстах пояснення до модифікацій їхньої семантики, пор. : *Ми й досі втішаємося тим, що в Україні існує (поки що) досить велика некомуністична (читай, не стимульована та не контрольована владою) опозиція* (Тарас Возняк. Уроки російської – Критика, 2004, ч. 1-2). Цей приклад свідчить про те, як стрімка динаміка українського суспільно-політичного життя останніх років впливає на оцінні конотації новотворів. На активізацію таких прикметників у мові українських ЗМІ звернув увагу у своїй монографії О. А. Стишов. Однак, на нашу думку, активності творення таких дериватів сприяє саме узагальнений, знівельований характер їхньої семантики, який відкриває додаткові можливості для їхнього функціонування в текстах різного

комунікативного спрямування, а не відтінок констатації, стабільності названого мотиватором, як твердить О. А. Стишов (Стишов 2003: 189).

Таку ж лексемну категорію, в члени якої згорнулися серії конкретних номінацій з різних тематичних груп, словотвірних гнізд та синонімічних об'єднань, активно поповнюють сьогодні і іменники та прикметники із запозиченим префіксом **анти-** та його українським відповідником – префіксоїдом **проти-**. Нові загальномовні нормативні словники, спеціальні словники нової лексики та опрацьовані нами різностильові й різноструктурні тексти засвідчили такі новотвори в межах цієї категорії, як *антигерой, антикультура* і похідне від цього іменника дієслово *антикультурити, антилюбов, антимемуари, антимистецтво, антиполітикум, антиреклама, антироман, античеснота; антидопінговий, антикризовий, антилюдяний, антистаршинський; протизв'язок, протипотік, протирух, протиструм, протиспінювач, протистаритель; протиаварійний, протисупутниковий, протисуспільний, протиугінний* та ін. На відміну від вищеподаних слів з префіксом **не-** в семантиці аналізованих дериватів міститься не просто вказівка на їхнє протиставлення тому, що позначене їхньою твірною основою. В значеннях слів з префіксом **анти-** часто підкреслено спрямування на знищення об'єкта або процеса, позначених твірною основою, на припинення спричинених ними дії, певного явища, напр. : *антикризовий, антидопінговий, протиаварійний, протиспінювач, протистаритель* тощо. Разом з тим в іменниках ці словотворчі форманти можуть виражати значення об'єкта, процесу, явища-антипода, тобто чогось з набором таких же ознак «зі знаком мінус», ознак-заперечень, пор. : *антикультура, антироман, антиреклама, протипотік, протирух, протиструм.* Специфічна роль подібних дериватів у процесі номінації полягає в тому, що вони не називають певний об'єкт або процес дійсності, а окреслюють те, чим він не є або чим він відрізняється від уже названого, поіменованого за характерними ознаками. Такий спосіб непрямої номінації нагадує дефініції кросвордів, за якими треба встановити об'єкт з певною назвою. Саме через таку перифрастичність номінації ми й називаємо подібні сукупності лексем прихованими, або згорнутими лексемними категоріями.

Про межі дії таких непрямих словотвірних маркерів-категоризаторів сигналізують індивідуально-авторські неологізми з експресивно-оцінним забарвленням, напр. : *антивік: Не знав, не знав звіздар гостробородий, що в антисвіті є антизірки, що у народах є антинароди, що у століттях є антивіки* (Ліна Костенко – Колоїз, 2003: 8) або засвідчений у текстах часопису «Сучасність» іменник *протидумство*, похідний від сполуки дієслова *думати* з прийменником *проти*: *Крайнощі сходяться, і тому інакодумство небезпечніше, ніж протидумство* (Віняр/ Шпачук 2002: 137). Особливо виразними обмеження на творення подібних лексем-«згорток» стають в разі їх поєднання з власними назвами, оскільки індивідуальний характер номінацій-онімів не передбачає подібного протиставлення. Проте і для такого експресивно-оцінного словотворення в мові є зразки, пор. : *Христос* і *Антихрист, Тавр* (гори на півдні Туреччини) і *Антитавр* (загальна назва двох хребтів у цих горах – Тахтали і Бінбога) або назва відомого твору Ф. Енгельса *«Анти-Дюринг»*, спрямованого проти системи поглядів німецького філософа Є. Дюринга. Автори художніх творів та публіцисти охоче вдаються до творення таких «антиімен», пор. : *Цікаво, що політреформа задумувалася як бар'єр*

для президентства Ющенка або інструмент пом'якшення можливих наслідків його правління. Але в результаті все завершилося різким збільшенням шансів для антиКучми (ПіК, 2003, № 41), а також *антиГрушевський, антиКарнегі, антиСНД* [Стишов 2003], *антиапокаліпсис* [Вокальчук 2004] чи створений давно і нині зафіксований оказіоналізм Є. Маланюка *антимарія*: *За чорні мрії, за гріховні зваби Бог дав тебе – Антимарію! Відьму!* [Колоїз 2003: 8].

Номінації з експресивно-оцінним потенціалом сигналізують про межі внормованої дії певних словотвірних маркерів категоризації. Такі лексеми дають змогу виявити те, що мова на сьогодні взагалі в нормі не категоризує за допомогою певних словотворчих моделей, а отже, в межах одного словотвірного ряду категоризатор формує, в термінах Б. Л. Уорфа, різні за обсягом *відкриті вибірні лексемні категорії*, які виявляють обмеження в дії певного категоризатора. Наприклад, картину функціонування в сучасному українському лексиконі лексем з непрямою, перифрастичною семантикою категоризатора можна доповнити номінаціями об'єктів, що є замінниками інших об'єктів або нагадують їх, але не є ними насправді. До неї належить, зокрема, засвідчений нами в матеріалах київського журналу «Урок української» експресивно-оцінний новотвір *мовбиукраїнська (мова)*, пор. : *Начитаєшся програм, наслухаєшся по телебаченню «музпарадів самих, самих», муз. поп. stop'ів, «ток-шоу», KISSів, «TV-muzik», «BIZ-турботних вечорів», «BIZ-перерви», і ніяк не позбудешся відчуття: є мова українська, а є мовбиукраїнська – тих-таки програм того-таки телебачення* (Урок української, 2001, № 4). Українська словотвірна норма для означення висловлень людини конкретною мовою не послугується опозицією «істинна, справжня : удавана, несправжня мова» на відміну від, наприклад, означення фізичного або психічного стану людини, пор. : *хвора, померла : мнимо-, удавано-, нібитохвора, мнимовмерла людина*, пор. рос. *мнимобольной, мнимоумерший; ложнолиственница, ложноножки, ложносетчатокрылые* и *ложнорусский*, проте стосовно стилю в архітектурі, а не мови. Такі категоризатори мовлення не властиві і іншим слов'янським мовам. У наших матеріалах всі подібні новотвори мають оказіональний і експресивно-оцінний характер. Наприклад, у романі Людмили Уліцької «Казус Кукоцького» натрапляємо на таке означення мовлення героїні роману Олени: *...отвечала невпопад, миморечью, свойственной сумасшедшим*. Такий же вибірний характер засвідчує і префіксоїд **niby-** в зафіксованих Т. Смулковою новотворах *niby-demokratyczny, niby-teatralny, niby-ukradziony* (Smółkowa 2001: 155). До лексемної категорії зі значенням неповної відповідності нормі, позірної схожості об'єктів або їхніх ознак, а звідси й вказівки на їхню погану якість належать і ряди композитів з основами (питомими та запозиченими) **псевдо-, квазі-, лже-, ерзац-** та **горе-, напів-/пів-**, префіксом **недо-** та суфіксоїдом **-оїд**, активно витворювані нині в українській живомовній практиці. Зокрема, українські інтернет-видання подають широкий спектр таких новотворів, пор. **ерзац-**: *Замість часу – ерзац-годину, Замість людей – ерзац-людину, А всім крикливим на догоду Ми подамо ерзац-свободу!* (Григорій Чубай. Слова до пісні «Корида» – сайт «Вісника Української всесвітньої координаційної ради» – www. uvkr.com. ua); *Це спроба використати її* [мову] *для обмеженої, незмінної ерзац-«мови», і як наслідок, - ерзац-«буття»* (Сайт поета Андрія Підпалого – old. samvydav. net/pidpalyj/), а, крім цього, *ерзац-досвід, ерзац-символи, ерзац-релігії, ерзац-месія, ерзац-пісні, ерзац-поезія,*

ерзац-радіо і навіть *ерзац-оковита*[28]*;* **напів-**: *... ми не користуємось поштою, щоб надіслати листа, - ми напів-листуємось. Ми використовуємо телефон, щоб напів-спілкуватися з нашими напів-друзями* і інші приклади з цього ж тексту: *напівзнання, напів-істота, напів-впевнені у собі, напів-самодостатні, напів-досконалі, напів-пишемо, напів-малюємо, напів-робимо, напів-справи, напів-життя, напів-дійсність* (Неофіційна газета Київського університету – gazeta. univ. Kiev. ua), а також *напівгласність, напівмарафон, напівписьменник*; **недо-**: *Ось тоді на світ і вигулькнули напівзнання про недонауки* (Нелюба 2004: 77), *Футуризм у посібнику що далі, то очевидніше постає як «недомистецтво», а сам Тичина як «недопоет»* (Віняр/ Шпачук 2002: 111), а також *недовихователь, недонадходження, недопатріот, недоратифікація, недоспецифікація, недоукраїнець*. Сучасні публіцистичні тексти з підвищеним оцінним зарядом лексики на позначення об'єктів обговорення демонструють серії індивідуально-авторських-новотворів – замінників справжніх реалій та їхніх властивостей. З матеріалів праць українських неологів та з нашої картотеки подамо такі: *...паростки нової радянської інтелігенції чи напівінтелігенції, яку влада цілеспрямовано формувала як свою найнадійнішу опору* (Р. Корогодський. Героїчна фантомасія і реальне обличчя вченого, або надзвичайна складність простоти – Всесвіт, 2003, № 7-8), *квазіінтелектуал, квазіінтелектуальний* (*все відбувається у вузькому, квазіінтелектуальному колі втаємничених*), *квазісоціалістична модель економіки, квазісоціалістичні догми, квазідержавна ідеологія, квазідемократичний шлях* [Мінчак 2003]; *омовлення псевдожиття* (Сайт поета Андрія Підпалого); *псевдоетнічний танцювальний альбом, псевдо-політтехнологи* (Критика, 2004, ч. 1-2), *псевдоеліта, псевдозамахи, псевдоінтернаціоналісти, псевдомитці*; *нібито-утвердження* (*Інший приклад – радянська історія – історія нібито-утвердження соціалістичних і комуністичних ідей* (Кур'єр Кривбасу, 2003, № 165)) або такі іронічні з негативною оцінкою означення свіжоспечених «майстрів слова», як *один вже письменник*, *ледь залучені* (усі приклади – ПіК, 2003, № 26-27), *горенаслідувачі* (добрих поетів[29]) (ПіК, 2003, № 38), *горе-ватажки* (*одіозні горе-ватажки* – УМ, 27. 06. 2006, № 115, с. 4), *горе-вузи* (УМ, 23. 06. 2006, № 113, с. 18), *горе-звільнений* (*...відпустити – так горе-звільнений точно утне якусь дурницю* – УМ, 29. 08. 2006, с. 16) і навіть *горе-мати* (*Горе-мати, позбавлена бітьківських прав, викрала з лікарні своє немовля* – УМ, 17. 06. 2006, № 109, с. 9), *парописьменниця* [Нелюба 2004: 88], а також пор. такі сполуки на позначення «нелюдини», як *манекен-людина, «живий аналог», «штучні люди», людиноподібна істота (лялька)* (усі приклади з – ПіК, 2003, № 38). Дослідники відзначають активність творення таких перифрастичних номінацій з експресивно-оцінними конотаціями

28 Хитання в графічному оформленні таких номінацій спричинені двоїстим статусом лексеми *ерзац*: вона може виступати і як означуваний, і як означальний член складеної номінації, напр.: *ерзац слави* (різновид ерзаців) та *ерзац-слава* («різновид» слави, її характеристика). У цитованому вище тексті пісні «Корида» Григорій Чубай використовує обидві такі можливості функціонування лексеми *ерзац*, а саме: як іменника та як аналітичного прикметника, пор. з уже поданими: *Кричать газети про ерзаци – Ерзаци душ з пап'є-маше. З трибуни хтось волає «браво!» – По всіх усюдах загуло: Минуле вб'єм ерзацем слави, Якщо там слави не було*!

29 Активність основи **горе-** в значенні «поганий, негідний» засвідчує СУМ. Цей складник композитів подано як самостійну реєстрову одиницю з прикладами-ілюстраціями *горе-керівники* та *горе-теоретики*. У реєстрі цього словника їх доповнює прикметник *горезвісний*. У матеріалах МСФ також наявний композит *горе-фуражир*, зафіксований «Частотним словником сучасної української художньої прози». В українському лексиконі наявний композит з іншим варіантом оформлення такої основи, пор. давнє *горопаха* «бідолаха» з похідними від нього *горопашник, горопашливий, горопашний, горопашити*. Сучасна українська публіцистика активно використовує експресивно-оцінну основу **горе-** для творення композитних іменників на зразок *горе-продюсер*.

і в інших слов'янських мовах. Зокрема, К. Гутшмідт звертає увагу на можливі відмінності в семантиці утворень з основами **квазі-** і **псевдо-**, зокрема в російській мові. «…Якщо значення слова *псевдонаука* експлікується так: «є люди, які вважають певну систему висловлень наукою, але я вважаю, що це не вірно», то значення слова *квазинаука* таке: «я вважаю, що ця система висловлень виявляє деякі риси справжньої науки» [Гутшмидт 2003: 71]. З огляду на інтернаціональний характер подібних лексем вважаємо за можливе поширити згадане міркування К. Гутшмідта й на сучасну українську мову, пор. хоча б значення деяких лінгвістичних термінів з основою **квазі-**: *квазідемінутив, квазікомпозит, квазісинонім, квазіфлексія,* які виявляють певні ознаки близькості з поняттями, названими твірними основами, справжніми мовними об'єктами. Однак таке слово, як *псевдонім,* доводить прозору межу між рядами похідних з початковими основами **псевдо-** і **квазі-**, оскільки позначає ім'я з певними ознаками, як і інші різновиди «закодованих» імен, наприклад, *криптонім, гіперонім, гіпонім* чи *акронім*, а не його повну відсутність, як у слові *анонім.* Авторські оказіоналізми часом унаявнюють межу можливих коливань таких модифікацій загального значення протиставлення або уподібнення одних об'єктів іншим. Цікавий приклад означення таких «навколонаукових» явищ – композит *вместонаука* – у матеріалах сучасної російської преси подала німецька дослідниця Р. Беленчиков: *...В нынешней России астрология и родственные ей околонаучные верования – это не просто явления паранауки или антинауки: точнее было бы назвать их явлением «вместонауки»* [Belentschikow 2003: 257].

Досліджувані тексти виявляють в експресивно-оцінному словотворенні здебільшого активне використання вже наявних моделей з новими твірними основами. Наприклад, вищеподані новотвори з префіксоїдом **напів-** спираються на такі вже засвідчені в реєстрі МСФ похідні, як *напівбог, напівжебрак, напівкущ, напівнатяк, напівцитата, напівдостиглий, напівінтелігентний, напівсвідомий, напівлежати, напівпричинити*, пор. також засвідчені «Частотним словником сучасної української художньої прози» оказіоналізми на зразок *напівінвалід, напівпарубок, напівшляхтич.*

Аналогічну диференційно-номінативну, перифрастичну функцію виконують в сучасному українському словотворенні і інші префікси, як питомі, так і запозичені. Дослідники української неології фіксують цілі серії непрямих номінацій з префіксами та префіксоїдами **анти-, екс-, контр-, гіпер-, інтер-, супер-, мега-, без-, над-, зверх-, проти-, після-, пост-**, номінацій-«згорток», що здебільшого залишаються поки що здобутком живомовної практики, напр. : *антибуржуа, антивибори, антиеліта, антиєвропеєць, антиГрушевський, антиКарнегі, антимарення, антимафіозі, антипатріот, антиполітикан, антиреклама, антирекорд, антиСНД, антиСНІД, антиукраїнець, античинник* (Стишов 2003), *антидержавники* (Мінчак 2003), *антисмерть (Така антисмерть теж є можливою лише у вірі, у вірі в слово, яке набуває тут розширеного смислу – від біблійного Логоса до творчості як такої* (Ю. Безхутрий) (приклад взято з роботи А. В. Корольової (Корольова, 2003: 15). Додамо до них виявлені нами у матеріалах журналу «Політика і культура» (ПіК) іменники та прикметники: *антирейтинг* (пор. назву статті «Антирейтинг поетичної графоманії за версією ПіКу» (ПіК, 2003, № 38)*; антипіратська кампанія* (ПіК, 2003, № 26-27); *білялітературний* (Нелюба 2003);

екс-віце-прем'єр-міністр, екс-діяч, екс-приятелька, екс-комуністичний, екс-СРСР (Віняр/Шпачук 2002), *екс-в'язні, екс-ректор, екс-нарком* (ПіК, 2003, № 26-27), *екс-банкір*, *екс-бойовики, екс-гравець, екс-співробітник ФСБ* (з різних україномовних сайтів в Інтернеті); *контрв'ю* (Колоїз 2003), *гіпермаркет, гіперінфляція, гіперзростання, гіперціна*, *інтер'язичіє, інтербезбатченко, інтерлайка, інтермузей, інтердівчинка; контреліта, контраргумент, контркультура, контррахунок, контрреплiка; післясигнал, післясоюз, післячорнобиль; постсоюз, посткомунізм, постперебудова, поступутчист, постсталінізм, постчорнобиль; суператлет, супербій, супержінка, супервагон, супервикид, супергра, суперзлодюга, суперкрасень; міжбанк, міжмісто* (Стишов 2003); з матеріалів нашої картотеки: *суперцнотливий* (*у контексті української літератури ми були суперцнотливими* – вислів поета Віктора Неборака – УУ, 2003, № 4), а також *супермаркет, мегавітамінний, мегазавдання, мегакосм (мегакосмос), мегамаркет, гіпермаркет, мінімаркет*. Активність префіксів підкреслює у стилістично зниженому мовленні їхнє самостійне вживання (пор. показову щодо цього назву статті О. Пахльовської «Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм», надрукованої у журналі «Сучасність» у 2003 р.), а також вживання у так званих складеннях-«відзвуках». У ролі таких означень вони виявляють семантику найвищої оцінки, пор. : *У повітряному просторі та на авіасалонах можна побачити безліч усілякого крилатого залізяччя (наша рідна країна тут не пасе задніх: знаний у світі завод Антонова та супер-пупер-літак «Мрія» тому вагомий доказ)* (ПіК, 2003, №34). Звертає на себе увагу дедалі частіша сполучуваність префіксів та префіксоїдів іншомовного походження з питомими українськими основами, що і спричинює формування в них експресивно-оцінних конотацій, широкому використанню таких новотворів у каламбурному, ігровому словотворенні (про це див. далі у п. 9, присвяченому ігровій стихії в сучасній українській мовотворчості). У розмовній практиці, а також у дедалі більше наближених до неї мові реклами, засобів масової інформації помітне не лише зростання активності таких новотворів, а й творення власних, оцінно маркованих префіксоїдів. До них належить, зокрема запозичена основа-абревіатура **VIP**-, співвідносна з англійською словосполукою *Very Important Person* «дуже важлива особа». Уже згадуваний електронний перекладний словник LINGVO'12 подає саму абревіатуру *VIP* і такі англійські композити з нею в мові сфери управління, вищих ешелонів влади, політичної еліти, як *VIP lounge* «кімната (дослівно – вітальня – Є. К.) для важливих персон, високопоставлених осіб (в аеропорту)» та *VIP treatment* «почесне, урочисте поводження; уважне ставлення» з таким його англійським синонімом, як *red-carpet treatment* «буквально – поводження на червоному килимі – Є. К. ». Звертає на себе увагу окреме написання в англійській мові *VIP* з компонентами таких терміносполук. Нормативні українські словники ще не реєструють номінацій з цим компонентом, натомість мова засобів масової інформації, реклами, сфери послуг охоче їх витворює і вживає, напр. : *VIP-зал* як еквівалент англ. *VIP lounge*[30], але і такі специфічно «наші» номінації, де *VIP* певною мірою

[30] Перекладні словники до кінця 80-х років минулого століття подавали цю англійську абревіатуру як текстове скорочення, з крапками після кожної літери – скороченого члена базової словосполуки *very important person*, пор. *V.I.P.* у списку найуживаніших скорочень з «Англо-російського словника» В.К.Мюллера (М., 1988, 22-е вид., стереотип.). У сучасній мовній практиці вживане й таке написання цієї абревіатури, зумовлене зв'язком з іншим, ігровим, її тлумаченням, пор. назву передачі на телеканалі «Україна» «V.I.P. – выгодно, интересно, престижно».

замінює основу **спец-** в номінаціях новомови радянських часів, як *VIP-таксі, VIP-вхід, VIP-вечірка, VIP-магазин*, *VIP-ескорт (-супровід), VIP-запрошення,* назви передач на українському телебаченні *«VIP-жінка», «VIP-гість у програмі «Час»*. У публіцистичних текстах натрапляємо на експресивно-оцінні номінації з цим компонентом, причому в різному його написанні, напр. , *VIP-в'язні, VIP-камери, vip-костюмчик, гучні бенкети із «ві-ай-пі персонами»* (ПіК, 2003, № 32-33), *квитки у ВІП-зоні – сидячі місця під парасольками в Arena Concert Plaza* (УМ, 6. 06. 2006, № 101, с. 3). Трапилися й випадки калькування англіцизмів, у складі яких основа **VIP-** займає кінцеву позицію, пор. : *Показує дві віп-кімнати. Одна - у золотистих тонах, на стінах - слова з пісень Лорак. У другій - «Хай-віп» – голубі стіни з дзеркалами* (ГПУ, 2006, 27. 10 с. 29), де **хай-** транслітеровано з англ. *high* «високий». Наскільки стійкою виявиться мовна мода на цей англіцизм, покаже час. Сьогодні можна лише відзначити його конкурування в значенні «особливий, спеціальний, для обраних; першокласний, високоякісний, вибірний» з основами **спец-, еліт-, люкс-, зірк-, зорян-, культ-, престиж-, особ-, топ-, мега-**, префіксами **над-, супер-**, пор. часто в межах одного тексту: *топ-модель:супермодель, суперзірка:мегазірка, люксовий вагон:елітний вагон, престижний район:елітна вулиця, елітний турнір:престижні змагання* та ін. Спостерігаємо також здатність основи **VIP-** в певних контекстах вживання вступати в синонімічні відношення з новими основами, пор. , зокрема, новотвори *VIP-камера* та *«бізнес»-камера* (*... камера для бізнесменів особливого зразка й комфорту...* – ПіК, 2003, № 32-33)). Лапки в даному разі і вказують на вузький, контекстний ґрунт семантичного зближення цих основ у значенні високої міри якості. Набуття основою такого якісно-оцінного значення відкриває можливості для ступенювання ознаки. Наприклад, у композиті новотворі *топ-новина* основа **топ-** (з англ. *top* «вершина, верхівка») виступає в значенні «важлива, надзвичайна, значуща», напр. : *Її* [Ганни Чміль – Є. К.] *призначення на цю посаду в травні стало топ-новиною для кінематографістів* (УМ, 08. 06. 2006, № 103, с. 13). Це уможливлює кількісний вимір ознаки, щоправда, ще з вказівкою на новизну вживання основи **топ-** в градуальних якісних опозиціях (подання новотвору в лапках), пор. : *Більше місяця чорна (в усіх сенсах) африканська країна Намібія трималася в рейтингах «найтоповіших» новин світу* (УМ, 21. 06. 2006, №111, с. 12). Особливі синонімічні угруповання номінацій на позначення градацій об'єктів за ступенем якості складаються в професійному мовленні, пор. : найменування типів пасажирських салонів у літаках міжнародних авіаліній: *економ-клас* «нижня межа тарифу туристичного класу» (з англ. *economy class fare*) і *бізнес-клас* «тариф проїзду з підвищеним комфортом» (з англ. *business class*).

Часто появу оказіоналізмів спричинює порушення статусу категоризатора, його перепрофілювання в специфікатор семантики лексеми. Такі оказіоналізми виконують роль своєрідних обмежників дії певних категоризаторів та їхніх словотвірних маркерів. Наприклад, у нормі українська та інші слов'янські мови характеризують людину, друковане видання, захід, процес за конкретною мовою спілкування, видання, ведення. Зразком втілення такої когнітивної структури є композитні прикметники, ономасіологічний базис яких виражає кінцева, а отже, серійна і неваріабельна в нормі основа **-мов-н(ий)**, що може співвідноситися як з твірним іменником *мова*, так і з похідним від нього дієсловом *мовити*,

а ономасіологічну ознаку – початкова основа – назва певної мови, напр. : *україн-о-мов-н(а), українськ-о-мов-н(а) людина (акція, видання, газета, комунікація)*, що відповідає рос. *русскоязычный человек (акция, издание, газета, коммуникация)*. Враховуючи полімотивацію основи **-мов-н(ий)**, російським відповідником прикметника *україномовний (українськомовний)* стосовно людини може служити також російське *русскоговорящий.* Опозицію цій когнітивній структурі в лексичній і словотвірній нормі сучасної української мови складає структура з позначенням іншої мови спілкування, пор. : *україно(українсько)мовний : англо-, російсько-, франко-, іно-, іншо-, інако-, чужомовний.* Новотвори *українонімий, українонемовний, україночитний* засвідчують варіабельність основи **-мов-н(ий)**, підкреслюючи в такий спосіб важливість вираженого нею значення «ознака особи за її здатністю мовити або читати саме по-українському», пор. приклад *українонімий міністр* з дослідження Г. Б. Мінчак (Мінчак 2003) або такий контекст вживання прикметника *україночитний*, зафіксований нами в інтерв'ю київському журналу «Політика і культура» (ПіК) видавця Л. Фінкельштейна: *зробити російськомовну людину «україночитною»* (ПіК, 2003, № 34). Виділення подібних оказіоналізмів спеціальними графічними засобами (шрифт, розбивка, підкреслення, лапки, велика літера) унаявнює аномальність цих новотворів, усвідомлювану самими їх творцями. Завдяки таким неолексемам формуються нові семантичні опозиції складних прикметників за інтегральною ознакою, вираженою їхніми кінцевими основами, пор. : *україномовний : українонімий, українонемовний* або *україномовний : україночитний*. Для всіх цих новотворів у лексичній та словотвірній нормі української мови є зразки, проте вони обслуговують інші когнітивні структури. Зокрема, поданий вище новотвір *українонемовний* виник завдяки активній моделі побудови опозицій термінологічних складних прикметників з повторюваними другими основами на зразок *водопроникний : водонепроникний; повітропроникний : повітронепроникний; діркопробивний, стінопробивний : куленепробивний; машинно-залежний : машинно-незалежний.* Порушення правил категоризації полягає в тому, що в поданих оказіоналізмах незмінний за самим своїм статусом ономасіологічний базис – кінцева основа **-мов-н(ий)** стає змінним, а отже, сама така основа виступає вже у функції не ономасіологічного базису, а ономасіологічної ознаки, що в нормі властива першій основі **україн- (українськ-)**. Крім того, в нормі сама така мовна ознака об'єкта не передбачає ступенювання або заперечення її наявності, пор. , наприклад, такий контекст, в якому протиставлено нормативну і ненормативну ситуацію послугування українською мовою: *Віталій Кличко мовчить українською, а Руслана нею говорить* (підпис під знімком у газеті «Україна молода» - УМ, 7. 06. 2006, № 102, с. 6). Для цього в українському лексиконі є інші номінації, що позначають здатність людини до мовлення взагалі, а не до її здатності розмовляти якоюсь конкретною мовою, пор. : *німий, без'язикий, безмовний, безсловесний, безголосий, недорікуватий.* Ступенювання й оцінки набуває характеристика знання конкретної (переважно нерідної) мови, володіння нею. Однак у нормі для позначення цієї когнітивної структури вироблено інші зразки, пор. : *він (вона) блискуче (добре, погано, трохи) знає [певну] мову: він (вона) зовсім (анітрохи) не знає мови* або *він (вона) блискуче (добре, досконало, вільно) володіє [певною] мовою : він (вона) зовсім (анітрохи) не володіє*

[певною] мовою. Основи якісних прикметників у сполученні із серійною кінцевою основою **-мов-н(ий)** зазначають оцінну характеристику мови особи, а не рівень її знання певної мови, пор. : *високомовний* ‘урочисто піднесений, вишуканий; витіюватий, занадто складний стиль мовлення’, *пишномовний* ‘який вживає надміру вишукані, витіюваті слова, фрази; багатослівний’, *солодкомовний* ‘який уміє гарно говорити, милує слух своєю мовою; красномовний’. Подібні оказіоналізми з порушенням правил категоризації процесів мовлення з’являються і в сучасній російській мові, що доводять приклади, подані у вже згаданому вище дослідженні Р. Беленчиков: *Впрочем, слово «русскоговорящий» я употребил зря – применительно к Валеркиному окружению лучше было бы употребить слово «русскоматерящиеся»* або *Девочка будет жить у вас всю жизнь в качестве русскомолчащей рабыни, видимо, полагая, что попала в этакий странный гарем* (Belentschikow 2003: 255).

Аналіз місця та ролі окремих словотвірних маркерів у мовній категоризації світу становить надійне підґрунтя для коригування словотвірної і в цілому лексичної норми сучасної української мови. Такі відомості не лише допомагають визначити показовість нової лексики для тенденцій розвитку українського лексикону, ступінь стабільності в ньому певних новотворів, а й виявити зміни в способах реалізації окремих словотворчих моделей номінації. Проаналізовані в нашій розвідці лексемні категорії з диференційною, генералізованою та перепрофільованою семантикою словотвірних маркерів-категоризаторів доводять активне формування в них додаткових ресурсів номінації та комунікації.

І. 8. Нові контексти вживання як основа творення неосемантизмів: «сполучені посудини» лексикону

Зібраний нами матеріал дає змогу виділити в публіцистичних текстах кілька типів «входжень» професійної лексики до складу номінативних словосполук, з метою замінити звичні в таких контекстах слова і завдяки цьому надати номінації нової експресивно-оцінної конотації: 1) входження без зміни семантики терміна-головного члена словосполуки і 2) входження, супроводжуване зміною семантики терміна, появою в його семантиці нового контекстного значення. Різний спосіб формування нових експресивно-оцінних значень термінів зумовлює й міру залежності номінації з таким значенням від контексту. Вирізняємо нові вільні, контекстно незалежні публіцистичні метафори-словосполуки і публіцистичні метафори та перифрази, контекстно залежні, прив’язані до змістової структури конкретного тексту. Наприклад, до номінацій-неосемантизмів першого різновиду, в яких термін у новому контексті зберігає свою первісну семантику, а сама така номінація залишається в будь-якому контексті прозорою за своєю внутрішньою формою, можна залучити сполуку *політична* *біфуркація*, де *біфуркація* (з лат. *bifurcus* «роздвоєний») означає поділ чогось, його роздвоєння, первісно – «в анатомії – поділ трубчастого органа (напр. , трахеї) на два відгалуження однакового перерізу» [СІС 1974: 101]. Отже, поєднання з прикметником *політичний* лише переносить цей термін в нову для нього сферу суспільного життя, де він, проте, так само позначає «роздвоєння, поділ, розгалуження політичного руху, партії, в

цілому картини політичного життя суспільства»[31]. Зберігаючи вихідне лексичне значення, такі лексеми замінюють у тексті синоніми, звичніші для певного функціонального стилю мови, нейтральні в ньому за своїм стилістичним потенціалом. Таке перемикання мовного коду, «суміщення несумісного», непередбаченого завжди сприяє формуванню в номінаціях виразних експресивно-оцінних конотацій. Це підтверджує, наприклад, вживання фінансово-банківських термінів *дивіденди* і *конвертувати* в такому полемічно загостреному міркуванні журналіста про етику деяких сьогочасних українських політиків: *на лояльності можна заробити непогані дивіденди* (з лат. *division* – поділ, відділення) - «частина прибутку акціонерних товариств, яку щорічно розподіляють між акціонерами за акціями» [СІС 1974: 208], тобто у цьому контексті *дивіденди* – це «зиск у діяльності політика, поява нових можливостей для такої діяльності, зростання популярності політика»), *які потім легко конвертувати* (з лат. *converto* – змінюю напрямок, перетворюю «здійснювати конверсію (2. Обмін валюти даної країни на іноземну)» [СІС 1974: 349]. *в електоральну підтримку* (ПіК, 2003, № 32-33). В аналізованому контексті спеціалізоване дієслово *конвертувати* використано в образному значенні »перетворити зростання своєї популярності на підтримку виборців, вкласти зиск від обраної політичної позиції в голоси на виборах». У публіцистичних, емоційно заряджених текстах терміни з різних сфер професійного життя суспільства можуть навіть легко співіснувати. Ось як уже розглянутий термін *конвертувати* несподівано поєднався із соціологічним терміном *рейтинг* (з англ. *rating* «оцінювання»): *Леонід Грач зможе ...конвертувати свій високий кримський рейтинг* («показник оцінки чиєї-небудь діяльності, популярності, що визначається соціологічним опитуванням» [ВТССУМ: 1023] *у помірно-високий загальнонаціональний»* (ПіК, № 32-33, 2003), тобто зможе «підвищити свою політичну вагу, своє місце в політичній ієрархії» (пор. з нейтральною терміносполукою *конвертувати що-у(в) що-небудь, на щось*: *конвертувати валюту* (з уточненням її конкретних видів: *гривня, карбованець*), *ваучер, конвертувати гривню в долари, на золото* тощо). Отже, в таких номінаціях первісна семантика терміна залишається прозорою, експресія, оцінка нашаровуються на таке значення в сполученні з лексичними партнерами з інших шарів лексикону, не властивих раніше таким спеціалізованим лексемам. Експресивно-оцінні конотації термінів у поданих вище прикладах, увиразнюють, приміром, такі номінативні опозиції, які можна утворити з їхніми нейтральними синонімами в розглянутих словосполуках, пор. : *політична біфуркація* і *політичні поділ, розшарування, розмаїття, диференціація; політичні дивіденди* і *зиск від політичної діяльності, успіхи в політичній діяльності; рейтинг політика* і *ступінь популярності політика, вага політика; конвертувати (зиск, успіхи, популярність) у щось* і *перетворити, підвищити свій статус, свою вагу.*

Інший різновид нових публіцистичних метафор та перифраз утворюють ті словосполуки, в яких у новому контексті самий термін змінює свою семантику. Безперечно, передумови для таких семантичних переходів мають бути закладені в первісній семантиці терміна. Проте, як правило, такі нові експресивно-оцінні конотації термінів залишаються нестійкими, контекстно залежними. У відриві від змісту конкретного тексту вони втрачаються, оскільки не окреслений механізм метафоризації, переосмислення базового поняття, вираженого терміном. Такі

[31] Тут і далі без посилань на джерела подаємо власні дефініції нових значень слів, ще не засвідчених словниками.

нестійкі семантичні зсуви залишаються індивідуально-авторськими новотворами. Спостерігаємо таке авторське переосмислення семантики терміна, приміром, у словосполуці *аддукція влади*. Анатомічний термін *аддукція* (з лат. *adductio* – стискання) означає «приведення; рух кінцівок, їхніх окремих частин, язика, очей в напрямі до серединної площини тіла, протилежних відведенню» [СІС 1974: 22]. У поданій словосполуці такі згинання, рухливість тіла людини або будь-якої істоти стосовно влади сприймаються негативно, як її «слабкість, хисткість, нестійкість, безпринципність, схильність до хитрування, лавірування, відсутність чіткої позиції щодо політичного курсу держави», а отже, в новому для нього суспільно-політичному контексті термін *аддукція* набуває такого негативного оцінного значення. Невідповідність певного руху, пози, стану особи її ролі, завданням в певній сфері суспільного життя спричинює появу негативної оцінної конотації і у хореографічного терміна *атитюд*, пор. : *політичний атитюд* (з франц. *attitude* – поза, положення (тіла) «поза в класичному танці, за якої рівновага зберігається на одній нозі, в той час як другу ногу піднято і відведено назад у зігнутому положенні [ТСИС: 89]). У сполуці з прикметником *політичний* термін *атитюд* позначає «лавірування між різними партіями, поведінку продажного політика, такого собі гутаперчевого хлопчика» і синонімізується в цьому значенні з образною номінацією *політичний піруєт*. Звернемо одразу увагу читачів на те, що самі ці хореографічні терміни різняться за своїми прямими значеннями, пор. вищеподану дефініцію слова *атитюд* з тлумаченням слова *піруєт* (з франц. *pirouette* – дзиґа) «в балеті – один або кілька повних обертів танцюриста на носку [СІС 1974: 523]. До речі, синонімізація зі словом *піруєт* у такому контексті і дає змогу уточнити характер нової семантичної конотації терміна *атитюд*. Щоправда, на відміну від слова *атитюд* формування оцінної образної конотації відбулося в семантичній парадигмі самого терміна *піруєт*. Це засвідчив 1974 р. СІС, пор. , виділене в ньому для цього слова метафоризоване значення «різкий поворот, несподіваний стрибок (у поведінці, у ході думки тощо)», на базі якого і розвинулася вищезгадана оцінна конотація. Як не дивно, в статті до цього терміна в VI-ому томі 11-томного тлумачного «Словника української мови», який побачив світ 1975 р. , таке переносне значення не зафіксоване: подані лише прямі означення цього поняття в балетному і цирковому мистецтві. Розумінню передумов семантичного зближення слова *піруєт* зі словами *оберт, поворот, стрибок* допомагає зіставлення його у вищеподаному контексті з образним вживанням останніх у значенні «несподівана, різка зміна у чомусь», пор. : *стрибок* – 2. *перен.* Різка, нерівномірна, без плавних, поступових переходів зміна в чому-небудь; // Різке підвищення, збільшення чого-небудь [СУМ IX: 765] (пор. *стрибок цін, інфляції, тиску, температури*). Крім того, формуванню в семантиці вищезгаданих хореографічних термінів негативного оцінного значення сприяє, очевидно, й те, що в свідомості українців зігнутий стан тіла, взагалі людина з непрямою спиною сприймається як явище негативне, пов'язане з її залежним соціальним становищем, що змушує запобігати, підлещуватися, ухилятися від якихось дій, або з наслідками хвороби людини, пор. такі вислови, як *гнути спину на когось, гнутися в дугу перед кимось, згинатися перед кимось-чимось, згинатися в дугу (в три дуги, в три погибелі, удвоє, утроє, навпіл), в(у)гинатися в поклоні, звиватися (увиватися), плазувати* і, навпаки, словосполука *розгинати (розправляти, випростувати) спину* як означення перепочинку людини від такого

незручного становища чи сполука дієслова *згинатися* із заперечною часткою *не* на заклик не втрачати чогось бажаного, необхідного для повноцінного існування вільної, здорової людини, напр. : *перед сильним не згинайтесь, не згиналися в біді, в житті, перед небезпекою, перед ворогом*. Таке несхвальне сприйняття здатності якогось об'єкта до згинання властиве не лише українській мові. Негативно-оцінні конотації, наприклад, виникли в семантиці деяких російських означень, похідних від назв пружних матеріалів, пор. : *гуттаперчевое решение* «ухильне, яке допускає різні витлумачення» [СО: 138] від *гуттаперча* – назви пружної речовини, схожої на каучук, *растяжимое понятие* «яке допускає різне розуміння, різне тлумачення» [СО: 615) або новий фразеологізм *человек с гибким позвоночником* на позначення «догідливої, підлесливої людини» [Мокиенко 2003: 78], жаргонне *прогибаться (прогнуться) перед кем-то* зі значенням «принижуватися перед кимось, запобігати, прислужувати» [СРС: 186]. До них близькі такі українські означення з негативним оцінним зарядом, як *верткий* «який легко вміє виходити зі складного становища» (*вертка людина*) або *запобіглива людина* на позначення людини, яка намагається в усьому догодити кому-небудь, підлещується до когось, шукаючи прихильності, пор. з давнім значенням кореня **біг-** «утікати з переляку». Деякі етимологи навіть зближують його з такими утвореннями, як давньоанглійське *būgan* «гнутися (підкреслення наше – Є. К.), утікати» [ЕСУМ І: 191-192]. Отже, можна припустити, що в неосемантизмах проросли зерна, закладені у первісній семантиці таких давніх слов'янських лексем. Проте, можливо, до такого сприйняття положення тіла людини, яке позначає термін *атитюд*, додалася і негативна оцінна конотація, наявна в семантиці слова *поза*, пор. : *поза* – 2. *перен.* Нещира поведінка; хизування, рисовка, напр., *ставати (стати) в позу кого* – удавати з себе кого-небудь; приймати який-небудь вигляд, тон з метою справити певне враження на когось (*ставати в позу ображеного генія, ображеної цноти*).

Формування у професійних лексем таких експресивно-оцінних значень можна розглядати і як своєрідні неосемантизми-евфемізми, номінації в складі новостворюваної «езопової» мови української публіцистики з властивим такому функціональному стилю викладу іронічним (часто – навіть саркастичним, епатажним) підтекстом. Іноді завдяки включенню спеціалізованої лексеми до негативно зарядженого контексту автор свідомо актуалізує не вихідне термінологічне її значення, а його образні переосмислення в живомовній практиці фахівців, значення, вироблені у професійному жаргоні «для посвячених», пор. : *працівник прокремлівської «експертної панелі»* (ПіК, 2003, № 39), де *панель* – «управлінська структура, підрозділ, які забезпечують експертну оцінку поданої документації». У тексті статті сам автор підкреслює особливе функціональне навантаження цього слова у професійному жаргоні управлінців: ...*Цей вираз колись вживали у внутрішніх документах.* Натомість підґрунтя для появи такої метафори становило спеціалізоване значення самого слова *панель*, фіксоване із середини XX ст. , «щит або пульт керування», зокрема в лексиконі комп'ютерників – *інструментальна панель* «на моніторі – пульт керування роботою програми». Однак сполучення з негативно зарядженим означенням *прокремлівська* наводить на роздуми, а чи не закладено в цьому експресивно-оцінному контексті вихідне неспеціальне значення слова *панель* «доріжка для пішоходів на узбіччі дороги вздовж вулиці», з яким ця лексема закріпилася у професійній сфері, далекій від комп'ютерної, але часто

зіставлюваній з владою і взагалі з політикою. За будь-якого можливого трактування маємо справу з яскравим доказом дії «сполучених посудин» у сучасному українському лексиконі. Отже, багатозначність терміна *панель*, можлива множинність його мотивацій створює в аналізованій словосполуці кількашаровий підтекст і дію двох механізмів формування експресивно-оцінної конотації: завдяки 1) метафоризації значення самого терміна та 2) появі нового значення в сполуці терміна з новим для нього текстовим партнером.

Зміни можуть відбуватися в семантиці не лише термінів, які позначають самий об'єкт номінування (головний член словосполуки), а й в означеннях таких об'єктів. Саме такий зсув стався в семантиці медичного терміна *авітамінозний* у складі публіцистичної метафори *авітамінозні душі* [Мінчак 2003]. У новому контексті цей прикметник набув негативного семантичного заряду, передумовою формування якого стало його первісне значення хворобливого стану людського організму - «позбавлений необхідних для життєдіяльності вітамінів». У цьому новому образному значенні прикметник *авітамінозний* синонімізується з такими вже наявними в українському лексиконі оцінними визначеннями душі, як *гола* (пор. з назвою сатиричної повісті Павла Загребельного про зміни в житті українського суспільства після проголошення незалежності України «Гола душа» (1991 р.) з промовистим щодо предмета нашого обговорення підзаголовком – «Сповідь перед диктофоном», а отже, означення *гола* вжито тут у значенні, синонімічному значенням прикметників *відкрита, неприхована, неприкрашена, така, яка є насправді*), *висушена, спустошена, байдужа, кам'яна* (див. назву повісті Гната Хоткевича «Кам'яна душа» (1911 р.)). Водночас цей термін у такому метафоризованому значенні разом зі своїми синонімами створює опозицію до позитивно заряджених означень *жива, близька, щира, добра, чуйна, тонка, поетична, рідна душа*. До номінацій з переосмисленням семантики терміна можна залучити і словосполуку *політичний* <u>*селекціонер*</u> на позначення спритного політика, який уміє знайти вихід з будь-якого становища, пор. його вживання у такому контексті: *Відданий політичний селекціонер* [народний депутат Олександр Волков] *схрестив гордіїв вузол з дамокловим мечем…*(ПіК, 2003, № 39). Як бачимо, агрономічний термін *селекціонер* у цьому контексті синонімічний до іменників *хитрун, спритник, крутій, комбінатор, штукар, махінатор.*

Не менш потужним є і протилежний лексичний струм в оновлюваному лексиконі публіцистики: номінативні сполуки, у складі яких слова із загальновживаного чи професійного шарів лексикону, які прийнято вживати в таких контекстах, замінюють стилістично знижені, розмовно-просторічні лексеми або нейтральні слова, вжиті у не звичних для них контекстах. У цьому другому струмі також вирізняємо контекстно вільні і контекстно залежні експресивно-оцінні неосемантизми. Прикладом перших може служити словосполука *політичні* <u>*козачки*</u> на позначення дутих лідерів, незначущих фігур, пішаків українського політикуму, де лексему *козачок* вжито у її застарілому, але добре знаному значенні «хлопчик-слуга» [СУМ IV: 211]. До цієї номінації близька за змістом сполука іншої будови <u>*статисти*</u> *з більшості*, пор. *статист* «актор, який виконує ролі без слів, учасник масових сцен» [СУМ IX: 668]. Прикладами контекстно залежних експресивно-оцінних неосемантизмів можуть бути такі публіцистичні метафори, як *політичний* <u>*підряд*</u> «заангажована, гучно порекламована справа, акція, зокрема, реформа

системи державного управління», пор. її вживання у поданому далі контексті як негативно зарядженого синоніма до нейтральної номінації *політична реформа*: *...анонсована реформа стала таким собі політичним підрядом* (ПіК, 2003, № 15) або *політичний конструктор* «незначущі, дрібні справи, пусті розмови замість справ, хитрощі, інтриги», пор. : *Вони чудово розуміють, що поки Леонід Кучма та Віктор Медведчук бавляться у політичний конструктор, опозиція готується до виборів* (ПіК, 2003, № 41). В останньому контексті слово *конструктор* співвідносне не з первісним технічним терміном, а з назвою відомої дитячої гри, див. також синонімічну публіцистичну метафору *політична (геополітична) гра*. Підґрунтя для формування експресивно-оцінної конотації формує саме зближення політичної діяльності зазначених високопосадовців з дитячим бавленням в іграшки. Подібні словосполуки можуть також згортатися в композити з першою основою **політ-** і активізувати цю давно відому українській мові словотворчу модель, напр.: *політвіагра* «продажні або несерйозні політики, трибуни-демагоги» (від назви українського вокально-інструментального ансамблю (ВІА) «Гра», який останнім часом переважно виступає в ролі бек-вокалу у кліпах популярного співака Валерія Меладзе) чи *політпапараці* також на позначення безпринципного, продажного політика (від прізвища фотографа Papparazzi з фільму Ф. Фелліні «Солодке життя», який знімав приватне життя знаменитостей) [РУСІС: 213], *політмеценати, політінвестори* «підприємці, чиновники, зацікавлені в підтримці впливових політиків». Показово, що в реєстрі українських слів МСФ, який сформовано за словниками радянської доби, серед виявлених 44 композитів з початковою основою **політ-** немає жодного експресивно-оцінного утворення, пор. такі приклади з цього джерела, як: *політапарат, політв'язень, політемігрант, політкерівник, політогляд, політорган* тощо. Саме з цієї причини, на нашу думку, модель творення композитів з основою **політ-** не лише збереглася в сучасному українському лексиконі, а й завдяки нейтралізації значення цієї основи такі деривати виявили здатність до набуття оцінних конотацій, напр. : *політбомонд, політеліта, політзомбування*, *політновина, політолігарх*. Проте сталу активність основи **політ-** засвідчують нові композити з нейтральним оцінним зарядом на позначення нових реалій строкатого політичного життя сучасної України, пор. такі нові номінації, як *політдебати, політлідер, політтенденція, політсила, політструктуризація, політтехнолог*. Дедалі частіше вживання слова *політика* та його дериватів в негативних контекстах фіксують і дослідники інших слов'янських мов. Очевидно, що розширенню спектру сполучуваності слів цього гнізда сприяє сама неоднозначна картина політичного життя в сучасному світі. Ця тенденція виразно простежується в набутті негативного забарвлення й українськими словами *політизувати, політизований, заполітизований*, що в такому значенні синонімізуються з лексемами *заідеологізувати, заідеологізований*, *заангажувати, заангажований, загострити (ситуацію, проблему), загострений (полемічно, свідомо, навмисне)*. Таке «суміщення несумісного», поєднання різностильових формальних засобів для надання змістовій структурі слова експресивно-оцінного заряду спостерігаємо і в своєрідному «розмонтуванні» усталених номінацій. Наприклад, метафорична номінація *оксамитова революція* відома після подій у Празі в листопаді 1989 р. зі значенням «мирна, безкровна революція» [див. цікаві матеріали щодо цього фразеологізму в: Мокиенко 2003: 95]. А ось, як цю номінацію обіграно в

тексті про інтриги чиновників і свідоме затягування прийняття рішень: *Тобто у парламенті може відбутися друга революція. Не оксамитова, як попередня, а підсуконна* (ПіК, № 44, 2003).

Наші спостереження над інноваційними процесами в арсеналі виражальних засобів мови сучасної української публіцистики переконують у тому, що активне творення нових метафор та перифраз відбувається в ньому за участі лексики як з професійної, так і з розмовно-просторічної сфери лексикону. Завдяки інтенсивному обміну цих «сполучених посудин» лексикону потоками номінацій розширюються спектри лексичної сполучуваності. Нові образні, експресивно-оцінні номінації засвідчують уміння журналістів керувати такими взаємоспрямованими лексичними потоками, а також той новий номінативний і словотворчий ресурс, який вони формують для розвитку українського лексикону.

І. 9. Ігрова стихія у мовній практиці публіцистів

Гра зі словом є одним із засобів підсилення впливу мовця на реального чи уявного співбесідника і разом з тим свідченням його майстерності у володінні виражальними засобами цієї мови. Наслідком такої гри стають номінативні або комунікативні одиниці з особливо яскравою, часом завдяки своїй незвичності, новизні, формою. «Упакований» в таку форму зміст повідомлення не тільки вражає адресата, привертає його увагу, а й сприяє запам'ятовуванню таких одиниць, а іноді й перетворенню їх на нові «крилаті» слова або вислови, що закріплюються в лексиконі мови. Активізація у масовій мовотворчості прийомів гри зі словом засвідчує й нові тенденції в ставленні певної спільноти до своєї мови. Посилення ігрової стихії не лише в мові сучасних українських письменників, майстрів слова, а й у мові засобів масової інформації, науково-популярній і фаховій літературі є наслідком істотних змін в усвідомленні «працівниками пера», всіма, хто професійно працює зі словом, ролі мови як інструмента впливу на громадську свідомість, знаряддя формування громадської думки, в розумінні «соціальної влади» мови. Специфіка перебігу цих процесів в українському суспільстві зумовлена зміною соціального статусу української мови і, як наслідок, розширенням сфери її функціонування. Далі робимо спробу осмислити тенденції формування й використання механізмів мовної гри в сучасній українській мовотворчості, конкретні прийоми гри зі словом. Матеріал для аналізу черпаємо з нових українських словників, які широко фіксують у своїх реєстрах живомовну лексику з її ігровою стихією [Мазурик 2002, Колоїз 2003, Ставицька 2003], а також з україномовних масових соціально-політичних та літературно-художніх видань: журналів «Політика і культура» (ПіК), «Урок Української» (УУ), «Критика», «Всесвіт», «Дзвін», «Сучасність», «Березіль», «Київ», «Кур'єр Кривбасу», газети «Україна молода» та ін. Передусім звертає на себе увагу розширення спектру проблем, а отже, й типів текстів за тематикою та жанром, у яких стала можливою мовна гра, в яких вона не лише дозволена, а сприймається як нормальний засіб вираження авторської думки, оцінок, ставлення до предмета висвітлення. Спектр цей на сьогодні включає не лише художні твори (гуморески, фейлетони), спогади, літературні есе, статті на морально-етичні теми, різноманітну суміш нарисового характеру,

де вияви мовної гри використовувалися й раніше, а й аналітичні огляди політичних подій, статті на гостросоціальні теми, повідомлення про новини культурного та наукового життя. Ці типи текстів донедавна ще дуже дозовано вдавалися до живомовних засобів. Мету в таких прийомах пожвавлення викладу, передусім у прийомах гри зі словом автори переслідують одну – посилити виражену думку, надати їй завдяки незвичній, іноді навіть епатажній, формі особливої значущості та переконливості для адресата. Застережемо читачів одразу: мовна розкутість не виключає обов'язку перед мовою, не передбачає зневаги до її законів і приписів. Навпаки, вона неможлива без глибокого знання українського лексикону та української граматики і засвідчує вміння мовця відкрити їхні нові можливості, поставити нові виражальні мовні засоби «на службу» конкретному комунікативному завданню, забезпечити ефективність його виконання.

У лінгвістичній літературі вже здійснено спроби класифікувати різновиди мовної гри, встановити обсяг залучених до її реалізації мовних засобів та прийомів. О. А. Земська в своїй монографії «Словотворення як діяльність» окреслила широкий спектр прийомів гри зі словом, зокрема такі, як породження у процесі мовної гри нових слів (потенційних або оказіональних). Це і каламбурне зіткнення слів-паронімів, яке створює можливості в свідомості мовців поділу основи непохідного слова, за формою подібного до похідного (пор. приклади О. А. Земської з цієї праці *экспресс – экс-пресс, экстаз – экс-таз* за аналогією до *экс-президент* або *экс-чемпион*), і створення слів за конкретним зразком (пор. слово, придумане поетом Є. Євтушенком *плохопись* (і його нормативний аналог, який подає О. А. Земська, - *скоропись*), і актуалізація словотвірної структури слова, яка створює умови для появи нових потенційно можливих слів такої ж будови (пор. ряд слів *со-чувствие, со-радость, со-восхищение, со-возмущение*), заміна в контексті слова його паронімом з іншим семантичним «ореолом» і створення так званих каламбурних оказіоналізмів (пор. *предвзятое отношение* (упереджене) та *предвзяточное отношение* (перед взяткой, укр. *яке передує хабарю*) та ін. [Земская 1992: 163-198]. Відмітно, що всі випадки новотворення за допомогою прийомів мовної гри О. А. Земська розглядає без відриву від тканини тексту, того комунікативного акту, результат якого і становить така нова мовна одиниця. Характер і структура ситуації спілкування, тип адресата, завдання, що його ставить перед собою адресант повідомлення, спричинюють вибір конкретного прийому мовної гри, призначеного для створення в адресата того мовного образу, який запрогнозований адресантом і виражає його оцінку змісту повідомлення, його ставлення до нього. Центром такої цілеспрямованої мовної гри і стає певний концепт, виражений словом-дією з яскравою, часто незвичною формою.

Обстежені нами джерела засвідчують активне вживання у мовній грі такого прийому, як творення слів-гібридів. Вони виникають унаслідок свідомого поєднання різностильових основ та словотворчих формантів (здебільшого питомих та запозичених), а отже, творення нового слова всупереч правилам морфотактики сучасної дериваційної граматики. Слово з такою словотвірною структурою стає виразником підсиленої (переважно негативної) оцінки саме завдяки суміщенню несумісного, пор. *брендятина* (назва статті «Від бренду до брендятини» – ПіК, 2003, № 15), де твірна одиниця – запозичене з англійської слово *бренд* зі значенням «знак високої якості, престижна марка виробу» поєднано з питомим

українським суфіксом **-ятин(а)**. Негативний семантичний «ореол» новотвору підсилює його співвіднесення в свідомості українських мовців з такими словами, як *сірятина, кислятина* та іншими відад'єктивами, твореними за цією регулярною словотворчою моделлю. До таких гібридів з різними оцінними значеннями (від гостро негативного до поблажливо позитивного) належать і такі слова, як засвідчене в «Тлумачно-словотвірному словнику оказіоналізмів» Ж. В. Колоїз *кіндерча* [Колоїз 2003] або лексеми з реєстру «Короткого словника жаргонної лексики української мови» Л. О. Ставицької *невигрібато* (слово з професійного жаргону музикантів на позначення місця у музичному творі, яке важко виконати, за аналогією з музичним терміном *модерато*) або *опохмелятор* «напій» чи *кльовіссімо* «дуже, надзвичайно добре» [Ставицька 2003]. Інший спосіб творення слова-гібрида засвідчують такі лексеми, як *перевертнізація, малоросіянізація, росіїзація, московізація, кучмізм* [Мінчак 2003] або *самоянголізація, тінізація,, донцовізм, масовізм* [Віняр/Шпачук 2002]. Це і такі засвідчені нами в текстах сучасної української періодики гібриди, як *лівизація* (*умови тотальної лівизації* – ПіК, 2003, № 39); *бруталізація* (*загострення та бруталізація передвиборної боротьби* – Критика, 2004, ч. 1-2). Серед таких гібридів з виразним негативним оцінним значенням спостерігаємо не лише прості слова, а й різного типу композити. Наприклад, Г. Б. Мінчак подає у своєму дослідженні такі слова, як *неоліваки, кучмократія, грушевськоманія*, які можемо доповнити словами з власної картотеки, напр. : *телепоголоска* (*…телепоголоска про бідняцький набір товарів* – ПіК, 2003, № 15) чи *євролюбов* (назва статті у журналі «ПіК» «Євролюбов на трьох» – ПіК, 2003, № 34). Активно користуються цим прийомом письменники, пор. такі слова зі словника Л. О. Ставицької, укладеного за матеріалами сучасної української художньої прози, як *дискогопанці*, *крисодром* (комп'ютерна мишка) або *гапкенштрасе* (назва вулиці Хрещатик у Києві). Проведення у 2006 році чемпіонату світу з футболу в Мюнхені спровокувало появу на телеканалі «1+1» спортивної передачі під назвою *«Футболштрасе»*, див. про неї в такому контексті: *Вся спортивна редакція «1+1» працює і працюватиме, як над новинами, так і над спецпроектом каналу, що присвячений Чемпіонатові – «Футболштрасе»* (УМ, 02. 06. 2006, № 99, с. 9). Часом в ігровому словотворенні активізуються основи-аброморфеми, властиві офіційно-діловому стилю, і експресії таких композитів сприяє саме поєднання в їхній структурі різностильових компонентів, пор. засвідчені в СУМі лексеми *політвидав, техвидав*, а в словнику «Морфемний аналіз» І. Т. Яценка *партвидав* з такими експресивно-оцінними утвореннями, як *самвидав, тамвидав, тебевидав* та *всіхвидав*. Інколи такий прийом мовної гри пронизує весь текст, а слова-гібриди перетворюються на своєрідні його «скріпи», нанизування яких сприяє доведенню закладеної в них негативної оцінки обговорюваного явища до піку. Таким прийомом скористався, наприклад, Я. Жолдак у статті «Реквієм по Голохвастову, або Супердякую за супердійство» (УУ, 2002, № 3 (37), присвяченій надмірному захопленню іншомовним префіксом **супер-** у сучасних новотворах. Граючи з цим словотворчим формантом, автор дотепно і переконливо показує межі його використання, визначені чуттям носіїв української мови, добрим мовним смаком. Як авторитетно засвідчує «Словник української мови» в 11 т. , іншомовний префікс тяжіє до іншомовних основ, у реєстрі цього словника лише три слова, в яких префікс **супер-** поєднався з питомими

українськими словами: *суперобгортка, суперобкладинка* та *суперобмазування*. Подаючи такі ігрові гібриди-новотвори, як *супердякую, супердійство, супердід, супердівка, супердиво, суперді*ти, Я. Жолдак застерігає мовотворців від такого порушення норм української дериваційної граматики, яке вже межує з кітчем, браком чуття мови. Такі покручі він влучно назвав, використавши цей же прийом мовної гри, *інтер'язичіє*. Широку гаму таких новотворів-гібридів засвідчує у своєму словнику А. М. Нелюба (Нелюба, 2004). Саме виразний експресивно-оцінний характер семантики таких слів окреслює порушення норм нейтрального українського словотворення, в основі якого лежить дотримання усталених, загальноприйнятих принципів мовної категоризації світу. Переважають серед подібних новотворів лексеми з компонентами словотвірної будови, що належать до різних стильових або стилістичних регістрів мови, напр. : *євробум, європані, європосада; епітетизація, жандармеризація, інтимізація, доларизація, абракадабризація, кучманізація суспільства* (Мінчак), *лапкизація, екс-підлеглий, екс-друг, екс-в'язень, екс-спікер, екси (Екс-заступники Генпрокурора, екс-губернатори та багато інших «ексів»* – Нелюба, 2004, с. 33*)*[32]; *гопакерія, гідропшик, впливоманія, впливологія, вірусня* (комп'ютерні програми, які знищують дані). Таких оцінних конотацій часто набувають означення істот або предметів, що за своїми ознаками не відповідають нормі, а лише наближені до неї. Негативно оцінювану «несправжність», в структурі подібних номінацій виражають префікси або основи зі значенням положення поблизу, коло класу об'єктів, указаного твірною основою, пор. такий новотвір, як *білялітературний* (*…така позиція викликала різкий спротив офіційно підтримуваних літературних і білялітературних кіл* – приклад з [Нелюба 2004: 15]), а також зареєстрований у ВТССУМ прикметник *позалітературний* (1. Який характеризується відступами від літературної мовної норми; 2. Який знаходиться поза літературою, літературним процесом, літературною діяльністю) чи виявлений нами в публіцистичних текстах прикметник *довколалітературний* (*хроніка довколалітературних подій…* (ПіК, 2003, № 44)). Появу цього прикметника можна водночас розглядати як втягнення в словотворчий процес давнішого запозичення *паралітература* і вироблення власне українського відповідника – твірної основи для побудови прикметника. Разом з тим ВЗОС зафіксував цілу низку термінів з цією основою: *білямеридіанний, біляпланетний, біляполюсний, біляполярний, білясонячний*, що не мають корелятів із запозиченими з грецької основами **пара-** або **пери-** зі значенням положення коло, поблизу чогось. Для позначення несправжності, неповної відповідності статусу складників певного класу об'єктів сучасна публіцистика охоче використовує і прикметники з основою **навколо-** та префіксами **при-** та **під-**, напр. : *навколополітичний* (*навколополітичні кола* – ПіК, 2003, № 38)), *навколомузичний* (*«навколомузична» корумпованість* – ПіК, 2003, № 44), *навколофутбольний* (*навколофутбольні хулігани* – УМ, 16. 06. 2006, №108, с. 7); *при-владний* (*при-владні сили, при-владні «побратими»* – Критика, 2004, ч. 1-2), *підкилимовий* (*…сформувати принципово нові правила політичної гри. Гри, у якій, певна річ, залишаються і політичні торги, і підкилимові інтриги* – Дзеркало тижня, 23. 12. 2000, цит. за [Віняр/Шпачук 2002: 126]).

[32] Таке ж явище властиве й живомовному, каламбурному словотворенню інших мов, пор.: з мови дівчинки Насті – героїні телефільму «Снігове кохання, або Сон у зимову ніч»: мой *вице-дедушка* (другий чоловік бабусі), *Экс*, *Эксик* (в російському перекладі - колишній чоловік героїні роману польської письменниці Катажини Грохолі «Ніколи в житті») тощо.

Експресивно-оцінні оказіоналізми витворюють і свої власні неоформанти, що можуть набувати активності. Вище ми вже подавали приклад з матеріалів монографії О. А. Стишова *суржикоїнець*, утворений за зразком *чухраїнця* Остапа Вишні. Додамо до нього зі словника А. М. Нелюби *ватоголік (*пор. *працеголік, трудоголік)*, новотвір літературознавця Ю. Івакіна *критикбін* (з *критик*+(хунвей) *бін*), де *хунвейбін* (буквально з китайської «червона гвардія, червоний караул, варта») – член молодіжних загонів, сформованих у Китаї в 1966 р. для здійснення так званої «культурної революції», які відзначилися зневажливим ставленням до культурних традицій та жорстокістю (Крысин 2000: 778), пор. : *Це були часи, коли до плужанського корита, відіпхнувши старих плужан, пропхалися молоді затяті критикбіни* (Ю. Івакін. Називаючи й не називаючи), *ляпасименти* (пор. з *аплодисменти*) у Ю. Івакіна *Чи треба істини шукать, Чи жити просто як смерічка? Я не жалів своїх долонь На оплески й ляпасименти* (Ю. Івакін. Кам'яний вік), **літ-** (літературний) *літдама, літмафіозі, літсідало*, пор. з *райгусак, райкарась, заготкачечка* (О. Довженко) або *райпоет* І. Дубинського, *друкабельний, критикабельний, малолітабельний, дисертабельний* і словотворення від них *недрукабельний, нечитабельний, некритикабельність* [Нелюба 2004], *недисертабельний*.

Спостерігаємо активізацію певних граматичних категорій, призначених для підсиленого вияву оцінки, експресії, зокрема ступенів порівняння прикметників та прислівників від відносних, присвійних прикметників або від якісних прикметників, що називають неградуйовану ознаку, пор. приклади зі словника А. М. Нелюби: *науковіший, найамериканськіший, найакцентованіше, найвічніший, найексплуатованіший, найкінематографічніший, найнародніший, найнезалежніший, найпосадовіший* і навіть *найпомідорніший*. Відмітною рисою каламбурного, виразно оцінного словотворення є створення оказіоналізмів від основ, що в нормі не залучені до таких способів номінації. Прикладом такого прийому побудови експресивно-оцінних індивідуально-авторських неологізмів, деякі з яких, утім, в певній соціальній ситуації здатні набувати певної стійкості й активності, є утворення дієслів від власних назв-простих слів і абревіатур. З прикладів новотворів останнього часу подамо такі: *тузлитися* (від назви о. Тузла у Керченській протоці, що став у 2003 р. об'єктом конфлікту між Україною та Росією), *ЄЕПитися* (Єдиний Економічний Простір – сфера спільної економічної діяльності держав колишнього Радянського Союзу), пор. *: ...хотілося б зрозуміти справжнє ставлення Росії до України: вона то «ЄЕПиться» з нашою державою, то «тузлиться»...* (ПіК, № 44, 2003), а також *НУкнутися* (від *НУ* – «Наша Україна»), *СДПУ(о) кнутися* (від *СДПУ(о)* – Соціал-демократична партія України (об'єднана)), пор.: . . *Як Нукнеться, так і СДПУ(о)кнеться* (ПіК, 2003, № 38), а також пор. такі «обігрування» відомих абревіатур у назвах газетних статей: *У Словаччині СМЕРкається* (УМ, 17. 06. 2006, №109, с. 2) – у назві статті про партію «Смер – соціальна демократія» («Смер-СД») на чолі з Робертом Фіцо, яка перемогла на парламентських виборах 2006 р. у Словаччині (*смер* – по-словацьки «напрямок»); *ВР Криму НАТОвкла проблем* (УМ, 7. 06. 2006, № 102, с. 4) – про ситуацію з натівськими вченнями «Сі бриз» у Феодосії; *Участь АНульовано* – про вихід Росії з українсько-російського проекту з виробництва літака АН-70 (УМ, 1. 06. 2006, № 98, с. 3) тощо. Відбиток негативної оцінності мають і утворені від абревіатур означення, пор. , поруч з нейтральним застарілим *союзний* стосовно

Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) (*союзний договір, союзна держава, союзне підпорядкування, значення* (*підприємство союзного значення*) негативно заряджене *есесерівський*, до того ж утворене не від української *СРСР*, а від російської – *СССР* – абревіатури, що підсилює виражену прикметником негативну оцінку: *есесерівська «героїчність»* [ідеться про присвоєння звань Героя Радянського Союзу або Героя Соціалістичної Праці особам, які на це не заслуговували] – (ПіК, 2003, № 15).

Інший прийом гри зі словом фіксують композити, побудовані за регулярними словотворчими моделями із залученням невластивих таким моделям членів вихідної сполуки. Незвичність форми таких композитів підсилює саме зіставлення їх у свідомості носіїв української мови з рядами слів, створених за регулярними моделями. Наприклад, в сучасній українській мові регулярними є моделі творення складних прикметників на базі сполук «прикметник+іменник *мова*» (*україномовний, пишномовний, чужомовний* тощо), «числівник+іменник *мова*» (*двомовний, одномовний* тощо) та «прислівник+іменник *мова*» (*багатомовний*). Тому створення композитів *вивіскомовний* та *правдомовний* на основі нової за складом компонентів сполуки «іменник+іменник *мова*», незважаючи на полярні оцінні конотації таких прикметників, сприяє особливій яскравості їхньої форми й їхньому особливому функціональному навантаженню в тексті, пор. : *Не думайте, що я перебільшую вивіскомовну дурість або хочу пристати до ретроградів* (зі згаданої вище статті Я. Жолдака) та назву статті Р. Лубківського про Тараса Шевченка «Богорівний – бо правдомовний» (УУ, 2001, №11-12). До ігрових новотворів цього типу належать і такі зафіксовані нами в періодиці слова, як *святописці* (ті, хто створює нові свята – *…все одно вітчизняні святописці постаралися, аби хоч когось обігріти цієї примхливої пори року* – ПіК, 2003, № 34), *правоПохоронці* (про міліціонерів, причетних до вбивства льотчика Олега Довганюка в Ніжині – УМ, 10. 06. 2006, № 105, с. 6); *штірліцеподібний* (подібний до Штірліца, героя роману Ю. Семенова «Сімнадцять миттєвостей весни» та однойменного телесеріалу – *Отже, якщо 7 числа* [7 вересня – День української розвідки – Є. К.] *побачите на вулиці добре вдягненого і «накушаного» штірліцеподібного громадянина з двома валізами і перегаром на кілометр – знайте: Юстас у відпустку приїхав* – Там же). У створенні таких експресивно-оцінних інновацій може виявлятися конкурування питомих і запозичених засобів, зокрема питомої основи **-подібний** і запозиченої **-оїдний**, пор. з вищеподаним прикметником *штірліцеподібний* прикметник *фольклороїдний*: *...Пані… має хист до поетики фольклороїдних віршів-пісень…* (ПіК, 2003, № 38).

Особливий різновид ігрових композитів становлять слова, утворені на основі висловів і припасовані за допомогою афіксів до нормативних похідних. Це приміром такі засвідчені в словнику Ж. В. Колоїз авторські оказіоналізми, як *абичогоневийшліст* (А. Жикол), *бийкувалденко* (В. Голобородько)*, сюди-тудинство* (П. Загребельний) або зафіксовані О. А. Стишовим новотвори *комувнизівець, ніколиненападайник, щодеколишник* [Стишов 2003: 148]. Інколи такі новотвори становлять зрощення вихідної словосполуки, пор. *якоїзволитенаціональності* (О. Яровий) або оказіоналізми В. Стуса *запотойбіксвіт, цейсвіт* [Колоїз 2003], *тойящобатько, тойящосин* [Оліфіренко 2003: 78], *свій-у-дошку-хлопець* [Стишов 2003: 148]. Для мови деяких сучасних авторів, наприклад, О. Забужко, такі

оказіоналізми-згорнуті висловлення становлять відмітну рису, див. такі новотвори з її публіцистики, як *забава-для-власне-літератури* (*...театр таки ідеально відповідає цьому культові забави-для-власне-літератури* (Забужко 1999: 55)), *місце-куди-можна-повернутися* (*...наявність Ітаки як незмінної духовної вітчизни, дому, «отчого порога», себто місця-куди-можна-повернутися...* (Там же: 90)) та інші.

Мова сучасної політики часом провокує появу нових прийомів гри зі словом. Так, здавалось би далеке від мовних ігор гасло прибічників В. А. Ющенка у передвиборчій боротьбі 2003 р. «За Україну! За Ющенка!» стимулювало тим не менше справжній сплеск мовної гри у засобах масової інформації. Журнал «ПіК» так пояснює активну мовотворчість своїх авторів з цим гаслом: «Недавня поява слогану «За Україну! За Ющенка!» майже нікого не залишила байдужим (не тільки через аналогію з відомим «За Родину! За Сталіна!» – це було б ще півлиха. Але повз екзотичну абревіатуру ЗУЗЮ, погодьтеся, спокійно пройти неможливо» (ПіК, 2003, № 36). Так, політичне гасло, згорнувшись у провокативну (пор. *зюзя, назюзитися*) абревіатуру, стало основою для ігрового словотворення. На шпальтах газет і журналів політичних сил-опонентів В. А. Ющенка з'явилися слова *ЗУЗЮн* (сам Ющенко або його прибічники), *наЗУЗЮкатися* (взяти участь у передвиборчих акціях). Цей випадок виразно підтвердив соціальну владу слова і необхідність зважати на нього тих, хто дбає про імідж політичного лідера.

З цим прийомом тісно пов'язане й ігрове відновлення внутрішньої форми слова, її інколи гумористичне, а то й епатажне конструювання. Воно ґрунтується на співзвучності, подібності графічної або звукової форми слова словам-паронімам або омонімам. Внаслідок такої гри формуються опозиції слів з різними оцінними конотаціями. Ось, приміром, як у певному контексті, з певною комунікативною настановою (критика діяльності Державного Казначейства+критична оцінка самого цього слова-русизма) можна «прочитати» внутрішню форму слова *казначейство*: *«Казначейство» – казна-що, бо влада казна-чия?* (УУ, 2001, № 7). Низку таких «по-ігровому» відтворених внутрішніх форм загальновідомих слів подає у своєму словнику Ж. В. Колоїз, напр. : *кавун* (любитель кави), *босяк* (підлеглий, той, хто має боса), *заручник* (наречений, хлопець, який заручився), *запонка* (жінка-заїка, яка запинається під час мовлення), *землянка* (селянка, жінка, яка живе на землі). Часом журналіст конструює внутрішню форму слова з метою підсилити зв'язок описуваної особи з реаліями, поняттями його професійної діяльності. Саме так журналіст газети «Україна молода» Олександр Гаврош обіграв у назві своєї статті «Нотний СТАНкович» прізвище відомого українського композитора Євгена Станковича (УМ, 9. 06. 2006, № 104, с. 19).

Часто таке свідоме зближення близьких за звучанням слів призводить до часткової зміни форми вихідного слова, пор. *приватизація – прихватизація, інтерпретація – інтертрепація, автостоп – алкостоп, державотворення – державоспотворення, неокласики – недокласики, шизофреніки – шовінофреніки* (останні три приклади з праці Г. Б. Мінчак) або *плодоягідне* (вино) – *подлоягідне* (приклад зі словника Л. О. Ставицької) чи приклади зі словника Ж. В. Колоїз: *бабтист* (бабій), *біжутерія* (біганина), *блатфлот* (Балтфлот – Балтійський флот). Інколи епатажність подібних утворень підсилює зближення їх форми з ненормативною лексикою. Так, приміром, статтю про літній табір відпочинку жінок з

нетрадиційною сексуальною орієнтацією журналістка назвала «Рожевий *«фіг-вам»* у лісах Полтавщини» (ПіК, 2003, № 34). Цей прийом надзвичайно поширений у грі зі словом в різних мовах. Скажімо, в 60-70-і роки минулого століття одна з центральних газет Радянського Союзу – «Литературная газета» – на своїй останній, 16-ій, сторінці друкувала гумористичний тлумачний словник з таким прийомом жартівливого етимологізування слів. Наприклад, російське слово *весельчак* тлумачилося, як *гребец* (весляр, веслувальник), а слово *гаструт,* як *вулиця у Лондоні* (за подібністю звучання його кінцевої частини до англ. *street* «вулиця»). Інколи гра зі словом переслідує іншу мету – епатажно за допомогою слова нейтральної або й стилістично зниженої семантики назвати якусь поважну установу, інституцію, організацію, пор. абревіатуру *ДУСя* на позначення Державного управління справ (*Бакай приплив у «Дусю»* – ПіК, 2003, № 40). У такий спосіб просте слово стає ігровою абревіатурою. Наприклад, журналістка «ПіКу» Наталія Тимошенко пропонує назвати нову спілку українських журналістів – *ФУЖЕР* (Фракція Українських Журналістів-Екзистенціалістів-Романтиків), а музиканти назвали свій гурт *«КОролівські ZАйці»*, обігравши зовсім не артистичне, здавалось би, слово *коза* (обидва приклади – ПіК, 2003, № 39). Такий псевдорозклад форми неподільного слова за подібністю якогось його компонента до інших, подільних, слів спостерігаємо і в назві української телепередачі «*Х-пансія*», де перший склад неподільного в українській мові слова *експансія* прихований за літерою **Х** (ікс), що має подібне звучання. Така ж гра з графічними знаками, співвідносними зі звучанням слів чи окремих літер, властива й іншим мовам, пор. назву передачі «*Інтер@ктив*» на російському телебаченні, в якій початкову літеру **а** слова *актив* позначає символ @ (ет-функція) у мовах програмування. Назви багатьох українських видань засвідчують і іншу ігрову тенденцію – дати журналу чи газеті назву, з якої виходить яскрава за формою та змістом абревіатура, пор. *ПіК* («Політика і культура»), *СІЧ* («Слово і час») або добре відомий філологам старшого покоління російський акронім *ВОПЛИ* «зойки, лемент» з назви радянського академічного літературознавчого журналу «Вопросы литературы», який виходив у Москві. Поширений такий прийом гри зі словом і в найменуванні масових культурних заходів. Наприклад, організатори одного з фестивалів етнічної музики назвали його *НЕСТАНД'АРТ* (*Завершиться цей міжнародний зліт фестивалем етнічної музики НЕСТАНД'АРТ Шешори-2003* – ПіК, 2003, № 32-33). Інколи прозора внутрішня форма абревіатури дає змогу вибудувати нову семантичну опозицію, на основі якої з'являється контекстна інновація – оказіоналізм з експресивно-оцінним значенням, пор. : *Нацменшість – нацмен, нацбільшість – нацбіль, особливо ж в Україні. Тільки де та Україна, якій цей біль болить?* (Нові Дні, 1997, № 5-6, с. 46 – цит. за [Мінчак 2003]). Омографічність другої основи цієї неолексеми і створює її експресивно-оцінний потенціал у тексті. Часто для унаявнення нового змісту в межах відомої форми автори вводять до тексту спеціальні пояснення. Наприклад, номінацію *єврокомуніст* в полемічно загостреному контексті вжито на означення прихильників існування Європейського Союзу, а не комуністичної ідеї, пор. : ... *єврокомуністи (від слова «коммюніті» - спільнота) мають під цим на увазі*... (ПіК, 2003, № 40). Однак не виключено, що автор тексту свідомо спирається на відому з іншим змістом форму для створення оцінної конотації такого означення.

Особливе місце в сучасній мовній грі у засобах масової інформації та реклами посідає цитація відомих сентенцій, гасел, кліше з публіцистичної новомови радянських часів, алюзії до творів художньої літератури, які є знаковими для певної читацької аудиторії. Інтертекстовість як засіб підсилення мовної експресії в творенні сучасної публіцистичної новомови привертає пильну увагу дослідників динаміки сучасних слов'янських лексиконів [Земская 2004]. У дослідженнях, присвячених мові сучасної преси, підкреслюється основна функція цитат – вказівка на підтекст висловлення, його «друге дно», яке спричинює часом пародіювання змісту тексту чи навіть формування змісту, протилежного тому, який містить цитата. Механізми цитації, використання клішованих висловів, прецедентних назв вживають найрізноманітніші: від використання її в ролі такої собі моралі-висновку тексту, розмонтування й увиразненння її каламбурної внутрішньої форми до вміщення такої цитати в змістово несумісний контекст і завдяки цьому надання їй пародійного, несподіваного звучання. Ось кілька прикладів з наших матеріалів: *книга скарг без пропозицій; Людства не переробиш, і різниця між давніми войовничими «летючими» китайцями та сучасним народонаселенням невеличка: все для фронту, все для перемоги* (ПіК, 2003, № 34), *А революція, про яку так довго говорила опозиція і якою так болісно перевагітніла Україна, - сконала не народившись* (ПіК, 2003, № 21), *Хліб – за Кабміном, видовища – за партіями!* (ПіК, 2003, № 26-27); *Рузвельт не хотів іти слідом за Гітлером і Сталіним, котрі для спілкування з народом запросили посередника: «Ваше слово, товаришу маузер»* (ПіК, 2003, № 39). Модифіковані цитати часто вживають у заголовках статей, причому спектр їхніх джерел надзвичайно строкатий. Так, лише в одному, 38-му, номері журналу «Політика і культура» за 2003 р. знаходимо такі заголовки-цитати різного походження, як *Ляпас суспільному несмаку, Люди та манекени, Двоє в одному човні посеред часу, Ніхто не хотів убивати, Шведська хата скраю* чи такі назви статей з газети «Україна молода»: *Гомоніли перші леді…* (УМ, 1. 06. 2006, № 98, с. 2) – перегук з назвою відомого історичного роману Петра Панча «Гомоніла Україна»; *Народжений повзати в майбутнє не потрапить* (УМ, 17. 06. 2006, № 109, с. 10), в якій змодифіковано відомий крилатий вислів з «Пісні про Сокола» Максима Горького: *Рожденный ползать, летать не может (Народжений повзати літати не може)* або *Полковнику ніхто вже не напише* (УМ, 22. 06. 2006, № 153, с. 1) про трагічну загибель посадовця МВС України полковника Романа Єрохіна, заголовок, що перегукується з назвою роману відомого колумбійського письменника Габріеля Гарсії Маркеса «Полковнику ніхто не пише». А от як зазвучав зачин з Шевченкової «Катерини» *Кохайтеся, чорнобриві, Та не з москалями* в назві статті *«Вдягайтеся, чорноброві, але не в китайське»* (УМ, 1. 06. 2006, № 98, с. 3). Поданий далі підзаголовок «Дитячий одяг із Піднебесної фарбували … канцерогенними барвниками» пояснює таку алюзію журналіста, адже у Т. Г. Шевченка далі: *Бо москалі – чужі люде, Роблять лихо з вами*.

Часом автор свідомо «стикає» образний зміст цитати з реальним змістом статті, пор. жаргонний вислів «а за базар відповіси» стосовно розмови або з'ясування стосунків як заголовок статті про сутички стихійних базарних торгівців з міською владою Вінниці (УМ, 7. 06. 2006, № 102, с. 7). У словнику Л. Ставицької знаходимо таке пояснення вислову *відповідати за базар* – «говорити серйозно, з усвідомленням стану справ» [Ставицька: 36]. Інколи в текстах, зорієнтованих на

обізнану читацьку аудиторію, натрапляємо і на цитати-іншомовні вкраплення на зразок англійського вислову *show must go on* «видовище, шоу має тривати (буквально – іти далі)», напр. : *На касеті від цього мого інтерв'ю зостається чотири з половиною хвилини – рівно чотири з половиною, аби врозумливо викласти чужоземній аудиторії все про мою країну, історію й культуру, нема ради, все правильно, довше ніхто й не слухатиме – show must go on…* (Забужко 1999: 79). Можна водночас цілком погодитися з О. А. Земською, що часто авторів, які залучають до свого тексту певні цитати або відомі широкому загалу вислови, зраджує смак. Чи доречною для статті до 100-річного ювілею першого пілотованого польоту є назва «Як фанера над Парижем…» (ПіК, 2003, № 34), якщо ще й узяти до уваги, що вислів *пролетіти як фанера над Парижем* означає «зазнати невдачі» [Ставицька: 267]. До такого ж ризиковано-невдалого епатажу відносимо і гру зі словом *Україна* в назві статті «Служба безпеки України» про корупцію в СБУ України з газети «Україна молода» (див. УМ, 1. 06. 2006, № 98, с. 1, 7-9), в якій перший склад **укр-** назви *Україна* перекреслено та замінено за співзвуччям на основу **урк-** слова *урка* «карний злочинець, кримінальник» і створено нову назву *Уркаїна*.

Отже, алюзія може «провокувати» появу авторських новотворів з образною, багатошаровою семантикою, закладеною певною цитатою. Наприклад, у статті про фінську рок-групу «Расмус» з'являється композит *рок-університети*, явно створений під впливом назви останньої книги автобіографічної трилогії Максима Горького «Мої університети» (хоча й цілком імовірно, що журналісти нового покоління не знають самого цього російського твору, а послугуються цитатою вже як крилатим висловом), пор. : *Впродовж року після його появи* [дебютного альбому «Реер» (Підглядання» – Є. К.] *група відіграла 100 концертів, які стали для неї випробуванням на міцність та своєрідними практичними рок-університетами* (УМ, 09. 06. 2006, № 104, с. 23).

У своєму розгляді способів і прийомів гри зі словом у сучасній українській мовотворчості ми торкнулися лише найпомітніших явищ, результатом яких є створення в тексті лексико-словотвірних інновацій або ж переосмислення відомих слів, словосполук, крилатих висловів або цитат. Як засвідчують зібрані нами матеріали, такі ігрові інновації, підпорядковані виконанню певного комунікативного завдання автора, створюють особливу формальну й змістову структуру всього тексту, задають його експресивно-оцінну тональність, а отже, й сприяють певному його сприйняттю читачем. Всі окреслені вияви мовної гри потребують поглибленого дослідження. Безперечним є одне: мовна гра органічно вплітається в процеси сучасного українського, за влучним висловом І. Костецького, мовомислення, надає йому гнучкості, виразності й індивідуальності, доводить дедалі активнішу тенденцію «розкріпачення» української мови, творення широкого й багатого спектру її нових стильових, стилістичних і смакових регістрів.

І. 10. Підходи до лексикографічного моделювання мовної динаміки. Типологія неологічних словників

Через свою виразну оцінність, експресивність, що часто є наслідком порушення лексичної або словотвірної норми мови, переважна більшість неолексем і неосполук, що побутують у сучасній розмовній практиці, залишається поза

реєстрами нових нормативних словників української мови. Натомість її широко фіксують словники нового типу, які з'явилися в українській лексикографії на початку XXI століття – словники *неологічні,* або *словники мовних інновацій*, здебільшого лексико-словотвірних.

Теоретичне осмислення перебігу динамічних процесів у системі певної мови в цілому та в її лексиконі зокрема можливе на основі ретельного й всебічного опису мовних явищ і фактів, що становлять вияв таких процесів. Словник, безперечно, є найзручнішою формою узагальнення результатів такого опису. За влучним висловом Ю. М. Караулова, саме «словник стає метою і підсумком дослідницької праці над тією чи іншою проблемою, ніби «відповіддю» на певне лінгвістичне завдання» [Караулов 1981: 42]. Нові процеси в лексиконі та граматичному ладі сучасної української мови, нові способи та закономірності її функціонування потребують і нових прийомів їхнього лексикографічного відображення. Перед українською лексикографією стоїть невідкладне і вкрай об'ємне завдання створення словників нового покоління. При цьому маємо на увазі як саму концепцію їх створення на принципово нових теоретичних засадах опису й пояснення мовного матеріалу, так і форму його узагальнення і подання в словнику. Словники нового покоління необхідно створювати в комп'ютерному середовищі, оскільки завдяки цьому стають придатними для подальших досліджень не лише їхня фактографічна основа, а й самий корпус таких комп'ютерних словників.

Для всебічного системного опису лексики, нової за різними ознаками її семантики, форми або спектрів функціонування в мовленні, необхідно виробити моделі її подання й організації в словниках нового типу – *неологічних*. Певна теоретична й практична база для виконання такого завдання в сучасному українському мовознавстві вже сформована. Крім того, дослідження динаміки сучасного українського лексикону у зіставному плані, творче опрацювання світового, передусім слов'янського, досвіду вивчення динамічних процесів у лексиконі і досягнень сучасних неології та неографії дасть змогу увиразнити спільне (типологічне) й відмінне (характерологічне) в тенденціях і конкретних способах оновлення українського лексикону. Панорамний показ динамічних процесів у лексиконах сучасних слов'янських мов та обговорення широкого спектру проблем, пов'язаних з їхнім описом та аналізом, містить уже згадувана вище колективна монографія «Словотворення/ Номінація» за ред. І. Онхайзер, виконана на матеріалі всіх слов'янських мов. На особливу увагу в контексті проблематики нашого дослідження заслуговують ті розділи цієї монографії, автори яких (О. О. Лукашанець, Г. П. Нещименко, Х. Бідер) залучають до свого аналізу український мовний матеріал [Nominacja… 2003]. Зміни в якісному і кількісному складі сучасного українського лексикону в зіставленні з відповідними процесами в російському, польському, чеському, болгарському, білоруському, словацькому та хорватському лексиконах розглянуто в нашій спільній з Н. Ф. Клименко та Л. І. Даниленко доповіді на XIII Міжнародному з'їзді славістів (Любляна, серпень 2003 р.) [Клименко/ Карпіловська/Даниленко 2003], а також у нашій доповіді в рамах тематичного блоку «Динаміка та стабільність лексичних і словотвірних систем слов'янських мов» на XIV Міжнародному з'їзді славістів (Охрид, вересень 2008 р.) [Карпіловська 2008].

Нова українська лексика, безперечно, потребує опису насамперед у диференційних словниках пояснювального типу. Цього вимагають її нові формальні, змістові та функціональні властивості. Видані на сьогодні словники нової української лексики є саме диференційними, оскільки докладно описують форму й семантику окремих слів, визначаючи в такий спосіб їхнє місце в лексиконі. Часто нові слова уточнюють або в інший спосіб виражають уже відомі поняття. У таких випадках укладачі словників підкреслюють в описі нових слів ті ознаки, що їх відрізняють від слів, уже наявних в лексиконі. Наприклад, слово *стиліст* уже відоме носіям української мови у значенні, зафіксованому СУМом, а саме: «Той, хто володіє мистецтвом літературного стилю, майстер літературного стилю». Натомість в останні роки це слово все активніше функціонує в новому значенні «фахівець, який розробляє новий стиль у чомусь (одязі, зачісці, оформленні інтер'єрів тощо». Проте залежно від конкретних ознак новизни лексеми, адресата та призначення неологічних словників неминуче різнитимуться не лише їхні реєстри, а й способи опису й пояснення в них нової лексики, тобто їхні метамови. Поруч зі словниками диференційними потрібні словники комплексні, які подаватимуть серії слів, об'єднаних спільною ознакою новизни. Назвемо такі словники *інтегральними*, або *словниками лексичних комплексів*. На наше глибоке переконання, саме такі словники дають змогу дослідникам простежити динамічні процеси в сучасному українському лексиконі, виявити способи його оновлення й поповнення. Підкреслимо, що створення інтегральних неологічних словників не тільки не заперечує укладання диференційних словників нової лексики, а, навпаки, ґрунтується на осмисленні їхніх матеріалів і становить наступний етап опрацювання такої лексики. Без докладного опису окремих неолексем, вироблення засобів для опису їхніх формальних, змістових та функціональних властивостей інтегральне моделювання нової лексики неможливе. Отже, диференційні та інтегральні неологічні словники в цілому становлять результат двоступеневого, взаємоналаштованого і взаємозалежного, процесу лексикографічного опрацювання нової лексики. Дослідники розглядають появу словників інтегрального типу як свідчення якісно нового етапу в опрацюванні нової лексики, в осмисленні її місця в сучасних слов'янських лексиконах. Так, чеська дослідниця О. Мартинцова, один з авторів і редактор словника неологізмів у сучасній чеській мові [Прага, 1998 (1-е вид.), 2004 (2-е вид.)], як приклад словників, що «за допомогою специфічних лексикографічних засобів подають системні, динамічні відношення та зв'язки нових лексем, описують процеси, в яких беруть участь неологізми або носієм яких вони виступають» [Martincová 2003: 38], називає словники, що містять у своїх реєстрах активні словотворчі компоненти, наприклад, префікси чи префіксоїди **ex-, mini-, mega-**. При цьому О. Мартинцова наголошує на принципово іншій функції таких реєстрових одиниць в неологічних словниках і словниках загальномовних, зокрема, словотвірних. У неологічних словниках такі активні словотворчі засоби становлять вияв тенденцій оновлення лексикону. Н. З. Котелова висунула ідею про три стадії життя слова в мові, кожній з яких відповідає свій тип неологічного словника [Неология и неография: 118]: 1) поява слова в лексиконі окремого мовця – введення таких слів у щорічні словники неолексем на зразок випусків словника Г. М. Віняр та Л. Р. Шпачук або серії «Новые слова и значения» чи «Новое в русской лексике.

Словарные материалы»; 2) певна стабілізація слова, його відтворюваність, унезалежнення від конкретної ситуації спілкування – реєстрування такої устабілізованої неолексики у словниках-довідниках з хронологічними межами, наприклад, десятиліття чи кількох років, такими є, наприклад, словники Д. Мазурик, А. Нелюби або уже згаданий словник «Нові слова в чеській мові» («Nová slova v češtině: Slovník neologizmů») за редакцією О. Мартинцової, перше видання якого охоплює 1985-1995 рр. , а друге – 1996-2002 рр. ; 3) закріплення слова в загальному вжитку – укладення тлумачних неологічних словників тривалого проміжку часу, 30 років, тобто періоду активного життя одного покоління носіїв мови, як, наприклад, «Словарь новых слов русского языка (середина 50-х – середина 30-х годов)» за редакцією Н. З. Котелової (СПб, 1995). Отже, можна твердити, що диференційні словники першої і другої стадій, в яких накопичується нова лексика і встановлюється ступінь її стабілізації в лексиконі, готують підґрунтя для інтегрального словника третьої стадії, який уміщує вже слова, що стали загальномовним надбанням.

Для формування реєстрів інтегральних неологічних словників важливо визначити точку відліку у доборі лексики. Таким відправним пунктом для словника нової української лексики може бути генеральний реєстр слів української мови (понад 171 тис. слів) МСФ. Часові межі видання словників – його джерел уклалися в інтервал від 1970 (час появи у світ 1-го тому 11-томного тлумачного «Словника української мови») до 1989 р. (видання «Словника-довідника з правопису та слововживання» С. І. Головащука з близько 5 тис. слів, які не ввійшли до реєстру СУМу)[33]. Таким чином, новим можна вважати те, що не потрапило до цього реєстру, усвідомлюючи разом з тим всю умовність такого припущення. Особливо щодо лексики з виразним смаковим потенціалом на зразок *амбасада, гурт, змагун, летовище, назагал, речник, рукометник, руханка, сітківкар* та ін., що донедавна перебувала на периферії українського лексикону і активізована сьогодні певними виданнями й майстрами слова, або стилістично зниженої лексики, різноманітних гібридів-наслідків мовної гри, що не становили об'єкт опису в нормативних словниках радянського часу і засвідчені нині в словниках нових типів, наприклад, у словнику жаргонної української лексики Л. О. Ставицької, пор. такі поширені в розмовному мовленні лексеми з цього джерела, як *готовченко, кльовий, лох, опохмелятор, пішкарус, тусуватися* чи *шкет*. Оминути увагою в неологічних словниках масиви такої лексики – означає приховати від ока дослідників та носіїв мови активно використовувані моделі номінації та комунікації, а отже, випустити з поля зору важливі процеси функціонування українського лексикону в живомовній стихії. Активізація певних моделей номінування з властивими їм формальними засобами, передусім словотворчими, не лише унаочнює дію в сучасному українському лексиконі механізмів його поповнення й оновлення завдяки власним словопороджувальним ресурсам, а й подає важливий матеріал для з'ясування принципів вибудови україномовної «картини світу» в лексиконі в цілому і в його спеціалізованих відділах, зокрема. Наприклад, одним з проявів спеціалізації мови є глибока деталізація означення термінів, усунення в терміноодиницях синкретичних значень, формування номінацій з увиразненням різних аспектів одного поняття. Наприклад, у ряді термінологічних словників

[33] Джерелами для формування реєстру, крім цих двох словників, послужили також: 2-томний словник-довідник І.Т.Яценка „Морфемний аналіз" (К., 1980-1981); „Словник іншомовних слів" за редакцією О.С.Мельничука (К., 1974, 1-е вид.) та 2-томний „Частотний словник сучасної української художньої прози" за редакцією В.С.Перебийніс (К., 1981).

запропоновані окремі номінації для означення різних відношень суб'єкта до дії: *ремонтовний* (пасивна здатність, придатність до застосування); *ремонтувальний* (активна здатність, призначення до вжитку чи певної дії) та 3) *ремонтівний* (властивість, здатність здійснювати певну дію). Див про це докладніше в [Кочерга/Непийвода 2001]. Окремий напрям неологічних досліджень становить вивчення способів поповнення лексикону за рахунок розвитку семантики уже відомих слів [Мазурик 2002; Самойлова 1999; Стишов 2003: 87-122, 210-239; Струганець 2002: 165-277], зокрема за рахунок надання словам, що вже перебувають в обігу, інших оцінних конотацій чи, навпаки, нівелювання властивої їм оцінної, експресивно-емоційної семантики. Ідеться передусім про зміну так званих соціально значущих або соціально спричинених конотацій, зумовлену змінами в ідеологічних, суспільно-політичних та культурних парадигмах сучасного українського суспільства. Див. докладніше про процеси деідеологізації, переідеологізації, реідеологізації та вторинної ідеологізації лексики в [Космеда 2000; Мінчак 2003; Стишов 2003; Струганець 2002].

На нашу думку, неологія має виробити свої нормативні фільтри для формування реєстрів словників, а неологічна лексикографія (неографія) як «лексикографічне моделювання мовних інновацій» [Дубичинский 2000: 61] – створити відповідні процедури для відображення таких нормативних фільтрів. Вдаючися до метафор, можна сказати, що неологічний словник – це моментальний знімок мовної системи в русі, фіксація її сьогочасного стану, а словник академічного типу – її панорама в стані спокою, рівноваги, фіксація того, що усталилося в лексиконі, пройшло випробування часом та відповідає критеріям чинних норм граматики та правопису літературної мови. Інакше опозицію неологічний словник-загальномовний словник нормативного типу можна окреслити як протиставлення словника продуктів мовної діяльності в певний проміжок часу словнику системи мови. Щоправда, можна погодитися, наприклад, з авторами навчального посібника «Неология и неография современного русского языка» Т. В. Поповою, Л. В. Рацибурською та Д. В. Гугунава, що інтегральний неологічний словник тлумачного типу є нормативним, оскільки «його завдання – зафіксувати слово, що стало загальномовним надбанням, допущене нормою, тобто яке вже увійшло до літературної мови» [Попова/Рацибурская/Гугунава 2005: 118-119].

Об'єктом моделювання в інтегральному неологічному словнику може бути будь-який різновид інновації, зокрема, в межах лексичного рівня мовної системи це може бути будь-який різновид неолексем або їхніх компонентів – неоморфем та активних словотворчих засобів (афіксів, основ, слів). Самі ж інтегральні ознаки новизни можуть стосуватися: 1) плану змісту та плану вираження слова: їх унаявнюють неолексеми на позначення нових явищ, об'єктів дійсності або на позначення нових понять; 2) плану вираження та частково плану змісту (нові аспекти відомих понять): такі ознаки виявляють нові похідні від уже засвідчених лексиконом слів або наявні в лексиконі слова, форму яких змінено відповідно до нових граматичних чи правописних норм або мовних смаків і 3) плану змісту: такі ознаки реалізовано в неосемантизмах або словах з новими конотативними компонентами.

Вивчення інновацій, побудованих за спільною словотворчою моделлю, або ж інновацій, створених за різними моделями, які містять у своїй структурі спільний

формант, відкриває можливості для формування комплексів іншого, надгніздового, типу – словотвірних рядів неолексем. У складі таких комплексів об'єднують неолексеми з різними (відомими чи новими) твірними основами, але з тотожними активними формантами, пор. : *бартеризація, партизація, політизація, спонсоризація; балканізація, баналізація, зомбізація, маргіналізація, офіціалізація, ритуалізація, сакралізація; бюждето-, державо-, законо-, націє(о)-, світо-, свято-, слогано-, угодо-, українотворення; етно-, інтелекто-, кіно-, культуро-, лінгво-, мово-, політико-/політо-, соціо-, футуроцид.* Порушення правил дериваційної граматики в процесі творення деяких з таких слів, зокрема, поєднання питомих основ з іншомовними формантами, а також сполучення семантично несумісних компонентів дає особливі оцінні конотації в семантиці таких неолексем, пор. з вищеподаними прикладами: *бруталізація, лівизація, малоросіянізація, перевертнізація, радянізація, тінізація* чи *україноцид; віршоїд, кучманоїд, україноїд; українікум; кучмагейт, Морозгейт, Юхимгейт; кучманістан; телемармиза, телепоголоска; відеогарнір, «Відеольох», відеомило.* Залучення тієї чи іншої словотворчої моделі до стихії ігрової, каламбурної словотворчості свідчить про її високу активність, запитуваність і навіть зловживання нею в процесах сучасної україномовної номінації. Наприклад, сучасна українська жаргонна лексика активно витворюється за допомогою різних гібридних моделей словопородження, пор.: *кльовіссімо, рогатіссімо, невигрібато, стаканерія, гапкенштрасе, дискогопанці, пішкарус* (Ставицька 2003). Подібне поєднання основ та формантів різного стилістичного забарвлення підсилює образність, оцінність нових жаргонізмів. Часто такі гібриди відбивають іронічне ставлення освічених носіїв мови до надмірного захоплення модними словотворчими моделями, пор. , наприклад, такі неолексеми з підвищеним оцінним зарядом, як *супербаба, -дякую, -злодюга, -красень, -малюк; сейшенити, фуршетити* або *євровікна, -двері, -забігайлівка, -любов, -скандал; інтербезбатченки, -лайка, -'язичіє; вивіско-, снобомовний.*

Активізація деяких моделей викликана зміною ставлення кодифікаторів сучасного українського лексикону до лексичної та словотвірної норм мови. Великою мірою критичний перегляд складу деяких словотвірних рядів пов'язаний з тенденцією до націоналізації лексикону, прагненням лексикологів використовувати його власні ресурси словотворення. Це найяскравіше виявилося у ставленні українських мовознавців, зокрема термінологів, до активних дієприкметників теперішнього часу із суфіксами **-уч(ий)/-юч(ий)** і **-ач(ий)/-яч(ий)**. У творенні окремих позначень для різних аспектів певного поняття, усуненні синкретичних значень слів вбачаємо один з виявів іншої тенденції розвитку сучасного українського лексикону – його інтелектуалізацію. Її закономірним наслідком стає глибоке нюансування означуваних реалій або понять. Наприклад, у низці виданих протягом останніх років термінологічних словників за-пропоновані такі опозиції віддієслівних прикметників та пасивних дієприкметників для означення різних відношень суб'єкта до дії, напр. : 1) *ремонтовний* «який ремонтують»; 2) *ремонтувальний* «який ремонтує» та 3) *ремонтівний* «який підлягає ремонту» (Кочерга, Непийвода 2001, а також: Войналович, Моргунюк 1997). Якщо пропонована опозиція в цілому викликає у лексикологів жваві суперечки, то тенденція до заміни її другого члена, вираженого активним дієприкметником теперішнього часу із суфіксами **-уч(ий)/-юч(ий)** або **-ач(ий)/-яч(ий)**,

віддієслівними прикметниками видається вже беззаперечною. Навіть найконсервативніші щодо цього академічні термінологічні словники останнім часом демонструють прагнення знайти їм заміну, яка більше відповідала б українській моделі мовної категоризації світу. Досить порівняти, зокрема, українські еквіваленти деяких російських математичних термінів у «Російсько-українському математичному словнику», перше видання якого побачило світ у 1960 р., і перевиданому в 1990 р. [РУМС 1990], і томі «Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос» тритомного «Російсько-українського словника наукової термінології» [РУСНТ 1998]: *отделяющий – відокремлюючий* (РУМС), *відокремлювальний* (РУСНТ), *изолирующий – ізолюючий* (РУМС), *ізолювальний* (РУСНТ), *исчезающий – зникаючий* (РУМС), *зникний* (РУСНТ). Поява нових формальних структур таких термінолексем засвідчує активізацію моделей словотворення віддієслівних прикметників із суфіксами **-н(ий)** і **-льн(ий)** та поповнення неолексемами відповідних словотвірних рядів. Іноді таке зростання продуктивності певної словотворчої моделі призводить до переорганізації певної граматичної категорії в цілому. У сучасному українському лексиконі це переконливо демонструють двовидові дієслова, для яких відзначено посилення тенденції до формування за допомогою префікса **з-/с-** другого члена видової пари зі значенням доконаного виду, пор. : *асоціювати-засоціювати, ініціювати-зініціювати, ліквідувати-зліквідувати*, *файлувати-сфайлувати; клонувати-склонувати*, а також, переважно в індивідуально-авторському мовленні, оминаючи ланку дієслова у словотвірному ланцюжку, дієприкметників з такими префіксами на позначення ознаки за виконаною дією, напр. : *збаналізований, збандитизований, змалілий, споневірений* [Віняр/Шпачук 2002], *збронзовілий, звогнений, зчужілий* [Вокальчук 2004].

Вибір типу модельованого комплексу визначає якісний та кількісний склад неолексем, тобто характер їхньої форми і семантики. Наприклад, простежити тенденції творення лексем з новим змістом уможливлює *словник словотвірних комплексів гніздового типу*, тобто словник слів з новими твірними основами, об'єднаних мотиваційними відношеннями. Ознакою для «збирання» слів у межах таких комплексів є наявність спільного кореня або основи слова. Між тим, ступінь і способи розбудови гніздових комплексів можуть істотно відрізнятися, що вказує, у свою чергу, на специфіку і спектр структурування певного поняття, закладеного в базовій одиниці гнізда. За характером своєї будови нові словотвірні гнізда можуть бути повними, тобто мати і горизонтальну (словотвірні пари та ланцюжки) і вертикальну (словотвірні парадигми) вісь розгортання, або неповними, містячи лише один з типів комплексних словотвірних одиниць. Приміром, повне гніздо засвідчують у сучасному українському лексиконі похідні від слова *піар* (можливі варіанти написання – *пі-ар, Пі-Ар, PR*). Нагадаємо, що це – адаптована англійська абревіатура від словосполуки *public relations* «громадські зв'язки»[34]. Зібрані нами матеріали дають змогу побудувати гніздо повного вигляду від цього базового неологізму.

34 Показово, що ця лексема спершу була зафіксована РУСІС у вигляді транслітерованої англійської словосполуки *паблік рилейшнз*. Лише пізніший, виданий 2002 р. СМ паралельно з такою вихідною словосполукою фіксує й її звукову абревіатуру піар, а також як окрему одиницю реєстру подає цю абревіатуру у функції активної основи складних слів зі значенням „який стосується зв'язків із громадськістю, цілеспрямовано формує такі стосунки", див. приклади з цього джерела: *піар-фахівці, піар-технології, піар-компанія*. Академічний „Орфографічний словник української мови" 1994 р. ще не фіксує слова *піар*.

Паблік-рилейшин (СМ), паблік-рилейшинз (РУСІС, СМ), піар (СМ, СЖ), пі-ар (ВЗОС), Пі-Ар (КА), PR (КА) →	піар-івець (КА) піар-мен (КА) піар-ник (СЖ)	
	піар-щик (КА) піар-ити (КА) піар-івськ(ий) (СЖ) піар-н(ий) (ДС)	
	піар-акція (КА) піар-компанія (СМ) піар-менеджер (КА) піар-рішення (СМ) піар-служба (КА) піар-структура (КА) піар-технології (СМ) піар-фахівці (СМ) піар-хід (КА) PR-щик (КА) PR-агенція (КА) PR-кампанія (КА) PR-партнер (КА) PR-хитрощі (КА)	
високий піар →	висок(о)-піар-н(ий) (КА)	
політичний PR (піар) →	політ-PR (КА) → політ-ПіАр (КА)	політPR-мен (КА)
чорний піар →	чорнопіар-івець (КА)	
Разом:	32 номінації	

Примітка: 1. Тут і далі, в таблиці з гніздом від лексеми *Інтернет*, відзначаємо слова, які засвідчені неологічними словниками або вже введені до реєстрів нормативних загальномовних словників: РУСІС – «Російсько-український словник іншомовних слів» Т. П. Мартиняк (Харків, 1999); СМ – словник Д. В. Мазурик «Нове в українській лексиці» (Л. , 2002); СЖ –«Російсько-український словник» за ред. В. В. Жайворонка (К. , 2003); ВЗОС – «Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики» за ред. В. Т. Бусела (К. , 2003); ДС – додатки до монографії О. А. Стишова [Стишов 2003]; КА – неолексеми з картотеки автора розділу.

2. Скісна вказує на написання слова без дефіса.

Рис. 5. Гніздо повного вигляду від неолексеми *піар* та її графічних варіантів

Натомість від слова *Інтернет* (з можливими варіантами *інтернет, ІНТЕРНЕТ, Internet*)[35] засвідчений матеріал дає можливість збудувати лише неповне гніздо зі словотвірною парадигмою І-го ступеня похідності[36]

Інтернет (ВЗОС, СЖ, ДС), інтернет (СМ), ІНТЕРНЕТ (КА), Internet (КА) →	інтернет-изацій(а) (ДС) інтернет-івець (ДС) інтернет-ник (ДС) інтернет-івськ(ий) (СМ, СЖ, ДС) інтернет-н(ий) (ДС) ІНТЕРНЕТ-аризацій(а) (ДС) інтернет-адреса (ДС) інтернет-аудиторія (ДС) інтернет-банк (КА) інтернет-біржа (КА) інтернет-видання (СМ, ДС) інтернет-газета (ВЗОС, ДС) інтернет-голосування (СМ) інтернет-гурток (КА) інтернет-енциклопедія (ВЗОС) інтернет-журналістика (КА) інтернет-зал (ДС) *інтернет-залежність,інтернет/залежність (КА)* інтернет-зв'язок (СМ) інтернет-кав'ярня (ДС) інтернет-канал (ВЗОС) інтернет-картка (ДС) інтернет-кафе (ВЗОС, ДС) інтернет-клуб (ВЗОС, ДС) інтернет-книгарня (КА) інтернет-комунікація (-ї) (КА) інтернет-користувач (ВЗОС, ДС) *інтернет (Інтернет)-магазин (ВЗОС)* інтернет-мова (КА) інтернет-музей (ВЗОС) інтернет-новини (ВЗОС, ДС) інтернет-олімпіада (КА) інтернет-оператор (СМ) інтернет-опитування (КА) інтернет-пейджер (КА) інтернет-підключення (КА) інтернет-поліція (КА) *інтернет(Інтернет)-послуга (и) (СЖ, ДС)* інтернет-провайдер (СМ, ВЗОС) інтернет-простір (КА) інтернет (Інтернет)-ресурс(и) (СМ, СЖ) інтернет-розвідка (КА) інтернет-сайт (КА) інтернет-сегмент (КА) інтернет-синдром (КА) інтернет-спілкування (КА)

35 Ми вдячні старшому науковому співробітнику Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України П.О.Селігею, який доповнив наші матеріали словами *інтернет-біржа, інтернет-книгарня, інтернет-олімпіада, інтернет-розвідка, інтернет-форум*, почерпнутими з україномовних сайтів Інтернету.

36 Введення цієї лексеми до загальномовних словників, її надзвичайна словотвірна продуктивність та активність у неспеціальних текстах, передусім у різностильових текстах засобів масової інформації та реклами засвідчили невпинне зростання питомої ваги позначуваного нею поняття в житті сучасного українського суспільства. Наприклад, виданий у Львові 1991 р. «Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки» О.М.Коссака та С.Л.Маньковського подає лексему *internet* лише в її спеціальному значенні, пор.: *internet* «міжмережевий», *internetting, internetworking* «міжмережева взаємодія». Про розширення обсягу поняття, вираженого лексемою *інтернет*, свідчить також ціла низка слів на позначення різновидів такої комп'ютерної міжмережевої взаємодії в сучасному світі: *Євронет, Укрнет, Рунет, Фринет, ботнет*.

	інтернет-сторінка (КА) інтернет-студія (КА) інтернет-телефонія (ВЗОС, ДС) інтернет-технологія (СМ, ВЗОС) інтернет-фан (ДС) інтернет-форум (КА) інтернет-центр (ДС) інтернет-часопис (СМ) інтернет-чат (ВЗОС) інтернет-шоу (КА) Інтернет-асоціація (КА) Інтернет-конференція (КА) Інтернет-майдан (КА) Інтернет-попит (КА) Інтернет-портал (КА) Інтернет-проект (СЖ) Інтернет (інтернет)-радіо (КА) Інтернет-Роумінг (КА) Інтернет-сервіс (КА) Інтернет-супермаркет (КА) Internet-дискурс (КА)
Разом:	68 слів

Рис. 6. Гніздо неповного вигляду від неолексеми *Інтернет* та її графічних варіантів

Примітка: Курсивом помічаємо слова з варіантами написання.

Лексики з цією основою з'являється дедалі більше. Натомість відсутність україномовних видань для фахівців і грамотних користувачів комп'ютерів ще дається взнаки. Бракує не лише суто термінологічної лексики, а україномовної професійної розмовної лексики. Наголосимо: саме літературних розмовних професіоналізмів, а не комп'ютерного жаргону або й арго-гри для посвячених, на які сьогодні здебільшого звертають увагу дослідники мови цієї професійної сфери [Ілик 2003]. Наприклад, не для всіх лексем, виявлених нами в українських російськомовних виданнях, розрахованих на широке коло читачів, ми змогли на сьогодні відшукати в словниках (загальномовних і фахових) українські відповідники, пор. : *интернет-поисковик, интернет-проводник, интернет-компания, интернет-гиганты, интернет-реклама, интернет-площадки.* Отже, цей ряд слів залишається відкритим, як і ряд слів з атрибутивною першою основою **Web-** від англійського слова *web* «павутина». ВТССУМ не подає жодного слова з цією основою, немає таких лексем і в останньому, третьому, томі РУСНТ, присвяченому терміносистемам математики, фізики, техніки, наук про Землю та Космос (К. , 1998). У ВЗОСі натрапляємо на слова *веб-сайт* і *веб-сторінка.* Д. Мазурик у своєму словнику фіксує цю основу в складі слів *веб-майстер, веб-сторінка, веб-дизайн* в значенні «призначений для інтернету», «працює в інтернеті». У цих словах основа **веб-** виступає як узагальнена назва *Всесвітньої Павутини, Всесвітної Сітки – World Wide Web.* В англомовних текстах і адресах сайтів Інтернету можна знайти також абревіатури-замінники цієї словосполуки *www, WWW, W3, w3.* В уже згаданому електронному словнику LINGVO'12 натрапляємо на таке тлумачення цієї терміносполуки: 1) глобальна гіпертекстова система, яка використовує Internet як транспортний засіб. Мережа серверів, за визначенням її засновника Тіма Бернес-Лі (Tim Bernes-Lee), - розподілена гетерогенна

інформаційна мультимедіа-система колективного користування; 2) сервер, на якому зберігаються HTML-документи, пов'язані між собою гіпертекстовими посиланнями. Перегляд документів здійснюється за допомогою спеціальних програм (browser), перехід на інший документ виконується клацанням на посиланні. Популярна література з інформаційних технологій, зокрема російськомовна, засвідчує цілу низку похідних з цією основою, щоправда, фахівці віддають перевагу її неадаптованому написанню англійською, пор. : *Web-дневники, Web-сервис, Web-проекты* (Компьютерное обозрение, 2005, № 32), *Web-каналы, Web-сервер*. Переважна більшість таких утворень не виходить за межі професійного мовлення комп'ютерників і користувачів Інтернету. Деякі з таких російських відповідників-професіоналізмів подає електронний словник LINGVO'12, пор. : *webhead* «*вебоман* (заядлый пользователь интернета, постоянный участник интернет-конференций и чатов, автор интернет-публикаций)», *websmith* «программист веб-страниц (не обязательно вебмастер)»[37]. Як засвідчив електронний словник LINGVO'12, в англійській мові наявна неусталеність написання цієї основи: окремо, разом, через дефіс, пор. : *webteam* «рабочая группа WWW», *webware* «программные средства доступа к веб-страницам», *webzine (Web magazine)* «электронный [онлайновый] журнал [на Web-сервере]», *Web brother* «Интернет-проводник», *web hosting* «размещение на сервере *web-узлов* клиентов», *Web-enabled reporting* «возможность передачи сообщений по Web–каналам», *web-marketing* «маркетинг средствами Интернета». В українській мові, як і в російській, усталилося написання основи **веб-** через дефіс, як прикладки, напр. : …*повідомляє офіційний веб-портал київської міської влади*…(УМ, 24. 06. 2006, №114, с. 3); …*сайт можна було б назвати виконаним у найкращих традиціях російських та західних зразків веб-майстерності* (ПіК, 2003, № 21).

Нова лексика, зібрана в таких комплексах, потребує спеціальних засобів для унаочнення не лише її формальних та функціональних, а й змістових властивостей. На нашу думку, будь-який неологічний словник має бути словником пояснювальним, тобто мати спеціальну мову для опису форми й семантики реєстрових одиниць, особливостей їхньої реалізації в мовленні. Якщо в гнізді зібрані власне деривати, що виявляють прямий мотиваційний зв'язок з його вихідним словом, то в словнику достатньо подати пояснення лише до базового, реєстрового, слова гнізда. Очевидно, такого стислого пояснення цілком достатньо для неолексем, зібраних у складі гнізда з вихідним словом *Інтернет*, пор. коментар до нього, поданий у СМ: *інтернет* – Міжнародна інформаційна комп'ютерна мережа, а також *інтернет-*. . – Перша незмінювана частина складних слів, яка має значення «стосується інтернету». Метафоризація або спеціалізація значення вихідної одиниці гнізда, поява власних значень у її похідних, зумовлених, зокрема дією аналогії зі спільноструктурними словами, спричинюють необхідність окремих пояснень в складі гнізда семантики таких неолексем. Безперечно, докладнішої пояснювальної частини потребує, наприклад, гніздо від слова *піар*. Д. В. Мазурик, яка вперше зафіксувала в своєму словнику це запозичення вже у формі звукової абревіатури, співвідносної з вихідною словосполукою *паблік-рилейшнз* або *паблік-рилейшин*, дала до нього таке тлумачення – «Стосунки з громадськістю, // Планові, тривалі

[37]Оскільки в цих дефініціях вжито інші похідні з цікавими для нас основами **веб-** та **інтернет-**, тут і далі в тексті подаємо дефініції з електронного словника LINGVO'12 російською, мовою оригіналу.

зусилля, спрямовані на створення і підтримку доброзичливих стосунків між організацією і громадськістю, // Зв'язки фірми зі споживачами її продукції, один із засобів реклами». Однак поява таких словосполук, як *високий піар* та *чорний піар* з їхніми похідними *високопіарний* та *чорнопіарівець*, вказують на формування в цій неолексемі оцінних конотацій, які потребують додаткового коментаря. У семантиці сполуки *високий піар* виразно простежуємо позитивну конотацію, унаочнену прикметником *високий*, пор. також *високі технології, висока мода, високий стиль*, у семантиці ж сполуки *чорний піар* прикметник *чорний* розвиває в сполученні з лексемою *піар* негативне оцінне значення «недоброзичливий, необ'єктивний, продажний», наближене до негативного значення прикметника *жовтий* у сполуці *жовта преса*, пор. *«З перших сторінок читаної одразу ж у метро книги з'ясувалося, що маємо справу з порівняно новим продуктом іміджмейкерської думки. Якщо точніше – політичного піару, як це модно нині визначати, до того ж – чи то чорного, чи то білого?»* (УМ, 31. 01. 02 – приклад подаємо за [Гнатюк 2004]). Таке значення прикметника *чорний* у сполуках *чорна справа, чорне діло* «підступна, брудна справа, що викликає загальний осуд» зафіксоване 11-томним тлумачним «Словником української мови»[38], пор. також раніше засвідчені Словником Грінченка сполуки *чорне слово* зі значенням «брань, ругательство, преимущественно с упоминанием чорта» та *говорити по чорному* «упоминать чорта в речи». Протиставлення *чорний-білий піар* у поданому контексті закономірно постає з антонімічної опозиції, яку створюють прикметники *чорний* і *білий* у вихідних своїх значеннях (пор. такі фразеологізовані сполуки, як *чорний-білий хліб, чорний-білий двір*), проте навряд чи сполуку **білий піар* буде усталено, оскільки в оцінній опозиції «добрий:поганий» прикметник *чорний* має інших партнерів, пор. *чорна (брудна, підступна): благородна (добра, чиста) справа, чорне (лайливе, грубе): добре (ласкаве, приязне) слово*, згадаймо також Шевченкове *незле, тихе слово*. Деякі засвідчені нами контексти вказують на формування негативної оцінної конотації «самореклама, вихваляння, галас» і в самому вихідному слові цього гнізда *піар*, пор. хоча б такий вислів з інтерв'ю журналу «Політика і культура» популярної української співачки Руслани Лижичко: *«Мені прикро, що ця людина, Петро Шкрібляк, зробила просто піар. Зробила піар зі своєї думки»* (ПіК, 2003, № 39; ідеться про відгуки на диск співачки «Дикі танці»).

Нові структурні ланки – словотвірні комплекси неолексем різного вигляду та обсягу – з'являються і в складі вже розбудованих старих гнізд. Аналіз таких новотворів у складі старих гнізд дає змогу дослідникам визначити реалізовані в них розрядні та категорійні словотвірні значення та набори словотворчих засобів, залучені до їхнього вираження, а завдяки цьому встановити активні на сьогодні способи структурування вже відомих, вербалізованих у лексиконі понять. Особливу цікавість для дослідників українського лексикону становить тематичний спектр поповнюваних новотворами гнізд, адже їх разом з базовими одиницями нових гнізд можна розглядати як складники активного лексикону, того його шару, який є найбільш вживаним, запотребованим носіями мови. Саме такі номінативні одиниці прийнято вважати так званими «ключовими словами доби». Ось, наприклад, які нові словотвірні пари, ланцюжки та парадигми поповнили за останні

38 Д.В.Мазурик фіксує прикметник *чорний* у новому метафоризованому значенні «підпільний, нелегальний, незаконний» у складі словосполуки *чорний ринок*, пор. також розмовне *чорний нал* «незаконна, не оформлена належним чином готівка», скальковане з рос. *черный нал*=черная наличность, черные наличные деньги.

10-15 років гніздо від слова *Україна*[39]. За матеріалами згаданого вище генерального реєстру на кінець 80-х років минулого століття воно містило 34 простих та складних слова. [40][41]

Україна→	українець→	*україн-чик*		
		україн-(я)		
		анти-українець		
		недо-українець		
		нью-українець		
		суржик-о-їнець		
		чухра-їнець →		
		брат-українець[40]		
		русин-українець		
	українізація →	*де-українізація*		
		ре-українізація		
		українізувати →	українізуватися	
			українізований →	*дез-українізован-ість*
				неукраїнізований[41]
	українізм			
	україніка			
	україн-ікум			
	україніст			
	україністика			
	українка →	україночка		
		жінка-українка		
	україн-оїд			
	українство			
	україн-чук			
	україн-н(ий) →	українн-іш(ий) →	*най-українніш(ий)*	
		українн-о		
	український →	*не-український*		
		українськ-ість		
		по-українськи		
		по-українському		
		україн-о-мов-н(ий) →	*україно-не-мовний*	
		українськ-о-мов-н(ий)		
		україн-о-німий		
		україн-о-чит-н(ий)		
		староукраїнський		
		мов-би-україн-ськ(ий)		
		укр-авіація		
		укр-бойовик		
		укр-держ-інстанція		
		укр-детектив		
		укр-інж-бат		
		укр-міщанія		
		укр-пол-бат		
		укр-рок		
		укр-становище		

39 Світлим курсивом виділено нові лексеми, не засвідчені українськими словниками радянської доби; у нових лексемах дефісами відокремлюємо словотворчі засоби. Нові лексеми черпаємо з уже згаданих вище праць Д.В.Мазурик, Ж.В.Колоїз, Г.М.Віняр та Л.Р.Шпачук, О.А.Стишова, Г.Б.Мінчак, а також з власної картотеки неолексики, зібраної за матеріалами сучасної української публіцистики та есеїстики. Склад старого гнізда подаємо за матеріалами згаданого вище генерального реєстру слів МСФ.

40 Активність творення й побутування в мові подібних юкстапозитів засвідчує „Частотний словник сучасної української художньої прози". Включення до складу гнізд таких слів, як і створених за високопродуктивною моделлю складних прикметників на зразок *польсько-український, українсько-російський*, дає змогу відтворити в повному вигляді картину реалізації в українській мові словотвірного потенціалу слова *Україна*.

41 Такі слова, як *неукраїнізований* та подане нижче *українніший*, належать до не зовсім нових для українського лексикону, а до відновлених або введених з індивідуально-авторського до загального вжитку: перше вміщено в 2-му томі «Російсько-українського словника» за редакцією А.Кримського та С.Єфремова (К., 1932), а друге належить перу Лесі Українки і відоме з її листів до Ольги Кобилянської («Ото вже надивитеся на Україну, українніщої ніде немає", – писала Леся Україн-ка, запрошуючи Ольгу Кобилянську відвідати Полтавщину). Подібні активізовані лексеми називають внутрішніми запо-зиченнями або внутрішніми входженнями, які відбуваються в межах системи певної мови і становлять наслідок її внутрішньої динаміки [Котелова 1978: 22; Мазурик 2002: 8].

	україн-іщати	
	анти-український →	*антиукраїн-ств(о)*
	пан-україн-ізм	
	про-україн-ськ(ий) →	*проукраїнськ-и*
	роз-україн-ювати	
	україн-о-виховання	
	україн-о-жер-0 →	*україножер-ськ(ий)*
	українознавство →	*українознав-ець*
	україн-о-зневаж-ець	
	україн-о-канадець	
	україн-о-лог-0	
	україн-о-ненависник →	*українонен ависниц-тв(о)*
	україн-о-розбудова	
	україн-о-творення →	*українотвор-ч(ий)*
	україн-о-центр-изм	
	українофіл →	українофільство українофільський
	українофоб →	українофобство українофобський
	україн-о-цид-0	
	україн-о-ментальн(ий) →	*українментальн-ість*
«Вперед, Україно!» →	*вперед-україн-ець*	
«Наша Україна» →	*наш-о-україн-ець*	
«Нова Україна» →	*ново-україн-ець* всеукраїнський західноукраїнський південноукраїнський північноукраїнський східноукраїнський українсько-російський польсько-український	
Разом:	95 слів	

Рис. 7. Зміни в складі гнізда від слова *Україна*

Як бачимо, склад аналізованого гнізда можна поповнити 47 лексемами, не зареєстрованими словниками радянської доби. Переважна більшість з них має підсилену оцінність, як позитивну, так і негативну. До того ж, словотвірна будова таких новотворів, як *українонімий, українонемовний, україночитний,* суперечить правилам української дериваційної граматики, згідно з якими основа **-мовн(ий)** в композитах є неваріабельною і виконує роль категоризатора, а не специфікатора номінацій. З огляду на це навряд чи такі нові слова ввійдуть до реєстрів нормативних академічних словників. Разом з тим такі новотвори засвідчуючи варіабельність основи **-мовн(ий)**, підкреслюють в такий спосіб важливість вираженого нею значення «ознака особи за її здатністю мовити або читати по-українському». Завдяки таким неолексемам утворено нові семантичні опозиції

складних прикметників за інтегральною ознакою, вираженою цією основою, пор.: *україномовний:українонімий, українонемовний* або *україномовний : україночитний*. Фіксація таких образних, оцінних номінацій у неологічному словнику унаочнює нові можливості словопороджувального механізму сучасної української мови. Низка неолексем з кінцевою серійною основою **-мовн(ий)** вказує на активізацію їхнього творення на базі словосполук «головний іменник *мова*+залежний іменник в атрибутивній функції», наприклад: *вивіскомовний, снобомовний*. За даними нашого генерального реєстру, складних прикметників з другою основою **-мовн(ий)** у ньому налічується 39; з них лише 2 композити мають першу іменникову основу. Проте базові їхні словосполуки містять дієслово *мовити*, а не іменник *мова*, відповідно, й залежні іменники виконують при такому дієслові не атрибутивну, а об'єктну чи інструментальну функцію, пор. : *правдомовний* «який мовить правду» і *радіомовний* «який мовить за допомогою радіо».

Неологічні словники гніздового типу подаватимуть корене- або основозорієнтовані комплекси нової української лексики. Інший аспект неологізації сучасного українського лексикону представляють *комплекси афіксо-* або *формантозорієнтовані*, які також повинні стати об'єктом опрацювання в неологічних словниках. Подібні комплекси об'єднують неолексеми, створені за спільною моделлю. Отже, всі вони містять спільний словотворчий засіб, формант – афікс (у простих словах), основу або слово (у складних словах). Вивчення складу таких комплексів спільноструктурних неолексем дає можливість виявити явища, що перебувають у полі пильної уваги суспільства, важливі для його сьогодення, а також з'ясувати спектр засобів, залучених до їхньої мовної категоризації. Наприклад, високу продуктивність в останні роки засвідчила в слов'янських мовах взагалі[42] і в українській мові, зокрема модель творення іменників на позначення процесів та їхніх результатів за допомогою суфіксів **-изація/-ізація/-їзація**, пор. такі новотвори, як: *бартеризація, партизація, політизація, спонсоризація; балканізація, баналізація, зомбізація, маргіналізація, офіціалізація, ритуалізація, сакралізація*. За правилами дериваційної граматики української мови основи іншомовного походження тяжіють до іншомовних суфіксів. Порушення цього припису, творення дериватів-гібридів, в яких основа питома, а суфікс іншомовний, спричинює появу оцінних номінацій, здебільшого з яскравою пейоративною семантикою, наприклад, *гривенізація, жебракізація, колгоспизація, кучмізація (кучманізація), лівизація, малоросіянізація, перевертнізація, тінізація*[43]. Безумовно, новотвори з метафоризованою або спеціалізованою семантикою, так само як і лексеми з основами, що вимагають від користувачів словника додаткових «фонових» (культурних, політичних, історичних відомостей)

[42] Пор. показову щодо цього назву розділу О.А.Земської «Активність найменувань процесів (іменники на **–изаций-**)» у колективній монографії «Російська мова кінця XX століття (1985-1995)» (М., 2000, 2-е вид.). Різноманітні новотвори, проаналізовані авторкою, підтверджують її висновок про те, що в сучасній російській мові «кожна нова суспільно важлива подія породжує абстрактне ім'я на **–изация**». Таке ж спостереження ще на початку 60-х років зробив М.В.Панов. Переважно ця номінація становить процесуальний іменник, не співвідносний з дієсловом. Див. докладніше в [Земская: 2000 107-108].

[43] До створення таких оцінних номінацій-гібридів спричинюється не лише поєднання питомої основи та іншомовного форманта, а й, навпаки, сполучення з питомим формантом основи іншомовного походження, напр.: *брендятина* (пор. з *бренд* «престижна торгова марка» від англ. *brand* «заводське клеймо, маркування, серійний номер (нанесений на продукт)»), *кліписько* (від англ. *to clip* «вирізати») або *кіндерча* (приклад зі словника Ж.В.Колоїз, пор. з нім. *kinder* «діти»), *сейшенити* (від англ. *session* з вихідним значенням «зібрання, сесія, зустріч», а в професійному мовленні комп'ютерників – зі спеціалізованим значенням «сеанс роботи користувача із системою»), *фуршетити* (від франц. *fourchette* «виделка»), приклади з праці О.А.Стишова.

потребують в такому неологічному словнику пояснень для увиразнення їхньої внутрішньої форми. Можливо, в статті словника до подібних словотвірних рядів слід задавати категорійне значення словотворчої моделі, за якою сформовані такі деривати. На його тлі виразнішими стануть механізми і конкретні прийоми зрушень у семантиці окремих новотворів-членів таких рядів. Так, за наявності спільного категорійного словотвірного значення виразні семантичні розходження між рядами слів з різним типом твірних основ: *кучмізація (кучманізація), лукашенкізація, суркісизація* та *арабізація, балканізація, в'єтнамізація, сербізація*.

Побудова словотвірних рядів, у свою чергу, відкриває перспективу для формування складніших формантоцентричних комплексів новотворів – сукупностей словотвірних рядів дериватів, що мають спільне категорійне значення. І. І. Ковалик свого часу для найменування комплексів таких похідних, які належать до однієї частини мови і мають спільний характер співвідношення з твірною одиницею, використовував термін *словотвірний клас* [Ковалик 1979: 37]. Принципи побудови комплексів суфіксальних похідних зі спільним словотвірним значенням – *словотвірних полів* – розробляв у своїх працях Г. С. Зенков [Зенков 1963, 1969]. Зіставлення таких рядів уможливлює не лише з'ясування ступеня активності тієї чи іншої словотворчої моделі для реалізації спільного словотвірного значення, а й дослідження самої дії словопороджувального механізму мови, встановлення правил вибору того чи іншого форманта, їхніх пріоритетів у вираженні певних словотвірних значень неолексем. Крім того, матеріали такого неологічного словника дадуть інформацію, важливу для з'ясування співвідношення різних тенденцій поповнення складу сучасного українського лексикону, передусім протилежних тенденцій його інтернаціоналізації чи націоналізації. Скажімо, для поданих вище іменників зі значенням опредметненої дії та її результатів показовим щодо прояву зазначених тенденцій є зіставлення з рядами слів, особливо, спільнокореневих, з тим же значенням, вираженим питомим українським суфіксом **-нн(я)**. За нашими спостереженнями, появі слів з питомим суфіксом на відміну від слів із суфіксами **-изація/-ізація/-їзація** обов'язково передує творення відповідного дієслова, пор. : *зомбі* → *зомбізація* і *зомбувати* → *зомбування, політика* → *політизація* і *політизуватися* → *політизування*.

Розглянуті вище комплекси ґрунтуються на інтегральних ознаках форми нових слів. Проте для пізнання закономірностей творення сучасної україномовної «картини світу», з'ясування принципів мовної категоризації нових понять або нових аспектів понять, уже відомих, потрібні неологічні словники ідеографічного або тематичного типу. У таких словниках неолексеми подаватимуться в складі певних поняттєвих груп і, ширше, полів за наявністю спільних компонентів в їхній семантичній структурі. Зібрані в межах таких об'єднань різнокореневі і різноформантні нові слова створюватимуть в цілому спектр можливих способів мовної категоризації спільного для всіх них поняття, подаватимуть сукупність словотворчих моделей і конкретних засобів, залучених до його позначення. Матеріал для таких неологічних словників передусім подає лексика для відображення різних функціональних властивостей так званих «ключових слів доби», які позначають явища і поняття, що перебувають у фокусі соціальної уваги» [Земская 2000: 92]. Для сучасного українського лексикону до таких активно розроблюваних «ключових слів», безперечно, належить концепт *Україна* з його синонімами

різної оцінної якості *ріднокрай, кучманістан, Голопупія, Азіопа* (*Азі[я]+[Євр]опа*), *Хохляндія, Малоросія* (див. цікавий матеріал щодо цієї проблеми в [Брага 2002]). Категоризацію цього концепта в неолексемах, а їх з основою **україн-** разом з новими синонімами у нашій картотеці налічується на сьогодні 150, можна в ідеографічному словнику узагальнити у вигляді предметного фрейма, або поняттєвої сітки. Окремі його розділи – слоти та підслоти, - відображатимуть аспекти розроблення цього поняття, актуалізовані в лексичних та словотвірних значеннях неолексем з основою-домінантою **україн-**. Переважна більшість цих неолексем має оцінні конотації. Деталізація складу слотів та їхнього наповнення залежатиме від обраного способу категоризації слова-домінанти фрейма, яке становить базовий мовний корелят категоризованого поняття. Ось, наприклад, які нові аспекти в опрацюванні значення «представник корінного населення України, взагалі громадянин, житель України» можна простежити в неолексемах з основою **україн-** та їхніх синонімах залежно від ставлення позначеної особи до української державності, історії, мови та культури України.[44] [45]

Терм	Слот	Зміст слота
УКРАЇНА	1. українець, взагалі громадянин, мешканець України	-[44]
	1. 1. Ознаки за ставленням до концепта в цілому	
	1. 1. 1. Настроєний патріотично (з погляду осіб інших політичних переконань – понад міру)	*проукраїнський→проукраїнськи*= [45] *ультрапатріот, суперпатріот, надпатріот, самостійник: усамостійнити, усамостійнення незалежник: унезалежнитися, новон*езалежний
	1. 1. 2. Настроєний непатріотично до концепта в цілому	*українчук, україноїд, антиукраїнець, недоукраїнець, українозневажець, українонен*ависник→ *українонен*ависництво, *українож*ер→*українож*ерство, *українож*ерський= *недопатріот, якоїзволитенаці*ональності
	1. 2. Ставлення до мови (як ознака особи)	
	1. 2. 1. Знання, повага	*україномовний, україночитний= братомовець, рідно*вір
	1. 2. 2. Незнання (або недостатнє знання), неповага як ознака особи і суспільне явище, процес	*суржикоїнець,україноне*мовний,*україноні*мий =*суржикомовний, суржиконосій, німоязичник, ігнорант (рідного слова), німот*ерапія
	1. 3. Ставлення до культури, історії України (як властивість особи та як суспільне явище, процес)	
	1. 3. 1. Знання, повага (з погляду осіб інших політичних переконань – понад міру)	*український→ найукраїнніший, українно, українськість, українішати, україноментальний → україноменталь*ність, *україноцентризм, українов*ихования, *українороз*будова, *українотв*орення = *хуторянин, хуторянець: хуторянськість, хуторян*ство, *шароварник→ шароварщина, шароварництво→неошароварництво, пасічник→ пасічникувати →* пасічникування

[44] Відсутність нейтральних неолексем для мовної категоризації цього поняття свідчить про перебування цього концепта у фокусі уваги різних суспільно-політичних сил сучасної України, що неминуче підсилює потребу саме в оцінних номінаціях певних його аспектів.

[45] Знаком рівняння відокремлюємо синоніми слів з коренем **україн-**; стрілкою з'єднані слова з безпосереднім мотиваційним зв'язком, двокрапкою – спільнокореневі деривати, які перебувають в опосередкованих мотиваційних відношеннях.

	1. 3. 2. Незнання, неповага	*неукраїнський,антиукраїнський→ антиукраїнство, дезукраїнізованість, україноцид, розукраїнювати = шовінофренік,* *манкурт → манкуртизація, манкуртизм, манкуртівство, манкуртство, манкуртизуватися, манкуртуватися, зманкуртитися,* *зманкуртіти →зманкуртілий, по-манкуртськи, манкуртопарламентар,* *зомбованоманкуртський,* *кланово-манкуртський* *мамлюк → мамлюківство, омамлючений, яничар → яничарство, з'яничаритися*, нікомуненалежність

Рис. 8. Зразок статті до концепта *Україна* в неологічному словнику ідеографічного типу

Наявність у концепта *Україна* синонімів спонукає до розроблення більш складної структури фрейма. Вищеподані синоніми *ріднокрай, кучманістан, Азіопа, Хохляндія, Малоросія* з властивими їм власними поняттєвими сітками можуть становити в такому словнику окремі статті, пов'язані відношенням належності до спільного концепта. У свою чергу, концепт *Україна*, перебуває в гіпо-гіперонімічних зв'язках з концептом *держава*, також активно опрацьовуваним у сучасній українській мові. Цікаву поживу для роздумів про тенденції категоризації концептів *Україна, держава, батьківщина* дають письменницькі ідіолекти. За останні роки для збирання й осмислення цього матеріалу чимало зробили українські лінгвостилісти. Зокрема, О. Є. Клєщова детально проаналізувала лексичні макрополя-мовні кореляти цих концептів у публіцистиці Івана Багряного [Клєщова 2003: 12-13]. Вона виявила цілу низку індивідуально-авторських лексем, що реалізують в ідіолекті Івана Багряного опозицію концептів справжня-несправжня Україна, пор. : *ласкава мати Батьківщина, Своя Хата* і *дике поле (дикий степ), долина сліз і страждань, юдоль сліз і народного горя, соборна колонія, фальсифікат, загримоване «під матір» солом'яне комуністичне, партійне опудало* тощо. Отже, головним завданням для вироблення моделі ідеографічного словника нової лексики, як і будь-якого словника такого типу, є вироблення зведеної (синоптичної) схеми таких понять, яка й становитиме основу для впорядкування нової лексики. Без сумніву, для надання тій чи іншій лексемі статуса «ключового слова доби», особливо в оновлюваних шарах лексикону, вкрай потрібні показові бази українських текстів різних функціональних стилів, як письмові, так і усні, а також створені на їхній основі різнотипні частотні словники. На сьогодні методики створення таких словників вже апробовані на текстах української художньої літератури та публіцистики (див. : згаданий вище «Частотний словник сучасної української художньої прози», а також частотний словник сучасної української публіцистики: [Грязнухіна/Дарчук 1996]).

Наскільки життєздатні нові номінації, покаже час. Можливо, деякі з них так і залишаться словами «на злобу дня», номінаціями-«одноденками». Проте ми глибоко переконані в тому, що завдання неологічного словника як диференційного, так і інтегрального типу – якомога повніше зафіксувати такі факти мовної діяльності сучасного суспільства, життя сучасної української мови в усій його повноті та строкатості. На нашу думку, призначення неологічного словника на відміну

від словника нормативного, академічного типу або словника активної лексики полягає насамперед у моделюванні рухомої матерії сучасної української мови, унаочненні тих засобів, які беруть участь в реалізації її словопороджувального потенціалу, виявляють найбільшу активність і продуктивність в сучасній українській номінації. Пропонована для обговорення концепція серії неологічних словників інтегрального типу передбачає створення таких моделей «збирання» нової лексики, які б унаявнили спектр категорій, розрядів, груп слів, що зазнають нині оновлення, виявили б ті моделі номінації, конкретні мовні засоби, що беруть активну участь у цьому процесі. Панорама динаміки сучасного українського лексикону, відображена в словниках такого спрямування, безперечно, дасть новий потужний поштовх для теоретичного вивчення його будови та закономірностей функціонування, для вироблення надійних і виважених практичних рекомендацій щодо його гармонійного розвитку.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике / Под ред. А. Н. Баранова и Д. О. Добровольского. – М. : Азбуковник, 2001. – Изд. 2-е, испр. и доп.
2. **АУТС**: Пройдаков Е. М. , Теплицький Л. А. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. – К. : СофтПрес, 2006. – 824 с. – Вид. 2-е, доп. і доопрац.
3. **ВЗОС**: Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К. , Ірпінь: Перун, 2003.
4. **ВТССУМ**: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. , Ірпінь: Перун, 2007. – 3-є вид.
5. Віняр Г. М. , Шпачук Л. Р. Словник новотворів української мови кінця ХХ століття. – Кривий Ріг. – 2002. – Вип. 2.
6. Войналович О. , Моргунюк В. Російсько-український словник наукової і технічної мови: Термінологія процесових понять. – Київ: Вирій, 1997.
7. Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) / За ред. А. П. Грищенка: Монографія. – Рівне: Наук. -видав. центр «Перспектива», 2004. – С. 94-523.
8. Всесвіт
9. **ДТ:** газета «Дзеркало тижня»
10. Діалог: Новини для абонентів UMC
11. Дядечко Л. П. Нове у російській та українській мовах. Крилаті слова. – К. : 2001. – Ч. 1. А-Г.
12. Етимологічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1982, т. І. ; т. IV – К.: Наук. думка, 2003.
13. Забужко О. Хроніка від Фортінбраса: Вибрана есеїстика 90-х. – К. , 1999.
14. Забужко О. Репортаж із 2000-го року. – К. , 2001.
15. Часопис «Ї».

16. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. – Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002.

17. Клименко Н. Ф. , Карпіловська Є. А. , Карпіловський В. С. , Недозим Т. І. Словник афіксальних морфем української мови. – Київ: Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 1998.

18. Колоїз Ж. В. Тлумачно-словотвірний словник оказіоналізмів. – Кривий Ріг, 2003.

19. Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка / A Concordance to the Poetic Works of Taras Shevchenko. – I-IV тт. – Edmonton-Toronto, 2001.

20. Коссак О. М. , Маньковський С. Л. Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки. – Л. : Світ, 1991.

21. Критика, 2005. Ч. 1.

22. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. – М. : Рус. язык, 2000, 2-е изд. , доп.

23. Кур'єр Кривбасу

24. Лексика поетичних творів Івана Франка. – Л. : ЛДУ, 1990.

25. **ЛУ:** газета «Літературна Україна»

26. Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник довідник. – Л. : Світ, 2002.

27. Мокиенко В. М. , Никитина Т. Г. Толковый словарь языка Совдепии. – СПг. , 1998.

28. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983-2003): Словник. – Харків, 2004.

29. Нелюба А. , Нелюба С. Лексико-словотвірні інновації (2004-2006): Словник. – Х. : Майдан, 2007.

30. **НЛ:** «Нерви ланцюга»: 25 есеїв про свободу. – Л. : ВПК «Глобус», 2003.

31. Ожегов С. И. Словарь русского языка. – М. , 1975, вид. 10-е стереотип.

32. Оліфіренко Л. В. Словник поетичної мови Василя Стуса (рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори). – К. , 2003.

33. **ПіК:** журнал «Політика і культура»

34. Російсько-український математичний словник. Укл. Ф. С. Гудименко, І. Б. Погребиський, Г. Н. Сакович, М. А. Чайковський. Харків: Основа, 1990. 2-е вид.

35. Російсько-український словник наукової термінології: У 3 т. – Т. 1. – Суспільні науки. – К.: Наук. думка, 1994. – 600 с. ; Т. 2. – Біологія. Хімія. Медицина. – К. : Наук. думка, 1996. – 660 с. ; Т. 3. – Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос. – К.: Наук. думка, 1998. – 892 с.

36. Рудь О. М. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників. – Суми, 2001.

37. **РУСІС**: Російсько-український словник іншомовних слів / Укл. Т. П. Мартиняк. – Х.: Прапор, 1999.

38. **СЖ**: Російсько-український словник / За ред. В. В. Жайворонка. – К.: Абрис, 2003.
39. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник. – К.: Рад. школа, 1985.
40. **СІС 2000**: Словник іншомовних слів / Уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с. – (Словники України).
41. **СІС 1974**: Словник іншомовних слів за ред. О. С. Мельничука. – К. , 1974.
42. **СКЄ**: Російсько-український словник за ред. А. Ю. Кримського та С. Єфремова. – К. , 1927-1932. – Т. 1-3.
43. Словник чужомовних слів / Уклад. І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калишевський, М. Трохименко. – Х. , 1932.
44. Словничок лексикографічно не зареєстрованих українських слів гібридної структури / Уклад. Г. В. Скляніченко та В. К. Чернецький. – Кіровоград, 1986.
45. Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология / Л. М. Баш, А. В. Боброва и др. 2-е изд. стереот. – М. : Цитадель, 2001.
46. **ССІС**: Сучасний словник іншомовних слів / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006.
47. Ставицька Л. Короткий словник жарґонної лексики української мови. – К. : Критика. – 2003.
48. **СУМ**: Словник української мови: В 11 т. – К. : Наук. думка, 1970-1980.
49. **СУть:** журнал «Сучасність»
50. Толковый словарь русского языка конца XX в. : Языковые изменения» / Под ред. Г. Н. Скляревской. – СПг. , 2000.
51. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. – М. , 2000.
52. Український орфографічний словник. / За ред. Л. М. Полюги. – К. , 2002.
53. **УМ:** газета «Україна молода»
54. **УУ:** журнал «Урок української»
55. Юганов И. , Юганова Ф. Словарь русского сленга: Сленговые слова и выражения 60-90-х годов / Под ред. А. Н. Баранова. – М.: Метатекст, 1997.
56. Slovník koreňových morfém slovenčiny / Hlav. red. M. Sokolová, M. Ološtiak, M. Ivanová. – Prešov: Filozof. fak. Prešov. univ. v Prešove, 2005.

Література

1. Аврамова Ц. Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век. – Sofia: Heron press, 2003.
2. Алаторцева С. И. Проблемы неологии и русская неография. – Автореф. дис. … д-ра филол. наук. – СПб. , 1999.
3. Арапова Н. С. Кальки в русском языке послепетровского периода: Опыт словаря. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 2000.

4. Брага І. І. Мовна репрезентація образу держави у пресі України (кінець 1970-х-початок 2000-х років). – Автореф. дис. … канд. філол. наук.– К. , 2002.

5. Братаніч О. В. Лінгвостилістика епістолярію Г. П. Кочура (на матеріалі листування 60-80-х рр. ХХ століття). – Автореф. дис. … канд. філол. наук.– К. , 2004.

6. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія сучасної української мови. – Київ: Пульсари, 2004.

7. Возний Т. М. Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською. – Львів: Вид-во Львів. держ. ун-ту «Вища школа», 1981.

8. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) / За ред. А. П. Грищенка: Монографія. – Рівне: Наук. -видав. центр «Перспектива», 2004.

9. Гнатюк Л. Реактивація лексико-семантичних засобів як джерело поповнення словникового складу сучасної української літературної мови // Мовні і концептуальні картини світу. – К. , 2004. – Вип. 11. – Кн. 1. – С. 101–105.

10. Гутшмидт К. Общие тенденции и специфические формы их представления в современных славянских языках // Jazykovedný časopis. – 1998. – № 49/1–2. – S. 15–26.

11. Гутшмидт К. Словообразовательные новации (преморфемные дериваты) в славянских языках с точки зрения когнитивной лингвистики // Procesy innowacyjne w językach słowiańskich. – Warszawa: Slawist. ośrodek wydawn. , 2003. – S. 63–76.

12. Ґрещук В. В. Український відприкметниковий словотвір. – Івано-Франківськ: Плай, 1995.

13. Дарчук Н. П. , Грязнухіна Т. О. Частотний словник сучасної української публіцистики // Мовознавство. – 1996. - № 4–5. – С. 15–18.

14. Дубичинский В. В. Основные принципы неографии // «Slowa, slowa, slowa»… w komunikacji językowej. Pod red. M. Grabskiej. – Gdańsk, 2000. – С. 61–68.

15. Ершов А. П. Машинный фонд русского языка: Внешняя постановка // Машинный фонд русского языка: идеи и суждения. – М. : Наука, 1986. – С. 7–12.

16. Єрмоленко С. Я. Публіцистичний стиль // Українська мова:Енциклопедія. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 2-е вид. – С. 539–540.

17. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства // Русский язык в конце ХХ столетия (1985-1995) / Под ред. Е. А. Земской. – М. : Языки рус. культуры, 2000. – 2-е изд. – С. 90–141.

18. Земская Е. А. Клише новояза и цитация в языке постсоветского периода // Е. А. Земская. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь. – М. : Языки славян. культуры, 2004. – С. 533–545.

19. Земская Е. А. Окказиональные и потенциальные слова в словообразовании // Актуальные проблемы русского словообразования. I. Самарканд, 1972. – С. 19–28.

20. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. – М. : Наука, 1992.

21. Зенков Г. С. Вопросы теории словообразования. – Фрунзе: Изд-во Киргиз. гос. ун-та, 1969.

22. Зенков Г. С. О словообразовательных типах с суффиксами –щик, -ник и их взаимодействии в современном русском языке // Развитие современного русского языка. – М, 1963. – С. 136–144.

23. Зіневич Л. В. Мовна майстерність Миколи Зерова. – Автореф. дис. … канд. філол. наук. – К. , 2002.

24. Исаченко А. В. К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков // Slavia. – 1958. – № 27. – С. 334–352.

25. Ілик Т. Абревіатури та похідні від них у комп'ютерному слензі // Лінгвістичні студії. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. ІІ. – С. 388–394.

26. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я». – К. : Академія, 2001.

27. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М. : Наука, 1981.

28. Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С. 3–8.

29. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М. : Наука, 1987.

30. Карпіловська Є. А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: регулятори системної рівноваги // Динаміка та стабільність лексичних і словотвірних систем слов'янських мов: Зб. темат. блоку на XIV Міжнар. з'їзді славістів (Охрид, Македонія). – К. : Наук. -видавн. центр Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського, 2008. – С. 3–22.

31. Карпіловська Є. А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики. – Донецьк: Юго-Восток, 2003.

32. Карпіловська Є. А. Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проект серії словників нової української лексики) // Українська мова. – 2004. – № 3. – С. 3–29.

33. Карпіловська Є. Ігрова стихія в сучасній українській мовотворчості // Лінгвістичні студії. – Донецьк, 2004. – вип. 12. – С. 244–247.

34. Карпіловська Є. А. Конкурування варіантних номінацій як вияв тенденцій розвитку лексикону: регулятори рівноваги // Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту. Зб. до ювілею проф. А. П. Загнітка. – Донецьк, 2004. – С. 122–132.

35. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація. – Київ: Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 1999.

36. Карпіловська Є. А. , Карпіловський В. С. Суфіксальна частина // Клименко Н. Ф. , Карпіловська Є. А. , Карпіловський В. С. , Недозим Т. І. Словник афіксальних морфем української мови. – К. : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 1998. – С. 65–434.

37. Кислюк Л. Нові тенденції у творенні іменників-назв осіб сучасної української мови // Актуальні проблеми українського словотвору. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 217–225.

38. Кислюк Л. Особливості творення і функціонування абревіатур та їхніх дериватів у мові преси // Мовні і концептуальні картини світу. – К. , 2004. – вип. 11. – кн. 1. – С. 187–190.

39. Клєщова О. Є. Мова публіцистики Івана Багряного. – Автореф. дис. … канд. філол. наук. – К. , 2003.

40. Клименко Н. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови // Українська мова. – 2003. - № 3–4. – С. 83–105.

41. Клименко Н. Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови. – Київ: Наук. думка, 1973.

42. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. – Київ: Наук. думка, 1984.

43. Клименко Н. Ф. Потенційне слово // Українська мова: Енциклопедія. – К. : Вид. -во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 2-е вид. – С. 511.

44. Клименко Н. Ф. , Карпіловська Є. А. , Даниленко Л. І. Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов'янських паралелей // Мовознавство. – 2003. – № 2–3. – С. 96–111.

45. Клименко Н. Ф. , Карпіловська Є. А. та ін. Морфемно-словотвірний фонд української мови як дослідницька та інформаційно-довідкова система // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 41–50.

46. Коваленко Б. Словотвір субстантивних аугментативів // Актуальні проблеми українського словотвору. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 209–217.

47. Ковалик І. І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1958. – Ч. 1.

48. Ковалик І. І. Вступ // Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 5–56.

49. Коломієць В. Т. Розвиток лексики слов'янських мов у післявоєнний період. – К. : Наук. думка, 1973.

50. Корольова А. В. Лінгвопоетичний і наративний коди інтимізації в художньому тексті (на матеріалі української та російської прози другої половини XIX – першої половини XX століть). – Автореф. дис. … д-ра філол. наук. – К. , 2003.

51. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: Формування і розвиток категорії оцінки. – Л. : Вид-во Львів. нац. ун-ту імені І. Франка, 2000.

52. Котелова Н. З. Неологизмы // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 331.

53. Котелова Н. З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов //Новые слова и словари новых слов. – Ленинград: Наука, 1978. – С. 5–26.

54. Коць Т. А. Функціональний аспект лексичної норми в засобах масової інформації (на матеріалі газет 90-х років ХХ ст.) – Автореф. дис. … канд. філол. наук. – К. , 1997.

55. Кочерга О. , Непийвода Н. Про заповнювання прогалин у термінологічних словотворчих ланцюжках // Українська термінологія і сучасність. – К. , 2001. – С. 182–185.

56. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи // Русский язык конца ХХ столетия (1985-1995). – 2-е изд. – М. : Языки рус. культуры, 2000. – С. 384–408.

57. Кубайчук В. Хронологія мовних подій в Україні (зовнішня історія української мови). – К. : «К. І. С. », 2004.

58. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. – К. : Книгоспілка, 1925. – 2-е вид.

59. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. – М. : Языки славян. культуры, 2004.

60. Лукашанец А. Працесы інтэрнацыяналізацыі ў рускай, беларускай і ўкраінскай мовах // Słowotwórstwo/Nominacja. – Red. nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck, Opole: Uniwers. Innsbruck, Uniw. Opolski. – С. 59–77.

61. Лукашанец А. Тэндэнцыя да нацыяналізацыі ў рускай, беларускай і ўкраінскай мовах // Słowotwórstwo/Nominacja. – Red. nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck, Opole: Uniwers. Innsbruck, Uniw. Opolski. – С. 137–151.

62. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.). – Автореф. дис. … канд. филол. наук. – Л. , 2002.

63. Марчук Л. М. Інноваційні процеси в лексико-семантичній системі публіцистичного стилю сучасної української літературної мови // Лексико-граматичні інновації в сучасних слов’янських мовах. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 169–172.

64. Матезиус В. О потенциальности языковых явлений // В. Матезиус. Избранные труды по языкознанию. – М. : УРСС, 2003. – С. 3–31.

65. Мечковская Н. Б. Коммуникация на национальном языке и Интернет: семиотические и лингвистические проявления компьютерной экспансии // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. П. Кочергана. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 117–129.

66. Мінчак Г. Б. Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української преси 90-х років ХХ століття). – Автореф. дис. … канд. філол. наук. – К. , 2003.

67. Мокиенко В. М. Новая русская фразеология. – Ополе: Uniwers. Opolski, 2003.

68. Мокиенко В. М. Проблемы европейской фразеологической неологики // Новая фразеология в новой Европе. – Słowo. Tekst. Czas VI. – Greifswald, 2001. – С. 22–25.

69. Нещименко Г. П. Проявление тенденции экономии в номинации славянских языков. Восточно- и западнославянские языки. Языковая экономия как импульс динамики номинационной системы // Słowotwórstwo/Nominacja. – Red.

nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck, Opole: Uniwers. Innsbruck, Uniw. Opolski. – С. 288–306.

70. Полякова Т. М. «Атака *клонов*»: научно-технический прогресс и детерминологизация заимствований // Система і структура східнослов'янських мов. Зб. наук. праць. – К. , 2005. – С. 240–247.

71. Пономарів О. Д. Українське публічне мовлення з погляду лексико-граматичних норм // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. П. Кочергана. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 342–349.

72. Попова Т. В. , Рацибурская Л. В. , Гугунава Д. В. Неология и неография современного русского языка. – М. : Флинта; Наука, 2005.

73. Пустовіт Л. О. , Клименко Н. Ф. (2004). Оказіоналізм // Українська мова: Енциклопедія. – К. : Вид. -во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 2-е вид. – С. 432–433.

74. Радева В. Традиция и иновационост в съвремените словообразователни процеси // Българистични студии. – София: Университ. изд-во «Св. Климент Охридски», 2004. – С. 24–30.

75. Радзієвська Т. В. Мовні зміни, час і соціум у контексті глобалізаційних процесів // Мова і мовознавство в духовному житті суспільства. – К. : Видавн. Дім Дмитра Бураго, 2007. – С. 310–347.

76. Резанова З. И. Словообразующие возможности существительного: (На материале современного русского языка): Автореф. дис. … канд. филол. наук. – Томск, 1983.

77. Самойлова І. А. Процеси семантичної деривації в лексиці сучасної української літературної мови (на матеріалі неологізмів 70-90-х років XX ст.). – Автореф. дис. … канд. филол. наук. – К. , 1999.

78. Сербенська О. , Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем. – К. : Видавн. центр «Просвіта», 2001.

79. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку // Українська термінологія і сучасність. – К. , 2001. – Вип. IV. – С. 3–8.

80. Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979.

81. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. – Київ: Наук. думка, 2003.

82. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара. – К. : Наук. думка, 1991.

83. Сологуб Н. Мовний портрет Яра Славутича. – Вінніпег: Укр. Вільна Академія Наук, 1999.

84. Соссюр Ф. де. Мемуар о первоначальной системе гласных в индоевропейских языках // Соссюр де Ф. Труды по языкознанию. – М. : Прогресс, 1977. – С. 302–564.

85. Ставицька Л. О. Проблеми вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 55–68.

86. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). – К. : Видавн. центр КНЛУ, 2003.

87. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови XX століття. – Тернопіль: Астон, 2002.

88. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 33–39; Мовознавство. – 2003. – № 1. – С. 32–41.

89. Тараненко О. О. Неологізм // Українська мова: Енциклопедія. – К. : Вид. -во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 408-409.

90. Уорф Б. Л. Грамматические категории // Принципы типологического анализа языков различного строя. – М. : Наука, 1972. – С. 44–60.

91. Фурса В. Семантико-граматичне та словотвірне освоєння невідмінюваних імен. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2005.

92. Ханпира Э. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании // Развитие словообразования современного русского языка. – М. : Наука, 1966. – С. 153–166.

93. Чабаненко В. А. Норми словотворення і мовна експресія // Мовознавство. – 1980. – № 2. – С. 13–20.

94. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. – К. : Вища школа, 1984.

95. Шаповал О. В. Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80-90-х років XX століття. – Автореф. дис. … канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2003.

96. Шерех Ю. Ми і ми // Юрій Шерех. Поза книжками і з книжок. – К. , 1998. – С. 21–32.

97. Янко-Триницкая Н. А. Окказиональное словообразование // Н. А. Янко-Триницкая. Словоообразование в современном русском языке. – М. : Индрик, 2001. – С. 462–482.

98. Belentschikow R. Неузуальное словообразование: Восточнославянские языки // Słowotwórstwo/Nominacja. – Red. nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck, Opole: Uniwers. Innsbruck, Uniw. Opolski, 2003. – S. 249–261.

99. Bieder H. Культура речи: Восточнославянские языки. Словообразование и культура языка // Słowotwórstwo/Nominacja. – Red. nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck, Opole: Uniwers. Innsbruck, Uniw. Opolski. – S. 359–373.

100. Bralczyk J. O używaniu języka w polskiej polityce w latach dziewięćdziesiątych // Polszczyzna-2000 / Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci. – Kraków, 1999. – S. 201–215.

101. Buzássyová K. Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. – Bratislava: Veda, 1974.

102. Buzássyová K. , Martincová O. Neuzualni slovotvorba v zapadoslovanskych jazycich // Słowotwórstwo/Nominacja. – Red. nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck, Opole: Uniwers. Innsbruck, Uniw. Opolski, 2003. – S. 262–275.

103. Chruścińska K. O formacjach potencjalnych i okazjonalizmach // Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum, 1978. – C. 69–79.

104. Dokulil M. Tvořeni slov v češtine. I. Teorie odvozováni slov. – Praha: ČAV, 1962.

105. Jadacka H. System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000). – Warszawa: Wyd. nauk. PWN, 2001.

106. Klymenko N. F. , Karpilovs'ka E. A. Computer Morpheme-Word-Formative Database of the Ukrainian Language and Its Applications // Journal of Quantitative Linguistics. – 1994. – Vol. 1. – № 2. – P. 113–131.

107. Kořensky J. Metodologické problémy zkoumání proměn současných slovanských jazyků // Jazykovedný časopis. – 1998. – № 49/1–2. – S. 27–33.

108. Kurkowska H. Zapożyczenia semantyczne we współczesnej polszczyźnie // Z problemów współczesnych języków I literatur słowiańskich. – Warszawa, 1976. – S. 99–109.

109. Mannewitz C. Интернационализация и графика // Słowotwórstwo/ Nominacja. – Red. nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck: Univ. Innsbruck, Opole: Uniw. Opolski, 2003. – C. 127–133.

110. Markowski A. Jawne i ukryte nowsze zapożyczenia leksykalne w mediach // Język w mediach masowych. / Pod red. J. Bralczyka I K. Mosiołek-Kłosińskiej. – Warszawa: Upowszechnianie Nauki-Oświata «UN-O», 2000. – S. 96–111.

111. Martincová O. Obecná charakteristika lexikografického přístupu k neologizmům // Słowotwórstwo/Nominacja. – Red. nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck, Opole, 2003. – S. 34–39.

112. Ohnheiser I. Цель и концепция тома // Słowotwórstwo/Nominacja. – Red. nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck: Univ. Innsbruck, Opole: Uniw. Opolski, 2003. – C. 17–26.

113. Pisarek W. Język w mediach, media w języku // Język w mediach masowych / Pod red. J. Bralczyka I K. Mosiołek-Kłosińskiej. – Warszawa: Upowszechnianie Nauki-Oświata «UN-O», 2000. – S. 9–19.

114. Rosch E. Cognitive Reference Points // Cognitive Psychology. – 1975. – № 7. – P. 532–547.

115. Słowotwórstwo/Nominacja. – Red. nauk. I. Ohnheiser. – Innsbruck: Univer. Innsbruck; Opole: Uniwer. Opolski, 2003.

116. Smółkowa T. Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej. – Kraków, 2001.

117. Volmert J. Interlexikologie – theoretische und methodische Überlegungen zu einem neuen Arbeitsfield // Internazionalismen. Studien zur interlingualen Lexikologie und Lexikografie. P. Braun, B. Schaeder, J. Volmert (Hg.). – Tübingen, 1990. – S. 47–62.

118. Waszakowa K. Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny. – Warszawa: WUW, 2005.

119. Waszakowa K. Przejawy tendencji do internacjonalizacji w systemach słowotwórczych języków zachodniosłowiańskich // Słowotwórstwo/Nominacja. – Red. nauk. I. Ohnheiser. –Innsbruck: Univer. Innsbruck; Opole: Uniwer. Opolski, 2003. – S. 78–102.

РОЛЬ СЛОВОТВОРЕННЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ НОМІНАЦІЇ

II. 1. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови

Осново- і словоскладання належать до продуктивних способів словотворення української мови, застосування яких на всіх етапах її розвитку сприяло поповненню словникового складу. Однак використання їх у різні періоди має своєрідні риси, зумовлені появою нових слів у відповідь на соціальне замовлення, збільшенням запозичень-складних слів, засвоєння яких веде до виокремлення нових або зростання продуктивності вже відомих основ і залучення їх у процеси словотворення мови, подальшим згортанням словосполучень (серед них багатьох інтернаціоналізмів, які з'явилися в останні десятиріччя XX століття, типу *лазерна терапія – лазеротерапія, екологічна катастрофа — екокатастрофа*), термінізацією і детермінізацією загальнолітературної мови.

Усе це зумовлює необхідність подальшої систематизації нових слів, виявлення нових тенденцій у їхньому творенні, окреслення характерних рис композиції, юкстапозиції, абревіації упродовж кількох десятиліть розвитку української мови. Це стає можливим завдяки зіставленню реєстрів давніших і зовсім нових словників української мови, фіксації вживання складних слів у різних стилях літературної мови, зокрема публіцистичному, науково-технічному, художньому в дев'яностих роках XX століття.

Свого часу такий розгляд складних слів був здійснений за матеріалами словників української мови, опублікованих у сімдесяті-вісімдесяті роки [СУМ; СІС-85; СДПС; 22; 30]. Дослідження показало, що слова цього типу становили до десяти відсотків словникового складу мови [Клименко 1984, Клименко 1991].

За даними комп'ютерного морфемно-словотвірного фонду сучасної української мови» Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАНУ кількість композитів, юкстапозитів та абревіатур зросла і становить 13,4 % одиниць лексикону мови. Лексикографічні праці 1999-2002 рр. засвідчують подальше зростання кількості складних слів у сучасній українській мові [ОС, УОС]. Аналіз показує, що в динамічних процесах формування словникового складу мови композиція, юкстапозиція та абревіація нарощують свій словотвірний потенціал (згадаймо тут лише декотрі видання: газети «Голос України», «Літературна Україна», «Урядовий кур'єр», «Україна молода», «Метро», «Місто-передмістя», журнали «ПІК», «Сучасність», «Кадри», «Туризм»). Усе це підтверджує необхідність детальнішого розгляду процесів виникнення складних слів у сучасній українській мові.

Лексика сучасної української мови поповнилась останнім часом великою кількістю нових композитів. У їхньому складі продовжують зберігати продуктивність питомі: *новоритуальний, новоромантизм, новоукраїнці,* давно запозичені основи: *автовантажоперевезення, автомеблеперевезення, автовивіз, телеремонт, телевідеоремонт, телеслужба, телемагазин, телепродукт, телерадіопроект, телесюжет* і розвивають продуктивність новочасні запозичення.

Це основи-класифікатори, що визначають профіль базового, означуваного компонента складного слова. Так, порівняно з ОСУМ в Українському орфографічному словнику з'явилися нові слова з основою *соціо-*: *соціограма,*

оціокультура, соціокультурний, соціометрія, соціометричний, соціосфера. Порівняно з обома цими словниками в науковій та публіцистичній літературі виникли слова на зразок: *соціоекономічний, соціолект* (молодіжний), *соціоприродна* (система), *соціоцентричний*.

Зростає кількість основ-ідентифікаторів, що займають останню позицію в слові, виконують роль базового компонента композита і групують навколо себе парадигми лексем. Наприклад, до слів, що є гасловими в Інверсійному словнику української мови з основою *терапія* (зі значенням «лікування»): *бальнео-*, *вітаміно-, гідро-, геліо-, голко, дієто-, електро-, клімато-, механо-, озокерито-, органо-, парафіно-, психо-, радіо-, рентгено-, серо-, термо-, фаго-, фармако-, фізіо-, фіто-, фото-, хіміотерапія,* за останні два десятиліття додано іменники: *дельфінотерапія, кріотерапія, лазеротерапія, музикотерапія, хлорофітотерапія*. Компонент *-технологія,* що в ОСУМ зафіксований в складному іменникові *геотехнологія,* в новіших словниках трапляється в словах: *інтернет-технологія, кінотехнологія, мікротехнологія, нанотехнологія, фототехнологія*. У лінгвістичній термінології настільки зросла продуктивність основи *-онім* (виражає значення «назва» у словах *анонім, антонім, антропонім, етнонім, криптонім, омонім, псевдонім, топонім*), що її використовують у нових композитах *лінгвонім, фірмонім, поетонім* (ім'я в художній літературі), *поетонімічна традиція* і вже виділили в окреме слово *онім*(*и*).

Основи-класифікатори та основи-ідентифікатори продовжують засвідчувати аглютинативні тенденції в словопородженні української мови. Це виявляється, зокрема, в тому, що названі компоненти зі стандартно повторюваними значеннями нанизуються без змін у препозиції: *соціоекосистема, соціоекологія, соціопсихолог, гідроекологія, гідроколонотерапія, голкорефлексотерапія, магніто-лазеротерапія* або постпозиції до вже існуючого слова, пор. *електро-, літ-, радіо-, фотомонтаж* (засвідчені словниками 1985 р.) та *кіномонтаж* (у словниках 1999 р.) і *гіпсокартономонтаж* (2003 р.). Для тих із них, що є продуктивними, характерне зростання комбінаторики з іншими композитами, а також підвищення словотвірного потенціалу слів, до складу яких вони входять. Це виявляється у збільшенні афіксальних похідних від них. Прикладом може бути основа *гідро-*. На тлі слів, спільних для реєстрів ОСУМ та УОС, у яких вона займає першу препозицію до твірного: *гідроаеродинаміка, гідротермодинаміка, гідроаеромеханіка, гідроелектрометалургія, гідрольодоріз, гідротурбобудування,* в останньому з'явилися нові одиниці, що здебільшого належать до іменників: *гідробіонти, гідробіос, гідроген, гідрогенез, гідроізол, гідроізоп'єза, гідромагнезит, гідрометеор, гідрохвилі, гідроцефалія,* рідше – до прикметників: *гідроакумульований, гідромагнітний, гідромеханізований,* в поодиноких випадках – до дієслів: *гідролізуватися*.

Характерно, що серед іменників з компонентом *гідро-* помітно зросла кількість композитів-назв абстрактних дій, процесів, ознак: *гідроіндукція, гідрокрекинг, гідрометаморфізм, гідротропізм,* а також назв приладів: *гідровібратор, гідродвигун, гідрозамок, гідроблок, гідрозонд, гідроіндикатор, гідроінтегратор, гідроманіпулятор, гідропатрон, гідропідсилювач, гідропривід, гідропульсатор*.

До афіксальних похідних додані слова *гідроакустик, гідрофізик* (мотивовані відповідно іменниками *гідроакустика, гідрофізика*) та *гідромонтажник,* що може мати подвійну мотивацію і утворюватися від іменника *гідромонтаж* –

гідромонтажник або за аналогією – до слова *монтажник* (пор. *електромонтаж – електромонтажник – електромонтажниця* чи *монтаж – електромонтаж, гідромонтаж, монтажник – електромонтажник, гідромонтажник*).

Нарощує свій словотвірний потенціал основа *мікро-*. В УОС засвідчені *мікродіалект, мікроінтервал, мікрокаталог, мікрокатастрофа, мікрокнига, мікроконгломерат, мікроконфлікт, мікромодель, мікрорадіохвилі, мікрорепродукція*. Серед неологізмів з цією основою назв приладів *мікроватметр, мікровібратор, мікроіндикатор, мікромашина, мікрооб'єктив, мікроперемикач, мікропотенціометр, мікропривід, мікрорадіометр, мікрорезистор, мікротранзистор, мікрофільтр* значно більше, ніж назв абстрактних дій *мікрогравіювання, мікроскопування, мікроспалах*. На тлі одного афіксального похідного, що називає особу: *мікрохімік* (від *мікрохімія*), помітне продуктивне творення відносних прикметників. У новішому орфографічному словнику (УОС) до вже фіксованих в ОСУМ іменників додано *мікрокалькуляторний, мікроструктурний, мікросхемний;* зареєстровано нові пари слів: *мікрометеор, мікрометеорний, мікрометеорит, мікрометеоритний, мікросекунда, мікросекундний, мікросхема, мікросхемний*. В одному випадку такі похідні охоплюють ще й іменник-назву абстрактної ознаки: *мікрокапіляр – мікрокапілярний – мікрокапілярність*.

Часто питома і запозичена основа, зберігаючи часткову еквівалентність значення, активізують свої додаткові семи і їх використовують у словах, що є наслідком різних способів словотворення. Це, зокрема, стосується основ *само-* та *авто-*. Перша в композитах найпізнішого часу, що ще не ввійшли до словників літературної мови, характеризує абстрактні дії: *самоапробація, самовіднайдення, самозаборона, самоідентифікація, самонародження, самоозначення, самоокреслення, самопоневолення, самореалізація, самоформування*. Основа *само-* легко поєднується з прикметниками, здебільшого віддієслівного походження, оминаючи стадію мотивації дієслівно-іменниковими словосполученнями та їхнього згортання в слово. Інакше, такі слова утворюють за аналогією. У цих випадках основоскладання зближується з афіксацією: *самозроджений, самонадійливий, самопроникний, самостимульований*.

Щойно згадана питома основа *само-* успішно конкурує із запозиченою основою *авто-*. В одних випадках ця основа співвідносна з прикметником *автоматичний*: *автовідповідач, автогальмо, автодиспетчер, автозавантажувач, автосамоскид, автофокус* (у фотоапараті). В інших – з іменником *автомобіль*: пор. *автомобілерозвантажувач* та *автоаматор, автобудування, автовеломотогонки, автомотоаматор, автопарк, автосалон, автотехобслуговування* і новотвори *автокредит, автосервіс*. Іноді такі слова підкреслюють призначення автомобіля (автомобіль як цистерна, цементовоз тощо): *автоцистерна, автоводоцистерна, автотермоцистерна, автоцементовоз*.

Багато лексем з давно запозиченими основами утворюють опозитивні пари в терміносистемах, наприклад, на основі зіставлення явищ, процесів, предметів за величиною, обсягом, розміром або приладів, що вимірюють великі й малі за розміром об'єкти. Це лексеми з основами **макро-** (в складних словах співвідносна зі значеннями «великий, довгий») та **мікро-** (виражає значення «малий»). З ними синонімізуються відповідно основи **мега-**, **мегало-** (стосовно поняття «мільйон», ознак великий, грандіозний, велетенський), **максі-** (від максимальний) та

міні- (від мінімальний): *макроклімат –мікроклімат, макрокефалія – мікрокефалія, макроліт – мікроліт, мегават – мікроват, мегавольт – мікровольт, мегатрон – мікротрон, максі-мода – міні-мода, мегаспора,* те саме *макроспора*.

Серед слів, що доповнюють реєстри найновіших словників, у текстах трапляються слова: *макрографія, макрографічний, макроекономіка – мікроекономіка, макроекономічний, макроетнічний, макрокоманда, макро-* і *мікроконтекст, макро-* і *мікросередовище, макро-* і *мікроструктура, макро-* і *мікротопонім, макро-* і *мікрофонема, макрофотознімок, мікрогалактика, мікрокартина*. До них можна ще додати *міні-вірш, міні-блок, міні-АТС, міні-група, міні-модуль, міні-пивзавод, міні-техніка, мегалото, мегамісто, мега-тенденція*.

У газетних текстах трапляються композитні іменники та прикметники з іншими основами цього типу, що виражають значення кількості (в зіставленні одно- та багаточленний): *монокультура, монокультурний, мультикультурний, мультиособистісна* (сутність людини), *моновиклад, моноекономіка, моноколір, мономовний* (клас з англійською мовою), *монополітичний*.

Нагромадження запозичених слів у сучасній українській мові стимулює активізацію способу поєднання основ, який був властивий мові в давній період її розвитку і згодом втратив свою продуктивність через зміни в звуковому ладі мови (випадіння напівголосних): *дівич-вечір, Новгород, Славгород*. Зараз його помічаємо у багатьох словах з основами **інтернет-, медіа-, пан-, прес-, фітнес-** та інші: *інтернет-газета, інтернет-енциклопедія, інтернет-канал, інтернет-кафе, інтернет-клуб, інтернет-магазин, інтернет-музей, інтернет-пейджер, інтернет-синдром, інтернет-телефонія, інтернет-шоу*. Кількість подібних до них слів швидко зростає у мові. Так, порівняно з реєстром ОСУМ в Українському орфографічному словнику з'явилися *пан'європейський, панукраїнський, прес-реліз,* у публіцистичних текстах ще і *панглобалізм, пангуманізм, пан'європеїзм, панукраїнізм, прес-фонд, прес-фотографія, фітнес-клас, фітнес-клуб, фітнес-центр*.

Основу *медіа-* (останнім часом також *медія*) на позначення засобів масової інформації орфографічний словник української мови 1999 року не фіксує зовсім. В УОС 2002 року вона представлена в словах *медіа, медіаімперія, медіамагнат, мультимедія, мультимедійний*. Газетні тексти доповнюють цей список лексемами: *медія-дискурс, медіамагнат, медіамагнатство, медіа-проект, медіатипний* (у ряді *архетипний, новотипний*).

Основа *дизайн-* відсутня в реєстрі тлумачного Словника української мови, останній (11-й) том якого надруковано 1980 року. В реєстрі ОСУМ її існування підтверджене трьома словами *дизайн, дизайнер, дизайнерський*. Україномовні газети останніх трьох років (2001-2003) фіксують її в словах *фітодизайн, дизайн-студія*. Перше слово є типовим композитом, друге належить до напівкомпозитів та напівабревіатур, на це вказують різні позиції основи в словах.

Найновіші словники української мови засвідчують подальше засвоєння мовою слова *бізнес* та його основи. ОСУМ фіксує такі реєстрові одиниці: *бізнес, бізнесмен*. УОС – *бізнесовий, бізнес-план*. Публіцистичні тексти підтверджують зростання продуктивності цієї основи в українській мові внаслідок накопичення запозичених слів з нею і збільшення одиниць гібридного типу: *бізнес-контакти, бізнес-курс, бізнес-клас, бізнес-кореспонденція, бізнес-кредити, бізнес-ланч, бізнес-леді, бізнес-прогноз, бізнес-структура*. У цих композитах основа *бізнес-*

займає першу позицію в словах, хоча трапляються випадки її вживання в другій позиції: *репортер-бізнес*. Як реакцію на розширення сфери використання слів з цією основою в українській мові слід розглядати появу композита *бізнес-вумени* в стилістично маркованих текстах.

Помітні випадки подальшого входження згаданих основ у мову і появу в них єднальних голосних, пор. *прес-бар, прес-брифінг, прес-фонд* та *пресолінгвіст, пресолігводидактика*.

Про активне засвоєння багатьох запозичених основ у сучасній українській мові свідчать пришвидшені процеси гібридизації слів, тобто поєднання в них питомих і запозичених компонентів: *бізнес-новини, відеовиходи* (пор. *відео-* та *аудіокасети*), *електропідпал, експрес-тестування, інтернет-видання, інтернет-гурток, інтернет-залежність, інтернет-користувач, інтернет-новини, інтернет-підключення, інтернет-сторінка, євровідносини, євроновини, макро-, мезо-, мікрорівень* (економіки), *мікрообраз, мікроприлад, медіа-підтримка, міні-пекарня, міні-хлібопекарня, міфоспоживання, телепростір, тест-смуга, фолк-шоу-гурт*.

В основоскладанні сучасної української мови помітне не лише зростання інвентаря нових основ, а й швидке залучення їх до процесів словотворення, співіснування основ питомих і запозичених, а також тих запозичень, що приходять в українську мову з різних джерел і входять до рядів уже існуючих одиниць, побудованих за словотвірними зразками, які мають еквівалентне з ними семантичне співвідношення компонентів. У цьому можемо переконатися, аналізуючи слова з основою *інтерв'ю* (запозиченою з англійської). Реєстр СУМ'у подає слова *інтерв'ю, інтерв'ювати, інтерв'юер,* ОСУМ додає до нього іменник абстрактної дії *інтерв'ювання*. Газетні тексти 2002 року засвідчують іменник *флеш-інтерв'ю,* що теж прийшов в українську мову з англійської зі значенням короткочасного, блискавичного інтерв'ю. І в цьому своєму значенні наведений вище композит стає в один ряд з утвореннями, асоційованими зі словами, до складу яких входить запозичена з німецької мови основа *бліц-* (від Blitz – блискавка, спалах), пор. *бліцкриг* – блискавична війна, *бліцтурнір* – спортивні змагання в шахи, шашки за максимально скорочений час. Ця основа теж зберігає свою продуктивність у нашій мові, згадаймо *бліцопитування* (за матеріалами УОС).

Аналіз участі основоскладання у процесах номінації сучасної української мови дозволяє встановити, з одного боку, зміни в механізмах поєднання основ (за типом аглютинативного словопородження, комбінування основ без єднальних голосних, гібридизацію слів за рахунок поєднання в них питомих і запозичених основ). З другого – нагромадження композитів, об'єднуваних базовими поняттями науки, техніки, тобто зростання однотипних парадигм слів, що згруповані за першою чи другою основою. Це свідчить про подальшу систематизацію лексики за лексико-тематичним принципом і про зростання в ній ролі композиції основ. Їй сприяє також упорядкування термінологічних одиниць як опозитивних (антонімічних) пар на зразок: *макро-* і *мікроорганізм*.

Порівняно з основоскладанням словоскладання менш продуктивно використовується у процесах номінації сучасної української мови. До нього часто вдаються в оформленні назв спеціальностей, хоча, як і раніше, цей розряд слів зростає здебільшого за рахунок афіксального словотворення [Стишов 2003].

Продуктивним способом словотворення, що уточнює і називає спеціальності, продовжує лишатися основоскладання. Профіль спеціальності, що є або стає популярною, називають початкові компоненти слів. Основа *фіто-,* наприклад, у СУМ'і зареєстрована в двох композитах-найменуваннях професій: *фітопалеонтолог* та *фітопатолог,* ОСУМ подає слова *фітовірусолог, фітоімунолог, фітотерапевт,* УОС доповнює їх іменниками *фітобіолог, фітодизайнер,* а в газетних текстах 2002 року знаходимо слово *фітокосметолог*. Як бачимо, такі слова формують лексико-тематичні парадигми слів з першою основою класифікатором і водночас вони поповнюють парадигми слів з однаковими основами-ідентифікаторами, орієнтованими на опорну назву професії. Скажімо, композит *фітопатолог* увіходить ще й до групи слів: *лісопатолог, невропатолог, психопатолог, сексопатолог,* а *фітотерапевт* – до *геліотерапевт, психотерапевт, фізіотерапевт*.

Юкстапозити, що є наслідком словоскладання, допомагають конкретизувати спеціальність: *адміністратор-метрдотель, бармен-офіціант, бібліотекар-бібліограф, бібліотекар-інформатор, бухгалтер-економіст, бухгалтер-касир, дизайнер-закрійник, верстатник-дизайнер, конструктор-будівельник, кухар-кондитер, ліцензіар-продавець, лікар-хронотерапевт, ліфтер-провідник* (у лікарнях), *методист-пісняр, педагог-психолог, перукар-візажист, перукар-модельєр, продавець-консультант, радіотехнік-технолог, стиліст-візажист*.

У цьому розряді слів найчастотнішими є двочленні юкстапозити, хоча трапляються і тричленні, пор. : *інженер-технолог* та *інженер-технік-технолог, офіс-менеджер* та *секретар-офіс-менеджер, косметик-візажист-стиліст*.

Слід підкреслити, що афіксацію, композицію та юкстапозицію в оформленні назв спеціальностей доповнюють парадигми словосполучень, тобто продовжує розвиватися лексична спеціалізація одиниць. У сучасній мові помічаємо випадки згортання описових найменувань у юкстапозити, композити та афіксальні похідні. Усе сказане свідчить про існування явищ переходу між цілісноформленими і розчленованими номінаціями.

У ролі компонентів, співвідносних з родовими поняттями, в юкстапозитах продовжують виступати *інженер-, технік-, механік-*. Вони лишаються центральними і в описових найменуваннях. Однак їхня продуктивність різна.

Іменник *інженер-* продовжує зберігати свою активність у словоскладанні. До списку слів у реєстрах словника С. І. Головащука, ОСУМ, УОС за даними фотожурналу «Кадри» (№ 6, 2003) додано юкстапозити *інженер-електромеханік, інженер-рефмеханік*. Ця лексема засвідчена в описових назвах: *інженер з автоматизації хіміко-технологічних процесів, – з акустикоелектроніки, – з експлуатації радіотехнічних засобів, – з електронної техніки*.

У перелічених джерелах зареєстровано 8 композитів з компонентом *технік*: *технік-архітектор, технік-електромеханік, технік-інтендант, технік-конструктор, технік-механік, технік-оператор, технік-радіолог, технік-технолог*. *У* журналі «Кадри» трапляється описове найменування спеціальності: *технік з електрозв'язку*.

В УОС названо іменник *технолог-програміст* (він відсутній в ОСУМі), тексти фіксують також випадки його лексичної спеціалізації: *технолог збереження і переробки зерна*.

В описових назвах спеціальностей продовжують зберігати свою давню активність опорні слова: *викладач соціально-політичних і філософських дисциплін, ~ основ економіки та екології, ~ дошкільної педагогіки і психології, механік холодильного устаткування, оператор цеху розливу, оператор-користувач ПЕОМ, оператор ПК зі знанням бухгалтерського обліку, слюсар з ремонту тепловозів, спеціаліст з державного і військового управління, - зі зв'язків з громадськістю, ~ з соціальної інформатики, ~ з міжнародної інформатики, товарознавець з промислових і продовольчих товарів* та ін.

Упродовж останніх десяти років як визначники спеціальностей в описових найменуваннях розвинули свою продуктивність давно відомі в українській мові іменники *бакалавр* (*~ гнучких комп'ютеризованих систем і робототехніки, ~ менеджменту, ~ права*) та *магістр*(*~ державної служби, ~ міжнародних відносин, ~ міжнародних економічних відносин, ~ правових наук, ~ права, ~ історії* тощо).

Велику продуктивність здобув у складі юкстапозитів та описових найменувань іменник *менеджер,* що в словнику С. І. Головащука зареєстрований у двох словах *менеджер, менеджеризм,* в ОСУМ'і та УОС'і до них додано ще й прикметник *менеджерський*. Складні слова з компонентом *менеджер* у цих словниках відсутні. Однак у сучасних спеціальних та публіцистичних текстах трапляються *бренд-менеджер, менеджер-економіст* і ціле гніздо описових найменувань з цим стрижневим словом: *менеджер з напрямку, ~ з організації, ~ персоналу, ~ з продажу / з купівлі, ~ з реклами, ~ з туризму, ~ у виробничій сфері, ~ з невиробничої сфери, ~ із загальноекономічної діяльності*. У текстах є ще *менеджер із ЗЕД, ~ з корпоративних питань, адміністративний ~, фінансовий ~*. У журналі «Кадри» з великою частотою використано юкстапозит *офіс-менеджер,* якого немає в словниках.

У цьому розряді слів активізували свої позиції іменники *економіст*: *економіст-аналітик, економіст-педагог, економіст-фінансист*; *конструктор*: *конструктор-технолог ЕОМ, конструктор одягу; режисер*: *режисер естради і масових свят, режисер кіно і телебачення; референт*: *секретар-референт, референт-перекладач; юрист*: *юрист-правознавець, юрист-міжнародник*.

Згортання описових найменувань в афіксальні утворення ілюструють такі приклади: *спеціаліст з реклами* став *рекламістом, спеціаліст з упорядкування ландшафту – ландшафтником, спеціаліст з упорядження клумб і квітників – флористом*. Деякі такі одиниці за структурою і семантичним співвідношенням своїх компонентів зберігають ознаки абревіатур та юкстапозитів: *прес-менеджер, прес-секретар*.

Значно менше серед юкстапозитів назв знарядь дії на зразок: *мотокосарка-кущоріз, повітроочисник-іонізатор,* акцій, дій: *виставка-продаж, виставка-ярмарок, фестиваль-конкурс,* найменувань установ: *офіс-салон, магазин-салон,* меблів чи деталей інтер'єру офісів або квартир: *штори-жалюзі*.

Трапляються також поодинокі утворення типу: *банки-агенти, нарис-есе, частки-радикали,* що підкреслюють функціональне призначення (чи різновид) першого складника юкстапозита.

У наш час стрімко зростає кількість абревіатур, що виявляється у збільшенні слів цього типу в мові, перетворенні їх на твірні основи афіксальних

похідних, продуктивності відомих у мові аброосновів, тобто основ-скорочень, а також появі нових аброосновів.

За даними словників української мови вісімдесятих років усього кілька абревіатур виражали значення знарядь дії, інструментів, машин: *врубмашина, сільгоспмашина, земснаряд*. Сьогодні в публіцистичному стилі, особливо в рекламних текстах, трапляються *газколонка, газприлад, газплита, спецмікроінструментарій, шліфмашина*. Серед новіших абревіатур є назви осіб: *музтамада, нардеп* (народний депутат), *імпершовініст, головбанкір, головмитник, головрада, турменеджер,* абстрактних ознак: *оргзлочинність,* об'єднань: *бандформування, держструктура, демблок* (демократичний блок), *АТ* (акціонерне товариство), дій: *бухоблік, держзамовлення, держприймання, держакція, держдотація, держмито, профнастил, сантехроботи, сантехзварювання,* предметів: *емаль-посуд, ламінатпідлога,* установ: *укрпрофоздоровниця, райдержадміністрація, облдержадміністрація, Мінекономіки, МНС* (*Міністерство з надзвичайних ситуацій*), *Мінпресінформ, Мінприроди, Мінсім'ї, Мін'юст, ДПА* (державна податкова адміністрація), *УБОЗ,* партій: *БЮТ, СДПУ*(*о*) тощо.

Нові абревіатури швидко стають твірними основами афіксальних похідних: *БЮТ* (Блок Ю. Тимошенко) – *бютівець, Нацбанк – нацбанківець, НДП* (Народно-демократична партія) – *ендепівець, УБОЗ* (управління боротьби з організованою злочинністю) – *убозівець, УРП* (Українська республіканська партія) – *уерпіст* тощо.

Абревіацію постійно живлять запозичення, що в українській мові спочатку засвоюються як слова проміжного типу, котрі нагадують абревіатури та композити: *аудіотехніка, відеотехніка, аудіовідеотехніка* (пор. *побуттехніка*) або абревіатури та юкстапозити: *авіа-експрес-доставка, експрес-лист, степ-аеробіка*. Основа *аудіо-* зі значенням «записаний на магнітну плівку» трапляється у складі слів *аудіоальбом, аудіовізуальний, аудіокасета*. Подальшу трансформацію її значення спостерігаємо в іменниках: *аудіопродукція* – музичні твори, записані на магнітну плівку, розтиражовані та випущені в продаж, *аудіокомпанія* – компанія, що виробляє і продає аудіопродукцію, *аудіоринок* –- виробництво, реклама та збут аудіопродукції.

Список напівабревіатурних-напівкомпозитних одиниць поповнюють запозичені: *техно-,* що співвідносна з прикметником *технологічний; технократ, технократичний, технопарк, термо-* (еквівалентна за значенням словосполученню *утеплювальні матеріали*): *термоматеріал, термосумка, термозберігальний* та питомі основи: *світло-* (від *світлий*): *світлоефект, світлооформлення, світлохудожній, скло-* (від скляний): *склопакет* (скляна частина вікна).

Деякі запозичені основи у сучасній українській мові, зберігаючи вже засвоєні значення, активізують нові й на цьому ґрунті стають подібними до аброосновів. Ці основи мають регулярно повторювані значення, трапляються в багатьох запозичених і гібридних словах, що часто використовуються у текстах різних функціональних стилів, формують свої кореневі гнізда похідних, багато з яких переходить у словотвірні гнізда зі зростанням у них нових афіксальних утворень. Прикладом їх можуть бути *еко-, кіно-, теле-*.

Упродовж трьох останніх десятиліть значно зросла продуктивність основи *еко-* (від грец. οι °¿Â – оселя, середовище). У СУМ'і засвідчено всього два слова з нею: *екологія* та *екологічний*.

Цікаво, що в сучасній українській мові вона (основа *-еко-*) не сприймається як споріднена зі словами типу *економіка, економіст,* хоча вони теж асоційовані з грецьким іменником *Еко-* в численних словах стала знаком стереотипного значення «стосовно екології, тобто науки про зв'язок організмів із середовищем, довкіллям» і завдяки цьому наблизилася до аброосновів. Іменник *екологія* має похідні: *екогенез, екокатастрофа* (від екологічна катастрофа), *екосистема* (від екологічна система), *екосфера* (від екологічна сфера), *екополітичний, екотип, екотоп*.

Новіші словники реєструють випадки подальшого творення складних іменників напівабревіатур-напівкомпозитів: *кінодокументаліст, кіножурналіст, кіножурналістика, кінозображення, кіноіндустрія, кіноклуб, кіноконцерт, кінокритик, кінолібрето, кінолітопис, кіномузика, кінонарис, кіноновела, кінопромисловість, кіносюжет* або афіксальних іменників, прикметників, похідних від іменників: *кінодраматургія – кінодраматург, кінодраматургічний, кіножурнальний, кінорежисерський, кінорежисура* [УОС: 348]. Словники, укладені на основі новіших текстів, фіксують ще: *кіноакадемія, кіноархів, кінобізнес, кіногазета, кінодовідник, кіноман, кіномода, кіноринок, кінопам'ять, кінопідприємець, кінопреса, кінохіт, кіноцид* [НУЛ: 54-56].

Запозичена з грецької мови основа *теле-* (від τηλε – далеко) у складних словах означає «здійснюваний на відстані», «той, що діє на далеку відстань»: *телеавтоматика, телебінокль, телеграма, телеграф, телекс, телеметр, телеметрія, телемеханізація, телемеханіка, телеоб'єктив, телепатія, телескоп, телестереоскоп, телетайп, телетайпсетер, телефон, телефонограма*.

З поширенням телевізорів ця основа у багатьох словах стає виразником значення «телевізійний», «який стосується телебачення». Носії сучасної української мови, мабуть, уже не відчувають внутрішньої форми складного слова *телевізор* (як співвідношення *теле* – далеко і visor – той, хто бачить) і сприймають його як просте слово зі значенням «пристрій для приймання телевізійних передач».

Спрощення слова полегшує процеси творення від нього афіксальних похідних на зразок: *телевізійний, телевізійник,* а також напівабревіатур-напівкомпозитів: *телеантена, телебачення, телевежа, телевимикач, тележурнал, телезвернення, телезображення, телекомунікація, телекомунікаційний, телекамера, телекомплекс, телерадіола, телереклама, телерекординг, телетранслятор, телесателіт, телесигнал, телестудія, телефікація, телецентр*. Найновіші словники сучасної української мови, видані 2002 року, поповнюють списки лексемами: *теледебати, теледискусія, телезнаменитість, телеканал, телекомпанія, телемарафон, телемистецтво, телеміст, телешоу* [НУЛ: 114-116].

Український орфографічний словник порівняно з ОСУМ додає ще іменники: *теледиктор, теледоступ, телеекранізація, телеконцерт, телекореспондент, телелюбитель, телеогляд, телерадіокомпанія, телерадіокомплекс, телерадіопрограма, телерепортер, телетеатр* [УОС: 866-867].

Продуктивність аброосновн *теле-* настільки велика, що з нею можливе творення не лише неологізмів типу *телегенічний* (пор. *фотогенічний, кіногенічний*),

а й оказіоналізмів на зразок *телегеніст, телеполеміст* (Він буквально наслідує чи навіть копіює манеру визнаного телегеніста, телеполеміста Леоніда Кравчука) [НУЛ: 115].

Прикладом подвійного скорочення запозиченої основи і набуття нею статусу самостійного слова може слугувати *фан-*. З сімдесятих років вона відома в іменникові *фан,* що зайняв своє місце серед інших скорочень типу *нелегал, неформал* тощо. Останнім часом вона функціонує ще і як аброосновa в складі абревіатури *фан-клуб* (тобто клуб фанатиків, прихильників певної людини, явища).

Прикладом нових аброоснов, що швидко засвоєні українською мовою в складі напівабревіатур-напівкомпозитів стала *веб-* (від англійського web – снувати, плести сітку). Основа *веб-* займає виключно першу позицію і виражає функціональне призначення базового компонента слова стосовно Інтернету або того, хто працює в ньому: *веб-дизайн, веб-майстер, веб-сайт, веб-сторінка*.

Основа *сервіс-* (від англ. service – обслуговування) показова тим, що була засвоєна як іменник. Згодом вона стала складником таких утворень, як: *комп'ютер-сервіс, пошта-сервіс, побутсервіс, телесервіс, Київ-сервіс*. У цих словах семантичне співвідношення компонентів складного слова перифрастично можна описати як «певний різновид обслуговування, наприклад, поштового» або «обслуговування когось, чогось (комп'ютерів, побуту)». В журналах з'явилися іменники *копіленд-сервіс,* який паралельно пишуть англійською мовою Copy Land Service і який означає «обслуговування копіювальної техніки» та *сантехсервіс*. Прикладом подальшого засвоєння цієї основи в мові можуть бути композити *фотопослуги, рекламопослуги*. Нарощують продуктивність основи, що давно відомі в складі абревіатур. Це твердження можна проілюструвати на прикладі основи *тех-,* співвідносної з прикметником *технічний*. До слів, поданих у реєстрі словника С. І. Головащука: *техвідділ, техдопомога, техконтроль, технагляд, техогляд, техпрацівник,* в УОС додані *техвиконання, техгурток, техпропаганда, техробітник, техробітниця, техсекретар, техсекретарка, техумови, техучилище*.

Імовірно, що це явище зумовлене загальною активізацією вершинного слова *техніка* у гнізді споріднених слів, яке поповнилося за останні два десятиліття афіксальними утвореннями від іменника *техніка*: *техніцизм, техніст, технічка, технар, технізація, технізований,* від композитів: *технократ, технократизм, технократичний, технологізація, технологічність, технотронний, технотронність, технохімічний,* композитами: *технопарк, технополіс, технофобія* та юкстапозитами: *технік-радіолог, технік-механік-конструктор, технік-електромеханік*.

Основа *спорт-* теж належить до відносно давніх запозичень. Вона відома у складі простих слів: *спорт, спортивний,* композитів: *спортсмен* (і похідних від цього іменника афіксальних утворень: *спортсменка, спортсменство, спортсменський*, *спортивно-видовищний, спортивно-гімнастичний, спортивно-кросовий, спортивно-масовий, спортивно-показовий, спортивно-технічний, спортивно-тренувальний,* юкстапозитів: *спортсмен-розрядник* та абревіатур: *спортзал, спортінвентар, спортлото, спортмайданчик, спортобладнання, спорттовари*. У дев'яності роки XX ст. до них додані похідні майже всіх щойно названих типів слів: *спортивка, спортивно-біговий, спортивно-мисливський, спортивно-оздоровчий, спортивно-трудовий, спортивно-туристський, спортбаза,*

спортгра, спортклуб, спорткоманда, спорткомітет, спорткомплекс, спортмістечко, спорторганізатор, спортсекція. Водночас до вже засвоєних українською мовою слів з нею приєднуються нові запозичення: *спортролер*.

Основа *мас-,* що запозичена з грецької через латину від massa шматок, брила, у сучасній українській мові трапляється в складі іменника *маса,* який має п'ять значень: 1) міра матерії, 2) кількість речовини даного тіла, 3) безформна речовина, 4) рідка або напіврідка суміш чогось, 5) безліч, велика кількість чого-небудь, кого-небудь. У композитах основа *мас-,* асоціюється або з прикметником *масовий,* або з іменником *маса* зі значенням суміші: *масовіддача, масобмін*. Серед цих слів трапляються запозичення з англійської мови, що належать до напівюкстапозитів-напівабревіатур. В одних із них основа *мас*-співвідносна зі значенням маса-суміш: *мас-спектр, мас-спектрограф, мас-спектрометр,* в інших – зі значенням маси, великої кількості, отже, прикметника *масовий: мас-медіа, мас-інформація*.

УОС реєструє в списку композитів з основами *масов-о-*: *масово-комунікаційний* і *мас-о-*: *масовловлювач, масомір, масомісилка* та афіксальні похідні: *масспектральний,* що свідчить про глибше входження цієї основи в лексичну систему української мови. Водночас у словнику зареєстроване запозичення типу *маскультура,* що сприймається як абревіатура.

Основа *соціо-* настільки розвинула свою продуктивність, що продовжує з'являтися в складі композитів типу: *соціолінгвістика,* абревіатур: *соцстан, соцумови,* а також засвідчує перехідні етапи скорочення від *соціальн-* до *соціо-,* пор. : *соціально-культурний* і *соціокультурний*. До неї подібна основа *інформ-,* що давно відома українській мові і має розгалужене гніздо афіксальних похідних: *інформант, інформативний, інформативність, інформативно, інформатор, інформаційний, інформаційно, інформація, інформований, інформованість, інформування, інформувати,* композитів і абревіатур, співвідносних з прикметником *інформаційний*: *інформаційно-бібліографічний, інформаційно-пошуковий, інформаційно-логічний, інформаційно-обчислювальний. інформагентство, інформбюро*. Серед утворень із цією основою є неологізми: *інформатизація, інформатика*. Один композит засвідчує активізацію основи *інформ-,* асоційованої з іменником *інформація, інформопрофілактика*.

Так само нарощують продуктивність основи *прес-* та *спец-*. Перша омонімічна і співвідносна з різними словами *прес* та *преса*. Обидва омоніми засвідчені в нових утвореннях. З іменником *прес* пов'язані афіксальні похідні *пресинг* (від англ. pressing) – *пресингувати* та напівкомпозити-напівабревіатури: *прес-автомат, прес-конвеєр, прес-маслянка, прес-порошок, прес-фільтр, прес-форма*. *З* іменником *преса* асоційовані не лише *слова,* що утвердилися в дев'яності роки XX ст. : *прес-аташе, прес-брифінг, прес-бюро, прес-випуск, прес-реліз, прес-служба,* а й найновіші утворення типу: *прес-бар, прес-фонд, прес-фотографія*.

Зростає кількість похідних з аброосновою *спец-*. В Українському орфографічному словнику порівняно з реєстрами інших словників, що правили за матеріал дослідження, з'явилися нові одиниці з нею: *спецагент, спецавто, спецавтомобіль, спецавтотранспорт, спецвідрядження, спецгрупа, спецзаклад, спецконсерви, спецлітература, спецмедслужба, спецпризначення, спецсемінар, спецслужба, спецтехнологія, спецформа*. Газетні тексти доповнюють їх іменником *спецсталь*.

Нарощує продуктивність основа *тур-*. До відомих уже абревіатур *турбаза, турпоїзд, турпохід, турпутівка,* приєдналися *турагенція, турпакет, турфірма* [УОС].

Зберігають свою продуктивність основи *політ-* та *проф-*. УОС до списку слів з основою *політ- у* словниках С. І. Головащука та ОСУМ додає ще афіксальні утворення *політикувати, політично* (присл.), а також абревіатури: *політграмота, політосвіта*. Основа *проф-* нарощує свою продуктивність здебільшого в складі абревіатур. В УОС додані слова: *профгрупа, профгрупорг, профделегат, профосвіта, профпідготовка, профпросування, профробота, профуповноважений, профшкола*. Натомість основа *рентген* віддає перевагу словам-композитам з єднальним голосним *-о-*. Порівняно з СУМ'ом в Українському орфографічному словнику список таких слів зріс на 26 одиниць, що належать переважно до термінів, і це свідчить про те, що на зростання продуктивності основ впливає термінізація загальнолітературної мови: *рентгенодефектоскопія, рентгенокардіологія, рентгенолюмінесценція, рентгенометалографія, рентгенометрія, рентгенорадіологія, рентгеноспектроскопія* та ін. До них залучено всього один юкстапозит: *рентген-еквівалент* і жодної нової абревіатури. У мові давно побутують лише дві *рентгенапарат* та *рентгенкабінет*. Такі тенденції оформлення слів характерні також для деяких питомих основ в українській мові. Основа *риб,* наприклад, трапляється в численних композитах типу *рибозавод, рибокомбінат, рибпродукти, рибопромисловість* і багатьох інших і в невеликій кількості абревіатур: *рибгосп, рибзавод*. В УОС кількість композитів із цією основою значно зросла: *рибоборошняний, рибовіз, рибокоптильник, рибокоптильня, рибонасос, рибоохорона, рибоподібний, рибопошуковий, риборозведення, риботоргівля*. До вже відомих абревіатур додані: *рибінспектор, рибінспекція, рибнагляд*.

Прикладом своєрідного поповнення лексичного складу сучасної української мови та аброморфем у ній може бути основа *піар-,* що є неологізмом, але відразу стала твірною для афіксальних похідних: *піарівець* – фахівець з піару, юкстапозитів, у яких складник *піар-* означає «котрий стосується зв'язків з громадськістю, цілеспрямовано формує такі зв'язки»: *піар-компанія, піар-технологія, піар-фахівці*. Цікаво, що іменник *піар* запозичений з англійської, де він є абревіатурою PR, тобто скороченою назвою *public relations*. У сучасній українській мові запозичення *паблік-рилейшен* (зв'язки з громадськістю) ще не асоціюється зі словом *піар* (тобто PR).

Причиною поповнення списку аброосновъ є детермінізація лексики в мові. Основу *травм-* у словнику Головащука С. І, засвідчено п'ятьма словами: *травма, травматизм, травматологія, травмований, травмувати,* в УОС коло споріднених з нею одиниць зросло за рахунок афіксальних похідних від іменника *травма*: *травматизація, травматичний, травмування,* від композитів: *травматолог, травматологічний*. До цих слів приєднані ще й композит *травмотропізм* та абревіатура *травмпункт*.

Серед іменників, що в українській мові співвідносні з основою *тифл-* (від грец. τυφλός – сліпий) *тифліт, тифлопедагогіка, тифлотехніка,* з'явилися композит *тифлодрукування* та абревіатура *тифлодрук*.

Зростання продуктивності характерне і для питомих аброосновъ української мови. У цьому плані показова основа *сільгосп-,* що в сучасній мові за кількістю абревіатурних утворень з нею переважає аброосновъ *сіль-* (від село). З першою

засвідчено п'ять спільних для реєстрів ОСУМ та УОС абревіатур: *сільгоспартіль, сільгоспмашина, сільгоспмашинобудування, сільгосптехніка, сільгоспугіддя* і додано за матеріалами УОС ще 11: *сільгоспавіація, сільгоспакадемія, сільгоспбанк, сільгоспвиставка, сільгоспкооперація, сільгоспнаука, сільгосппідприємство, сільгоспподаток, сільгосппродукти, сільгосптехнікум*. Список слів з аброосновою *сіль-* коротший: *сількор, сількорівський, сільмаг, сільрада, сільрадівський, сільрадський,* хоча він теж поповнений в УОС абревіатурами: *сільбуд, сільвиконком, сільком*. Цікаво, що саме основа *сільгосп-* має ряд співвідносних за базовим компонентом абревіатур з основою *пром-* (від промисловий): *сільгоспартіль – промартіль, сільгоспбанк – промбанк, сільгоспкооперація – промкооперація, сільгосппідприємство – промпідприємство*. Аброосновa *пром-* у сучасній мові також продуктивна і зареєстрована в словах: *промколгосп, промкомбінат, промпартія, промрадгосп, промплан, промфінплан*. На відміну від основи *сільгосп-,* що не засвідчена в інших складних прикметникових композитах, *пром-* у формі *промислово-* таку парадигму слів має: *промислово-економічний, промислово-експериментальний, промислово-кооперативний, промислово-транспортний, промислово-фінансовий*. Її поповнюють також нові слова на зразок *промислово-комунальний*.

Накопичення у сучасній українській мові значної кількості запозичень сприяє виникненню слів проміжного тину (між юкстапозитами й абревіатурами) і, отже, виокремленню нових аброоснов. Так, у словнику С. І. Головащука відсутній іменник *стрес*. В ОСУМ'і та УОС він представлений разом зі своїми афіксальними похідними: *стресор, стресовий* і напівабревіатурами-напівюкстапозитами: *стрес-реакція, стрес-фактор*. У СУМ'і зареєстрований іменник *експрес,* що запозичений з англійської (від express швидкісний) і має значення «швидкісний пасажирський поїзд». У словнику С. І. Головащука зустрічаємо слова: *експрес-аналіз, експрес-звіт, експрес-лабораторія, експрес-обстеження*. УОС додає до них іменники: *експрес-діагностика, експрес-інформація,* а в газетах трапляються *експрес-поїзд, експрес-тестування*.

Орфографічний словник української мови 1999 року реєструє слова *симплекс* (від лат. simplex простий), *симплексний*. УОС фіксує ще такі слова: *симплекс-множник, симплекс-крок, симплекс-метод, симплекс-таблиця*.

Так само зросла кількість слід з основою *секс-,* що трапляється в афіксальних похідних: *сексапільний, сексуальний, сексуальність, трансексуалізм,* композитах: *сексуально-еротичний, сексолог, сексологічний, сексопатолог, сексопатологічний* і порівняно нових юкстапозитах: *секс-фільм, секс-шоу*.

До складу аброоснов останнім часом увійшли питомі та запозичені основи: **буд-** *будмайданчик, будсміття,* **побут-** *побуттехніка,* **бух-** *бухоблік,* **світ-** *світекономіка, світсистемний* (аналіз), *контакт-міст*. У нових абревіатурах основа **рем-** співвідносна з прикметником *ремонтний*: *рембудматеріал* та іменником *ремонт,* адже слово *ремпобуттехніка* мотивоване словосполученням *ремонт побутової техніки*.

Деякі такі аброоснови стають компонентами нових композитів, пор. : *шприцмашина і бетоношприцмашина*.

Новоутворені абревіатури, як і ті, що давно функціонують у мові, використовують для створення гумористичного (згадаймо неологізми Остапа Вишні

райкарась, райсметана) або сатиричного забарвлення тексту: *«тактика партрозмноження не принесла відчутних плодів у лівій частині електорату»* [Стишов 2003]. Деякі з них виконують роль компонентів слів з вираженим негативним ставленням до стереотипів колишньої радянської дійсності. Саме в цю сферу потрапила основа *парт-* у композитах *партократ, партократичний, партократія* та абревіатурах *партапаратник, партфункціонер* (про членів колишньої компартії Радянського Союзу). Згадаймо тут для фону нейтральні іменники *партзбори, партквиток, парторганізація, парторг,* яких уникають новіші словники української мови.

Роль осново- і словоскладання помітно зросла у пришвидшених процесах термінізації та детермінізації сучасної української літературної мови. Це виявляється у збільшенні кількості композитів і юкстапозитів-термінів у лексичному складі загальнолітературної мови, у переходах їх з науково-технічного стилю до публіцистичного, художнього, розмовного. Процеси термінізації та детермінізації відбуваються паралельно. Шлях до детермінізації складних слів позначений зростанням термінологічної активності композитів, збільшенням частоти використання їх у різностильових текстах з певним компонентом-основою, що має стандартне значення і виконує роль розпізнавального знака-кліше окремої галузі знання або певної сфери пов'язаних з нею понять. Його супроводжує активізація процесів словотворення від слів-термінів, що швидко стають твірними, мотивуючи афіксальні похідні певних розрядів, здебільшого назв ознак, дій, осіб, речовин.

Прикладом спеціалізації слів на вираженні термінологічних значень і одночасного розширення їхнього функціонального поля в мові, а, отже, детермінізації можуть служити композити з основою *біо-*. Вона давно запозичена українською мовою, в складних словах відповідає поняттям «життя», «життєві процеси». Останнім часом ця основа спеціалізується на вираженні значень «пов'язаний з живими організмами» або «з виробництвом продуктів, що стимулюють життєдіяльність організмів».

Український орфографічний словник фіксує в реєстрі значне збільшення питомої ваги слів з основою *біо-* порівняно з ОСУМ, тобто у виданнях, опублікованих з різницею в три роки. Серед них назви дій, станів, процесів, сукупності ознак: *біозахист, біозв'язок, біокаталіз, біолокація, біолюмінесценція, біоорієнтація, біоочищення, біопотенціал, біопроцес, біоресурси, біосинтез, біосистема, біотонус, біофільтрація, біоцид*. Їх доповнюють найменування речовин: *біолакт, біопрепарат, біокаталізатор, біостабілізатор,* пристроїв: *біопротез,* установ: *біокомбінат, біолабораторія, біоцех*. Назви нових галузей знання, пов'язаних із вивченням живого, стали твірними для назв-фахівців у цих галузях: *біофармація – біофармацевт, біоніка – біонік, біотерапія – біотерапевт, біокібернетика – біокібернетик, біоінженерія – біоінженер, біотехнологія – біотехнолог*. Іменники мотивують відносні прикметники: *біоелектрика – біоелектричний, біополімер – біополімерний, біосфера – біосферний, біоінформація – біоінформаційний, біометеорологія – біометеорологічний, біомедицина – біомедичний, біотермія – біотермічний, біотелеметрія – біотелеметричний*. Виникають композитні прикметники на зразок: *біоелектронний, біокерований, біоокислювальний, біопсихологічний*. *У* деяких випадках назви галузей знання, позначені основою-кліше *біо-,* відразу утворюють блок найменувань осіб та ознак: *біоенергетика –*

біоенергетик, біоенергетичний, біоритмологія – біоритмолог, біоритмологічний, біоніка – біонік, біонічний.

Внаслідок появи великої кількості композитних термінів з основою *біо-* у різностильових текстах багато з них детермінізувалися в мові, зберігаючи для спеціаліста точний зміст терміна, а для носія мови-нефахівця – його загальну, «стерту» ідею: *біоенергія, біополе, біоритм, біойогурт, біокрем, біосупутник, біостимулятор, біостійкість*.

У наш час детермінізації сприяє реклама (письмова й усна), яка знайомить користувачів із досягненнями в різних галузях науки і господарства. Внаслідок цього розширюється сфера використання термінів і відкривається шлях до їхньої детермінізації, пор. : *дизайнпроект, енергокриза, енергомісткий, енергоносій, енергоприводи, енергоринок, етноцид* (планове знищення етносу), *квазіоптика, квазілінійний, квазідіагональний, мультивектор, мультиваріантний – мультиваріантність, радіотаксі, радіотелефон*.

Газетні, особливо рекламні, тексти детермінізують фінансово-економічні: *банкомат, взаємозалік, демонополізувати, маркетолог, тарифоутворення,* медичні: *бальнеофітотерапія, бальнеофізіотерапевт, імунодепресія, іридодіагностика, ДНК-діагностика, кріометод, косметолог, нарколог, лазеропунктура, лазеротерапія, магніто-лазеротерапія, лікар-хронотерапевт, світло-, фото-, електро-, магнітостимуляція, нейроцентр,* технічні: *марсохід* (апарат для дослідження планети Марс), *дозиметр, нафтотермінал,* хімічні терміни: *радіонуклід*.

Процеси термінізації та детермінізації, в які залучені композити, юкстапозити та абревіатури, зумовлюють перебудову системних зв'язків у лексиці сучасної української мови, а також формування нових лексичних парадигм. Цю тезу можна проілюструвати на прикладі парадигм лексем з основами *гео-, агро- і земле-*. Дві перші запозичені українською мовою з грецької. Основа *гео-* в складних словах української мови здавна відповідає поняттям «земля», «земна кора»: *геоакустика, геоботаніка, геогігієна, географія, геодезія, геоенергетика, геокарпія, геокорона, геокріологія, геологія, геомагнетизм, геоморфологія, геопотенціал, геосинкліналь, геосфера, геотермія, геотропізм, геофізика, геохімія*. Останнім часом вона активізувала значення «Земля як Всесвіт, світ» і з ним стала подібною до аброоснови: *геоекономіка* (світова економіка), *геоекономічний, геополітика, геополітичний, геостратегічний*.

У гнізді споріднених за основою *гео-* слів вона зберігає статус зв'язаної, тобто такої, що функціонує лише в дво- і триосновних лексемах. У частині з них *гео-* властиві ознаки композитної основи: *геобіоз, геограма, географія, геодезія, геологія, геометрія, геотектура, геотоп, геохора, геомерида, геохран*. Однак у терміносистемах ця основа розвиває ознаки напівкомпозитної-напівабревіатурної одиниці, що нанизується в препозиції до вже існуючих слів і стає знаком-кліше, вказуючи на зв'язок із землею, земною корою, а в новіших утвореннях – зі всесвітом. Такі слова є наслідком аглютинативного нарощування лексем і вони переважають у цьому гнізді: *геоблок, геогідрологія, геодинаміка, геоізотерма, геомагнітосфера, геомеханіка, геоструктура, геоформа, геохронометр, геоцикл*.

Основа *агро-* теж співвідносна у складних словах з поняттям «земля», але виражає ще і поняття «землеробський». Вона запозичена з грецької, у якій αγρο Â означає «поле». В останні десятиліття XX віку утворилися афіксальні похідні з

основою *агро-*: *аграрій, аграрний, аграрник*. Однак вони нечисленні. У гнізді споріднених за основою *агро-* одиниць переважають складні слова, невелика частина з яких співвідносна з прикметниковою основою *аграрн-*: *аграрно-індустріальний, аграрно-сировинний*. Одне слово з нею демонструє шлях переродження її в *агро-*, тобто в одиницю з ознаками аброморфеми: *аграрно-промисловий – агропромисловий*.

Більшість слів гнізда з основою *агро-* – наслідок її приєднання до вже існуючих слів зі значенням «пов'язаний з землею, її обробленням»: *агробіоценоз, агрогрунтовий, агрогрунтознавчий, агроділянка, агроекологія, агрокліматологія, агрокультура, агромінімум, агрофітоценоз, агроценоз*.

Лише деякі з них мають кореляти зі словами, де є основа *гео-*: *геобіологія – агробіологія, геоботаніка – агроботаніка, геометеорологія – агрометеорологія, геофізика – агрофізика, геохімія – агрохімія*.

Серед похідних з основами *агро-* та *гео-* трапився один гібридний іменник *агрозахід*. Основа *агро-* зі значенням «землеробський» у ряді випадків корелює з основою *сільгосп-*: *агротехніка – сільгосптехніка, агрошкола – сільгоспшкола, агротехнікум – сільгосптехнікум,* у частині слів вона містить сему сільськогосподарський: *агроекологічний, агропромисловий, агрофірма, агроформування*. Слід відзначити, що абревіатури з основою *сільгосп-* мають ширший об'єм значення, бо передбачають техніку, використовувану не лише для оброблення землі, а й для її меліорації, лісонасаджень на ній тощо.

Для питомої основи *зем- / земл-* характерні численні афіксальні похідні, дві абревіатури *земвідділ, земснаряд,* близько п'яти десятків композитів, орієнтованих на вираження значення «земля»: *землевласник, землевпорядкування, землекоп, землероб, землерозпушувальний, землесос, землетрус, землеустрій, землеудобрення, землечерпалка, землечерпання* або «земельний»: *земельно-водний, земельно-кадастровий, земельно-меліоративний*.

Більшість похідних гнізда слів з основою *земл-* мають нетермінологічні значення, поєднуються з іншими питомими українськими основами. Отже, вона не розвиває ознак аброосновн. Основи *агро-, гео-, земл- / земн-,* представлені в парадигмах лексем, що доповнюють значення «земля» різними семами. При цьому спостерігаємо здебільшого його спеціалізацію, а не дублювання.

У сучасній українській мові утверджуються нові моделі абревіатурного способу творення слів, що позначено переходом композитних основ до аброосновн, які, скорочуючись не на морфемному шві, поєднуються з іншими основами єднальним голосним *о*. Прикладом їх можуть слугувати *азбо-, акусто-, алюмо-, армо-*. Перша з них співвідносна з іменником азбест і трапляється в складі композитів *азбестобетон, азбестобітум*. Однак у сучасній мові сформувалася продуктивніша модель творення слів з цією основою, з подальшим її скороченням до основи *азбо-*. У ряді випадків обидва варіанти основи трапляються у лексемах із тотожним значенням: *азбестофанера – азбофанера, азбестоцемент – азбоцемент*. Більша частина нових утворень формується за новою моделлю: *азболіт, азбоволокніт, азбогумовий, азбосталевий, азбопластик, азбошпалери, азбошлак, азбошифер*.

Основа *алюм-* пов'язана з іменником алюміній. У формі *алюмінієв-о-* вона представлена в складі композитних прикметників: *алюмінієво-кислий, алюмінієво-*

магнієвий. Один із них засвідчує перехід від *алюмінієв-* до *алюм-,* пор.: *алюмінієво-калієвий* і *алюмокалієвий*. Поширення форми *алюм-о-* підтверджують іменники *алюмогель, алюмомідь, алюмосилікат* та прикметники *алюмамонійний, алюмосилікатний*. Не можна не звернути увагу на використання основи *алюміній-* у слові *алюмінійорганічний,* яке побудоване за словотвірним зразком формування напівабревіатур-напівюкстапозитів, пор. ще *ламінат-підлога, емаль-посуд, амонійфосфат*.

Перетворення композитного компонента на аброоснову ілюструє основа *акустик-о- акустико-артикуляційний,* що в словах *акустоелектротехніка, акустофонетичний* набуває форми *акуст-о-*.

Основа *арм-* є скороченням запозиченого в українській мові з латини іменника *арматура* (armatura – озброєння, оснащення). У такій формі вона трапляється в афіксальних похідних *армувати, армований,* що в своїй семантиці містять сему «арматура», пор. : *армувати* – підсилення виробу або конструкції арматурою. У формі *армо-* вона характерна для утворень: *армобетон, армопластобетон, армоблок, армоконструкція, армокам'яний, армоцементний*.

У словах, похідних від іменника *еліта* (з фран. elite – найкраще**,** добірне), представлені дві форми основи. У афіксальних утвореннях засвідчено основу *еліт-*: *елітаризм, елітарний, елітарність, елітизувати, елітний*. У іменнику *елітмода* вона постає як аброосновa, в прикметнику *елітовиховний* та іменнику *елітологія* – як композитна.

Цікаво, що багато термінів у терміносистемах виявляють використання здебільшого запозичених основ, одержаних шляхом скорочення складного слова до його першої основи. Прикладом цього є іменники з основою гіро-, співвідносною з іменником гіроскоп (від грец. γύρος коло, γυρεύω обертаюсь та σκοπεύω спостерігаю, розглядаю). Це назва швидко обертового твердого тіла (дзиги), вісь обертання якого може змінювати свій напрям у просторі. Основа гіро- стала розпізнавальним знаком класу гіроскопічних приладів, що використовують властивість зрівноважених гіроскопів стійко зберігати напрям осі та протистояти різним збурювальним діям: гіроазимут, гіродемпфер, гірокомпас, гіроорбітант, гіроорієнтатор, гіростабілізатор, гіротахометр, гіротеодоліт.

Співіснування складних слів, утворених абревіатурним та композитним способом, композитної та напівабревіатурної основи у межах одного гнізда демонструють похідні від лексеми *скло*. Іменники *скловар, скловаріння, скловарний, склодув, склоочисник, склоплавильний, склоріз, склороб,* а також *склозавод, склоподібний* і *склоасфальтобетон, склозалізобетон, склолакотканина, склоцементокераміка,* хоч і мають різні синтаксичні еквіваленти, є типовими композитами. Натомість слова *склобетон, склоблок, склована, скловолокно, склогіпс, склогума, склокераміт, склокремнезит, склокристаніт, скломаса, скломозаїка, склопакет, склопластик, склопрофіліт, склоруберойд, склотекстоліт, склотканина, склоцемент* утворені за абревіатурною моделлю, де основа *скло-* співвідносна з прикметником *скляний* або зі словосполученням *з домішкою скла*. Про перехідні випадки переродженням основи свідчать похідні від *склокераміка — склокерамічний і скляно-керамічний, склофарфоровий*.

Усі ці випадки засвідчують не лише динамічні процеси формування фонду нового типу основ (аброоснов), а й усталення абревіатурних моделей творення

слів, які оминають стадію співвідношення словосполучення-абревіатура і відразу побудовані за абревіатурним зразком-моделлю.

Зростання кількості складних слів у сучасній мові, розширення сфери їхнього використання (міграція їх з науково-технічного стилю до публіцистичного і розмовного), збільшення словотворчого потенціалу композитів, юкстапозитів, абревіатур переконливо свідчить про поглиблення інтелектуалізації української літературної мови.

II. 2. Інтелектуалізація української літературної мови і зростання її емоційно-оцінної лексики

Упродовж останніх чотирьох десятиріч пришвидшеними темпами відбувається процес інтелектуалізації сучасної української мови. Традиційними аргументами на користь цього твердження є приріст кількості абстрактної лексики (назв абстрактних дій, процесів, станів, якостей, відношень), пришвидшені темпи термінування і детермінування лексики, засвоєння іншомовних слів з активним розширенням їхнього словотвірного потенціалу, збільшення продуктивності словотворчих формантів, що виражають абстрактні поняття (типу **-уванн(я), -анн(я), -енн(я), -изаці(я), ад(а), -іан(а), -ість, -щин(а), -ств(о),** та основ, зростання питомої ваги складних слів, утворених осново- і словоскладанням, поява нових основ, аброоснов, неологізмів. Названим процесам властиві свої диференційні та інтеграційні процеси, що свідчать про їхню взаємодію та утримування мовної системи в стані нестійкої (плинної) рівноваги.

Виникнення великої кількості слів з абстрактними значеннями є наслідком подальшої інтелектуалізації української мови, про яку писав Іван Франко [Франко 1984: 463]. Геніальні пражці в 1929 році назвуть її серед тенденцій, що визначать подальший розвиток літературних мов Європи в XX сторіччі, так само, як і окреслять зв'язок її з термінізацією та детермінізацією лексики [Тезисы 1967].

В українській мові зростає кількість новоутворених однокореневих іменників-назв абстрактної дії, занять: *бюджетування, довкладення* (в банк), *доосвітлення* (теплиць), *люмпенізація, манкуртизація, маргіналізація, маркетизація, окнижнення* (мови), *тінізація* (економіки), *транскультурація, університетизація* (інститутів). Їх доповнюють композити на зразок *алмазобетонорізання, алмазорізання, бісероплетіння, ендопротезування, макрокінознімання – мікрокінознімання, макроліквідація, макрофотознімання – мікрофотознімання, масажонавчання, медіамагнатство, мемуаротворчість, паркетошліфування, першозахоплення, слухопротезування, реміфологізація, стіноруйнування, тарифоутворення, теплошумоізоляція, футболізація* (суспільства).

Триває процес творення іменників-назв абстрактних ознак. Він охоплює насамперед однокореневі слова на зразок: *громадянськість, лінгвіцизм, масовізм, мафіозність, місійність, техніцизм, шароварність, шароварщина, укоріненість.* Останнім часом розширилося коло композитів, що називають абстрактні ознаки: *високоекологічність, лінгвоментальність, лінгвопуризм, макрогомогенність, медіатипність, міфологемність, неавтохтонність, несамоцінність, першохристиянськість, природосвідомість, психоемоційність, самовідповідальність,*

самозахищеність, самоідентичність, самооцінність, самоусвідомленість, технократизм.

У кінці XX-го та на початку XXI-го сторіч багато композитів виявляє зближення абстрактної лексики, зокрема належної до наукової термінології, з експресивно забарвленою, розмовною. Отже, з одного боку, можемо констатувати міграцію такої лексики з наукового стилю в розмовний, з другого – виникнення її відразу як розмовної. Характерною її особливістю є те, що саме продуктивність використовуваних основ у науковому стилі сприяє появі експресивно забарвлених слів з ними, які «маскуються» під терміни.

Це властиво назвам абстрактних дій та процесів: *мікровибух, мікромета, самовименшення, самоімітаторство, самонакручування, самоошукування, самоянголізація.* До експресивно-оцінної орбіти потрапляють суспільно-політичні терміни: *мікроімперія, міні-держава, міні-дискусія, міні-криза, мікроорда* (новітніх газетярів і літературознавців), *міфоспоживання.*

Експресивність містять також назви абстрактних ознак та станів, що є простими однокореневими іменниками: *європейськість* (України), *польськість* (Рильського), *селянськість* (літератури), *українськість* (Дон Жуана) і композитами на зразок: *нікомуненалежність, олігархічність, олігархофренія, позаміфологічність, фольклорофільство.* Оказіональність деяких із них очевидна. Врешті ця остання є продовженням продуктивності окремих словотвірних типів у мові й творення оказіональних слів за ними або всупереч ним, пор. для прикладу *позадуховність, позаісторизм, позадництво, позаправедність.*

На тлі нечисленних порівняно з іменниками та прикметниками неологічних та оказіональних дієслів звертає на себе увагу значна кількість дієіменників, утворених здебільшого за допомогою суфікса **-изація** без мотивації відповідними дієсловами: *афганізація, берегинізація, білорусизація, валютизація, громадянізація, делімінізація, деперсоналізація, деядеризація, доларизація, екологізація, євангелізація,* рідше суфіксів **-ення** *опинзенення,* **ання, -ування** *акціонування, гіперзростання, рейтингування.* У багатьох випадках з'являються варіативні утворення із запозиченими суфіксами **изація, -ація** та питомим **–ування:** *дерегуляція, дерегулювання, спонсоризація, спонсорування, дотація – дотування – дотувати, реінвестація, реінвестування – реінвестувати, реінтеграція – реінтегрування – реінтегрувати, деполітизація – деполітування, реструктуризація – реструктурування – реструктурувати – реструктуризувати.* Це свідчить про наявну в сучасній українській мові тенденцію до заміни запозичень (суфіксів, слів) питомими одиницями.

Такі дієіменники стають похідними для інших дієіменників-назв абстрактних дій, утворюваних префіксальним способом, найчастіше за допомогою префіксів **де-** *бартеризація – дебартеризація, індивідуалізація – деіндивідуалізація, зросійщення – дезросійщення, колективізація – деколективізація, міфологізація – деміфологізація,* рідше *ресоціалізація, реприватизація,* **гіпер-** *гіперзростання,* **контр-** *голодування – контрголодування,* **над-** *концентрація – надконцентрація,* **недо-** *недоратифікація,* **не-** *нератифікація,* **пере-** *структуралізація – переструктуралізація.* Деякі з них уже призвичаїлися в сучасній мові. Приєднання до них префіксів спричиняє появу неологізмів.

У списку нових слів О. А. Стишова [Стишов 2003: 328-374] дієіменників (без мотивування дієсловами) майже вдвічі більше, ніж парних, де є твірне дієслово та іменник-назва абстрактної дії, процесу (перших 80, других 44): *американізувати – американізація, декомерціалізація – декомерціалізувати, чорнобилізація – чорнобилізувати.*

Дієіменники-композити серед новотворів нечисленні. більшість із них виникла внаслідок активізації деяких основ, що займають перше місце в слові, зазнають або не зазнають усічення при композиції і поєднуються з об'єктами дієіменника, що стоїть у другій кінцевій позиції композита. Такими є основи **авто-** (від автомобіль) у іменниках *автобудівництво = автобудування, автопаркування, автоперехід, автобізнес* та **відео-** *відеовиробництво, відеогра, відеозамовлення, відеоогляд, відеопіратство, відеопрокат, відеоурок,* **аудіо-** *аудіозапис, аудіопослання* і **арматуро-** *арматурорізання.* Цей же тип внутрішнього (дієслівно-об'єктного) синтаксису слова демонструють композити з другими основами **–творення** *державотворення, законотворення, корупцієтворення, курсотворення, націєтворення, програмотворення, угодотворення, указотворення* та **будування** *державобудування,* **-захоплення** *бізнес-захоплення.*

Інструментальні відношення реалізовано в композиті *вакуумрегуляція,* в ряді іменників з другою основою **-терапія** *ароматотерапія, біоенерготерапія, голкорефлексотерапія, лінгвотерапія, німотерапія, словотерапія, спелеотерапія.*

Нечисленні дієіменники в композитах набувають постійних ознак завдяки поєднанню з аброосновами, що окреслюють сферу їхнього функціонування: *авіапослуга* (авіаційна послуга), *бандформування, біозахоплення, біоепіляція, біоконверсія, біорегулювання, екорух, держзамовлення, політзомбування, політструктуризація.*

Серед дієіменників трапляються композити, утворені за аналогією до слова *листопад,* що є згортком речення *листя падає: гріхопад, грошопад, зорепад* (з подальшим творенням дієслова *зорепадити), сльозопад.*

Багато новоутворених дієіменників-назв абстрактної дії та процесу мають виразний прагматичний ореол, що наближує їх до рядів ад'єктивів на позначення ознак соціального світу: меншою мірою до тих із них, що позначають людські властивості *дебілізація, духозрушення, самсобіпанство,* більшою – до тих, що окреслюють властивості соціального світу: *зомбування, євангелізація, локшиновішання, манкуртизація.*

Отже, відбувається зближення лексики, яка називає абстрактні дії та процеси, з лексикою, що позначає статичні абстрактні якості, які асоціюються в мовному колективі з явищами, котрі одержують соціальну оцінку, здебільшого з відтінком негації. Іншими словами, помітне зростання прагматичного ореолу абстрактної іменникової лексики і водночас зближення процесів інтелектуалізації (окнижнення) мови зі зростанням її емоційної виразності.

Прагматичний ореол мають іменники, що позначають певний стан (інтелектуальний чи психічний), який виявляється в надмірному захопленні чим-небудь: *агентоманія, балетоманія, декретоманія, дієтоманія, довбушоманія, фанероманія, шекспіроманія, шпигуноманія* або неприйнятті чогось *лазерофобія.* Поява таких слів зумовлює паралельне зростання кількості назв осіб, що дуже цікавляться чимось: *біроман, лірикоман, магазиноман, москвоман, некроман, пивоман,*

титуломан, фанероман, шекспіроман. Згадаймо для порівняння іменник *футболофіл* з основою **-філ,** що виражає близьке до основи **-ман** значення «любитель чогось».

Оцінки дій, процесів, станів дуже ємні. Вони стосуються певних соціальних штампів (образів). Дієіменники, що містять їх, є наслідком узагальнення і водночас вони індивідуалізують явища, апелюючи до назв, відомих певному колективу. Конкретизація змісту слів відбувається завдяки окресленню явища в просторі географічному: *афганізація, американізація, африканізація, білорусизація, латиноамериканізація;* соціальному: через неприйняття доктрин певного соціального устрою і називання характерних їхніх проявів=реалізацій: *комунізація, радянизація;* заперечення політики і способу правління, уособлюваних певними історичними постатями: *кучмізація, лукашенкізація, піночетизація;* шляхом називання негативних соціальних явищ, властивих певному етапу розвитку суспільства: *алкоголізація, братопоїдання, маргіналізація, оміщанення, мафізація, тінізація, деінтелектуалізація, доктринізація, кланізація/клановізація, комунізація, космополітизація, наркоманізація, олігархізація, провінціалізація – депровінціалізація, табуїзація – детабуїзація, чорнобилізація.*

У словах з префіксами **де-, роз-,** що вказують на позбавлення якихось ознак, частин чогось, з'являється позитивна оцінка соціальних процесів: *дебюрократизація, дебільшовизація, декриміналізація, деноменклатуризація, дерадянізація, десталінізація, розколгоспнення.*

Існують нечисленні співвідносні пари дієслів з **-ся** та іменників з суфіксом **-изація:** *депровінціалізуватися – депровінціалізація, манкуртизуватися – манкуртизація, суверенізуватися – суверенізація.*

Іноді запозичені та питомі суфікси оформляють різні за значенням дієслова та іменники. Так, похідні *фермеризація – фермеризувати* становлять співвідносну за значенням пару, що називає процес, тоді як дієслово *фермерувати* мотивоване іменником *фермер* і називає постійне заняття фермера. Подібну до цього трансформацію значення спостерігаємо в словах *бартеризація* (дієіменник без дієслова) і *бартерувати* від (займатися) *бартером.* Опускання у дієслів компонента **–із-,** наявного в дієіменнику, свідчить про похідність дієслова від іменника: *мафізація – мафізувати, реструктуризація, реструктурування – реструктурувати, структуризація, структурування – структурувати.*

В орбіту негативнозабарвлених дієіменників залучено деякі лексеми з суфіксом **-ад(а),** що первісно не мав прагматичного (оцінного) значення. Традиційно його використовували для позначення періоду тривання чогось: *декада, олімпіада.* У словах *комітетіада, спікеріада* цей суфікс підкреслює тривалий, спеціально затягуваний процес виборів і призначень на посади у Верховній Раді. З'явилися варіативні за значенням словотвірні синоніми *жебракізація = жебракіада.*

У композитах-дієіменниках оцінку виражають основи, що характеризують соціальні стосунки: *взаємозахвалювання, взаємолобіювання, взаємопоборювання, взаємонедовіра, корупцієтворення, співдружнізація* або індивідуальну поведінку людини: *самовигоряння, самовтеча, самозвеличення, самозникання, самонеповага, самообпльовування, самоошукування, самопрезентація, саморозвінчання, саморуйнація, самостримування.*

Виразною є активізація творення неологічних та оказіональних дієслів з основою **само-:** *самоліквідуватися, самоототожнюватися, самознищуватися, саморозпускатися, самостратифікуватися.*

Серед оказіоналізмів у словнику Ж. В. Колоїз [ТССО] також переважають дієіменники з суфіксом **-изаці(я):** *диспетчеризація, соборизація, тіньовизація, трастовизація,* рідше трапляються слова з суфіксом **-енн(я):** *звулканення, духоозброєння, обвійськовлення, оярличення* (у характеристиці), **-інн(я):** *провесніння,* **-анн(я):** *життєіснування, життєструмування, мертвостояння.*

Нульовий суфікс в оформленні оказіональних назв абстрактних назв дій і процесів непродуктивний і трапляється в поодиноких похідних: *недосип = недосипання, сонцелет* (сяйво).

Поодинокі іменники-назви абстрактних ознак, утворені від похідних, твірними для яких є дієслова: *недоновонародженість.*

Аналіз дозволяє дійти загального висновку щодо значної продуктивності творення дієіменників, не мотивованих дієсловами, на тлі активного творення дієіменників, співвідносних з дієсловами, у сучасній українській мові. Збільшилася кількість дієіменників з прагматичним ореолом.

Помітне зростання емоційної виразності сучасної української мови, що виявляється в розширенні кола слів (іменників, прикметників, дієслів, прислівників) з прагматичним ореолом. Їхньою характерною ознакою є переважно соціальна оцінка явищ, подій (позитивна, а частіше негативна), яка зорієнтована меншою мірою на визначення властивостей і поведінки людей, більшою – на окреслення ознак соціального світу і стосунків. Перебудова соціальних взаємин у суспільстві, зміна шкали оцінок, переоцінка цінностей стали тими чинниками, що зумовили зростання емоційно забарвленої та оцінної лексики в словниковому складі мови, а також активізацію словотворчих засобів, здатних оформляти цю оцінність та емоційність – основ, суфіксів, префіксів. До неї належать назви абстрактних дій, процесів, ознак, а також найменування осіб.

Останнім часом зросла кількість основ, що мають заряд емоційності, яким вони наділяють новоутворювані слова й активізують емотивну функцію словотворчих формантів та інших основ. В орбіту емоційно забарвлених слів потрапляє значна частина ономастично мотивованої лексики. Питома вага таких одиниць серед неологізмів та оказіоналізмів суттєва. Ономастичні твірні слова є прізвищами осіб, позбавлених іконічності, прийнятої в радянському суспільстві і неприйнятної в часи незалежності України та дерадянизації, характерної для республік колишнього Радянського Союзу: *сталінізація – десталінізація, ленінізація – делінінізація.*

Твірними основами частини ономастично мотивованих назв абстрактних дій і процесів є прізвища або імена політичних діячів, різного роду менеджерів та бізнесменів: *кучмізація, юхимізація (Юхим Звягільський), суркісизація.*

До негативно забарвлених, неприйнятних у соціальному плані належать і ті новотвори, значення яких конкретизоване назвами континентів, географічних районів, держав, міст: *американізація, афганізація, африканізація, балканізація, білорусизація, ірландизація, ісландизація, латиноамериканізація, сербізація, фінляндизація, чорнобилізація, югославізація.* Вони характеризують негативні явища – міжнаціональну ворожнечу, збройні конфлікти, втрату корінною нацією своєї мови, зубожіння народу, криміналізацію суспільства, зростання тоталітаризму

тощо. Докладний опис їхньої семантики подано в праці О. А. Стишова[Стишов 2003: 130-137].

До неологічних та оказіональних утворень, мотивованих ономастичною лексикою, потрапляють іменники з другою основою **–мані(я)** зі значенням надмірного захоплення чимось, іноді з іронічним відтінком: *довбушоманія, карелюкоманія, роксолановманія.* Іменник *НАТОманія* мотивовано абревіатурою, що є поширеною назвою міжнародної організації, *шевоманія* (від прізвища футболіста А. Шевченка). На повне заперечення явища, співвідносного зі скандальними діями, поведінкою певних осіб, прізвища чи імена яких указані першою основою слова, зорієнтована основа **–гейт**, що трапляється в американізмах: *уотергейт, Монікагейт,* а останнім часом здобула продуктивність в українській мові, де вона стосується прізвищ чи імен, назв держав: *Іранґейт, Гонгадзегейт, Морозгейт, Юхимгейт, Кучмагейт.* Ця основа лексикалізувалася, ставши самостійним словом [Стишов 2003: 137].

Серед неологізмів, мотивованих онімами, набули поширення слова-назви абстрактних ознак, утворювані за допомогою суфікса **-ізм/-изм**, що раніше в мові позначав певні наукові, політичні напрямки, теорії, а тепер окреслює політичні та економічні намагання окремих лідерів, що позбавлені пієтету і часто мають негативний, рідше позитивний ореол: *брежнєвізм, горбачовізм, кравчукізм, кучмізм, тетчеризм.* Паралельно з ними існують назви осіб-послідовників цих лідерів з суфіксами **-ист/-іст:** *гамсахурдист, єльциніст, кучміст, кравчукіст* та **-ець**: *вітренківець, костенківець, кравчуківець, кучмівець, марчуківець, морозівець, пинзениківець, симоненківець* чи членів злочинних угруповань: *савлохівець.* Більшість із них містить прихований оцінний компонент, що виявляється контекстуально.

Активізував свої позиції в мові суфікс **-щин(а)**, за допомогою якого утворюють від онімів назви абстрактних ознак, переважно з негативною оцінкою. З одного боку, їхніми мотиваторами є прізвища: *брежнєвщина, жириновщина, зюганівщина, лазаренківщина, лукашенківщина,* з другого – назви континентів і територій: *азійщина, малоросійщина.* Порівняння слів з суфіксом **-щин(а)**, мотивованих ономастичною лексикою, поданих у СУМі, з наведеними вище новотворами, говорить про наявність у їхній семантиці соціальної оцінки явищ. Однак полюси цих оцінок різні. Перший список складається з мотиваторів, асоційованих з прізвищами, котрі не визнавала радянська парадигма сприйняття дійсності, за шкалою якої негативно оцінювалися події минулого: *аракчеєвщина, разінщина, толстовщина, столипінщина; денікінщина, керенщина, колчаківщина, махновщина, петлюрівщина.* Лише деякі з них співвідносні з прізвищами літературних героїв, прочитуваних у культурному коді українця та росіянина як носії певних негативних ознак: добродушного мрійництва *маніловщина,* безвольності, стану бездіяльності та лінощів *обломовщина.* У списку сучасних новотворів мотиватори називають діячів радянського та пострадянського періоду.

Рідше у словах, мотивованих онімами, що називають певні затяжні періоди правління деяких осіб або історії держав, використано суфікс **-ад(а), -іад(а)**: *кучміада, Московіада.* Серед сучасних новотворів з цим суфіксом, мотивованих загальними назвами, також представлено лексику з оцінним компонентом значення, що називає певні заходи, пов'язані зі зволіканням: *спікеріада, комітетіада* або негативні суспільні явища: *алкоголіада, олігархіада.* І це помітно відрізняє усіх їх від

похідних іменників з суфіксом **–ад(а)/-іад(а)**, засвідчених у словниковому складі української мови шістесятих-сімдесятих років СУМ-ом: *альпініада, олімпіада, спартакіада, універсіада.* Вони позбавлені прагматичного ореолу. Лише одне слово цього типу *ієреміада* пов'язане з онімом Ієремія і потребує додаткових пояснень та знання історико-культурного фону для розуміння свого значення. Лексема *ієреміада* закріплена не тільки за біблійним іменем Ієремія та його образним ореолом. У сучасній українській мові вона пов'язана з поетом-шістдесятником Гр. Чубаєм та його сином Тарасом Чубаєм. Перший написав твір «Плач Ієремії», другий згодом пісні на слова батька. У Львові існував гурт «Плач Ієремії». Ось цей зв'язок явищ та подій і був названий «офіційною» пресою *ієреміадою.*

Можна погодитися з загальною класифікацією таких інновацій у англійській та українській мовах, прийнятою В. І. Заботкіною, Ю. А. Зацним, О. А. Стишовим, як ефемерізмів, тобто слів, широко вживаних у певні періоди суспільного розвитку, тісно пов'язаних з діяльністю окремих політичних діячів, але таких, що не мають перспективи ввійти до загального фонду мови і вживаних лише в зв'язку з конкретними подіями [Стишов 2003: 48-49; 123; 128]. Однак з одним уточненням. Частина таких слів проникає до загальнолітературної мови, зберігаючи зв'язок з іменами та явищами, ними ініційованими. Порівняно з лексикою, мотивованою загальними назвами, вони вимагають знання культурного, політичного, історичного фону свого виникнення.

До кола соціально помічених та емоційно забарвлених одиниць потрапляють слова з продуктивними усіченими абревіатурними основами типу **імпер-** (від імперія) та **інтер-** (від інтернаціональний). Перша своєрідна в тому плані, що в радянські часи теж мала негативне забарвлення, але вона була орієнтована на оцінку явищ поза межами Радянського Союзу. В новотворах вона служить оцінкою породжень самого Союзу, що був організований як велика імперія зі своєю тоталітарною системою. Неприйняття її засвідчують слова: *імпервеликодержавництво, імперкомуніст, імперрадикал, імпершовініст.* Основа **інтер-** у сучасній українській мові лексикалізувалася і стала самостійним словом завдяки назві телеканалу «Інтер». Від нього утворено прикметник *інтерівський.* У радянській ідеології інтернаціональне пропагували як першовартісне, а національне як щось другорядне, а часто і як націоналістичне. Заперечення такої парадигми спричинило появу ряду слів зі зниженою оцінкою явищ, пор. нейтральні утворення типу *Інтерспорт* (телепередача), *інтермузей* з семантикою *міжнаціональний* та *інтербезбатченко, інтердівчина, інтеркохання* (іронічне), *інтерлайка, інтершлюха* з негативним, а часто і лайливим відтінком значення.

До емоційно знижених потрапляють слова з основою **ком-/комун-/комуно-** (від комуністичний). Два її перші варіанти належать до аброморфем: *комшабаш, комундержава, комунімперія, комунрай.* Третій **комуно-** властивий емоційно забарвленим і соціальнопереосмисленим композитам-назвам осіб: *комунобюрократ, комуноімперіаліст, комуноколгоспник, комунореванш ист, комуносоціаліст, комунофашист.*

Соціальної переоцінки зазнали також основи **держ-, політ-** та **парт-,** що й раніше використовувалися як аброморфеми. Зміна їхньої соціальної оцінки, позбавлення їх «надвисокого» звучання зумовили утворення частковоскорочених негативно забарвлених абревіатур: *держаморальність, держверхи, держгодів-*

ниця, держкомпартноменклатура, держрекет; політолігархи, політбомонд, політпапараці, політчлен, компартбільшість. Натомість зросла продуктивність основи **дем-** (від демократичний). Це зумовлено запереченням «демократичності» радянського тоталітарного режиму і намаганням утвердити (принаймні декларативно) справжню демократію. Звідси виникнення багатьох утворень з основою **дем-, демо-**, особливо в назвах різних громадських організацій та угруповань: *демблок, демкрило, демоб'єднання, демпартія, ДемПУ, демплатформа, демсили, ДемСоюз, демфракція.* Від деяких із них утворено похідні – назви осіб: *демблоківець, демпартієць* та прикметники: *демсоюзівський.* Варіант **демо-** трапляється лише в складі прикметників: *демоліберальний, демосоціальний.*

Разом зі своїми похідними функціонує скорочена основа **деп-** (від *депутат*): *нардеп, нардепка, нардепівський, комдеп* (депутат від комуністів), *депкорпус.*

Носії української мови легко прочитують ці слова, оскільки у багатьох із них ще живі штампи-радянізми. Негативна оцінка внаслідок поєднання основ, що мали пієтет, зі словами побутовими, буденними, формує різко негативне приховане або виявлене забарвлення у слів: *держрекет, комунореваншист, комунофашист.*

Активним засобом творення емоційної та оцінної лексики є префікси, багато з яких активізувало свої позиції останнім часом. Префікси, як і основи, упорядковують лексику в межах певних протиставлень, що налагоджують системні зв'язки між одиницями. Ці протиставлення стосуються оцінки ознак якості, часових відрізків, ставлення загалу до окремих осіб або до явищ суспільного життя, поведінки та діяльності людей. Перше реалізоване в іменних частинах мови в межах оцінки якості щодо норми: найвища, вища від норми, неповна, низька, нульова (не існує), що виражена префіксами **не-, без-,** запозиченим **а-/ан-.** Оцінка часових відрізків здійснена за шкалою: те, що було в минулому, те, що актуальне зараз, те, що прийде. Ставлення до суспільних явищ, поведінки й діяльності окремих осіб, їхніх властивостей оцінюється за шкалою: позитивне/негативне, справжнє/несправжнє, прийнятне/неприйнятне, перебування на боці когось/ у протилежному таборі/ поза блоками, угрупованнями, організаціями тощо. При цьому слід враховувати характер лексики, що виступає в ролі твірної бази новоутворюваних одиниць, а також активізацію певних компонентів значення у службових морфем та основ, зростання чи зниження комбінаторних можливостей як основ, так і словотворчих формантів. Розгляд засобів вираження цих протиставлень разом із окресленням їхньої продуктивності на сучасному зрізі розвитку української мови повинні показати нові тенденції функціонування цих одиниць, перебудову в лексико-семантичній та словотвірній підсистемах, функціональне переродження елементів.

На найвищий ступінь ознак, розвитку дій вказують запозичені префікси **супер-, ультра-, гіпер-, екстра-, архі-.** Серед них найвищу продуктивність виявляє префікс **супер-** (від лат. supra, super, означає перебування зверху в певній ієрархії чого-небудь, зверхність, найвищу якість, посилену дію). Список слів із ним у реєстрі УОС охоплює понад шість десятків лексем. Реєстри словопокажчика Стишова О. А. [Стишов 2003], словників Мазурик Д. В. , Віняр Г. М. і Шпачук Л. Р. , Колоїз Ж. В. [ТССО] та нашої картотеки доповнюють цей список ще кількома десятками слів. Характерною рисою реєстрів орфографічних словників сучасної української

мови [УОС, ОС] є перевага серед слів з префіксом **супер-** тих, що називають машини, прилади з найвищою якістю: *суперавтомобіль, супербомбардувальник, супервізор, супергенератор, супергетеродин, суперкаландр, суперіконоскоп, суперлайнер, суперортикон, суперракета, суперрегенератор, супертанкер, супертип, супертраулер, супер'яхта.* Цих назв у 4,5 рази більше, ніж інших найменувань. Досить численні спортивні терміни на позначення різних заходів, ігор та змагань: *супергра, супермарафон, супертурнір, суперфініш, суперфінішування, суперфутбол,* а також об'єднань: *суперклуб, суперкоманда, суперліга.* Нечисленні групи назв дій: *суперконтроль, суперінспекція,* політичних, економічних та інших об'єднань, установ: *супердержава, супермаркет, супермонополія, супертрест.* Незначна кількість прикметників: *супераеродинамічний, супергармонійний, супермодний, суперпарадоксальний, суперстійкий, суперсучасний, супертонкий.* Поодинокі назви абстрактних ознак: *супермодернізм, супернатуралізм* тощо. Три іменники називають осіб з оцінкою їхньої якості: *суперагент, суперкарго (*довірена особа компанії, яка зафрахтувала судно), *супермен,* два – предмети: *суперобгортка, суперобкладинка,* один – речовину: *суперфосфат.* Лексема *суперарбітр* називає особу, найстаршу за посадою, – це голова третейського суду. Елемент оцінки якості як найвищої містять іменники зі значенням збірності: *супереліта, суперавіація.* У одній парі лінгвістичних термінів **супер-** та **суб-** підкреслюють співвідношення наслідків мовного контактування без їхньої оцінки: *суперстрат – субстрат.*

Розгляд реєстрів неологічних та оказіональних утворень з префіксом **супер-** засвідчує кардинальний перерозподіл лексики за тематичними групами за останні три десятиліття розвитку мови. Він виявляється в значному зростанні кількості прикметників з оцінним компонентом значення: *суперактуальний, супервинахідливий, супердешевий, супердорогий, суперзбитковий, суперелегантний, суперефектний, суперлікувальний, суперлояльний, супермалий, супермобільний, супермодний, супермодельний, супермодерний, супермодерновий, супернезвичайний, супернизький, суперпідлий, суперполітичний, суперпрестижний, суперприємний, суперпринциповий, суперсекретний, суперскладний, суперстабільний, суперталановитий, суперфантастичний, супершвидкий.* Помітно збільшилася група іменників-назв осіб, здебільшого з позитивною оцінкою ознак-характеристик: *суперагент, супербагатій, супергравець, суперважковик, супергросмейстер, супердитина, суперкрасень, суперлідер, супермалюк, супермодель, суперпатріот* та назв приладів: *супервагон, суперзброя, суперкомп'ютер, супермашина, суперобладнання, суперролер.*

З'явилися оцінні іменники від власних назв: *супер-Динамо, супер-ЕОМ, супер-Маріо* (від імені відомого хокеїста Маріо Лемьє). Зросла кількість назв абстрактних дій та процесів: *суперакція, супервикид (спорт.), суперполітизація, суперприватизація, суперпотуга,* абстрактних ознак: *суперкоректність, суперможливості, суперперспектива, суперстислість.*

Якщо в реєстрах правописних словників української мови останніх років лише один іменник з префіксом **супер-,** приєднуваним до іменника зі значенням граничного розміру *супергігант,* то в словниках неологізмів та оказіоналізмів кількість таких одиниць зростає. Ці слова мають як позитивну оцінку *суперзірка,* так і негативну: *суперзлодюга, суперспекулянт.* Усвідомлення носіями мови морфеми

супер- як префікса, що виражає найвищий ступінь якості чи розвитку події, привело до її лексикалізації. У розмовній мові існує лексема **супер,** що належить до прислівників і відповідає за значенням словам *прекрасно, дуже добре*: Як справи? – Супер. або *якнайкраще*: Ви одягнені сьогодні супер-пупер. Про посилення саме цього компонента значення у префікса **супер-** свідчать оказіоналізми *супернадумова* та *гіпер-супер-екстра-архівідкриття.* Розвиткові оцінного значення найвищої якості у префікса **супер-** сприяє реклама, що пропонує, наприклад, *супертоматну,* або *найтоматнішу пасту* чи *суперолейну,* або *найолійнішу олію.*

Запозичені префікси **гіпер-, ультра-, екстра-,** що синонімічні за значенням префіксові **супер-,** хоч і підтверджують деяку свою продуктивність у творенні неологізмів та оказіоналізмів, однак не виявляють активності, бо не формують рівних йому за кількістю груп похідних. Префікс **гіпер-** (від грец. υπέρ – означає підвищення, надмірність) зберігає свою продуктивність здебільшого у сфері різногалузевої наукової термінології: *гіпергравітація, гіпердефіцит, гіпертекст, гіперчутливий.* Лише кілька іменників та прикметників одержують додаткову соціальну оцінку: *гіпердержавний, гіперелітний, гіперправославнохристиянський, гіперреалізм, гіперхарактеристика.* Співвідносний з **гіпер-** префікс **гіпо-** (від грец. υπό – означає нестачу, зниження) функціонує теж переважно в сфері наукового стилю, утворюючи в його межах (особливо медичних текстах) пари на зразок: *гіпервітаміноз – гіповітаміноз.* Префікс **гіпо-** не засвідчений у нових словах з прагматичним, соціальним ореолом. Обидва вони поєднуються переважно з книжними основами.

За допомогою префікса **екстра-** (від лат. extra, означає найвищий ступінь якості; вище загальноприйнятих норм або зразків) утворено незначну частину слів у сучасній українській мові. Однак він продовжує зберігати свою продуктивність у мові. Засвідчено новотвори – назви осіб *екстраагент, екстраактор,* предметів *екстрабудматеріали.* Оцінний компонент значення присутній у іменників *екстравидовище, екстраклас.*

Запозичений з латини в українську мову префікс **ультра-** означає над, крайній, за межами. Питома вага слів із ним у сучасній мові досить значна. Більшість із них є термінами, в яких **ультра-** означає надточні прилади, здатні показати найдрібніших живих істот, невидимих оптичним мікроскопом: *ультрамікроскоп,* зробити надтонкі зрізи для цитологічних досліджень: *ультрамікротом,* уловити електронне проміння, не видиме оку: *ультрафіолет,* сприйняти ознаки явищ, недоступні людині, не озброєній приладами: *ультраакустичний, ультрависокочастотний, ультракороткохвильовий, ультрачервоний.*

Лише деякі слова містять **ультра-** зі значеннями, близьким до значення **супер-** для вираження крайнього ступеня прояву ознаки, реалізованої прикметниками: *ультраконсервативний, ультралівий, ультранаціональний, ультраправий, ультрареакційний* або іменниками-назвами осіб: *ультраконсерватор, ультраколоніаліст, ультрарадикал, ультрарасист, ультрареакціонер, ультрасіоніст* чи абстрактних ознак: *ультрамодернізм.*

Усі названі лексеми містять оцінку переконань з політичного погляду. В кількох прикметниках оцінено інші ознаки: *ультрамодний, ультраселективний, ультрасучасний.* Неологізми з префіксом **ультра-** – нечисленні. Вони виражають

крайній ступінь прояву певної дії, ознаки: *ультрамарафон, ультранепопулярний, ультраринковий.*

Префіксоїд **архі-** (від грец. αρχί – означає головний, старший; найвищий ступінь чогось) останній компонент свого значення реалізує в українській мові в небагатьох словах: *архімільйонер, архіреакційний, архіскладний.* Він продовжує зберігати продуктивність і трапляється з цим значенням у новотворах – прикметниках, де він поєднується із запозиченими та питомими словами: *архіважкий, архівітамінний, архіінертний, архіплюралістичний, архіромантичний, архісучасний* та іменниках: *архітвір*.

Розглянуті запозичені префікси виявляють продуктивність у сучасній українській мові, реалізуючи елемент оцінки в емоційно забарвленій новій лексиці. Вони сполучаються переважно також із запозиченими основами. Середовище їхнього функціонування наукові, художні, публіцистичні твори, тексти засобів масової інформації. Однак багато із цих слів стало надбанням розмовної мови, спроможні поєднуватися з питомими українськими словами, поповнюючи словниковий склад мови: *супергра, суперобкладинка, супертонкий, гіперзростання, гіпердержавний, гіперчутливий, гіперправославнохристиянський, екстрабудматеріали, екстравидовище, архіскладний, архіважкий, архісучасний.* Це свідчить про зближення різностильових одиниць і формування такої літературної мови, в якій гармонійно співіснують слова книжні з розмовними та відбувається зімкнення процесів інтелектуалізації мови зі зростанням її емоційності.

Засобом утворення оцінної лексики в українській мові продовжують бути питомі префікси **над-** та **за-.** Обидва вони багатозначні. У них серед інших значень представлено компоненти «якість, вища за норму»: *надтонкий, задовгий.* У префікса **за-** залежно від значення слова, до якого він приєднується, це може бути якість, нижча від норми: *закороткий.* У реєстрі СУМ-у питома вага слів з **над-** та **за-** з такими значеннями значно менша, ніж слів з іншими значеннями. Так, слів з **над-,** що виражає значення «розташований вище чогось», менше ніж тих, що оцінюють якість як вищу від норми, пор. : *надлопатковий, надліктьовий, надп'ятковий, надшахтний* та *надвинятковий, наддовгий, надновий, надтвердий, надчистий, надшвидкий.* Від таких прикметників можливе творення іменників абстрактної ознаки та прислівників: *надзвичайність, надзвичайно, надприродність, надприродно, надчутливість.*

Рідше трапляються назви абстрактних ознак та дій і процесів, утворені від інших іменників: *надвартість, надвиробництво, наднапруга.* В одному випадку використано **над-** із цим значенням у контексті дієслова: *надуживати* та мотивованих ним слів: *надуживаний, надуживання, надужиття.* Поодинокі похідні − назви осіб, мотивовані прикметниками: *надстроковий − надстроковик.*

Новотвори поповнили найменування абстрактних ознак: *надвідвертість, надрадикалізм, надсмертність;* процесів: *надінтеграція, надконцентрація, надцентралізація;* ознак: *надактуальний, наддемократичний, наддешевий, надрозумний.* Префікс **над-** легко поєднується з абстрактною лексикою: *надвлада, наддержава, надідея, надсистема, надцивілізація.* Серед неологічних назви дій: *надмарафон* та осіб: *надкомплектник.* Останній стає в один ряд з такими префіксальними оцінними найменуваннями осіб, як *недоукраїнець, привладник, прикоритник* та *перевиконавець.* Про продуктивність префікса **над-** як виразника

надмірної якості свідчать оказіоналізми – прислівник *наддостатньо* та прикметник *надполітико-дипломатично-делікатна відповідь* (лідера руху).

Префікс **за-** з оцінним компонентом значення мало поширений у сучасній українській мові. Він поєднується виключно з питомими прикметниками і вживається в розмовній мові (їх понад два десятки): *забілий, заглибокий, загострий, загрубий, загустий, замудрий, затонкий, завбогий, задешевий.* Тематично це слова, що належать переважно до параметричної лексики, з яких половину упорядковано як антоніми: *заважкий – залегкий, завеликий – замалий, зависокий – занизький, завузький – заширокий, задовгий – закороткий.* Словотвірний потенціал цих ад'єктивів обмежено прислівниками, утворюваними не від усіх цих слів: *завузько, зависоко, заглибоко, загрубо, задовго, задешево, закоротко, замало.* Слів з префіксом **за-** з оцінним компонентом значення серед новотворів не виявлено.

Префіксоїд **напів-** виражає в українській мові оцінку ознак та дій як таких, що реалізовані лише наполовину. Префікс **недо-** окреслює їх як такі, що не доведені до певної норми. Обидва вони продуктивні, оскільки за їхньою допомогою утворюються нові слова в мові. Префіксоїд **напів-** здебільшого кваліфікує ознаки і поєднується найчастіше з віддієслівниковими прикметниками: *напіввогнетривкий, напівглузливий, напівжартівливий, напівживий, напівзасушливий, напівналивний, напівпримирливий, напівстійкий* або з віддієприкметниковими прикметниками: *напівзакритий, напівзруйнований, напівкваліфікований, напівзогнилий, напівзрілий, напівзотлілий, напівстиглий.* І перші, і другі утворені не від дієслів, а безпосередньо від прикметників.

Багато відіменникових прикметників приєднують префіксоїд **напів-:** *напівбезробітний, напівводяний, напівголодний, напівголосний, напівграмотний, напівдитячий, напівдрімотний, напівкам'яний, напівкоштовний, напівшовковий, напівшкіряний.* Менше серед них утворень від непохідних прикметників: *напівбілий, напівбосий, напівголий, напівдикий, напівлегкий, напівм'який, напівприкритий, напівпустий, напівчистий, напівсухий.* Ще менше між ними представлено іменники-назви дій, станів: *напівзабуття, напівмарення, напівнатяк, напівперемога, напівприсідання, напівсон, напіврозпад, напівшепіт:* явищ: *напівімла, напівморок, напівтемрява;* осіб чи інших істот: *напівдикун, напівзлидар, напівкочівник, напівмавпа, напівсирота* та речовин: *напівкокс, напівпродукт, напівфабрикат.* Серед таких іменників поодинокі назви машин та приладів: *напівавтомат, напівпричіп* тощо.

Найменше серед похідних з префіксоїдом **напів-** дієслів: *напіввідкрити, напівдрімати, напівзакрити, напівзаплющити, напівзотліти, напівобернутися, напіврозплющувати.*

Неологізми та оказіоналізми підтверджують продуктивність префіксоїда **напів-,** що трапляється в складі прикметників: *напіввимерлий, напівгосподарський, напівзашифрований, напівлегітимний, напівлюбительський, напівпрофесійний.* Його представлено в іменниках-назвах абстрактних дій та процесів: *напівжиття, напівзахід, напівмарафон, напівпрогулянка,* а також осіб: *напівобранець, напівпанк, напівписьменник.* Трапляється він також у складі назв абстрактних ознак: *напіваристократизм, напіввласність, напівгласність, напівправда.*

Префікс **недо-** все ще недостатньо описаний в україністиці. В. С. Ільїн [Ільїн 1953: 123] та В. М. Русанівський [Русанівський 1979: 253] характеризують його

разом із префіксами **обез-** та **зне-** як новітній у сучасній українській мові. Він продуктивний в творенні дієслів, іменників, прикметників і трапляється в художньому, публіцистичному, медіастилі, а також термінологічній підсистемі мови. Для **недо-** характерні кілька опозицій в системі похідних дієслів та іменників. З одного боку, мотиваторами таких утворень є дієслова доконаного виду. Приєднуваний до них префікс **недо-** вказує на неповне завершення дії: виконати – недовиконати, надаючи цього ж значення похідним віддієслівним утворенням: недовиконаний, недови́конання (з відтінком закінченості дії), недовикона́ння (з відтінком незакінченості дії). Такі ж значеннєві перетворення властиві похідним: виробити – недовиробити, недовироблений, недовироблення, недовиробіток, оцінити – недооцінити, недооцінений, недооцінювати, недооцінювання, недооцінка. З другого, їхніми мотиваторами є дієслова недоконаного виду: гартувати – недогартувати, недогартований, недогартованість, недогарт.

Продуктивність префікса **недо-** за останні три десятиріччя значно зросла. З'явилася велика кількість іменників-назв абстрактної дії з префіксом **недо-**, що приєднується до інших іменників, здебільшого похідних від дієслів: *годівля – недогодівля, вимолот – недовимолот, одержання – недоодержання, виручка – недовиручка, виторг – недовиторг, гарт – недогарт, запилення – недозапилення, облік – недооблік, озброєння – недоозброєння, окис – недоокис, оплата – недооплата, плата – недоплата, розвиток – недорозвиток.* Це сприяє розвиткові аналогії в творенні таких слів унаслідок черезступеневого словотворення без проміжної мотивації іншим іменником: *недоважок, недовал, недогрів, недожин, недокис, недокіс, недокорм, недолив, недолов, недомел, недомір, недомолот, недорід, недосип, недосів.* За цим зразком утворено ряд термінів: *недонадходження, недообкладення, недопресування, недофінансування.*

Серед похідних цього типу є іменники-назви осіб: *недоук, недоум, недолюдок.* Такі слова іноді утворюють співвідносні ряди похідних, де між собою зіставлені **не-** та **недо-:** *комплект – некомплект – недокомплект* або афіксальні й композитні лексеми: *населений – недонаселений – перенаселений, густонаселений – рідконаселений.*

Серед неологізмів з префіксом **недо-,** що підкреслює неповний вияв ознаки, засвідчено іменники-назви абстрактних ознак: *недоструктурованість,* абстрактних дій: *недоратифікація, недонадходження.* Кілька оказіоналізмів характеризують осіб: *недопатріот, недопоет, недописьменник* та явища культури: *недомистецтво.*

Префікс **не-** найчастіше позбавлений оцінного компонента. Він виражає заперечення ознаки, дії, названих твірною основою. Лише ті з них, що містять елемент оцінки, закладений в лексичній семантиці твірних, стають оцінними: *охайний – неохайний, акуратний – неакуратний, революційний – нереволюційний.*

Похідні слова цього типу мають прагматичний ореол: *неправдивий, непрацьовитий.* У сучасній мові префікс **не-** дуже продуктивний у прикметниках, що належать до термінологізованих: *нелабіалізований, невербальний, невідмінюваний, негубний, неграматичний, непредикативний, нерівноскладовий; невідчужуваний, незаконний, неповноправний, несанкціонований; неконкурентноспроможний, некредитоспроможний, неплатоспроможний; неіонізувальний, неізотропний,*

неквантовий [Карпіловська 2007]. Усі ці терміни організовані як комплементарні антоніми [Гак 1977].

Багато з них має ще й модальний відтінок значення, що виражає можливість (неможливість) виконання дії. У таких випадках префікс **не-,** поєднуваний з прикметниками, до складу яких увіходить суфікс **–ан-, -ен-,** характеризує невиконані дії. Ті, що мають суфікси **–анн-, -енн-,** передають дії, що їх не можна виконати, пор. : *несказаний* (якого не сказали) і *несказанний* (надзвичайний), *нескінчений* (незакінчений) – *нескінченний* (безконечний). До прикметників останнього типу належать *нездійснений, нездоланний, неоціненний, непоясненний, непорівнянний, непримиренний, непрощенний, неприпущенний, нескінченновимірний, нескінченнозначний.* Від деяких із них можливе творення іменників-назв абстрактних ознак: *непорівнянність, непримиренність, неприпущенність, непрощенність,* рідше прислівників: *непримиренно, несказанно, нескінченно.*

До відносно нових утворень словникового складу мови належать іменники з **не-,** що виникли в офіційно-діловій мові: *невихід, ненапад, неучасть, нератифікація; невиплата, недонесення* або в професійній мові: *неліквід, негабарит.*

Своєрідну групу становлять слова з так званим подвійним запереченням. У парах слів, подібних до *безвихідний – небезвихідний: небезвинний, небезгрішний, небездоганний, небеззахисний, небеззбройний, небезкорисливий, небезкорисний, небезплідний, небезрезультатний, небезсуперечний, небезтурботний, небезуспішний* похідний прикметник з **не-** виражає оцінне і ствердне значення наявності ознаки. Деякі з цих слів мотивують іменники-назви абстрактної ознаки та прислівники: *безнадійний – небезнадійний – небезнадійність, небезнадійно, безпідставний – небезпідставний – небезпідставність, небезпідставно, безсторонній – небезсторонній – небезсторонність.*

Серед неологізмів слів з **не-** небагато. Вони називають абстрактні дії: *непідтримання, неповернення, нерозповсюдження, неплатежі,* абстрактні ознаки: *негласність, неконвертованість, неконкурентноздатність* та осіб *неповерненець.*

Емоційно-оцінну лексику активно поповнюють слова зі значенням неприйняття чогось, спротиву або протидії чомусь з префіксом **анти-** (від грец. αντί-, означає протилежність, протидію, ворожість, заміну, іноді подібність).

Традиційно найбільшу частину лексики з префіксом **анти-** становлять терміни різних галузей знання, що називають процеси, дії, ознаки, хімічні речовини, електронні частки тощо [див. реєстр їх у УОС: 6]. Серед них багато таких, що мають соціально спрямовану оцінку: *антибюрократичний, антигромадський, антигуманістичний, антидемократичний, антикомуністичний, антимонархічний, антинаціональний.* Найменше слів, що називають осіб: *антигерой, антимілітарист, антисеміт, антифашист.* Натомість новотвори з префіксом **анти-** активно поповнюють списки назв осіб: *антиглобаліст, антибуржуа, антидемократ, антидержавник, антиєвропеєць, антикультівець, антиКарнегі, антикучміст, антимафіозі, антипатріот, антиполітикан, антиринковик, антирухівець, антиукраїнець, антиядерник.* Серед них небагато назв абстрактних дій: *антивибори, антидемпінг, антимарення, антиурбанізація* та ознак: *антигуманізм, антидемократизм, антиісторизм, антипацифізм* і багато термінологізованих прикметників на зразок: *антибартерний, антидепресивний, антидопінговий, антиінфляційний, антикризовий, антиринковий* та ін. Деякі з них містять елемент громадської суспільної

оцінки: *антиграчевий, антилазаренківський, антирухівський, антикорупційний, антиконституційний, антимонопольний, антипрезидентський, антиреформістський, антиукраїнський.* Продуктивність префікса **анти-** у творенні соціально помічених слів настільки зросла, що вже засвідчено неологічні дієслова з ним: *антидержавити, антимілітаризувати* та прислівники: *антизакономірно, антиконституційно.* Збільшилася кількість оказіоналізмів: *антилюбов, антиенергія, антимемуар.*

Близький за значенням до **анти-** латинський префікс **контр-** (проти) поступається йому продуктивністю в сучасній українській мові. У небагатьох новотворах він виражає значення «дії у відповідь»: *контраргумент, контрголодування, контрреплiка, контррахунок.* У двох іменниках він посилює елемент оцінки: *контреліта, контркультура.*

Близький до **анти-** питомий префікс **проти-** не розвинув у сучасній мові великої продуктивності у вираженні значення «неприйняття загалом, заперечення чогось». Він поширений серед термінів природничих наук і менше трапляється в прикметниках, що означають суспільні явища: *протигромадський, протидержавний, протиправний.* Серед неологізмів останніх років таких слів мало.

Прихильне ставлення до чогось, на боці когось, дію в інтересах когось виражає запозичений в українській мові префікс **про-.** Останнім часом він став продуктивним засобом творення прикметників: *прозахідний, прокучмівський, проморозівський, пропрезидентський, пропутінський, пропутчівський, прореформістський, промосковський, проросійський, прорухівський, проукраїнський, проурядовий* та прислівників: *пропрезидентськи, проукраїнськи.* Їхня кількість значно зросла порівняно зі словами реєстру Українського орфографічного словника [УОС], де засвідчено три слова цього типу: *проамериканський, пропентагонівський, профашистський.*

Питомий префікс **поза-** серед інших значень має компонент оцінки: він підкреслює перебування за межами того, що вказано твірною основою: *позаакадемічний, позабіржовий, позагенетичний, позаліцензійний, позаміфологічний, позародинний.* Однак часто морфема **поза-** стає синонімом префікса **не-.** І в цьому випадку вона трапляється в складі слів з соціальною оцінкою явищ і сприйняття «неучасті»: *позаблоковий, позаполітичний, позарадянський, позапрезидентський, позаурядовий, позафракційний.* Ряд таких слів закінчує виразний оказіоналізм із іронічним відтінком значення: *позахутірмихайлівський.*

Посилення тенденції до префіксального вираження оцінного значення у сучасній українській мові активізувало їхню здатність характеризувати часові виміри ознак, явищ. Її виконують префікси запозичений **пост-** (означає наступність) та питомі **після-, за-, перед-, до-,** а також основи **нео-, ново-, нью-, давньо-, старо-.** Похідні з префіксом **пост-,** що зафіксовані в реєстрах орфографічних словників [УОС, ОС], здебільшого належать до термінологічних прикметників: *постембріональний, постіндустріальний, постін'єкційний, постінфарктний, пострадіаційний, посттравматичний,* рідше – до іменників: *постполімерізація, постпліоцен.*

Для новотворів з префіксом **пост-** характерне поєднання з прикметниками, твірними яких є назви держав: *поств'єтнамський, постюгославський,* міст: *постгельсінський, постчорнобильський* або прізвища: *постшевченківський.*

У тих випадках, коли слова з **пост-** указують на певний наступний напрямок у розвитку мистецтва *постімпресіонізм, постконструктивізм, постнатуралізм,* можливе подальше творення від них іменників-назв послідовників цих течій у чоловічому роді та словотвірного ланцюжка з іменників жіночого роду і відносних прикметників: *постімпресіонізм – постімпресіоніст – постімпресіоністка, постімпресіоністський, постімпресіоністичний, постконструктивізм – постконструктивіст – постконструктивістка, постконструктивістський, постмодернізм – постмодерніст – постмодерністка, постмодерністський, постнатуралізм – постнатураліст – постнатуралістка, постнатуралістський.*

Серед неологізмів кілька назв осіб, мотивованих іншими агентивами: *посткомуніст, постпанк, поступутчист,* назви абстрактних ознак: *постколоніалізм, постмінімалізм, постструктуралізм, постсучасність* та численні прикметники з прагматичним ореолом: *постзаколотницький, постімперський, посткарнавальний, постколоніальний, посткультівський, посткомуністичний, постлюдський, постмодерний, посттоталітарний.*

Синонімічний за значенням з префіксом **пост-** питомий префікс **після-** у словах, засвідчених правописними словниками [УОС, ОС], передає наступність періодів після якихось змін у погоді: *післягрозовий, післядощовий, післяобідній, післяполудневий,* у природі: *післяльодовиковий, післятретинний,* слідування за подіями, які відіграють помітну роль у житті людини – святами *післявеликодній,* рідше – небуденними подіями: *післяжнивний, післяопераційний, післяпологовий, післяукісний, післяшлюбний* та суспільними потрясіннями: *післявоєнний, післяреволюційний.* Префікс **після-** представлено в кількох іменниках: *післядія, післядіяння, післямова, післяплата, післяслово.*

Неологізми з префіксом **після-** мають прагматичний ореол. Вони здебільшого співвідносні з ономастичною лексикою і містять загальну оцінку зробленого тими людьми, що названі твірними: *післябогданівський* (від Б. Хмельницький), *післябрежнівський, післямазепинський, післясталінський, післяхонеккерівський, післяхрущовський, післяхусейнівський.* Неологізми з **після-,** мотивовані загальними назвами, теж співвідносні зі знаковими подіями в житті людей колишнього Радянського Союзу: *післявідлиговий* (період правління М. С. Хрущова; *післяколгоспний, післяпутчевий, післярадянський,* українців – *післяреферендумний.* До останніх близькі неологізми, що їх пишуть з малої літери, які вказують на періоди після розпаду Радянського Союзу, *післясоюз* та страшної чорнобильської аварії – *післячорнобиль.*

В означенні часу колишнього найпродуктивніший префіксоїд **екс-,** використовуваний у складних словах. Він набирає дедалі більше продуктивності в українській мові і сполучається як із запозиченими, так і питомими словами. Якщо в реєстрах орфографічних словників [УОС, ОС] усього шість слів з **екс-:** *екс-директор, екс-імператор, екс-міністр, екс-чемпіон, екс-чемпіонка,* то в неологічних словниках і нашій картотеці їх уже близько двох десятків. Це не тільки назви державних та громадських посад, які займали певні люди: *екс-президент, екс-прем'єр, екс-прем'єр-міністр, екс-віце-прем'єр-міністр, екс-спікер, екс-лідер, екс-претендент (у президенти)* й назви різновидів спорту, якими займалися спортсмени: *екс-фігуристка,* назви колишніх артистів: *екс-вокаліст.* **Екс-** сполучається з питомими українськими словами: *екс-голова, екс-дитсадок, екс-діячі,*

екс-рухівець, екс-урядовець, екс-приятелька, що свідчить про зближення вченої книжної мови, в середовищі якої виник **екс-,** з розмовною та ще й з емоційно забарвленою. Список новотворів з основою **екс-** поповнюють власні назви: *екс-Союз, екс-соратниця* (Шуфрича), *екс-Югославія.* Рідко **екс-** трапляється в неологічних прикметниках: *екс-комуністичний.*

Вісь часового зіставлення подій попередніх (давніх) і нових реалізовано в сучасній мові новотворами з префіксами **до-, перед-** та основами **нео-, ново-, нью-.** Такі префіксальні похідні засвідчено прикметниками *доінтерівський, доперебудовний* та іменниками *передвоєння, передчасся.* Два перші стилістично немарковані. Останні належать до авторських неологізмів. Новотворів з основами **архе-, давньо-** у нашій картотеці не засвідчено. У двох оказіоналізмах-назвах осіб трапляється основа **старо-:** *старокомуніст, старономенклатурник.* Натомість основи **нео-, нью-, ново-** виявляють продуктивність у сучасній мові. Найбільша продуктивність властива основі **ново-.** Вона має більшу питому вагу в орфографічних словниках [УОС, ОС] порівняно із запозиченими основами **нео-** та її варіантом **нью-,** що з'явився останнім часом у кількох неологізмах: *нью-заїзд, нью-романтик, нью-українець*. Новоутворювані слова з цими основами продовжують усталений розподіл використання варіантів. Основа **нео-** вживається здебільшого як термін, позначаючи нові політичні, філософські та інші напрямки теорії, тенденції суспільного розвитку: *неоколонізація,* оновлені парадигми наукових знань *неолінгвістика, неофілософія,* зберігаючи прихований прагматичний ореол. **Ново-** трапляється в складі похідних, утворених від ономастичної лексики: *новобілицький, новобузький, нововолинський, новоєвропейський, новомиргородський* та ін. На відміну від **нео-** основа **ново-** поєднується з багатьма віддієприкметниковими та віддієслівними прикметниками: *нововведений, нововиданий, нововинайдений, нововідкритий, новозаселений, новознайдений, новонавернений, новонароджений, новоорний, новоприбулий, новопризначений, новоутворений.* Вона вживається також у назвах абстрактних: *новомісяччя, новобіоценоз, новоріччя, новосілля* та конкретних: *новокаїн,* а також назвах осіб: *новоприбулець, нововірець, новоселець.* Усі вони підкреслюють елемент новизни недавнього, але в зіставленні з давнім і визначеним у часі: *новогрецький – давньогрецький, новозавітний – старозавітний.*

Лише два синонімічні іменники з основою **ново-** мають негативне з соціального погляду забарвлення: *новобагатько* та *новоукраїнець.* Вони обидва називають українських підприємців, комерсантів, що швидко і здебільшого нечесно розбагатіли.

Новотвори з основою **нео-** позначають політичні течії: *необільшовизм, неокомунізм, неосоціалізм, неосталінізм, неототалітаризм.* Від більшості з них можливе утворення назв осіб: *необільшовик, неокомуніст, неоортодокс.* Усім їм властива соціальна оцінка. Лише термін *необароко* (мистецький напрям) позбавлений цього ореолу. За зразком таких слів виник негативно забарвлений іменник *неошароварництво,* де поєднання книжної основи **нео-** з абстрактним іменником *шароварництво,* мотивованого назвою побутової реалії, створює ефект їдкої іронії над примітивним уявленням про пропаганду народних звичаїв.

Розгляд новотворів з основою **ново-** показує, що вона розширила коло слів з соціальним забарвленням на позначення політичних течій та їхніх послідовників,

тобто проникає в сферу функціонування основи **нео-:** *новорухівський, новоукраїнський* (від назви парламентського блоку «Наша Україна»).

У сучасній мові з'явився омонім *новоукраїнця* 1 слово *новоукраїнець* 2 зі значенням член або представник парламентського блоку «Наша Україна» (пор. *впередукраїнець* з блоку «Вперед, Україна!»). І саме тому не можемо погодитися з думкою О. А. Стишова, що *новоукраїнець* і *ньоукраїнець* є ілюстрацією системних та асистемних словотвірних варіантів [Стишов 2003: 58]. Можливо, слово *ньоукраїнець* виникло з намагання усунути омонімію двох *новоукраїнців* 1 та 2. Поселенець у нових краях українець став називатися *ньоукраїнцем.* Основа **ньо-** (як **new-**) трапляється в іменнику *new-романтик.*

У поле оцінної лексики, що виражає негативне ставлення до явищ, осіб, учень і підкреслює їхню несправжність, увіходять похідні слова з основами **квазі-** (від лат. quasi, у складних словах означає «позірний, несправжній, фальшивий») та **псевдо-** (від грец. ψεύδος, у складних словах означає «несправжній, неправильний») і **фальшив-** (несправжній, підроблений). Основи **квазі-** та **псевдо-** активні у сучасній українській мові. За їхньою допомогою утворено багато прикметників та іменників.

Сферою функціонування основи **квазі-** є здебільшого термінологічна лексика. Вона реалізована в складі прикметників, де підкреслено позірність того, що вказано другою основою слова: *квазіабсолютний, квазіаналоговий, квазідіагональний, квазікласичний, квазілінійний, квазіметричний, квазімінімальний, квазіпаралельний* та іменників: *квазігеоїд, квазігрупа, квазікільце, квазіморф, квазісистема, квазічастинка.* Часто прикметники та іменники утворюють словотвірну пару слів: *квазіаналітичний – квазіаналітичність, квазінаціональний – квазінаціональність, квазістійкий – квазістійкість, квазіортогональний – квазіортогональність, квазісиметричний – квазісиметричність, квазістаціонарний – квазістаціонарність.* Лише в деяких нечисленних назвах осіб (*квазіспеціаліст, квазіреволюціонер),* поодиноких назвах предметів (*квазігроші)* та ознак (*квазінауковий)* основа **квазі-** містить елемент оцінки.

Серед слів з основою **псевдо-** переважають слова з оцінним компонентом, що не є термінами. Однак основи, до яких приєднується **псевдо-,** не належать розмовній побутовій мові. Це прикметники *псевдоідейний, псевдоісторичний, псевдокласичний, псевдоконституційний, псевдоморальний* та іменники *псевдовідкриття, псевдореформа, псевдотеорія.* Існують слова з основою **псевдо-,** що є термінами: *псевдогамія, псевдонім, псевдоскаляр, псевдосуфікс, псевдовектор, псевдотуберкульоз.*

Порівняно з основою **квазі-** з основою **псевдо-** утворено більше назв осіб: *псевдовчений, псевдоідеолог, псевдоспеціаліст, псевдоноватор, псевдофахівець;* назв ознак: *псевдонародність;* течій у мистецтві: *псевдокласицизм, псевдореалізм, псевдоромантизм.* Вона здатна кваліфікувати абстрактні поняття: *псевдогероїка, псевдоготика, псевдодемократія, псевдодержава, псевдоісторизм, псевдокриза, псевдокультура, псевдомистецтво, псевдосфера.*

Отож, обидві основи не поєднується з розмовною побутовою лексикою і не втрачають «нальоту» книжності.

Серед неологізмів та оказіоналізмів у матеріалі дослідження засвідчено небагато слів з основою **квазі-,** де вона виражає негативну оцінку: *квазідемократія,*

квазідержава, квазіпартія, квазіуряд, квазіфракція. Натомість основа **псевдо-** трапляється в неологізмах, що називають абстрактні дії: *псевдозаняття, псевдокритика, псевдостагнація, псевдореформа;* стани: *псевдобіль, псевдорай;* ознаки: *псевдовпевненість, псевдоактивність; псевдоринковий;* осіб: *псевдоблагодійник, псевдоінтернаціоналіст, псевдоліквідатор, псевдомама, псевдопатріот, псевдореформатор.* Отож, основу **псевдо-** представлено і в абстрактних словах типу: *псевдоезопівський, псевдорелігійний, псевдоеліта, псевдоринок, псевдосоціалізм, псевдосуверенітет,* і в лексемах з конкретною семантикою: *псевдолітопис, псевдопляж.* Усі вони містять елемент оцінки того, що названо твірною основою і підкреслюють його *несправжність, позірність,* тобто в сучасній мові зростає кількість слів з оцінним значенням у основи **псевдо-.** Основа **фальшив-** трапляється в поодиноких неологізмах типу: *фальшивобілетник, фальшиво-простий.*

Протилежні члени можливої опозиції основ **псевдо-** та **квазі-** основи **істинно-, справжньо-, правдо-** не трапляються в складі композитних і юкстапозитних слів з оцінним компонентом значення.

Отже, у сучасній українській мові в орбіту слів з прагматичним ореолом залучені іменники-назви абстрактних дій, процесів, ознак, утворювані за допомогою книжних запозичених суфіксів **-изаці(я)/-ізаці(я), -изм/-ізм, -ад(а)/-іад(а).** Це свідчить про зближення лексики книжної з лексикою загальнолітературною. Відбувається зімкнення процесів інтелектуалізації мови зі зростанням її емотивності. Розмовні, емоційно забарвлені слова часто утворюють за допомогою книжних суфіксів.

Емотивна функція мови розширює сферу дії, залучаючи до своїх засобів вираження питомі суфікси **–ість, -ств(о), -щин(а),** іншомовні основи в новій для них скороченій формі такі, як **інтер-** (від *інтернаціональний*), **імпер-** (від *імперія*), **комун-** (від *комуністичний*).

Відбувається зміна регістрів соціального звучання деяких аброоснов на зразок **держ-, парт-, політ-,** що внаслідок заперечення радянської парадигми дійсності одержують нову соціальну знижену оцінку. Зросла продуктивність деяких аброморфем типу **демо-** (від демократичний), що стала антиподом тоталітарного.

Внаслідок активних процесів лексикалізації з'являються нові основи **супер-, інтер-, гейт-**.

За зразком запозичених слів-американізмів виникають емоційно забарвлені похідні, співвідносні з відомими в Україні онімами: *Монікагейт, Ірангейт, Гонгадзегейт, Лазаренкогейт.* Нові запозичені основи з негативним ореолом поєднуються з уже відомими в українській мові словами, утворюючи лексеми з негативною оцінкою на зразок: *манкуртопарламентар.*

У вираженні емотивної функції активізували свої позиції запозичені префікси **супер-, ультра-, гіпер-, екстра-,** що підкреслюють вищий ступінь виявлення ознаки та дії. Ця їхня семантика співіснує з оцінкою соціальних явищ, подій, дій людей та їхньої поведінки. Джерелом їх виокремлення були наукові, художні, публіцистичні тексти. На сьогоднішньому етапі розвитку мови вони стають надбанням засобів масової інформації, особливо електронних і завдяки цьому переходять у сферу розмовної мови. Отже, первісно «книжні» морфеми розширюють свої виражальні функції в окресленні соціального ореолу слів. Такі префікси

сполучаються з питомими українськими словами і утворюють слова, що потрапляють до словникового фонду мови: *гіперзростання, гіпердержава, гіперчутливий, екстравидовище, екстрабудматеріали, супергра, суперкрасень, супермалюк, архімільйонер, архіскладний, архісучасний, ультрасучасний.* Це свідчить про зближення різностильових одиниць мови.

За ступенем продуктивності запозичені префікси, що виражають найвищий ступінь якості, розташовані в такій послідовності: **супер-, ультра-, гіпер-, екстра-, архі-, гіпо-.** Найпродуктивніший префікс **супер-** трапляється в художньому, публіцистичному, медіастилі. Він поширений і в термінології, отже, багатофункціональний. Цей префікс має високу комбінаторну спроможність. І хоча **супер-** найчастіше сполучається із запозиченими словами, у нього широко розгалужена комбінаторика з питомими українськими лексемами на зразок: *супербагатий, суперзбитковість, суперподарунок, суперзбитковий.* Він поєднується з абстрактною лексикою: *суперакція, суперполітизація, суперкоректність* і водночас трапляється в оточенні лексем з предметною семантикою: *суперподарунок, суперобкладинка.*

Друге місце за продуктивністю посідає префікс **ультра-.** Основною сферою його функціонування залишається у сучасній мові термінологія. Однак частина (менша) слів із цим префіксом має прагматичний ореол. Це назви осіб типу: *ультрарадикал, ультрарасист* та ознак: *ультраліберальний, ультрарадикальний.* Більшість одиниць з **ультра-** є наслідком його поєднання з запозиченою лексикою, кілька – з питомими: *ультрасучасний, ультрависокочастотний, ультракороткохвильовий.* Ця морфема зберігає своє оцінне значення і трапляється в розмовній мові: *ультрамодний, ультрахолодний.* Вона поширена в багатьох термінах, що перестали бути членами тільки терміносистем. Їхнє загальне значення, майже детерміноване, розуміють носії мови – неспеціалісти: *ультрамікроб, ультрамікракоп, ультрамікротерези.*

Префікс **гіпер-** подібний за сферою функціонування до **екстра-.** Він продуктивний в творенні термінології, поза її межами з оцінним значенням трапляється в небагатьох словах: *гіпердержавний, гіперелітний.*

Префіксоїд **архі-** малопродуктивний, але й він трапляється в оцінних прикметниках на зразок: *архіважкий, архісучасний.*

Питомі українські префікси **над-** та **за-** зі значенням оцінки якості серед багатьох інших у словниковому складі мови мають незначну питому вагу. Їхня сполучуваність із запозиченими словами досить обмежена. У **над-** – це лексеми *надсинхронний, надідея, надідеал, надпатріот, наднаціональний, надінтелектуальний.* Префіксу **за-** з оцінним компонентом у значенні зовсім не властива комбінаторика із запозиченими словами. Усе це й спричинило зростання продуктивності деяких запозичених префіксів, наприклад **супер-,** з унуфікованішими значеннями в творенні оцінної лексики в сучасній українській мові, запит на яку зріс в часи переоцінки цінностей.

Спостерігається кардинальний перерозподіл оцінної лексики в тематичних групах. Якщо раніше утворення з **супер-** належали здебільшого до назв приладів, рідко ознак, ще рідше осіб, то зараз в українській мові зросла кількість прикметників та назв осіб і продовжує збільшуватися кількість назв приладів. Новотвори

з префіксом **анти-** поповнюють назви осіб типу *антиринковик, антирухівець,* раніше такі лексеми були нечисленні.

Книжні й народні основи та форманти, що оцінюють явища в часових вимірах, утворюють зони взаємопроникнення. Так, основа **нео-,** що спеціалізується в сфері термінологічної лексики, почала сполучатися з розмовною лексикою: *неошароварництво,* **ново-** стає характеристикою осіб з негативно забарвленим ореолом: *новоукраїнець, новобагатько.* Основа **екс-** характеризує не лише посади, які втратили певні люди: *екс-спікер, екс-лідер,* а й переродження функцій установ: *екс-дитсадок,* самих людей: *екс-приятелька, екс-соратниця.*

Серед неологічних та оказіональних одиниць зросла питома вага утворень, мотивованих ономастичною лексикою, що дають чітку соціальну оцінку, здебільшого негативну: *кравчук, брежнєвщина, суркісизація, антиграчевий, антилазаренківський, проморозівський.* Деякі оніми швидко збільшують свій словотвірний потенціал, обростаючи похідними з емоційним забарвленням: *кучміада, кучмізація, кучмізм, кучміст, прокучмівський, антикучмівський, некучма, кучмоїд, кучмистий, кучмобачення, кучмовіз, кучмодрук, кучмократія, кучмоненависник, кучмономіка, кучмопрем'єрство, кучмуватися, кучмунізм.*

Це явище зумовлено насамперед екстралінгвістичними причинами: перехідними періодами розвитку певного суспільства і змінами парадигм сприйняття дійсності. Свого часу В. Г. Гак, зіставляючи відмінності між словами, утвореними від власних імен та від загальних назв, підкреслював, що загальна назва багатозначна або позначає об'єкт, наділений багатьма властивостями та аспектами, і тому різні значення похідних від них визначені не стільки власним значенням суфіксів, скільки взаємодією значення суфікса з актуалізованим у певному випадку значенням основи. «У словах, похідних від власних імен, основа менше зазнає зміни значення і суфікси виявляють власне значення найвиразніше» [Гак 1977: 57].

Питомі й запозичені суфікси **–енн(я)**, **-уванн(я)**, **-ств(о)**, **-щин(а)**, **-изаці(я)/-ізаці(я)**, **-ад(а)**, **-изм/-ізм** у розглянутих відонімних утвореннях наділені уніфікованими абстрактними значеннями дії або ознаки, а твірні основи (власні імена), крім функції ідентифікації, виконують ще й роль виразників та носіїв певного оцінного значення, окреслюють поле розпізнавання сукупності негативних ознак явища, асоційованого з онімом.

Ці нові похідні становлять групу лексики, що відрізняється своїм прагматичним ореолом від інших відонімних утворень у мові, які несуть заряд позитивної оцінки, мотивуючи назви на честь того, хто вказаний твірною основою. Це різні фізичні одиниці: *ампер, ватт, ом,* частки: *бозони* (від прізвища індійського фізика Ш. Бозе), напрямки і вчення різних наук: *евклідова* та *неевклідова* геометрія, *дарвінізм* (від Ч. Дарвін), *дарсонвалізація* (застосування з лікувальною метою змішаного електричного струму, від прізвища французького фізика та фізіолога Ж. -А. д'Арсонваля), мінерали: *силіманіт* (від прізвища американського вченого В. Сілімана), найменування рослин: *рудбекія* (на пошану шведського ботаніка О. Рудбека), багатьох побутових речей: *галіфе* (військові брюки – від прізвища французького генерала П. Галіффе), *макінтош* (плащ з прогумованої непромокальної тканини, яку винайшов хімік Ч. Макінтош) та ін.

Як і раніше, в сучасній українській мові основоскладання, рідше абревіація є засобом творення експресивно оцінних слів. Часто такі похідні одержують свої емоційно забарвлені значення внаслідок поєднання різнорегістрових одиниць. Інакше, в похідному слові комбінуються дві основи, одна з яких співвідносна зі словом офіційного стилю, друга – розмовного і має негативний оцінний компонент у значенні. Так, основа **держ-** (співвідносна з іменником *держава)*, використовувана в словах *держборг, держбудування, держдотація, держзамовлення, держконтракт, держмито, держскарбниця, держфінанси, держчиновник,* не має оцінного значення. Перелічені слова належать офіційно-діловому стилю. Поширені вони і в публіцистичному стилі.

Абревіатури, що є скороченими назвами різних державних установ, комітетів, департаментів, на зразок: *Держінформ'юст, Держінформполітика, Держкоммедбіо-пром, Держмитком, ДержТБ* теж належать офіційному і публіцистичному стилях.

Сполучення основи **держ-** з основами, співвідносними зі словами з негативним забарвленням, зумовлює формування загальної негативної характеристики похідного, оскільки йдеться про поєднання непоєднуваного, адже держава покликана боротися з явищами, що іменуються як: *держаморальний, держаморальність, держверхи, держгодівниця, держрекет.*

Такі поєднання властиві також аброоснові **ком-, комуно-,** що в радянські часи належала високому офіційному стилю, а згодом одержала негативну оцінку, котра посилюється другою основою слова з негативним компонентом значення: *комунореваншист, комунофоб, комунофашист, комшабаш.* Подібних до цього значеннєвих перетворень зазнають слова з основами **інтер-, парт-.** Деякі похідні, утворювані від абревіатур, що співвідносні з повними офіційними назвами установ, набувають іронічного відтінку через незвичність самого скорочення і пропуск компонентів у словосполученні: *мінприродівець* (співробітник Міністерства охорони природи), *охороноздоровець* (співробітник Міністерства охорони здоров'я), *ТБ розчарування.*

Оцінні та експресивно забарвлені композити також виникають завдяки поєднанню різностильових основ. У одних випадках це прикметники *дикоприватизаційний,* в інших (і їх більше) – це іменники-назви дій: *євроскандал* та осіб: *комуноімперіаліст, манкуртопарламентар, нафтохалявник, порнобабуся.* Трапляються серед них іронічно, а то й саркастично забарвлені слова на зразок: *першсек* (перший секретар), *значконосець, хабародавець, туманопускач; грошопад, орденопад, мискоборство; плейбойськість, проньопрокопівщина, порожньокишеньковість.*

Стилістична невідповідність поєднуваних основ та суфіксів також веде до утворення похідних з оцінним значенням. Це властиво розглянутим словам з суфіксом **–изм/-ізм, -ист/-іст, -ад(а).** Згадаймо для прикладу іменник *лукашенізатор,* в якому суфікс **–ізатор** додано до оніма Лукашенко, що має визначений негативний суспільний ореол. Сам суфікс здебільшого вживається в нейтральних словах, які називають машини та прилади: *амортизатор, інкубатор, культиватор, пеленгатор, тоталізатор* або осіб за професією, постійним заняттям: *імпровізатор, механізатор, організатор, раціоналізатор.* Лише в кількох словах за його допомогою утворено назви з оцінним компонентом значення, що характеризують людей за їхніми поглядами та діяльністю: *вульгаризатор, консерватор, новатор.* До цих слів

приєдналися іменники *лукашенкізатор* – той, хто проводить політику Лукашенка, *радянізатор* – той, хто насаджував усе радянське.

Отже, у сучасній українській мові при збереженні її функціонально-стильової диференціації відбувається словотвірна і лексична інтеграція між стилями, розширення значень окремих словотворчих формантів та основ, перехід лексики одного стилю до іншого. Можливо, внаслідок екстралінгвістичних причин, швидких суспільних змін пришвидшується взаємодія між стилями, здійснюється взаємопроникнення їхніх складників. Це особливо помітно на прикладі посиленої інтелектуалізації мови, тобто зростання фонду її абстрактних одиниць, здобуття ними прагматичного ореолу і розширення фонду книжних морфем та лексем, здатних передавати експресивно-емоційні значення, активізації лексики з оцінним компонентом. За рахунок цієї взаємодії навіть у часи бурхливих мовних змін зберігається нестійка рівновага між стилями [Гак 1977: 89].

II. 3. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській мові

Розгляд словотвірного потенціалу запозичених слів у межах утворюваних від них гнізд свідчить про пришвидшені темпи засвоєння їх сучасною українською мовою, про активізацію і нове поповнення в гніздах від запозичень, давно відомих у мові. Першу тенденцію підтверджено появою значної кількості нових словотвірних та кореневих гнізд, схильністю деяких кореневих гнізд перетворюватися в частково словотвірні, лексикалізацією основ, що є вершинними в кореневих гніздах (*відео, ретро, рок* тощо). Другу – поповненням уже наявних словотвірних і кореневих гнізд новотворами. Обидві – зростанням кількості гібридних слів як поєднань запозичених основ (коренів) з питомими основами та словами.

Уточнимо поняття двох типів гнізд. Словотвірні гнізда – це об'єднання слів зі спільним коренем, упорядковані відношенням похідності. Їх виділяємо на словотвірному рівні, відповідаючи на питання, від якого слова утворено розглядуване. Кореневі гнізда виділяють на морфемному рівні, з установленням подільності слова на морфеми – найменші за значенням одиниці, що повторюються в спільнокореневих словах і словах, належних одному словотвірному ряду. [Тихонов 1985 I: 50-51]. До їхнього складу входять два або більше підгнізда, які очолюють теж зв'язані корені-основи, на синхронному зрізі між ними немає принципової різниці. У самих підгніздах одиниці впорядковані за принципом словотвірних гнізд. Так, у кореневому гнізді **кріо-** багато підгнізд, більшість із яких складається з одного слова: *кріобіологія, кріометр, кріотехніка,* але представлено також підгнізда з трьох: *кріоген, кріогенез, кріогенний, кріогенність,* частіше одного похідного: *кріотрон, кріотронний, кріоскопія, кріоскопічний.* Це дуже важливо для розуміння словотвірного потенціалу запозичень, що часто входять у мову, формуючи кореневі гнізда, особливо ті, до яких належать кількаосновні слова. Накопичення таких слів веде до виділення в них основи і усвідомлення її як носія певного значення: ***фіто****фтора,* ***фіто****фтороз,* ***фіто****ценоз,* де підкреслена основа асоціюється зі значенням «рослина, рослинність». Це може бути також основа в останній позиції слова: *Діснейленд, Мілкіленд, диксиленд,* де виділено – **ленд**, у значенні «країна». Перетворення її на словотворчу основу відбувається за умови, що вона функціонує, скажімо, в складі гібридів: *ігроленд* або вона стає твірною

для афіксальних похідних, мотивуючи їх, пор. : *меді(а) – медійник, медійний, медіа-магнат, медіа-імперія.*

Аналіз морфемного складу і словотвірних особливостей запозичених одиниць дозволяє розкривати процес входження їх у мову запозичення, ступінь їхнього засвоєння в ній. У цьому параграфі будуть розглянуті не всі гнізда від запозичених слів, а лише найпоказовіші з них для процесу засвоєння. Ідеться про гнізда з вершинними словами і зв'язаними основами, що закінчуються фіналями на **о, а, у, і, и** та приголосними. Серед гнізд, вершинами яких є запозичені слова в сучасній українській мові, трапляються кілька різновидів. Це розгалужені гнізда зі словами-запозиченнями, які давно відомі в мові і які й зараз мотивують нові слова. Серед них найчисленніші й найактивніші іменники, що трапляються в складних словах з основою на **–о.** У словотвірному гнізді з вершинним словом **електрик(а)** і потужним лексичним наповненням з основою **електро-** з'явилися композити *електровітряк, електрозлодій.* Іменник *електропед* утворено телескопічним способом від *електро*[та велоси]*пед.* Можливо, цей похідний виник за аналогією до ряду слів з останнім компонентом **–пед:** *велосипед, мопед* (з мотопед, що сам є наслідком скорочення: *мото*[цикл і велоси]*ед.*

З'явилися неологізми у гнізді від іменника **енергі(я).** З основою **енерго-** поєднуються запозичені основи: *енергокриза, енергопрогрес, енергорепресії.* Однак, у цьому гнізді продовжує збільшуватися кількість гібридів: *енергоборг, енергозалежність.* У обох гніздах переважають складні іменники, менше прикметників і відсутні дієслова.

Зростає лексичне наповнення словотвірних гнізд з вершинними словами **кіно, радіо, фото** з фіналлю основи на **о,** що давно існують в українській мові і виділилися зі структури складних слів. Їхньою характерною особливістю є кількісне зростання здебільшого складних слів у гніздах. Комбінаториці основи **кіно-** властива перевага, яку вона віддає другим також запозиченим основам: *кіновідеоматеріал, кінокласика, кінороман, кіноман, кіноринок, кіносеріал, кінофірма, кінофорум, кінохалва, кіноцид, кіношлягер.*

Вона поєднується також із питомими словами: *кіновотчина, кіномова, кіносвіт, кіночасопис.* Серед неологізмів у цьому гнізді трапляються іменники, що мають розмовний характер: *кінобалачка, кінопиріг, кінохалтура.* Цікаво, що співвідносний за значенням з *кіно* іменник *фільм* став твірним лише для одного новоутвореного композита *фільмотека.*

Гніздо з основою **радіо-** теж поповнилося здебільшого за рахунок складних слів. Одні з них є наслідком поєднання запозичених основ: *радіоанонс, радіодебати, радіоефірист, радіоспікер, радіофестиваль, радіофобія, радіохіт.* В інших основу **радіо-** додано до питомих українських слів: *радіобайка, радіовечеря, радіозвернення, радіопривітання.*

Гніздо з основою **фото-** поповнилося меншою, ніж гніздо з основою **кіно-,** кількістю композитів, у яких другі основи також є запозиченими в українській мові: *фотогурман, фотомедальйон, фотомодель, фоторепродукція, фоторобот.* У цьому гнізді з'явився іменник-гібрид *фотолистівка.*

Збільшується гніздо від іменника **відео,** утворене складними словами, за винятком належного йому розмовного *відик* (пор. *телик*). Сам іменник *відео* лексикалізувався свого часу, виділившись зі структури складних слів. Основа **відео-** є

знаком повторюваного значення «візуальна інформація». Приєднуючись до інших слів, основа **відео-** в новоутворених одиницях виражає зображальність, спосіб передавання зображення. Десять із таких слів представлено в орфографічному словнику 2002 р. [УОС] Усі вони є наслідком поєднання **відео** з запозиченими словами: *відеоадаптер, відеодисплей, відеоінформація, відеокамера, відеокасета, відеомагнітофон, відеосигнал, відеотекст, відеофільм.* У Сучасному словнику іншомовних слів [ССІС] подано 19 одиниць з основою **відео-** і лише десять із них збігаються зі списком попереднього словника, решта – нові слова, серед яких відсутні гібриди: *відеодиск, відеоканал, відеокарта, відеокліп, відеоплеєр, відеореклама, відеосалон, відеотелефон, відеофон.* У цьому словнику засвідчено один іменник, утворений телескопічним способом: *відикон* від *від*[ео+і]*кон*[а], де останній компонент пов'язаний з грецьким εικόνα «зображення, картина». Це слово – назва передавальної електронно-променевої трубки. У неографічних працях і нашій картотеці, що фіксують запозичення-неологізми, представлено 24 нові складні слова з основою **відео-.** У частини з них другі компоненти належать до запозичених і засвоєних українською мовою одиниць: *відеоарт, відеобізнес, відеобліц, відеогарнір, відеозал, відеоінженер, відеокурс, відеоман, відеооператор, відеопіратство, відеоринок, відеотехніка.* 12 слів – новоутворені гібриди: *відеобагатство, відеовиробництво, відеогра, відеозамовлення, «Відеольох» (телепередача), відеоносій, відеоогляд, відеопідприємець, відеопрокат, відеорозповсюджувач, відеосуміш, відеоурок.* Основа **відео-** в небагатьох утвореннях може займати в слові останню позицію: *капітан-відео* або другу від його початку: *аудіовідеоапаратура.* Цей факт свідчить, що вона стала повноправним складником словотвірної системи української мови, даючи життя новим похідним.

У реєстрах словників сімдесятих років (СІС, СУМ) іменника *ретро* не засвідчено. У пізніших словниках (УОС, ССІС) його подано як окреме невідмінюване слово середнього роду з тлумаченням: 1) те, що відтворює старовину; те, що вийшло з ужитку; 2) *прикм. старовинний,* той, що стосується минулого. Найчастіше він поширений у словосполученні *в стилі ретро.* Цей іменник виділився зі складних слів подібно до *кіно, радіо, фіто, відео, стерео* і продовжує використовуватися в структурі складних слів, які є термінами, пор. : *ретроактивний, ретроактивність* – зворотна дія закону. Згадаймо ще детермінований ланцюжок слів-колишніх термінів суспільних наук: *ретроград* людина ворожа новому, супротивник прогресу – *ретроградка, ретроградний, ретроградність, ретроградство,* що стали надбанням загальнолітературної. Напівтермінами стали слова, утворювані від іменника *ретроспектива,* прочитуваного в контексті *перспектива*. Він має два значення: 1) у мистецтві кінематографії – демонстрація творів одного художника, одного режисера в часовій послідовності створення; 2) погляд у минуле.

Від нього утворено прикметник *ретроспективний,* поширений як складник суспільствознавчих термінів. Його абсолютним синонімом став іменник *ретроспекція* у першому значенні, що відрізняється від нього своїм другим значенням «бібліографія видань минулих років». З'явилися неологізми з основою **ретро-,** що є поєднанням засвоєних українською мовою запозичень: *ретроанекдот, ретрокінозал, ретрометр, ретромода, ретростатистика, ретростиль, ретрофільм, ретрохіт, ретрошлягер.* Трапляються гібриди на зразок: *ретродійство,*

ретромандрівка, ретроновина. Отже, це кореневе гніздо має вже ознаки і словотвірного об'єднання слів.

Зв'язана основа **біо-,** що давно відома в українській мові, виражає в складних словах два значення: «пов'язаний із життям, із життєвими принципами» та «біологічний». Вона утворює велике кореневе гніздо (понад 170 одиниць) переважно зі складних іменників і прикметників, що належать до термінів. У ньому відсутні дієслова, але представлено кілька дієіменників, більшість із яких є питомими: *біозахист, біозв'язок, біокерування, біоокислення, біочищення,* хоча трапляються такі, що складаються тільки із запозичених основ: *біологізація* та *біофільтрація.* Гніздо з основою **біо-** весь час поповнюється новими словами-термінами. Так, у Сучасному словнику іншомовних слів (ССІС) до тих, що є в реєстрі УОС, додано: *біозона, біокінез, біомутація, біонавігація, біопатоген, біотоп, біосенсор, біострум.* У неографічних працях знаходимо: *біоенерготерапевт, біоенерготерапія, біоепіляція, біоконверсія, біополітика, біорегулювання, біорізноманіття, біотестування, біоустановка.* Як бачимо, зросла кількість іменників-назв абстрактної дії та виникла назва приладу: *біоустановка.*

Останнім часом у сучасній українській мові сформовано кореневе гніздо з основою **еко-,** співвідносною зі словом *екологія,* від запозиченого з англійської мови ecology як назви галузі біологічної науки, пов'язаної з вивченням зв'язку живих організмів з довкіллям і як найменування сукупності взаємовпливів живих організмів із довкіллям, рівновага цих зв'язків. Етимологічно це слово утворено на грецькій базі з компонентів οικο- (пор. лат. oeko) дім, середовище та λογ-, яке відсилає до науки, вчень. У складних словах, що стали інтернаціоналізмами, **еко-** є носієм значення «екологічний». На початку 80-их років слів з цією основою ще не було в українських лексикографічних джерелах (пор. СУМ, СІС-74). В Українському орфографічному словнику 2002 року представлено 14 слів зі зв'язаною основою **еко-,** в яких вона уподібнена аброморфемі. Слова з нею співвідносяться зі словосполученнями: *екологічні ресурси – екоресурси,* подібно *екосистема, екосфера, екотип.* У цьому кореневому гнізді засвідчено назви процесів: *екогенез, екоцид,* науки *екологія* з похідним від цього іменника прикметником *екологічний.* Інші композитні прикметники: *еколого-економічний, еколого-санітарний* та іменники: *екоморфа, екотоп.* У списках О. А. Стишова.[Стишов 2003] до цих слів додано ще 11, деякі з них є похідними до підгнізда *екологія*: *еколог* – фахівець з екології, *екологіст* – прибічник екоруху, *екологізація* – назва абстрактної дії, *екологічність* – назва абстрактної ознаки, мотивована прикметником *екологічний.* З'явилися інші композити, що є поєднанням основи **еко-** із запозиченими словами: *екоенергетика, екокатастрофа, екополіс, екотуризм.* Серед цих слів трапляються вже гібриди: *екобезпека, екоосвіта – екоосвітній, екорух.* Сучасний словник іншомовних слів реєструє ще слово, утворене телескопічним способом: *еколюція* (від екол[огічна + евол]юція).

Зв'язана основа **фіто-** утворює потужне кореневе гніздо зі складних слів, у яких вона стоїть у першій позиції і співвідносить другі основи з поняттям «рослина». Найповніше воно представлено в Українському орфографічному словнику (УОС), де засвідчено 48 слів, що належать різним терміносистемам мови. Серед них є іменники та прикметники: *фітоалевроцелітовий, фітоорганічний, фітотоксичний, фітобіогенний.* Іменники об'єднані в тематичні групи назв осіб,

утворених від найменувань різних галузей науки: *фітобіолог, фітовірусолог, фітоімунолог, фітопалеонтолог, фітотерапевт, фітопатолог.* Не всі назви наук мотивують іменники-назви фахівців з цих наук, пор. : а) ті, що є мотиваторами *фітобіологія, фітовірусологія, фітоімунологія, фітопалеонтологія, фітотерапія, фітопатологія* та б) ті, що не мають таких похідних: *фітогеографія, фітостратиграфія, фітофізіологія, фітохімія, фітоценологія.* Окремі групи становлять назви істот *фітофаг,* речовин *фітоглобулін, фітогормони, фітол, фітостерин, фітохром, фітонциди,* рослин *фітобіонти, фітопланктон, фітофтора,* хвороб *фітофтороз, фітоценоз,* установ, що лікують або частують травами *фіто-бар, фіто-клуб.* Основа **фіто-** поєднується з абстрактними: *фітоімунітет, фітоклімат, фітосфера, фітофактор* та конкретними іменниками: *фітограма.* У цьому гнізді представлено назву пристрою-камери для штучного вирощування рослин *фітотрон,* що засвідчує словотвірну активність обох основ, як **фіто-,** так і **-трон.** Обидві ці основи існують не в ізольованих запозичених словах. Вони співвідносні з іншими основами, що відокремлюються і сполучаються в словах. Компонент **-трон** вважають інтернаціональним. В. Г. Гак, оповідаючи історію появи його в 1891 р. , коли фізик Дж. Стоні утворив слово *електрон* від грецького ἤλεκτρον янтар, підкреслює, що це слово довільно поділилося на дві частини *елек-трон.* [Гак, 57]. Друга його частина стала використовуватися як суфіксоїд у назвах-термінах фізичних понять і приладів та пристроїв: *бетатрон, біотрон, кенотрон, кліматрон, мезотрон, позитрон, плазмотрон, синхротрон, синхроциклотрон, хімотрон, циклотрон.*

Гніздо з основою **фіто-** продовжує зростати. У ньому з'явилися гібридні слова: *фітобій, фітобальнеолікування, фітолікування* та нові терміни-назви дій *фітоаплікація,* засобів лікування *фітоліки, фітопрепарат,* назви установ *фітозал.*

Зв'язана основа **аудіо-** має на сьогодні велике лексичне наповнення, об'єднуючи в одне кореневе гніздо 20 складних слів: одне суфіксальне дієслово *аудіювати* зі значенням слухати, вивчаючи іноземну мову. В орфографічному словнику 2002 року (УОС) мало слів з цією основою: *аудіовізуальний, аудіограф, аудіологія, аудіометр, аудіометрія.* У ССІС до цього списку додано *аудіотехнічний.* У неографічних працях список слів з основою **аудіо-** поповнено складними словами, що є поєднанням із запозичених основ: *аудіогарнір, аудіокасета, аудіокомпанія, аудіокурс, аудіоплеєр, аудіопродукція, аудіотехніка* та кількома гібридами: *аудіозапис, аудіоновина, аудіообладнання, аудіопослання, аудіотовари.* Отже, ця основа не лише виділяється в складних словах, а й використовується як компонент новотворів, де вона виступає в ролі класифікатора всього того, що пов'язане з приладами звукозапису і звуковідтворення. Основа **аудіо-** поєднується з основою **відео-**: *аудіовідеоапаратура.* Між собою корелюють деякі неологізми з цими двома основами, що належать до однієї тематичної групи приладів, інструментів тощо: *аудіогарнір – відеогарнір, аудіокасета – відеокасета, аудіоплеєр – відеоплеєр, аудіотехніка – відеотехніка.*

Зв'язана основа **кріо-** утворює кореневе гніздо з великим лексичним наповненням, до якого входять слова, в складі яких виділяється частина **кріо-,** що вказує на зв'язок з льодом, низькими температурами. Це термінологічна лексика, що називає науки, різні їхні галузі: *кріобіологія, кріологія, кріомедицина, кріоніка, кріохірургія;* прилади *кріометр, кріомір, кріостат, кріотехніка;*

способи вимірювання низьких температур *кріоскопія;* лікування холодом *кріотерапія.* Серед них представлено найменування станів *кріопатологія,* процесів *кріогенез,* рослин *кріофіт,* речовин *кріоліт, кріогідрат.* У підгніздах аналізованого кореневого гнізда засвідчено похідні прикметники та іменники: *кріологія – кріологічний, кріостат – кріостатний, кріосфера – кріосферний,* поодинокі назви осіб: *кріохірургія – кріохірург.* Останнім часом у цьому гнізді з'явився дієіменник-гібрид: *кріоконсервування.*

У сучасній українській мові лексикалізувалася основа **порно-**, що виділилася зі структури складних слів. У таких словах вона є знаком значення «стосовно розпусного способу життя». Реєстри утворень з цією основою в орфографічних словниках (УОС 2002) та сучасному словнику іншомовних слів збігаються: *порнобізнес, порнограф, порнографічний, порнографічність, порнографія, порнофільм.* У неографічних працях (пор. Стишов, 2003) зареєстровано гібридні слова: *порнобабуся, порновидовище, порнозірка* і це свідчить про те, що в сучасній українській мові кореневе гніздо слів, до складу яких увіходить основа **порно-,** набуло ознак словотвірного. У ньому представлено нові іменники та прикметники.

Мабуть, і на сучасному етапі розвитку української мови можна говорити про існування чотирьох омонімічних основ **авто-,** які очолюють різні кореневі гнізда, так, як їх подає [СУМ 1: 10]. В одному з них вершинним є іменник **авто-,** що виражає значення «автомобіль, автомашина» (від грец. αυτο- сам та лат. mobilis рухливий), що його як самостійне слово фіксує 1970 року СУМ. Пізніші лексикографічні праці послідовно реєструють невідмінюване слово середнього роду *авто́.* У гнізді від нього об'єднано понад вісім десятків слів, що належать до іменників та прикметників. Їх можна об'єднати в групи за типами словосполучень, з якими співвідносні слова з **авто-**, що відповідає за значенням прикметникові *автомобільний: автовокзал, автопарк, автоперегони, автопробіг, автопромисловість, автосполучення, автотранспорт, автошина.* У інших випадках їхні перифрази містять слово *автомобіль* з різними прийменниками: *автобаза, автомагістраль.* Тематично іменники цього гнізда утворюють різні угруповання, бо називають автомашини, які використовують для перевезень: *автобензовоз, автоброньовик, автокран, автонавантажувач – автонавантажник, автоцистерна, автопоїзд, авторефрижератор, автофургон;* дороги, пристосовані для їзди автомобілістів: *автодром, автомотодром, автополігон, автобан;* майданчики для випробування автомашин чи показу їх: *автосалон;* змагань: *авторалі, автородео, автомарафон, автомобілізм.*

Серед членів цього кореневого гнізда є дієіменники: *автомобілізація, автомобілебудування, автосервіс, автоінспекція, автоскладання;* назви осіб: *автомобіліст, автомобілістка, автобудівник, автоінспектор* та установ, що їх об'єднують: *автомотоклуб.* Трапляється кілька прикметників з основою **авто-:** *автогужовий, автодорожній, автошляховий, автозаправний, автоскладальний.*

Новотвори поповнюють назви осіб: *автозлодій, автоконтрабандист, автопатруль, автоспекулянт,* пристроїв: *автосторож,* дієіменників, що частково компенсують відсутність дієслів: *автобізнес, автопаркування, автоперехід, автопослуги, автошоу.*

До назв мастил для автомобілів типу *автол* додано найменування фарби *автоемаль,* пристроїв, використовуваних в автомобілях: *автомагнітола,* документів: *автолист.*

В останні роки активізувала свої позиції друга основа слова авто-**мобіль,** яку вживають для найменування різновидів автомобілів: *реанімобіль* (автомобіль з приладами для реанімації), *аквамобіль* (водний автомобіль), *сонцемобіль* (працює на сонячній енергії). Поява іменників *мотомобіль* (від *мото*[цикл і авто]*мобіль* та *папамобіль* «спеціально оснащений автомобіль, яким користувався папа Римський», утворених телескопічним способом, свідчить, що в українській мові з'явилася нова модель творення назв автомобілів з новим суфіксоїдом **-мобіль,** позиції якого, можливо, посилює активізація мобільного зв'язку в житті суспільства.

Основа **авто-$_2$,** що виражає значення, еквівалентне **само-,** утворює своє кореневе гніздо, що поступається обсягом лексичного наповнення першій основі **авто-.** Своєрідність цього гнізда в тому, що в ньому переважають дієменники: *автокаталіз, автотренінг, автотрансплантація, автоморфізм.* Багато лексем-термінів цього гнізда мають перекладні еквіваленти: *автогамія – самозапліднення, самозапилення, автодидактика – самонавчання, автодидакт – самоук, автоінтоксикація – самоотруєння, автоінфекція – самозараження, автолітографія – самолітографія, авторепродукція – самовідтворення, автосугестія – самонавіювання.* Основа **само-** стала останнім часом дуже продуктивною в сучасній українській мові й конкурентноспроможною в стосунках з **авто-$_2$.** Вона вільно сполучається як із запозиченими основами в новотворах-іменниках: *самопрезентація, самореклама, саморуйнація* та дієсловах: *самоліквідуватися, самостратифікуватися, саморозпуститися,* так і з питомими: *самозвеличення, самонеповага, самообпльовування, самоошукування, саморозвінчання, самостворення.*

У сучасній українській мові значно зросло лексичне наповнення гнізда від іменника *Європа,* що поповнилося запозиченням *євро,* кількома афіксальними похідними: *європейськість* та *європейство* і багатьма композитами з основою **євро-.** У такій формі вона стала інтернаціональною. Цьому сприяли політичні й соціально-економічні процеси, що відбулися в Європі в кінці XX сторіччя, створення ***Євросоюзу.*** Слова з компонентом **євро-** позначають нові реалії. У багатьох із них ця основа реалізує своє пряме значення відносного прикметника *європейський,* апелюючи до назви території: *євробачення, євробезпека, євровалюта, євровіза, єврокорпус, євромережа, європарламент, європоліція, єврорінок, євроспільнота, євросуд, євростандарт, євроструктура.*

У деяких словах за допомогою основи **євро-** підкреслено масштаб, значущість того, що вказано другою основою: *євробанкір, євробізнес, європатент.* Однак в українській, як і в російській мовах, ця основа в композитах розвинула ще й переносне значення, що асоціюється зі знаком якості, тобто коли **євро-,** то вже вищої якості: *євроремонт.* У цьому значенні основа **євро-** поширена в ЗМІ: *єврогол, європутівка, євроскандал,* особливо в рекламних текстах: *євровікна, євродвері, євроквартира, європлінтус, єврорубероїд, євросервіс, євросміттєвоз.*

Інший різновид гнізд формують запозичені слова та зв'язані основи з фіналлю **а.** Їх значно менше, ніж тих, які мотивовані основами з фіналлю **о.**

Здатність до розширення словотвірного потенціалу виявив іменник **йог(а),** в гнізді якого, крім іменника *йог,* з'явилися складні слова *бебі-йога* (вправи для загартування дитини), *агні-йога* (від агні вогонь+йога) – в індуїзмі вчення про будову макро- і мікрокосмосу, про завдання людства в творчій еволюції Всесвіту.

В останнє десятиліття в українській мові значно зріс словотвірний потенціал запозиченого іменника **медіа,** що є синонімом засобів масової інформації. Докладний опис історії його входження в українську мову Є. А. Карпіловська подала вище в І. 3. Підкреслимо, цього іменника немає в реєстрі орфографічного словника 1999 року. У словнику цього ж типу 2002 року подано гніздо з чотирьох слів *медіа, медіаімперія, медіамагнат, мас-медіа* з поміткою іменника *медіа* як незмінюване, у множині. У списках О. А. Стишова зареєстровано 12 слів з **медіа.** За даними Є. А. Карпіловської, в цьому гнізді понад чотири десятки слів, серед яких переважають складні іменники: *медіа-акція, медіа-партнер, медіа-проект*. Трапляються суфіксальні похідні від цих основ на зразок: *мас-медійний, мас-медійник, мас-медіальний, мас-магнатство.* Гібридні слова з **медіа** засвідчують входження цього компонента в словотвірну та лексико-семантичну систему мови: *медіапростір, медіаміст, медіа-переворот*. У цьому словотвірному гнізді є афіксальні похідні типу: *медійний, антимедійний, медіальний.* Помітні випадки відмінювання слова *медія – медії.*

Зросло кореневе гніздо зі зв'язаною запозиченою основою **аква-,** що давно відома в мові як частина слів, у котрих її розпізнавали носії мови як виразника значення «вода, водний». Вона здебільшого поєднується з запозиченими основами: *аквадаг, аквакультура, акваметрія, акваплан, акватехніка, акватинта* (за даними УОС 2002 року). Деякі з цих складних основ мотивують суфіксальні іменники *акваланг, аквалангіст* та прикметники *аквамарин – аквамариновий.* **Аква-** виділяється також у структурі простих лексем, що давно засвоєні мовою: *акваріум.* Іменник *акваріум* (від лат. aquarium – водойма) є носієм прямого значення «штучна водойма для розведення водяних тварин і рослин». У межах його семантеми розвинулися в українській мові значення переносне: будівля зі скляними стінами та термінологічне: спеціальний заклад для утримання водяних тварин та організмів. Він став мотиватором прикметника *акваріумний.* У гнізді представлено іменник *акваторія,* утворений телескопічним способом: *аква*[і тери]*торія* – частина водної поверхні природної або штучної водойми.

Одиниці з основою **аква-** у словнику іншомовних слів доповнюють реєстр поданих вище слів. Тут засвідчено іменник *акванаріум* зі значенням «великий акваріум для утримання і демонстрації великих представників річкової та морської фауни і флори», що є корелятом *акваріума*. З іменником *акванавт,* що має два значення: «водія або дослідника глибоководного транспортного засобу та фахівця в особливому спорядженні для роботи на глибинах, що неприступні водолазам», співвідносний іменник *акванавтика* – теорія і практика тривалого перебування людини під водою. Доповнення списку лексем з основою **аква-** іменниками *аквапарк, аквабайк* (водний мотоцикл), *аквааеробіка* (аеробіка на воді), *аквамобіль* та гібридами *акваполісполука* свідчить, що основа **аква-** стала словотворчим засобом української мови. Поява неологізмів *аквабол* (імовірно за аналогією до баскетбол, волейбол) та гібрида *акваочищення* підтверджує цю думку. Основа **аква-** бере участь у процесах словотворення, бо не лише виділяється у складі накопичуваних з нею запозичених слів, а й мотивує нові слова в сучасній українській мові, отже це кореневе гніздо поступово набуває ознак словотвірного.

За останні десятиліття у східнослов'янських мовах з'явилося нове кореневе гніздо зі зв'язаною основою **спа-** від назви маленького містечка Спа на південному сході Бельгії, що славилося своїми джерелами та першою в світі водолікарнею. Туди в 1907 році перенесла свою резиденцію дружина бельгійського короля Леопольда II королева Марі-Генріетта, щоб зміцнити здоров'я і зберегти молодість. У мовах світу Спа стало знаком лікувально-відновлюваних процедур і трапляється в їхніх назвах. Лексеми зі зв'язаною основою **спа-** не зареєстровані в українських лексикографічних джерелах, хоча слова з нею трапляються в ЗМІ та рекламних текстах, у оголошеннях. Це назви установ, де для оздоровлення використовують воду: *спа-салон, спа-центр,* дій: *спа-манікюр, спа-масаж, спа-процедури.* Основу **спа-** вже використано в гібридному слові *спа-догляд,* що свідчить не лише про її виділення в споріднених за коренем словах, а й про можливість формування словотвірного гнізда з нею.

Серед давно засвоєних слів своєю словотвірною активністю виділяється іменник *шоу,* що з екстралінгвістичних причин і поширенням маскультури та її різновидів у вигляді розважальних програм став твірним для багатьох юкстапозитів. Першу позицію в них займають **шоу-,** другу – іменники, що належать до запозичень: *шоу-балет, шоу-матч, шоумен, шоу-турнір* або питомих слів: *шоу-зірка, шоу-передача, шоу-продовження, шоу-простір.* Гніздо від *шоу* поповнилося також утвореннями, в яких ця основа займає останню позицію в слові. У цьому випадку залежна від нього перша основа слова вказує, що саме є об'єктом показу, вистави тощо: *арт-шоу* (показ творів мистецтва), *байк-шоу* (видовище за участю байкерів з різними трюками на мотоциклах), *дог-шоу* (показ собак) або характеризує стиль виконання: *степ-шоу* (чечітка в стилі шоу), добір творів: *ретрошоу* (демонстрація творів, популярних у минулому), *«Маски-шоу»* (телепередача), їхній жанр: *ток-шоу* (жанр передач у вигляді інтерв'ю з відомою особою або групою осіб), *жарт-шоу* чи великий обсяг вистави: *грандшоу.*

Останнім часом у розгляданому гнізді з'явилося кілька прикметників: *шоу-балет – шоубалетний, шоу- і ритмбалетні гурти.* Неологізм *капітан-шоу,* можливо, виник якназва частини популярної телепередачі КВК (рос. КВН), що передбачала змагання між капітанами команд.

Отже, помітне глибоке входження слова *шоу* в словниковий склад української мови, творення нових слів з ним, що мають статус проміжних одиниць між юкстапозитами та абревіатурами, пор. : *шоу-програма.* Цю думку підтверджують також слова з основою **–шоу** в останній позиції, де ця основа виконує роль стрижневого компонента, а до неї приєднуються інші основи на зразок *арт-шоу,* що самі мають статус аброморфем.

Основа **шоу-** засвоєна в складі слів з суфіксоїдними одиницями на зразок *шоумен.* Отже, вона виявляє типові риси слова української мови, стаючи в один ряд зі словами типу *бізнесмен, спортсмен* та *відеоман, кіноман, відеотека, кінотека, фонотека.* І лише питання часу та правописних рекомендацій про написання разом усіх слів з основою **шоу-,** пор. *авіашоу.*

Основа **теле-** (від грец. τήλε далеко) давно засвоєна українською мовою і стала виразником трьох значень у складних словах. Вона означає 1) «здійснюваний на відстані»; 2) «той, що діє на далеку відстань»; 3) «телевізійний». Кореневе гніздо з **теле-** охоплює близько двох сотень слів, найактивніше реалізуючи друге і третє значення. Отож, у сучасній мові маємо радше три кореневі гнізда зі своїми

підгніздами. Тут проаналізуємо те, що утворено основою **теле-,** співвідносною з *телевізійний* та *телевізор.* О. М. Тихонов у своєму словнику поділяє їх на два словотвірні підгнізда з вершинним **теле-** (знаком прикметника *телевізійний*) та **теле-** (знаком іменника *телевізор*). У першому більша частина слів співвідносна з аброосновою **теле-** і одиниці з нею пояснено в такій спосіб *телеантена* від *телевізійна антена.*

Їх можна поділити на кілька тематичних груп: найчисленнішу утворюють назви жанрів телевізійних передач, куди увійшли *телевидовище, телегазета, тележурнал, телеестрада, телеінформація, телеінтерв'ю, телекіно, телеконференція, телеконцерт, телелекторій, телеміст, телемистецтво, теленарис, теленовини, телеогляд, телепередача, телереклама, телепрограма, телерадіопрограма, телесеріал, телеспектакль, телесценарій, телеурок, телефільм, телефорум, телехроніка, телешоу.* Деякі такі слова корелюють зі словами, де трапляється основа **кіно-:** *кіно – телекіно, телепостановка – кінопостановка, кіносценарій – телесценарій, кінорепортаж – телерепортаж, кінофільм – телефільм, кінохроніка – телехроніка.* В одній парі при збігові обох основ слова́ мають різні значення: *телетеатр* є назвою жанру передач, а *кінотеатр* називає будівлю, де показують кіно.

Другу за кількістю групу утворюють назви осіб: *телеабонент, телеаматор-телелюбитель, телевізійник, телеглядач – телеглядачка, теледиктор, тележурналіст - , телекоментатор, телекореспондент, телемайстер, телеоператор, телерепортер, телешоумен.*

У цьому гнізді представлено назви дій та процесів: *телебачення, телеекранізація, телезображення, телемовлення, телеспілкування;* назви приладів і пристроїв: *телеапаратура, телевимикач, телевежа, телеекран, телекамера, телепірометр, телепередавач, телеприймач;* установ та організацій: *телеательє, телекомітет, телекомплекс, телерадіокомплекс, телекорпорація, телекомпанія, телестанція, телестудія, телецентр.*

У гнізді засвідчено кілька композитних прикметників: *телевізійно-навчальний, фототелевізійний.* Характерною рисою аналізованого гнізда є велика кількість гібридних слів серед його похідних на зразок: *телеперешкоди* чи *теленовини.* Воно поповнилося неологізмами на зразок: *телебізнесмен, телебіржа, теледипломант, телеін'єкція, телемагазин, телемікс, телеміленіум, телеполітик,* що є поєднанням запозичених основ. Декотрі з них мають виразний розмовний характер: *телебос, телебум, телетуфта.*

У кореневому гнізді з **теле-**, що асоційоване зі значенням «той, що діє на далеку відстань», переважають іменники-назви пристроїв: *телевольтметр, телебінокль, телеамперметр, телеметр, телепірометр, телесигналізатор, телеспектроскоп, телефакс* тощо. Деякі з таких слів утворюють свої лексично наповнені підгнізда на зразок: *телеграф, телескоп, телетайп, телефон* тощо. Назви осіб у цьому гнізді вказують на людей, що працюють з приладами: *телеграфіст – телеграфістка, телеметрист, телетайпіст, телетайпістка, телефоніст – телефоністка – телефоністочка.* У цьому гнізді більше назв абстрактних дій: *телевимірювання, телекомандування, телеграфування, телекерування, телемеханізація, телерегулювання, телесигналізація, телефонізація, телефонування,*

телецентралізація. Представлено також дієслова: *телеграфувати, телемеханізувати, телефонувати.*

Основи **максі-, міді-, міні-,** що мають фіналь **і,** є безпосередніми запозиченнями з англійської мови і належать до лексикалізованих у сучасній українській мові. Вони співвідносні між собою у визначенні довжини здебільшого жіночого одягу (сукні, спідниці тощо) як максимальної, середньої та дуже короткої, малої за розміром, отже належать до параметричних. Основи **максі-** та **міді-** мають незначний словотвірний потенціал і трапляються в подібних, тобто співвідносних за значеннями других основ словах: *максі-мода, максі-спідниця, міді-мода, міді-спідниця, міні-мода, міні-спідниця.* Натомість **міні-** утворює в сучасній українській мові потужне кореневе гніздо складних слів, де вона виражає значення «малий за розміром»: *міні-процесор, міні-трактор, міні-футбол* (УОС). У неографічних працях до них додано: *міні-ательє, міні-диск, міні-електростанція, міні-комп'ютер, міні-кредитування, міні-метр, міні-модель, міні-спектакль, міні-стрес, міні-турнір, міні-харакірі.*

Наявність кількох гібридів з основою **міні-** свідчить про її входження в лексикон сучасної української мови: *міні-вантажівка, міні-вихід, міні-держава, міні-дитсадок, міні-майстерня, міні-пекарня, міні-особа, міні-підприємець, міні-промова, міні-стінка.* Кореневе гніздо від **міні-** виявляється потужнішим від співвідносного з ним за значенням і походженням гнізда від іменника *мінімум.*

Цей іменник багатозначний. Лексикографи виділяють чотири властивих йому значення: 1) найменша величина, кількість; 2) сукупність навчальних предметів, обов'язкових для спеціаліста (пор. *кандмінімум*); 3) мінімальний; 4) *мат.* найменше значення безперервної функції. Належні гнізду похідні апелюють найчастіше до значення *мінімальний,* від якого утворено іменник *мінімальність* та прислівник *мінімально.* Зі значенням «найменша кількість» асоційовані назви осіб, що прагнуть мінімального: *мініміаліст, мініміалістка, мінімал,* абстрактної ознаки: *мінімалізм.* У гнізді представлено різнотипні складні слова, що є абревіатурами: *політмінімум, санмінімум, техмінімум,* композитами*: агромінімум,* юкстапозитом: *мінімум-ареал, програма-мінімум.* У всіх типах складних слів компонентом їхньої структури є *мінімум.* Це гніздо поповнили неологізми *мінімізувати, мінімізація,* отже дієсловом та дієіменником.

Гніздо від іменника *максимум* (з франц. maximum), що за значенням та етимологією близький до **максі-,** нечисленне і не виявляє словотвірної продуктивності. У ньому представлено *максимальний, максимально* та новіший дієіменник *максимізація.*

Розгалужене словотвірне гніздо утворює іменник *зомбі,* що має численну іменникову зону: *зомбівник, зомбізація, зомбування, зомбувач;* прикметникову: *зомбівний, зомбівський, зомбічний, зомбований, зомбувальний* та дієслівну з одного похідного *зомбувати.* У гнізді представлено композит *зомбованоманкуртський* та юкстапозит *зомбі-автомат.* Як бачимо, на відміну від попередніх гнізд у цьому переважають прості афіксальні похідні.

У гнізді від іменника **мафі(я)** (з італ. maffia – таємна організація) донедавна було два слова, крім названого ще *мафіозі* – член, учасник мафії. Упродовж останніх двох десятиліть у аналізованому гнізді з'явилися нові афіксальні похідні. В орфографічному словнику 2002 року подано ще назву особи *мафіст*

та прикметник *мафіозний.* У неографічних джерелах додано новотвори: назву осіб *мафіозник,* абстрактної дії *мафізація,* абстрактної ознаки *мафіозність,* дієслово *мафізувати,* прислівник *мафіозно* і всього один композитний прикметник *мафіозно-клановий.*

Показове зростання у сучасній мові словотвірного потенціалу основи **мульти-** (від лат. multum багато) з фіналлю **и.** Ця основа як частина складних слів виражає значення багаторазовості, множинності. У кореневому гнізді з основою **мульти-** представлено назви приладів: *мультивібратор, мультиграф, мультиплекс, мультицикл,* абстрактних ознак: *мультикультуралізм*, нові прикметники *мультикультурний, мультибрендовий, мультивербальний,* назву особи *мультимільйонер.*

У цьому гнізді від багатьох іменників уже утворено похідні прикметники: *мультивібраторний, мультиплікативний, мультипроцесорний, мультивекторний.* Деякі з цих похідних у свою чергу стали мотиваторами іменників-назв абстрактних ознак: *мультиплетність, мультимедійність, мультикультуральність.*

У гнізді з'явилися нові слова, що є назвами вітамінів: *мультитабс,* заходів: *мультфеєрверк.* Можна твердити, що в ньому сформовано підгніздо іменника *мультиплікація* та його похідного прикметника *мультиплікаційний,* що мають тенденцію до оформлення у складних словах у вигляді основи **мульт-**: *мультгерой, мультепопея, мультмагнат, мульпродукція, мультсеріал.* Наявність у цьому гнізді афіксального похідного *мультик* та деяких українізованих гібридів на зразок *мультипрограмування* свідчать, що аналізоване гніздо укорінилося в українській мові.

Інший тип гнізд формують вільні основи-іменники та прикметники з кінцевим приголосним типу *інтернет,* а також зв'язані основи з такою ж фіналлю на зразок **арт-.** Одні з них давно відомі в мові, інші з'явилися нещодавно.

Деякі давні запозичення дають життя новим словотвірним гніздам завдяки появі в них переносних значень. Скажімо, слово *беркут,* що є запозиченням із тюркських мов, давно відоме в українській мові як назва орла. У сімдесяті роки деякі військові загони спеціального призначення стали називати іменником «Беркут» і вже в цьому переносному значенні утворено гніздо слів *беркут – беркутівець, беркутята.*

Активізували свої словотвірні можливості гнізда з вершинами **ринок, клан, валют(а), кримінал, ліберал.** У першому гнізді поповнилися зони прикметників: *доринковий, антиринковий,* іменників: *ринковик, антиринковик,* додано композити *ринкоподібний, вільноринковий, ринкофобія.* У другому так само зросла кількість прикметників: *клановий, міжклановий,* іменників: *кланізація/клановізація, клановик* та композитів: *кланово-манкуртський, кланово-мафіозний, кланово-олігархічний.* У гнізді з твірним **валют(а)** з'явилися *валютизація, валютоокупний, валютотримач,* з твірним **кримінал** – *криміналітет, криміналізація, декриміналізація,* з твірним **ліберал** – *лібералізація, делібералізувати.*

Значно поповнилося в сучасній мові гніздо від прикметника **глобальн(ий),** в якому представлено іменники *глобалізація, глобалізм, глобальність, антиглобаліст,* прикметник *глобалізаційний,* прислівник *глобалізаційно.*

Нарощує свій словотвірний потенціал іменник **банк.** Гніздо слів від нього містить не лише афіксальні похідні: *банківський, банківець, банковий, банкір,*

банкірський. Його склад поповнено новотворами-юкстапозитами: *банк-кредитор, банк-одержувач* і композитом *банкомат.*

Як і раніше, виявляє активність основа **бліц-,** що співвідносна зі словом *бліц* (від нім. Blitz – блискавка), яка в складних словах виражає метафоризоване значення «швидкий, блискавичний». Вона давно відома в мові в структурі іменників, де вказує на короткий час перебігу, існування того, що названо другою основою слова: *бліцкриг* (короткочасна війна), *бліцоперація, бліцтурнір.* До них за останні роки додано юкстапозити із запозиченими: *бліц-візит, бліц-вікторина, бліц-інтерв'ю, бліц-портрет, бліц-ремонт, бліц-таксі* та питомими словами: *бліц-запитання, бліц-новини, бліц-опитування.*

Упродовж останніх чотирьох десятиріч значно зросло лексичне наповнення гнізда від іменника *бізнес.* В орфографічному словнику 1999 року в цьому гнізді засвідчено два слова: *бізнес* та *бізнесмен.* У словнику 2002 року до них додано прикметник *бізнесовий* та два юкстапозити *бізнес-клас* і *бізнес-план.* З усуненням негативного ставлення до бізнесу в українському суспільстві в іменника *бізнес* зріс словотвірний потенціал. З'явилися афіксальні похідні іменники *бізнесовець, бізнесменка,* дієслово *бізнесувати* і багато юкстапозитів як поєднань запозичених слів: *бізнес-екскурс, бізнес-еліта, бізнес-ідея, бізнес-інкубатор, бізнес-конференція, бізнес-ланч, бізнес-леді, бізнес-партія, бізнес-ремонт, бізнес-семінар, бізнес-структура, бізнес-студія, бізнес-тренер* та гібридів: *бізнес-захоплення, бізнес-запитання, бізнес-новини, бізнес-справа, бізнес-теплиця, бізнес-час.* Існує кілька слів *клас-юніор-бізнес, «Вікна-бізнес»* (назва телепередачі), в яких основа **бізнес-** займає останню позицію в слові. Ці факти свідчать, що в словниковому складі мови з'явилося потужне гніздо від іменника *бізнес*, у якому переважають юкстапозитні іменники, представлено афіксальні похідні іменники, прикметник та дієслово, а також гібридні слова.

Іменник *імідж* групує в своєму гнізді 10 слів, що є афіксальними похідними, композитами та юкстапозитами. В орфографічному словнику 2002 року зафіксовано два слова: іменник *імідж* та похідний від нього прикметник *іміджевий*. У ССІС 2006 р. до них приєднано *іміджмент* зі значенням «професійна політична реклама». У списках О. А. Стишова представлено ще юкстапозити *імідж-експозиція, імідж-інформація* та *імідж-платформа,* композит *іміджологія*. Іменник *іміджмейкер* (фахівець-психолог) виступає мотиватором суфіксальних похідних *іміджемейкерський, іміджмейкерство.* Як бачимо, іменник *імідж,* ставши вершинним словом гнізда, мотивує інші іменники та прикметники. Він здатен займати також другу позицію в слові *поп-імідж,* підтверджуючи свій словотвірний потенціал.

Стрімко поповнилося новотворами гніздо від іменника *секс*, що об'єднує також іменники та прикметники. У словнику 2002 року 13 слів з цим вершинним словом, що розподілені між простими (з одним коренем) афіксальними похідними іменниками: *сексуалізм, сексуальність,* прикметниками *сексуальний, сексапільний,* композитами *сексологія, сексопатологія* та афіксальними похідними від цих складних основ: *сексолог, сексопатолог, сексологічний, сексопатологічний.* У гнізді є композитний прикметник *сексуально-еротичний* та юкстапозити *секс-фільм, секс-шоу.* Список нових слів О. А. Стишова доповнює цей реєстр одиницями, що належать до юкстапозитів: *секс-бізнес, секс-гейт, секс-культура,*

секс-символ, секс-туризм. Серед них численні гібрідні іменники-назви абстрактних дій *секс-послуги, секс-работоргівля,* занять *секс-туризм,* осіб *секс-перевертень, секс-рабиня,* збірні *секс-меншина*, що свідчить про глибоке входження запозиченого в українській мові слова *секс* в її словниковий склад.

До іншого різновиду гнізд цього типу належить гніздо **бартер,** що порівняно недавно запозичене в українську мову. Серед його похідних переважають прості афіксальні похідні. Засвідчено неологізми прикметники *бартерний, антибартерний,* дієслова *бартеризувати, бартеризуватися, збартерувати* та один іменник *бартеризація.*

Від іменника *манкурт* в останні три десятиріччя утворено гніздо з назв абстрактних ознак: *манкуртизм, манкуртівство, манкуртство,* двох дієслів *манкуртизуватися, зманкуртіти,* дієприкметника *зманкуртілий* та юкстапозита *манкуртопарламентар.*

Отже, в цих гніздах переважають прості афіксальні похідні, в яких превалюють іменні частини мови, трапляються також дієслова, серед яких представлено вже префіксальні утворення та поодинокі складні слова.

Розгляд запозичень показує, що серед словотвірних гнізд від іменників на приголосну існують такі, чиє лексичне наповнення обчислюємо кількома десятками похідних слів, наприклад, від *інтернет* – 96, *бізнес* – 92, *піар* – 42 (за даними Л. П. Кислюк, див. : Кислюк 2002). У них переважають складні слова, однак трапляються також афіксальні новотвори. На цьому тлі помітні численні відіменні гнізда, чий словотвірний потенціал коливається в інтервалі від 1 до 4 похідних: *лобі – лобіст – лобістський, лобіювання, лобіювати; байкер – байкерський, аквабайк, байк-шоу; шок – шоківний, шокувати, шокотерапія, тепер-шок; скейтборд – скейтбордист, скейтбордовий, скейтодром; кліп – кліпувати, кліпмейкер; кілер – кілерський, кілерство; мерседес – мерседесівський, мерседесофоб; мануальний – мануальник, мануолог; сканер – сканувати; принтер – принтерний.*

Серед назв дій, запозичених з інших мов, виділимо в українській групу слів, похідних з англійської і розглянемо їх детальніше. Вони закінчуються суфіксом **-інг/-инг.** В українській мові вони не утворюють потужних словотвірних гнізд, однак виявляють продуктивність. Від них за досить короткий час утворено відносні прикметники з суфіксом **–ов(ий).** Кілька таких слів зі значенням абстрактних процесів, станів: *кліринг, крекінг* засвідчено в СУМі разом із похідними від них прикметниками *клірингoвий, крекінговий.* Трапляються серед них слова, що називають спорядження: *спінінг – спінінговий, тюбінг – тюбінговий,* речовину: *допінг – допінговий.*

Група цих слів значно зросла в останні десятиліття в основному за рахунок назв процесів, різновидів спортивних змагань. Більшість із них є мотиваторами відносних прикметників: *армрестлінг – армрестлінговий, віндсерфінг – віндсерфінговий, інжиніринг – інжиніринговий, кікбоксинг – кікбоксинговий, маркетинг – маркетинговий, моніторинг – моніторинговий, факторинг – факторинговий, холдинг – холдинговий.* Деякі ними ще не стали: *автотренінг, кіднепінг, тюнінг.* Аналізовану групу поповнює спеціальна лексика: *скринінг мед.* (від англ. screen екран) – методика комп'ютерного екранного обстеження груп населення на передпухлинний стан чи пухлину, *толінг екон.* (англ. tolling) – обкладення митом промислової сировини іноземної фірми. Від *скринінг* утворено прикметник

скринінговий. У гнізді *толінг* представлено похідний іменник *толінгер* – фірма, підприємство, які здійснюють увезення та вивезення промислової сировини в режимі толінгу, та прикметник *толінговий.*

Важливо підкреслити: ці іменники мають можливість мотивувати відносні прикметники і такий напрямок мотивації для них реальний. Це відрізняє запозичені іменники – назви процесів та станів від питомих слів з суфіксами **-анн(я), -енн(я), -уванн(я), -тт(я).** Від них відносні прикметники утворюються в поодиноких випадках: *життя – життєвий* (згадаймо ще його похідні *безжиттєвий, зажиттєвий, нежиттєвий, прижиттєвий); чуття – чуттєвий – безчуттєвий, надчуттєвий; відчуття, мислення – мисленнєвий.* Отже, йдеться про віддієслівні іменники-назви процесів та станів у трьох гніздах: від *жити, чути, мислити***.** Тут же можна згадати пару віддієслівний іменник та мотивований ним відносний прикметник, в якій іменник позначає не дію, а її наслідок: *значити – значення – значеннєвий.* Можемо казати про розвиток у сучасній мові непродуктивних семантичних схем творення похідних прикметників від назв абстрактних процесів і станів убік розширення їхньої продуктивності в середовищі запозичених слів з цією ж семантикою.

Іноді такі пари слів утворюють словотвірні підгнізда більших кореневих гнізд, згрупованих за першою основою, наприклад, з основою **боді-** (від англ. *body* тіло, тулуб). У ньому засвідчено: *боді-арт* (від англ. *body* тіло, art мистецтво) – 1) своєрідна техніка малюнка по оголеному тілу; 2) художній розпис людського тіла), *боді-гард* (від англ. *body* та *guard* охорона), букв. тілоохоронець, *боді-стайлінг* (від *body-styling*) – спортивно-медична система зменшення ваги й поліпшення фігури, як у боди-білдінгу. Іменник *боди-білдінг* (від *bodybuilding* – 1) система фізичних вправ з різним навантаженням (гантелі, гирі, штанги) для розвитку мускулатури; 2) те саме, що й культуризм, атлетизм) утворює словотвірне підгніздо, до якого входить назва особи *боди-білдер* (букв. тілобудівник) – той, хто займається культуризмом, атлетизмом, бодибілдингом, та відносний прикметник *бодибілдинговий.*

Тут варто згадати словотвірне гніздо від давно засвоєного українською мовою іменника *мітинг* (від англ. meeting – масові збори для підтримки будь-яких вимог, для вияву солідарності чи протесту), в якому є прикметник *мітинговий,* дієслово *мітингувати,* іменник-назва абстрактної дії *мітингування* і назви осіб – неологізми *мітингар, мітингувальник.* У ньому окреслено майже максимальну для цього типу гнізд кількість «учасників» дій.

Подібну до цього схему реалізації значень демонструє іменник *демпінг* (від англ. *dumping*) – продаж товарів на ринках інших країн за цінами, нижчими від витрат виробництва. У його гнізді представлено прикметник *демпінговий,* іменник-неологізм *антидемпінг* з похідним від нього прикметником *антидемпінговий* та дієслово *демпінгувати.*

Словотвірне гніздо від іменника *лізинг* (від *leesing* – здавання в аренду – 1) довготермінова оренда машин, обладнання, транспортних засобів тощо; 2) спосіб фінансування інвестицій) серед своїх похідних має відносний прикметник *лізинговий* та композитні назви осіб: *лізингодавець, лізингоодержувач*.

Словотвірне гніздо від іменника *брифінг* (англ. *briefing*) – коротка пресконференція, присвячена певному питанню, поповнилося неологізмами

прикметником *брифінговий* та дієсловом *брифінгувати,* яке реалізує семантичну схему «проводити, організовувати щось», указане твірною основою.

У гнізді від іменника *віндсерфінг* (з англ. *windsurfing*) – ковзання по воді на віндсерфері представлено не лише назву спортивного пристрою *віндсерфер* – дошка з вітрилом на щоглі, те саме серфер, а й реалізовано семантичну схему «той, хто займається видом спорту, вказаним твірною основою» *віндсерфінгіст.* Таку саму схему реалізовано в гнізді з вершинним іменником *кікбоксинг* (англ. *kick* удар, *boxing* удар ногою, пор. бокс – боксування) – вид професійного спорту, в якому поєдналися головні риси класичного або традиційного боксу з низкою новітніх спортивних одноборств карате, теквондо. У ньому іменник *кікбоксер* називає того, хто займається кікбоксингом, а прикметник *кікбоксинговий* відносить до ознак цього виду спорту.

В гнізді від іменника *пейджинг* (англ. *page* сторінка) зі значенням «прийняття і запис інформації за допомогою портативного безпровідного пристрою для запису інформації пейджера» є ще два прикметники: від *пейджер – пейджерський,* від *пейджинг – пейджинговий.*

Англіцизми з суфіксом **-інг/-инг** розвивають переносні або детерміновані значення і тим самим уможливлюють подальше зростання свого словотвірного потенціалу. Іменник *пресинг* (від англ. *pressing* тиснення) розвинув у сучасній українській мові переносне значення «тиск, натиск, примус, обмеження правилами». Його пряме значення «*спорт.* одна з найактивніших форм захисту, що полягає в обмеженні дій суперника в межах правил (у баскетболі, хокеї тощо)». Переносне значення стало основою творення неологізму дієіменника *пресингування.*

Іменник *рейтинг* (від англ. *rating* оцінка) з первісним термінологічним фінансовим значенням «оцінка надійності банку, ділового партнера тощо» розвинув згодом детерміноване значення «оцінка індивідуальної популярності авторитету, популярності, цінності кого-, чого-небудь, що ґрунтується на результатах голосування, соціологічного опитування тощо». Похідні в гнізді *рейтинг* неологізми уточнюють це переносне значення у відносному прикметнику *рейтинговий,* назві абстрактної ознаки *рейтинговість* та дієіменнику *рейтингування.*

Отже, англіцизми на **-інг/-инг**, що за походженням здебільшого є віддієслівними утвореннями, в українській мові називають переважно процеси та стани. Водночас вони набувають рис типових іменників, стаючи мотиваторами багатьох відносних прикметників, на відміну від паралельних за значенням українських іменників на **-нн(я), -тт(я).** Такі запозичені вершинні слова гнізд мотивують також назви осіб-виконавців дій: *віндсерфінгіст, кікбоксер,* дієслова: *демпінгувати, мітингувати, рейтингувати* та дієіменники: *мітингування, пресингування, рейтингування.*

У мові з'явилися нові гнізда слів, утворювані аброосновами **арт-, поп-, рок-.** З них лише основа **рок-** засвідчена двома словами в реєстрі орфографічного словника 2002 року: *рок-група, рок-н-рол.* Сучасний словник іншомовних слів доповнює їх афіксальними похідними *рокер* – виконавець музичних творів у стилі рок-музики та іменниками *рок-музика, рок-музикант.* У списках О. А. Стишова гніздо з основою **рок-** поповнено лексемами *рок-аудиторія, рок-гурт, рок-клуб, рок-співак,* у яких ця основа стоїть у початковій позиції слова. Водночас у гнізді представлено цілий блок лексем, що характеризують цей музичний стиль, в яких основа **рок-** стоїть у кінцевій позиції слова: *джаз-рок, інді-рок,*

латин-рок, панк-рок, хард-рок. В одному оказіоналізмі вона займає четверту позицію юкстапозитного слова *фольк-арт-джаз-рок.* Це дає підстави твердити, що основа **рок-** лексикалізувалася у сучасній українській мові як слово *рок* (музика у стилі рок), а її кореневе гніздо набуло ознак словотвірного.

Основу **арт-** представлено в ССІС 2006 р. одним словом *арт-бізнес,* пояснюваним як злочинне викрадання і вивезення за межі країни та підпільний продаж (перепродаж) національних художньо-культурних цінностей. У списках О. А. Стишова ця основа трапляється в складі слів *арт-галерея, арт-директор, арт-культура, арт-продюсер, арт-проект, арт-салон, арт-шоу,* в запозиченні з російської *арт-тусовка.* Одне з цих слів уже стало мотиватором похідного іменника-назви особи: *артгалерист.*

Слів з основою **поп-** у словнику 2002 року (УОС) не зареєстровано. У реєстрі словника іншомовних слів 2006 року (ССІС) основу **поп-** тлумачать як частину слів, що означає «масовий, популярний». Її вживання проілюстровано словом *поп-арт* – художня група в образотворчому мистецтві, що постала в 50-х роках XX століття. У списках Стишова О. А. понад десяток слів з основою **поп-**: *поп-експансія, поп-ікона, поп-імідж, поп-конкурент, поп-концерт.* З нею засвідчено кілька гібридів: *поп-зірка, поп-переспіви.*

Сучасний етап розвитку української мови позначено інтенсивним запозиченням іншомовних слів. З одного боку, кількість таких слів невпинно зростає. З іншого, у мові формуються захисні механізми реагування на запозичені слова. Багато з них, особливо ті, що називають нові поняття та нові реалії, швидко проходять стадію ізольованого існування в мові, формують численні кореневі гнізда. Вони включаються у процеси словотворення, стають твірними для словотвірних гнізд, отже збільшують свій словотвірний потенціал, заявляючи про своє право на існування в мові. Зростання словотвірної активності охоплює ті запозичені слова, що давно існують у мові, й ті, що приходять до неї упродовж кількох останніх десятиліть.

За останні десятиріччя у мові зросла кількість кореневих гнізд зі складних слів, об'єднуваних зв'язаними аброосновами. Такі основи виражають однотипні значення, чітко виділяються у частовикористовуваних словах мови, що сприяє усвідомленню їх як окремих морфем, отже, розвитку їхньої словотвірної активності. Найбільшу словотвірну продуктивність розвивають аброосновн з фіналлю **о (аудіо-, біо-, еко-, кріо-, фіто-** тощо). Можливо, легкості засвоєння їх сприяє регулярність їхнього значення, пов'язаного з називанням явищ, розповсюджених у сучасному світі, а також форма аброосновн з **о** в кінці, що полегшує їм сполучення з іншими основами, бо відповідає поширеній моделі основоскладання з єднальним голосним **о.**

Накопичення слів з аброосновами на приголосний типу **арт-, поп-, рок-** сприяє чіткому виділенню цих основ і усвідомленню їх як знаків певних понять. Так, **арт-** відсилає носія мови до ідеї художньо-культурних цінностей (рідкісних книжок, ікон, картин, скульптур), **поп-** – до чогось масового, популярного, **рок-** – до всього, що стосується рок-музики. У гніздах цих слів з'являються неологізми-гібриди: *поп-виконавець, поп-спалах.* Деякі з них корелюють між собою за другими основами: *поп-співак, рок-співак, поп-гурт, рок-гурт,* що свідчить про зростання

словотвірного потенціалу запозичених основ цього типу і використання їх у ролі словотворчих засобів мови.

Такі гнізда об'єднують здебільшого складні слова, що належать до іменників та прикметників і стосуються проявів масової культури. Вони близькі до гнізд, утворених у мові окремими запозиченими словами – іменниками чоловічого роду на приголосний, чий словотвірний потенціал стрімко зростає упродовж останніх десятиріч: *інтернет, імідж, піар, секс.* Кожен із них теж є знаком слів, які розпізнають за певним загальним значенням основи-класифікатора. *Інтернет* інформує носія мови стосовно всесвітньої комп'ютерної мережі електронного зв'язку, *імідж* – про цілеспрямоване формування образу особи, предмета, явища, покликаних справити емоційно-психологічний вплив на кого-небудь для популяризації або реклами, *піар* – про зв'язки з громадськістю, *секс* – про характеристику статевих стосунків.

Збільшення лексичного наповнення гнізда, поповнення його новими афіксальними похідними та складними словами, гібридними одиницями свідчить про входження запозичених слів у словотвірну та лексико-семантичну системи мови. Ці ознаки можна пропонувати лексикографам як критерій включення слова в реєстр словників загальнолітературної мови.

Зростання кількості кореневих гнізд від запозичених основ та слів створює передумови для усвідомлення носіями мови, що запозичує, їхньої форми та змісту. Збільшення частоти використання таких слів у текстах і поповнення гнізд новими однотипними запозиченими одиницями закріплює можливість прочитування їх як споріднених за формою і значенням. Це, в свою чергу, сприяє переходу, спочатку часткового, кореневих гнізд до розряду словотвірних, особливо тоді, як у їхньому складі з'являються гібридні слова. Поява афіксальних утворень у таких гніздах свідчить про їхнє функціональне переродження. Слід підкреслити швидкі темпи такого переродження в часи інтеграції та глобалізації. Запозичуючи основи та слова, мова намагається пристосувати їх якомога швидше до своїх вимог-правил (фонетичних, граматичних, словотвірних, лексичних).

Звертає увагу зростання іменникових гнізд від зв'язаних основ у складі складних іменників. Це підтверджує думку про те, що запозичення постачають насамперед таксономічну предметну лексику. Вона без співвіднесення з ознаковою лексикою легше розподіляється між класами. Багато з них згодом у мові запозичення набуває статусу мотиваторів, від яких утворюються знову ж таки похідні іменних частин мови: іменники, на основі яких формується ознакова прикметникова лексика (*вібратор – вібраторний, консалтинг – консалтинговий)* або прикметники-запозичення *(глобальний, вібродинамічний, маргінальний).*

Уже в межах таксономічної предметної лексики формується підґрунтя для творення нових іменників та ознакової сигніфікативної семантики. Запозичення-іменники стають мотиваторами назв осіб за фаховою діяльністю (у межах певної галузі науки, вчення, мистецтва спорту: *біоенерготерапевт, геокріолог, кріохірург, уфолог, успіхолог, фітотерапевт, рекламолог, дизайнер, кліпмейкер, візажист, візіаліст, рокер, трастовик, кікбоксер, пейнтболіст, серфінгіст, скейтбордист)* або за спеціалізацією і освоєнням машин, пристроїв, інструментів і постійною роботою з ними (*віброфоніст, телетайпіст, телеоператор*), пристрасним захопленням чимось (певним різновидом мистецтва, спорту, вчення,

побутовою річчю: *балетоман, бітломан, відеоман, дієтоман, футболофіл, пивоман, каволюб, інтернет-фан.* Характерною особливістю словотворення назв осіб від запозичень, оформлених у чоловічому роді, є творення від них назв жіночого роду: *агентеса, боксерка, візажистка, грандеса, дзюдоїстка, дизайнерка, критикеса, мажоритаристка, стриптизерка.* До них приєднуються похідні від запозичень іменники, що мотивують назви установ, організацій тощо (*фітоклуб, фітнес-клуб, спа-центр, агрофірма, фітобар, суші-бар.*

Іменники мотивують численні похідні прикметники: *гакерський, хітовий, дайджестовий, дистриб'юторський, кічевий, консалтинговий, принтерний, скейтбордовий, харизматичний.* З іншого боку в сучасній мові стало продуктивним творення назв осіб як скорочень запозичених прикметників: *автокефал, астрал, екзил, маргінал, муніципал, нелегал, фан, фанат, федерал;* істот: *колорад;* абстрактних ознак: *деструктив, ексклюзив, інтенсив, конструктив, наїв, негатив, позитив, синхрон.*

Відсутність дієслів у багатьох відіменникових гніздах від запозичень найчастіше компенсується творенням дієіменників без мотивації їх дієсловами: *суверенізація, спонсоризація, регіоналізація, легітимація, комерціалізація, доларизація, доктринізація.*

Помітна й інша картина, коли від запозичених дієіменників-назв абстрактної дії, утворюються в українській мові дієслова: *демпінг – демпінгувати, мітинг – мітингувати, пресинг – пресингувати, рейтинг – рейтингувати* або відносні прикметники: *автотренінговий, бодибілдинговий, лізинговий,* що не характерно для питомих утворень із цим значенням. Отже, утверджуються семантичні схеми творення слів, наприклад відносних прикметників від назв процесів, дій, станів.

За комбінаторними ознаками запозичені основи уподібнені афіксоїдам. Префіксоїди формують кореневі гнізда слів, однорідних за першою основою, що стає розпізнавальним знаком морфеми, за допомогою якої відбувається групування лексем зі спільною семантикою. Кількість таких слів зростає у мові, пор. : *сервокомпенсатор, сервомотор,* де **серво-** відповідає поняттям «який автоматично регулює» або «який полегшує ручне керування». Такі кореневі гнізда префіксоїдних основ часто містять лише вказівку на можливість розвитку від них словотвірних гнізд, що підтверджує утворення гібрида *серводвигун.* Вони відрізняються від тих, де перші основи входять до складу великих гнізд, утворюючи свої підгнізда та реалізуючи різні свої форми-варіанти. Таким є гніздо від дієслова *вібрувати.* До його складу належать прості афіксальні слова-назви абстрактних дій: *вібрування, вібрація;* приладів *вібратор* (зі своїми похідними *вібраторний, мультивібратор, електровібратор),* мікробів *вібріон* (з похідним *вібріоносій).* Від іменника *вібрація* утворено прикметник *вібраційний,* що в кількох композитних прикметниках реалізується варіантом **вібраційно:** *вібраційно-трамбувальний, вібраційно-частотний.* У багатьох похідних гніздах ця основа набуває рис аброморфеми **вібро-** і означує спеціальні апарати, прилади, як такі, що створюють механічні коливання: *вібробур, віброгасник, віброграф* (з похідною – назвою наслідку дії *віброграма*), *віброзонд, віброінструмент, вібромасажер, віброметр, віброскоп, вібротрон, віброфон (*з похідним *віброфоніст)* та пристрої: *вібростенд, вібростіл.* Основа **вібро-** трапляється в складі назв абстрактної дії: *віброізоляція, вібропрасування, вібропрокат, віброштампування;* методів лікування вібрацією:

вібротерапія. Серед похідних з основою **вібро-** кілька прикметників: *вібродинамічний, вібростійкий* (з похідним *вібростійкість).* Словотвірний потенціал цієї основи підтверджують гібридні слова: *віброкоток, вібромолот, віброперетворювач, вібропоглинач, вібросито, віброущільнювач, віброхвороба.*

Останні в слові запозичені основи подібні до суфіксоїдів. Такі морфеми підтверджують окремішність свого існування в мові запозичення у кількох (часто їх буває більше десятка) словах, де вони виражають однорідні значення в словотвірних рядах одиниць. Хрестоматійним прикладом суфіксоїдної основи став компонент **-дром.** В. Г. Гак так формулює умови переходу **–дром** в розряд словотворчих основ. Доки було ізольоване окреме слово *іподром,* мало хто розумів значення цього грецького кореня. Поява композита *аеродром* прояснила його значення як місця старту, місця для дії. Підкреслимо – не первісне значення кореня грецького слова δρόμος дорога, шлях, а саме значення місця для яких-небудь випробувань. Цей корінь виокремився, став сполучатися з іншими коренями і сьогодні в цьому ряді понад десяток слів: *автодром, велодром, картодром, космодром, мотодром, планеродром, ракетодром, роледром, танкодром, циклодром.* Учений наводить приклади французьких неологізмів з цим коренем: *cosmodrome* (запозичення з російської), *autodrome, cynodrome* (місце для прогулянки собак), *boulodrome* (місце для гри в шахи) [Гак 1977: 57].

Подібну до цього картину засвоєння компонента **–мобіль** (з лат. рухливий) зі значенням двигуна, що рухається за допомогою певної енергії, спостерігаємо в сучасній українській мові: *сонцемобіль* (рухається за допомогою сонячної енергії), *аквамобіль* (водний автомобіль), *мотомобіль* тощо. Ця основа може поєднуватися з питомими основами, як в оказіоналізмі: *папамобіль.*

Такими суфіксоїдними основами стали в сучасній українській мові основи **-ленд, -гейт.** Отже, в сучасній українській мові формуються нові словотвірні ряди слів із запозиченими суфіксоїдними основами: *іногейт, касетгейт, секс-гейт.*

Деякі запозичені аброосновн на приголосну наділені здатністю займати початкову, середню і останню позицію в складних словах: *імідж-платформа, поп-імідж, арт-продюсер і поп-арт, рок-музикант, латин-рок* та *екс-рок-геній, аудіовідеоапаратура і відеомагнітофон.*

Накопичення слів із зв'язаними запозиченими основами поступово веде до усвідомлення їх як самостійних за формою і значенням одиниць і це сприяє не тільки творенню з ними нових гібридних похідних типу *віброгідропресування,* а й переходу їх у статус самостійних слів у мові. Це стосується зв'язаних основ на **о** (пор. давніші *авто, кіно, радіо, стерео, фото* та нові *відео, євро, порно, ретро, техно*), на **і** (*максі, міді, міні*) та основ на приголосну (**арт-, -гейт, рок-***).* У такий спосіб збільшується фонд нових слів із запозичених основ та фонд нових основ, здатних виконувати словотвірну функцію в українській мові.

Завдяки численним запозиченням зростає у мові кількість складних слів, більшість із яких належить до композитів: *аудіологія, аудіометрія, віброінструмент, відеореклама, екосистема, європарламент, кріотерапія, ретрошлягер, технофобія.* Однак серед них представлено також юкстапозити: *бой-френд, герл-френд, бізнес-справа, жарт-шоу, ток-шоу, секс-туризм.* Більшість складних слів із запозиченими основами двокомпонентні. Однак якраз запозичені основи сприяють утвердженню аглютинативних тенденцій у мові, тому що багато з них здатні

виступати класифікаторами складних слів, приєднуючись до них у препозиції – у третій, рідше четвертій позиції: *аквааеробіка, аквополісполука, біорізноманіття, геоекосистема, зоогеографія, фітобальнеолікування, фотоелектрогенератор, фотохіміотерапія, спектросенситометрія, геолого-мінералогічний, геолого-географічний.*

У мові з'являються дедалі більше слів, утворюваних за зразком моделі абревіації: *бізнес-новини, інтернет-новини, радіоновини, теленовини; медіа-програма, кінопрограма, радіо- і телепрограма.*

Різноманітні й численні гібридні слова, що називають абстрактні дії: *аквачищення, аудіозапис, аудіопробіг, автопослуги, біозахист, бліцопитування, медіа-переворот, телевимірювання, телерегулювання, фітолікування;* осіб: *автозлодій, електрозлодій, відеорозповсюджувач, секс-рабиня;* прилади, машини: *автопоїзд, автосторож, електровітряк, міні-вантажівка, телевимикач, телепередавач* тощо.

До названих можна додати ті композитні утворення, що упродовж останнього десятиріччя з'явилися в мові: *аудіовідеоапаратура* (з *аудіоапаратура* і *відеоапаратура*), *автовантажомеблеперевезення* (з *автоперевезення, вантажоперевезення, меблеперевезення), алмазобетонопаркетошліфування* (з *алмазошліфування, бетоношліфування, паркетошліфування), телевідеоремонт* (з *телеремонт, відеоремонт), теплошумоізоляція* (з *теплоізоляція, шумоізоляція).*

Запозичені слова активно адаптуються до словотвірної системи мови, приєднуючи питомі морфеми: *абсурдизуватися, зманкуртіти, кріоконсервування, ксерити, сканувати, телефоністочка, міні-програмування, автентичний, андерграундовий, антибартерний, антиполітикан, балетяр, мітингар, баскетівець, пролобіювати.* У названих словах використано суфікси **-увати, -и-, -і-, -анн(я), -к(а), -очк(а), -ичн(ий), -ов(ий), -н(ий), -ан, -яр/-ар, -івець,** префікси **з-, на-, про-.**

У наш час появу в мові багатьох новотворів різного типу (запозичених слів, словосполучень, оказіоналізмів) зумовлено процесами глобалізації економік і культур. У терміносистемах (особливо фінансово-економічній, інформатики, обчислювальної техніки тощо) з'являється велика кількість нових запозичень (слів і словосполучень). Дедалі сильнішою стає тенденція до перекладу запозичених слів і словосполучень, що сприяє співіснуванню в мові запозичених одиниць і питомих на зразок: *телеаматор – телелюбитель, інвестиція – інвестування, стабілізація – стабілізування* та багатьох інших, згаданих у тексті.

Гібридні слова разом із кальками (словами і словосполученнями) свідчать про механізми виживання мови в нових культурних та соціально-економічних умовах. Перші не лише свідчать про зростання словотвірного потенціалу запозичень і поповнення лексикону мови новими одиницями, а часто прокладають шляхи до процесів термінізації й детермінізації в мові. Вони полегшують засвоєння запозичуваної термінології. Якщо вдатися до аналізу кількох терміносполучень на зразок 1) *інституціональна* перебудова; 2) *екологізація технологій у промисловості; профілізація старшої школи* та 3) надійність *каналізування міста,* то стає очевидною дія кількох продуктивних механізмів засвоєння іншомовних одиниць у мові. У першому випадку прикметник інституціональний пристосований до української словотвірної лексики додаванням питомого суфікса **–н-**; у другому –

запозичені основи **еколог-** та **профіл-** перетворено в іменники-назви абстрактної дії за допомогою іншомовного давно засвоєного мовою суфікса **-ізаці(я)/-аці(я).** У третьому – до запозичених основ приєднано питомий іменниковий суфікс **-уванн(я).** Словосполучення *імпортозамінне виробництво, імпортозамінна* політика свідчать про використання гібридних слів як членів терміносполук.

II. 4. Гібридизація слів як захисний механізм мови

Масове проникнення запозичень з незвичайною для української мови структурою основоскладання почасти пом'якшується їхньою здатністю до гібридизації слів, коли запозичені основи поєднуються з питомими словами мови. У ці процеси залучені слова проміжного типу на зразок: *бета-розпад, гамма-розподіл, бета-частинки, дельта-частинки, хлорпохідний, інтернет-користувач, інтернет-новини, газ-відновник.* Ними охоплені й типові композити на зразок: *відеозапис, відеострічка, георозвідка, георозвідник, георозвідувальний, гранітоутворення, гравіодослідження, графопобудовник, таропакувальний, таропостачання* та юкспозити: *вакуум-сушарка, вакуум-пресування, вакуум-холодильник.*

Отже, з одного боку, помічаємо входження в систему мови запозичених слів типу *вакуум-апарат, вакуум-інфільтрація, вакуум-компресор, вакуум-манометр, вакуум-машина, вакуумметр, вакуумметрія, вакуум-насос, вакуум-прес, вакуум-фільтр,* з іншого розвиток у них здатності до поєднання з питомими основами української мови, до творення слів-гірбридів: *вакуум-пресування, вакуум-сушарка.* Крім того, багато з них засвоюється у словотвірній системі мови завдяки утворенню від них афіксальних похідних, пор. : *вакуум, вакуумний, вакуумник, вакуумниця, вакуумування, вакуумувати.*

У тематичній групі запозичень – назв речовин і матеріалів представлені два різновиди основ. Першому належать ті з них, що не утворюють гібридів у сучасній українській мові. Другому – такі, що мають гібриди (від 1 до 45) у гніздах споріднених за основою слів. Варто мати на увазі, що вони можуть траплятися в гніздах серед похідних від цих основ слів типу *карбідоутворення,* мотивованого іменником *карб-ід* з коренем карб- (від лат. *carbo* вугілля), що в складних словах означає «сполука вуглецю». 17 основ не утворює гібридних слів. Серед них **гал-о** (від грец. *αλς* сіль), **гала-/галакт-о** (від грец. *γάλα* молоко), **гіало-** (від грец. *ύαλος* скло), **-глас** (від нім. , англ. *Glass*), **ксил-о-** (від грец. *ξύλο* деревина), **компаунд-** (від англ. compound з'єднання, суміш), **селен-** (від грец. *σελήνη* місяць), **силік-** (від лат. *silex* кремінь), **токсо-** (від грец. *τοξικό* отрута), **фармак-о** (від грец. φάρμακο ліки), **фермент-** (від лат. *fermentum* закваска), **фені-** (від грец. *φαίνω* світити), **-ол** (від. лат. *oleum* олія), **фібер-** (від лат. *fibra* волокно), **хриз-о-** (від грец. *χρυσός* золотий, золото), **хром-о/ хромат-о-** (від грец. *χρώμα* колір), **целюл-/цел-о-** (від лат. *cellula* комірка), **шифер-** (від нім. *Schiefer*).

19 основ на позначення речовин або матеріалів серед похідних мають гібридні слова. Кількість їх різна у різних основ, і це не залежить від лексичного наповнення гнізд з такими основами. Вони можуть бути багаточленними (наприклад, з основами **силік-, целюлоз-**) або охоплювати кілька споріднених слів (з основами **селен-, хризо-**). По одному гібридові трапляється в гніздах слів з основами **карб-о, карбон-** *карбідоутворення*, **фарш-** (від нім. *Farsch*)

фаршмішалка, **фтор-о-** (від грец. *φθόρος* загибель) *фтористо-водневий*, **ціан-о-** (від грец. *κυανός* синій) *ціанисто-водневий*, по два – в гнізді з основою **кристал-о-** (від грец. *κρύσταλλος* лід, гірський кришталь) *кристалоподібний, кристалоутворення*, по 3 – в гніздах від основ **граніт-о-** (від італ. *granito* < лат. *granum* зерно) *гранітоподібний*, *граніто-щебеневий, гранітоутворення*, **графіт-о-** (від нім. *Graphit* мінерал) *графітоподібний, графітовмісний, графітовугільний*, **тіо-** (від грец. *θείον* сірка) *тіокислота, тіосіль, тіосполуки*, **фільтр-о-** (від франц. *filtre* повсть) *фільтр-насос, фільтротримач, фільтротканина*. Чотири гібридних слова трапляються в складі гнізд з основами **гіпс-о-** (від грец. *γύψος* крейда, вапно) *гіпсовипалювальний*, *гіпсовипалювання, гіпсовапняний, гіпсоволокнистий*, **фер-о-** (від лат. *ferrum* залізо) *феросплав, феросплавний, феритовмісний, феритоутворення*, **цемент-о-** (від нім. *Zement*) *цементопровід, цементосховище*, *цементоутворення*. Шість гібридів характерні для гнізд з основами **силос-о-** (ісп. *silos* множ. від *silo*, з грец. *σιρός* зерносховище) *силосозбиральний, силосорізальний, силосорізний, силосорізка*, *силосонавантажувач, силососховище* та **хлор-о-** (від грец. *χλωρός* жовто-зелений) *хлористо-водневий, хлористо-срібляний, хлоробромосрібляний, хлористо-похідний*, *хлорнувато-кислий*, *хлороводень*. Вісім гібридів утворено від основи **шлам-о-** (від нім. *Schlamm* мул, твань) *шламовидалення, шламоутворення*, *шламовідстійник, шламозбірник, шламовіддільник, шламопровід, шламовіддільний, шламоподібний*; одинадцять від основи **спирт-о-** (від англ. *spirit* <лат. *spiritus* дихання, дух) зі значенням органічних сполук: *спиртовиробництво, спиртозавод, спиртовмісний, спиртоочищувальний, спиртоочисний, спиртоводний, спиртоводогліцериновий, спиртопорошковий, спиртогорілчаний*.

На окрему увагу заслуговують ті гнізда споріднених слів у аналізованій тематичній групі, що об'єднують слова від запозичених основ у сучасній українській мові, в складі яких переважають гібриди. Йдеться про гнізда з основами **торф-о-** та **шлак-о-,** які мають високий словотвірний потенціал. Їхнє лексичне наповнення за даними аналізованого матеріалу становить відповідно 77 та 54 слова. Серед інших вони виділяються тим, що в їхньому складі переважають слова-гібриди (з основою **торф-о-** 45, **шлак-о-** 30). Адже для більшості гнізд від запозичених основ у сучасній українській мові характерна перевага в композитах сполук з двох запозичених основ. Якраз тому потрібно докладніше розглянути семантичні моделі деривації, що притаманні цим композитам. Можна припустити, що найпродуктивніші з цих моделей реалізуються в словах гібридного типу. Вони є ніби їхнім продовженням. У гнізді з вершинним словом *торф* афіксальні похідні називають: одиничні предмети *торфина*, місця зосередження торфу *торфовище, торфище, торфисько*, дію *торфувати*, абстрактну дію *торфування*, ознаку за дією *торфований,* ознаку за відношенням до предмета *торфовий, торф'яний*, *торф'янистий*, особи (похідні другого та третього ступеня) *торф'яник, торф'яниця*, абстрактну ознаку *торф'янистий*, *торф'янистість*. Серед композитів з поєднанням запозичених основ представлені назви приладів (пристроїв) *торфоагрегат*, сполук торфу з іншими речовинами *торфобетон, торфобрикет* та утворені від них прикметники: *торфобетонний, торфобрикетний*.

Композити-гібриди розвивають саме ці названі моделі. До них належать найпродуктивніші назви абстрактних дій, які виникають на основі дієслівно-іменникових словосполучень з об'єктним значенням: *торфовидобування,*

торфовидобуток, торфодобування, торфозаготівля, торфомашинобудування, торфопостачання, торфоспалювання, торфоутворення, що ніби компенсують відсутність композитних дієслів з основою **торф-о**. На другому місці прикметники – назви ознак за дією. Кілька з них корелюють з іменниками – назвами абстрактної дії: *торфовидобування – торфовидобувний, торфодобування – торфодобувний, торфозаготівля – торфозаготівельний*. Решта безпосередньо співвідноситься зі словосполученнями: *торфозбиральний, торфопоживний, торфочерпальний, торфопідбиральний, торфорозвідувальний*. На третьому – назви різних сумішей, одним з компонентів яких є торф*: торфогній, торфопорошок, торфоперегній*, *торфодобриво, торфокришиво, торфокришка*. Далі йдуть назви машин, пристроїв, пов'язані з обробленням торфу: *торфодробарка*, *торфонасос, торфоріз, торфосушарка*. Кілька слів іменують місця, де залягає торф: *торфоболото* або де його добувають: *торфородовище, торфорозробка*, переробляють: *торфопідприємство*; осіб, чия професійна діяльність пов'язана з переробкою торфу: *торфоукладальник, торфоукладач*, *торфоукладальниця*. Список гібридів у гнізді доповнюють композитні прикметники на зразок*: торф'яно-болотний, торф'яно-рослинний*, *торф'янисто-підзолистий*, а також прикметники-афіксальні похідні від композитних іменників гібридного типу: *торфонасосний, торфососний, торфогнойовий, торфоперегнійний.*

Типовість реалізації уже згадуваних семантичних моделей творення гібридних слів засвідчують гібриди в гнізді з вершинним словом *шлак*. Його афіксальні похідні називають одиничні предмети *шлаковина*, пристрої *шлаковик*, ознаку за відношенням до предмета *шлаковий*, за дією *шлакувальний*, дію *шлакувати*, стан *шлакуватися*, абстрактну дію *шлакування*.

Найпродуктивнішу групу композитів із запозичених основ у цьому гнізді формують назви різних сполук зі шлаком: *шлакобетон, шлакоблок, шлаковата, шлакопемза*, *шлакопісок, шлакоцемент, шлакопортландцемент, шлакоситал, шлакоцегла.*

Найпродуктивнішу групу композитів-гібридів утворюють назви ознак за дією, що компенсують відсутність композитних дієслів і сформовані на основі словосполучень: *шлаковипускний, шлаковідвідний, шлаковіддільний, шлакозбиральний, шлакозмивний, шлакознімальний, шлаколитий, шлакоприймальний, шлакоутворювальний.* Їх доповнюють кілька назв абстрактної дії: *шлаковидалення, шлакоутворення.*

Розгалужена група гібридних слів, що називають прилади, спеціалізовані на діях зі шлаком: *шлаковидаляч, шлаковоз, шлаковловлювач, шлакодробарка, шлакозбирач, шлакознімач, шлакоприймач, шлакопровід.*

Менш численні назви місць утримування шлаку: *шлаковідстійник, шлакосховище,* речовин: *шлаковіддільник,* відносних ознак: *шлакоподібний*. Клас прикметників з назвами ознак за відношенням до предметів поповнюють афіксальні похідні від композитних основ: *шлакобетонний, шлакобетоновий, шлакоблоковий, шлаковатний, шлаковозний, шлакопемзовий, шлакоцементний.* У гнізді представлене одне афіксальне слово – назва абстрактної ознаки: *шлакостійкий – шлакостійкість.*

Своєрідну групу серед композитів становлять слова, в складі яких є запозичені основи, що співвідносні в мові – етимоні з прикметниками. Якраз ці основи

часто характеризують принцип дій приладів (різноманітних машин, пристроїв), кількісні виміри предметів, одиниць, спосіб виконання дій. Аналіз цієї групи основ на предмет їхньої здатності утворювати гібриди показує, що частина з них (16) не трапляється в складі гібридних слів. Це основи **ало-** (від грец. *άλλος* інший), **брахі-о-** (від грец. *βραχύς* короткий), **бради-** (від грец. *βραδύς* повільний), **гапло-** (від грец. *απλός* простий), **гомо-** (від грец. *όμοιος* рівний), **ксено-** (від. грец. *ξένος* чужий), **ксеро-** (від. грец. *ξηρός* сухий), **компакт-** (від лат. *compactus* стислий, негроміздкий), **малако-** (від грец. *μαλακός* м'який), **синхрон-** (від грец. *σύγχρονος* сучасний), **склеро-** (від грец. *σκληρός* твердий), **стено-** (від грец. *στενός* вузький, обмежений), їхні гніздові об'єднання охоплюють від трьох до 98 одиниць.

Найменш численне наповнення гнізда з основою **гапло-,** де представлені 3 слова: *гаплоїд, гаплологія, гаплофраза*. Найпотужніше гніздо з основою **ізо-,** що об'єднує 98 слів, у складних словах означає рівність або подібність за формою чи призначенням: *ізометрія* – збереження пропорцій органів і частин тіла в період росту організмів, *ізоморфізм* – властивість речовин, аналогічних за хімічним складом, подібних за будовою, *ізоосмія* – відносна сталість осмотичного тиску в рідких середовищах і тканинах організму, *ізотонія* – однаковість напруження, тиску. Багато слів є назвами різних одиниць виміру: амплітуди метеорологічного елемента (температури, тиску, вологості повітря) – *ізоамплітуди,* середньорічної швидкості вітру – *ізоанемони, ізолінії,* випаровування за певний період – *ізоатми,* тектонічних піднять та опускань – *ізобази,* глибини водойм (океанів, морів, озер, річок) – *ізобати*, кількості днів з грозою – *ізобронти,* солоності води – *ізогаліни,* висоти земної поверхні – *ізогіпси*, орієнтації певної величини в метереології – *ізогони,* напруженості магнітного поля Землі – *ізодинами,* температури повітря – *ізотерми* і т. д.

В аналізованій групі слів є основи, словотвірний потенціал яких активізувався останнім часом у неологізмах української мови: *компакт, компактифікувати*, *компакт-диск, компакт-касета*. Серед розгляданих основ трапляються такі, в гніздах яких переважають складні слова. Наприклад, зі **стено-** засвідчено 25 слів, з них 23 складних: *стенобатний, стенобіонтний, стеногалінний, стенографія, стенотермний, стенотипія* тощо. Гнізда основи **тахі/тахео-** *тахіометрія, тахігенез, тахікардія, тахограма* повністю складаються з композитів. Основ, з якими утворено слова-гібриди в аналізованому матеріалі значно менше, порівняно з попередньою групою. Серед них трапляються основи, які мають по одному гібриду: **гетеро-** (від грец. *έτερος* інший) *гетероперехід*, **мезо-** (від грец. *μέσος* середній, серединний) *мезоводень*, по 3 – **мега-/мегало-** (від грец. *μεγάλος* великий) *мегасвіт, мегават-година*. Засвідчено 6 гібридних слів з основою **стерео-** (від грец. *στερεός* твердий, просторовий), 7 з основою **макро-** (від грец. *μακρός* великий, довгий). Існує 28 слів, до складу яких увіходить основа **спец/спеціал-** (від лат. *specialis* особливий), 20 у гнізді з основою **мікро-** (від грецького *μικρός* малий). На чотирьох останніх зупинимося детальніше.

Гібриди з основою **стерео-** продовжують ті семантичні деривативні моделі, що властиві співвідношенню цієї основи з іншими запозиченими основами. На тлі численних назв приладів типу *стереометр, стереомікроскоп, стереопроектор, стереокардіограф* з'явився іменник *стереопрогравач*. Ряд назв абстрактної

дії на зразок *стереографія, стереотипія, стереофотограмметрія, стереофотографування* продовжують гібриди *стереозображення, стереозвучання, стереознімання, стереозйомка.* До гнізда входить іменник *стереозвук.* 7 гібридних слів з основою **макро-** також продовжують її типові семантичні моделі: абстрактних іменників – назв явищ *макросвіт, макросередовище,* абстрактних дій *макрокінознімання, макрофотознімання, макропідхід,* ознак *макропористий, макропористість,* наслідку дій *макрофотознімок*

Основа **мікро-** у сучасній українській мові дуже продуктивна. Вона об'єднає 186 слів. Її широка комбінаторика з іншими основами зумовлена абстрактністю її семантики, що визначає малі розміри, величини, пов'язані з вивченням та вимірюванням дуже малих предметів, явищ, одиниць. Час електроніки, мікроелектроніки, мікробіології тощо зумовлює появу великої кількості термінів з основою **мікро-**. Серед них назви наук, їхніх галузей *мікрогеометрія, мікроекономіка, мікропатологія, мікросоціологія, мікрофізика, мікрохімія,* методів *мікроаналіз, мікрометрія, мікроскопія, мікрохірургія.* Численний розряд утворюють назви приладів, що спеціалізуються на вимірюванні дуже маленьких предметів: *мікробарограф, мікроволюметр, мікроелектрод, мікроіндикатор, мікроінтерферометр, мікрокатор, мікромодуль, мікронівелір, мікроскайнер, мікротелефон, мікротрон, мікрофон, мікрофотометр, мікрохронометр.*

Ця основа засвідчена у назвах одиниць вимірювання як показник мільйонної частки: *мікроампер, мікробар, мікродина*, абстрактних дій: *мікрогравірування, мікрокінематографія, мікропринтування, мікропрограмування,* процесів: *мікроеволюція* та *мікропроцес* тощо.

Розширення лексичного наповнення гнізда з основою **мікро-** відбувається за рахунок інших утворень, що первісно належать терміносистемам, а потім швидко потрапляють до літературної мови. Серед них назви приладів, пристроїв, інструментів: *мікровібратор, мікровага, мікрозонд, мікролампа, мікрооб'єкт, мікропотенціометр, мікропроцесор, мікрорадіометр, мікрометр, мікрорезистор, мікротерези, мікротранзистор, мікрофільтр, мікрофотометр,* величин, одиниць: *мікроват, мікровольт, мікрограм, мікросекунда, мікрофарада*, осіб: *мікробіолог, мікрохімік, мікрохірург, мікрофізик.*

Багато з них належать до неологізмів: *мікромініатюра, мікромініатюризація, мікроскопувати, мікроскопування, мікрофільмувати, мікрофільмування, мікрокапілярний, мікрокапілярність, мікроскопічність.* Мовознавство поповнило свою термінологію словами на зразок *мікрообраз, мікродіалект, мікросинтагматика, мікроконтекст, мікротопонім, мікротопонімія, мікрофонема.* Джерелом неологізмів є також розмовна мова: *мікроавтобус-мікробус, мікромашина, мікролітражка.*

Варто звернути увагу на здатність слів з прикметниковими запозиченими основами співвідносити терміни за ознаками певного якісного чи кількісного прояву, інакше помітна їхня своєрідна роль в організації лексичної системи мови на основі протиставлення: *мікроцефал – макроцефал, мікроцефалія – ізокефалія – макрокефалія, мікрорельєф – макрорельєф, макроструктура – мікростуктура, мікроліт – макроліт, мегаліт, мікрофлора – макрофлора, мікропрограма – макропрограма, мікроекономіка – макроекономіка, мікросистема – макросистема, мікрофаг – макрофаг, мікроспора – макроспора, мегаспора, мікрофон – мегафон,*

алопатія – гомеопатія, тахікардія – брадикардія. У ці відношення залучені також гібридні слова: *мегасвіт – мікросвіт, мікрофотознімання – макрофотознімання.*

Основа **спеціал-/спец-,** що співвідноситься з прикметником *спеціальний*, серед слів аналізованої групи виділяється тим, що, маючи досить значне лексичне наповнення (48 одиниць), віддає перевагу не композитам (їх 8), а абревіатурам (їх 28). Це дозволяє ставити питання про те, що перехід основи до розряду аброморфем, з одного боку, свідчить про її вищий ступінь розпізнавання в складі різноструктурних слів, з другого – про формалізацію її семантики в абревіатурах і завдяки цьому можливість її ширшої сполучуваності не лише із запозиченими, а й з питомими одиницями мови. Афіксальні похідні з основою **спеціал-** належать до іменників – назв осіб *спец*, *спеціаліст, спеціалістка*, речовин *спеції,* одягу *спецівка,* абстрактних дій *спеціалізація,* дієслів *спеціалізувати, спеціалізуватися,* прикметників *спеціалізований, спецівський* та іменників-абстрактних ознак *спеціальність*. Композити обмежені словами з другою основою **-фік:** *специфіка, специфікатор, специфікація, специфікований, специфікувати, специфічний, специфічність*. Цей розряд слів поповнює прикметник *спеціально-конструкторський*.

На тлі абревіатур з другою запозиченою основою (їх 13) *спецагент, спецбанк, спецавтомобіль, спецавто, спецавтотранспорт, спецконсерви, спецкор, спецкурс, спецлітература, спецсемінар, спецтехнологія, спецформа, спецшкола* чітко виділяються абревіатури – гібридні слова. Вони називають численні установи, підрозділи організацій: *спецвідділ, спецзаклад, спецсховище, спецчастина,* абстрактні дії *спецвідрядження, спецпідготовка, спецпризначення, спецслужба, спецмедслужба,* предметів у широкому розумінні слова *спецодяг.*

Отже, гібридні слова свідчать про глибинний ступінь засвоєння запозичених елементів у мові. Вони здебільшого утворюються за аналогією, підвищуючи продуктивність моделей творення композитів або абревіатур чи компенсуючи відсутність композитів=дієслів шляхом називання абстрактних дій іменниками, а дієслівних ознак – віддієслівними прикметниками.

Аналіз неологізмів-гібридів, представлених у неографічних працях сучасної української мови, засвідчує, що переважну більшість із них становлять складні іменники. Серед них переважають слова, що належать до назв абстрактної дії, які здебільшого є поєднанням першої запозиченої основи і другої питомої, української – найменування дії, процесу, стану. Отже, в цьому випадку йдеться про гібридизацію абстрактної лексики. Запозичені основи виступають у ролі конкретизаторів-визначників дії, сфери її поширення, способу виконання, участі певного об’єкта в складі того чи того композита.

Багато з них поповнює ряди слів зі спільною другою основою, яку означує запозичена одиниця: *бізнес-новини, бліцновини, ретроновини, радіоновини, теленовини; аудіозапис, відеозапис; автопослуги, рекламопослуги, сексопослуги, фотопослуги; телевидовище, порновидовище, шоувидовище; телеогляд, радіоогляд; теленарис, радіонарис; біокерування, телекерування; телепередача, шоупередача, радіопередача; телеперешкоди, радіоперешкоди.*

Іншу групу утворюють одиниці, що розвивають активність у колі слів з тотожною першою основою, що є атрибуцією другої основи: *автоперехід, автопробіг, бліц-запитання, бліц-опитування; бізнес-справи, бізнес-час; біозв’язок,*

біозахист, біоокислення, біоочищення; екобезпека, екоосвіта, екорух; кіномова, кіносвіт; міні-вихід, міні-промова; поп-переспіви, поп-спалах; радіобайка, радіовечеря, радіоновини.

Ще інші є поодинокими утвореннями в своїх гніздах: *віброхвороба, жарт-шоу, енергоборг, телеурок, фотолистівка.*

Показове творення рядів композитних іменників, друга основа яких має переносне значення: *медіа-міст, радіоміст, телеміст.*

Деякі гібридні слова зі значенням абстрактної дії демонструють інший внутрішній синтаксис, що ґрунтується не на означальних, а на об'єктних відношеннях основ: *автомобілебудування, автоскладання, бізнес-захоплення, сексработоргівля,* а також інструментальних: *акваочищення, автосполучення, вібропресування, радіомандрівка, фітобальнеолікування, фітолікування* та локативних: *відеопривітання, радіопривітання; радіозвернення, телезвернення, кінобалачка, медіапереворот.*

Наявність композитних гібридів, що називають абстрактні ознаки: *енергозалежність, біорізноманіття,* прикметників на зразок *валютоокупний, вібростійкий* та абстрактних назв типу *медіа-простір, шоу-простір* підтверджують загальну тенденцію до гібридизації слів у середовищі абстрактної лексики, а це говорить про зближення процесів гібридизації з інтелектуалізацією мови.

Водночас гібриди-неологізми трапляються в складі конкретних іменників, що утворюють менше численні групи і називають машини, прилади, пристрої: *автобензовоз, автокран, автопоїзд, автосторож, аудіообладнання, віброкоток, вібромолот, віброперетворювач, вібропоглинач, вібросито, віброущільнювач, електровітряк, електропед, міні-вантажівка, міні-стінка, серводвигун, сонцемобіль.* І це свідчить про поглиблення процесів засвоєння іншомовних одиниць, а також про гібридизацію слів як захисний механізм мови, що сприяє збереженню її в умовах соціальних змін і мовних впливів.

Цю тенденцію підтверджують гібридні найменування осіб у рядах слів: *автозлодій, електрозлодій, поп-зірка, порно-зірка, шоу-зірка, секс-перевертень, секс-рабиня; рок-співак, поп-співак; телелюбитель, телеоглядач, телеоглядачка* та окремих утвореннях: *лізингоодержувач, міні-підприємець.*

Укорінилися в мові гібридні назви речовин: *аквополісполука, фітобій, фітоліки* тощо та назви частин будівель: *євровікна, євродвері,* одягу: *максіспідниця, мідіспідниця, міні-спідниця.*

Усе це свідчить, що гібридизація сприяє збагаченню мови (її поняттєвого поля) і зміцнює її життєстійкість, оскільки прокладає шляхи для формування нових стійких зв'язків між семантикою питомих слів, їхніх словотвірних та лексичних рядів і лексем змішаного гібридного типу, що називають нові поняття та реалії.

II. 5. Неологізми в аспекті частиномовної належності

Відомо, що словниковий склад мови нерівномірно розподілено за частинами мови. Дослідження Ф. Паппа показали, що 40% лексикону становлять іменники, 25% – дієслова, близько 20% – прикметники. Решта відсотків припадає на слова інших частин мови [Папп 1962: 141].

Розгляд лексикону з позицій словотвірних можливостей частин мови як твірних, вершинних слів гнізд свідчить, що найвищий словотвірний потенціал у дієслів (по 23,2 похідних слова на одне твірне), далі в прикметників (по 15,7 афіксальних утворень). У іменників на одне твірне слово припадає 7,5 похідних [Тихонов 1985, II: 440].

Актуальним є вивчення неологізмів у аспекті їхньої частиномовної належності, як і з'ясування особливостей поповнення їх афіксальним способом, композицією, юкстапозицією та абревіацією. Аналіз показує, що неологізми зростають у першу чергу за рахунок іменних частин мови – іменників та прикметників. У багатьох розділах та параграфах цієї монографії розглянуто новоутворені іменники: назви осіб за різними ознаками, абстрактної дії та ознаки, приладів тощо, тому тут ми не будемо докладно зупинятися на афіксальних іменниках-неологізмах.

Прикметники меншою мірою потрапляють у поле зору дослідників. У окремих параграфах детально зупинимося на аналізі двох семантичних полів прикметникової лексики, щоб показати її найактивнішу зону (прикметники-новотвори з оцінним значенням) і зону менш активного зростання (ад'єктивні неологізми зі значенням кількості та інших параметричних вимірів).

Дієслова серед неологізмів не утворюють великих масивів і якраз тому вони стануть предметом розгляду, як і прислівники, що утворюють до трьох десятків неологізмів. У окремому параграфі проаналізовано неологізми-композити та юкстапозити в сучасній українській мові.

II. 6. Неологізми в семантичних полях ад'єктивної лексики

Останнім часом у словниковому складі сучасної української мови з'явилася велика кількість неологізмів - абстрактних іменників та прикметників з сигніфікативною семантикою. Це явище спостерігаємо в науково-технічному стилі сучасної української мови. Не менш активно такі слова з'являються в текстах суспільного гуманітарного профілю. Пов'язано це з тими змінами, які відбуваються в Україні впродовж останніх років, і свідчать про перегляд соціально-психологічних, філософсько-світоглядних, ментально-світоглядних, культурно-спільнотних взаємин зі світом, про пошук нових орієнтирів *світо-* і *себебачення,* а також про зміну шкали оцінки суспільних явищ, переоцінку національно-консолідаційних чинників у протистоянні глобалізації та денаціоналізації. Саме вони зумовили виникнення багатьох нових слів з сигніфікативною семантикою і водночас вимагають від мовознавців вивчення особливостей організації таких слів у мовній системі, а також їхніх функціональних характеристик у текстах.

Матеріалом для аналізу стали часопис «Критика» та збірник «Фундаментальні орієнтири науки». Відразу відзначимо найхарактернішу ознаку відібраних одиниць - композитних, юкстапозитних іменників зі значенням абстрактної дії та ознаки, простих іменників з цими ж значеннями та складних прикметників - їхню належність до слів з так званим прагматичним або конотативним ореолом (пор. [Стишов 2003: 191-197, 226]).

Відомо, що характерною рисою сигніфікативної, зокрема предикатної прикметникової лексики, є її розподіл, широка дисперсія на множину номінативних одиниць при чіткому окресленні сигніфікативного поняттєвого значення

[Арутюнова 1976; 329]. Саме тому важливо виділити в розгляданих текстах номінативні одиниці, що утворюють епіцентри семантичних полів прикметників, які їх означають, розкрити ті зміни, що відбуваються в конотативному ореолі значень слів. У відібраних для аналізу текстах роль таких епіцентрів виконують *ідентичність, нація, спільнота, етнос, культура, держава.*

Концепт *культура* вербалізується у полі суспільних відносин та існує в системі прикметникових координат етнічної, поліетнічної, полікультурної, мультикультурної, національної та інтернаціональної форм. У аналізованих текстах у цьому полі з ними перебувають похідні іменники *полікультурність, мультикультуралізм, маскультура* та словосполучення *інтернаціональна маскультура.* На шкалі прагматичних оцінок *мультикультуралізм* визнають складником ідентифікації, елементом соціального обличчя суспільства, протиставлюваним етнонігілізму як об'єднавчий чинник різноманітних культур, як визнання рівноправності різного в єдиному: *«Мультикультуралізм визначається як особлива форма інтегративної ідеології, посередництвом якої поліетнічні, полікультурні, національні спільноти реалізують соціальні згоди і стабільності на принципах рівноправного співіснування різноманітних форм культурного життя»* [Фундаментальні… 2005: 31]. В іншому плані *культура національна* зіставлена з *гіперідентичністю* або з *«мішаниною інтернаціональних маскультур»,* що одержують негативну оцінку, і чітко виділена в протистоянні з глобалізацією [Там же: 30], тобто в ряді таких явищ: етнокультурна, національна культура, полікультурність/глобалізація, сучасна цивілізація. До архетипових ознак останньої якраз і належить глобалізація як всеохоплення, *«тенденція до утворення всесвітнього телекомунікаційного, інвестиційного, соціокультурного простору та інтеграція національних ринків капіталу»* [Там же: 35]. Її противажелем почасти виступають такі ціннісні орієнтири Європейської співдружності, як ринкова економіка, парламентська демократія, національна культура, національна державність.

Розширює це протиставлення в позитивному полі оцінок *«усвідомлено культурно виявне, культурно-етнічне представлення, усвідомлена культуруполітика, утвердження своєособливості культури та духовності»* [Там же: 27-28].

До координат цього прагматично забарвленого семантичного поля потрапляє і таке явище, що його називають *українськістю.* Можливо, з розряду неологізмів цей іменник уже перейшов до усталеної лексики літературної мови і постає як *«спосіб культуропредставлення у світі»,* як першооснова українського ідейного – *себебачення* [Там же: 33], першозасада обґрунтування необхідності *«себебачення у просторі й часі»* [Там же: 35], як *виявна українськість,* що проявляється на етнографічно-побутовому та національному рівні [6; 36], як проблема *самоідентифікації* [Там же: 36].

У текстах неологічні похідні типу *українськість* утворюють ряд, де представлені *європейськість, польськість, азійскість* та ін. Абстрактний іменник *українськість* у семантичному полі *культура* співвіднесений з іншими абстрактними словами, що належать до неологічних: *«Сутність українськості як самовиявності у світовому представленні постає через утрадиційненість культури та небажання долання традиційних стереотипів в умовах первісного нагромадження капіталу»* [Там же: 34]. Позитивність *українськості* посилюється через утвердження *мультикультуральності: «Визнання етнічності і культури меншин*

вимагає від національної більшості трансформації параметрів самоідентифікації, зміни образу свого суспільства як суспільства мультикультурального» [Там же: 31].

Для концептів, вербалізованих словами *нація, спільнота, етнос,* у суспільних текстах епіцентром формування прагматичної лексики української мови на сучасному етапі стали поняття *ідентичність* (якість) та *ідентифікація* (дія).

Відомо, що термін «ідентифікація» запровадив у науку З. Фройд. Сьогодні він став частотним у багатьох науках і його розуміють як *«процес уподібнення, ототожнення себе (або своєї референтної групи) з кимось або чимось»* [6; 38]. Окреслено різні форми ідентифікації (національної, національно-психологічної, соціологічної тощо) та взаємодію локально-етнічного, міжетнічного й загальнонаціонального вимірів етнонаціональної самобутності людини.

У сучасній українській мові з'явилося ціле семантичне поле прикметників-композитів, у значеннях яких присутній конотативний ореол ідентичності: *територіально, релігійно, генетично, культурно, антропологічно, історично, екзистенційно, громадянсько, морально, ментально, політично, мовно мотивовані* форми національної ідентичності. До них приєднуються в межах *національно-психологічного самовизначення* суб'єктів терміни-словосполучення *«міжособистісне сприймання, елемент самосвідомості та колективістської самосвідомості »* [Там же: 37].

Цікаво, що коло визначників національної ідентичності як серцевини національної свідомості, виявлюваної на індивідуальному, груповому та суспільному рівнях, зростає ще й за рахунок іменників-юкстапозитів, котрі характеризують співпричетність до своєї нації, або *нації-культури,* тобто етнічної нації, до *нації-держави,* тобто політичної нації [Там же: 39].

До сфери прагматично забарвлених потрапляють прикметники *загальний/індивідуальний,* причому, перший, як правило, має забарвлення більш значного, апелюючи до *колективістського.* З негативним ореолом засвідчено лише словосполучення *загальнорадянська ідентичність.* Протиставлені в оцінках *чіткий* та *дифузний* у розчленованих номінаціях на зразок *чітко уявлювана / дифузна національна ідентичність.* Позитивного ореолу надає словам прикметник *взаємний,* що реалізований у термінах-іменниках основою **взаємо-:** *«взаємодоповнюваність етнічної та національної ідентичності, а не їхньої конкурентності»* [Там же: 40], *взаємопорозуміння, взаємопізнання, взаємовизнання.*

У визначеннях етнічної ідентифікації збільшується кількість комплементарно організованих антонімічних іменників, тобто номінативних одиниць, похідних переважно від прикметників, від яких вони одержують свій прагматичний заряд. Більшість із них використовується в контексті прикметника *етнічний: етнічна індиферентність, етнічна маргінальність, позитивна етнічна ідентичність* або в складних словах – основи **етно-.** У деяких випадках *негативну етнічну ідентичність* конкретизовано іменниками, що називають стани: *неповноцінність, сором, скривдженість.*

Декотрі з них створюють негативний ореол сприйняття компонента **етно-:** *етноегоїзм, етноцентризм, етнофанатизм.* До них близькі іменники *етнонігілізм,* що заперечує будь-яке існування елемента етнічної ідентичності, та

етноізоляціонізм, що зорієнтований лише на окремішність компонента **етно-** у співвідношенні з іншими етнічними та міжетнічними компонентами.

Серед слів з прагматичним ореолом значення ідентичності трапляються слова, що традиційно мають оцінне значення, але в цьому випадку ніби нейтралізують його, переводячи утворювані з їхньою допомогою слова в розряд релятивної лексики. Вони вказують на підпорядкування одиниць у певній системі координат, пор. : *етнічна* та *суперетнічна ідентичність* (від *суперетноси*: слов'яни, германці, іранці тощо).

Мають місце й інші випадки, коли слова з просторовою семантикою залучені в орбіту одиниць з конотативним ореолом: *європейська* (тобто континентальна, що реалізується ще й у зіставленні європейська/національна ідентичність), *планетарна* (загальнолюдська), *пострадянська* (державно-політична) ідентичність. Компоненти з часовим значенням новизни **нео-** окреслюють давні явища з орієнтацією на відродження давнього, повернення назад: *«нація покликана відтворювати неоконсервативні цінності»* [Там же: 5]. У системі оцінок ідентичності в розряд негативно забарвлених потрапляють іменники з компонентами **гіпер-** та **гіпо-:** *гіперідентичність* та *гіпоідентичність.* Очевидно, тут відлік якостей ідентичності ґрунтується на понятті міри.

З концептом, вербалізованим іменником *держава,* пов'язані такі його визначники (маркери), як: *євразійство / європеїзм, українськість, європейськість, євразійський, європейський* простір: *«модель російської держави як держави євразійського простору»* [Там же: 31]. В орбіту означень держави, державності та її політики залучені іменники з виявно оцінними значеннями *антиєвропеїзм* (*«Головною рисою євразійства 20-их років став антиєвропеїзм. »* [Там же: 27]), *неоєвразійство* (*«Державно-ідеологічний вектор розвитку Росії (після приходу до влади президента В. Путіна) можна окреслити як неоєвразійство. »* [Там же: 28]) та прикметники *антиіндивідуалістський* (*«Євразійство стало доктриною все з більш виявним антиіндивідуалістським способом мислення. »* [Там же: 29], *«бездержавна традиційність в розвитку України»* [Там же: 34], *«престижно-вагова значимість держави»* [Там же: 35]). Трапляються слова з конотативним ореолом: *«Ціннісні принципи європейської співдружності ґрунтуються на принципах європейської цивілізації – ринкова економіка, парламентська демократія та національна державність»* [Там же: 35], *«державно-політична солідарність в українському суспільстві»* [Там же: 51], *«виявна українськість, яка проявляється на етнографічно-побутовому та національно-усвідомлюваному рівні і в національній державності»* [Там же: 35].

Більшість розглянутих ад'єктивів належить до тих, які в аналізованих текстах виражають в основному логічні відношення по лінії *головний –другорядний, окремий* (елемент) – *ціле* (єдине). Просторові відношення зведені до загальних визначень *локальний, територіальний (локально мотивована, територіально мотивована національна ідентичність).*

Функціонування просторових і часових ад'єктивів засвідчує їхню метафоризацію. Так, *європейська* ідентичність стає показником континентальної, а *планетарна* – загальнолюдської ідентичності. Прикметник *новий,* співвідносний з основою **нео-**, може виражати не лише котрусь нову ознаку *неоєвразійство,* а й відродження давнього, старого: *неоконсерватизм, неоконсервативні цінності.*

Властивості / відношення виокремлюють спрямованість / неспрямованість ознак у межах *взаємний – однобічний: «взаємодоповняльне поєднання національної та етнічної ідентичності»* [Там же: 53]. Різновиди прагматичних значень розглянутих переважно складних прикметників зумовлені тим, що до чого вони відносять: 1) суб'єкт до об'єкта; 2) об'єкт до об'єкта; 3) об'єкт до дійсності; 4) суб'єкт до своєї чинної або можливої дійсності (пор. [Загнітко 2006: 197]). Діапазон реалізацій цих значень невеликий. Вони здебільшого виражені в поєднання з іншими прикметниками або й зі словосполученнями:

1) національно-усвідомлювальний рівень, усвідомлено культурно виявне, виявна - невиявна українськість;

2) головну роль у процесі національної ідентичності відіграють соціально-світоглядні фактори, сутнісно-наповнене бачення перспективи життєдіяльності нації;

3) пострадянські проблеми національної ідентичності перейшли зі сфери науково-дослідницької у сферу практично-побутову, розвиток цих напрацювань залишився уявно змодельованим.

Функцію вираження відношення суб'єкта до своєї чинної (або можливої дії (діяльності)) в українській мові перебирають на себе композитні іменники з компонентом **само-:** *самоідентифікація, самовизначення, самоорганізація, самосвідомість* та основою **себе-**: *себебачення.* Поодинокими серед таких одиниць є слова типу *особистісно-родинна (небезпека).*

Розряд лексем з прагматичним ореолом у текстах представлений абстрактними іменниками – назвами процесів: *гармонізація ідентичності, соціалізація, етнізація молоді;* ознак: *«утрадиційненість культури»* [Там же: 34], *самовиявність народу, антропність, (практична) буттєвість.* Розширюється це поле іменниками з контрарними значеннями, розташованими на полюсі заперечення: *неврахованість, незабезпечення, несформованість, знекорінення,* або повторної дії / поправки: *перенаголошення.*

Серед неологізмів трапилися поодинокі іменники-юкстапозити типу синергетичне *приєднання – об'єднання, зближення – притягання.* Так само поодинокі дієслова: *утрадиційнювати* (з похідними *утрадиційнений, утрадиційненість), уконституювати: «держава як політичний інститут та структура громадянського суспільства покликані уконституювати українську політичну націю»* [Там же: 32].

Аналіз ад'єктивної лексики з сигніфікативним значенням показує, що вона групується навколо номінативних одиниць, які наділені прагматичним ореолом і можуть виражати суспільні відношення. Такі угруповання мають характер своєрідних семантичних полів, у яких одна абстрактна лексика (вищого ступеня узагальнення) притягує іншу абстрактну лексику, котра характеризує її через відношення; пор. *усвідомлюваний / неусвідомлюваний: «ідентифікація як емоційно-когнітивний процес ототожнення себе з іншим суб'єктом*: *групою, спільнотою, нацією, державою, є неусвідомлюваним»* [Там же: 39] і *«усвідомлювальна національна самоідентифікація»* [Там же: 29], або ж *реальний – уявний: «розвиток цих теоретичних напрацювань залишився уявно-змодельованим»* [Там же: 29].

Зі словотвірного погляду членами таких полів стають композити, що є поєднанням відносних прикметників: *загальнонаціональний, етнонаціональний.* Від

багатьох прикметників з конототивним ореолом утворюються абстрактні іменники: *утрадиційненість, незбалансованість.* Розширення семантичних полів за рахунок похідних композитів відбувається в межах представлення єдиного як цілісного різного: *територіально, генетично, екзистенційно, мовно мотивовані* тощо формовияви національної ідентичності. Подібні до цього поля формують ад'єктивно-іменникові словосполучення, що групуються навколо стрижневого слова: *особистісна, статева, вікова, етнічна, професійна, сімейна, конфесійна, соціальна* тощо *ідентичність.* Останні можуть згортатися в композити на зразок: *культурно-етнічна* ідентичність.

Інший шлях розгортання семантичних полів – представлення різного через спільну інтегральну ознаку, позначувану певною основою слова: *етнонаціональна самобутність, етнопсихологія, етнокультура, етноегоїзм, етноцентризм, етнонігілізм* тощо. Останнім часом в українській мові стало продуктивним означування єдиного через кілька диференційних ознак, які перетворюються в інтегральну ознаку складного цілого. Цей процес характерний як для науково-технічного, так і публіцистичного стилів: *євро-афро-азійська антична культура, германо-балто-слов'янська спільнота.*

II. 7. Семантичні ад'єктивні поля зі значенням кількості та інших параметричних вимірів

Розгляд попереднього прикметникового поля з соціально-оцінною лексикою показав продуктивне творення неологізмів з цим значенням у сучасній українській мові. Семантичне поле зі значенням кількості та інших параметричних вимірів має впорядковану лексико-семантичну структуру. Інтегральні ознаки підполів мають різний характер. Організовані вони лексико-словотвірними категоріями, що виражені й протиставлені словотворчими засобами: суфіксами, префіксами і здебільшого основами. Аналізоване поле структуроване протиставленнями: **скінченна – безконечна** (реалізована лексемами *незліченний, незчисленний*), **парна** (на неї вказують основи **дво-** *дводенний,* **ди-/ді-** *диполюсний,* **бі-** *білабіальний,* **парно-** *парнокопитні*) – **непарна** (композити з основами **одно-** *одноденний,* **моно-** *монокарпічний, непарнокопитні*), **точна** (передана основами кількісних та порядкових числівників) – **неточна,** що буває приблизною і неозначеною (в композитах *кількаденний, повнолітній, буйнолистий, мультикультурний, полікарпічний).* **Неозначена** кількість буває **великою** і **малою**: *багатоденний, маловивчений, маловрожайний.* Між собою протиставлені кількості **опредметнені**, зорово уявлювані (в композитах з основами кількісних числівників і другими основами, співвідносними з іменниками на зразок: *двадцятип'ятиповерховий*) та **метафоризовані** (*стоголосий, сторукий,* або **міфологізовані** (*двоголовий, дев'ятиголовий змій).* У прикметниках окреслено також протиставлення кількості **наявної** (усі означені вище кількості чогось, а також кількість з більшим, ніж прийнято нормою виміром *носатий, пузатий, товстенний* тощо) та **відсутньої** (пор. *багато-, одно-, дво-, тривалентний* та *нуль-валентний, багатовимірний – нульвимірний, безногий, безрукий* тощо).

У межах визначення точної кількості найповніше представлено ряди композитів з основами, співвідносними з числами від 1 до 10. Такі ряди бувають

реалізовані повністю: *одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, восьми-, дев'яти-, десятиповерховий; одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, восьми-, дев'яти-, десятибальний*. Вони нечисленні. Ці ряди можуть бути продовжені прикметниками з основами, співвідносними з числівниками, що називають числа, більші, ніж 10: *дванадцяти-, чотирнадцяти-, шістнадцяти-, двадцятип'ятиповерховий; одинадцяти-, дванадцятибальний*. Аналізовані ряди прикметникових композитів закінчуються словами, що констатують перетворення точної кількості на неозначено велику з основами **багато-** чи **кілька-**: *багатоповерховий, кількаповерховий*. Фіксація більшої за 10 кількості в складних ад'єктивах не має тієї регулярності, яку спостерігаємо в межах основ від **одно-** до **десяти-**. Такі числа характерні для прикметників, друга основа яких співвідносна з іменниками, що вказують на певну відстань типу **-метровий**, **-кілометровий**, пор. : *півметровий, півтораметровий, дво-, три-, сорока-, шістдесяти-, стометровий, кількаметровий, кілометровий, півкілометровий, півторакілометровий, чотири- і тридцяти-, тисячокілометровий, багатокілометровий*. Цікаво, що в деяких випадках велика точна кількість здатна переростати в неозначено велику, реалізовану основою **багатосот-**: *багатосоткілометровий*.

Найбільш розгалужені ряди ад'єктивних композитів з першими основами, співвідносними з назвами десятків або сотень, і другими – назвами часових проміжків: **-літній**, **-річний**: пор. *дванадцяти-, тринадцяти-, чотирнадцяти-, п'ятнадцяти-, шістнадцяти-, сімнадцяти-, вісімнадцяти-, двадцятирічний, тридцяти-, сорока-, п'ятдесяти-, шістдесяти-, сімдесяти-, сімдесятип'яти-, вісімдесяти-, дев'яносто-, півсторічний, сторічний, двохсот-, трьохсот-, чотирьохсот-, п'ятисот-, шестисот-, семисот-, тисячорічний*; *одинадцяти- , дванадцяти-, тринадцяти-, чотирнадцяти-, п'ятнадцяти-, шістнадцяти-, сімнадцяти-, вісімнадцяти-, двадцяти-, тридцяти-, сорока-, п'ятдесяти-, шістдесяти-, сімдесяти-, вісімдесяти-, сто-, двохсот-, трьохсот-, чотириста-, п'ятисот-, шестисот-, сімсот-, тисячолітній.* З ними корелюють іменники *сімдесятиріччя, сторіччя, двохсотріччя, трьохсотріччя, п'ятисотріччя, шестисот-, семисот-, тисячоріччя*; *чотирнадцяти-, п'ятнадцяти-, двадцяти-, тридцяти-, сорока-, п'ятдесяти-, шістдесяти-, сімдесяти-, сімдесяти п'яти-, вісімдесяти-, століття, трьохсот-, п'ятисот-, шестисот-, сімсот-, тисячоліття.*

Рідше другі основи співвідносні з назвами ваги, пор. : *кілограмовий, трикілограмовий, тисячокілограмовий; стограмовий, тисячограмовий; сто-, тисячо-, трьохсотпудовий*.

Трапляються угруповання слів з основами, що ілюструють не доведений до 10 ряд точних чисел. Граничними бувають основи з числами 3,4,5,6,7: *одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семипелюстковий, … багатопелюстковий; одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шестиступеневий,… багатоступеневий; одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-… багатошаровий; одно-, дво-, три-,чотири-, п'ятирівневий*.

Засвідчено ряди слів з пропуском основ, що називають окремі точні числа, або основи **багато-**. У рядах *три-, чотиристінний; три-, чотиришківний* відсутні композити з першими основами **одно-**, **дво-**, а також **багато**.

Такі ряди легко можуть бути продовжені словами з основами, співвідносними з точними числами. Проте позамовні реалії накладають свої обмеження на довжину ряду. Так, у ряді ад'єктивів з другою основою **-рогий** представлено композити *одно-, дворогий*. У ньому відсутній *багаторогий*. В інших композитах з цією другою основою вжито основи, що характеризують форму рогів: *гіллясто-, круто-, порожнисто-, рясно-, тонкорогий,* їхній колір: *золото-, срібнорогий*. У ряді з основою **-ногий** засвідчено прикметники, що є означеннями живих істот та предметів. Їхні перші основи співвідносні з кількісними числівниками: *одно-, дво-, три-, чотири-, восьми-, десятиногий,* однак він не закінчується ад'єктивами з основою **багато-**.

Одночасно ряд цей охоплює численні композити, що характеризують ноги в інших (не-числових) вимірах: з огляду на швидкість пересування на ногах: *бистро-, вітро-, легко-, прудко-, швидконогий;* форму ніг: *босо-, голо-, карячко-, клишо-, криво-, струнко-, сухо-, шивер-, шеверногий;* їхню силу: *міцноногий;* колір: *смагляво-, червоно-, чорноногий;* довжину і висоту: *довго-, коротконогий, високо-, низьконогий*. Ряд прикметників на **-ногий** з першими основами, співвідносними з кількісними числівниками, доповнюють нечисленні іменникові композити з варіативними формами на зразок: *багатоніг, багатоніжка, восьминіг, стонога, стоніжка, триніг, триніжка*.

Існують ряди, представлені як пари слів з основами **дво-** та **багато-**: *дводіапазонний, багатодіапазонний; дволикий, багатоликий; двоукісний, багатоукісний* або з основами **одно-** і **багато-**: *однозвучний, багатозвучний*. Зрідка ряд являє собою тріаду: *однокінний, двокінний, багатокінний*.

На особливу увагу заслуговують ряди слів, що не починаються основою **одно-**: *пів-, півтора-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, десяти-, одинадцяти-, тринадцяти-, сорока-, шістдесяти-, стометровий, кількаметровий; дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, десятимільйонний; -мільярдний; три-, чотири-, багатомільярдний; двоюрідний, троюрідний, чотириюрідний, дво-, три-, чотири-, багатосекційний; дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, десятитисячний*. Своєрідність останніх у тому, що їхні другі основи співвідносні з прикметниками, які містять сему «один»: *літровий* означає «який містить один літр»; *мільйонний* (пор. *мільйонний пасажир*), *мільярдний* (пор. *мільярдний прибуток*); *тисячний* (пор. *тисячний відвідувач*). Прикметник *секційний* означає одну частину (секцію) чогонебудь цілого. Композит *однорідний* не належить до ряду *двою-, трою-, чотириюрідний* внаслідок семантичних розбіжностей. Він указує на однопорядковість речей, явищ, однаковість за якістю, а не на їхню генеалогічну спорідненість. Аналізовані ряди прикметників доповнюють деякі іменники типу *двоєборець, багатоборець, шести-, семи-, десяти-, багатоборство*.

Своєрідне і найчисленніше мікрополе утворюють ад'єктиви з першими основами, що вказують на числа в межах від 1 до 3. Ряди ці закінчують слова з основою **багато-** і вони досить поширені в мові: *одно-, дво-, три-, багатошлюбний*. До них належать, наприклад, прикметники з другими основами **-колірний**, **-мовний**, **-трубний**, **-фазовий**, **-фазний**, **-щогловий**.

Другі основи в аналізованих прикметниках різнопланові і співвідносні з іменниками, що належать до поширених у сучасній українській мові. Вони групуються за назвами довжини і ширини, серед яких трапляються слова, що є

давніми найменуваннями цих мір: **аршин**: *двохаршинний, десятиаршинний;* **верства**: *три-, чотири-, п'яти-, десятиверстовий, тисячоверстовий;* **сажень**: *три-, семисажневий*. Частина з них належить до запозичень типу **дюйм**: *дво-, три-, чотири-, шести-, багатодюймовий;* **міліметр**: *стодвадцятип'ятиміліметровий;* **кілометр**: *дво-, три-, дев'яти-, десятикілометровий*. Паралельно з деякими такими ад'єктивами існують іменники як виміри довжини і ширини: *тридюймівка, шестидюймівка, стометрівка, дво-, десятикілометрівка*.

Інші центри об'єднання утворені другими основами, співвідносними з іменниками, що називають міри ваги: *дво-, три-, п'ятикілограмовий, тисячокілограмовий; дво-, три-, шести-, семи-, десяти-, стопудовий; три-, чотири-, п'яти-, семи-, десятитонний* (з ними корелюють *тритонка, п'ятитонка); стограмовий, тисячограмовий;* показники певного об'єму: *дво-, три-, чотиривідерний; дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, восьми-, десятилітровий; три-, чотирикубовий;* показники температури: *восьми-, дев'яти-, десяти-, тридцяти-, сорока-, стоградусний;* напругу електрики: *тридцятиватний;* періоди часу: *одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, восьми-, дев'яти-, десяти-, тринадцяти-, тридцятиденний, стоденний, багатоденний*.

В одному полі з прикметниками на **-денний** перебувають композити на **-тижневий, -місячний, -річний, -літній**. Перші дві основи не поєднуються з **одно-**, оскільки прості співвідносні з ними слова містять сему «один»: «що триває один тиждень», «що триває один місяць». Не сполучаються вони також з основою **багато-**. Натомість її замінює основа **кілька-** (*кількатижневий*), що констатує кількісні показники без чіткого зіставлення з числом один: *дво-, три-, чотири-, шести-, семи-, дев'яти-, десятимісячний, кількамісячний; дво-, три-, семитижневий, кількатижневий*. Про ряди на **-річний**, **-літній** та співвідносні з ними численні іменники на **-ліття**, **-річчя** уже йшлося. Назвімо ще два іменникові утворення *тижневик* і *місячник,* серед значень яких є показник періоду часу.

Основи **-кратний** і **-разовий**, поєднувані з основами кількісних числівників, характеризують повторюваність дій, подій, явищ і утворюють ряди, які закінчують композити *багатократний, кількаразовий: одно-, дво-, три-/троє-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, восьми-, сто-, тисячо-; одно-, дво-, три-, чотири-, шести-, семи-, восьми-, сто-, тисячоразовий*.

Досить численна група композитів-прикметників з першими основами, співвідносними з кількісними числівниками і поєднуваними з другими основами, котрі мотивовані іменниками, що вказують на форму організації, впорядкування явищ, предметів. Це ряди на **-лінійний** (*одно-, дво-, три-, шести-, багатолінійний),* з ними корелює іменник *три-/трьох- лінійка*);**-місний** (*одно-, дво-, три-, чотири-, шести-, багатомісний),* **-пільний** (*одно-, дво-, п'яти-, шести-, семи-, восьми-, десятипільний, багатопільний;* їхніми корелятами є іменники *однопілля, трипілля, п'ятипілля, шести-, семипілля, семипілка, багатопілля),* **-рівневий** (*одно-, дво-, три-, багаторівневий*), **-рядний** (*три-, чотири-, шести-, десятирядний*); **-рядковий** (*одно-, дво-, три-, чотири-, багаторядковий*); **-складовий** (*одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, восьми-, дев'яти-, десяти-, багатоскладовий*); **-стопний** (*дво-, три-, чотири-, п'яти, шести-, семи-, восьми-, багатостопний);* **-ступеневий** (*дво-, три-, семи-, багатоступеневий*); **-ступінчастий** (*одно-, три-, чотири-,*

багатоступінчастий); **-тактний** (*півтактний, дво-, три-, чотири-, семи-, восьми-*); **-ходовий** (*дво-, три-, шестиходовий*); **-ярусний** (*дво-, три-, чотири-, шести-, семиярусний, багатоярусний)*.

Найчисленнішу групу прикметників з першими основами, співвідносними з кількісними числівниками десяткового ряду, формують композити, другі основи яких вказують на частини чого-небудь цілого: **-атомний** (*одно-, двох-, три-, шести-, багатоатомний*); **-актний** (*одно-, дво-, три-, п'яти-, багатоактний*); **-весловий** (*одно-, дво-, чотири-, шести-, восьми-, багатовесловий*); **-донний** (*дво-, три-, багатодонний*), **-зарядний** (*одно-, три-, шести-, семи-, десяти-, багатозарядний*); **-жильний** (*одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, багатожильний*); **-колісний** (*одно-, дво-, три-, чотири-, шестиколісний*) (з деякими з них корелюють іменники *двоколка, триколка*); **-колонний** (*три-, шести-, багатоколонний*), **-лемішний** (*дво-, три-, чотири-, багатолемішний*); **-лопатевий** (*дво-, три-, чотири-, шестилопатевий*), **-морфний** (*одно-, дво-, три-, чотириморфний*); **-основний** (*одно-, дво-, три-, шестиосновний*); **-моторний** (*одно-, дво-, три-, чотири-, багатомоторний*); **-осьовий** (*півосьовий, одно-, двох-, трьох-, чотирьохосьовий*); **-томний** (*одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, десяти-, дванадцятитомний*; з ними співвідносні іменники *одно-, дво-, три-, п'яти-, десятитомник*), **-щогловий** (*одно-, дво-, трищогловий*) тощо.

На окрему увагу заслуговує кількісна характеристика прикметникових композитів, що співвідносні з назвами частин живих організмів та рослин, інших їхніх фізичних властивостей. Вона обмежена точними числами переважно в діапазоні від 1 до 10: *одно-, дво-, чотири-, багатоголосий*. У ряді випадків збільшення чисел у таких словах пов'язане з метафоризацією чи підсиленням кількісної ознаки, зведенням точної кількості до незліченно великої, пор. : *стоголосий, тисячоголосий, мільйонноголосий, стоглавий, сторукий, стокрилий* і *стосвічковий* (з прямим значенням).

Серед ад'єктивів, друга основа яких співвідносна з іменниками-назвами частин тіла, трапляються такі, що належать до неозначуваних точними числами. Це композити на **-бровий**, **-волосий**, **вусий**, **-в'язий**, **-горлий**, **-грудий**, **-губий**, **-дзьобий**, **-косий**, **-ликий**, **-лиций**, **-лобий**, **-мордий**, **-носий**, **-пикий**, **-рилий**, **-сердий**. Почасти це можна пояснити тим, що деякі такі назви належать до збірних (необчислюваних): *волосся, чуб,* інші – до тих, що їх сприймають як парні: *брови, вуха, губи, крила, роги* чи такі, що за своєю природою існують у кожному організмі в одному примірнику.

Деякі ряди аналізованих композитів з іншими ознаками досить потужні. Це стосується, наприклад, прикметників з основою **-вусий**, у якому представлено слова, що характеризують колір вусів: *біло-, чорно-, сиво-, рудо-, русяво-, рижо-, мідновусий;* їхню форму *гостро-, довго-, коротко-, пластинчасто-, товстовусий*. У ньому засвідчено також композит *головусий,* що його можна розглядати як антонім прикметника *вусатий* та синонім *безвусого*. У ряді ад'єктивів на **-бородий** більшість слів згруповано за ознакою кольору: *біло-, чорно-, сиво-, срібло-/срібно-, русо-, рудо-, рижо-, мідно-, темнобородий*. Лише два прикметники означують форму бороди: *довго-* та *гостробородий,* два інші, що об'єднані між собою як антоніми, фіксують увагу на кількісних приблизних означеннях: *рідкобородий – пишнобородий*.

У ряді на **-голосий** з основами-корелятами кількісних числівників представлено композити, що означають довготу: *довгоголосий;* висоту і силу: *дзвінко – тихоголосий, тонкоголосий – товстоголосий, повноголосий, міцноголосий* та інші ознаки голосу: *мідно-, різно-, чистоголосий*.

Розгалужені ряди прикметникових композитів на **-лобий**, **-лиций**, **-рогий**, **-рукий** тощо, але виражені ними ознаки також окреслюють переважно колір, форму і рідше приблизний розмір. Так, поряд із *одно-, дво-, багаторукий* засвідчено *біло-, довго-, криво-, ніжно-, товсто-* та *тонкорукий, сухорукий*.

У деяких із них, наприклад парних, можливе використання точного числа **один** для констатації аномального явища: *одновухий, однокрилий, одноногий, одноокий, однорукий* або два – за метафоризації: *дволикий, дволиций, двоєдушний* чи перетворенні точних чисел у неозначено великі: *стоголовий, тисячоголовий, стоголосий, стоокий, тисячоокий, сторукий* або міфологізації точних і неозначено кількісних числівників: *три-, чотири-, семи-, багатоголовий*.

Можна дійти загального висновку про те, що в численних рядах композитних прикметників з другими основами, співвідносними з іменниками – назвами частин тіла, фізичних властивостей, живих істот, переважають слова з іншими некількісними характеристиками: за кольором, пор. : *одно-, дво-, шести-, стокрилий* та *біло- – чорно-, вогне-, зоре-, золото-, рожево-, рябо-, рудо-, сиво-, сизо-, синьо-, сріблисто-, червонокрилий;* довжиною, висотою, шириною: *довго-, широко-, рівно-, прямокрилий;* формою: *перетинчастокрилий;* вагою: *легкокрилий;* швидкістю: *бистро-, прудко-, швидкокрилий* та іншими якостями: *міцнокрилий, твердокрилий, тонкокрилий*. Серед них представлено метафоризовані ознаки на зразок: *веселокрилий, грізнокрилий*. Один композит *пишнокрилий* опосередковано і в загальних рисах, у межах властивості **багато-** характеризує кількісну ознаку.

Зіставлення способів вираження кількісних ознак у простих ад'єктивах з однією основою та композитах показує, що в перших воно має регулярний і уніфікований характер. Прості афіксальні прикметники підкреслюють більший, ніж прийнято звичайним, розмір певних частин тіла, за допомогою суфікса **-ат-**: *бокатий, броватий, волосатий, вусатий, вухатий, губатий, зубатий, листатий, лобатий, носатий, окатий, пикатий, пузатий, рукатий, череватий, губатий, язикатий;* рідше – **-ист-**: *голосистий, качанистий, колосистий, м'язистий, ребристий, трав'янистий, чупринистий* і рідко **-ав-/-ляв-**: *кривавий, кістлявий*.

Відсутність ознаки виражена префіксом **без-** в межах антонімічного протиставлення: ознака відсутня або виявляється в надмірній величині предмета, і тоді ми спостерігаємо кореляти: *бородатий – безбородий, волосатий – безволосий, вухатий – безвухий, вусатий – безвусий, головатий – безголовий, гривастий – безгривий, кістлявий – безкостий, крилатий – безкрилий, листатий – безлистий, носатий – безносий, окатий – безокий, рукатий – безрукий, рогатий – безрогий, язикатий – без'язикий*. В інших випадках лише констатуємо відсутність котроїсь частини тіла: *безлусковий, безногий, безостий, безперий, безпелюстковий*. Таких слів у аналізованій підгрупі мало. Більшості прикметників із суфіксом **-ист-** та **-ав-** не властиві кореляти зі словами, в яких можливий префікс **без-**. Вони засвідчені в парах: *голосистий – безголосий, кістлявий – безкостий, кров'янистий – безкровний, м'язистий – безм'язий*. Деякі з них стають членами антонімічних (контрарних) зіставлень на зразок: *густошерстий, рідкошерстий, безшерстий*.

Численніші ті з них, що підкреслюють більші, ніж прийнято звичайними, розміри частин тіла і не мають корелятів з префіксом **без-**: *бокатий, горбатий, губатий, гребінчатий, дзьобатий, лобатий, лускатий, литкатий, чолатий, щокатий; вовнистий, жолудистий, качанистий, кронистий, коренистий, пазуристий, ребристий, щетинистий*. Частина ад'єктивів з суфіксом **-ат-** має виразне розмовне забарвлення: *банькатий, кудлатий, кучматий, мизатий, мордатий, патлатий, пикатий, ротатий, череватий*.

Творення інших простих афіксальних прикметників з префіксом **без-** у розгляданій групі не відбувається через неможливість існування таких істот серед собі подібних у нормальному стані в природі: **безбокий, *безгривий, *безгубий, *бездзьобий, *безлобий, *безщокий*. Отже, прості однокореневі утворення з префіксом **без-** здебільшого налаштовані на протиставлення: ознака є або вона відсутня. Натомість композити деталізують ознаку, вказуючи на точну кількість частин цілого: *одно-, дво-, чотириногий*. У межах нейтралізації точної кількості у них використовується основа **багато-**: *багатопалий, багатоголовий*. Упорядкування таких слів з тотожною другою основою відбувається за рядом чисел. Лише пари слів на зразок *однооокий – багатоокий* можуть розглядатися як антонімічні в кваліфікації кількості. Натомість антонімічні протиставлення стають основним принципом організації композитних ад'єктивів зі значенням приблизної кількості: *рідковолосий – густоволосий, пишноволосий*. Вони свідчать про розширення можливостей кількісного означення реалій дійсності. Утворення цього типу не лише доповнюють наявні ряди слів з основами, співвідносними з точними кількісними числівниками на зразок *трилистий, п'ятилистий, шестилистий, багатолистий, буйнолистий, ряснолистий,* а часто є єдиними кількісними характеристиками предметів у таких похідних, як: *густовітий, рясновітий, густоцвітий, рясноцвітий*. Це стосується також визначень їхніх розмірів у діапазонах великий – малий, високий – малий, широкий – вузький, рідкий – густий тощо. Вони реалізовані як антонімічні пари: *великовагий – маловагий, великоголовий – малоголовий, високорослий – малорослий, вузькогрудий – широкогрудий, вузькогорлий – широкогорлий, вузькоплечий – широкоплечий, вузькочолий – широкочолий* або представлені лише однією лексемою пари: *вузькоголовий, вузькоокий, широкобородий, широкомордий, широкопикий, широкоротий, дрібнозубий, дрібнолистий, дрібношерстий.*

До аналізованих ад'єктивів, належних до групи слів з ознаками частин тіла, близькі іменники-назви абстрактних ознак: *безголосся, безкрилість, безкровність, безкров'я, безсилість, безсилля, безхребетність.*

Словотворення композитів з основами **багато-** і **мало-** виявляє закладені лексичною системою відношення між простими словами з певними прагматично-оцінними значеннями і виводить їх з глибинного на поверхневий рівень, моделюючи сітку нових зв'язків між утворюваними похідними словами на лексико-словотвірному рівні. Обидві основи **багато-** і **мало-** є антонімами щодо вираження кількості і це їхнє значення реалізовано в ад'єктивах *багатоврожайний – маловрожайний, багатоводий – маловодий, багатодітний – малодітний, багатоземельний – малоземельний, багатозначний – малозначний, багатоквартирний – малоквартирний, багатолюдний – малолюдний, багатомовний – маломовний, багатоповерховий – малоповерховий, багатосильний – малосильний, багатотиражний – малотиражний, багатотоннажний – малотоннажний*. Частина з них

співвідносна з назвами абстрактних ознак: *багатоземелля, малоземельність, багатозначність, багатолюддя, малолюддя, малолюдність, багатомовність, багатослівність* тощо.

У сучасній українській мові є невелика група прикметників з **не-** та основою **багато-,** що оцінюють середню кількість чогось, указаного останньою в слові іменниковою основою, пор. антонімічне протиставлення *маловодий – багатоводий, маловодний – багатоводний* та *багатоводний – небагатоводний* зі значенням «у якому води небагато і немало». Подібні до них ланцюжки: *малодітний – багатодітний – небагатодітний, малолюдний – багатолюдний – небагатолюдний, малослівний – багатослівний – небагатослівний.* Від деяких таких похідних з **не-** можливе творення назв абстрактної ознаки: *небагатоводність, небагатодітність, небагатослівність.*

Однак основи **багато-** і **мало-** не обов'язково утворюють співвідносні пари в композитах із тотожними кінцевими основами. Засвідчено кілька випадків використання цих основ як кваліфікаторів кількості та різних розмірів. Перший, коли композити реалізують свої значення за співвідношенням із тими простими однокореневими прикметниками, що виражають значення достатньої або великої кількості виявлення певної ознаки. На нього налаштовано ад'єктиви з основою **мало-**, що позначають менший або недостатній ступінь кількісного вияву певної ознаки без зіставлення її з іншими вимірами в композитах: *маловартий, маловигідний, маловиразний, маловірогідний, малограмотний, малодоказовий, малодосвідчений, малозабезпечений, малозастосовний, малоздібний, малокомпетентний, малопомітний, малопоживний, малопотужний, малосприятливий, малостійкий, малоцінний*.

Композити такого типу в багатьох випадках можуть займати середню позицію в тріаді контрарних антонімів, два з яких прості афіксальні слова: *доказовий – малодоказовий – недоказовий, бездоказовий; забезпечений – малозабезпечений – незабезпечений.*

Рідше основа **мало-** у композитах стає синонімом основи **низько-**: *маловуглецевий, низьковуглецевий* або антонімом основи **високо-**: *малоефективний – високоефективний, малотоксичний – високотоксичний, малоудійний – високоудійний, малочутливий – високочутливий*. Іноді ці відношення ускладнені асоціативними зв'язками з кількома антонімічними парами: *розвинений – нерозвинений, високорозвинений – малорозвинений; авторитетний – неавторитетний, високоавторитетний – малоавторитетний; освічений – неосвічений, високоосвічений – малоосвічений; кваліфікований – некваліфікований, висококваліфікований – малокваліфікований; малорослий, низькорослий – високорослий; маловрожайний, низьковрожайний – високоврожайний; малолегований – низьколегований – високолегований; малоприбутковий, низькоприбутковий – високоприбутковий; малорентабельний, низькорентабельний – високорентабельний*.

У композитах основа **мало-** може також синонімізуватися з основою **рідко-** і ставати антонімом основи **широко-**: *маловживаний, рідковживаний – широковживаний, малодоступний – широкодоступний,* а також **густо-**: *малозаселений, рідкозаселений – густозаселений*.

Композити з основою **мало-** стають антонімами слів з основою **велико-** в характеристиці розмірів: *маловаговий – великоваговий, маловантажний –*

великовантажний, малогабаритний – великогабаритний, малоголовий – великоголовий, малогомілковий – великогомілковий, малокаліберний – великокаліберний, малонадійний – великонадійний, малоформатний – великоформатний. Такі зв'язки основи **мало-** з іншими основами в складі композитів можливі завдяки її багатозначності: вона параметризує нечисленну кількість, незначні розміри, невелику висоту, довжину, ширину, глибину, вагу, інтенсивність тощо. Завдяки цьому утворюється єдине семантичне поле ад'єктивів на позначення приблизної великої або малої кількості, упорядковане синонімічними та антонімічними відношеннями.

Невід'ємним складником цього поля є група слів з основою **багато-**. Аналіз вживання основи **багато-** в композитах засвідчує її переважне використання в зіставленні зі словами, перші основи яких виражають точну кількість. На другому місці ті композити, в яких **багато-** виражає значну кількість без порівняння її на лексичному рівні з малою або недостатньою кількістю і без утворення антонімічних пар: *багатоасортиментний, багатоасоціативний, багатобітовий, багатодротовий, багатоіндексний, багатоколосковий, багатомодульний, багатонасінний, багатоопераційний, багатопустотний, багатоселекторний, багаточовниковий*. Останнє місце посідають антонімічні пари слів з основами **багато-** та **мало-** і тотожними другими основами. Їхня питома вага за даними Українського орфографічного словника [УОС] відповідно ≈47%, ≈29%, ≈3,9% від 207 одиниць реєстру.

В орбіту ад'єктивного семантичного поля кількості та інших параметричних вимірів залучено композити з основами **високо-** та **низько-**, оскільки вони належать до параметричних. І перша, і друга спеціалізуються на означеннях приблизних розмірів, значних відстаней знизу вгору і незначних від нижньої частини чогось до верхньої, великої кількості, значно більшої від звичайної, та незначної, інтенсивності великої і невеликої тощо.

У використанні їх є подібні й різні риси. Кожна з цих двох основ здатна виражати сему кількості: *високодохідний, висококанцерогенний, висококонцентрований, високорадіоактивний, високоточний; низькооборотний, низькооктановий, низькооцетановий,* а також відстані: *низькорамний, низькошахтний, низькоштамбовий; високорельєфний, високоширотний* та інтенсивності: *високоорганізований* без антонімічного зіставлення у парах слів.

Водночас вони здатні утворювати антонімічні пари одиниць за оцінкою якості: *високосортний – низькосортний, високоякісний – низькоякісний;* оцінкою її у кількісному вимірі: *високовідсотковий – низьковідсотковий; високовольтний – низьковольтний; високомолекулярний – низькомолекулярний, високооплачуваний – низькооплачуваний, високопродуктивний – низькопродуктивний, високопроцентний – низькопроцентний, високотемпературний – низькотемпературний, високочастотний – низькочастотний*. Існують антоніми з аналізованими основами, зіставлювані за відстанню: *високобортний – низькобортний, високобровий – низькобровий, високоорбітальний – низькоорбітальний, високорослий – низькорослий, високостеблий – низькостеблий, високостовбурний – низькостовбурний, високочолий – низькочолий* або за вмістом якихось речовин *високопробний – низькопробний, високолегований – низьколегований*.

У розгляданому ад'єктивному семантичному полі представлено ще основи **густо-**, **буйно-**, **рясно-** та **рідко-** як виразники приблизно великої і малої кількості. Дві з них **густо-** та **рідко-** входять до багаточленних рядів композитів. Частину композитів з ними упорядковано як антонімічні пари: *густоволосий – рідковолосий, густозаселений – рідкозаселений, буйнолистий – рідколистий, густоплавкий – рідкоплавкий, частовживаний – рідковживаний, густошерстий – рідкошерстий*. Кожна з них може виражати без зіставлення з іншими антонімами значення великої: *густововний, густоволокнистий, густогривий; буйногривий, густоперий, густосітчастий, густотрав'яний* або малої кількості: *рідкозубий, рідкошаровий*.

Композитів з основами **буйно-** та **рясно-**, які підкреслюють інтенсивність ознаки і стосуються переважно рослин, рідко – тварин, всього шість: *буйногривий, буйнолистий, буйнозелений; ряснозорий, ряснолистий, рясноцвітий*.

Як бачимо, синонімами стають композити, перші основи котрих співвідносні з простими прикметниками, що не є синонімами: *малий, рідкий; густий, буйний; пишний (рідковолосий – буйноволосий – пишноволосий),* до таких належать і антоніми *малий – широкий*. Основа **багато-** у ад'єктивних композитах є антонімом не лише основи **мало-**, а й основи **одно-**: *одноповерховий – багатоповерховий, одностеблий – багатостеблий, одноразовий – багаторазовий, одноклітинний – багатоклітинний,* а остання – основи **різно-**: *одноманітний – різноманітний, однопланoвий – різнопланoвий, однобарвний – різнобарвний, однорівневий – різнорівневий, односортний – різносортний, односторонній – різносторонній*.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати існування лексико-словотвірних парадигм композитних слів, що об'єднані спільним, але диференційованим значенням кількості, яке виражене основами з цим значенням. Композити представлені в парадигмах рядами слів з тотожними другими основами. Упорядкування таких слів з тотожною другою основою відбувається за рядом чисел. Лише пари слів на зразок *однополюсний – двополюсний, односторонній – багатосторонній* можна розглядати як антонімічні, що зіставляють одну (непарну) і парну кількість. Серед аналізованих слів не спостерігаємо реалізації зіставлення ад'єктивів, що використовують інші точні парні й непарні числа.

У складі композитних прикметників сучасної української мови числівникові основи, що називають одиниці, десятки, сотні, здебільшого займають першу позицію в слові. Виняток становлять ті ад'єктиви, в котрих деякі такі основи здатні займати і першу, і другу позицію. До них належить іменниково-числівникова основа **тисячо-**, що активна в обох позиціях. У першій вона трапляється в структурі 18 слів. Більшість із них виражає прямі значення: *тисячоватний, тисячоверстий, тисячоградусний, тисячогранний, тисячокілограмовий, тисячокілометровий, тисячократний, тисячолітній, тисячопудовий, тисячоразовий, тисячорічний, тисячотонний* тощо. Лише в трьох випадках її засвідчено в словах, де значення кількості метафоризоване: *тисячоголовий*, *тисячоголосий, тисячовустий.* У дев'яти композитах цю основу використано в другій позиції, причому в препозиції до неї стоять основи, що називають точні кількості: *півтисячний, тритисячний, чотиритисячний, п'ятитисячний, семитисячний, стотисячний, трьохсоттисячний,* в одному випадку – неозначено велику кількість *багатотисячний.*

У кількох випадках у обох позиціях використано основу **мільйон-**, причому частіше в другій *півмільйонний, тримільйонний, стомільйонний, багатомільйон-*

ний, ніж у першій позиції *мільйоноголосий, мільйоноголосо.* Один раз у другій позиції зареєстровано основу **-мільярд-**, також означену іншою основою, співвідносною з кількісним числівником *тримільярдний.*

Основа **сто-** трапляється в композитних ад'єктивах як складник першої числівникової основи, що найчастіше сполучається з компонентами **-літній, -річний:** *двохсотлітній, трьохсотрічний, чотиристарічний, п'ятсотлітній, шестисотрічний, вісімсотлітній,* рідко з іншими основами *двохсотметровий, шістсотміліметровий.* У небагатьох випадках композитні прикметники засвідчують складні числівникові основи, як поєднання назв сотень і десятків *стодвадцятиміліметровий, стоп'ятдесятирічний, сімсотп'ятдесятирічний,* рідше назв сотень, десятків та одиниць *стодвадцятип'ятиміліметровий.*

У складних прикметниках, залучених в орбіту виразників кількості, основа **сто-** в останній позиції слова не трапляється.

Композити з основами порядкових числівників нечисленні в сучасній українській мові. За даними орфографічного словника [УОС] їх близько сотні. Серед них найбільше представлені ті, до складу яких увіходить основа **першо-** у значеннях «той, хто починає певний ряд, дію або є основним», і вони переважно належать до іменників: *першоджерело, першодрукар, першоелемент, першопоштовх, першопрохідник, першопроходження, першопідкорювач, першотвір, першотілка, першоцвіт.* Прикметників менше: *першоквітневий, першокурсний, першотравневий.* Частина з них виражає крім значень «який перший у ряді, передує чомусь», ще й значення «що перевищує інших у якому-небудь відношенні». І тоді перший у трійці є найкращим за якістю: *першокласний – другокласний – третьокласний, першосортний – другосортний – третьосортний* або є найважливішим для виконання *першорядний – другорядний – третьорядний, першочерговий – другочерговий.*

Зі зростанням числа порядкових числівників зменшується кількість композитних ад'єктивів з числівниковими основами цього типу. Після основи **третьо-** *третьокласний, третьокурсний* фіксуємо поодинокі прикметники на зразок *восьмикласний, дев'ятикласний, десятикласний.* У матеріалі дослідження не трапилося прикметників з основами, співвідносними з порядковими числівниками, що корелюють з назвами сотень або тисяч.

Запозичені в українську мову основи, що співвідносні з числівниками і виражають значення точної кількості **уні-/ун-**, **ді-/ди-**, **бі-**, **три-/трі-**, **тетра-**, **кварт-**, **пента-**, **гекса-/гепта-**, **септ-**, **окт-/окта-**, **нон-**, **дека-**, **деци-**, **додека-**, **ікоса-**, **гекато-,** трапляються в складі слів різного ступеня подільності і мають нижчу словотвірну активність порівняно з питомими українськими основами – виразниками цього значення. Вони належать до запозичень з грецької та латинської і є інтернаціоналізмами, поширеними в багатьох мовах світу. В сучасній українській мові більшу словотвірну активність виявляють грецькі основи як виразники кількісних вимірів. Латинські основи трапляються в небагатьох здебільшого однокореневих словах типу *квадрат*, *квартет*. Помітна частина з них прийшла в українську через посередництво італійської, французької, німецької мов: *сикстет*, *септет*, *октава*, *нонет, нона.* Лише кілька латинських основ використовуються в творенні термінологічної лексики: *ундевіт*, *ундецима*, *ундецин*, *уніваленти*, *уніполярний*, *уніфілярний*, *септакорд*, *нонакорд, децибел*, *децима*, *дециметр*. Серед інших найбільша словотвірна активність властива латинській

основі **бі-**. Характерною особливістю грецьких основ та латинської **бі-** є переважне використання їх у термінології, з якої вони входять у загальнолітературну мову, де вони утворюють взаємопов'язані нечисленні ряди термінів. Ці основи зберігають властивий українській мові характер кількісного позначення предметів і явищ дійсності й виражають точну кількість переважно у межах десяти.

Слід відзначити, що аналогом числівника *один* у такому ряді виступає займенникова грецька основа **μόνος** «сам, єдиний, один», а не числівник **ένας** «один». Рідко ряди слів з основами кількісних числівників реалізують усі числа до десяти. Здебільшого в них пропущені деякі числа: *тетрагон* чотирикутник, *пентагон* п'ятикутник, *гептагон* шестикутник, *гексагон* семикутник, *октагон* восьмикутник, *декагон* десятикутник, *додекагон* дванадцятикутник. Ряд слів з другою основою **едр-**, що в українській відповідає основі **-гранник**: *тріедр*, *тетраедр*, *пентаедр*, *гексаедр*, *гептаедр*, *декаедр,* закінчується словом *ікосаедр*, перша основа якого *двадцять* перекладається як двадцятигранник. Менш численні ряди слів з основою **-од**, що є назвами електронних ламп: *діод*, *тріод*, *тетрод*, *пентод*, *гептод*, *октод*. Лексично наповнені ряди слів із запозиченими основами кількісних числівників, що об'єднують математичні: *моном* одночлен, *біном* двочлен, *трином* тричлен, *поліном* багаточлен; музичні з другою основою, перекладуваною компонентом **-струнний**: *трихорд*, *тетрахорд*, *пентахорд*, *гексахорд*, *гептахорд* та авіаційні терміни: *моноплан*, *біплан*, *триплан*, *поліплан*.

Інші ряди слів заповнені менш регулярно з пропуском чисел кількісного ряду до десяти. Серед них представлено такі, що вказують точну кількість 1, 2, 3: *тетрархія*, *пентархія*, *гептархія*; *дилогія*, *трилогія*, *тетралогія*; *тетрози*, *пентози*, *гексози*, *октози*; малу точну та неозначено велику кількість, виражену основою **полі-**: *моногамія*, *бігамія*, *полігамія*; *моносахариди*, *дисахариди*, *полісахариди*; *бікарбонати*, *полікарбонати*; *біметали*, *поліметали*; *диморфізм*, *поліморфізм*; *монофтонг*, *дифтонг*, *трифтонг*, *поліфтонг*.

У міру збільшення числа ряду в числівників зменшується питома вага слів із запозиченими основами – виразниками точної кількості. У поодиноких прикладах представлено перші основи, що називають десятки: *ікосаедр* (двадцятигранник) та сотню як міру чогось: *гектар* (100 арів землі), *гектоват*, *гектограм*, *гектолітр*, *гектоп'єза* (одиниця тиску).

Численніші пари слів із запозиченими основами **моно-** (відповідає укр. **одно-**) та **полі-** (**багато-**), що реалізують зіставлення малої і неозначено великої кількості: *моногенізм – полігенізм*, *моногібрид – полігібрид*, *моногінія – полігінія*, *монокарпічний – полікарпічний*, *мономер – полімер*, *мононуклеотиди – полінуклеотиди*, *монотематизм – політематизм*, *монофілія – поліфілія*.

Багато зі слів, у яких запозичені в українську мову основи означають точну або приблизну кількість, мають перекладні еквіваленти, що широко використовуються в мові: *моногамія – полігамія*: *одношлюбність – багатошлюбність*, *моноедр – поліедр*: *одногранник – багатогранник*, *моном – біном*: *одночлен – двочлен*, *моносемія – полісемія*: *однозначність – багатозначність*, *монотеїзм – політеїзм*: *єдинобожжя – багатобожжя*, *монохроматичний – поліхроматичний*: *одноколірний – багатоколірний*.

Тенденція до використання перекладних еквівалентів такого типу слів стає дедалі активнішою у сучасній українській мові: *монохромний* – однобарвний.

Зростає кількість кальок на зразок: *білабіальний* – губно-губний, *полівалентний* – багатовалентний, *полістадіальний* – багатостадійний, *монотонний* – однозвучний, *полікарпічний* – багатоплідний, *поліхромний* – багатобарвний. Перекладні прикметники доповнюють іменники-кальки: *поліфагія* – багатоїдність, *пентагон* – п'ятикутник. *пентатлон* – п'ятиборство (пор. *біатлон* – двоборство), *поліфонія* – багатозвучність, *полімерія* – багатоскладність, *моносилабізм* – односкладовість, *октагон* – восьмикутник.

Розгляд слів з першими запозиченими числівниковими основами у сучасній українській мові показує, що більшість із них трапляється в складі термінів, які є наслідком наукової класифікації кількості. Вони поповнюють списки одиниць, які виражають значення точної кількості в межах десяти, за кількома винятками, коли основи слів співвідносні з назвами десятків чи сотень. Найбільшу активність виявляють запозичені основи, що виражають протиставлення точної кількості один (**моно-**) та неозначено великої кількості багато (**полі-**), а також непарної кількості, реалізованої основою **моно-**, та парної, вираженої грецькою основою **ди-** та латинською **бі-**. Отже, запозичення доповнюють в українській мові картину кількісної характеристики предметів та явищ, реалізовану питомими основами в композитах та юкстапозитах, де переважають одиниці, що характеризують опредметнену, зорово уявлювану кількість у межах десяти.

Показова поодинокість запозичень з основами кількісних числівників у складі назв осіб (*біпатриди*) та інших істот (*диптери* – двокрилі, *декаподи* – десятиногі, згадаймо ще кальку гр. *ὀκταπόδι, χταπόδι* – восьминіг). Ця ділянка лексичної системи сучасної української мови заповнена численними прикметниками з питомими українськими основами, що є означеннями іменників відповідної тематичної групи (*двоногий*, *однорукий*, *одноокий*, *п'ятипалий*).

Серед неологізмів та неосемантизмів української мови небагато слів розгляданого типу. Неологізм *полікультура* (наявність в одному суспільстві кількох культур: антична культура полікультурна) виник на ґрунті основного значення полісемічного слова *культура* – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством упродовж його історії. З ним семантично не корелює існуюче слово *монокультура*, що виникло на основі іншого значення лексеми *культура* (сільськогосподарська культура). У композиті воно конкретизоване як 1) вирощування на одному полі протягом багатьох років однієї сільськогосподарської культури, 2) сільськогосподарська культура, що стала в будь-якій країні, районі єдиною або майже єдиною культурою.

Поряд з іменником *полікультура* засвідчено вже прикметник *полікультурний* та іменник-назву абстрактної ознаки *полікультурність*.

Продуктивність виявляє запозичена основа **мульти-**, що в складі неологізмів виражає значення «багато»: *мультикультурний*, *мультикультуралізм*, *мультикультуральність* (суспільства), *мультибрендовий*, які відсутні, скажімо, в словнику 2002 року [2], однак легко прочитуються на тлі тих термінів, що в ньому зареєстровані.

Показовий швидкий приріст таких слів за даними орфографічних словників. На тлі термінів з цією основою у реєстрі словника 1999 р. [ОС], де є назви приладів: *мультивібратор*, *мультиграф*, *мультиплекс*, *мультицикл*, прикметники *мультинаціональний*, *мультипрограмний* з українськими відповідниками

багатонаціональний, *багатополюсний*, *багатопрограмний*, назви дій *мультипрограмування*, осіб: *мультимільйонер* та абревіатура *мультфільм* зі зменшено-пестливим похідним *мультик,* у словнику 2002 р. [УОС] з'явилися нові прикметники *мультивербальний*, іменники – назви абстрактних ознак *мультилінійність*, *мультимодальність*, *мультиполярність*, *мультистійкість*. Останні засвідчують розвиток у основи **мульти-** прагматично оцінних значень, які виражають вищий ступінь виявлення ознаки названої не лише якісним (*стійкий*), а й відносним прикметником (*лінійний*, *модальний*, *полярний*). Цю ознаку підкреслено також в іменнику *мультимільйонер*.

Про швидке проникнення згаданих слів до словотвірної та лексичної систем української мови свідчить поява відносних прикметників *мультивібратор – мультивібраторний*, *мультиплікат – мультиплікативний*, *мультипроцесор – мультипроцесорний*, *мультивектор – мультивекторний*, ланцюжків слів типу *мультимедіа – мультимедійний – мультимедійність*, *мультиплет – мультиплетний – мультиплетність*, пар слів відносний прикметник і похідний від нього іменник-назва абстрактної ознаки: *мультиваріантний – мультиваріантність*.

Системне входження деяких слів з основою **мульти-** в мову підтверджують і такі повноправні, вже зі стертими ознаками чужого утворення, як *мультиплікатор*, *мультиплікаційний*, *мультиплікація*.

У загальнолітературній мові набула продуктивності основа **нуль-** у складі слів проміжного між осново- та словоскладанням типу: *нуль-вектор* (пор. *три-вектор*), *нуль-детектор*, *нуль-дублет*, *нуль-послідовність*, *нуль-пункт* та прикметників *нульвимірний*, *нульстепеневий*. Зазначимо, що в ОС 1999 р. у реєстрі представлено всього три слова з основою **нуль-**: *нуль-індикатор*, *нуль-покажчик*, *нуль-нуль*. У газетних та особливо рекламних текстах часто вживається основа **-піксельний**: *семипіксельний* та **-ригельний**: *одинадцятиригельний* (замок у бронедверях), у мовознавчих – *нуль-валентний*. І хоча таких слів – виразників точної та приблизної кількості, що сформовані на іншомовному ґрунті, в сучасній українській мові менше, ніж серед назв осіб чи абстрактної дії, вони дедалі частіше фіксуються в словниках загальнолітературної мови, пройшовши стадію детермінування, але не втративши повністю своєї термінологічності.

Отже, в сучасній українській мові запозичені основи-виразники кількості займають помітне місце, доповнюючи ряди слів з питомими основами, співвідносними з кількісними числівниками. Вони здебільшого належать термінології і подають наслідки наукової класифікації кількості. Композити з питомими числівниковими основами разом з другими основами з предметною семантикою характеризують опредметнену зорово уявлювану кількість. Багато з них має ознаки продуктивності, даючи життя новим словам у мові.

Аналіз слів-неологізмів за матеріалами текстів українського науково-технічного, а також публіцистичного стилів та словників неологізмів Д. Мазурик, Г. Віняр, Р. Шпачук, А. Нелюби і С. Нелюби, словника оказіоналізмів Ж. Колоїз засвідчує, що ряди неологічних утворень зі значенням кількості в ад'єктивних композитах порівняно з іншими розрядами слів зростають незначною мірою. Вони мають характер термінів: *нуль-валентний* (мовознавчий), *семипіксельний* (обчислювальної техніки), *першоліговий, друголіговий, третьоліговий*

(спортивні), частіше – експресивно забарвлених слів на зразок *першоособовий, третьохвильовий.*

Серед неологізмів, співвідносних з кількісними числівниками, переважають прикметники. Поодинокі композитні ад'єктиви з основами порядкових числівників на зразок *стотисячноповторювальний.* Найбільшу продуктивність виявляє основа **сто-** з підсилювальним значенням дуже великої кількості, що формує в композитах фразеологізовані значення: *стоболісний (*скорботний*), стовеслий корабель (*надшвидкий*), стоглобальний (*масштабний*), стодзвонний (*лункий*), стокрилата* (доля)*, стоокий (*пильний*).* Основа **сто-** сполучається *з* віддієприкметниковими прикметниками і виражає значення інтенсивного стану людини: *сторозгублений* (П. Тичина), *сторозпроклятий гнів* (В. Стус) або неістот: *Сторозтерзаний Київ і двістірозп'ятий я* (П. Тичина). Така трансформація прямого значення числівникових основ у переносне емоційно забарвлене у віддієслівних утвореннях підтверджує головну тенденцію використання їх у значенні приблизної кількості.

Основа **сто-** підсилює значення прикметника: *стофарий сказ машин* (В. Стус), *океани дум його стохвилих* (В. Підпалий). Деякі ад'єктиви аналізованого типу мотивують прислівники – оказіоналізми: *стоголовий – стоголово, стоголосий – стоголосо, стоколірний – стоколірно, стокрилий – стокрило, стомовний – стомовно*. Частина оказіональних прислівників з основою **сто-** виникає без мотивації прикметником: *стопричинно, стокорінно* (І. Драч). З інших назв кількісних числівників в оказіональних ад'єктивах трапляється, крім уже названих **сто-, двісті-,** ще й основа **семи-**: *семивічний* (тобто безконечний).

Серед оказіоналізмів з основами кількісних числівників існує близько двох десятків іменників, в яких використано основу **сто-**. Вона найчастіше інтенсифікує ознаки осіб: *стожил* (міцний чоловік), *стосил* (богатир), *стокрис* (сильна криса) або компоненти рослин *стозлотопелюстки.*

Деякі такі слова називають абстрактні інтенсифіковані ознаки: *стобарвність, стоваріантність, стокрилля, сторозтерзаність* або стани: *стожаління* (жаль), *стожурба.*

Серед композитних оказіональних іменників трапляються ще слова з основами **дво-***: двоног – той, що ходить на двох ногах (*В. Стус*),* **семи-**: *семипроміння* (про веселку), **дев'яти-**: *дев'ятисил* (силач) (О. Гончар). У переносному значенні вжито власну назву *семигори (*про щось величне, масштабне*).* Із запозиченими основами, що називають точні кількості, засвідчено іменники *квінталог* – розмова між п'ятьма особами і *децилог* – розмова між десятьма.

Серед оказіональних прислівників мало лексем з числівниковими основами: *вчвертьока, утисячократ, розперетричі*: *Не говоріть від імені народу, розперетричі ви йому впеклись* (Ліна Костенко). Невелика кількість неологічних та оказіональних прислівників з числівниковими основами і відсутність дієслів з такою ж мотивацією свідчать про їхній незначний словотвірний потенціал, що обмежений в основному списком тих лексем, які здавна існують в українській мові (пор. [Юрчук 1979: 191; Городенська 2004: 81]).

До їхнього кола потрапляють деякі лексеми з інтернаціональними основами типу **мульти-**: *мультибрендовий, мультиінтернаціональний.* До них близькі оказіональні прикметники *напівлапий, напівслужбістський* та іменники *напівкро́чок,:,*

напівмакулатура, трьохсотка (про 300 голосів під час голосування у Верховній Раді), *стоднівка* (сто днів правління уряду). Можливо, це пов'язано з тим, що термінолексика з кількісними характеристиками, перш ніж потрапити до загальнолітературної мови, повинна пройти стадію детермінізації.

Як бачимо, аналізоване ад'єктивне поле значно менше поповнюється неологізмами порівняно з попереднім полем.

II. 8. Дієслівні новотвори у сучасній українській мові

Багато новоутворених дієслів сучасної української мови мають виразний прагматичний ореол – позитивний чи негативний в оцінці дій, процесів та станів, що стосуються соціального світу, поведінки людей у ньому. Такі дієслова здебільшого похідні від іменників, що задають полюс оцінки. З одного боку, це дієслова зі значенням «приводити в певний стан людину чи колектив»: *елітизувати, ошляхетнювати, ушляхетнити, комерціалізувати, уелегантнити, зазомбувати, десербізувати, збульваризувати* (за назвою газети «Бульвар»), *оєвропеювати.* З іншого, це слова зі значенням «перебування в певному стані»: *абсурдизуватися, здебіліти, зіноземитися, знаркотитися, зманкуртіти, манкуртизуватися, обканадитися, суверенізуватися, провінціалізуватися, українішати.* Іноді такі дієслова характеризують спосіб поведінки людей, отже, вони стосуються прояву людських властивостей: *вампірити, вандалити, гракувати, толерувати.*

У сучасній українській мові зберігають свою продуктивність у творенні дієслів та дієіменників запозичені префікси **ре-** (зі значенням повторної дії або дії в зворотному напрямку) та **де-** (знищувати зроблене раніше, переривати стан). Особливо активний префікс **де-**, що його використовують у численних неологізмах та оказіоналізмах на зразок: *деленінізація, деміфологізація, детабуїзація.* Як і раніше, ця морфема поєднується здебільшого із запозиченими основами (за винятком *дерадянізація, дерусифікація): деколективізувати, декомерціалізувати, декомунізувати, делібералізувати, деполітизувати, депровінціалізувати, десербізувати.* Її синонім український префікс **роз-** у значенні «знищення зробленого» засвідчений у поодиноких іменниках-назвах абстрактної дії: *розколгоспнення, роздержавлення* та дієслові *розмитнити.*

Запозичений префікс **ре-** трапляється в небагатьох неологізмах на зразок: *реприватизувати* (пор. також *деприватизувати), реструктуризувати, реприватизація, ресоціалізація.* Його український відповідник **пере-** засвідчено в неологізмах: *перепідпорядкувати, переприватизувати.*

Своєрідний вияв дієкількості в аналізованих неологізмах. У дієсловах значення кількості модифіковане в інший спосіб, ніж в іменних частинах мови. Для дієслова характерно насамперед граматичне морфолого-словозмінне розрізнення кількості – числа учасників дії, що залежить від підметово-присудкової основи речення. Категорію числа дієслова Вихованець І. Р. називає невласне-дієслівною [Вихованець/Городенська 2004, 263-264].

Значення кількості в дієсловах, що виражають динамічні ознаки дії, здебільшого оформлені префіксами, які передають просторові, часові, розподільчі значення. Отже, словотворчими засобами. До префіксів у цій функції приєднуються ще постфікс **-ся-** та основа **само-** в композитних дієсловах. Така кількість має

супровідний характер і лише модифікує дію, виявляючи різні ступені її виконання з відтінками. Тут кількість виступає як міра дії, що здійснена сповна *нарубати, наскубати;* більше, ніж було до певного моменту *перепрацювати, перенаселяти;* зроблена над усіма об'єктами *перенюхати, перемісити, перепрати, перетовкти, перенумерувати;* додатково *підвощити, підволожити, підмалювати, припорошити, присолити.* Це може бути характеристика дії, доведеної до певного стану *наплакатися, насміятися, розвеселитися, розтривожитися;* перероблена заново, повторно *перезапилити, переінакшити,* солідарна дія: *підгавкувати, підкахикувати, підспівувати, підтакувати, підтьохкувати, співіснувати, співпрацювати.* У багатьох дієсловах дія постає як недоведена до кінця *недобачати, недобрати, недоспівати, недоплатити;* напіввиконана *напівдрімати, напівзачиняти, напівнепритомніти;* щойно розпочата *заспівати, заговорити, забігати;* зроблена на якийсь час *приберегти, припаркувати, притихнути, поняньчити;* тільки-тільки розпочати *надкусити, надсипати.*

У дієслівних префіксосполуках з **по-** кількісна інтенсивна ознака переробленої над багатьма об'єктами дії перетинається зі значенням доконаного виду. При цьому дія кваліфікується як виконана додатково *подосаджувати, подочитувати;* з охопленням усіх об'єктів *позагострювати, позамазувати, поспалювати, поспродувати, посплавляти* або суб'єктів *поприневолювати, поприв'язувати.* Вона може бути представлена як дія, доведена до певного моменту, чи стан *понаїдатися, поперегнивати, поперекисати.* Префіксосполука **попо-** передає множинну тривалу дію, значення якої не властиве безпрефіксним дієсловам: *попорозказувати, попоплакати, попозбирати, попоневірятися.*

У сферу слів, дотичних до вираження значення кількості, потрапляють однократні та багатократні суфіксальні дієслова на зразок: *стукати, стукотіти.*

Звертає на себе увагу підтверджена багатьма лінгвістами непродуктивність творення дієслів, похідних від кількісних та порядкових числівників [Юрчук 1979: 210, Городенська 2004: 81]. Ті з них, що існують, мотивовані збірними числівниками, список їх майже закритий. Утворено їх за допомогою суфіксів **-и-** та **-і-:** *двоїти, троїти,* рідко **-ува-** *восьмерувати.* Ще рідше мотиваторами дієслова стають порядкові числівники на зразок *четвертувати.* Словотвірний потенціал цих похідних дієслів незначний. Вони поєднуються тільки з префіксом **по-**: *подвоювати, почетверити, почетверяти, подесятеряти.*

Дієслів, утворюваних від числівникових основ, серед неологізмів та оказіоналізмів не засвідчено. У цьому плані показові прикметники-оказіоналізми з числівниковими основами, які мали бути б первісно утвореними від дієприкметників і в яких значення точної кількості модифіковане в значення великої чи дуже великої приблизної кількості. Вони виникли без мотивації дієсловами: *сторозтерзаний, двістірозп'ятий.* У деяких із них модифіковано приблизну кількість: *напівзчорноблений, напівтемнити.*

У словопокажчику «Нові слова» О. А. Стишова [Стишов 2003: 338-373] не представлено жодного дієслова-неологізму, мотивованого числівниками (кількісними, порядковими, збірними). Нові дієслова, що виражають однократну дію, становлять поодинокі утворення типу *рекетнути, стартонути, факсонути.*

На тлі багатьох дієслівних новотворів, які оформлені в доконаному виді за допомогою префіксів **ви-** *винароднити, випрозорити,* **від-** *відсканувати,*

відфаксувати, **за-** *зазомбувати, заспонсорувати,* **з-/с-** *збартерувати, здебіліти, здизайнерувати, зіноземитися, зманкуртіти, знаркотитися, склонувати,* **на-** *намоніторити,* **про-** *проанонсувати, проліцензувати, пролобіювати, пропіарити,* **роз-** *розбюрократизувати, розклонувати,* **у-** *увзаємозалежнити, узалежнити, урухомити, устабілізувати, ушляхетнити,* конфікса **о- . . . ити** *обензити, ошляхетнити,* небагатьох двовидових префіксальних: *делібералізувати* і безпрефіксних похідних: *елітизувати,* помітна нечисленність дієслів, що модифікують дію в приблизних кількісних параметрах. Це похідні зі значенням інтенсивно виконаної дії з іронічним відтінком *переназдогнати.* Серед них рідко представлені дієслова з префіксом **по-** *попіарити*, що належить в українській мові до найпродуктивніших у вираженні завершеної дії та дії множинної.

У словнику оказіоналізмів Ж. В. Колоїз дієслова, в яких виражено значення інтенсивної дії типу *перемарафонити, перепетлюрити* також нечисленні на тлі багатьох дієслів, що виражають значення завершеної дії: *перечумувати, погеть-манити, докалічити, забюрократитися, закайданувати, занадсонити* (чуйно поставитися до чужого горя), *зафіолетитися, запаспортизувати, зашпаргалити, нафасонитися, одвесніти, приапаратити, суверенізуватися, увзаємнити, унезалежнити.* У цьому словнику зафіксовано дієслова зі значенням «поводитися як» *жайворонити, журавлити,* «ставати якимось» *березіти* (гіркнути), *малиновіти,* «займатися певною діяльністю»: *кліпувати* (робити кліпи), *політикувати, піарити, піаритися, спікерувати, спонсорувати, факсувати, штурвалити.*

II. 9. Прислівники-неологізми

Прислівники становлять невелику групу новотворів сучасної української мови. Це зумовлено тим, що не всі новоутворені прикметники в мові здатні мотивувати прислівники. Адже останні здебільшого є наслідком транспозиції прикметників, що закріплена в них за допомогою суфіксів **о-** та **е-.** Однак для такого переходу прикметників у прислівники обов'язковим є вживання їх у позиції при предикатному дієслові (Курилович 1962: 67) і, додамо, частотного використання ад'єктивів з якомога ширшим колом дієслів.

Матеріал дослідження показує, що небагато нових прикметників проходять ці дві стадії транспозиції, а тому не всі неологізми та оказіоналізми потрапляють до лексикону загальнолітературної мови. Отже, прив'язаність прислівників до контексту певного дієслова перешкоджає їхньому утвердженню в мові. Такими, наприклад, лишилися в мові прислівники, що засвідчені в алфавітному списку одиниць з частотою 1 у «Частотному словнику сучасної української художньої прози» [ЧССУХП 2: 498-520]. Серед них є однокореневі слова на зразок: *алмазно, астматично, атомно,* а також двоосновні утворення: *безутішно-тужно, заклично-лукаво, звично-розгонисто, злодійкувато-щасливо, побожно-урочисто.*

Такими є також ті нечисленні прислівники, що їх подано в словниках нових слів сучасної української мови і наших текстових матеріалах: *мікроскопово* (вивчаючи матеріали), *незаідеологізовано* (ведемо розмову), *неофітно* (просвітлію душею), *стосило* (увиразнене жіноче начало).

Серед неологізмів помітне зростання продуктивності прислівників, зумовленої активізацією творення відносних відонімних прикметників з виразним прагматичним, здебільшого негативним забарвленням: *по-кучмівськи, по-лукашенківськи, по-масольськи, по-пустовойтенківськи, по-соросівськи, по-фокінськи.*

Їх доповнюють прислівники, мотивовані прикметниками з соціально-оцінним ореолом, утвореними префіксальним способом: *антизакономірно, антиконституційно.* Трапляється кілька префіксально-суфіксальних прислівників цього типу: *по-манкуртськи, по-меценатськи, по-ринковому, по-совковому,* а також суфіксальних: *глобалізаційно, легітимно, ментально.*

Кілька прислівників-новотворів стосуються людських властивостей, характеризуючи поведінку людини: *по-інфантильному, по-спонсорськи, пропрезидентськи, проукраїнськи* або спосіб дії: *висококласно, твердосердно, вузькопрагматично, екстравертивно, помільйонно, репрезентативно.*

II. 10. Частиномовна належність неологізмів-композитів та юкстапозитів у сучасній українській мові

Аналіз показує, що в динамічних процесах формування словникового складу мови композиція, юкстапозиція та абревіація нарощують свій словотвірний потенціал.

Важливо з'ясувати, до яких частин мови належать неологізми-складні слова, чи рівномірно зростає кількість іменників, дієслів, прикметників, прислівників, утворюваних осново- і словоскладанням та абревіацією. Серед новоутворених складних слів переважають іменники. У творенні їх активно використовують усі щойно названі способи словотворення. Однак найпродуктивнішою з них є композиція. Нею охоплені всі іменникові словотвірні категорії: *державобудування, державотворець, кіноакадемія, електроперевізник, енергоносії, наркованяжер, наркодилер, наркоділок, термосумка, штрихкодування.* Серед іменників зросла кількість юкстапозитів, що здебільшого є назвами осіб: *лікар-хронотерапевт, офіс-менеджер, секретар-офіс-менеджер, технік-радіолог* або установ: *салон-виставка, магазин-салон.* До абревіації найчастіше вдаються в творенні назв установ: *УБОЗ (Управління боротьби з організованою злочинністю), облдержадміністрація,* партій *БЮТ (Блок Юлії Тимошенко), ПЗУ (Партія зелених України),* осіб *музтамада,* останнім часом усе частіше назв абстрактних дій *держзамовлення, держприймання, штрихкодування,* машин і приладів *шприц-машина, шліфмашина, штрихкод, газколонка* та збірних понять *будсміття.*

У сучасній українській мові значно розширилося коло іменників проміжного типу, для яких характерне поєднання структурних ознак напівкомпозитів і напівабревіатур, пор. : *азбестобетон, азбестобітум* та *азбестофанера* і *азбофанера, азбестоцемент* і *азбоцемент.* Багато таких іменників утворені в мові за абревіатурною моделлю і не проходять стадію мотивування словосполученням: *азболіт, азбоволокніт, азбопластик, азбошпалери, азбошлак, алюмомідь, алюмосилікат, армоблок, армопластобетон.* Зросла кількість іменників, що схожі на юкстапозити та абревіатури: *інтернет-видання, інтернет-газета, інтернет-голосування, інтернет-зв'язок, інтернет-клуб, інтернет-провайдер, інтернет-шоу.* Вони

поширені в термінологічній лексиці, пор. мовознавчі: *сленг-мова, сленг-ряд, сленг-синонім, текст-типологічна класифікація* тощо.

Іменники-назви абстрактних дій є наслідком активного згортання іменникових словосполучень, один із складників якого виражає значення дії, а інший – її інструмента: *дельфінотерапія, кліматотерапія, кріотерапія, лазеротерапія, музикотерапія, хлорофітотерапія* або приєднання основ-класифікаторів до вже існуючих композитів: *голкорефлексотерапія, мікрофотокопіювання.*

Назви абстрактних ознак виникають внаслідок афіксального творення від композитних прикметників: *високоекологічність, міфологемність, мікрокапілярність, психоемоційність* або додаванням основ-класифікаторів: *лінгвоментальність, лінгвопуризм, мультикультуризм, самовідповідальність, самоусвідомленість.*

Новоутворених прикметників у реєстрах найновіших словників утричі менше, ніж іменників. Більшість із них належать до композитів: *енергоінформаційний, масовокомунікаційний, міфоекологічний, мовноекологічний, націєбудівний, націєтворчий, наноструктурований* (матеріал*), психоідеологічний, психотехнологічний, ранозагоювальний, різновитоковий, різноджерельний, різнотабірний, російськомовний, символікосюжетний, сугестивномістичний, самонаклепницький, самопроникний, українотворчий.*

Декотрі з цих композитів містять елемент оцінки, вираженої основами **нео-** *неоімперський, неоліберальний, неотипний* (пор. *архетипний), неототалітарний,* **ново-** *новоритуальний,* **пост-** *пострадянський, постчорнобильський,* **псевдо-** *псевдорелігійний,* **ранньо-** *ранньоцивілізований,* **ретро-** *ретроромантичний.* Деякі є прикметниками, утвореними за аналогією: *прототипований* (герой, схожий на реального батька), *самостимульована* (культура), *самозроджений* (імпульс).

Частина новоутворених композитів наділена рисами оказіоналізмів: *москвоцентрична* (орієнтація), *реалізмоцентрична* (концепція), *собітотожний* (предикат), *товстожурнальна* (періодика), *чиновизначальний* (список).

Юкстапозиція в цій частині мови не виявляє ознак активності. Як і раніше, вона служить вираженню інтенсивності ознак: *тихий-тихий* або їхньої тривалості: *вічнозелений, вічноюний, довгоочікуваний, короткотривалий, зеленоюний.* Поодинокі прикметники є абревіатурами: *санепідеміологічний.* Список їх поповнився кількома прикметниками цього типу: *сантехзварювальні* (роботи). Частково абревіація активізується в творенні прикметників з ознаками напівкомпозитів-напівабревіатур: *азбогумовий, азбосталевий, алюмоамонійний, алюмосилікатний.*

Від абревіатур-іменників продуктивно утворюються афіксальні прикметники: *макдональдський, оріфлеймівський, ритм-енд-блюзовий* (виконавець), *масмедійний.* Ще більше серед них тих, що виникають від новотворів-іменників: *біоелектрика – біоелектричний, біоінформація – біоінформаційний, біомедицина – біомедичний, біометрія – біометричний, біометеорологія – біометеорологічний, біополімер – біополімерний.*

У сучасній українській мові кількаосновні дієслова є зазвичай афіксальними похідними від композитних іменників на зразок *куховар – куховарити, сталевар – сталеварити* або прикметників: *кособокий – кособочитися, легковажний – легковажити.*

Кількість складних дієслів типу *благодіяти, умиротворювати, одухотворяти* не становить й одного відсотка складних слів сучасної української мови. Це явище зумовлене синтаксичною поведінкою дієслів у реченні, що впливає на їхні словотвірні можливості. У складні іменники, прикметники згортаються дієслівно-іменникові словосполучення з об'єктними відношеннями: *рубати ліс – «той, хто» рубає ліс, добувати нафту – нафтодобувний,* рідше з інструментальними значеннями: *вогнестрільний, світлокопіювальний.* У невеликій кількості утворень – зі значенням місця: *водоплавний, водорозчинний.* Отже, йдеться про словосполучення з сильним підрядним зв'язком компонентів [Клименко 1991: 72-87].

Показовим у цьому плані є явище творення дієіменників, що не мотивовані дієсловами і ніби компенсують відсутність композитів-дієслів. Складником таких слів є віддієслівний іменник-назва абстрактної дії: *алмазобетонорізання, автовивіз, масажонавчання, паркетошліфування.*

Серед таких дієіменників з'явилися слова, що співвідносні з назвами приладів і діями, пов'язаними з їх використанням, до складу яких входять запозичені в українській мові основи на зразок: **-граф, -метр, -скоп.** Новотвори *дозиметрувати* та *мікроскопувати* перебувають у колі таких слів і побудовані за словотвірними і семантичними моделями, що вже апробовані в українській мові. Вони виражають семантичне співвідношення прилад – дія з використанням цього приладу: *мікроскоп – мікроскопувати.* Ці дієслова займають своє місце в рядах похідних слів, де можуть бути іменники-назви сукупностей методів застосування таких приладів для вимірювання чогось: доз іонізуючого проміння, радіоактивного забруднення – *дозиметрія,* для розглядання дрібних невидимих неозброєним оком предметів – *мікроскопія,* назви осіб, що працюють з цими приладами: *дозиметрист,* дій з використанням їх: *мікроскопування.*

Ці моделі хоч і реалізовані невеликою кількістю іменників, але належать до продуктивних, бо поповнюють ряди вже існуючих однотипних слів, пор. : *фотометр* (оптичний прилад), *фотометрія* (розділ метрології, в якому вивчають вимірювання світлових величин), *фотометрування* (використання фотометрів), а також *фонограф – фонографія – фонографувати – фонографування; телеграф – телеграфія – телеграфіст – телеграфістка – телеграфувати – телеграфування; гектограф – гектографія – гектографувати – гектографування; голограф – голографія – голографувати – голографування.*

Семантичні співвідношення «галузь науки, певна сфера діяльності – особа, що ними займається – дія цієї особи», втілені в словах: *бібліографія* (наука, що розробляє методи опису друкованих творів, складання їх покажчиків) – *бібліограф* (особа, що працює у цій галузі) – *бібліографувати* (виконувати роботу бібліографа) – *бібліографування* (абстрактна дія за значенням дієслова). Ряд цих слів подібний до словотвірних ланцюжків: *картографія – картограф – картографувати – картографування; фотографія – фотограф – фотографувати – фотографування.*

Під впливом інтенсивного входження деяких запозичених іменників у сучасну українську мову та їхньої словотвірної активності сформувалися складні дієслова на зразок: *компактифікувати, компактифікуватися.* Вони мотивовані іменником-неологізмом *компакт* (загальна назва пристроїв, предметів, які мають

незначний розмір, є компактними, пор. ще *компакт-диск, компакт-касета).* Ряди кількаосновних дієменників з суфіксом **-ізація,** поповнені новотворами *деідеологізація, дефілологізація, екологізація, колгоспизація, музеєфікація, неоколонізація.* Лише двоє з таких слів мають співвідносні дієслова: *міфологізувати – міфологізація, персоніфікувати – персоніфікація* (називання конкретної особи власника або виробника).

Цікаві приклади афіксального творення дієменників і подальшого виникнення на їхній основі композитно-суфіксального дієслова демонструють слова з твірним іменником *мініатюра.* У 90-ті рр. від нього було утворено дієменник *мініатюризація.* Тоді ж з'явилися нові композити *мікромініатюра, мікромініатюризація* і дієслово *мікромініатюризуватися.*

Нові дієслова-юкстапозити не трапляються в матеріалах нашого дослідження. Юкстапозиція дієслівних основ, як і раніше, властива художньому і розмовному стилям, та й то в деяких граматичних формах, переважно минулих часів: *говорили-балакали, пили-гуляли.* Дієслова сучасної української мови уникають абревіатур, хоч у публіцистичних текстах трапилось два дієменники, в яких використано аброоснови: *сантехроботи, сантехзварювання.*

Кількаосновні прислівники також становлять незначний прошарок слів серед новотворів сучасної української мови.

Аналіз частиномовної належності композитів і юкстапозитів у сучасній українській мові засвідчує центральну роль композиції основ у творенні нових номінацій, більшість із яких становлять іменники.

II. 11. Нові тенденції адаптування іншомовної лексики

Лексика іншомовного походження, поряд із питомою, становить потужний ресурс поповнення сучасної української мови. Сьогодні, коли українська літературна мова набуває ознак повноетнічної мови [Ткаченко 2005: 64], суспільні зміни та державні потреби стимулюють як залучення власних мовних ресурсів, так і засвоєння чужомовних до розбудови лексикону та граматичного ладу мови. Запозичені одиниці є активними учасниками інноваційних процесів на різних рівнях мовної системи.

Якщо побіжно оглянути історію вивчення й фіксування іншомовної лексики в українській мові, яку подано у працях сучасних українських дослідників [Мазурик 2002; Попова 2002; Сімонок 2000; Стишов 2005; Фурса 2005], то історичні чинники, так чи інакше, впливали на позиції фахівців щодо доречності запозичених слів і способів їх фіксації та унормування. У позиціях мовознавців знаходили свій вияв дві протилежні тенденції: необхідність заповнення поняттєвих і термінологічних лакун, інтернаціоналізація лексики як вияв демократизації та свободи – з одного боку, і протидія засиллю чужомовних елементів як загрозі деформації лексико-семантичної структури мови з іншого боку.

Скажімо, Б. Грінченко при укладанні «Словаря української мови» уникав неологізмів: «явно чужих» слів, а також оказіональних авторських утворень, жаргонізмів наукових і технічних термінів тощо, не вважаючи їх «результатом органічного росту мови» [СУМ-Гр: 27]. Його позиція знаходила підтримку серед мовознавчої спільноти. Спроби дати популярне тлумачення чужомовних

слів робили, зокрема, В. Доманицький, З. Кузеля, В. Спілка. У добу українізації 20 - 30-х років XX ст. відбувалися значні зрушення в науці й техніці, що спричинило хвилю нових слів, зокрема чужомовних, загальновживаних у газетах, журналах, художній і науково-популярній літературі. Питання співвідношення питомого і чужого постають, зокрема, у працях І. Огієнка [Огиенко 1915], О. Синявського [Синявський 2008]; невідворотність іншомовних запозичень змушувала дослідників глибше вивчати їх у структурі української мови [Шаровольський 1926; Шаровольський 1929; Шелудько 1929]. Виникла потреба у створенні словників чужомовних слів, які б подавали нові слова [СЧС]. Л. В. Щерба в цей час закликав уміщувати неологізми в словники для «наочного показу сучасних змін у мові, пов'язаних зі змінами в структурі суспільства й у матеріальній та духовній культурі його» [Щерба 1966: 75]. З середини 30-х років XX ст. акценти в оцінюванні та лексикографічному опрацюванні нових лексем в українській мові змістилися, і це знайшло свій вияв у свідомому культивуванні тих нових слів, які потрапили в українську мову за посередництвом російської [Мазурик 2002: 5], що тривало упродовж усього радянського періоду.

На думку дослідників українського лексикону кінця XX століття, фактичний матеріал переконливо свідчить, що запозичення з інших мов є «одним із найважливіших джерел збагачення словникового складу української мови в досліджуваний період» [Стишов 2005: 239]. Процеси запозичення іншомовної лексики властиві всім без винятку мовам і є свідченням розвитку мов, пристосування їх до забезпечення виконання комунікативної функції. Дослідники підкреслюють, що «стратегію запозичення визначають переважно позамовні механізми», а тривогу викликає передчуття «незворотних змін» у глибинній структурі мови [Ольшанский 1980]. Серед мов-джерел запозиченої лексики в українській мові завжди активними «мовами-донорами» були грецька [Пономарёв 1974], латинська [Цимбалюк 1971] мови, на початку XX ст. дослідники зауважували значну кількість запозичень німецького походження [Шаровольський 1926; Шаровольський 1929; Шелудько 1929]; наприкінці XX ст. акценти змінилися в бік англійської мови та її американського варіанту, що вчені характеризують як «феномен англо-американського панування, який виявився у чотирьох площинах: світова мова, поп-культура, комунікаційні технології та інформація» [Українська журналістика: 251]. З інших мов романо-германської групи в українську проникають лексеми з французької, переважно з тематичних груп «Мода»: *бутик* (франц. *boutigue* – крамничка – невеликий магазин ексклюзивного одягу), *кутюр'є* (франц. *couturier* < *couture* – шиття, швацтво – модельєр одягу, відповідного вимогам сучасної моди), *прет-а-порте* (франц. *pret-a-porter* – готовий, якісний модний одяг), «Мистецтво»: *перфоманс* від франц. *performance* – спортивне досягнення – 1) спортивне досягнення, результат; 2) *театр*. бурхливий успіх; виступ, виконання; 3) вистава, дійство з демонструванням живопису, супроводжуване музикою, читанням текстів, епатажними діями); відзначимо також активну запозичену словотвірну модель на *-аж* (*візаж* (франц. *visage* – обличчя), *макіяж* (франц. *maquillage* – гримування) на позначення процесу і наслідку дії; у групу «Побутова лексика» з італійської: *спагеті* (італ. *spaghetti* < *spago* – мотузка – довгі тонкі макарони), *піца* (*pizza* < *pizzicare* – італійська страва у вигляді коржа із запеченою начинкою з м'яса, сиру, грибів, помідорів) та з німецької: *кіндерсюрприз* (*Kinder* + *surpris* –

шоколадне яйце з іграшкою-сюрпризом усередині); з російської мови тематичну групу «Політика» поповнюють назви осіб – партійно-політичних діячів, активною є словотвірна модель на *-к(а) (висотка, маршрутка, мобілка),* яка утворює універби «стягненням» словосполучення в єдину лексему-номінант з допомогою суфіксації. Зі східних мов (китайської, корейської, японської) тематичну групу «Спорт» поповнюють назви східних єдиноборств, які набули популярності у світі тощо.

Традиційно найчастіше виникала потреба в поповненні терміносистем галузей наук, які стрімко розвивалися. Отож, «задовольняючи необхідність удосконалення лексичної системи мови, запозичення переймали на себе такі функції: а) створення однозначного терміна; б) заміна складеного терміна однослівним. » [Олексієнко 1976: 60]. Це стосується передусім комп'ютерної галузі, а також економіки, політики, суспільних наук, журналістики, телебачення, кіно, музики, спорту тощо. Загалом традиційно відкритими для нової лексики залишаються тематичні групи: «Політика», «Економіка», «Право», «Наука і техніка», «Культура і мистецтво», «Спорт», «Побут». Це відзначають дослідники неологізмів сучасної української мови [Мазурик 2002; Стишов 2005], це підтверджує й аналізований нами матеріал. Англо-американізми проникають у живу розмовну мову, у певні соціальні лексичні шари, особливо в молодіжний сленг, у професійні жаргони (скажімо, програмістів, музикантів тощо). Професійний жаргон програмістів – це окрема тема дослідження, оскільки він складається, переважно, з англо-американізмів, а сленг непрофесіоналів пересипаний зміненими іншомовними словами, які породжують комічний ефект в результаті схожості їх зі словами рідної мови, що накладає певні конотації: *сервак, стервер* від *сервер* (англ. *serve*r від *to serve* – обслуговувати) – комп'ютер, що керує розподілом ресурсів обчислювальної мережі та централізованого доступу до даних, або комп'ютер, що надає послуги іншим комп'ютерам у мережі, які називаються клієнтами; або програма, що забезпечує управління доступом до ресурсів мережі [ВТС СУМ: 1115]; *дрова* від *драйвери* (англ. *driver* – водій, двигун), *драйвер* – допоміжна програма, що забезпечує взаємодію інших програм з різними пристроями ЕОМ [ВТС СУМ: 246].

Отож, серед причин запозичення іншомовної лексики, описаних у мовознавчій літературі, назвемо такі: потреба в нових одиницях номінації, необхідність розмежування понять чи спеціалізації понять певної терміносфери, тенденції до номінації цілісного поняття одним словом (звідси – традиційно відкриті терміносистеми окремих галузей до запозичень) і, зрештою, соціально-психологічні причини [Крысин 1996; Стишов 2005; Струганець 2002; Щерба 1966; Mańchak-Wohlfeld 1994].

Серед суто мовних причин дослідники називають з одного боку поповнення лексикону, розширення засобів номінації, а з іншого – усунення багатозначності питомого слова, вищий ступінь термінологічної визначеності запозичуваної лексеми [Фурса 2005: 9].

Якщо мовні причини запозичення викликані потребою в нових номінаціях, є об'єктивними і сприяють розвитку, то позамовні причини, так зване суспільне замовлення, суспільна потреба, не завжди є об'єктивними та виправданими, коли йдеться, скажімо, про престижність чи «моду» на вживання певної мови та певних слів, як це сталося останнім часом з англійською мовою. Це викликає

зворотну реакцію: іронічно-зневажливе, просторічне вживання таких лексем, з акцентом на неприродність їхнього звучання в мові-реципієнті, наприклад: «*Це ж на наші гроші видають якуюсь, скажімо, «Золотую книгу вкраїнської геліти: В 6 т. » – і щоб стояла в кожній хаті (себто охвісі)!*» (ПіК, 2002, №2, с. 46).

До об'єктивно виниклих причин появи нової лексики можемо також зарахувати потребу всебічної розбудови лексикону української мови, яка здобула державні функції, тобто, має повноцінно обслуговувати усі сфери сучасного життя країни та її громадян.

Важко переоцінити важливість інформаційної сфери в житті сучасного суспільства. Сьогодні мову мас-медій дослідники розглядають як головне джерело вивчення сучасної української мови загалом та інноваційних процесів у мові зокрема: «За сучасних умов активні процеси слововживання, вибору форми наголошування тощо найбільшою мірою визначаються мовною практикою ЗМІ. Останні здійснюють найвідчутніший вплив на вироблення узвичаєного мовного стандарту, вони формують і певні мовні смаки, моду на слововживання» [Єрмоленко 2001: 8]. Тому різноманітні сучасні дослідження орієнтуються на мову ЗМІ як на «цікавий, надзвичайно динамічний об'єкт дослідження» [Стишов 2005: 34]. Існує низка праць, передусім з лексики, словотвору, фразеології, джерельною базою яких є матеріали україномовної періодики, починаючи з 1991 року – відліку незалежної української держави [Віняр 1992; Григораш 2000; Коць 1997; Ленець 1999; Мазурик 2002; Самойлова 1999; Сербенська 2001; Стишов 2005; Фурса 2005]. Окрім дисертаційних праць та монографій, де автори часто додають словнички неологізмів, відшуканих у мові сучасної преси, існують окремі лексикографічні видання, які фіксують такі інноваційні явища [НУЛ; СНУМ; ЛСІ-2004; ЛСІ-2007], а також нові словники іншомовних слів [РУСИС; СІС-2000; ССІС], які унормовують нові іншомовні лексеми.

Враховуючи і використовуючи здобутки українських дослідників, реєстр неолексем розділу сформовано: 1) із власної картотеки на базі україномовної періодики 1991-2006 років (часописи «ПіК», «Критика», «Світогляд»; рекламно-інформаційні видання «РІО», «ЦРУ»; «Регіональний вісник»; матеріали електронних та друкованих україномовних видань «Дзеркало тижня», «Критика», «Хрещатик», «Газета по-українськи», «Україна молода», «Українська правда» тощо); 2) за матеріалами словників новотворів, виданих в Україні, починаючи з 2000 року [НУЛ; СНУМ; ЛСІ-2004], а також 3) на базі комп'ютерного фонду лексико-словотвірних інновацій у сучасній українській мові, який укладають співробітники відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Для надання лексемам статусу неозапозичень (тобто таких, які не зафіксовано раніше лексикографічними джерелами) враховано фіксування іншомовної лексики авторитетними лексикографічними джерелами, виданими включно до 1990-х років, за якими сформовано Морфемно-словотвірний фонд обсягом близько 170 тисяч одиниць [Карпіловська 2004], [Клименко/Карпіловська та ін. 1990], а також словниками іншомовної лексики [СІС-1985; РУСИС; СІС-2000; ССІС]. Уточненню і доповненню реєстру допомогли видання Великого тлумачного словника сучасної української мови [ВТС СУМ] та Великого зведеного орфографічного словника сучасної української лексики [ВЗОС СУЛ]. Опрацювання матеріалу показало, що при описі нової лексики точкою відліку мають бути не лише

радянські словники (СУМ в 11-ти томах), а й українські словники 20-30-х років, які містять безпідставно й несправедливо вилучену лексику [РУС, СЧС].

Будь-якому новому слову властива тимчасова конотація новизни, поки колективна мовна свідомість реагує на нього як на нове. У мовознавчій літературі неологізми (нові слова (чи стійкі словосполучення), нові за формою чи змістом (чи за формою і змістом) традиційно класифікують за критеріями: часовим (поява в мові), рівнем засвоєння їх мовною системою та ступенем поширення в мові. Відповідно існує цілий спектр дефініцій з ієрархічним їх поділом. Значна частина авторів терміном «інновація» позначає нові одиниці усіх рівнів мови: фонетичного, лексичного, граматичного, синтаксичного, тобто, вважають цей термін родовим стосовно неологізму. Неологізмом пропонують позначати нові елементи тільки в лексиці, у свою чергу, поділяючи їх на неологізми словотворчі, семантичні (неосемантизми), фразеологічні та нові запозичення [Mańchak-Wohlfeld 1994: 14].

Лінгвісти класифікують: власне неологізми (нові форма і зміст), трансномінації (нова лише форма, значення передаване іншою наявною формою), семантичні інновації чи переосмислення (нове значення, позначуване уже наявною формою). З урахуванням способу творення неологізми поділяють на: фонологічні (створені з окремих звуків), запозичення, семантичні, синтаксичні. Останні розмежовують на морфологічні (словотвірні) та фразеологічні (словосполучення) [Заботкина 1989].

Існують вироблені фахівцями критерії щодо відбору неологізмів: просторово-часові (конкретно-історична теорія Н. З. Котелової) [Котелова 1988], стабілізаційні (де мірою входження неологізму в мовну систему є певний набір відношень: синтагматичних, парадигматичних, епідигматичних – функціональний потенціал одиниці) [Карпіловська 2007: 5].

Запозичення традиційно вважають одним із різновидів «сильних неологізмів», оскільки для них є характерними незвичне фонетичне оформлення *(бебі-сітер* (амер. розм. *baby-sitter* – няня, що приходить доглядати за дитиною)*, бодибілдинг* (від англ. *body* (тіло) – мистецтво формування свого тіла; культуризм)*, бодибілдер* (культурист))*; папараці* (італ. *paparazzi* – надокучливий фотограф, який робить сенсаційні знімки знаменитостей) [ССІС: 515]; нетипове морфемне членування (або неможливість членування взагалі) *(рейв* (від англ. *rave* (марити, шаленіти) – різновид сучасної молодіжної музики, для якої характерні електронне звучання, стандартний набір використовуваних моделей синтезаторів, електронних ударних установок і семплерів [ВТС СУМ: 1022]*, рейвер* (той, хто грає рейв-музику)*, рейв-клуб* (приміщення, де грають рейв-музику)*; скейт* (від англ. *skat*e (ковзан) – роликова дошка для катання по асфальту)*, скейтборд* (вид спорту – катання на скейті)*, скейтер, скейтист* (той, хто займається катанням на скейті, скейтбордом) [ВТС СУМ: 1134]*, скейтодром* (місце для катання на скейті)); відсутність мотивації (словотвірної) тощо.

Предметом розгляду є поповнення лексикону та інвентаря словотворчих засобів новими основами й напівосновами та участь їх у процесах словотворення; нові запозичення (неозапозичення) разом із новотворами (новими похідними словами) як складники лексичних інновацій, тобто нових одиниць номінації. Неозапозиченнями вважаємо нові іншомовні слова, адаптовані до системи української

мови за допомогою транскрибування або транслітерації. Неоморфема новий компонент слова, виділений зі складу нових запозичень [Карпіловська 2004: 8].

Явище запозичення є динамічним процесом, під час якого відбувається поступове просування від одноразових, оказіональних використань певної запозиченої лексеми на шляху її поступового засвоєння засобами мовної системи і нарешті включення такої одиниці як повноправного елемента в систему мови-рецептора з присвоєнням характеристик, властивих питомим одиницям відповідних класів. Важливим показником освоєння є виявлення чужомовною одиницею синтагматичних та парадигматичних зв'язків, входження у словотвірні процеси тощо. У виділенні етапів освоєння іншомовного слова дослідники часто розходяться, оскільки кількість таких етапів визначають дослідницькі завдання, загалом, таких ступенів асиміляції може бути як завгодно багато. Здебільшого виділяють три етапи за кількісно-частотним показником вживання: інноваційно-первісне входження, вживання слова меншістю носіїв і нарешті вживання неологізму більшістю носіїв мови-рецептора [Голдованский 1985: 18-19]. Засвоєння іншомовної лексеми системою мови найчастіше відбувається за декілька етапів: 1) вживання як вкраплення, неадаптованого орфографічно (фонетично) та граматично; 2) адаптування граматичної форми; 3) втрата ознак незвичності; 4) пристосування до стилістичної системи мови-реципієнта [Крысин 1996: 74-78]. Цей процес не обов'язково розвивається поступово, оскільки будь-яка з запозичених одиниць через внутрішньомовні та позамовні причини може випасти з мови й не бути нею засвоєна. Особливо активно таке випадання відбувається на початкових етапах запозичення [Брейтер 1989].

Спостереження за новою іншомовною лексикою показують, що сьогодні змінюються: 1) шляхи запозичення, тобто входження нових одиниць його темпи; 2) способи адаптування нових іншомовних одиниць до системи мови; 3) функціональний потенціал як показник ступеня адаптування запозичення, системної мовної підтримки його.

Термін функціональний потенціал мовної одиниці використовуємо за обґрунтуванням його в статті Є. А. Карпіловської як сукупність синтагматичних, парадигматичних та епідигматичних відношень аналізованої одиниці до інших, показник місця певної, зокрема лексико-словотвірної, інновації в тексті та загалом у комунікативній ситуації [Карпіловська 2007: 6]. Епідигматичні відношення услід за визначенням Д. М. Шмельова трактуємо як асоціативні й дериваційні зв'язки певної одиниці [Шмелёв 1973: 190-191].

Традиційно проникнення нової іншомовної лексики, зокрема, термінології, відбувалося писемним або літературним шляхом. Свого часу про шляхи запозичення писали лінгвісти Я. К. Грот, В. О. Богородицький, А. О. Білецький, Д. С. Лотте, наголошуючи, зокрема, що більшість слів, запозичених з інших мов писемним шляхом, треба вважати «іншомовними», тобто, неадаптованими за своїм фонетичним та граматичним оформленням (транслітерований запис, невідмінюваність тощо). Сьогодні весь комплекс складних суспільних процесів змінив традиційні уявлення про шляхи і темпи міжмовних запозичень: найчастіше нова іншомовна лексика (як правило, інтернаціоналізми) потрапляє через Інтернет, ЗМІ, рекламу.

Через Інтернет сьогодні виникле слово миттєво стає відомим і «популярним» у світі. Наприклад, на межі тисячоліть набула піку вживаності лексема *міленіум*

на позначення 2000 року (разом з дериватом *міленіумний*), яку стали вживати на позначення різноманітної продукції: від комп'ютерних програм до шоколадок.

Серед особливостей входження іншомовної лексики в ЗМІ лінгвісти відстежують дві протилежні тенденції: з одного боку – вживання іншомовних слів чи термінів без будь-якого перекладу чи тлумачення, а з іншого – не лише з тлумаченням, а й з авторськими коментарями, певним «обігруванням» нового слова в контексті [Крысин 1996: 155]. Частіше таке трапляється, коли нове слово стосується якихось хвилюючих для суспільства тем, скажімо, загроза стати країною-банкрутом у 1999 році і позначення явища такого банкрутства словом «*дефолт*», спричинила подання у журнальній статті, окрім подання дефініції: «*Дефолт – припинення виплати відсотків на цінні папери через банкрутство компанії. Як правило, дефолт оголошують у час ліквідації компанії. На рівні країни дефолт стає реальним тоді, коли її уряд не здатний виконувати свої фінансові зобов'язання перед кредиторами.* », ще й розгорнутий авторський коментар. «*Це іноземне слово default (з англійської: «невиконання зобов'язань») із моменту його залучення в ЗМІ майже два роки тому вже встигло стати звичним і майже українським терміном. Хоча вітчизняна публіка буквально впадає в шок тільки від «default», тоді як звичайне «невиконання зобов'язань» усі сприймають як норму. Втім, ці відмінності у психологічних реакціях на власні та запозичені терміни не надумані. Річ у тому, що «default» стосується лише зовнішніх, іноземних зобов'язань, і з цього погляду default і «невиконання зобов'язань» мають абсолютно однаковий зміст.*» (ПіК, 1999, №11, с. 15). Цей коментар цікавий для дослідника тим, що автор статті подає рік появи іншомовного слова і час – два роки – його освоєння українськими мовцями. Короткий час освоєння може бути також причиною подання запозичення у транскрибованому вигляді «*дефолт*» (далі в статті) і «як психологічного знаряддя залякування», тобто з певною експресією – мовою оригіналу в цитованому уривку. Окрім того, автор дає своє бачення психологічної реакції мовців на неозапозичення.

Неозапозичення, характерні для текстів засобів масової інформації, швидко стають набутком сучасної художньої літератури (на матеріалі роману Марини Гримич «Фріда», К. , 2006): «*О, Берта Соломонівна була вродженою піарницею!*» (с. 10); «*Рятівний звук мобільника – улюблений Моцарт.*» (с. 7); «*Вони ділили пакети акцій в одних і тих самих підприємствах, тобто бізнес вели й далі.*» (с. 167); «*Ірина згадала, як після тривалих і тяжких бізнес-переговорів вона заснула просто на дивані у передпокої готельного номеру.*» (с. 183); «*Вона сіла за кермо своєї машини, запхала мобільник у автомобільний зарядник, ввела пін-код…*» (с. 184).

У періодиці, найчастіше, в молодіжних виданнях, друкованих чи електронних, та в художній літературі трапляються і так звані вкраплення, іншомовні вирази і слова, подані у написанні оригіналу, з перекладом або з тлумаченням значення (у періодиці, особливо, в молодіжних виданнях, переклад чи тлумачення часто відсутні), скажімо: «*...Над робочим столом у мене висить табличка «Don't miss a good chance to shut up», тобто «не втрачай нагоди заткнутися» (англ.)* (С. Пиркало. Зелена Маргарита. – К. : Смолоскип, 2001, с. 21), або «*кольору marine*» (фр. морської хвилі) (с. 110) чи «*справжній Marry Christmas*» (с. 138) (Є. Кононенко. Імітація. – К. , 2001).

Іншомовні назви проникають не лише через засоби масової інформації чи Інтернет, а й входять у повсякденне життя через назви товарів, магазинів, рекламу тощо. Надмірне або неграмотне вживання англіцизмів призводить часом до ускладнення розуміння останніх пересічними носіями мови. Сьогоденні вулиці Києва, як, скажімо вулиці Варшави десятирічної давності [Mańchak-Wohlfeld 1994: 89], рябіють вивісками крамниць та рекламою на зразок: *«Велоспринт», «Спортсайт», «Жалюзі & Гардини», «Шпалери VIP class»)* тощо. З лінгвістичного погляду маємо передусім ефект «стискання» інформації в одне слово, яке б яскраво і точно передавало особливості та спеціалізацію торгового закладу: «*Велодрайв*» – «все для отримання задоволення від швидкісної їзди на велосипеді» (з англ. *drive* букв. – «гнати, мчати» або «енергія, сила»). Англіцизм *драйв*, окрім вживання його як музичного та спортивного терміна, у жаргонізованій розмовній мові вживають зі значенням «почуття пристрасного запалу, піднесеності, натхнення; велика емоційна напруга» [КЖСЛУМ: 102]. Тенденцію до подання назви одним словом а не словосполученням ілюструє вивіска «*Фармасіті*» і подане через крапку своєрідне тлумачення – «Аптека великого міста» (з англ. *city* – велике місто). Вживання ж у назвах амперсанта *&* для графічного позначення з'єднувального сполучника, прийнятого в комп'ютерній практиці, або покручів на зразок «*Шаурмахаус*» навряд чи можна мотивувати інакше як «модою». Зловживання запозиченнями, передусім американізмами, можна спостерігати з боку окремих осіб, ЗМІ, телебачення, реклами тощо. З такими проблемами стикаються російська, польська, німецька, французька і навіть британський варіант англійської мови. Польські лінгвісти Е. Маньчак-Вольфельд та Т. Смулкова з цього приводу зауважують сильний вплив англійської мови на польську попри те, що кількість запозичень не є надто великою. Але, проникнувши в побутову, торговельну, рекламну сфери, в комунікацію пересічних мовців, які переважно англійською мовою не володіють, англійські запозичення утруднюють, а часом і унеможливлюють спілкування, що викликає занепокоєння [Mańchak-Wohlfeld 1994; Smółkowa 2001].

Для іншомовної лексики, передусім на етапі входження в мову-реципієнт, характерним є явище варіантності – «наявність видозмін, паралельних форм існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження…, але не порушують принципу її тотожності» [ЕУМ: 59]. Йдеться передусім про орфоепічні, орфографічні та словотвірні варіанти слів. У значенні «варіанти мовних одиниць» уживають також термін «дублет» [ЕУМ; 59].

Орфоепічні та орфографічні варіанти іншомовних лексем виникають внаслідок декількох причин:

1) різні шляхи (наявність/відсутність мови-посередника) та принципи (транслітерація/транскрипція) процесу запозичення;

2) перебування на різних етапах асиміляції у мові-реципієнті;

3) неусталеність або порушення правописної норми в оформленні нових запозичень.

Якщо донедавна іншомовна лексика потрапляла в українську мову переважно через посередництво російської, то нові запозичення, переважно інтернаціоналізми, часто проникають безпосередньо, що й утворює варіативні пари, зокрема способу передавання на письмі звука [h] з германських мов через [х] (російська

традиція) або через [г]: *хакер – гакер, хіпі – гіпі,* у власних назвах; [w] через [у] (російська традиція) або через [в]: *уотергейт – вотергейт*; це стосується також передавання звука [θ] з грецької мови через [ф] (російська традиція) або через [т], що відображає європейську традицію у давніх запозиченнях: *пафос – патос, міф – міт,* у власних назвах тощо. Відсутність єдиної традиції, відображеної в українському правописі, породжує надлишкову дублетність іншомовних одиниць. Використання транскрипції (позвукової передачі): *меседж* або транслітерації (побуквеної або політерної передачі): *месага* іншомовного слова (англ. message – повідомлення, лист – «повідомлення, переслане поштою в електронному вигляді в мережі Інтернет») також створює ґрунт для варіантності неозапозичень. Неврахування правил правопису, зокрема, правила так званої «дев'ятки» породжує додаткові варіанти типу *месидж/месідж* або *тинейджер/тінейджер, римейк/рімейк* тощо. Співіснування графічних варіантів *web-/веб-, PR/ПіАр/піар, V. I. P. /віп* або звукових [віайпі] – [віп] тощо свідчить про перебування неозапозичень під час їхньої фіксації на різних ступенях адаптації та усталеності до системи української мови. За нашими спостереженнями, співіснування графічних варіантів: неадаптованої/лексикалізованої абревіатури (*PR/ПР/ПіАр/піар*) або ж написання окремо/через дефіс/разом (*on line/он лайн/он-лайн/онлайн*), або ж незмінної/адаптованої до системи словозміни лексеми (*мас-медіа (медіа) / мас-медії (медії)*) є, переважно, явищем тимчасовим і має тенденцію до надання переваги адаптованим простим лексемам (*піар, онлайн, медії*).

Функціонування словотвірних варіантів часто свідчить про активне засвоєння іншомовних лексем мовою (інколи вказує на мову-посередник), вироблення варіантів, відповідних чинним мовним нормам, і підтримка їх системою мови: *PRщик, PR-технолог, політPRмен, піармен, піарщик, піар-фахівець, піарник, піарівець, чорнопіарівець* (лексеми подано у послідовності, на наш погляд, від найменш до найбільш адаптованих варіантів, серед яких є і рівнозначні *піарник і піарівець*). Тут можна також говорити про конкурування питомих та запозичених словотворчих засобів: *рекламник – рекламіст*.

Мовна система виробила декілька шляхів освоєння лексики іншомовного походження, тим самим захищаючи свою глибинну структуру від чужорідних елементів, серед них калькування, адаптація та гібридизація.

Калькування як спосіб захисту від перенасичення іншомовною лексикою заслуговує на окрему увагу лексикографів з огляду на певну його вагу в українській словникарській традиції 30-х років, зокрема при укладанні словників чужомовних слів, на зразок: *телескоп* (гр.) – *«далекозір», телефон* (гр.) – *«далекозвук»* [СЧС: 416]. Практикували також подання до іншомовного слова ряду питомих синонімів у словниковій статті: *інформаційний* (лат.) – *повідомний* [РУС], *довідковий* [СЧС: 183]; *анти…* гр. – *проти…*, приросток у чужомовних, здебільшого, словах, що надає їм значення протилежності або ворожости… [СЧС: 36]; *антипатія* гр., – *нехіть*, *огида* до кого або до чого, *неприхильність*… [СЧС: 37]; надавали перевагу адаптованим лексемам (тобто, запозичували лише корінь або твірну основу) перед запозиченням цілим словом: *промувати*, лат. , – підвищувати кого в чому взагалі [СЧС: 352] – пор. сучасне *промоутеризувати* (надлишковість з погляду семантичної і словотвірної структури слова).

Практика калькування іншомовної лексики, зокрема термінології, використовуючи питомі словотвірні моделі, властива багатьом мовам світу у різні періоди їхнього розвитку. На цей шлях розвитку ставала й українська мова 20-30-х років XX століття, однак, його було перервано. Сьогодні, в умовах глобалізації, калькування є засобом протидії англомовному тиску. За наявності власних лексичних ресурсів нове поняття чи термін залишається новим за змістом, але звичним за формою: *light pen – світлове перо, window – вікно, mouse – мишка, page – сторінка* тощо. Це сприяє появі неосемантизмів, про що йтиметься далі.

Найчастіше відбувається адаптація до системи мови тих іншомовних лексем, які, проникнувши, закріпилися у мовному вжитку внаслідок комунікативних потреб суспільства.

Такі англіцизми як назви різновидів повідомлень за допомогою Інтернету або стільникового зв'язку: *месидж (меседж, месідж, месага, message)* (від англ. message – повідомлення, лист – «повідомлення, переслане поштою в електронному вигляді в мережі Інтернет»), *есемеска, (eCeMeC, sms-ка, SMS, SMS'ка, SMS-ка)* – «текстове, графічне повідомлення, отримане/відправлене за допомогою мобільного зв'язку» від англ. Short Message Service «служба коротких повідомлень» (з дериватами *sms-голосування, SMS-замовлення, SMS-конкурс, SMS-повідомлення*), *імейл (мейл, І-мейл, e-mail)* (від англ. *e-mail – Electronic mail* – електронна пошта – «програма, яка дозволяє отримувати пошту в електронному вигляді в мережі Інтернет») зафіксовані нами у досліджуваних періодичних виданнях, демонструють низку варіативних написань. Окрім тих причин, про які вже сказано вище, варіативність підтримана розмежуванням стильового функціонування. Написання латинкою у вигляді вкраплень, окрім того, що свідчать про неадаптованість, зберігаються також у видових назвах як спосіб категоризації *SMS*: *SMS-відповідь, SMS-довідка, SMS-інструкція* тощо. В усній розмовній лексиці побутують переважно адаптовані варіанти *есемесочка, імельнути.* Враховуючи стрімку поширеність нових засобів зв'язку, ці неозапозичення є активно використовувані: «*Це була, зрозуміло, спонтанна обмовка, а не продуманий ідеологічний меседж.* » (Критика, 2006, № 100); «*Зараз переписуємося з Аланом есемесками*. »(ГПУ, 23. 11. 2006, №215 (257)). Є. А. Карпіловська припускала, що вживання вкраплення у функції означення, напр., *реклама e-mail*, давало можливість появи прикметників та дієслів, похідних від цього англіцизма, що було засвідчено уже польською та словацькою мовами, пор. пол. *e-mailować,* словац. *emailový*. Крім того, у російських та польських джерелах зафіксовано активну адаптацію англіцизмів з першим компонентом-відповідником англійської аброморфеми **e-** як скорочення англійського прикметника *electronic* «електронний» [Карпіловська 2007: 80]. Можемо підтвердити правильність припущень на матеріалі української мови наявністю дериватів: *імейловий, імельнути, e-mail-клієнт, Е-магазин, e-пошта:* «*…люб'язно переслав нам e-поштою попередні дані*. » (Світогляд, 2008, №1, с. 58).

Іншим способом освоєння іншомовної лексики є гібридизація, і як результат – конкурування або ж синонімічне чи частково синонімічне співіснування таких лексем із питомими. Слова-гібриди утворюються поєднанням питомих і запозичених основ і конкурують з іншомовними там, де останні дублюють наявні питомі лексеми: *web-сайт – веб-сторінка, Інтернет-шоп – Інтернет-магазин, тепгейт – касетогейт.* Тут можна спостерігати конкурування не лише пито-

мих та запозичених лексем, а й написання запозичень латинкою чи кирилицею, наприклад: *політPRмен* і *піармен, PR-менеджер* і *піар-менеджер, PR-агенція* і *піар-агенція; web-камера* і *веб-камера, web-сайт* і *веб-сайт; Internet-дискурс* і *Інтернет-дискурс* тощо. Часте вживання їх та поєднання з різними основами навіть дозволяє вичленувати неоморфеми, подані в запису латинкою: *-PR-, web-, Internet-* тощо.

Прикладом конкурування і синонімічного вживання є лексика на позначення засобів масової інформації. СУМ подавав лише лексему *преса* у значенні друкованих періодичних видань, та основи *теле-, радіо-* як способи передавання повідомлень. У 1999 р. РУСІС зафіксував поняття «*засоби масової інформації (комунікації)»,* яке включає пресу, радіо, телебачення, аудіо- і відеопродукцію, і як синоніми з'явилися «*мас-медіа*», «*медіа*» (англ. *mass media* від лат. *massa* – широкі верстви населення, народ і *medius* – середній, пересічний, нейтральний).

Враховуючи важливість інформаційної сфери в житті сучасного суспільства, вплив засобів масової інформації на свідомість і світогляд громадян, можна віднести конкурентні номінації: абревіатуру *ЗМІ* та неозапозичення *мас-медіа (медіа)* до так званих «ключових слів доби» [Земская 2000: 95], які мають високу частоту вживання, семантичну ємність (схильність обростати новими значеннями) та словотвірну активність (здатні мотивувати групи новотворів).

Чому маємо до абревіатури ЗМІ синонімічний ряд лексем, які граматично є «вторинним знаком ЗМІ»? Кожна з синонімічних лексем має певні обмеження функціонального потенціалу.

лексема	**реалізація**	**приклад**
ЗМІ	низький СП	*ЗМІй, ЗМІсти*
мас-медіа	обмежений СП	*мас-медійний, мас-медійни*к
медіа	високий СП неадаптованість	*кіномедіа, медіа-потенціал, медіа-простір, медіа-ринок, медіа-ц*ентр
мас-медії	обмежений СП	*мас-медійний, мас-медійни*к
медії	високий СП адаптованість	*медія-кілер, медія-портал,* *у медія*х
видання	у словосполученнях	*електронні видання, інтернет-видання*
прес-	конкретизатор ЗМІ у складних словах	*прес-конференція, прес-повідомлення, прес-клуб, прес-група, прес-ц*ентр

Таблиця 1. Лексика на позначення ЗМІ

Абревіатура *ЗМІ* за досить високої частоти вживання має низький словотвірний потенціал, реалізацію якого засвідчено в монографії Стишова (*інформаційний ЗМІй*) [Стишов: 49] та словнику Нелюби (*досвідчені ЗМІсти вирішили*) [ЛСІ-2007: 49], оскільки семантична ніша словотвірної основи змі- уже заповне-

на (від змій, змія), а поодинокі засвідчені деривати є експресивно маркованими, включеними в мовну гру.

Неозапозичення *мас-медіа* є граматично неадаптованим (нульові категорії відмінка й числа) і пишеться через дефіс, як складне слово, що накладає обмеження на його словотвірний потенціал – воно може утворювати лише афіксальні деривати.

Спрощений варіант *медіа*, також невідмінюваний, заповнює цю нішу. Основа *медіа* є твірною як для афіксальних, так і для декількох десятків складних похідників, переважно з медіа- у препозиції, без з'єднувальних голосних, що свідчить про наявність аглютинативних тенденцій у словопородженні української мови.

На жаль, словники фіксують саме ці неадаптовані варіанти, хоча перевагу слід було б надати адаптованим варіантам *мас-медії, медії*, які входять до української системи словозміни й узгоджені за категорією числа зі ЗМІ, до яких вони є «вторинним знаком», порівняймо: *українські ЗМІ – українські мас-медії, або «у російськомовних медіях розпочалася полеміка…»*. Поки що (за нашим матеріалом) таке написання подано лише у часописі «Критика».

Наступну лексему *видання* реалізовано майже виключно у словосполученнях, відображаючи гіпо-/гіперонімічні зв'язки в ієрархії ЗМІ: *друковані, електронні видання* тощо.

Основа *прес-* є семантично ширшою за лексему преса, хоча останню також вживають уже і на позначення журналістів: *вийти до преси*. Складні деривати з основою **прес-** у препозиції (*прес-брифінг, прес-реліз, прес-аташе, прес-центр*) є конкретизаторами гіпероніма ЗМІ.

зустріч діячів з представниками ЗМІ	*прес-брифінг прес-конференці*я
спеціальні видання для працівників ЗМІ	*прес-повідомлення, прес-релі*з
особи, які відповідають за зв'язок зі ЗМІ	*прес-аташе, прес-група, прес-секрет*ар
інформаційні служби	*прес-агенція, прес-служба, прес-цен*тр
приміщення для працівників ЗМІ	*прес-зал, прес-клу*б

Таблиця 2. Деривати з основою прес- як конкретизатори гіпероніма ЗМІ

Є приклади конкурування питома/іншомовна лексема. У перші роки незалежності з'явилися *світлина* замість *фото, світляр* замість *фотограф*, які продовжують співіснувати у текстах ЗМІ поруч із запозиченнями. Є процеси і протилежного спрямування, скажімо, трапляється вживання іншомовних *копірайтер* замість *видавець, драйвер* замість *шофер*, продиктовані «модою» на англійську мову, які є ілюстрацією «сленгізації» журнальних публікацій, особливо, якщо вони – на молодіжну тематику: «*Як сказав мені колись один старий драйвер на славетній трасі...* » (ПіК, 2001, № 27-28); «*Очевидно, Че Гевара зумів лише чіткіше сформулювати хаотичну практику видавців минулого століття... Відтоді по-*

літика світових копірайтерів... суттєво модифікувалася... » (ПіК, 1999, № 5). Від іменника *копірайтер* в українській мові утворилося дієслово *копірайтствувати*: «*... Конкуренти не сплять і теж неспинно копірайтствують...* » (ПіК, 2002, № 2). Нові запозичення вживаються тут не в абсолютно синонімічному співвідношенні до питомих. Можна відчути певні семантичні нашарування: бажання якомога точніше передати настроєву атмосферу описуваної ситуації, підкреслення модерності об'єкта, або ж певна іронія, навіть сарказм, який автори прагнуть донести до читача. Очевидно, такі неозапозичення не стануть загальновживаними, залишившись даниною моді та прагненню передати точний мовний портрет сучасності.

Поява семантично та структурно подібних англіцизмів зі спільним коренем або зі спільним повторюваним некореневим складником уможливлює їхній морфемний поділ. Скажімо, поява назв осіб (чоловічої статі) із кінцевою частиною *-мен*: окрім *бармен, бізнесмен (і бізнесменчик), джентльмен, конгресмен, полісмен, рекордсмен, спортсмен, яхтсмен* маємо *піармен, політPRмен* («*Тим не менше, минулорічна криза все ж примусила політPRменів рекламувати себе*. » (ПіК, 1999, № 4), *бізнес-омбудсмен* («*Досить незвичною... є така форма зв'язку місцевої влади і населення як створення... посади бізнес-омбудсмена – посадовця, який захищає інтереси місцевого бізнесу в органах міської влади*. » (УРВ, 2002, № 3), *фронтмен («Значною частиною успіху група завдячує своєму фронтмену, харизматичній людині біля мікрофона*» (УМ, 2006, №104)); *шоумен* [РУСИС: 346], *СС-мен* (підзаголовок «*СС-мен*» (ПіК, 2002, № 2), *супермен* [РУСИС: 288], *мен* [РУСИС: 194]. Останні дві лексеми підтверджують функціонування морфеми *-мен-* як кореневої. Проникаючи в систему мови-реципієнта, запозичення, незалежно від того, залишаються вони словами-одинаками чи виявляють словотвірну активність, поповнюють фонд коренів та основ української мови.

З'явилася низка неозапозичень на позначення особи за видом діяльності, фахівця, який щось створює, продукує, з неоморфемою **-мейкер**: *іміджмейкер:* «*Сьогодні цю другу прадавню професію називають іміджмейкер*». (ПіК, 1999, № 5); *кліпмейкер, клонмейкер* [ЛСІ-2004: 51], *кінохітмейкер:* «*Що стосується Бульби від Ф. Бондарчука, який миттєво став центровим кінохітмейкером, то, упевнений, і цей не забариться*. » (ДТ, 2006, №583); *полісимейкер* («*Знаючи настрої європейських полісимейкерів, багато з яких дотепер не отямилися від результатів торішніх референдумів щодо євроконституції у Франції і Голландії...*» (ДТ, 2006, №20)), *політмейкер* (той, хто формує політику держави, політтехнолог), *фільммейкер, хітмейкер* («*Фіни є професійними хітмейкерами, які пакують свої поп-творіння в ефектні рок-обгортки*» (УМ, 2006, №104)). *Ньюзмейкер* або *ньюсмейкер* (англ. *newsmaker* – творець новин) у значенні, поданому в РУСИС «людина, про яку говорять, ім'я якого на перших шпальтах…», починає вживатися у значенні «інформаційний привід, подія, які заслуговують на увагу ЗМІ» («*Алчевськ стає головним ньюсмейкером країни не менше двох-трьох разів на рік*. » (ДТ, 2006, №583)), а ССІС подає уже три значення лексеми *ньюс-мейкер,* де до названих додано «той, хто найбільшою мірою впливає на хід і зміни політичної та економічної ситуації, життя держави та її громадян». Загалом можна говорити про перенесення на український ґрунт значення етимона *maker* «виробник, виготовлювач».

Іншомовні утворення з **-гейт** (від англ. *gate* (ворота, вхід/вихід), на позначення скандальних подій, які отримали світовий резонанс), спочатку відображали реалії, далекі від України: *уотергейт, сеулгейт, рейгангейт, тепгейт* (касетний скандал). Нині у лексикографічних джерелах уже зафіксовано цілу низку складних слів з іншомовною морфемою *-гейт* у постпозиції, яка виявила словотвірну активність у творенні номінативних одиниць на позначення «резонансного скандалу, пов'язаного з якою-небудь особою чи подією»: *іракгейт, іранґейт, кучмагейт, монікагейт, сахергейт, сексгейт, урангейт, УТ-гейт* [ЛСІ-2004]. Те, що деякі з них позначають реалії політичного життя України, як от *кучмагейт, УТ-гейт* чи гібридне слово *касетогейт* («*З приводу касетогейту-2*» О. Ірванець, ПіК, 2002, №2, с. 30) на противагу іншомовному *тепгейт,* дає нам підстави говорити про вичленування неоморфеми **-гейт**, яка виявляє словотвірну активність на українському мовному ґрунті, поєднуючись із основами, утвореними від назв країн, власних імен – учасників скандалу, від загальних назв чи абревіатур, які є назвами предмету скандалу тощо. О. А. Стишов вважає, що компонент **-гейт** «десемантизувався і функціонує як суфіксоїд аглютинативного типу, який додається і до запозичених, і до питомих українських базових слів-основ» [Стишов 2005: 137] і вважає, що на українському ґрунті можна спостерігати явище, про яке писав Ю. Зацний на матеріалі англійської мови – «явище біфункціональності мовних одиниць, тобто виконання ними одночасно і ролі афіксів, і ролі лексем, що є свідченням взаємодії словотвірної і лексичної систем» [Зацний 1999: 8-9], наводячи приклад зі словосполученням «*масштабний гейт*» [Стишов 2005: 137], до якого можна додати словосполучення «*справжній мен*».

Російський мовознавець Л. П. Крисін звертає увагу також на активізацію вживання іншомовних слів, як на найбільш соціально значущий мовний процес, «оскільки поряд з появою запозичень-неологізмів можна спостерігати розширення сфер використання спеціальної іншомовної термінології, належної до економіки, фінансів, комерційної діяльності та деяких інших галузей» [Крысин 1996: 142]. Перехід спеціальної лексики в загальновживану спричинений суспільною актуальністю позначуваних термінами понять та використанням їх у засобах масової інформації. Це фінансові терміни *дефолт, дилер, дистриб'ютор (дистрибутор), інвестор, ф'ючерс (ф'ючерсний кредит)*; спортивні *кікбоксинг, скейтборд, овер-тайм, плей-оф*; політично-суспільні *імідж, саміт, електорат, імпічмент*; мистецькі *блокбастер, брейк, відеокліп, римейк, ток-шоу, топ-модель, шоу-бізнес* тощо. Дослідник зауважує, що «чим більше втягнена та чи інша сфера діяльності в міжнародну співпрацю, в більш чи менш тривалі міжнародні стосунки, тим відкритішою є лексика і термінологія цієї сфери іншомовним інноваціям» [Там само: 144-145].

Процеси, пов'язані з законами мовної економії, які стримують безперервне розростання лексикону, можна спостерігати на досліджуваному матеріалі. Це 1) розширення функціонування запозиченої лексики, передусім термінологічної, за рахунок проникнення термінів у загальновживану мову; та 2) розширення або заміна початкових значень запозичень у зв'язку зі зміною позначуваних реалій; набуття ними нових конотацій, зокрема оцінно-експресивних.

За співвідношенням семантичної структури етимона і запозиченого слова найчастіше розглядають дві групи: лексеми з тим самим семантичним обсягом,

що й у мові-джерелі та лексеми, які зазнають семантичних змін на українському мовному ґрунті [Фурса 2005: 29]. У процесі розвитку семантичної структури слова дослідники виділяють три типи: семантичне ускладнення (збільшення кількості значень), семантичне спрощення (зменшення кількості значень) і переінтеграція (зміна позиції певного лексико-семантичного варіанта в ієрархії значень системи) [Тараненко 1989: 200]. Розвиток семантичної структури запозичення залежить від активності функціонування такої лексеми в мові-реципієнті, сприяє цьому також перехід термінологічної лексики в розряд загальновживаної, зокрема розвиток нових значень на основі метафоричного вживання, тобто розвиток переносних значень термінів. Дослідники підкреслюють, що внаслідок «детермінологізації спеціальних одиниць в українській мові з'явилися двопланові лексеми, які можуть використовуватись як у функції термінів, так і в ролі звичайних слів» [Фурса 2005: 48].

Процеси появи нових значень у запозичених лексемах набувають поширення, не в останню чергу завдяки тенденції до мовної економії. Насправді непросто визначити, чи відбувається повторне запозичення нового значення у раніше запозиченому слові (часто з іншої мови), чи нове значення розвивається на підставі семантики запозиченого слова, але вже в українській мові. Тому дослідники розрізняють повторні запозичення (де нове значення не могло розвинутися з попередньо запозиченого) і приховані запозичення – нові значення, які могли розвинутися на українському ґрунті (називаючи їх також семантичними кальками, неосемантизмами) [Карпіловська 2007: 82].

Загалом неосемантизми становлять значний прошарок новозапозиченої лексики. Неосемантизмами вважаємо іншомовні лексеми, зафіксовані у словниках іншомовних слів, які стали вживатися з новими значеннями чи то внаслідок вживання термінологічної лексики в іншій терміносфері або в загальновживаній лексиці; чи то внаслідок набуття ними певних експресивно-оцінних значень або метафоричного вживання, особливо в публіцистиці та в художніх текстах. Отже, це лексеми, які є результатом внутрішнього, семантичного словотворення, в яких уже наявною формою передане нове значення. Наприклад, спортивний термін *сингл/сінгл* (від англ. *single* – один, єдиний) – «гра в теніс, коли кожна сторона представлена одним гравцем» [СІС-1985: 762], активно вживається у ЗМІ як музичний термін – «маленька платівка, містить зазвичай дві пісні» [ВТС СУМ: 1122], що розширило семантику і функціональне навантаження запозиченої лексеми (*сингловий, хіт-сингл*).

Іншим прикладом появи неосемантизмів серед запозиченої лексики є перехід вузьковживаних термінолексем у прошарок загальновживаної лексики і набуття ними нових значень на ґрунті мови-реципієнта. Неозапозичення *рейтинг* (англ. *rating* – оцінка, ранг від *rate* – норма, ставка, ціна) словники фіксують, починаючи з 1999 року спочатку у двох значеннях [РУСИС: 253], [СІС-2000: 793], у значенні фінансово-економічного терміна «відносний показник надійності банку, ділового партнера, кредитоспроможності позичальника тощо» (*кредитний рейтинг, рейтингове голосування*); спортивного терміна «індивідуальний числовий коефіцієнт шахіста, складений з урахуванням його попередніх виступів» (*рейтинг-лист*); а надалі внаслідок розширення семантики і сфери функціонування з'являється значення «показник оцінки чиєї-небудь діяльності, попу-

лярності, що визначається соціологічним опитуванням» [НУЛ: 101], [ВТС СУМ: 1023]: *позитивний рейтинг, рейтинг Ющенка на Сході*. Про зміну семантики та розширення функціонального потенціалу свідчать і його похідні: *рейтинговий політик, найрейтинговіший канал, рейтингування, комп'ютерно-рейтинговий, модульно-рейтинговий. «Україна в рейтингу - у групі країн із середнім людським розвитком.* » (ГПУ, 23. 11. 2006); «*Вона (Брітні Спірз) очолила квітневий рейтинг... найдурніших знаменитостей.*» (УМ,07. 04. 2007); «*Якщо є брак і відходи — місце їм у сміттєвому кошику, а не в праймі найбільш рейтингового каналу*. » (ДТ, №580, 2006); «*Створено хитромудру методику рейтингування регіонів із першого по 27-ме місце.* » (ДТ, №580, 2006).

Динаміку розширення і зміни значень іншомовної лексеми *моніторинг* (англ. *monitoring*, з лат. *monitor* – той, що нагадує чи наглядає) можна простежити за дефініціями лексикографічних джерел 1985-2004 років. Спочатку це виключно «система спостереження й контролю за станом навколишнього середовища і попередження про появу природних і антропогенних факторів, шкідливих чи небезпечних для здоров'я людини, для існування рослин і тварин» [СІС-1985: 556], надалі відбувається розширення функціонування значень: «збір інформації, відомостей у ЗМІ, ведення радіоперехоплення» та як економічний термін «систематичне зіставлення дійсного становища фірми чи організації з бажаним» [РУСИС: 190]. Останні два значення поступово зливаються, узагальнюються в одне «постійний контроль за будь-яким процесом з метою виявити, чи відповідає він бажаному результату або початковим прогнозам» [СІС-2000: 652]. З'являється ще одне відмінне і маловживане значення запозичення *моніторинг* (з англ. *monitor* – радити) – «система порадництва з визначенням кола питань [НУЛ: 76]. Вживається ця лексема і стосовно відстеження якості навчання (*моніторинг якості навчання*). Загалом у поширеному вживанні лексеми зберігається стрижневе значення «контролювати, перевіряти», незалежно від сфери його використання, що, зрештою, дає підстави об'єднати, узагальнити значення у дефініцію «безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату» [ВТС СУМ: 538]. Лексема *моніторинг* та дериват *моніторинговий* вживаються найчастіше у контексті виборів, часто з експресивним значенням, до того ж виявляє словотвірну активність: «*Нікому не дозволено моніторити Зімбабве», – сміливо кинув у вічі неоколонізаторам зімбабвійський міністр*. »; «*... Рада Європи вирішила відрядити до Києва спеціальну місію аж за місяць до виборів. Ой, намоніторять*!» (ПіК, 2002, №2, с. 14-15). Дієслово *моніторити* подає і словник «Лексико-словотвірні інновації... » [ЛСІ-2004: 69]. Показово, що у твірній основі відбулося усічення кінцевої частини **-инг**, невластивої українській мові, яка, власне, і ускладнює творення дериватів від англіцизмів такого типу.

Розвиток і поява нових значень у раніше запозичених лексем викликана також появою нових реалій, що дає розвиток новим спеціальним, термінологічним значенням. Якщо звернутися до «Словника чужомовних слів» 1932 року, то виявимо лексему *монітор*, запозичену з латинської мови, у трьох значеннях: 1) військовий панцерний корабель з великими гарматами; 2) велика тропічна ящірка з родини варануватих; 3) в школах ланкастерської системи – кращий учень, що навчає своїх товаришів [СЧС: 267]. СУМ подає два значення давнього запозичення, актуальні на час укладання словника: *монітор* як «баштовий

броньований корабель із великокаліберною артилерією...» та «те саме, що гідромонітор» [СУМ Т. IV: 795]. СІС-1985 у лексеми *монітор* (лат. *monitor* – той, що попереджає, наглядач від *monere* – повідомляти, застерігати від *meniti* – пам'ятати, згадувати), етимологічно спорідненому з *моніторинг*, фіксує 5 значень. З розвитком комп'ютерних технологій відбувається зміна реалій та понять на їх позначення: відійшли в минуле «частина програми керування операційною системою цифрової обчислювальної машини, яка здійснює керування однією з фаз обчислювального процесу» та «допоміжний пристрій обслуговування ЦОМ, напр. пульт з писальною машинкою» [СІС-1985: 556]. Натомість сьогодні актуальний «пристрій комп'ютера, призначений для виводу на екран текстової та графічної інформації; дисплей» [ВТС СУМ: 538; ССІС: 464].

Зіставлення нової лексики з лексикою, поданою в словниках 20-30-х років, інколи виявляє, що насправді нове це давно забуте старе. Скажімо у реєстрі СЧС (1932) натрапляємо на: *презент* (фр.) – подарунок, піднесення; *презентабельний* (фр.) – показний, статурний, поставний; *презентація* (лат.) представлення когось комусь, зазнайомлення когось з кимось; *презентувати* (лат.) робити комусь презент [СЧС: 343-344]. Словники радянської доби і навіть видання 1999 року лексеми *презент* (фр.) – подарунок; *презентація* у значенні «офіційне представлення чогось нового, того, що недавно з'явилося або було недавно створене» не фіксували, а подавали лише як банківський термін *презентація* (лат. *praesentatio* – представлення) – «пред'явлення векселя особі, зобов'язаній здійснити виплату, відшкодування» [СІС-85:676; РУСИС: 235]. Тому, очевидно, на підставі зіставлення з СІС-85 ти РУСИС як нові значення подано лексеми *презентація, презентувати* у словнику Д. Мазурик, хоча навряд чи їх можна вважати неосемантизмами. Через 70 років ці лексеми знову набули загальновживаного значення «публічне представлення чого-небудь нового, що недавно з'явилося, було створено» [ВТС СУМ: 920], розширили свій функціональний потенціал – *презентаційний, презентабельний, найпрезентабельніший, презентувати, презентовано, презентуючи*: «*З вівторка по суботу в галереї «Да Вінчі» проходить презентаційна виставка київських художників*. » (ГПУ, 23. 11. 2006); «*Кіносередовище може одержати тут свій центр - це і прем'єри, і зйомки, і презентації, і тусовки*. » (ДТ, 10. 11. 2007); «*Унікальну в своєму роді благодійну програму було презентовано 27 березня в Києві*.» (ДТ, 6. 04. 2007); «*Презентуючи цей проект, начальник управління розвитку роздрібного бізнесу повідомила...* » (ДТ, 6. 04. 2007).

Або інший приклад: лексему *пресинг* у значенні тиск, методи примусу, заборони, використовувані з певною метою [НУЛ: 95] подано як неосемантизм, ССІС подає як переносне значення [ССІС: 558], оскільки у СІС-85 подано лише спортивний термін *пресинг* (англ. *pressing*) – «у спортивній грі активна опіка кожного або всіх гравців команди супротивника по всьому полю» [СІС-1985: 678]. А СЧС подає лексему *пресія* (лат.) як натиск, примус [СЧС: 345], з тою лише різницею, що використано питому словотвірну модель, а не цілковите запозичення з чужомовним **-инг**. Отже, значення «тиск, методи примусу, заборони, використовувані з певною метою; обмеження в правах» не нове, а актуалізоване (зі збереженою надлишковою частиною **-инг**) – *пресингувати* («*Вони пресингують українську команду, яка, у свою чергу, впливає на позицію лідера*. » (ДТ, №514, 2004); «*От тільки чи витримає цей сервіс податковий пресинг, чи зуміє вижити у стихії*

перехідного періоду?» [НУЛ: 95]. З'явилися його конкретизатори, подані у словосполученнях *психологічний пресинг, податковий пресинг, ідеологічний пресинг*.

Іншомовні слова, входячи до лексико-семантичної системи української мови, вступають у синонімічні, антонімічні й омонімічні зв'язки як з питомими так і з іншими запозиченими одиницями. Питання про суть цих системних зв'язків ґрунтовно опрацьовано в мовознавчій літературі, зокрема проблеми омонімії – у працях О. О. Потебні, О. О. Шахматова, Л. В. Щерби, Д. М. Шмельова, проблеми синонімії – у працях Л. А. Булаховського, О. О. Тараненка тощо. Питання омонімічних та синонімічних зв'язків іншомовних невідмінюваних імен у лексико-семантичній системі сучасної української мови опрацьовано в монографії В. М. Фурси [Фурса 2005]. Дослідники зауважують, що значна кількість синонімічних рядів сучасної української літературної мови сформувалася внаслідок запозичення слів з інших мов. Неозапозичення продовжують традицію формування і поповнення синонімічних рядів, відрізняючись новими відтінками значень і/або додатковим експресивним забарвленням: убивця – *кілер* (найманий убивця), тиск – *пресинг* (методи тиску, примусу політичного, податкового тощо), показник – *рейтинг* (показник популярності кого-небудь або чого-небудь); крамниця, лавка (розм.), магазин – *супермаркет, мегамаркет, мінімаркет* (англ. *market* – магазин самообслуговування)*, шоп* (англ. *shop* – крамниця)*, бутик* (франц. *boutique* − крамничка модного одягу, аксесуарів тощо). Це свідчить про комунікативну підтримку нових запозичень, знаходження ними своєї «ніші». Формуються також нові синонімічні ряди зі спільною семою, наприклад «високоякісний, для обраних», але з різними функціональними можливостями: *зірковий, зоряний, знаковий, культовий, люксовий, рейтинговий, топовий* [Карпіловська Тенденції розвитку 2008: 29]; або *рейдер – бойовик – штурмовик; бодігард – сек'юриті – охоронець; монітор – дисплей – екран*.

Внаслідок збігу звукового складу запозичених слів з питомими виникають омонімічні/омографічні пари; інколи це може викликати комічний ефект, скажімо, реклама питної води «*Blue water*» по телебаченню звучала як: *«[Блю вота] – райська насолода*».

Неозапозичення можуть утворювати антонімічні пари, використовуючи афіксальні засоби, наприклад префікс анти-: *піар – антипіар*, *вірус* (комп'ютерний) *– антивірус; глобаліст – антиглобаліст; еліта – антиеліта* або набуваючи антонімічних значень у словосполученнях з прикметниками: *брудний піар – високий піар; чорний піар – білий піар* тощо. Такі «кольорові» означення піару, включно з наступними: *жовтий піар, зелений піар, коричневий піар, сірий піар* є конкретизаторами по відношенню до категоризатора *піар* за критеріями застосування прийомів: чесних/брехливих, моральних/аморальних тощо.

У функціонуванні іншомовних лексем помічено ще одне цікаве явище – перехід іменників власних назв у розряд назв загальних у нефахових виданнях або в усному мовленні, прикметне тим, що ці власні назви – торгові марки чи так звані бренди всесвітньо відомих виробників, скажімо виробника копіювальної техніки «*Ксерокс*» («*Xerox*»), або виробника дитячих підгузників «*Памперс*» («*Pampers*»). Таке явище викликає стурбованість фірм-виробників, які стежать за використанням своїх брендів стосовно лише власної продукції. Відбувається перенесення назви, яка позначала вироби певної марки, на всі вироби такого типу, тобто назви

позначають родове поняття стосовно початкових власних назв. Це відбувається, як правило, з відомими виробниками, які першими освоюють нові ринки. Словом *ксерокс* називають будь-яку копіювальну техніку, а словом *памперс* – будь-який підгузник, незалежно від фірми-виробника (передусім у газетах рекламних оголошень типу «Aviso», однак це не стосується спеціалізованих видань). Окрім того, для позначення множини вживається лексема *памперси,* тобто до іншомовного слова *памперс* (від англ. *pamper* – ніжити, пестити дитину), що і так позначає множину, додається українська флексія на позначення множини.

З погляду системології активізація процесу запозичення не підвладна силовому стримуванню і є природною тенденцією, яка може отримати різний розвиток у мовній системі: поступово знизитись чи, навпаки, призвести до вестернізації лексикону, що, залежить, передусім, від об'єктивних потреб мовної системи загалом, насамперед, від її комунікативних потреб [Брейтер 1989]. Прогнози щодо розвитку цього процесу можуть бути діаметрально протилежними: від так званої «вестернізації» лексикону до зниження темпів запозичення. Якщо цей процес неможливо регулювати штучно, то мова як самоорганізовуваний і саморегульований механізм активно, так би мовити, «просіює» лавину іншомовних лексем, які проникають в лексику.

Зміна шляхів і темпів проникнення іншомовних лексем завдяки повсюдному проникненню Інтернету загалом відкрила мовні кордони: якщо з'являється потреба в новій лексичній одиниці, її задовольняють силами власних мовних ресурсів, або, в разі необхідності, ресурсами інших мов. Водночас відбуваються процеси, пов'язані з законами мовної економії, які стримують безперервне розростання лексикону, зокрема, за рахунок проникнення термінів у загальновживану мову; розширення або заміни початкових значень запозичень у зв'язку зі зміною позначуваних реалій; набуття ними нових конотацій, зокрема оцінно-експресивних. Іншомовні слова, входячи до лексико-семантичної системи української мови, вступають у синонімічні, антонімічні й омонімічні зв'язки як з питомими так і з іншими запозиченими одиницями. Мовна система виробила і шляхи захисту своєї глибинної структури від чужорідних елементів, серед яких адаптація до системи мови неозапозичень, калькування, гібридизація іншомовної лексики. Функціонування неозапозичень у мові мас-медій ілюструє як позитивні тенденції розвитку українського лексикону: заповнення номінативних лакун, поповнення синонімічних рядів тощо, так і негативні явища на зразок надлишковості, дублювання питомих одиниць іншомовними; варіантність написання останніх як показник їхньої неусталеності та некодифікованості.

II. 12. Словотворча активність неозапозичень

Освоєння іншомовної лексики сучасною українською мовою відбувається у різних підсистемах. А. О. Білецький писав: «Адаптація означає асиміляцію іншомовного лексичного матеріалу в широкому розумінні на фонологічному й семантичному рівнях, а в більш вузькому розумінні – власне на граматичному рівні. Питання про адаптацію лексичного елемента виникає тоді, коли цей

елемент функціонує в даній мові, коли він поєднується з іншими елементами як синтагматичними (текстовими), так і парадигматичними (системними або систематичними) зв'язками» [Білецький 1971: 17]. У процесі засвоєння чужомовно оформлені слова (найчастіше – іменники) адаптуються фонетично, часто вживаються в іншому значенні, аніж слово-етимон, набувають граматичних ознак роду, числа, відмінка (у них можна вичленувати флексію, наприклад, запозичення *холдинг компані* [СІС-1985: 908] подолало плавний шлях пристосування до мови-реципієнта, набувши граматичних ознак прикметника: роду, числа, відмінка *холдингова компанія* [РУСИС: 337]; зрештою вживається і як іменник: *холдинг*, -у, ч. Підприємство, фірма, акціонерне товариство, що є власником частини або всіх акцій іншого підприємства та здійснює контроль над його діяльністю [ВТС СУМ: 1399]. З проникненням декількох структурно та семантично подібних слів набувають морфемної подільності, тобто, у них можна виділити корінь (*кліпмейкер (кліп, іміджмейкер); принтер (репринт, уніпринт), держхолдинг, енергохолдинг, Інтернет-холдинг*). Зрештою, слово набуває словотвірної активності та стає твірним для ряду інших слів, утворюючи словотвірні гнізда, часом досить потужні. Скажімо, *холдинг* використовують як твірну основу, переважно в постпозиції, при творенні складних та складноскорочених слів *держхолдинг, енергохолдинг, Інтернет-холдинг, медіа-холдинг*: «*Кризи не буде, це точно, — резюмує голова держхолдингу.* » (УкріСвіт, 2006, №13); «*Правління Київенергохолдингу замовило незалежну експертизу законності створення й реєстрації товариства*…» (УП, 8. 06. 2006.)

На словотвірну активність іншомовних слів впливають як мовні, так і позамовні чинники, зокрема, суспільна потреба у тому чи іншому слові, яку мова мусить задовольнити. І. М. Обухова вважає, що, лише подолавши «всі ступені адаптації, запозичення здатні утворювати словотвірні гнізда, складні слова-гібриди, багатокореневі слова з іншомовним компонентом, фразеологізми» [Обухова 1991: 18]. Особливістю функціонування неозапозичень у сучасній українській мові є те, що вони виявляють словотвірну активність, оминувши чи «перестрибнувши» етапи граматичного, а часто й фонетичного їх освоєння. Прикладом тому можуть бути нові іншомовні абревіатури.

Останнім часом дослідники спостерігають зростання кількості скорочень у різних мовах, навіть говорять про «моду» на скорочення всього, що піддається скороченню: *technological – techno*, *doctor – doc*. Абревіація є дуже популярною в розмовній мові, в комп'ютерному жаргоні, зокрема, в «чатах» – синхронному виді електронного спілкування (*LMK – Let Me Know*, *TFTI – Thanks For The Information*).

У молодіжних виданнях поширені притаманні розмовному стилю усічені не на морфемному шві слова: *нелегал (*нелегальний мігрант*), цивіл* (цивілізована людина – з негативним відтінком)*; комп (комп'ютер), Інет (Інтернет), шоу-біз (шоу-бізнес)*. Тут очевидним є вплив англійської мови, оскільки для останньої, як стверджують дослідники, продуктивним є поєднання кліпінгу (вкорочення основ) з деривацією, які з молодіжного сленгу переходять і до нормативної лексики.

На прикладі неозапозичень можна простежити ланцюжки лексикалізації іншомовних абревіатур: *SMS – eCeMeC – есемеска* (графічне повідомлення з мобільного телефона), *FM – eФеМ – ефемка* (радіо на ультракоротких хвилях). Графічні

скорочення, зокрема, пропонують вживати у сучасній англійській мові для розрізнення абревіатур і акронімічних утворень, принцип творення яких однаковий, але останні вимовляються як звичайні слова, а не окремі літери [Потятник 2001]. Однак, новим явищем є відсутність крапок після кожної букви, що наближає абревіатури до акронімів [Заботкина 1989]. Те, що абревіатури, створені на базі відрізків, не співвідносних з морфемами, легко набувають властивостей немотивованої морфологічно спрощеної лексичної одиниці і перетворюються на слова кореневі, неодноразово відзначали дослідники [Ильенко 1970: 37; Ольшанский 1980: 109]. Нині спостерігаємо цікаву тенденцію функціонування ініціальних абревіатур як кореневих у дериватах, де аброкорені записані великими літерами, навіть латинкою, тобто, оминаючи етап лексикалізації (*PR-агенція, політПіАр, політPRмен, ЄЕПнутися, анти-ЄЕП, VIP-персона, VIP-жінка*).

Абревіатури активно поповнюють фонд коренів сучасної української мови, стаючи твірними для нових дериватів. Дослідники вважають використання абревіатур як твірних основ новою тенденцією в афіксальному словотворенні. Останні є твірними основами при творенні складних слів: *енелонавт, енелознавець, енелознавство (від НЛО)*; базовими словами для нових словотвірних гнізд: *PR (ПіАр, піар) – піарник (піарщик), піарівський, політПіАр, високопіарний, PR-кампанія, PR-агенція, політPR, політPRмен.* Можемо також говорити про нові словотворчі моделі з участю аброкоренів та аброоснов. Особливістю творення відабревіатурних дериватів є використання абревіатур як твірних основ без етапу лексикалізації останніх.

Досить часто на телебаченні, у пресі використовують ігрове розшифрування абревіатур. Це не новий прийом, але він набуває активності в ЗМІ. Подвійне розшифрування абревіатур знаходимо, наприклад, в історичній розвідці П. Вандича, де, згадуючи події часів Б. Хмельницького, автор пише: «*У Польщі... моралісти були схильні вбачати у козацькому повстанні 1648 року знак гніву Божого й тлумачити королівські ініціали ICR (Ioanmes Casimirus Rex) як «Initium calamatis regni» (початок лиха в королівстві).»* (Вандич П., Ціна свободи. – К.: Критика, 2004). У матеріалах преси контекст побудовано таким чином, що два значення абревіатури проектуються одночасно. Про явище одночасної реалізації кількох значень багатозначного слова писала, зокрема, Н. Ф. Непийвода у статті «Підтекстова інформація в сучасних ЗМІ» [Непийвода 2002: 64]. Але у випадку з накладанням значень абревіатур необхідне авторське розшифрування як розв'язка інтриги: «*Що я бачив ще? Бачив НЛО і маю цьому кілька документальних підтверджень. Що варто ще згадки , крім... НЛО, ПК і КП, НА і СА?...*» (матеріал С. Жадана про мистецьку акцію в Москві) (Критика, 2003, №4). Наприкінці тексту після ремарки P. S. подано розшифрування: *«НЛО – Новое литературное обозрение, ПК – Парк Культури, не обов'язково Юрського переіоду, КП – Красная площадь, НА і СА – Новий і Старий Арбат*» Звісно, «Словник скорочень в українській мові» за ред. Л. С. Паламарчука (К. : Вища школа, 1988) не подає цих розшифрувань, а в пам'яті зринають і нерозпізнаний літальний об'єкт, і командний чи контрольний пункт, і американське космічне управління NACA, і персональний комп'ютер.

Серед новопроникликих абревіатур високою активністю вживання відзначається *V. I. P.* – з англ. *very important person* – дослівно «вельми важлива особа». Абревіатуру вживають у різних варіантах написання: *V. I. P. , VIP, ВІП*, найчастіше – у тран-

скрибованому варіанті [віайпі]: Хто з *віайпі* буде присутній... ? (З новин 5 каналу). Абревіатура здобула активність як твірна основа *VIP'и, VIPар*, перша частина складних слів, яка вживається у різних варіантах, зокрема, й у вигляді лексикалізованої основи *віп-*: *V. I. P. -жінка, VIP-ложа, VIP-зал, VIP-кар'єра, VIP-клас, ВІП-зона, віп-кімната, віп-ложа, віп-сектор, віп-стоянка, віп-хворі, хай-віп.*

Функціональний потенціал іншомовних лексем показує місце такої інновації в мові, її активність, зокрема словотворчу, та залежить від системної й комунікативної підтримки її, тобто від взаємодії як з іншими запозиченнями, так і з питомими лексемами, характеру їхньої взаємодії, активності, давності запозичення тощо [Карпіловська 2007: 6]. Скажімо, функціональний потенціал основи **теле-** (від *телевізійний*) як різновиду ЗМІ є показовим щодо суспільної ваги телебачення.

1. Розвиток гіпо/гіперонімічних зв'язків (поява різновидів телебачення)	*телебачення цифрове (супутникове, інтернет-, новинне)*
2. Розширення синтагматичних зв'язків (лексичної поєднуваності)	*цифрові телевізійні мережі, телевізійне програмування, цифрове наземне телевізійне і звукове мовлення*
3. Високий словотвірний потенціал основи теле- (з конкурентними варіантами: абревіатурами ТБ, ТВ та вкрапленням TV)	*телебізнес, телеверсія, теледебати, телеефір, телеінформація, телепростір, теленовини, телеринок, телеформат; телевитівник, теледіва, телемило; ТБ-новини, ТБ-продукт, ТБ-простір; ТВ-артний; TV-магазин*

Таблиця 3. Функціональний потенціал основи теле-.

По-перше, з'явилися різновиди телебачення: *цифрове, інтернет-, супутникове, новинне*, що є відображенням гіпо-гіперонімічних зв'язків.

По-друге, розширилася лексична поєднуваність лексеми *телевізійний*, тобто, синтагматичні зв'язки: *цифрові телевізійні мережі, цифрове наземне телевізійне і звукове мовлення, телевізійне програмування*.

По-третє, мотивувальна основа **теле-** (яка має конкурентні варіанти: абревіатури *ТБ, ТВ*, вкраплення *TV*) продовжує потужно формувати словотвірне гніздо, нараховуючи кілька десятків новотворів, серед яких є як стилістично нейтральні (*телепродукт, телеринок)*, так і стилістично марковані, експресивні, оказіональні: *телемило, телепокійник*.

Прикладом динаміки в межах тематичної групи засобів масової інформації може бути лексема *ефір*, яку донедавна вживали у значенні «повітряний простір як середовище поширення радіохвиль», і яку стали вживати синонімічно до *простір*. Під впливом розширення семантики слова *простір* як «форма існування інформації з характеристиками протяжності й обсягу», появи сполучень: *інформаційний простір, культурний простір, економічний простір*, лексема набула у

цьому значенні категорію множини; за аналогією з'явилася множина: *ефіри, телеефіри, радіоефіри*.

Функціональний потенціал давнього запозичення *клон*, яке фіксували усі іншомовні словники, починаючи з першого видання «Словника іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука (1974) як запозичення з грецької мови (від грец. *κλών* «паросток»), розширився після того як актуалізовано значення «живого організму, вирощеного з будь-якої клітини (нестатевої), який точно відтворює всі властивості і характеристики того екземпляра, від якого взято клітину. » [НУЛ: 56], у зв'язку з відомими дослідженнями останніх років: «*Шотландський учений Алан Колмен, який керував групою единбурзьких науковців, що клонували знамениту вівцю Доллі, назвав практику клонування людини неетичною.* » (ПП, 9. 08. 2002). Отже, у 2002 р. це слово з'явилося у словнику-довіднику «Нове в українській лексиці» Д. В. Мазурик та у «Кореневому гніздовому словнику української мови» Є. А. Карпіловської уже як запозичення *клон* від англ. *clone* «копія, дублікат» з грец. *κλών* «паросток» в оточенні похідних *клонувати, клонування, клонований* [КГ СУМ: 330]**,** а в словникових матеріалах до монографії О. А. Стишова подано лексему *склонувати* [Стишов 2005: 193]. А. Нелюба подає деривати *розклонувати, розклонований, клончик* (ПіК, 2003, №2, с. 53) та *клонмейкер* (ПіК, 2003, №2, с. 35) [ЛСІ-2004]. Питання полягає в тому, чи вважати цю лексему повторним запозиченням уже з англійської мови. Відомо, що навіть грецькі лексикографи фіксують деякі неологізми як англіцизми, хоча останні мають грецьке коріння. Практика українських і польських лексикографів показує, що вони не вважають лексему *клон* неозапозиченням, а таким, яке з запозиченого раніше слова-одинака стало твірним для вісьмох дериватів в українській мові, враховуючи англійську як мову-посередник [КГ СУМ] та базовим для двох словотвірних гнізд з поділом на ботанічний і біологічний термін, які загалом об'єднують сім похідних у польській мові [Jadacka 2001]. Однак контекст демонструє, що відбулася детермінізація і входження терміна в загальновживану лексику зі збереженням основного значення: «точне відтворення властивостей і характеристик чого-небудь»: «*Збивачі порожнечі знову допіру вийшли на роботу, взявшись до своєї звичної справи — клонування форматів і мобілізації блазнів для новорічної теледекади.* » (ДТ, 2006, № 580); «*Двійники – це і вже згадані клони* [йдеться про політичні партії – Л. К.], *й іще одна вподобана серед місцевих політтехнологів стратегія подвійної мети...*» (Критика, 2006, № 100).

клон	*клон-чик* *клон-ува-ти* *клон-мейкер*	*клонова-н(ий)* *клонува-нн(я)* *роз-клонувати* *с-клонувати*	*роз-клонован(ий)1* *розклонова-н(ий)2*
Разом	9 дериватів		

Таблиця 4. Словотвірне гніздо запозичення *клон*.

Проникаючи в систему мови-реципієнта, запозичення, незалежно від того, залишаються вони словами-одинаками чи виявляють словотвірну активність, поповнюють фонд коренів та основ української мови. Твірними основами можуть бути згорнуті двослівні найменування, неадаптовані іншомовні слова: *олдовий* (від *old* – старий), назви торгових марок: *макдональдський*, власні назви тощо. Отже, на рівні засобів словотворення відбувається поповнення інвентаря словотворчих засобів новими основами та напівосновами та поява нових словотворчих моделей за участю запозичень.

Серед нових запозичень-одинаків, які не виявляють словотвірної активності, більшість мають виразне іншомовне оформлення (незвичні фонетичне звучання та граматичне оформлення) і належать до різних тематичних груп лексики: *хоспіс, дженерики* (медична лексика); *бебі-бум, бебі-сітер, попкорн, спрайт, скотч, сандвіч, топ, фаст-фуд, чізбургер* (побутова лексика); *курсор, джойстик* (комп'ютерна лексика); *дефолт, франчайзинг, прайс-лист* (економічна лексика); *саунд, саундтрек, римейк* (музична лексика) тощо. Помічено, якщо запозичення функціонують лише в терміносистемах, вони частіше так і залишаються одинаками, якщо ж розширюють сферу вживання, переходячи у розряд загальновживаних, вони, як правило, починають виявляти словотвірну активність і стають твірними для інших дериватів, навіть попри незвичне іншомовне оформлення. Скажімо, лексему *саунд* (з англ. *sound* – звук) фіксують як сленгову, жаргонну, можливо, тому, що вона дублює значення «звук» і є своєрідним «маркером» молодіжної музичної субкультури [КСЖЛУМ: 234]. Англіцизм *саундтрек* (з англ. *sound-track* – звукова доріжка) словники подають з розбіжностями у написанні (через дефіс та одним словом) та дефініції, однак як належний до професійної лексики кіно: *саунд-трек* – «звукова доріжка (кінострічки або магнітної стрічки» [РУСИС: 266], *саундтрек* – «у кіно- та фототехніці – фонограма до кіно- або телефільму, естрадної вистави» [ССІС: 612]. Існування лексем «*Менсаунд*» (назва вокального гурту), *саундпродюсер*: «*працюю саундпродюсером на ще одному телевізійному каналі*» (ПП, 09. 02. 2007) свідчить про появу системної (можливість морфемного поділу лексем) та комунікативної підтримки нового запозичення. У рекламі, усному мовленні є спроби утворення означень *ноутбуковий, ноутбучний (ноутбучні аксесуари)*. Словники реєструють англіцизм *провайдер* (з англ. *provider* – постачальник від *provide* – постачати, забезпечувати) [НУЛ: 97] та його дериват *провайдерський* [СНУМ]; подано цю лексему й у пізніших словниках у значенні «організація, фірма, яка забезпечує користувачам доступ до електронних інформаційних систем, напр. до Інтернету» [ССІС: 561; ВЗОС СУЛ: 439]. У ЗМІ, починаючи з 2006 року, є приклади розвитку гіпо-гіперонімічних зв'язків, де *провайдер* є категоризатором стосовно *Інтернет-провайдер, хостинг-провайдер*: «*СБУ впроваджує системи моніторингу телекомунікацій через кількох Інтернет-провайдерів, контролюючи більше половини, а в регіонах − понад 2/3 українського трафіку.* » (УС, 16-22. 2006); «*І йому на думку не спаде написати хостинг-провайдеру цього сайта листа із наполегливою вимогою прибрати його з інтернет-простору на віки вічні.*» (ДТ, №24, 2006).

З комп'ютерної галузі у сленгову лексику проникли запозичення з англійської *сервер, чат* і, очевидно, вже на українському ґрунті утворилося похідне *чатитися* – спілкуватися за допомогою інтернету. Запозичення *сервер* є

нейтральним у стильовому вживанні (з англ. *serve* – обслуговувати) – комп'ютер або група комп'ютерів, що надає свої ресурси іншим користувачам [НУЛ: 108]. Українські словники фіксують також інше спеціальне значення – «програма, що забезпечує управління доступом до ресурсів мережі (сервер бази даних)», а також вузький спортивний термін – «у тенісі та інших спортивних іграх – гравець, який вводить м'яч у гру». [ВТС СУМ: 115]. Є також його сленгові варіанти *сервак, стервер.* Ці лексеми належать до молодіжно-комп'ютерного сленгу, розмовної лексики, скажімо, дієслово *чатитися* реєструє «Короткий словник жаргонної лексики української мови» [КСЖЛУМ: 290].

У зв'язку з розвитком Інтернету в українській мові з'явилися неоангліцизми *сайт* та **веб-** як частина складних слів (*бізнес-сайт, інтернет-сайт, спортсайт, веб-архів, веб-портал, WEB-ресурс)*. У пресі їх уживали принаймні з 1999 р. Вперше їх фіксує словник-довідник Д. В. Мазурик: *сайт, -у* – (з англ. *site* – місцезнаходження чогось) – Іменована ділянка пам'яті в мережі Інтернету, де зберігається й поповнюється інформація про щось. Те саме, що *веб-сторінка, веб-сайт.* «*Сайт щоденно відвідують тисячі користувачів Інтернету*» [НУЛ: 105]. **Веб-** (з англ. *web* – снувати павутину, плести сітку) лексикограф подає як активну іншомовну основу складних слів: «Частина складних слів, яка означає «призначений для Інтернету», «працює в Інтернеті» [НУЛ: 20], подаючи складні слова *веб-майстер, веб-сторінка, веб-дизайн* та словникові статті: *веб-сторінка, -и.* – Певна кількість інформації в мережі Інтернет, яка має своє ім'я та адресу для пошуку. Див. *сайт.* «*Знайти у мережі Інтернет офіційну чи неофіційну веб-сторіночку будь-кого із закордонних музикантів неважко*. » [НУЛ: 21]. З власної картотеки додамо такі складні слова як *веб-архів, веб-браузер, веб-документ, веб-інтерфейс, web-камера, веб-компонент, веб-конференція, веб-мережа, веб-портал, WEB-ресурс, веб-ресурс, WEB-сторінка, web-сторінка* тощо. *Сайт* активно функціонує як окрема лексема, а також як неоморфема: *web-сайт* або ж *веб-сайт*. *Веб-* в українській мові виконує функцію активної іншомовної основи у складних словах, тобто є неоморфемою і неоформантом, що бере активну участь у словотворенні. Маємо співіснування дублетів та їх графічних варіантів: *сайт, веб-сторінка* та *веб-сайт,* які реєструють і ВЗОС СУЛ за ред. В. Т. Бусела (2004), надаючи лексемам *сайт* і *веб-сайт* граматичні ознаки іменників чол. роду, однак з різними закінченнями Р. відм.: *сайта* і *веб-сайту*; а лексемі *веб-сторінка* – такі ж словозмінні характеристики як і питомому слову сторінка, а також ВТС СУМ В. Т. Бусела: *сайт,* -а, ч. - Сторінка для викладення інформації зі своєю адресою в Інтернеті [ВТС СУМ: 1095]. На прикладі ланцюжка слів *web-сайт – веб-сайт – веб-сторінка* можна простежити, як мова адаптує іншомовне слово, а також бореться з надмірною кількістю запозичень там, де вони дублюють наявні питомі лексеми, способом утворення слів-гібридів, які конкурують з іншомовними. Гібридна лексема *веб-сторінка*, в якій поєднано питому і запозичену основу, і яка до того ж продукує новотвір *веб-сторін-очк(а)*, частіше вживається в досліджуваному матеріалі, аніж *web-сайт* у написанні латинкою, тобто, мова витісняє надлишкові чужомовні елементи за рахунок власних ресурсів. «*Передбачено геть усе: від особистої веб-сторінки кожного учасника на сайті ВЕФ до спеціальних пакетів для змінного взуття у гардеробі*. » (ДТ, 2006, № 583). «*Завісу державної музейної таємниці злегка було піднято восени минулого року, коли на офіційному*

сайті глави держави з'явилося розпорядження ... » (ДТ, 2006, №. 587). «*Правда, на веб-сайті Держкомстату недавно з'явився повніший опис методології...* » (ДТ, 2006, № 587).

Серед нових англіцизмів, які проникли в український лексикон і встигли набути словотвірної активності, назвемо належне до сфери комп'ютерних технологій *он-лайн* (варіант написання *онлайн*) – «спілкування в Інтернеті в цей момент» (англ. букв. «на лінії»). Запозичення *он-лайн* і його похідне *онлайновий* зафіксовано у «Великому зведеному орфографічному словнику сучасної української лексики» [ВЗОС СУЛ: 439]; з власної картотеки додалися ще складні деривати *онлайн-бронювання, онлайн-голосування, онлайн-конференція, онлайн-сервіс*, в яких *онлайн* у препозиції виконує функцію означення *онлайновий*. Зауважимо загальну тенденцію тяжіння до написання неозапозичень одним словом; чи то від написання через дефіс *(он-лайн – онлайн)*, чи то через стягнення словосполучення в одне слово *(холдинг компані – холдинг)*, чи то через лексикалізацію абревіатур *(PR – піар)*.

Неозапозичення *промоушен* (з англ. *promotion* просування по службі) реєструє «Російсько-український словник іншомовних слів» (1999) у двох значеннях: підтримка, патронаж та сприяння розповсюдженню, продажу, просування, збуту товару споживачу. Лексему *промоутер* (англ. *promoter* – той, хто сприяє чому-небудь) фіксують сучасні словники [СНУМ; ВЗОС СУЛ]. Нами зафіксовано вживання різних орфографічних варіантів запозичення *промоушен, промоушн* і *promotion*, а також варіантів *промоутер* та *промотер*. У матеріалах преси виявлено такі новотвори: *промоутерський, промоутерство, промоутеризувати, організація-промотер* та *promotion-пакет*. Увесь цей пістрявий спектр написання свідчить про незручність запозичування цілого неадаптованого слова і про постійну співвіднесеність його з етимоном. «*... Немає благодатнішого місця, де можна було б отак ефективно лобіювати свою країну, робити їй промоушн перед найбільш представницькою аудиторією світу*. » (ДТ, 2006, № 583); «*А найкращим промоутером інвестиційних можливостей нашої Батьківщини виявився пан Лем'єр*. » (ДТ, 2006, № 583). Російські лексикографи лексему *промоутер* фіксували як «особу, яка допомагає, сприяє створенню, організації промислового або фінансового підприємства шляхом підшукання вкладників грошових засобів» [КССПТ], а лінгвісти зауважували його функціонування у професійному оточенні кінодіячів, кінокритиків тощо [Крысин 1996: 151], що свідчить про розширення сфери його функціонування. Для нас цікавою була інформація, що лексикографи 30-х років подавали як латинські запозичення: *промотер* у значенні посередника, «що допомагає улаштувати якесь фінансове або промислове підприємство, що підшукує капіталістів тощо» (це має спонукати до вибору саме такого варіанта, а не *промо**у**тер*), *промоція* з трьома значеннями, одне з яких «підвищення в урядуванні в буржуазному суспільстві» (ця лексема видається також придатнішою, аніж варіанти *промо**ушен**, промо**ушн***, які нездатні продукувати похідники, не мають системної підтримки; сучасні словники фактично лише розділили три значення лексеми *промоція* (СЧС: 352) на дві лексеми *промоція* з ремаркою *застаріле* «присудження вищого наукового ступеня» та *промоушен*, яке розширило значення); *промувати*, лат. , «підвищувати кого в чому взагалі» (СЧС: 352) – пор. сучасне *пром**оутериз**увати* (наявні надлишкові частини, з погляду семантичної і словотвірної структури слова). Як бачимо, перевагу надавали адаптованим лексемам (тобто запозичували, де можливо, корінь або

твірну основу) перед запозиченням цілим словом. Така практика, на наш погляд, заслуговує на уважне вивчення й використання досвіду. До того ж, мовний матеріал показує наявність не лише системної, а й комунікативної підтримки лексеми *промоція* у значенні «підтримка, патронаж та сприяння розповсюдженню, продажу, просування, збуту товару споживачу» тощо: *«...* «*К2» працює лише на них, тобто на промоцію самих братів-Кличків*. » (УМ, 18. 08. 2006); «*Я вже порозумнішав у питаннях промоції музичного продукту*. » (ПП, 09. 02. 2007).

промоушен	
промоушн	
promotion	*promotion-пакет*
промоція	*промоцій-н(ий)*
	пром-ува(ти
промоутер	*промоутер-ськ(ий)*
	промоутер-ств(о)
	промоутер-изува(ти)
промотер	*організація-промотер*
Разом	13 лексем

Таблиця 5. Коренево-словотвірне гніздо від неозапозичень *промоушен, промоутер* та їхніх графічних варіантів

З поширенням стільникового або мобільного зв'язку у повсякденний побут увійшов мобільний телефон. Словники подають як давні запозичення *мобільність* (від лат. *mobilis* – рухомий) – рухомість [СІС-1985: 552]; *мобільний* (фр. *mobile*) – рухливий, здатний до швидкого пересування [РУСИС: 189]; СІС-2000 подає обидва значення як запозичення з латини та, пізніше, з французької. А вже словник-довідник Д. Мазурик пов'язує запозичення з функціонуванням нових реалій: мобільний – який не прив'язаний до стаціонарного блоку живлення або станції підсилювання; *мобільний зв'язок, мобільний телефон* – «*Семеро козаків сотні Ігоря Вардина, «озброєних» мобільними телефонами, верхи подалися до Києва, звідти – вздовж Дніпра – на Січ*. » [НУЛ: 74]. Таким чином, можна розглядати запозичення *мобільний* як неосемантизм. Похідне *мобільник*, утворене способом скорочення довгої номінації за ключовими для розуміння словами, інакше кажучи, стягненням двох основ за аналогією до універбатів *маршрутка* (маршрутне таксі), *висотка* (висотний будинок), зареєстроване спочатку у словнику-довіднику Д. Мазурик як розмовне, а згодом у ВТС СУМ як жаргонне [ВТС СУМ: 534] та у «Великому зведеному орфографічному словнику...» [ВЗОС СУЛ], не єдиний новотвір від основи *мобіл-*. З різних джерел зафіксовано ще 6 похідних лексем: *мобіл, мобіла, мобілка, мобілочка, мобільняк, мобільчик* і 2 деривати другого ступеня *мобілка – мобілоч-к(а), мобільник – відео-мобільник.* У рекламних текстах маємо лексему *мобілич* як спроба пошуку можливого однослівного варіанта на позначення особи, яка користується *мобільником*.

мобільний (телефон)	*мобіл* *мобіл-(а)* *мобіл-к(а)* *мобільн-ик* *мобільн-як* *мобіль-чик* *мобіл-ич*	*мобілоч-к(а)* *відео-мобільник*
Разом	9 дериватів	

Таблиця 6. Словотвірне гніздо від запозичення *мобільний (телефон)*

Той факт, що лексема виявилася затребуваною в розмовній лексиці, вплинув на її словотвірну активність з використанням питомих афіксів: «*Неоціненно допомогла слідству наявність чіпів від мобілок*. » (ДТ, 2004, № 510); «*Хоча довести, що ви не користувалися, наприклад, мобілкою — важко*. » (УкріСвіт, 2006, №13); «*... Водій ... знімає з пояса мобільняк...* » (Ю. Андрухович «Дванадцять обручів», 2003, с. 38).

Словотвірну активність, спричинену активним використанням запозиченої лексеми у розмовному мовленні, можемо простежити на прикладі запозичення *факс*. «Російсько-український словник іншомовних слів» (1999) та «Словник іншомовних слів» (2000) реєструють цю лексему з відсиланням до *телефакс*, з тою лише різницею, що перше джерело акцентує на латинському походженні (теле... + лат. *facsimile* роби подібне) [РУСИС], а останнє – на англійському (англ. . *telefacs* < *tele(graph)* - телеграф і *facs(imile)* – факсимільний) [СІС-2000]. Д. Мазурик подає лексеми *факс* і *факсів* [НУЛ]. Лексему *факс* подано у значеннях: як засіб факсимільного абонентського зв'язку і як повідомлення, передане за допомогою факсу, як апарат для приймання/передавання інформації засобами телефонного зв'язку, та номер абонента для такого зв'язку [ВТС СУМ: 1237]. Окрім похідного прикметника, нами зафіксовано дієслова *факсувати, факсонути* та складне слово *факс-модем*, яке може бути запозиченим, а, отже членом кореневого гнізда. Як твірну основу *факс-* вживають у власних назвах, скажімо, *агентство Інтерфакс-Україна*: «*Про це зазначено в прес-релізі Київської незалежної медіа-профспілки, що надійшов в агентство Інтерфакс-Україна в понеділок*. » (Д, 04. 09. 2007).

Можна виділити також групу англіцизмів, які раніше зареєстровані словниками, однак, окрім утворення від них похідних відносних прикметників та, зрідка, іменників, переважно складних, словотвірної активності не виявляють. Скажімо, англіцизми *дизайн, дизайнер* «Словник іншомовних слів» за ред. О. С. Мельничука реєструє 1985 року, як запозичені з англ. *design* у значенні «художнє конструювання виробів; художник-конструктор, спеціаліст-дизайнер» [СІС-1985: 253-254]. Словник-довідник Д. Мазурик додає лексему *дизайнпроект* (художньо-конструкторський проект нового виробу, нового оформлення – [НУЛ: 35]. А «Великий зведений орфографічний словник... » додає ще прикметник *дизайнерський* [ВЗОС СУЛ: 168]. У ЗМІ лексема *дизайн* має досить високий функціональний потенціал. По-перше, відбувається розвиток гіпо/гіперонімічних зв'язків: поява

різновидів дизайну, виражених як словосполученням *комп'ютерний дизайн,* так і складним словом: *веб-дизайн, фітодизайн, євродизайн* (тут наявна певна експресія: «*Але євроремонт, євродизайн і вишуканий одяг тільки маскують ту кляту радянську ментальність*. » (Кіно-Коло, 17. 09. 2006)); спеціалізація осіб-дизайнерів: *графічний дизайнер, дизайнер верхнього одягу, теледизайнер, художник-дизайнер* та приміщень для такої діяльності: *студія-дизайн, дизайн-бюро.* Відбувається розширення синтагматичних зв'язків (лексичної поєднуваності) лексем: *вітчизняні дизайнери, молоді дизайнери, дизайнерські бренди, школа дизайну*. З'явилися навчальні заклади (*Київське професійе училище сервісу та дизайну*), формується середовище зі стрижневим поняттям «дизайн». Спостерігаємо зростання словотвірного потенціалу основи *-дизайн-: дизайнерка, здизайнерувати, недизайнерський*: «*Вбрання п'ятьох конкурсанток, яке здизайнерував для них Роберто Каваллі, насправді теж не вразило...* » (УМ, 2006, №201(2988)); «*... скоро відбудеться презентація дизайнерки Крус.* » (УМ, 18. 04. 2007); «*Флористи, яких у Києві готує ліцей будівництва та фітодизайну, дивували витонченими квітковими композиціями...*» (Хрещатик, 2006, № 93(2888)); «*…кілька років при Донецькому театрі опери і балету вів школу моделей, мов своє дизайн-бюро.* » (УМ, 11. 04. 2007).

дизайн	*дизайн-ер* *з-дизайн-ерувати* *дизайн-бюро* *дизайн-макет* *дизайн-проект* *веб-дизайн* *євро-дизайн* *студія-дизайн* *фіто-дизайн*	*дизайнер-к(а)* *дизайнер-ськ(ий)* *теле-дизайнер* *художник-дизайнер*	*не-дизайнерськ(ий)*
Разом	14 дериватів		

Таблиця 7. Словотвірне гніздо запозичення *дизайн*

Лексема *імідж* (англ. *image* – букв. образ) – рекламний, представницький образ кого-небудь (напр. , громадського діяча), що створюється для населення [ВТС СУМ; 396]; виявляє високу активність, розбудовуючи семантичну нішу поняття «*імідж*». В аналізованих текстах ЗМІ йдеться про імідж:

1) держави, країни: «*Згодом «постреволюційні» контакти з голлівудською зіркою забулися, та й імідж України трохи зблякнув*. » (УМ, №111, 2006); «*Президент Буш та його політика завдали неабиякої шкоди іміджу США за кордоном...* » (УС, 17-23. 11. 2006); «*Ми проти того, щоб не найкращий зразок постсовдепівського мистецтва творив імідж України в очах європейців*. » (ГПУ, 22.

02. 2007); «*Подібні процедури приватизації завдають надзвичайно великої шкоди позитивному іміджу України*. » (ДТ, 6. 04. 2007);

2) політичної сили, партії: «*Помаранчеві сили», що пішли в політичному фарватері Блоку Юлії Тимошенко, зазнали серйозних політичних і іміджевих втрат...* » (УС, 23. 04. 2007); «*Комуністи пручаються теж більше з іміджевих причин, сподіваючись на нездійсненних погрозах імпічментом Ющенку заробити один-два додаткові відсотки голосів*. » (ПП, №8, 2007);|

3) міста, організації, компанії, підприємства, фірми, телеканалу тощо: «*Взагалі клуб має дбати про свій імідж*. » (ГПУ, 27. 10. 2006); «*Адже це працюватиме на імідж чи бістро і столиці в цілому*. » (УС, 16-22. 06. 2006); «*Генеральний продюсер «Інтера» Леонід Мазор вважає, що аудиторія нового проекту, попри усталений імідж «інтелектуального каналу», складатиметься із людей цілком розкомплексованих*. » (УМ, 18. 08. 2006); «*Особлива увага до питань безпеки позитивно відобразиться на іміджі Вашого інтернет-магазину*. » (веб-сторінка); «*Використання відомого бренду в такому контексті може створити компанії несприятливий імідж*. » (Д, 13. 04. 2007);

4) окремої особи: «*Суспільний запит на вічні цінності сильніший за будь-яку ідеологію чи імідж кумирів*. » (ГПУ, 27. 10. 2006); «*Явно виражений стиль сексуальних меншин, якого Остап чомусь вперто дотримується у своєму сценічному іміджі*. » (ПП, №6, 2007).

Так само будь-якої з названих груп стосується дериват *іміджевий.* Порівняймо: «*Рухається в іміджевому плані і Білорусь*. » (УМ, 6. 04. 2007); «*іміджеві успіхи українського книгарства*» (Д, 23. 06. 2006); «*Подібна символіка досить поширена у підрозділах поліції Європи і використовується як сувенірна та іміджева продукція.*» (Демократична Україна, № 140, 2005); «*Я волію говорити не в термінах привабливості, іміджевого потенціалу або авторитетності звання…*» (УМ, 17. 05. 2007).

Спостерігаємо розширення лексичної поєднуваності і, певною мірою, розбудову ієрархічності у словосполученнях *імідж України, імідж США, імідж столиці, імідж компанії, імідж каналу, імідж кафе, імідж магазину, імідж бістро.* Якість іміджу виражена в градації: *позитивний імідж – усталений імідж – несприятливий імідж,* наявні різновиди: *сценічний імідж.* Новотвір *іміджевий* теж має широкий спектр вживання: *іміджеві причини, іміджевий план, іміджева продукція, іміджевий потенціал*, формує антонімічні пари: *іміджеві втрати – іміджеві успіхи.* Словотвірний потенціал лексеми імідж виявлений у творенні дериватів *імідж-ев(ий)*, *імідж-о-будівництво* [ЛСІ-2004], *псевдоімідж* («*Великої шкоди нашій державі завдає штучно створений засобами масової інформації псевдоімідж України як злісного неплатника та розкрадача російського газу*. » (ПіК, 2001, №16, с. 28)); *іміджелогія* («*Перегляд старої стрічки ... дещо додав до моїх аматорських екскурсів в іміджелогію*. » (ПП, 02. 02. 2007)).

Запозичення *іміджмейкер* – «спеціаліст із питань створення іміджу державного діяча, публічного політика, громадського діяча і т. ін. » [ВТС СУМ: 396] також виявляє як активність у функціонуванні («*Іміджмейкери довго переконували пана Левківа, що серед слабеньких кандидатів він на диво популярний...* » (ДТ, 19-26. 08. 2006)), так і словотвірну продуктивність: *іміджмейкер-ськ(ий), іміджмейкер-ств(о)*: «*З перших сторінок читаної одразу ж у метро книги*

з'ясувалося, що маємо справу з порівняно новим продуктом іміджмейкерської думки. » (УМ, 31. 01. 2002).

Серед неозапозичень є такі, які лексикографічні джерела подають з 1999 року, однак вони не виявляють значної словотвірної активності, хоча активно вживаються в засобах масової інформації: *ріелтер (ріелтор)* (англ. *realtor* – агент продажу нерухомості) – «особа, яка займається торгівлею нерухомістю») поповнилося прикметником *ріелтерський; консалтинг* (англ. *consulting* – консультування) – «рекомендації спеціалістів», «діяльність спеціальних компаній з консультування виробників, продавців, покупців у галузі експертної, технічної та економічної діяльності, прогнозування ринку (товарів, послуг, ліцензій, ноу-хау, маркетингу, інжинірингу) [РУСИС: 151], *консалтинговий* (додалося *бізнес-консалтинг) аудиторсько-консалтинговий; брифінг* (англ. *briefing, brief* – короткий, нетривалий – «інформаційна бесіда для журналістів» [ВТС СУМ: 63] – *брифінговий; зомбі* (конго *zumbi* – фетиш – «ожилий мрець, який виконує волю того, хто викликав його дух», перен. «особа, схожа на зомбі своєю мовчазністю, безвольністю, механічною поведінкою» [РУСИС: 112] – *зомбувати, зазомбований* тощо.

Серед засвоєних раніше запозичень, які утворювали словотвірні гнізда переважно за рахунок складних дериватів, маємо також твірні іншомовні основи, які поповнили склад гнізд новими афіксальними дериватами, яким властиве певне експресивне забарвлення: *клуб – клуб-іст, старт – старт-ону(ти), футбол – футбол-ізаці(я).* Наявні також приклади телескопічного способу творення, не надто поширеного, але який останнім часом почав виявляти активність в українській мові (поєднання початку першого та кінця другого слова) *футболіти* (футбол[ом]+[бол]іти, тобто вболівати за футбол), *футболітика* (футбол[ьна][пол]ітика), *інтернетрі* (інтернет+[нет]рі), *комп'ютерра* (комп'ю[тер]+терра) [ЛСІ-2004].

Новотвори від іншомовних основ можна погрупувати за здатністю неозапозичень ставати твірними основами:

- для афіксальних похідних (скажімо, основи *клон-, піар-*, односкладові, які набули граматичних ознак іменників чоловічого роду другої відміни, успішно поєднуються з питомими та іншомовними афіксами: *піарівець, піарити, клонувати, клонування* тощо);

- для складних слів (більшість основ іншомовного походження без обмежень утворюють складні похідні, переважно без з'єднувальних голосних; серед таких – *бізнес* (85 складних дериватів), *медіа* (46 складних дериватів), *Інтернет* (89 складних дериватів) тощо.

У свою чергу, складні слова, переважно композити, утворені способом словоскладання, теж становлять дві підгрупи за походженням основ:

- поєднання двох запозичених основ: *Інтернет-роумінг, Інтернет-сайт; бізнес-проект;*

- поєднання запозиченої та питомої основ (утворення слів-гібридів): *Інтернет-розвідка, Інтернет-смітник; бізнес-посиденьки*.

На досліджуваному матеріалі виокремилися найбільші словотвірні гнізда, мотивовані неозапозиченнями *медіа (мас-медіа), піар* (з варіантами), *інтернет* (з варіантами), та запозиченням *бізнес*, яке донедавна словотвірної активності не виявляло. Усі ці англіцизми є високо затребуваними в сучасному суспільстві, тому

кожен із них має потужний функціональний потенціал, комунікативну підтримку, і, зрештою, системну підтримку, яка виявляється, передусім, у граматичному їх освоєнні.

Потребу у нових поняттях формує творення ринкового суспільства (*бізнес)*, інформаційного суспільства (*медіа, Інтернет*), демократичного суспільства (*піар*). Це виявляється у розбудові кожного з цих концептуальних полів, окресленні обширу кожного з них: *медіа-індустрія, медіа-простір, медіа-ринок, медіа-цивілізація; піар-простір, піар-структура; бізнес-індустрія, бізнес-мережа, бізнес-світ; інтернет-простір, інтернет-ринок*. Відповідно, якщо це індустрія, простір, ринок, світ, цивілізація, то вони передбачають розбудову гіпо-/гіперонімічних, синонімічних, антонімічних зв'язків всередині кожної тематичної групи і словотвірну категоризацію всередині кожного словотвірного гнізда.

Вище ми вже розглядали наявність таких зв'язків у групі номінації «ЗМІ», синонімом якої є *медіа* (*мас-медіа*) чи адаптований варіант *медії* (*мас-медії*). Вперше лексему подано 1999 року в написанні *масмедіа* та *медіа* «(англ. *massmedia, mass* масовий; маса + *media*, мн. від *medium* засіб, посередництво) – засоби масової інформації, комунікації) – преса, кіно, ТБ, аудіо- та відеокасети, плакати тощо. » [РУСИС: 178, 180]. 2002 року це запозичення разом з першими дериватами фіксують уже два видання. Д. Мазурик у словнику-довіднику «Нове в українській лексиці» подає *мас-медіа, медіа* у значенні «засоби масової інформації», та похідні *медіальний, медіа-піратство* [НУЛ: 71]. «Словник новотворів української мови к. XX ст. » подає окрім лексем *медіа, мас-медія (мас-медіа*), також їхні похідні *медіапартнер* [СНУМ]. А. Нелюба у словнику «Лексико-словотвірні інновації» (1983-2003) подає лексеми *мас-медійний, мас-медійно* [ЛСІ-2004]. У значенні «засоби масової інформації (радіо, телебачення, преса, кіно і т. ін.) [ВТС СУМ: 516] і усталеному написанні *мас-медіа*, невідм, мн. [ВЗОС СУЛ: 340], та *медіа*, невідм. , мн. [ВЗОС СУЛ: 343] подають неолексему словники В. Т. Бусела. На матеріалі власної картотеки, укладеної з використанням україномовної преси 1998-2004 років, зафіксоване активне використання як власне запозичень переважно у двох варіантах написання *мас-медіа* та *медіа*, так і їхніх похідних: «*У роботі семінару, який пройшов у Київському інституті журналістики, взяли участь провідні працівники канадських мас-медіа.* » (ЛУ, 3. 02. 94); «*Здається, проблема полягає в самих медіа*. » (Д, 12. 02. 97); «*Інтерес мас-медійників був підігрітий участю у зібранні голови столичної міськдержадміністрації*. » (Хрещатик, 2006, № 63); «*Загострення відносин між США та Україною на ґрунті боротьби з медіа-піратством мало би статися ще раніше*. » (ПП, 9. 08. 2001), [НУЛ: 70-71]; «*Дзеркало тижня як медіа-партнер Фонду Шваба...* »; «*З одного боку, очевидно, що наш медіабомонд зголоднів за справжніми, а не дутими успіхами вітчизняного кіно на міжнародній арені...* » (ДТ, 2006, № 580), «*Ось яку, наприклад, шкалу емоційно-оцінних реакцій викликав у представників кіномедіа пан Кириленко своїми ініціативами в галузі кіно...* » (ДТ, 2006, № 580); «*Телеведучих і дикторів тут називають медія-кілерами (цей англіцизм начебто надає самому термінові ґламурности*). » (Критика, 2006, № 100); «*Врізаються в державні інституції, нарощують медіа-потенціал.* » (ГПУ, 11. 08. 2006).

Час входження та фіксації у словниках неозапозичення *піар*, як і *медіа,* починається з 1999 року. «РУСИС» реєструє словосполучення *паблік рилейшнз* (англ.

public relations, *public* громадський + *relations* стосунки, зв'язки) [РУСИС: 210], а вже словник-довідник Д. Мазурик реєструє слово, написане через дефіс: *паблік-рилейшнз, паблік-рилейшин*, незмінн. , чол. – Стосунки з громадськістю. // Планові, тривалі зусилля, спрямовані на створення і підтримання доброзичливих стосунків між організацією і громадськістю. Зв'язки фірми зі споживачами її продукції, один із засобів реклами. Скорочено *ПР* (варіанти *ПіАр, пі-ар-*) або латинізовано *PR* (вимовляють [піар] – прочитання перших літер відповідно до англійської вимови) Те саме: *піар* [НУЛ: 85]. Пізніше словники подають *пі-ар*, -у, ж. (очевидно, помилково визначено рід іменника – Л. К.). Особливий вид діяльності, спрямований на формування громадської думки з широкого спектра питань (політична акція, виборча кампанія, бізнес, виробництво, благодійність, реклама і т. ін.) [ВТС СУМ: 761]. Як бачимо, відбувається певна трансформація, розширення семантики цього запозичення, окрім того зафіксовано етап лексикалізації абревіатури, перетворення абревіатури в звичайне слово, оскільки подано фактично транскрипцію іншомовної абревіатури, її вимову – уже не саму абревіатуру, але ще й не слово, хоча з властивостями слова (участь у словозміні через наявність відмінкових закінчень). І, нарешті, маємо варіант піар [ССІС: 534]. Д. Мазурик вперше фіксує *піар-* як частину складних слів і як окреме слово, утворене лексикалізацією іншомовної абревіатури: *піар-* частина складних слів, що означає: «який стосується зв'язків із громадськістю, цілеспрямовано формує такі стосунки» (*піар-фахівці, піар-технології, піар-кампанія); піар, -у* (з англ. *PR* – скорочення від *public relations*). – «*Відколи з'явилось у вжитку іноземне слівце «піар», ним почали «хрестити» усе, що завгодно: пропаганду, рекламу, медіа-планування.* » [НУЛ: 88].

На цьому прикладі можна простежити тенденцію до видозміни запозиченої одиниці у лексему: з одного боку – перетворення словосполучення у складне слово: *паблік рилейшнз - паблік-рилейшнз, паблік-рилейшин;* з іншого боку – перетворення іншомовної абревіатури у просте слово (шляхом лексикалізації іншомовної вимови цієї абревіатури): *PR - ПіАр - пі-ар – (піар-) - піар*, яке бере участь у словотворенні як базове слово гнізда (Див. Табл. 9).

Маємо широкий спектр прикладів функціонування в текстах ЗМІ: «*Це і консалтинг, і виборчі технології, і PR, і реклама, і директ-маркетинг, й Інтернет-технології...* », «*Для організації подібного прослуховування необхідно дороге устаткування, - пояснює PR-менеджер компанії...* », «*... Створеною найвинахідливішими у світі піарниками...* » (ПіК, 2002, №. 2, с. 30, 52, 54); «*Я теж так відповіла б, навіть якби переслідувала якісь свої піар-інтереси*. » (ДТ, 2006, № 583); «*А ще, можливо, розмови про референдум — це просто захисна реакція. Або синдром Майдану. Або піар-хід, політтехнологічний прийом, який першим спав на думку його наперсникам*. » (ДТ, 2006, № 582); «*Але ж зовсім недавно на урядовому рівні робилися резонансні і рішуче безуспішні спроби на самому держпіарі в'їхати на світовий кіноолімп*. » (ДТ, 2006, № 580); «*Фактичний провал сценарію і огріхи режисури успішно приховує димова завіса мегапіару на Першому...*» (ДТ, 2006, № 580); «*Черговим піар-проривом стало нібито висування Варти на Оскар і галас навколо купівлі американцями прав на екранізацію*. » (ДТ, 2006, № 580); «*Вона знову забезпечує роботою тих самих російських політтехнологів, щоби вони провадили чорні PR-кампанії проти нового уряду...* » (Критика, 2006, № 100);

«*... Важливо, аби це було не одноактове PR-дійство, а довга і взаємовигідна співпраця*. » (ДТ, 2006, № 587). Маємо навіть лексему з елементами ігрового словотворення: *PRокурор*, де аброморфема *PR*- виконує додаткову семантичну функцію: прокурор, який має певне (з негативним відтінком) відношення до *піару*: «*Тож місцевих прокурорів часто називають PRокурорами*. » (Критика, 2006, № 100).

Матеріал ЗМІ дає підстави вважати, що відбулися семантичні зрушення на українському ґрунті («*Піар* – це зовсім не зв'язки з громадськістю», вислови «чорний *піар*», «самий *піаристий піар*»), зумовлені реаліями суспільного та політичного життя країни, набуття нових відтінків значення, переважно з негативною конотацією. Формування в цій неолексемі оцінних конотацій, позитивної у сполуці *високий піар* і негативної в сполуці *чорний піар* і утворення таким чином антонімічної пари докладно аналізувала Є. А. Карпіловська, зауважуючи, що «деякі засвідчені контексти вказують на формування негативної оцінної конотації «самореклама, вихваляння, галас» і в самому слові *піар*» [Карпіловська Динаміка 2004: 13].

Лексему *інтернет* з 1991 року подавали лише термінологічні словники «як спосіб обміну інформацією між комп'ютерними мережами» [АУРС], а з 1999 року – і словники іншомовних слів: *Інтернет* – (лат. inter між + англ. net мережа) – міжнародна комп'ютерна мережа [РУСИС: 125; ССІС: 311]. У словнику-довіднику Д. Мазурик «Нове в українській лексиці» запозичення подано як окрему лексему, і як активну твірну основу для складних слів: *інтернет-... ,* яка має значення «стосується Інтернету», з багатьма прикладами [НУЛ: 50]. Деривати подано і в інших словниках [СНУМ; ЛСІ-2004; ВЗОС СУЛ: 265], а також у словнику-додатку до монографії О. А. Стишова [Стишов 2005], статті Є. А. Карпіловської [Карпіловська Динаміка 2004: 11-12]. Для запозичення характерною є варіантність написання: *Internet* (у перші роки використання,)*, ІНТЕРНЕТ, Інтернет, інтернет, Інет* (переважно у молодіжних та спеціалізованих виданнях)*,* що свідчить, з одного боку, про перебування запозичення на початковому рівні входження в українську мову, а, з іншого – про схильність до прийняття тенденцій української орфографії, а також про певну спеціалізацію, розрізнення значень *Інтернет* (як назва мережі) й *Інтернет* (як тип зв'язку між мережами) у термінологічних словниках тощо [АУТС] (Див Табл. 11). «*Білорусомовні та білорусофільські російськомовні (радіо Свобода, газета Наша Ніва, інтернетовий сайт забороненої газети Пагоня) до нової програми Німецької хвилі через її російську мову поставилися критично*.» (Критика, 2006, № 100); «*Однак за результатами Інтернет-голосування і за ставками у букмекерських конторах, у нашої Тіни Кароль теж є всі шанси перемогти.* » (Хрещатик, 2006, № 69); «*Пелевін обрав давньогрецьку легенду про Тесея і Мінотавра та переклав її у формі Інтернет-чату.* »(УкріСвіт, 2006, №13). «*Подібної точки зору дотримуються і аналітики Інтернет-журналу Прометал*.» (УП, 8. 06. 2006).

Щодо лексеми *бізнес*, то до 2000 року словники іншомовних слів зафіксували її разом із *бізнесмен, нафтобізнес* та *фермер-бізнесмен* [СІС-85]. За даними досліджуваних матеріалів нині коренево-словотвірне гніздо *бізнес* перетворилося в словотвірне гніздо за рахунок набуття неоморфемою *–мен* статусу кореневої (як у словах *СС-мен, супер-мен, шоу-мен*) (Див Табл. 10). Запозичення та його деривати активно функціонують у текстах ЗМІ: «*... Ходять діючі й відставні президенти, живі бізнес-легенди, зірки мистецтва і кіно*. » (ДТ, 20006, № 583). «*Святковий*

телебізнес — це і споконвіку вигідний сегмент для продюсерів-рекламодавців... » (ДТ, 2006, № 580); «*За таких умов незалежні політичні ЗМІ як бізнес-проєкти неможливі*. » (Критика, 2006, № 100). «*За частиною економіки, яка ще залишилася, уважно стежить міністр-бізнесмен із Росії...* » (ДТ, 2006, № 583).

Спільним для цих англіцизмів є формування ними як базовими словами потужних словотвірних гнізд, схожих у реалізації словотвірних категорій, які розгортаються переважно по парадигматичній осі за рахунок композитів першого ступеня похідності (Див Додаток).

Серед порівняно нечисленних афіксальних дериватів у всіх цих гніздах реалізовано відіменникові відносні прикметники зі значенням «стосовний до мотиватора» за допомогою суфіксів **-н-**: *мас-медійний, медійний, піарний, інтернетний;* **-івськ-**: *піарівський, інтернетівський;* **-ов-**: *бізнесовий, інтернетовий;* **-ист-**: *піаристий.* Також у гніздах реалізовано відіменникову категорію особи, носія предметної ознаки, за допомогою питомих суфіксів **-ник**: *мас-медійник, медійник, піарник* (який дає назву жіночого роду *піарниця*)*, інтернетник;* **-(ів)ець, -(ов)ець**: *піарівець, інтернетівець, бізнесовець;* та іншомовних суфікса **-іст (-їст)**: *медіїст;* суфіксоїда **-мен***: піармен, бізнесмен (*з демінутивом *бізнесменчик)*. Серед аналізованих новотворів наявне явище словотвірної або дериваційної варіантності, на що звертали увагу дослідники [Стишов 2005], коли похідні слова, за умови тотожності словотвірного значення відрізняються словотвірними формантами: *піарівець, піарник, піарщик, піармен; бізнесовець, бізнесмен; інтернетівець, інтернетник; інтернетівський, інтернетний, інтернетовий; медіальний, медійний* тощо. Переважно це випадки між системними варіантами, однак, інколи вони з'являються внаслідок проникнення словотвірних кальок з російської (*піарщик*), англійської (*піармен, бізнесмен*) мов. У гнізді *бізнес* від *бізнесмен* маємо не лише демінутив, а й складні похідники, які конкретизують назву особи за спеціалізацією діяльності: *бізнесмен-пішохід, бізнесмен-рейдер, міністр-бізнесмен, фермер-бізнесмен.* Цікаво, що назви жінок за видом діяльності утворено, чи, швидше, запозичено цілим словом *бізнес-вумен, бізнес-леді*, що надає їм конотації екзотичності, зрештою, що відповідає сприйняттю в українському суспільстві жінок, які займаються бізнесом.

Відіменні похідні дієслова наявні не в усіх гніздах. Маємо похідник *бізнесувати* і декілька похідників, які становлять дієслівну підзону гнізда: *піарити – піарити-ся – по-піаритися; піарити – по-піарити – попіарити-ся; піарити – пропіарити.* Як правило, наявність таких дериватів свідчить про глибоке освоєння запозичення системою мови.

Серед складних дериватів переважають композити, які складаються з обох іншомовних основ. У гніздах їхня кількість сягає декількох десятків. Значно менше композитів-гібридів з однією питомою основою. Помічено, що кількість слів-гібридів у гнізді зростає з давністю запозичення, що, власне, означає глибше його освоєння мовною системою. Якщо у гнізді *медіа* слів-гібридів декілька (*медіа-життя, медіа-освіта, медіа-посмішка, медіа-простір)*, то у гнізді *піар* їх удвічі більше (*піар-дійство, піар-інтереси, піар-прорив, піар-служба, піар-хитрощі* та інші), у гнізді *бізнес* гібридів до двох десятків *(бізнес-кола, бізнес-легенда, бізнес-одиниця, бізнес-посиденьки, бізнес-постать, бізнес-світ, бізнес-середовище* та інші*)*, а у гнізді *інтернет* – до трьох десятків (*Інтернет-гурток, інтернет-*

залежність, інтернет-книгарня, Інтернет-крамниця, інтернет-підтримка, Інтернет-продавець, інтернет-смітник, інтернет-торгівля та інші). Власне, окрім двох суфіксальних дериватів *інтернетівський* та виявленого нами *інтернетовий* «обростання» запозичення дериватами відбулося виключно за рахунок множення складних слів, які стосовно мотиватора *інтернет* мають семантично ускладнені значення: що стосується інтернету, розміщений в інтернеті тощо.

Є також зразки перетворення коренево-словотвірних гнізд у словотвірні. Англіцизми *шоу*, *шоу-бізнес, шоумен* [РУСИС: 346] об'єднувалися в кореневе гніздо. Внаслідок набуття морфемної подільності й утворення нових активних твірних основ –**шоу-**, **-бізнес-**, **-мен**, гніздо трансформувалося у словотвірне й поповнилося новими дериватами, більшість із яких є складними.

Отже, на рівні засобів словотворення відбувається поповнення інвентаря словотворчих засобів новими основами й напівосновами та поява нових словотворчих моделей за участю запозичень. Відбувається зростання словотвірної активності та потужності як нових, так і засвоєних раніше запозичень, утворення словотвірних гнізд часто за умов відсутності реєстрації базових слів-неозапозичень у лексикографічних джерелах. Неозапозичення й абревіатури, незалежно від того, чи виявляють вони словотвірну активність, поповнюють фонд коренів та основ української мови. Особливістю творення відабревіатурних дериватів є використання абревіатур як твірних основ без етапу лексикалізації останніх.

Додаток. Словотвірні гнізда, мотивовані неозапозиченнями

мас-медіа, масмедіа, мас-медія, мас-медії	мас-медійн(ий)	мас-медійн-о мас-медійн-ик
	мас-меді-їст	
	мас-продукція	
медіа, медія, медії	медіа-льн(ий)	
	медій-н(ий)	електронн-о-медійн(ий) мультимедійн(ий)
	медій-ник	
	медіа-бізнес	
	медіа-бізнес-успіх	
	медіабомонд	
	медіа-бос	
	медіа-дискурс	
	медіа експерт	
	медіа-життя	
	медіа-ідеал	
	медіа-індустрія	
	медіа-інститут	
	медіа-квиток	
	медія-кілер	
	медіа-клуб	
	медіа-компанія	

	медіамагнат медіа-образ медіа-обстріл медіаорганізація медіаосвіта медіапартнер медіа-піратство медіа-планування медіа-плеєр медіа-посмішка медіа-потенціал медіа-продукція медіа-проект медіапростір медіа-простір медіапрофспілка медіа-профспілка медіа-рада медіа-ринок медіа-стиль медіа-структура медіа-трибуна медіа центр медіа-цивілізація медіа-холдинг медіа-юрист альянс-медіа кіномедіа	медіамагнат-ств(о)
Разом:	53 деривати	

Таблиця 8. Словотвірне гніздо неозапозичення *мас-медіа(медіа)*

піар, паблік-рилейшин, паблік-рилейшнз, пі-ар, Пі-Ар, PR	піар-івець піар-мен піар-ник піар-щик піар-ити	піар-ниц(я) піарити-ся по-піарити про-піарити	по-піаритися попіарити-ся

	піар-ист(ий) піар-івськ(ий) піар-н(ий) піар-акція піар-асистент піар-гороскоп піар-інтереси піар-кампанія піар-компанія піар-менеджер піар-прорив піар-простір піар-служба піар-структура піар-технології піар-фахівець піар-хід держ-піар мега-піар PR-окурор PR-щик PR-агенція PR-акція PR-війна PR-дійство PR-кампанія PR-консультант PR-менеджер PR-рішення PR-технолог PR-технології PR-хитрощі кін-о-піар-виробництво		

високий піар	висок(о)-піар-н(ий)		
політичний PR (піар)	політ-PR політ-ПіАр	політPR-мен	
чорний піар	чорнопіар-івець		
Разом	49 дериватів		

Таблиця 9. Словотвірне гніздо неозапозичення *піар* та його графічних варіантів

бізнес	бізнес-овець бізнес-ов(ий) бізнес-увати бізнес-адміністрування бізнес-актив бізнес-аналіз бізнес-аналітика бізнес-арена бізнес-асоціація бізнес-вумен бізнес-група бізнес-директор бізнес-діяльність бізнес-довідка бізнес-досьє бізнес-еліта бізнес-задача бізнес-зустріч бізнес-ідея бізнес-індустрія бізнес-інкубатор бізнес-інкубація бізнес-інтерес(и) бізнес-інтернет-центр бізнес-каталог бізнес-клас бізнес-клімат бізнес-клуб бізнес-кола бізнес-компанія	 бізнесов-о-космополітичн(ий)

	бізнес-консалтинг	
	бізнес-контакти	
	бізнес-ландшафт	
	бізнес-ланч	
	бізнес-легенда	
	бізнес-леді	
	бізнес-мен	бізнесмен-чик бізнесмен-пішохід бізнесмен-рейдер міністр-бізнесмен фермер-бізнесмен
	бізнес-менеджмент	
	бізнес-мережа	
	бізнес-навички	
	бізнес-натура	
	бізнес-огляд	
	бізнес-одиниця	
	бізнес-омбудсмен	
	бізнес-операція	
	бізнес-освіта	
	бізнес-партнер	бізнес-партнер-ств(о)
	бізнес-план	
	бізнес-портфоліо	
	бізнес-посиденьки	
	бізнес-послуга	
	бізнес-постать	
	бізнес-проект	
	бізнес-процес	
	бізнес-розбірки	
	бізнес-розборки	
	бізнес-сайт	
	бізнес-світ	
	бізнес-сектор	
	бізнес-семінар	
	бізнес-середовище	
	бізнес-система	
	бізнес-структура	
	бізнес-схема	
	бізнес-тероризм	
	бізнес-тренінг	
	бізнес-тур	
	бізнес-центр	

	бізнес-ціль бізнес-частина бізнес-школа авіа-бізнес енерг-о-бізнес Євро-Бізнес-Україна кіно-бізнес медіа-бізнес медіа-бізнес-успіх нарк-о-бізнес нафт-о-бізнес теле-бізнес шоу-бізнес шоу-бізнес-клуб	 шоу-бізнес-ов(ий) шоу-біз-ов(ий)
	92 деривати	

Таблиця 10. Словотвірне гніздо запозичення *бізнес*

Інтернет, інтернет, ІНТЕРНЕТ, Інет, інет, Internet	інтернет-изаціј(а) інтернет-івець інтернет-ник інтернет-івськ(ий) інтернет-н(ий) інтернет-ов(ий) ІНТЕРНЕТ-аризаціј(а) Інтернет-адреса Інтернет-асоціація інтернет-аудиторія інтернет-аукціон інтернет-банк інтернет-банкінг інтернет(Інтернет)-бібліотека інтернет-біржа інтернет-версія інтернет(Інтернет)-видання інтернет-газета інтернетголік інтернет-голосування інтернет-гумор інтернет-гурток

	інтернет-діва Інтернет-еквайрінг інтернет-енциклопедія інтернет-ефір Інтернет(Інтернет)-журнал інтернет-зал інтернет-залежність інтернет-зв’язок інтернет-ЗМІ інтернет-кав’ярня інтернет-канал інтернет-картка інтернет-кафе інтернет(Інтернет)-клас інтернет-клуб інтернет-книгарня інтернет(Інтернет)-користувач інтернет-крамниця І-магаз інтернет-магазин Інтернет-майдан інтернет-музей інтернет-новина інтернет-олімпіада інтернет-оператор інтернет-партнер інтернет-пейджер інтернет-підключення інтернет-підтримка інтернет-платіж інтернет-поліція Інтернет-попит інтернет-послання інтернет(Інтернет)-послуга Інтернет-приймальня інтернет(Інтернет)-провайдер інтернет-продавець інтернет-продукція інтернет(Інтернет)-проект інтернет-простір інтернет(Інтернет)-публікація

	інтернет-радіо інтернет(Інтернет)-реклама інтернет-репортер інтернет(Інтернет)-ресурс(и) інтернет-ринок Інтернет-рішення інтернет-розбещення інтернет-розвідка інтернет-роумінг(Інтернет-Роумінг) інтернет-сайт інтернет-сегмент інтернет-синдром інтернет-смітник інтернет-сторінка інтернет-студія інтернет-телебачення інтернет-телефонія інтернет-термінологія інтернет(Інтернет)-технологія Інтернет-торги інтернет-торгівля Інтернет-трафік інтернет-фан інтернет-форум Інтернет-холдинг інтернет-центр інтернет-часопис інтернет(Інтернет)-чат інтернет-шоу інтернет-штучка Internet-дискурс Internet-сервер бізнес-інтернет-центр
Разом:	96 слів

Таблиця 11. Словотвірне гніздо запозичення *Інтернет* **та його графічних варіантів**

шоу	шоу-балет шоу-бізнес	шоу балет-н(ий) шоу-бізнес-ов(ий) шоу-біз-ов(ий)

	шоу-зірка шоу-імперія шоу-комплекс шоу-матч шоу-мен шоу-передача шоу-програма шоу-продовження шоу-простір шоу-ринок шоу-турнір авіашоу арт-шоу байк-шоу валентин-шоу гранд-шоу джентльмен-шоу дог-шоу жарт-шоу маски-шоу ретро-шоу степ-шоу стриптиз-шоу теле-шоу ток-шоу	шоу-ринк-ов(ий)
Разом:	31 дериват	

Таблиця 12. Словотвірне гніздо запозичення *шоу*

Словники

1. **АУРС** – Коссак О. М. , Маньковський С. Л. Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки. – Л. : Світ, 1991.
2. **АУТС** – Пройдаков Е. М. , Теплицький Л. А. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. – К.: СофтПрес, 2006.
3. **ВЗОС СУЛ** – Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики. – За ред В. Т. Бусела – Київ – Ірпінь: «Перун», 2004.
4. Віняр Г. М. , Шпачук Л. Р. Словник новотворів української мови. – Кривий Ріг, 2002. – Вип. 2.
5. **ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови – За ред В. Т. Бусела. – К. – Ірпінь: «Перун», 2001.
6. **ЕУМ** – Енциклопедія Українська мова – К. : Українська енциклопедія, 2004. – Вид. 2-е.
7. Інверсійний словник української мови. – К. , 1985.
8. **КГСУМ** – Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. – К. : Українська енциклопедія, 2002.
9. Кочерга О. , Мейнарович Є. Українсько-англійський словник природничих термінів із префіксом **не-.** – К. : Ін-т теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова, 2000.
10. **КСЖЛУМ** - Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003.
11. **КССПТ** – Краткий словарь современных понятий и терминов. Сост. Н. Т. Бунимович и др. М., 1993.
12. **ЛСІ-2004** – Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983-2003). – Х., 2004.
13. **ЛСІ-2007** – Нелюба А. , Нелюба С. Лексико-словотвірні інновації (2004-2006). – Х.,: Майдан, 2007.
14. **НУЛ** - Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник-довідник. – Л.: Світ, 2002.
15. **ОСУМ** – Орфографічний словник української мови. – К. , 1999.
16. **РУС** Російсько-український словник за ред. акад. А. Ю. Кримського та акад. С. О. Єфремова К. : в-во «Червоний шлях”, 1924-1932; електронна версія К.: Вид-во „К. І. С. ”, 2007; http://krym. linux. org. ua
17. **РУСИС** - Русско-украинский словарь иностранных слов. - Х.,: Прапор, 1999.
18. **РУСНТ** – Російсько-український словник наукової термінології: У 3-х кн. – К. : Наук. думка, 1994-1998: Кн. 1: Суспільні науки; 1994; Кн 2: Біологія. Хімія. Медицина, 1996; Кн. 3: Математика. Фізика. Техніка. Науки про землю та космос, 1998.

19. **СДПС** – Словник-довідник з правопису та слововживання / Укл. С. І. Головащук. – К.: Наук. думка, 1989.
20. **СІС-85** - Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. - К. , 1985.
21. **СІС-2000** - Словник іншомовних слів. / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2000.
22. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К. , 1974.
23. **СЛТ** - Сікорська З. С. Словник лінгвістичних термінів. Словотвір і морфеміка. – К. : Шлях, 2003.
24. **ССІС** - Сучасний словник іншомовних слів / О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006.
25. **СУМ** – Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
26. **СУМ-Гр** - Словарь української мови: В 4-х томах / За ред. Грінченка Б. Д. – К.: Вид-во АН УССР – 1958.
27. **СЧС** - Словник чужомовних слів. / І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калишевський, М. Трохименко. – Харків-Київ: УРЕ, 1932.
28. **ТССО** - Колоїз Ж. В. Тлумачно-словотвірний словник оказіоналізмів. - Кривий Ріг, 2003.
29. **УОС** – Український орфографічний словник. – К. , 2002.
30. **ЧССУХП** Частотний словник сучасної української художньої прози. – К. , 1981. – Т. 1-2.

Джерела ілюстративного матеріалу

ГПУ – «Газета по-українськи»
ДТ – «Дзеркало тижня», тижневик
Критика – часопис
ПіК – «Політика і культура», часопис
ПП – „Пост-Поступ”, газета
РІО – «Реклама. Інформація. Оголошення», рекламно-інформаційна газета
Сучасність. – 1999. – № 33.
Туризм. – 2003. – №10/28.
УкріСвіт – «Україна і світ», газета, електронний варіант
УМ – «Україна молода», газета
УП – «Українська правда», газета, електронний варіант
УРВ – «Український регіональний вісник»
Хрещатик – газета
ЦРУ – «Ціни. Реклама. Успіх», рекламно-інформаційна газета
Андрухович Ю. Дванадцять обручів, 2003
Вандич П. Ціна свободи. – К. , 2004
Гримич М. Фріда, К. , 2006
Жадан С. Біг мак. – К, 2003
Кононенко Є. Імітація. – К. , 2001
Пиркало С. Зелена Маргарита. – К. : Смолоскип, 2001.

Література

1. Арполенко Г. П. , Городенська К. Т. , Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. – К. , 1980.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. – М. : Наука, 1976.
3. Бартков Б. И. Количественные методы в дериватологии / Иссследования деривационной системы количественным методом. – Владивосток, 1983.
4. Білецький А. О. Адаптація давньогрецького ономастикону в східнослов'янських мовах / Іноземна філологія. – Вип. 24. – Л. , 1971. – С. 17-23.
5. Брагина А. А. Рецензия на „Новое в русской лексике. Словарные материалы 1988" / Под. ред. Е. А. Левашова. РАН, Інститут лингвистических исследований. – СПб. : Дм. Буланин, 1996. – 420 с. // НДВШ. Филологические науки. – М. , 1997. – № 2. – С. 111-115.
6. Брейтер М. А. „Киллер" или „убийца"? (попытка системного подхода к описанию современной русской лексики). – Вестник ЦМО МГУ – 1989. – № 1. – Ч. 2. „Русский язык: лингвистические исследования". – www. russian. slavica. org/printout1512. html-3k
7. Вихованець І. Р. , Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. – К. , 2004.
8. Віняр Г. М. Словотворчі тенденції в сучасній українській мові (на матеріалі усного і писемного мовлення 80-х – початку 90-х років XX століття): Автореф. дис… канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1992.
9. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. – М. , 1977.
10. Гнатюк Л. Реактивація лексико-семантичних засобів як джерело поповнення словникового складу сучасної української літературної мови // Мовні і концептуальні картини світу. – К. , 2004. – Вип. 11. – Кн. 1. – С. 101-105.
11. Голдованский Я. А. Проблемы этимологической идентификации лексических заимствований (на материале англицизмов в украинском языке): Автореф. дис… канд. філол. наук – К. , 1985.
12. Горелов И. Н. , Седов К. Ф. Основы психолингвистики. – М: Высш. школа, 1977.
13. Городенська С. Г. Відчислівникові утворення // Українська мова: Енциклопедія. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана. – 2004. – Вид. 2-е. – С. 81.
14. Григораш А. М. Індивідуально-авторське використання суспільно-політичної термінології фразеологічного характеру як засіб політичної полеміки (на матеріалі преси України 90-х років) // Вісник: Проблеми української термінології. Матер. 6-ї Міжнар. наук. конференції. – Л. , 2000. – № 402. – С. 337-341.
15. Єрмоленко С. Я. Сучасні проблеми дослідження літературної мови // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Вип. IV. – К. : ВЦ Київ. ун-т, 2001. – С. 3-12.

16. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка. – М. , 1989.
17. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії. – Донецьк: Дон НУ, 2006.
18. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80-90 років XX століття. – Запоріжжя, 1997.
19. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства // Русский язык в конце XX столетия (1985-1995) / Под ред. Е. А. Земской. – М.,: Языки рус. культуры, 2000. – 2-е вид. – С. 90-141.
20. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. – М. : Наука, 1992.
21. Зенков Г. С. Вопросы теории словообразования. – Фрунзе: Изд-во Киргиз. гос.ун-та, 1969.
22. Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові. – К. , 1953.
23. Иваницкая А. А. Заимствование иноязычой лексики и ее освоение: Автореф. дис… канд. філол. наук. – К. , 1980.
24. Ильенко В. В. Процесс коренизации в области русского и украинского аббревиатурного фонда // Исследования по русскому языку. – Днепропетровск, 1970.
25. Карпіловська Є. А. Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проект серії словників нової української лексики) // Українська мова. – 2004. – № 3. – С. 3-29.
26. Карпіловська Є. А. Ігрова стихія в сучасній українській мовотворчості // Лінгвістичні студії. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – Вип. 12. – С. 244-247.
27. Карпіловська Є. А. Конкурування варіантних номінацій як вияв тенденцій розвитку лексикону: регулятори рівноваги // Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – С. 122-132.
28. Карпіловська Є. А. Принципи моделювання системної організації лексики в словниках інтегрального типу // V Міжнародний конгрес Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 42-47.
29. Карпіловська Є. А. Приховані (згорнуті) та відкриті вибірні лексемні категорії: динаміка словотвірних маркерів // Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung. – Hildesheim. Zurich - New York: Georg Olms Verlag, 2007. – С. 45-60.
30. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // Українська мова, 2007. – №4. – С. 3-15; 2008. – № 1. – С. 24-35.
31. Карпіловська Є. А. Тенденції засвоєння англіцизмів у сучасній українській мові // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2007. – Т. 10. – №2. – С. 78-84.
32. Кислюк Л. П. Особливості засвоєння іншомовної лексики словотвірною підсистемою сучасної української мови. // Мовні і концептуальні картини світу. – К. , 2002. – № 6. – Кн. 1. – С. 182-186.
33. Кислюк Л. П. Нові тенденції у творенні іменників - назв осіб сучасної української мови. // Актуальні проблеми українського словотвору. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 217-225.

34. Кислюк Л. П. Особливості творення і функціонування абревіатур та їхніх дериватів у мові преси // Мовні і концептуальні картини світу. – К. , 2004. – Вип. 11. – Кн. 1. – С. 187-190.
35. Кислюк Л. П. Функціональний потенціал тематичної групи „засоби масової інформації" // Мовознавчий вісник. – Черкаси, 2008. – Вип. 7. – С. 112-118.
36. Кислюк Л. П. Досвід українського словникарства при укладанні словників нової лексики // Людина. Комп'ютер. Комунікація. Збірник наукових праць. – Л. , 2008. – С. 199-202.
37. Клименко Н. Ф. Аглютинативність в українському словотворенні // Українське мовознавство. – К. , 1990. – Вип. 17. – С. 11-19.
38. Клименко Н. Ф. Назви осіб у сучасній українській періодиці // Українське мовознавство. 2003. – Вип. 25. – С. 20-24.
39. Клименко Н. Ф. Неологізування в сучасному українському науково-технічному стилі // Українське мовознавство. – 2002. – Вип. 22.
40. Клименко Н. Ф. Неологізування в українській мові в часи глобалізації // V Міжнародний конгрес Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 38-42.
41. Клименко Н. Ф. Неологізми в різних стилях сучасної української та новогрецької мов // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К. , 2002. – Вип. 8.
42. Клименко Н. Ф. Однотипність синтаксичних еквівалентів як основа формування однорідної семантики складних слів // Лексична семантика в системі "людина-машина". – К. , 1986. – С. 71-82.
43. Клименко Н. Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови // Українська мова. – 2003. – № 3-4. – С. 83-105.
44. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. – К. : Наук. думка, 1984.
45. Клименко Н. Ф. Як народжується слово. – К. : Вища школа, 1991.
46. Клименко Н. Ф. , Карпіловська Є. А. та ін. Морфемно-словотвірний фонд української мови як дослідницька та інформаційно-довідкова система // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 41-50.
47. Клименко Н. Ф. , Карпіловська Є. А. , Даниленко Л. І. Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов'янських паралелей // Мовознавство. – 2003. – № 2-3. – С. 96-111.
48. Коваленко Б. Словотвір субстантивних аугментативів // Актуальні проблеми українського словотвору. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 209-217.
49. Ковалик І. І. Вчення про словотвір // Вчення про словотвір. Вибрані праці. – Івано-Франківськ-Л.: Місто НВ, 2007. – С. 21-169.
50. Котелова Н. З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов / Новые слова и словари новых слов. – Ленинград: Наука, 1978. – С. 5-26.
51. Котелова Н. З. Теоретические аспекты лексикографического описания неологизмов// Советская лексикография. – М. , 1988. – С. 46-63.

52. Коць Т. А. Функціонування лексичних варіантів у засобах масової інформації (на матеріалі газет 90-х років) // Мовознавство. – 1997. – №6. – С. 56-63.
53. Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни // Русский язык конца ХХ столетия (1985-1995), – М. : Языки рус. культуры, 1996. – С. 142-161.
54. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая // Очерки по лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С. 52-70.
55. Ленець К. В. Лексико-семантичні процеси в мові засобів масової інформації // Українська мова / Red. nauk. S. Jermolenko. – Opole: Univer. Opolski. Instytut Filologii Polskiej, 1999. – S. 67-87.
56. Линник Т. Г. Параметричні прикметники і їх становлення. – К. , 1982.
57. Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах. – К. , 2000.
58. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): Автореф. дис. … канд. філол. наук. – Л. , 2002.
59. Непийвода Н. Ф. Підтекстова інформація в сучасних ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 6. – Кн. . 2. – К. , 2002. – С. 62-68.
60. Обухова И. Н. Функционирование и словообразовательная активность англицизмов в современном русском языке (на материале прессы): Автореф. дис. … канд. філол. наук. – Днепропетровск, 1991.
61. Огиенко И. И. Иноземные элементы в русском языке. – К. , 1915.
62. Олексієнко С. І. Про лексико-семантичний розвиток запозичень (на матеріалі східнослов'янських пам'яток ХІУ-ХУІ ст.) // Мовознавство. – 1976. – №3. – С. 60-66.
63. Ольшанский О. Е. Заметки об опрощенных существительных в современном русском литературном языке // Термин и слово. – Горький, 1980.
64. Папп Ф. Морфологическая система глагольных основ в современном русском литературном языке. – Дебрецен // Publicationes Institut Philologiae Slavicae Universitatis Debreceniensis. – 1962.
65. Пономарёв А. Д. Лексика греческого происхождения в современном украинском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. – К. , 1974.
66. Попова Н. О. Запозичення з англійської мови в лексико-семантичну систему української мови кінця ХХ та початку ХХІ століття: Автореф. дис. … канд. філол. наук. – Х. , 2002.
67. Потятник І. О. Вкорочення основи, акронімія та абревіація як джерела американського сленгу // Іноземна філологія. – Львів, 2001. – Вип. 112. – С. 127-132.
68. Русанівський В. М. Префіксальний словотвір // Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 228-284.
69. Самойлова І. А. Процеси семантичної деривації в лексиці сучасної української літературної мови (на матеріалі неологізмів 70-90-х років ХХ ст.): Автореф. дис. … канд. филол. наук. – К., 1999.

70. Сербенська О. А. Інновації у мові сучасних українських мас-медіа // 125 років Наукового товариства імені Шевченка: Зб. Наук. Пр. і матеріалів, присвячений ювілею товариства. – Львів, 2001. – С. 158-177.
71. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку // Українська термінологія і сучасність. - К. , 2001. - Вип. IV. – С. 3-8.
72. Синявський О. Н. Норми української літературної мови. – 1931. – Перевид. Львів: Українське видавництво, 1941; електронний варіант. – К. : К. І. С. ”, 2008.
73. Сімонок В. П. Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики в сучасній українській мовній картині світу. – Х. : Основа, 2000.
74. Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979.
75. Ставицька Л. О. Проблеми вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 55-68.
76. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). – К.: Пугач, 2005.
77. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. – Тернопіль: Астон, 2002.
78. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах: основные семантические процессы. – К. : Наук. думка, 1989.
79. Тараненко О. О. Варіанти // Українська мова: Енциклопедія. – К. , 2000. – Вид. 1-е. – С. 59-60.
80. Тараненко О. О. Неологізм // Українська мова: Енциклопедія. – К. , 2000. – Вид. 1-е. – С. 377.
81. Тезисы Пражского лингвистического кружка // Пражский лингвистический кружок. – М. : Прогресс, 1967. – С. 17–41.
82. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. – М. : Наука, 1981.
83. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка. – М. :Рус. язык, 1985. – Т. 1-2.
84. Ткаченко О. Б. До соціолінгвістичної класифікації мов у її слов’янській специфіці і динаміці // Мовознавство. – 2005. – № 3-4. – С. 63-68.
85. Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра/ За заг. ред. проф. В. І. Шкляра. – К. , 1997.
86. Франко І. Нариси історії українсько-руської літератури до 1890 // Франко І. Твори. – К. , 1984. – Т. 41. – С. 194–470.
87. Фундаментальні орієнтири науки. – К. : Академперіодика, 2005.
88. Фурса В. Семантико-граматичне та словотвірне освоєння невідмінюваних імен. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2005.
89. Цимбалюк Ю. В. Структурные типы латинских заимствований в украинском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. – Л. , 1971.
90. Чурсіна Л. В. Словотвірна валентність основ французького походження в сучасній українській літературній мові: Автореф. дис. … канд. филол. наук. – Х. , 1998.
91. Шаровольський І. Німецькі позичені слова в українській мові. – К. , 1926-27.

92. Шаровольський І. Румунські запозичені слова в українській мові. – К. , 1929.
93. Шелудько Д. Німецькі елементи в українській мові. – К. , 1929.
94. Шмелёв Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. М. : Наука, 1973.
95. Щерба Л. В. О словарях живого литературного языка // Современная русская лексикография. – М. , 1966. – С. 75.
96. Юрчук Л. А. Суфіксальний дієслівний словотвір// Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка,1979. – С. 228-284.
97. Jadacka H. System słowotwórcy polszczyzny (1945-2000). – Warszawa: PWN, 2001.
98. Mańchak-Wohlfeld E. Angielskie elementy leksykalne w języku polskim. – Kraków, 1994.
99. Smółkowa T. Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej. – Kraków , 2001.

Індекс нових слів[1]

@-жанр 44
@-карыстальнік 44
@-стиль 44
@-тэкст 44
bezzupie 54
DVD-програвач 15
e-handel 44
eko-religijny 44
e-książka 44
e-LITr 45
email 44
e-mail 236
e-mail клієнт 44
emailový 44
e-mailować 44
e-mail-клієнт 236
e-rynek 44
e-świat 44
FM 246
Internet 34, 114, 115, 267
Internet-дискурс 115, 237, 269
Internet-сервер 269
klonacja 42
klonowanie 42
message 236
neamatér 80
nečtenář 80
Nerom 80
nestandard 80
new-романтик 168
niby-demokratyczny 85
niby-teatralny 85
niby-ukradziony 85
niedemokratyczny 79
nie-gęsizm 81
niehandlowy 79
niekasowy 79
niekomercyjny 79
niekonstruktywny 79
nienieomylny 79
nie-nieomylny 79
nieszkolny 79
novinář 32
on line 235
PIN-код 14
polityczno-erotyczny 77
polityczno-kryminalny 77
polityczno-represyjny 77
polityczno-rozrachunkowy 77
PR 12, 34, 112, 113, 235, 247, 252, 259, 263
PR-агенція 13, 113, 237, 247, 264
PR-акція 264
PR-дійство 260, 264
PR-кампанія 113, 247, 259, 264
PR-консультант 264
PR-менеджер 237, 259, 264
PRокурор 260, 264
promotion 252
promotion-пакет 252-253
PR-партнер 13, 113
PR-рішення 264
PR-технолог 235, 264
PR-технології 264
PR-хитрощі 13, 113, 264
PRщик 235, 264
PR-щик 113
relacja 18
seks-shop 44
SIM-картка 14
SMS 236, 246
SMS'ка 15, 236

[1] До індексу включено слова, не засвідчені в реєстрах загальновживаних словників радянської доби (виданих до 1991 р.), які слугували джерелами формування генерального реєстру слів комп'ютерного морфемно-словотвірного фонду української мови Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України (МСФ). Докладніше про МСФ див. у І.4. Подано також нові слова з інших слов'янських мов, згадані в тексті. Знаком * виділено слова-неосемантизми, зафіксовані в словниках радянської доби з іншими значеннями, та неографізми.

SMS-відповідь 15, 236
SMS-вікторина 15
sms-голосування 236
SMS-голосування 15
SMS-гра 15
SMS-довідка 15, 236
SMS-замовлення 236
SMS-інструкція 236
sms-ка 236
SMS-ка 15, 236
SMS-конкурс 236
SMS-повідомлення 14, 236
TV-магазин 248
V.I.P. 235, 247
V.I.P.-жінка 248
VIP 247
VIPар 248
VIP-вечірка 89
VIP-вхід 89
VIP-в'язень 89
VIP-гість 89
VIP-ескорт 89
VIP-жінка 89, 247
VIP-зал 88, 248
VIP-запрошення 89
VIP'и 248
VIP-камера 89
VIP-клас 248
vip-костюмчик 89
VIP-ложа 248
VIP-магазин 89
VIP-персона 247
VIP-супровід 89
VIP-таксі 89
Web-дневники 116
web-камера 237, 251
Web-каналы, 116
Web-проекты, 116
WEB-ресурс 251
web-сайт 236, 237, 251
Web-сервер 20, 116
Web-сервис 116
web-сторінка 251
WEB-сторінка 251
web-узлы 116
znaczący 23
абичогоневийшліст 102
абракадабризація 100
абсурдизуватися 193, 221
аванпроект 24
авіа-бізнес 267
авіа-експрес-доставка 141
авіашоу 181, 270
автоаматор 136
автобензовоз 178, 200
автобізнес 153, 178
автобудівництво 153
автобудування 136
автовантажомеблеперевезення 3, 193
автовантажоперевезення 134
автовеломотогонки 136
автовивіз 134, 226
автовідповідач 136
автоводоцистерна 136
автогальмо 136
автодидактика 179
автодиспетчер 136
автоемаль 178
автозавантажувач 136
автозаправний 178
автозлодій 178, 193, 200
автокефал 191
автоконтрабандист 178
автокредит 136
автолист 178
автомагнітола 178
автомарафон 178
автомеблеперевезення 134
автомобілерозвантажувач 136
автомотоаматор 136
автонавантажник 178
автопарк 136
автопаркування 153, 178
автопатруль 178
автоперевезення 193
автоперехід 153, 178, 199

автопослуги 178, 193, 199
авторефрижератор 178
автородео 178
автосалон 136
автосамоскид 136
автосервіс 136
автоспекулянт 178
автосторож, 178, 193, 200
автотермоцистерна 136
автотехобслуговування 136
автотренінг 179, 186
автотренінговий 191
автофокус 136
автоцементовоз 136
автоцистерна 136
автошоу 178
агентеса 59, 191
агентка 59
агентоманія 153
агні-йога 179
агроботаніка 149
агроґрунтознавчий 149
агроекологічний 149
агроекологія 149
агропромисловий 149
агрофірма 149, 191
агроформування 149
агроценоз 149
адміністратор-метрдотель 139
*адресний 25
*адресніше 25
азбестобітум 149, 224
азбестофанера 149, 224
азбоволокніт 149, 224
азбогумовий 149, 225
азбосталевий 149, 225
азбофанера 149, 224
азбошлак 149, 224
азбошпалери 149, 224
азійскість 202
азійщина 156
Азіопа 122, 123
аквааеробіка 180, 193
аквабайк 180, 186
аквабол 180
аквакультура 180
акванаріум 180
акваочищення 180, 193, 200
аквапарк 180
аквополісполука 180, 193, 200
акватехніка 180
акустоелектротехніка 150
акустофонетичний 150
акціонування 152
алкоголіада 156
алкоголізація 154
алкостоп 103
алмазобетонопаркетошліфування 193
алмазобетонорізання 3, 151, 226
алмазорізання 151
алмазошліфування 193
альянс-медіа 263
алюмамонійний 150
алюмінієво-калієвий 150
алюмоамонійний 225
алюмокалієвий 150
алюмомідь 150, 224
алюмосилікатний 150, 225
амонійфосфат 150
аморфніший 46
анаграмворд 17
андеграундовий 30
андерграундовий 193
антиапокаліпсис 85
антибартерний 164, 186, 193
антибуржуа 87, 164
антибюрократичний 164
антивибори 87, 164
антивік 84
*антивірус 244
антигерой 84, 164
антиглобаліст 164, 184, 244
антиграчевий 165, 171
антиГрушевський 4, 85, 87
антигуманістичний 164
антидемократ 164

антидемократизм 164
антидемпінг 164, 187
антидемпінговий 187
антидепресивний 164
антидержавити 165
антидержавник 164
антидержавники 87
антидопінговий 84, 164
антиеліта 87, 244
антиенергія 165
антиєвропеєць 87, 164
антиєвропеїзм 204
анти-ЄЕП 247
антизакономірно 165, 224
антиіндивідуалістський 204
антиінфляційний 164
антиКарнегі 85, 87, 164
антиконституційний 165
антиконституційно 165, 224
антикорупційний 165
антикризовий 84, 164
антикультівець 164
антикультура 84
антикультурити 84
антиКучма 85
антикучмівський 171
антикучміст 164
антилазаренківський 165, 171
антилюбов 84, 165
антилюдяний 84
антимарення 87, 164
антимарія 85
антимафіозі 87, 164
антимедійний 180
антимемуар 165
антимемуари 84
антимистецтво 84
антимілітаризувати 165
антимонопольний 165
антинаука 87
антипатріот 87, 164
антипацифізм 164
антипіар 244
*антипіратський 87
антиполітикан 87, 164, 193
антиполітикум 84
антипрезидентський 165
антирейтинг 42, 87
антиреклама 84, 87
антирекорд 87
антиреформістський 165
антиринковий 164, 184
антиринковик 164, 171, 184
антироман 84
*антирухівець 164, 171
*антирухівський 165
антисмерть 87
антиСНД 85, 87
антиСНІД 87
антистаршинський 84
антиукраїнець 87, 118, 122, 164
антиукраїнство 119, 123
антиукраїнський 119, 165
антиурбанізація 164
античеснота 84
античинник 87
антиядерник 164
антропність 205
АНульовано 101
арабізація 121
арматурорізання 153
армоблок 150, 224
армоконструкція 150
армрестлінг 186
армрестлінговий 186
арт-бізнес 189
арт-галерея 189
артгалерист 189
арт-директор 189
арт-культура 189
арт-продюсер 189, 192
арт-проект 189
арт-салон 189
арт-тусовка 189
арт-шоу 181, 189, 270
архетипний 137, 225

архіважкий 161, 170
архівітамінний 161
архіінертний 161
архімільйонер 161, 170
архіплюралістичний 161
архіреакційний 161
архіромантичний 161
архіскладний 161, 170
архісучасний 161, 170
архітвір 161
астрал 191
АТ 141
аудиторсько-консалтинговий 257
аудіоальбом 141
аудіоапаратура 193
аудіовідеоапаратура 175, 177, 192, 193
аудіовідеотехніка 141
аудіовізуальний 141, 177
аудіогарнір 177
аудіозапис 153, 177, 193, 199
аудіокасета 138, 141, 177
аудіокомпанія 141, 177
аудіокурс 177
аудіологія 177, 192
аудіометрія 177, 192
аудіоновина 177
аудіообладнання 177, 200
аудіоплеєр 177
аудіопослання 153, 177
аудіопробіг 193
аудіопродукція 141, 177
аудіоринок 141
аудіотехніка 141, 177
аудіотехнічний 177
аудіотовари 177
афганізація 3, 152, 154, 155
африканізація 154, 155
бабтист 103
багатоасоціативний 214
багатобітовий 214
багатодротовий 214
багатоіндексний 214
багатомодульний 214
багатоопераційний 214
багатопрограмний 219
багатопустотний 214
багатоселекторний 214
багатосоткілометровий 207
байкер 186
байкерський 186
байк-шоу 181, 186, 270
балерун 59
балетяр 59, 193
балканізація 111, 120, 155
бальнеофізіотерапевт 148
бальнеофітотерапія 148
баналізація 111, 120
бандформування 141, 153
банки-агенти 140
банківець 184
банк-кредитор 185
банк-одержувач 185
банкомат 148, 185
бармен 239
бармен-офіціант 139
бартер 154, 186
бартеризація 111, 120, 152, 154, 186
бартеризувати 186
бартеризуватися 186
бартерний 186
бартерувати 154
баскетівець 193
бебі-бум 250
бебі-йога 179
бебі-сітер 231, 250
безголович 57
безгромадянство 54
безгромадянський 54
безгромадянськість 54
беззарплаття 54
безквартир'я 54
берегинізація 152
березіти 223
*беркут 184
*беркутівець 184
*беркутята 184

бетоношліфування 193
бетоношприцмашина 146
бийкувалденко 57, 102
бібліотекар-бібліограф 139
бібліотекар-інформатор 139
бізнесовець 265
бізнесувати 265
бізнес 233, 257, 265
бізнес-адміністрування 265
бізнес-актив 265
бізнес-аналіз 265
бізнес-аналітика 265
бізнес-арена 265
бізнес-асоціація 265
бізнес-вумен 138, 261, 265
бізнес-група 265
бізнес-директор 265
бізнес-діяльність 265
бізнес-довідка 265
бізнес-досьє 265
бізнес-екскурс 185
бізнес-еліта 185, 265
бізнес-задача 265
бізнес-запитання 185
бізнес-захоплення 153, 185, 200
бізнес-зустріч 265
бізнес-ідея 185, 265
бізнес-індустрія 258, 265
бізнес-інкубатор 185, 265
бізнес-інкубація 265
бізнес-інтереси 265
бізнес-інтернет-центр 265, 269
бізнес-камера 89
бізнес-каталог 265
бізнес-клас 89, 137, 185, 265
бізнес-клімат 265
бізнес-клуб 265
бізнес-кола 261, 265
бізнес-компанія 265
бізнес-консалтинг 257, 266
бізнес-контакти 137, 266
бізнес-конференція 185
бізнес-кореспонденція 137
бізнес-кредити 137
бізнес-курс 137
бізнес-ландшафт 266
бізнес-ланч 137, 185, 266
бізнес-легенда 260, 261, 266
бізнесследі 4
бізнес-леді 137, 185, 261, 266
бізнес-менеджмент 266
бізнесменка 185
бізнесмен-пішохід 261, 266
бізнесмен-рейдер 261, 266
бізнесменчик 239, 261, 266
бізнес-мережа 258, 266
бізнес-навички 266
бізнес-натура 266
бізнес-новини 138, 185, 193, 199
бізнесовець 185, 261
бізнесовий 137, 185, 261, 265, 266
бізнесово-космополітичний 266
бізнес-огляд 266
бізнес-одиниця 261, 266
бізнес-омбудсмен 239, 266
бізнес-операція 266
бізнес-освіта 266
бізнес-партія 185
бізнес-партнер 266
бізнес-партнерство 266
бізнес-переговорів 233
бізнес-план 137, 185, 266
бізнес-портфоліо 266
бізнес-посиденьки 257, 261, 266
бізнес-послуга 266
бізнес-постать 261, 266
бізнес-прогноз 137
бізнес-проект 257, 266
бізнес-проєкт 261
бізнес-процес 266
бізнес-ремонт 185
бізнес-розбірки 266
бізнес-розборки 266
бізнес-сайт 251, 266
бізнес-світ 258, 261, 266
бізнес-сектор 266

бізнес-семінар 185, 266
бізнес-середовище 261, 266
бізнес-система 266
бізнес-справа 185, 192, 199
бізнес-структура 137, 185, 266
бізнес-студія 185
бізнес-схема 266
бізнес-теплиця 185
бізнес-тероризм 266
бізнес-тренер 185
бізнес-тренінг 266
бізнес-тур 266
бізнесувати 185, 261
бізнес-центр 266
бізнес-ціль 267
бізнес-час 185, 199
бізнес-частина 267
бізнес-школа 267
білабіальний 206
білборд 250
білий піар 244
білорусизація 152, 154, 155
білявич 57
білялітературний 87, 100
білямеридіанний 100
біляпланетний 100
біляполюсний 100
біляполярний 100
білясонячний 100
біоелектрика 147, 225
біоелектричний 147, 225
біоелектронний 147
біоенергетик 148
біоенергія 148
біоенерготерапевт 176, 190
біоенерготерапія 153, 176
біоепіляція 153, 176
біозахист 147, 176, 193, 200
біозв'язок 147, 176, 199
біоінженер 147
біоінформаційний 147, 225
біойогурт 148
біокерований 147
біокібернетик 147
біокінез 176
біокомбінат 147
біоконверсія 153, 176
біокрем 148
біолабораторія 147
біолакт 147
біологиня 59
біологізація 176
біомедицина 147, 225
біомедичний 147, 225
біометеорологічний 147, 225
біомутація 176
біонавігація 176
біоокислення 176, 200
біоокислювальний 147
біоочищення 147, 200
біопатоген 176
біополе 148
біополімерний 147, 225
біополітика 176
біопротез 147
біопроцес 147
біопсихологічний 147
біорегулювання 176
біоресурси 147
біоритм 148
біоритмолог 148
біоритмологічний 148
біоритмологія 148
біорізноманіття 176, 193, 200
біосенсор 176
біосистема 147
біосупутник 148
біосферний 147
біотелеметричний 147
біотерапевт 147
біотерапія 147
біотермічний 147
біотермія 147
біотестування 176
біотехнолог 147
біотехнологія 147

біоустановка 176
біофармацевт 147
біофармація 147
біофільтрація 147, 176
біоцех 147
біоцид 147
біочищення 176
біроман 153
бісероплетіння 151
бітломан 191
блатфлот 103
бліц-візит 185
бліц-вікторина 185
бліц-запитання 185, 199
бліц-інтерв'ю 185
бліцновини 199
бліц-новини 185
бліцоперація 185
бліцопитування 138, 193
бліц-опитування 185, 199
бліц-портрет 185
бліц-ремонт 185
бліц-таксі 185
бліцтурнір 138, 185
блокбастер 240
бодибілдер 231
боди-білдер 187
бодибілдинг 231
бодибілдинговий 187, 191
боди-білдінг 187
боді-арт 187
бодігард 244
боді-гард 187
боді-стайлінг 187
бойовик 244
бой-френд 192
боксерка 191
*босяк 59, 103
ботнет 114
братомовець 122
братопоїдання 154
брежнєвізм 156
брежнєвщина 156, 171
брейк 240
бренд 98, 120
бренд-менеджер 140
брендятина 98, 120
брифінг 187, 257
брифінговий 188, 257
брифінгувати 188
брудний піар 244
бруталізація 99, 111
будмайданчик 146
будсміття 146, 224
бутик 228, 244
буттєвість 205
бухгалтер-економіст 139
бухгалтер-касир 139
бухоблік 141, 146
бюджетування 151
бюждетотворення 111
БЮТ 141, 224
бютівець 141
в(у)сеозброєння 48
вакуум-інфільтрація 194
вакуумметрія 194
вакуум-пресування 194
вакуумувати 194
вакуум-холодильник 194
валентин-шоу 270
валютизація 152, 184
валютоокупний 184, 200
валюттотримач 184
вампірити 221
вандалити 221
ватоголік 101
ваучеризація 74
ваучеризувати 74
веб-архів 251
веб-браузер 251
веб-дизайн 115, 143, 251, 255
веб-документ 251
веб-інтерфейс 251
веб-камера 237
веб-компонент 251
веб-конференція 251

веб-майстер 115, 143, 251
веб-майстерність 116
вебмейл 43
веб-мережа 251
вебоман 116
веб-портал 116, 251
веб-ресурс 251
веб-сайт 115, 143, 237, 251
веб-сторінка 115, 143, 236, 251, 256
веб-сторіночка 251
великовантажний 214
*версія 24, 25
верстатник-дизайнер 139
в'єтнамізація 121
вже письменник 86
взаємовизнання 203
взаємодоповнюваність 203
взаємодоповняльний 205
взаємозалік 148
взаємозахвалювання 154
взаємолобіювання 154
взаємонедовіра 154
взаємопізнання 203
взаємопоборювання 154
взаємопорозуміння 203
вивіскомовний 102, 111, 120
винароднити 222
виписаніший 47
випрозорити 222
високий піар 244, 265
високобровий 214
високовідсотковий 214
високоекологічність 151, 225
висококанцерогенний 214
висококласно 224
високоорбітальний 214
високопіарний 13, 113, 117, 247, 265
високопосадовець 11, 58
високопроцентний 214
високорельєфний 214
висотка 229, 253
виставка-ярмарок 140
виступовець 5
вице-дедушка 100
виявний 202, 204
віайпі 235, 248
ві-ай-пі персони 89
вібраційний 191
вібраційно-трамбувальний 191
вібраційно-частотний 191
вібріон 191
вібріоносій 191
віброгасник 191
віброгідропресування 192
вібродинамічний 190, 192
віброінструмент 191, 192
вібромасажер 191
вібропоглинач 192, 200
вібропрасування 191
вібропресування 200
вібростійкий 192, 200
вібростійкість 192
вібротерапія 192
вібротрон 191
віброущільнювач 192, 200
віброфоніст 190, 191
віброхвороба 192, 200
вібрувати 191
відео 4, 138, 153, 173, 174, 175, 177, 192
відеоапаратура 193
відеоарт 175
відеобагатство 175
відеобізнес 175
відеобліц 175
відеовиробництво 153, 175
відеовиходи 138
відеогарнір 111, 175, 177
відеогра 153, 175
відеодиск 175
відеозал 175
відеозамовлення 153, 175
відеоінженер 175
відеоканал 175
відеокарта 175
відеокасета 138, 175, 177

відеокліп 175, 240
відеокурс 175
Відеольох 111, 175
відеомагнітофон 175
відеоман 175, 181, 191
*відеомило 111
*відео-мобільник 253, 254
відеоносій 175
відеоогляд 153, 175
відеооператор 175
відеопідприємець 175
*відеопіратство 153, 175
відеоплеєр 175, 177
відеопривітання 200
відеопрокат 153, 175
відеореклама 175, 192
відеоремонт 193
відеоринок 175
відеорозповсюджувач 175, 193
відеосалон 175
відеострічка 194
відеосуміш 175
відеотека 181
відеотехніка 141, 175, 177
відеоурок 153, 175
відеофон 175
відик 174
*відмивання 3
*відмивати 25
відсканувати 222
відфаксувати 223
візаж, 228
візажист 139, 190
візажистка 191
візіаліст 190
Вікна-бізнес 185
*вікно 236
вільноринковий 184
віндсерфер 188
віндсерфінгіст 188
віндсерфінговий 186
ВІП 247
ВІП-зона 89, 248
віп-ложа 248
віп-сектор 248
віп-стоянка 248
віп-хворі 248
віртуальний магазин 72
віртуальний простір 72
*вірус 18, 25, 244
*вірусня 100
віршоїд 111
вітренківець 156
вічноюний 225
вместонаука 87
восьмерувати 222
восьмибальний 207
вотергейт 235
впередукраїнець 119, 168
впливологія 100
впливоманія 100
все-всепізнання 48
всеєдність 48
всеобрушати 48
Всесвітня Павутина 115
Всесвітня Сітка 115
всесушарка 48
всіхвидав 99
вузькопрагматично 224
вчвертьока 220
газколонка 141, 224
газплита 141
газприлад 141
гакер 235
гакерський 191
гамма-розподіл 194
гамсахурдист 156
гапкенштрасе 99, 111
геобіоз 148
геобіологія 149
геоблок 148
геоекономіка 148
геоекономічний 148
геоекосистема 193
геоізотерма 148
геокріолог 190

геологиня 59
геолого-географічний 193
геолого-мінералогічний 193
геомагнітосфера 148
геометеорологія 149
геополітичний 96, 148
георозвідка 194
георозвідник 194
георозвідувальний 194
геостратегічний 148
геоструктура 148
геотехнологія 135
геотоп 148
геоформа 148
геохран 148
геохронометр 148
геоцикл 148
герл-френд 192
германо-балто-слов'янський 206
гетероперехід 197
*гетьман 25
*гетьманоманія 25
*гетьманятко 17
гідроаеродинаміка 135
гідроаеромеханіка 135
гідроакумульований 135
гідроакустик 135
гідробіонти 135
гідробіос 135
гідроблок 135
гідровібратор 135
гідроген 135
гідрогенез 135
гідродвигун 135
гідроелектрометалургія 135
гідрозамок 135
гідрозонд 135
гідроізол 135
гідроізоп'єза 135
гідроіндикатор 135
гідроіндукція 135
гідроінтегратор 135
гідрокрекинг 135
гідролізуватися 135
гідрольодоріз 135
гідромагнезит 135
гідромагнітний 135
гідроманіпулятор 135
гідрометаморфізм 135
гідрометеор 135
гідромеханізований 135
гідромонтажник 135
гідропатрон 135
гідропідсилювач 135
гідропривід 135
гідропульсатор 135
гідропшик 100
гідротермодинаміка 135
гідротропізм 135
гідротурбобудування 135
гідрофізик 135
гідрохвилі 135
гідроцефалія 135
гіпергравітація 160
гіпердержава 170
гіпердержавний 160, 161
гіпердефіцит 160
гіперелітний 160, 170
гіперзростання 88, 152, 161, 170
гіперідентичність 202, 204
гіперінфляція 88
гіпермаркет 88
гіпермедіа 39
гіпер-медіа 40
гіпередержавний 170
гіперправославнохристиянський 160, 161
гіперреалізм 160
гіпер-супер-екстра-архівідкриття 160
гіпертекст 160
гіперхарактеристика 160
гіперціна 88
гіперчутливий 160, 161, 170
гіпі 235
гіпоідентичність 204
гіпсокартономонтаж, 135

глобалізаційний 184
глобалізаційно 184, 224
глобалізація 184
глобалізм 184
глобаліст 244
глобальність 184
гнучкошиєнко 57
голкорефлексотерапія 135, 153, 225
головбанкір 141
головмитник 141
головрада 141
голограф 226
голографування 226
голографувати 226
Голопупія 122
гомо совєтікус 76
Гонгадзегейт 156, 169
гопакерія 100
горбачовізм 156
горе-ватажки 86
горе-вузи 86
горе-звільнений 86
горе-мати 86
горенаслідувачі 69, 86
горе-продюсер 86
готовченко 57, 109
гравіодослідження 194
гракувати 221
грандеса 191
грандшоу 181
гранд-шоу 270
гранітоподібний 195
гранітоутворення 194, 195
граніто-щебеневий 195
графітовугільний 195
графопобудовник 194
гривенізація 120
громадянізація 54, 152
громадянотворення 54
громадянськість 151
грошопад 153, 172
грушевськоманія 99
дайджестовий 191
двадцятип'ятиповерховий 206, 207
дванадцятибальний 207
дванадцятиповерховий 207
двістірозп'ятий 220, 222
двобальний 207
двоног 220
двохсотметровий 216
дебартеризація 152
дебільшовизація 154
дебюрократизація 154
дев'ятикласний 216
дев'ятиповерховий 207
дев'ятисил 220
дезросійщення 152
дезукраїнізованість 118, 123
деідеологізація 43, 227
деіндивідуалізація 152
деінтелектуалізація 154
деколективізація 152
деколективізувати 221
декомерціалізація 153
декомерціалізувати 153, 221
декомунізація 76
декомунізований 76
декомунізувати 76, 221
декретоманія 153
декриміналізація 154, 184
деленінізація 221
делібералізувати 184, 221, 223
делімінізація 152
делінінізація 155
дельфінотерапія 135, 225
демблок 141, 158
демблоківець 158
деміфологізація 3, 152, 221
демкрило 158
демоб'єднання 158
демоліберальний 158
демонетизацією 43
демонополізувати 148
демосоціальний 158
демпартієць 158
демпартія 158

демпінг 187, 191
демпінговий 187
демпінгування 3
демпінгувати 187, 188, 191
демплатформа 158
ДемПУ 158
демсили 158
ДемСоюз 158
демсоюзівський 158
демфракція 158
деноменклатуризація 154
деперсоналізація 152
депкорпус 158
деполітизація 41, 152
деполітизувати 221
деполітування 152
деприватизувати 221
депровінціалізація 154
депровінціалізувати 221
депровінціалізуватися 154
дерадянізація 3, 41, 154, 221
дерегулювання 152
дерегуляція 152
*державник 11, 77
державно-політичний 204
державобудування 153, 224
державоспотворення 103
державотворення 77, 103, 111, 153
державотворець 224
держакція 141
держаморальний 172
держаморальність 157, 172
держборг 172
держбудування 172
держверхи 157, 172
держгодівниця 157, 172
держдотація 141, 172
держзамовлення 141, 153, 172, 224
Держінформполітика 172
Держінформ'юст 172
Держкоммедбіопром 172
держкомпартноменклатура 158
держконтракт 172
Держмитком 172
держмито 141, 172
держпіар 264
держприймання 74, 141, 224
держрекет 3, 158, 172
держскарбниця 172
держструктура 141
ДержТБ 172
держфінанси 172
держхолдинг 246
держчиновник 172
дерусифікація 221
десербізувати 221
десталінізація 43, 154, 155
деструктив 191
десятибальний 207
детабуїзація 154, 221
*детінізація 43
деукраїнізація 43, 118
*дефіле 19, 21
дефілологізація 227
дефолт 233, 240, 250
децилог 220
деядеризація 152
джаз-рок 188
дженерики 250
джентльмен-шоу 270
джойстик 250
дзюдоїстка 191
дизайн-бюро 255
дизайнер-закрійник 139
дизайнерка 191, 255
дизайн-макет 255
дизайнпроект 148, 254
дизайн-проект 255
дизайн-студія 137
дикоприватизаційний 172
дилер 240
дисертабельний 101
дискогопанці 99, 111
диспетчеризація 155
дистрибутор 240
дистриб'ютор 240

дистриб'юторський 191
діаспорець 58
діаспорит 58
діаспорівець 58
діаспорник 58
діаспорянин 58
дієтоман 191
дієтоманія 153
Діснейленд 173
ДНК-діагностика 148
добротворець 11
доброчинник 11
довбушоманія 153, 156
довкладення 151
довколалітературний 100
дог-шоу 181, 270
дозиметрист 78, 226
дозиметрувати 78, 226
доінтерівський 167
докалічити 223
доктринізація 154, 191
доларизація 100, 152, 191
донцовізм 99
доосвітлення 151
доперебудовний 167
допередплата 74
доринковий 184
дотування 152
дотувати 152
ДПА 141
*драйв 19, 234
*драйвер 19, 229, 238
драйв-ін 19
*дрова 229
друголіговий 219
друкабельний 101
*ДУСя 104
духоозброєння 155
екзил 191
екобезпека 176, 200
екогенез 142, 176
екоенергетика 176
екокатастрофа 134, 142, 176
еколог 176
екологізація 152, 176, 193, 227
екологіст 176
екологічність 176
еколого-економічний 176
еколого-санітарний 176
еколюція 176
екоморфа 176
економіст-аналітик 140
економіст-педагог 140
економіст-фінансист 140
економ-клас 89
екоосвіта 176, 200
екоосвітній 176
екополіс 176
екополітичний 142
екоресурси 176
екорух 153, 176, 200
екосистема 176, 192
екосфера 142, 176
екотуризм 176
екоцид 176
екс-банкір 88
екс-бойовик 88
екс-віце-прем'єр-міністр 88, 166
екс-вокаліст 166
екс-в'язень 88, 100
екс-гравець 88
екс-губернатор 100
екс-дитсадок 166, 171
екс-діяч 88, 166
екс-друг 100
екс-заступник 100
екси 100
ексклюзив 191
екс-комуністичний 88, 167
екс-лідер 166, 171
екс-нарком 88
екс-підлеглий 100
екс-прем'єр-міністр 166
експрес-діагностика 146
експрес-інформація 146
експрес-лист 141

експрес-поїзд 146
експрес-тестування 138, 146
екс-претендент 166
екс-приятелька 88, 167, 171
екс-ректор 88
*екс-рок-геній 192
*екс-рухівець 167
екс-соратниця 167, 171
екс-Союз 167
екс-співробітник 88
екс-спікер 100, 166, 171
екс-СРСР 88
екстраагент 160
екстраактор 160
екстрабудматеріали 160, 161, 170
екстравертивно 224
екстравидовище 160, 161, 170
екс-урядовець 167
екс-Югославія 167
електоральний 73
електорат 30, 73, 240
електровітряк 174, 193, 200
електрозлодій 174, 193, 200
електронне видання 45, 72
електронний магазин 72
електронномедійний 262
електропед 174, 200
електроперевізник 224
електропідпал 138
елітизувати 150, 221, 223
*елітний 32, 89
елітовиховний 150
елітологія 150
е-магазин 72
Е-магазин 236
емаль-посуд 141, 150
е-мейл 43
емеля 43
емоційно-когнітивний 205
е-навчання 45
ендепівець 141
ендопротезування 151
енелознавець 247
енелознавство 247
енелонавт 247
енергобізнес 267
енергоборг 174, 200
енергозалежність 174, 200
енергоінформаційний 225
енергокриза 148, 174
енергомісткий 148
енергоносій 148, 224
енергоприводи 148
енергопрогрес 174
енергорепресії 174
енергоринок 148
енергохолдинг 246
Енківщина 57
еПіКуреєць 59
епітетизація 100
е-пошта 236
ерзац-«буття», 85
ерзац-година 85
ерзац-досвід 85
ерзац-людина 85
ерзац-месія 85
ерзац-мова 85
ерзац-оковита 86
ерзац-пісня 85
ерзац-поезія 85
ерзац-радіо 86
ерзац-релігія 85
ерзац-свобода 85
ерзац-символ 85
ерзац-слава 86
е-ринок 45
еСеМеС 236, 246
есемеска 15, 236, 246
есемесочка 236
е-сервіс 45
есесерівський 102
етнізація 205
етнічність 202
етнографічно-побутовий 204
етнографічно-побутовому 202
етноегоїзм 203, 206

етноізоляціонізм 204
етнокультура 206
етнонаціональний 205, 206
етнонігілізм 203, 206
етнофанатизм 203
етноцид 111, 148
еФеМ 246
ефемка 246
*ефіри 249
євангелізація 152, 153
євразійство 204
євро 179, 192
євро-афро-азійський 206
євробанкір 179
євробачення 179
євробезпека 179
євробізнес 179
Євро-Бізнес-Україна 267
євробум 100
євровалюта 179
євровідносини 138
євровіза 179
*євровікно 111, 179, 200
*єврогол 179
*євродвері 111, 179, 200
*євродизайн 255
*євро-дизайн 255
*єврозабігайлівка 111
*євроквартира 179
єврокомуніст 104
єврокорпус 179
*євролюбов 99, 111
євромережа 179
Євронет 17, 35, 114
євроновини 138
*європані 100
європарламент 179, 192
європатент 179
європеїзація 78
європеїзм 204
європейство 179
європейськість 78, 152, 179, 202, 204
*європлінтус 179
європоліція 179
європосада 100
*європутівка 179
*євроремонт 179
єврорикок 179
*єврорубероїд 179
*євросервіс 179
євроскандал 111, 172, 179
*євросміттєвоз 179
Євросоюз 179
євроспільнота 179
*євростандарт 179
євроструктура 179
євросуд 179
ЄЕПитися 101
ЄЕПнутися 247
єльциніст 156
жайворонити 223
жандармеризація 100
жарт-шоу 181, 192, 200, 270
жебракіада 154
жебракізація 120, 154
жириновщина 156
життєіснування 155
життєструмування 155
жовтий піар 244
журавлити 223
заангажований 96
забава-для-власне-літератури 103
забюрократитися 223
загальнорадянський 203
*зазомбований 257
*зазомбувати 221, 223
заідеологізований 77, 96
заідеологізувати 77, 96
закайданувати 223
закомп'ютеризований 72
законотворення 111, 153
*залізо 35
занадсонити 223
заполітизований 41, 77, 96
заполітизувати 41
*запонка 103

*заручник 103
засоціювати 112
заспонсорувати 223
зафіолетитися 223
збаналізований 112
збандитизований 112
збартерувати 186, 223
збронзовілий 112
збульваризувати 221
звогнений 112
звулканення 155
здебіліти 221, 223
здизайнерувати 223, 255
зелений піар 244
зеленоюний 225
земельно-кадастровий 149
землерозпушувальний 149
*землянка 103
зініціювати 112
зіноземитися 221, 223
*зірковий 30, 31, 244
*зірковість 31
зліквідувати 112
змалілий 112
*зманкуртитися 123
*зманкуртілий 123, 186
*зманкуртіти 186, 193, 221, 223
ЗМІ 237
*ЗМІй 37, 237
*ЗМІсти 237
*знаковий 23, 25, 244
знаркотитися 221, 223
значконосець 172
знекорінення 205
*золотий 28
*зомбі 121, 183, 257
*зомбі-автомат 183
*зомбівний 183
*зомбівник 183
*зомбівський 183
*зомбізація 111, 120, 121, 183
*зомбічний 183
*зомбований 183
*зомбованоманкуртський 123, 183
*зомбувальний 183
*зомбування 121, 153, 183
*зомбувати 121, 183, 257
*зомбувач 183
*зоряний 31, 244
зросійщення 152
зубопротезолікування 3
ЗУЗЮн 103
зчужілий 112
зюганівщина 156
*з'яничаритися 123
имейл 43
интернет-гиганты, 115
интернет-зависимость 115
интернет-компания 115
интернет-площадки 115
интернет-поисковик 115
интернет-проводник 115
интернет-реклама 115
интернет-рынок 115
ігроленд 173
ідеологізація 43
ізокефалія 198
І-магаз 268
імейл 43, 236
і-мейл 43
І-мейл 236
імейловий 236
імельнути 236
імідж, 185, 189, 190, 240, 255, 256
іміджевий 185, 256
імідж-експозиція 185
іміджелогія 4, 256
іміджемейкерський 185
імідж-інформація 185
іміджмейкер 4, 16, 21, 35, 185, 239, 246, 256
іміджмейкерство 4, 185, 256
іміджмейкерський 256
іміджмент 185
іміджобудівництво 256
іміджологія 185

імідж-платформа 185, 192
імпервеликодержавництво 157
імперкомуніст 157
імпер-комуніст 3
імперрадикал 157
імпершовініст 141, 157
імпічмент 240
імпортозамінний 194
інвестиційний 202
інвестор 240
інвестування 3
інді-рок 188
Інет 246, 260, 267
інженер-електромеханік 139
інженер-рефмеханік 139
інжиніринг 186
інжиніринговий 186
іногейт 192
інституціональний 193
інтелектоцид 111
інтенсив 191
Інтер@ктив 104
інтербезбатченко 3, 88, 111, 157
інтерв'ювання 138
інтердівчина 157
інтердівчинка 88
інтерівський 157
інтеркохання 157
інтерлайка 88, 111, 157
інтермузей 88, 157
інтернет 34, 114, 116, 135, 138, 184, 186, 190, 260, 267
Інтернет 17, 30, 34, 35, 113, 114, 115, 116, 190, 236, 246, 257, 260, 267
ІНТЕРНЕТ 34, 114, 260, 267
інтернет (Інтернет)-бібліотека 267
інтернет (Інтернет)-видання 267
Інтернет (Інтернет)-журнал 268
інтернет (Інтернет)-клас 268
інтернет (Інтернет)-користувач 268
інтернет (Інтернет)-магазин 114
інтернет (Інтернет)-послуга 114, 268
інтернет (Інтернет)-провайдер 268
інтернет (Інтернет)-проект 268
інтернет (Інтернет)-публікація 268
Інтернет (інтернет)-радіо 115
інтернет (Інтернет)-реклама 268
інтернет (Інтернет)-ресурс(и) 114, 268
інтернет (Інтернет)-технологія 268
інтернет (Інтернет)-чат 268
інтернет-адреса 114
Інтернет-адреса 267
ІНТЕРНЕТаризація 114, 267
Інтернет-асоціація 115, 267
інтернет-аудиторія 114, 267
інтернет-аукціон 267
інтернет-банк 114, 267
інтернет-банкінг 267
інтернет-біржа 114, 267
інтернет-версія 267
інтернет-видання 72, 85, 114, 138, 224
інтернет-газета 114, 137, 224, 267
інтернетголік 267
інтернет-голосування 114, 224, 267
Інтернет-голосування 260
інтернет-гумор 267
інтернет-гурток 114, 138, 267
Інтернет-гурток 261
Інтернет-дискурс 237
інтернет-діва 268
Інтернет-еквайрінг 268
інтернет-енциклопедія 114, 137, 268
інтернет-ефір 268
Інтернет-журнал 260
інтернет-журналістика 114
інтернет-зал 114, 268
інтернетзалежність 114
інтернет-залежність 114
інтернет-залежність 138
інтернет-залежність 262
інтернет-залежність 268
інтернет-зв'язок 114, 224, 268
інтернет-ЗМІ 268
інтернетизація 114, 267
інтернетівець 114, 261, 267
інтернетівський 114, 261, 262, 267

інтернет-кав'ярня 114, 268
інтернет-канал 114, 137, 268
інтернет-картка 114, 268
інтернет-кафе 114, 137, 268
інтернет-клуб 114, 137, 224, 268
інтернет-книгарня 114, 262, 268
інтернет-комунікація(-ї) 114
Інтернет-конференція 115
інтернет-користувач 114, 138, 194
інтернет-крамниця 268
Інтернет-крамниця 262
інтернет-магазин 72, 137, 268
Інтернет-магазин 236
Інтернет-майдан 115, 268
інтернет-мова 114
інтернет-музей 114, 137, 268
інтернетний 114, 261, 267
інтернетник 114, 261, 267
інтернет-новина 268
інтернет-новини 114, 138, 193, 194
інтернетовий 260, 261, 262, 267
інтернет-олімпіада 114, 268
інтернет-оператор 114, 268
інтернет-опитування 114
інтернет-партнер 268
інтернет-пейджер 114, 137, 268
інтернет-підключення 114, 138, 268
інтернет-підтримка 262, 268
інтернет-платіж 268
інтернет-поліція 114, 268
Інтернет-попит 115, 268
Інтернет-портал 115
інтернет-послання 268
Інтернет-приймальня 268
інтернет-провайдер 114, 224
Інтернет-провайдер 250
інтернет-продавець 268
Інтернет-продавець 262
інтернет-продукція 268
Інтернет-проект 115
інтернет-простір 72, 114, 258, 268
інтернет-радіо 268
інтернет-репортер 269
інтернет-ринок 258, 269
інтернетрі 257
Інтернет-рішення 269
інтернет-розбещення 269
інтернетрозвідка 4
інтернет-розвідка 114, 269
Інтернет-розвідка 257
інтернет-роумінг 269
Інтернет-роумінг 257
Інтернет-Роумінг 115, 269
інтернет-сайт 114, 251, 269
Інтернет-сайт 257
інтернет-сегмент 20, 114, 269
Інтернет-сервіс 115
інтернет-синдром 114, 137, 269
інтернет-смітник 262, 269
Інтернет-смітник 257
інтернет-спілкування 114
інтернет-сторінка 115, 138, 269
інтернет-студія 115, 269
Інтернет-супермаркет 115
інтернет-телебачення 269
інтернет-телефонія 115, 137, 269
інтернет-термінологія 269
інтернет-технологія 115, 135, 269
Інтернет-технологія 259, 269
Інтернет-торги 269
інтернет-торгівля 262, 269
Інтернет-трафік 269
інтернет-фан 115, 191, 269
інтернет-форум 114, 115, 269
Інтернет-холдинг 246, 269
інтернет-центр 115, 269
інтернет-часопис 115, 269
інтернет-чат 115, 269
Інтернет-чат 260, 269
Інтернет-шоп 236
інтернет-шоу 115, 137, 224, 269
інтернет-штучка 269
Інтерспорт 157
інтертрепація 103
Інтерфакс-Україна 254
інтершлюха 157

інтер'язичіє 88, 100, 111
інтимізація 100
інформагентство 144
інформант 144
інформативно 144
інформатизація 144
інформаційно 144
інформаційно-пошуковий 144
інформованість 144
інформопрофілактика 144
іракгейт 240
ірангейт 240
Ірангейт 156, 169
іридодіагностика 148
ірландизація 155
ісландизація 155
каволюб 191
*кавун 103
кандмінімум 183
капіталізація 43, 77
капітан-відео 175
капітан-шоу 181
карбідоутворення 194
кармелюкоманія 156
картодром 192
*картотека 45, 78
касетгейт 192
касетогейт 236, 240
квазинаука 87
квазіабсолютний 168
квазіаналітичний 168
квазіаналітичність 168
квазіаналоговий 168
квазігеоїд 168
квазігроші 168
квазігрупа 168
квазідемінутив 87
квазідемократичний 86
квазідемократія 168
квазідержава 169
квазідержавний 86
квазідіагональний 148, 168
квазіінтелектуал 86
квазіінтелектуальний 86
квазікільце 168
квазікласичний 168
квазікомпозит 87
квазіметричний 168
квазімінімальний 168
квазіморф 168
квазінаціональний 168
квазінаціональність 168
квазіортогональний 168
квазіортогональність 168
квазіпаралельний 168
квазіпартія 169
квазісиметричний 168
квазісиметричність 168
квазісинонім 87
квазісистема 168
квазісоціалістичний 86
квазістаціонарність 168
квазістійкий 168
квазістійкість 168
квазіуряд 169
квазіфлексія 87
квазіфракція 169
квінталог 220
Київ-сервіс 143
кіберпростір 72
кікбоксер 188, 190
кікбоксинг 186, 188, 240
кікбоксинговий 186, 188
кілер 186, 244
кілерство 186
кілерський 186
кіндерсюрприз 229
кіндерча 99, 120
кіноакадемія 142, 224
кіноархів 142
кінобалачка 174, 200
кінобізнес 142, 267
кіновідеоматеріал 174
кіновотчина 174
кіногазета 142
кінодовідник 142

кінодраматургічний 142
кіножурналіст 142
кіножурналістика 142
кіножурнальний 142
кінозображення 142
кінокласика 174
кіноклуб 142
кіноконцерт 142
кінокритик 142
кінолібрето 142
кіноман 142, 174, 181
кіномедіа 237, 258, 263
кіномова 174, 200
кіномода 142
кіномонтаж 135
кіномузика 142
кіноновела 142
кінопам'ять 142
кінопиріг 174
кінопіарвиробництво 264
кінопідприємець 142
кінопреса 142
кінорежисерський 142
кінорежисура 142
кіноринок 142, 174
кінороман 174
кіносвіт 174, 200
кіносеріал 174
кіносюжет 142
кінотехнологія 135
кінофірма 174
кінофорум 174
кінохалва 174
кінохалтура 174
кінохіт 142
кінохітмейкер 239
кіноцид 111, 142, 174
кіночасопис 174
кіношлягер 174
кічевий 191
кланізація 154, 184
клановий 184
клановик 184
клановізація 154, 184
*кланово-манкуртський 123, 184
кланово-мафіозний 184
кланово-олігархічний 184
клас-юніор-бізнес 185
кліп 186, 246
кліпмейкер 16, 21, 35, 186, 190, 239
кліп-мейкер 246
кліпувати 186, 223
*клон 249, 257
клониализм 41
клониальный 41
клонированный 42
клонируемый 42
клонирующий 42
клонист 41
клонический 41
клонічний 42
клонмейкер 41, 42, 239, 249
клонобоязнь 41
клонований 41, 42, 249
клоновый 42
клоногенность 42
клоногенный 42
клоноделец, 41
клонолог 41
клонотека 42
клонотип 42
клонотипический 42
клонування 41, 42, 249, 257
клонувати 41, 42, 112, 249, 257
клончик 249
клубіст 257
кльовіссімо 99, 111
коаліціант 4
коаліцієподібний 70
коаліційність 5
коаліційно 5
коаліціонер 5
коаліціоніст 4
коаліціянт 4
колгоспизація 76, 120, 227
колективістський 203

колорад 191
комдеп 158
комерціалізація 77, 191
комерціалізований 77
комерціалізувати 221
комерційно-активний 77
комінаут 13
*комірковий 29
комітетіада 154, 156
комп'ютеризований 71
комп'ютеризувальний 72
комп'ютеризування 72
комп'ютеризувати 72
комп'ютеризуватися 72
комп'ютеринг 72
комп'ютерник 58, 72
комп'ютерно 72
комп'ютерно-рейтинговий 242
комп'ютерознавство 72
комп'ютерра 257
комп'ютика 72
комп'ютотехніка 72
компакт 197, 226
компакт-диск 197, 227
компактифікувати 197, 226
компакт-касета 197, 227
компартбільшість 158
комп'ютер-сервіс 143
комувнизівець 102
комундержава 157
комунізація 76, 154
комунімперія 157
комунобюрократ 157
комуноімперіаліст 76, 157, 172
комунокапіталізм 76
комуноколгоспник 157
комунореваншист 157, 158, 172
комуносоціаліст 157
комунофашист 157, 158, 172
комунофоб 172
комуношовініст 76
комунрай 157
комшабаш 3, 157, 172
конкурентність 203
консалтинг 190, 257, 259
консалтинговий 190, 191, 257
конструктив 191
конструктор-будівельник 139
конструктор-технолог ЕОМ 140
контакт-міст 146
контраргумент 88, 165
контрв'ю 88
контрголодування 152, 165
контреліта 88, 165
контркультура 88, 165
контррахунок 88, 165
контрреплiка 88, 165
копіленд-сервіс 143
копірайтер 238
копірайтствувати 239
коричневий піар 244
корумпований 78
корумпованість 78, 100
корупцієтворення 153, 154
корупціонер 78
косметик-візажист-стиліст 139
космополітизація 154
костенківець 156
кравчуківець 156
кравчукізм 156
кравчукіст 156
криміналізація 184
криміналітет 184
криміногенний 78
криміногенність 78
крисодром 99
критикабельний 101
критиканка 59
критикбін 101
критикеса 59, 191
кріоген 173
кріогенність 173
кріоконсервування 178, 193
кріолікування 3
кріологічний 178
кріомедицина 177

кріометод 148
кріомір 177
кріоніка 177
кріостатний 178
кріосферний 178
кріотерапія 135
кріотронний 173
кріофіт 178
кріохірург 178, 190
крутизалізенко 57
ксерити 193
ксерокс 245
*культовий 23, 244
*культовість 23
*культово-маскультовий 24, 29
культурно-етнічний 206
культурополітика 202
культуропредставлення 202
культуроцид 111
*купон 74
*купоно-карбованець 74
курсор 250
курсотворення 153
кутюр'є 228
кухар-кондитер 139
кучмагейт 111, 240
Кучмагейт 156
кучманізація 100, 120
кучманістан 111, 122, 123
кучманоїд 111
кучмистий 171
кучміада 156, 171
кучмівець 156
кучмізація 120, 154, 155, 171
кучмізм 99, 156, 171
кучміст 156, 171
кучмобачення 171
кучмовіз 171
кучмодрук 171
кучмоїд 171
кучмократія 99, 171
кучмоненависник 171
кучмономіка 171
кучмопрем'єрство 171
кучмуватися 171
кучмунізм 171
лазаренківщина 156
Лазаренкогейт 169
лазеропунктура 148
лазеротерапія 134, 135, 148, 225
лазерофобія 153
ламінатпідлога 141
ламінат-підлога 150
ландшафтник 140
лапкизація 100
латиноамериканізація 154, 155
латин-рок 189, 192
легітимно 224
ледь залучені 86
ленінізація 155
лібералізація 184
лівизація 99, 111, 120
лівоножний 58
лідерчук 17, 56
лізинг 187
лізинговий 47, 187, 191
лізингодавець 187
лізингоодержувач 187, 200
лікар-хронотерапевт 139, 148, 224
лінгвіцизм 151
лінгвоментальність 151, 225
лінгвонім 135
лінгвопуризм 151, 225
лінгвоцид 111
лірикоман 153
літаки-кінотеатри 29
літаки-сауни 29
літак-кінотеатр 23
літак-сауна 24
літдама 101
літмафіозі 101
літсідало 101
ліфтер-провідник 139
ліцензіар-продавець 139
лобістський 186
лобіювання 186

лобіювати 186
Лукашенки 58
лукашенківщина 156
лукашенкізатор 4, 173
лукашенкізація 121, 154
Лукашенята 58
Лукашіди 58
люксовий 89, 244
люмпенізація 151
ляпасименти 101
магазиноман 153
магазин-салон 224
магніто-лазеротерапія 148
магнітостимуляція 148
мажоритаристка 191
макдональдський 225, 250
макіяж 228
макрогомогенність 151
макрографічний 137
макрографія 137
макроекономіка 137, 198
макроекономічний 137
макроетнічний 137
макрокінознімання 151, 198
макрокоманда 137
макроконтекст 137
макроліквідація 151
макропідхід 198
макропористість 198
макрорівень 138
макротопонім 137
макрофонема 137
макрофотознімання 151, 198, 199
макрофотознімок 137, 198
максимізація 183
максі-мода 137, 183
максіспідниця 200
максі-спідниця 183
малиновіти 223
маловаговий 213
маловантажний 213
малолітабельний 101
малоросійщина 156
малоросіянізація 99, 111, 120
*мамлюк 54
*мамлюківство 123
манекен-людина 86
*манкурт 54, 78, 186
*манкуртизація 3, 78, 123, 151, 153, 154
*манкуртизм 123, 186
*манкуртизуватися 123, 154, 186, 221
*манкуртівство 123, 186
*манкуртопарламентар 123, 169, 172, 186
*манкуртство 3, 78, 123, 186
*манкуртуватися 123
мануальний 186
мануальник 186
мануолог 186
маргінал 191
маргіналізація 111, 120, 151, 154
маргінальність 203
маркетизація 151
маркетинговий 186
маркетолог 148
марсохід 148
марчуківець 156
маршрутка 229, 253
масажонавчання 151, 226
мас-інформація 144
маски-шоу 270
Маски-шоу 181
маскультура 144, 202
мас-магнатство 180
масмедіа 38, 258, 262
мас-медіа 23, 37, 38, 40, 41, 144, 180, 235, 237, 238, 257, 258, 262
масмедіальний 39, 40
мас-медіальний 180
мас-медії 39, 40, 235, 237, 238, 258, 262
мас-медіїст 39, 40, 262
масмедійний 40
мас-медійний 39, 180, 237, 258, 261, 262

масмедійник 40
мас-медійник 39, 180, 237, 261, 262
масмедійно 40
мас-медійно 39, 258, 262
мас-медія 38, 40
масобмін 144
масовіддача 144
масовізм 99, 151
масовловлювач 144
масовокомунікаційний 225
масомір 144
масомісилка 144
мас-продукція 262
масс-медиа 38
масс-медийный 38
мас-спектр 144
масспектральний 144
мас-спектрограф 144
масштабніший 47
мафізація 154, 184
мафізувати 154, 184
мафіозі 183
мафіозний 184
мафіозник 184
мафіозність 151, 184
мафіозно 184
мафіозно-клановий 184
мафіст 184
машинно-залежний 71, 90
машинно-незалежний 71, 90
машинно-орієнтований 71
машинозалежний 71
машинозорієнтований 71
машинозорієнтованість 71
машинозчитуваний 72
машинозчитуваність 72
машинонезалежний 71
машинонезалежність 72
меблеперевезення 193
мегавітамінний 88
мегазавдання 88
мегазірка 31, 89
мегакосм 88
мегакосмос 88
мегалото 137
мегамаркет 88, 244
мегамісто 137
мегапіар 259, 264
мегасвіт 197, 199
мега-тенденція 137
медиа 38
медіа 37, 38, 40, 77, 137, 138, 174, 180, 235, 237, 238, 257, 258, 262
медіа експерт 262
медіа центр 262
медіа-акція 39, 40, 180
медіа-барон 39, 40
медіа-бізнес 262, 267
медіа-бізнес-успіх 262, 267
медіа-бомба 39, 40
медіабомонд 258, 262
медіа-бос 262
медіа-дискурс 38, 40, 262
медіа-життя 261, 262
медіа-ідеал 262
медіаімперія 137, 180
медіа-імперія 39, 40, 174
медіаіндустрія 40
медіа-індустрія 38, 40, 258, 262
медіа-інститут 262
медіа-квиток 40, 262
медіа-клуб 38, 40, 262
медіа-компанія 38, 40, 262
медіальний 38, 180, 258, 261, 262
медіамагнат 38, 40, 137, 180, 263
медіа-магнат 39, 40, 174
медіамагнатство 40, 137, 151, 263
медіа-магнатство 38
медіаміст 180
медіа-міст 38, 40, 200
медіа-образ 263
медіа-обстріл 263
медіа-олігарх 39, 40
медіаорганізація 39, 40, 263
медіаосвіта 40, 263
медіа-освіта 261

медіапартнер 258, 263
медіа-партнер 39, 40, 180, 258
медіа-патронат 39, 40
медіапереворот 200
медіа-переворот 39, 40, 180, 193
медіа-підтримка 39, 40, 138
медіа-піратство 258, 263
медіа-планування 263
медіа-плеєр 40, 263
медіа-посмішка 261, 263
медіа-потенціал 237, 258, 263
медіа-право 40
медіа-програма 39, 40, 193
медіа-продукція 263
медіа-проект 38, 40, 137, 180, 263
медіапростір 180, 263
медіа-простір 39, 40, 200, 237, 258, 261, 263
медіапрофспілка 40, 263
медіа-профспілка 263
медіа-рада 263
медіа-ресурс 39, 40, 47
медіа-ринок 237, 258, 263
медіа-стиль 263
медіа-структура 40, 263
медіа-технологія 39, 40
медіатипний 137
медіатипність 151
медіа-трибуна 40, 263
медіафорум 40
медіа-холдинг 38, 40, 246, 263
медіацентр 40
медіа-центр 237
медіа-цивілізація 258, 263
медіа-юрист 263
медії 39, 40, 235, 237, 238, 258, 262
медіїст 261
медійний 39, 40, 174, 180, 225, 261, 262
медійник 174, 261, 262
медія 39, 40, 137, 180, 262
медія-дискурс 137
медія-кілер 237, 258, 262
медіяполе 39, 40
медія-портал 237
мезоводень 197
мезорівень 138
мейл 43, 236
мейлик 43
мейло 43
мейнстрім 13
мемуаротворчість 151
мен 239, 260
менеджер-економіст 140
менеджерський 140
Менсаунд 250
ментально 201, 224
мережевий 20
мережний 43
мерседес 186
мерседесівський 186
мерседесофоб 186
мертвостояння 155
месага 235, 236
меседж 15, 235, 236
месидж 15, 235, 236
месідж 15, 235, 236
методист-пісняр 139
*мило 43
миморечью 85
минулоріч 11
мискоборство 172
*мишка 236
міді 183, 192
міді-мода 183
мідіспідниця 200
міді-спідниця 183
міжбанк 88
міжклановий 184
міжмережевий 114
міжмережний 17
міжмісто 88
міжособистісний 203
мікроватметр 136
мікровибух 152
мікровібратор 136, 198

мікрогалактика 137
мікрогравіювання 136
мікродіалект 136, 198
мікроекономіка 137, 198
мікрозонд 198
мікроімперія 152
мікроіндикатор 136
мікроінтервал 136
мікрокалькуляторний 136
мікрокапілярний 136, 198
мікрокапілярність 136, 198, 225
мікрокартина 137
мікрокаталог 136
мікрокатастрофа 136
мікрокінознімання 151
мікрокнига 136
мікроконгломерат 136
мікроконтекст 137, 198
мікроконфлікт 136
мікромашина 136
мікромета 152
мікрометеор 136
мікрометеорит 136
мікрометеоритний 136
мікрометеорний 136
мікромініатюра 198, 227
мікромініатюризація 198, 227
мікромініатюризуватися 227
мікромодель 136
мікрооб'єктив 136
мікрообраз 138, 198
мікроорда 152
мікропатологія 198
мікроперемикач 136
мікропотенціометр 136, 198
мікропривід 136
мікроприлад 138
мікропроцесор 198
мікрорадіометр 136, 198
мікрорадіохвилі 136
мікрорезистор 136, 198
мікрорепродукція 136
мікрорівень 138
мікросекунда 136
мікросекундний 136
мікросинтагматика 198
мікроскопово 223
мікроскопування 136
мікроспалах 136
мікроструктурний 136
мікросхема 136
мікросхемний 136
мікротехнологія 135
мікротопонім 137, 198
мікротопонімія 198
мікротранзистор 136, 198
мікрофізик 198
мікрофізика 198
мікрофільмувати 198
мікрофільтр 136, 198
мікрофонема 137, 198
мікрофотознімання 151, 199
мікрохімік 136
мікрохірург 198
мікрохірургія 198
міленіум 233
міленіумний 233
Мілкіленд 173
мільйоноголосо 216
Мінекономіки 141
міні-ательє 183
міні-АТС 137
міні-блок 137
міні-вантажівка 183, 193, 200
міні-вихід 183, 200
міні-вірш 137
міні-група 137
міні-держава 152, 183
міні-диск 183
міні-дискусія 152
міні-дитсадок 183
міні-електростанція 183
міні-комп'ютер 183
міні-кредитування 183
міні-криза 152
міні-майстерня 183

мінімал 183
мінімаркет 88, 244
міні-метр 183
мінімізувати 183
міні-мода 137, 183
міні-модель 183
міні-модуль 137
мінімум-ареал 183
міні-особа 183
міні-пекарня 138, 183
міні-пивзавод 137
міні-підприємець 183, 200
міні-програмування 193
міні-промова 183, 200
міні-процесор 183
міні-спектакль 183
міні-спідниця 183, 200
міні-стінка 183, 200
міністр-бізнесмен 261, 266
міні-стрес 183
міні-техніка 137
міні-трактор 183
міні-турнір 183
міні-харакірі 183
міні-хлібопекарня 138
Мінпресінформ 141
Мінприроди 141
мінприродівець 172
Мінсім'ї 141
Мін'юст 141
місійність 151
місце-куди-можна-повернутися 103
мітингар 5, 187, 193
мітингувальник 5, 187
міфоекологічний 225
міфологемність 151, 225
міфологізація 3, 152, 227
міфологізувати 227
міфоспоживання 138, 152
МНС 141
*мобіл 253, 254
*мобіла 30, 253, 254
*мобілеманія 30
*Мобілич 253
*мобілка 30, 229, 253, 254
*мобілочка 30, 253, 254
*мобільний 29, 253
*мобільник 30, 233, 253, 254
*мобільняк 253, 254
*мобільчик 253, 254
мовбиукраїнський 85, 118
мовноекологічний 225
мовоцид 111
*модель 28
*модельний 28
модульно-рейтинговий 242
монікагейт 240
Монікагейт 156, 169
моніторинг 186, 242, 243
моніторинговий 186, 242
моніторити 242
моновиклад 137
моноекономіка 137
моноколір 137
монокультура 137, 218
монокультурний 137
мономовний 137
монополітичний 137
Морозгейт 111, 156
морозівець 156
москвоман 153
москвоцентричний 225
московізація 99
мотокосарка-кущоріз 140
мотомобіль 179, 192
музеєфікація 227
музикотерапія 135, 225
музтамада 141, 224
мульпродукція 184
мультгерой 184
мультепопея 184
мультибрендовий 184, 218, 220
мультиваріантний 148, 219
мультиваріантність 148, 219
мультивектор 148, 219
мультивекторний 184, 219

мультивербальний 184, 219
мультивібраторний 184, 219
мультиграф 184, 218
мультиінтернаціональний 220
мультик 184, 219
мультикультуралізм 184, 202, 218
мультикультуральний 203
мультикультуральність 184, 202, 218
мультикультуризм 225
мультикультурний 137, 184, 206, 218
мультилінійність 219
мультимедіа 39, 40, 116, 219
мультимедіасистема 40
мультимедійний 39, 40, 137, 219, 262
мультимедійність 39, 40, 184, 219
мультимедія 137
мультимодальність 219
мультинаціональний 218
мультиособистісний 137
мультиплетний 219
мультиплетність 184, 219
мультиплікативний 184, 219
мультиполярність 219
мультипроцесор 219
мультипроцесорний 184, 219
мультистійкість 219
мультитабс 184
мультицикл 184, 218
мультмагнат 184
мультсеріал 184
мультфеєрверк 184
муніципал 191
мыло 43
мэйл 43
навколомузичний 100
навколополітичний 100
навколофутбольний 100
надактуальний 161
надвинятковий 161
надвідвертість 161
надвлада 161
надвогнетриви 36
надгенератор 36
наддемократичний 161
наддержава 36, 161
наддешевий 161
наддоза 36
наддостатньо 162
надексплуатація 36
надзірка 36
надідеал 170
надідея 161, 170
надімперіалізм 36
надінтеграція 161
надінтелектуальний 170
надкислота 36
надкомплектник 161
надконцентрація 152, 161
надкуля 36
надмарафон 36, 161
надмета 36
надпатріот 122, 170
надпероксиди 36
надподаток 36
надполітико-дипломатично-делікатний 162
надприродно 161
надрадикалізм 161
надродина 36
надрозумний 161
надряд 36
надсинхронний 170
надсистема 161
надслово 36
надсмертність 161
надтіло 36
надцентралізація 161
надцивілізація 161
надшвидкий 161
над’ярус 36
наЗУЗЮкатися 103
наїв 191
найакцентованіше 101
найамериканськіший 101
найбільш знакові 23
найбюджетніший 47

найвічніший 101
найвпливовіший 47
найексплуатованіший 101
найзатребуваніший 47
*найзнаковіший 23
найкінематографічніший 101
найнародніший 101
найнезалежніший 101
найноворічніший 46
найолійніший 160
*найпіратськіший 47
найпомідорніший 46, 101
найпосадовіший 101
найпоширеніший 47
найпрезентабельніший 243
найпривабливіший 47
найпроникніший 47
*найрезонансніший 26
найрейтинговіший 42, 47, 242
найсовєтськіший 76
найтиражніше 47
найтиражніший 47
найтоматніший 160
найтоповіший 47, 89
найукраїнніший 47, 118, 122
найхітовіший 47
намоніторити 223, 242
наноструктурований 225
нанотехнологія 135
напіваристократизм 162
напівбезробітний 162
напіввимерлий 162
напіввітальний 58
напіввласність 162
напіввогнетривкий 162
напівводяний 162
напів-впевнені у собі 86
напівгласність 86, 162
напівглузливий 162
напівголосний 162
напівгосподарський 162
напів-дійсність 86
напів-досконалі 86
напів-друзі 86
напівжиття 162
напів-життя 86
напівзахід 162
напівзашифрований 162
напівзнання 86
напівзчорноблений 222
напівінтелігенція 86
напів-істота 86
напівкро́чок 220
напівлегітимний 162
напів-листуватися 86
напівлюбительський 162
напівмакулатура 221
напів-малювати 86
напівмарафон 86, 162
напівобранець 162
напівпанк 162
напів-писати 86
напівписьменник 86, 162
напівправда 162
напівпримирливий 162
напівпрогулянка 162
напівпрофесійний 162
напів-робити 86
напіврозпад 162
напів-самодостатні 86
напівслужбістський 220
напів-справи 86
напівтемнити 222
нардеп 141, 158
нардепівський 158
нардепка 158
нарис-есе 140
наркобізнес 267
нарковояжер 224
наркодилер 224
наркоділок 224
наркоманізація 154
НАТОвкти 101
НАТОманія 156
науковіший 101
нафтобізнес 260, 267

нафтотермінал 148
нафтохалявник 172
Нацбанк 141
нацбанківець 141
нацбіль 104
націє(о)творення 111
націєбудівний 225
націєтворення 153
націєтворчий 225
націократія 77
національно-психологічний 203
національно-усвідомлюваний 204
нація-держава 203
нація-культура 203
нашист 73
нашоукраїнець 119
НДП 141
неавтохтонність 151
небагатодітність 213
неботанік 79
невербальний 163
невигрібато 99, 111
невласник 79
невмирака 59
неврахованість 205
негабарит 79
*негатив 191
негласність 164
негосударственный 79
неграматичний 163
негромадянин 54, 79
негубний 163
недемократ 79
недемократический 79
недержавний 79
недизайнерський 255
недисертабельний 101
недовиховательь 86
недокласик 103
недомистецтво 86, 163
недонадходження 86, 163
недонаселений 163
недонаука 86
недоновонародженість 155
недообкладення 163
недопатріот 86, 122, 163
недописьменник 163
недопоет 86, 163
недопресування 163
недоратифікація 86, 152, 163
недоспецифікація 86
недоструктурованість 163
недоукраїнець 86, 118, 122, 161
недофінансування 163
недрукабельний 101
неексперт 79
неєдиний 83
незаідеологізовано 223
незалежник 122
незащищенный 79
неізотропний 163
неінформаційний 83
неіонізувальний 163
неіталійка 80
нейрокомп'ютерний 72
нейроцентр 148
некасовий 79
неквантовий 164
некомерційний 20
некомунист 79
некомуністичний 79, 83
неконвертованість 164
некондиція 79
неконкурентноздатність 164
неконкурентноспроможний 163
неконституционный 79
неконструктивний 79, 83
неконтактний 79
неконтинентальний 83
некритикабельність 101
некроман 153
некучма 81, 171
неКучма 4
нелабіалізований 163
нелегал 143, 191, 246
нелегітимний 79

нелітература 81
неліцензійний 80
неЛьвів 81
нельготник 79
ненасилие 79
ненаступальний 83
необароко 167
необільшовизм 76, 167
необільшовик 76, 167
необільшовицький 76
неоєвразійство 204
неоімперський 225
неоколонізація 167, 227
неокомунізм 167
неокомуніст 76, 167
неоконсервативний 204
неоконсерватизм 204
неоліберальний 225
неоліваки 99
неолімпійський 79, 83
неоортодокс 167
неоптимальний 83
неосоціалізм 167
неосталінізм 167
неотипний 225
неототалітаризм 167
неототалітарний 225
неофілософія 167
неофітно 223
*неошароварництво 122, 167, 171
непарламентский 79
непатріот 54
неперспективний 83
непідтримання 164
непоет 80
непрацьовитий 163
непредикативний 163
непрофесионалист 79
непрофессионал 79
нератифікація 152, 164
нереволюційний 163
*нерезидент 54, 79
нерейтинговый 79
нерівноскладовий 163
нерозповсюдження 164
несамоцінність 151
несвобода 82
не-слово 80
неспециалист 80
неспонсор 79
неспортивний 81, 83
*НЕСТАНД'АРТ 104
нестандарт 79
нетизен 17
нетикет 17
неТичина 81
нетмейл 17, 43
нетмыл 44
нетмыло 43
нетмэйл 43
нетоман 17
нетофоб 17
нетрадиційний 83
неукраїнізований 118
неукраїнський 118, 123
нефілолог 79
неформал 143
неформальний 81, 83
нечитабельний 101
низьковідсотковий 214
низькооборотний 214
низькооктановий 214
низькоорбітальний 214
низькооцетановий 214
низькопроцентний 214
низькорамний 214
низькошахтний 214
нібито-утвердження 86
ніколиненападайник 102
нікомуненалежність 123, 152
німотерапія 122
німоязичник 122
*новинар 32
*новинарний 32, 33
*новини 30, 32, 47
*новиннєвий 33

*новиннєвик 33
*новинний 30, 33
новобілицький 167
новобузький 167
нововірець 167
нововолинський 167
новоєвропейський 167
новомиргородський 167
новонезалежний 122
новоприбулець 167
новоритуальний 134, 225
новоромантизм 134
*новорухівський 168
новостник 33
новостной 32
новотипний 137
новоукраїнець 119, 134, 167, 168, 171
новоукраїнський 168
ноутбуковий 250
ноутбучний 250
НУкнутися 101
нуль-валентний 206, 219
нульвимірний 206, 219
нуль-детектор 219
нуль-дублет 219
нуль-нуль 219
нуль-покажчик 219
нуль-послідовність 219
нуль-пункт 219
нульстепеневий 219
нью-заїзд 167
ньюзмейкер 239
нью-романтик 167
ньюсмейкер 16, 21, 35, 239
ньюспік 13
ньюукраїнець 118, 168
нью-українець 167
обвійськовлення 155
обензити 223
обканадитися 221
облдержадміністрація 141, 224
овер-тайм 240
одинадцятибальний 207
одинадцятиригельний 219
однобальний 207
одногранник 217
однорівневий 215
окнижнення 151, 153
олдовий 250
олігархіада 156
олігархізація 154
олігархічність 152
олігархофренія 152
*омамлючений 123
оміщанення 154
он лайн 235
онім(и) 135
онлайн 34, 235, 252
он-лайн 34, 235, 252
онлайн-аукціон 34
онлайн-бронювання 252
онлайн-версія 34
онлайн-галерея 34
онлайн-голосування 252
онлайн-конференція 252
онлайновий 34, 252
онлайн-сервіс 252
опинзенення 152
опохмелятор 99, 109
організація-промотер 252, 253
оргзлочинність 141
орденопад 172
ордоподібний 70
оріфлеймівський 225
особистісно-родинний 205
офіс-менеджер 139, 140, 224
офіс-салон 140
офіціалізація 111, 120
охороноздоровець 172
ошляхетнити 223
ошляхетнювати 221
оярличення 155
паблік рилейшин 12, 113, 116, 259, 263
паблік рилейшнз 12, 112, 113, 116, 259, 263
паблік-рилейшен 145

*пакет 18, 25, 27
*пакетний 25
памперс 245
панглобалізм 137
пангуманізм 137
пан'європеїзм 137
пан'європейський 137
панк-рок 189
панукраїнізм 119, 137
панукраїнський 137
папамобіль 179, 192
папараці 231
паралітература 100
паранаука 87
парописьменниця 86
паркетошліфування 151, 193, 226
партапаратник 75, 147
партбос 75
партизація 75, 111, 120
партійно-можновладний 75
партійщина 75
партія-фаворитка 75
партмашиніст 75
партнамісник 75
партноменклатурний 75
партократ 75, 147
партократичний 75, 147
партократія 75, 147
партократка 75
партрозмноження 75, 147
партфункціонер 75, 147
партчиновник 75
*пасічник 122
*пасічникування 122
*пасічникувати 122
педагог-психолог 139
пейджер 188
пейджерський 188
пейджинг 188
пейджинговий 188
пейнтболіст 190
перебудова 74
перевертнізація 99, 111, 120
перевиконавець 161
передвоєння 167
передчасся 167
перемарафонити 223
перенаголошення 205
переназдогнати 223
перепетлюрити 223
перепідпорядкувати 221
переприватизувати 221
переструктуралізація 152
*переформат 25
*переформатування 25
*переформатувати 25
перечумувати 223
перукар-візажист 139
перукар-модельєр 139
перфоманс 228
першозахоплення 151
першоліговий 219
першоособовий 220
першохристиянськість 151
першсек 172
ПЗУ 224
пивоман 153, 191
пинзеникiвець 156
піар 12, 34, 112, 113, 116, 145, 186, 190, 235, 244, 247, 252, 257, 258, 259, 263
пі-ар 12, 34, 112, 113, 259, 263
ПіАр 235, 247, 259
Пі-Ар 12, 34, 112, 113, 263
піар-агенція 237
піар-акція 13, 113, 264
піар-асистент 264
піар-гороскоп 264
піар-дійство 261
піаристий 260, 261, 264
піарити 13, 113, 223, 257, 261, 263
піаритися 223, 261, 263
піарівець 13, 113, 145, 235, 257, 261, 263
піарівський 13, 113, 247, 261, 264
піар-інтереси 259, 261, 264
піар-кампанія 259, 264

піар-компанія 12, 28, 112, 113, 145, 264
піармен 113, 235, 237, 239, 261, 263
піар-менеджер 113, 237, 264
піарний 26, 113, 261, 264
піарник 13, 113, 235, 247, 259, 261, 263
піарниця 233, 261, 263
піар-прорив 259, 261, 264
піар-простір 258, 264
піар-рішення 113
піар-служба 13, 113, 261, 264
піар-структура 13, 113, 258, 264
піар-технологія 12, 112, 113, 145, 259, 264
піар-фахівець 12, 112, 113, 145, 235, 259, 264
піар-хитрощі 261
піар-хід 13, 113, 259, 264
піарщик 113, 235, 247, 261, 263
піддиктатор 56
підкилимовий 100
підланцюжок 56
підматриця 56
підначальник 56
підпоняття 56
підпорядок 56
підпростір 56
підранг 56
підрівень 56
підсерія 56
підсписок 56
підсуконний 97
підтіло 56
підшар 56
під'ярус 56
*ПіКадор 59
пікетувальник 5
пілотний 24, 25
пін-код 233
піночетизація 3, 154
*піратський 80
післябогданівський 166
післябрежнівський 166
післявідлиговий 166
післяколгоспний 166
післямазепинський 166
післяпутчевий 166
післярадянський 166
післяреферендумний 166
післясигнал 88
післясоюз 88
післясталінський 166
післяхонеккерівський 166
післяхрущовський 166
післяхусейнівський 166
післячорнобиль 88, 166
піца 228
пішкарус 109, 111
платиновий 28
плеєр 16
плейбойськість 172
плейбойчик 16
плеймейкер 16, 21, 35
плей-оф 16, 240
побутсервіс 143
побуттехніка 141, 146
повітроочисник-іонізатор 140
повноформатний 25
*погетьманити 25, 223
подлоягідне 103
поетонім 135
поетонімічний 135
позаакадемічний 165
позабіржовий 165
позаблоковий 165
позагенетичний 165
позадництво 152
позадуховність 152
позаісторизм 152
позалітературний 100
позаліцензійний 165
позаміфологічний 165
позаміфологічність 152
позаполітичний 41, 165
позаправедність 152
позапрезидентський 165
позарадянський 165

позародинний 165
позаурядовий 165
позафракційний 165
позахутірмихайлівський 165
*позитив 191
по-інфантильному 224
по-кучмівськи 224
полікультура 218
полікультурний 218
полікультурність 202, 218
полісимейкер 239
політPR, 13, 113, 247, 265
політPRмен 13, 77, 113, 235, 237, 239, 247, 265
політбомонд 96, 158
політвіагра 96
політдебати 96
політеліта 96
*політзомбування 96
політизація 41, 111, 120, 121
політизований 41, 77, 96
політизування 121
політизувати 41, 77, 96
політизуватися 121
політиканка 59
політикеса 59
політикоцид 111
політикувати 145, 223
політикум 41
політичний PR, 265
політичний піар 265
політично 145
політінвестор 96
політлідер 96
політмейкер 239
політмеценат 96
політновина 96
політолігарх 96
політолігархи 158
політоцид 111
політпапараці 96, 158
політПіАр 113, 247, 265
політсила 96
політструктуризація 96
політтенденція 96
політтехнолог 96
*політформат 25
політчлен 158
по-лукашенківськи 224
польськість 152, 202
*по-манкуртськи 123, 224
по-масольськи 224
по-меценатськи 224
помільйонно 224
*понадпакетний 25
поп-виконавець 189
поп-гурт 189
поп-експансія 189
поп-зірка 189, 200
попіарити 223, 261, 263
попіаритися 261, 263
поп-ікона 189
поп-імідж 185, 192
поп-конкурент 189
поп-концерт 189
попкорн 250
поп-переспіви 189, 200
*поп-рокер 20
поп-спалах 189, 200
поп-співак 189, 200
по-пустовойтенківськи 224
по-ринковому 224
порно 178, 192, 200
порнобабуся 172, 178
порнобізнес 178
порновидовище 178, 199
порнозірка 178
порнофільм 178
порожньокишеньковість 172
посадовець 11, 58
по-совковому 224
по-соросівськи 224
по-спонсорськи 224
поств’єтнамський 165
постгельсінський 165
постелекторальний 73

постзаколотницький 166
постімперський 166
постімпресіонізм 166
постімпресіоніст 166
постімпресіоністичний 166
постімпресіоністка 166
постімпресіоністський 166
постіндустріальний 165
постін'єкційний 165
постінфарктний 165
посткарнавальний 166
постколоніалізм 166
постколоніальний 166
посткомунізм 88
посткомуніст 166
посткомуністичний 166
постконструктивізм 166
постконструктивіст 166
постконструктивістка 166
постконструктивістський 166
посткультівський 166
постлюдський 166
постмінімалізм 166
постмодерний 166
постмодернізм 166
постмодерніст 166
постмодерністка 166
постмодерністський 166
постнатуралізм 166
постнатураліст 166
постнатуралістка 166
постнатуралістський 166
пост-ортодоксально-комуністичний 76
постпанк 166
постперебудова 88
постпліоцен 165
постпутчист 88, 166
пострадянський 204, 225
постсовітський 76
*постсовковий 76
постсоюз 88
постсталінізм 88
постструктуралізм 166
постсучасність 166
посттоталітарний 166
посттравматичний 165
постчорнобиль 88
постчорнобильський 165, 225
постшевченківський 165
постюгославський 165
по-фокінськи 224
пошта-сервіс 143
П-подібний 70
ПР 12, 235
правдомовний 102, 120
правоПохоронці 102
прайс-лист 250
*презентативний 29
*презентаційний 29, 243
*презентація 29, 243, 255
*презентовано 243
*презентувати 29, 243
*презентуючи 243
прес-агенція 238
прес-бар 138, 144
прес-брифінг 138, 144, 238
прес-група 237, 238
прес-зал 238
пресинг 144, 188, 191, 243, 244
пресингування 188
пресингувати 144, 191, 243
прес-клуб 237, 238
прес-менеджер 140
пресолігводидактика 138
пресолінгвіст 138
прес-повідомлення 237, 238
прес-секретар 140, 238
прес-служба 144, 238
престижно-ваговий 204
прес-фільтр 144
прес-фонд 137, 138, 144
прес-фотографія 137, 144
прет-а-порте 228
приапаратити 223
приватизація 103
при-владний 100

привладник 161
приземленіший 47
прикоритник 161
принтер 186, 246
принтерний 186, 191
природосвідомість 151
*прискорення 74
прихватизація 103
проанонсувати 223
провайдер 250
провайдерський 250
провесніння 155
провінціалізація 154
провінціалізуватися 221
програмотворення 153
продавець-консультант 139
прокремлівський 94
прокучмівський 165, 171
проліцензувати 223
пролобіювати 193, 223
промислово-економічний 146
промислово-комунальний 146
промколгосп 146
проморозівський 165, 171
промосковський 165
промотер 252, 253
промоутер 252, 253
промоутеризувати 235, 252
промоутерство 252, 253
промоутерський 252, 253
промоушен 252
промоушин 253
промоушн 252, 253
промоція 253
промпартія 146
промпідприємство 146
промрадгосп 146
проньопрокопівщина 172
пропентагонівський 165
пропіарити 223, 261, 263
пропрезидентськи 165, 224
пропрезидентський 165
пропутінський 165
пропутчівський 165
прореформістський 165
проросійський 165
*прорухівський 165
протест 30, 32
*протестний 30
протиаварійний 84
протидумство 84
протизв'язок 84
протипотік 84
протирух 84
протиспінювач 84
протистаритель 84
протиструм 84
протисупутниковий 84
протисуспільний 84
протиугінний 84
прототипований 225
проукраїнськи 119, 122, 165, 224
проукраїнський 119, 165
проурядовий 165
профгрупа 145
профделегат 145
*профілізація 193
*профільний 26, 27
профнастил 141
профпідготовка 145
профпросування 145
псевдоактивність 169
псевдобіль 169
псевдоблагодійник 169
псевдовпевненість 169
псевдогероїка 168
псевдодемократія 168
псевдодержава 168
псевдоезопівський 169
псевдоеліта 86, 169
псевдоетнічний 86
псевдожиття 86
псевдозамахи 86
псевдозаняття 169
псевдоідеолог 168
псевдоімідж 256

псевдоінтернаціоналіст 86, 169
псевдокриза 168
псевдокритика 169
псевдокультура 168
псевдоліквідатор 169
псевдолітопис 169
псевдомама 169
псевдомитці 86
псевдонаука 87
псевдопатріот 169
псевдопляж 169
псевдо-політтехнологи 86
псевдорай 169
псевдореалізм 168
псевдорелігійний 169, 225
псевдореформа 168, 169
псевдореформатор 169
псевдоринок 169
псевдосоціалізм 169
псевдостагнація 169
псевдосуверенітет 169
псевдосфера 168
психоемоційність 151, 225
психоідеологічний 225
психотехнологічний 225
п'янчук 57
п'ятибальний 207
п'ятизірковий 32
рабчук 17, 56
радіоанонс 174
радіобайка 174, 200
радіовечеря 174, 200
радіодебати 174
радіоефіри 249
радіоефірист 174
радіозвернення 174, 200
радіомандрівка 200
радіоміст 200
радіонарис 199
радіоновини 193, 199, 200
радіопривітання 174, 200
*радіо-сервер 20
радіоспікер 174
радіотаксі 148
радіотехнік-технолог 139
радіофестиваль 174
радіофобія 174
радіохіт 174
радянець 76
радянізатор 173
радянізація 76, 111
радяноідеолог 76
радянофільство 76
радянськість 76
райдержадміністрація 141
ранньоцивілізований 225
ранозагоювальний 225
реалізмоцентричний 225
реанімобіль 179
революціонаризм 76
регіоналізація 191
*резидент 54
*резонансний 26
*резонансовий 26
реінвестація 152
реінвестування 152
реінвестувати 152
реінтегрування 152
реінтегрувати 152
рейв 231
рейвер 231
рейв-клуб 231
рейгангейт 240
*рейдер 244
рейтинг 3, 26, 41, 42, 92, 188, 191, 241, 242, 244
рейтинг-бод 42
рейтинг-каталог 42
рейтинг-лист 241
рейтинговий 42, 188, 241, 244
рейтинговість 42, 188
рейтинговіший 42
рейтингування 42, 152, 188, 242
рейтингувати 188, 191
рейтинг-шоу 42
рекапіталізація 43

рекетнути 222
реклама e-mail, 236
рекламник 235
рекламолог 190
рекламопослуги 143, 199
релігіонер 59
рембудматеріал 146
реміфологізація 151
ремпобуттехніка 146
ренаціоналізація 43
рентген-еквівалент 145
рентгенокардіологія 145
рентгенометалографія 145
реп-зірка 31
репортер-бізнес 138
репрезентативно 224
реприватизація 152, 221
реприватизувати 221
репринт 246
ресоціалізація 152, 221
ресталінізація 43
реструктуризація 152, 154
реструктуризувати 152, 221
реструктурування 152, 154
реструктурувати 152, 154
ретро 4, 173, 175, 192
ретроанекдот 175
ретродійство 175
ретрокінозал 175
ретромандрівка 176
ретромода 175
ретроновина 176, 199
ретроромантичний 225
ретростатистика 175
ретростиль 175
ретрофільм 175
ретрохіт 175
ретрошлягер 175, 192
ретрошоу 181
ретро-шоу 270
реукраїнізація 43, 118
референтний 203
референт-перекладач 140
рибзавод 145
рибінспектор 145
рибінспекція 145
рибнагляд 145
рибовіз 145
рибоохорона 145
рибопошуковий 145
римейк 14, 235, 240, 250
рингтони 30
ринг-тони 30
ринковик 184
ринкоподібний 70, 184
ринкофобія 184
ритмбалетний 181
ритм-енд-блюзовий 225
ритуалізація 111, 120
рідновір 122
рідноокрай 122, 123
ріелтер 257
ріелтерський 257
ріелтор 257
різновитоковий 225
різноджерельний 225
різнорівневий 215
різносортний 215
різнотабірний 225
рімейк 14
рогатіссімо 111
роговенко 57
розбюрократизувати 223
роздержавлення 221
розклонований 249
розклонувати 223, 249
розколгоспнення 154, 221
розмитнити 221
розперетричі 220
розукраїнювати 119, 123
рок 4, 173
рок-аудиторія 188
рок-віолончеліст 20
рок-група 188
рок-гурт 20, 188, 189
*рокер 19, 20, 188, 190

*рокерський 20
рок-журнал 20
рок-інтернаціонал 20
рок-клуб 188
рок-маніфестація 20
рок-музика 20, 188
рок-музикант 188, 192
рок-н-рол 188
рок-обгортка 20
рок-олімп 20
роксоланоманія 156
рок-співак 188, 189, 200
рок-університети 20, 106
рок-фестиваль 20
рок-хіт 20
роледром 192
росіїзація 99
російськомовний 225
Рунет 17, 35, 114
русскоматерящиеся 91
русскомолчащая 91
русскость 78
савлохівець 156
сайт 251
сакралізація 111, 120
салон-виставка 224
самвидав 99
саміт 240
самоапробація 136
самовигоряння 154
самовименшення 152
самовиявність 202, 205
самовіднайдення 136
самовідповідальність 151, 225
самовідтворення 179
самовтеча 154
самозаборона 136
самозахищеність 152
самозвеличення 154, 179
самозникання 154
самознищуватися 155
самозроджений 136, 225
самоідентифікація 136, 202, 203, 205
самоідентичність 152
самоімітаторство 152
самоліквідуватися 155, 179
самолітографія 179
самонадійливий 136
самонаклепницький 225
самонакручування 152
самонародження 136
самонеповага 154, 179
самообпльовування 154, 179
самоозначення 136
самоокреслення 136
самоорганізація 205
самоототожнюватися 155
самооцінність 152
самоошукування 152, 154, 179
самопоневолення 136
*самопрезентація 3, 154, 179
самопроникний 136, 225
самореалізація 136
саморозвінчання 154, 179
саморозпускатися 155
саморозпуститися 179
саморуйнація 154, 179
самостимульований 136, 225
самостійник 77, 122
самостійництво 77
самостійницький 77
самостійнодержавницький 77
самостратифікуватися 155, 179
самостримування 154
самоусвідомленість 152, 225
самоформування 136
самоянголізація 99, 152
сандвіч 250
сантехзварювальний 225
сантехзварювання 141, 227
сантехроботи 141, 227
сантехсервіс 143
*саркофаг 25, 78
саунд 250
саундпродюсер 250
саундтрек 250

саунд-трек 250
сахергейт 240
свій-у-дошку-хлопець 102
світекономіка 146
світлина 238
світлове перо 236
світлоефект 141
світлооформлення 141
світлостимуляція 148
світлохудожній 141
світляр 238
світотворення 111
світсистемний 146
своєособливість 202
святописці 102
святотворення 111
СДПУ(о), 141
СДПУ(о)кнутися 101
себебачення 201, 202, 205
сейшенити 111, 120
секретар-офіс-менеджер 139, 224
секретар-референт 140
сексапільний 146, 185
секс-бізнес 185
сексгейт 240
секс-гейт 185, 192
секс-культура 185
секс-меншина 186
сексолог 146
сексологічний 146, 185
сексопатологічний 146, 185
сексопослуги 199
секс-перевертень 186, 200
секс-послуги 186
секс-рабиня 186, 193, 200
сексработоргівля 200
секс-работоргівля 186
секс-символ 186
секс-туризм 186, 192
секс-фільм 146, 185
секс-шоу 146, 185
сек'юриті 244
селянськість 152
семибальний 207
семивічний 220
семигори 220
семипіксельний 219
семипроміння 220
сербізація 121, 155
сервак 229, 251
*сервер 3, 19, 116, 229, 250
серводвигун 191, 200
сеулгейт 240
символікосюжетний 225
симоненківець 156
симплекс-крок 146
симплекс-метод 146
симплекс-множник 146
симплексний 146
симплекс-таблиця 146
*сингл 14, 19, 20, 241
*сингловий 20, 241
синхрон 191
ситком 14
сільгоспавіація 146
сільгоспакадемія 146
сільгоспкооперація 146
сільгоспнаука 146
сільгосппідприємство 146
сільгосппродукти 146
сільгосптехнікум 146, 149
сільгоспшкола 149
сімсотп'ятдесятирічний 216
*сінгл 14, 19
сірий піар 244
сітком 13, 14
*СІЧ 104
*сканер 186
скейт 231
скейтборд 231, 240
скейт-борд 186
скейтбордист 186, 190
скейтбордовий 186, 191
скейтер 231
скейтист 231
скейтодром 186, 231

склокераміт 150
склокерамічний 150
склокристаніт 150
склонувати 41, 42, 112, 223, 249
скотч 250
скринінг 186
скрининговий 187
сленг-мова 225
сленг-ряд 225
сленг-синонім 225
слоган 37
слоганотворення 111
слоганотворчість 37
слоганоутворення 37
слухопротезування 151
*СМЕРкатися 101
смс-ка 15
смс-повідомлення 15
снобомовний 111, 120
собітотожний 225
соборизація 155
совєтофілія 76
совєтчина 76
*совковий 76
*совок 76
сонцелет 155
сонцемобіль 179, 192, 200
*сотовий 29
соціограма 134
соціоекономічний 135
соціокультура 135
соціокультурний 135, 144, 202
соціолект 135
соціологоподібний 70
соціометричний 135
соціометрія 135
соціоприродний 135
соціосфера 135
соціоцентричний 135
соціоцид 111
спагеті 228
спа-догляд 181
спа-манікюр 181
спа-масаж 181
спа-процедури 181
спа-салон 181
спа-центр 181, 191
спектросенситометрія 193
спецавто 144, 199
спецавтотранспорт 144, 199
спецагент 144, 199
спецвідрядження , 144, 199
спецгрупа 144
спецзаклад 144, 199
спецлітература 144, 199
спецмедслужба 144, 199
спецмікроінструментарій 141
спецпризначення 144, 199
спецпроект 99
спецслужба 144, 199
спецсталь 144
спецсховище 199
спецтехнологія 144, 199
спецформа 144, 199
спиртоводний 195
співдружнізація 154
спікеріада 154, 156
спікерувати 223
спілчаноподібний 69
споневірений 112
спонсоризація 111, 120, 152, 191
спонсорування 152
спонсорувати 223
спортбаза 143
спортгра 144
спортивно-біговий 143
спортивно-мисливський 143
спортивно-оздоровчий 143
спортивно-технічний 143
спортивно-трудовий 143
спортивно-туристський 143
спорткомплекс 144
спорторганізатор 144
спортролер 144
спортсайт 251
спортсекція 144

спрайт 250
СС-мен 239, 260
стаканерія 111
сталінізація 4, 155
*СТАРість 59
старокомуніст 167
старономенклатурник 167
*стартовий 26
стартонути 222, 257
степ-аеробіка 141
степ-шоу 181, 270
стервер 229, 251
стереозображення 198
стереопрогравач 197
стереофотографування 198
*стиліст 24, 108
*стиліст-візажист 139
стипендист 59
*стільниковий 29
стіноруйнування 151
стобарвність 220
стоболісний 220
стоваріантність 220
стовеслий 220
стоглобальний 220
стоголово 220
стоголосо 220
стодвадцятиміліметровий 216
стодвадцятип'ятиміліметровий 209, 216
стодзвонний 220
стоднівка 221
стожаління 220
стожил 220
стожурба 220
стозлотопелюстки 220
стоколірний 220
стоколірно 220
стокорінно 220
стокрилатий 220
стокрилля 220
стокрило 220
стокрис 220
стомовний 220
стомовно 220
стопричинно 220
сторінка 236
сторозгублений 220
сторозпроклятий 220
сторозтерзаний 220, 222
сторозтерзаність 220
стосил 220
стосило 223
стотисячноповторювальний 220
стофарий 220
стохвилий 220
стрес-реакція 146
стрес-фактор 146
стриптизерка 191
стриптиз-шоу 270
структуралізація 152
структуризація 154
структурування 154
структурувати 154
студія-дизайн 255
суверенізація 154, 191
суверенізуватися 154, 221, 223
сугестивномістичний 225
суперавтомобіль 36
супераеродинамічний 159
суперактуальний 159
суперакція 159, 170
суператлет 88
супербаба 111
супербагатий 170
супербагатій 159
супербій 88
супербойовик 36
супербомбардувальник 159
супервагон 88, 159
суперважковик 159
супервикид 88, 159
супервинахідливий 159
супергармонійний 159
супергенератор 36
супергігант 159

супергра 88, 159, 161, 170
супергравець 159
супергросмейстер 159
супердержава 36, 159
супердешевий 159
супердиво 100
супер-Динамо 159
супердитина 159
супердівка 100
супердід 100
супердійство 39, 99
супердіти 100
супердорогий 159
супердякувати 111
супердякую 100
суперелегантний 159
супер-ЕОМ 159
суперетнічний 204
суперефектний 159
супержінка 36, 88
суперзбитковий 159, 170
суперзбитковість 170
суперзброя 159
суперзірка 36, 89
суперзлодюга 88, 111, 159
суперіконоскоп 36
суперінспекція 159
суперкарго 36
суперклуб 159
суперключ 36
суперкоманда 159
суперкомп'ютер 159
суперконтроль 159
суперкоректність 159, 170
суперкрасень 88, 111, 159, 170
суперлайнер 159
суперліга 159
суперлідер 159
суперлікувальний 159
суперлояльний 159
супермалий 159
супермалюк 111, 159, 170
супермарафон 159
супер-Маріо 159
супермаркет 88, 244
супермашина 159
супермен 260
супермісто 36
супермобільний 159
супермодель 28, 89, 159
супермодельний 159
супермодерний 159
супермодерновий 159
супермодний 159
суперможливості 159
супермонополія 159
супернадумова 160
супернарод 36
супернезвичайний 159
супернизький 159
суперобладнання 159
суперобласть 36
суперолейна 160
суперпарабола 36
суперпараболічний 36
суперпарадоксальний 159
суперпартія 75
суперпатріот 122, 159
суперперспектива 159
суперпідлий 159
суперподарунок 170
суперполітизація 41, 159, 170
суперполітичний 159
суперпотуга 159
суперпрестижний 159
суперприватизація 159
суперприємний 159
суперпринциповий 159
супер-пупер-літак 88
суперракета 36
суперролер 159
суперсекретний 159
суперскладний 159
суперспекулянт 159
суперстабільний 159
суперстислість 159

суперстійкий 159
суперсучасний 159
суперталановитий 159
супертоматний 160
супертонкий 159, 161
супертраулер 159
супертурнір 159
суперфантастичний 159
суперфініш 36
суперфінішер 36
суперфінішування 36
суперфінішувати 36
суперфутбол 159
суперцнотливий 88
супершвидкий 159
супер'ядро 36
супер'яхта 159
суржикоїнець 18, 101, 118, 122
суржикомовний 122
суржиконосій 122
суркісизація 4, 121, 155, 171
суші-бар 191
сфайлувати 112
сюди-тудинство 102
табуїзація 154
тамвидав 99
тарганоподібний 69
тарифоутворення 148, 151
таропакувальний 194
ТБ розчарування 172
ТБ-новини 248
ТБ-продукт 248
ТБ-простір 248
ТВ-артний 248
твердосердно 224
тебевидав 99
текст-типологічний 225
телеапаратура 182
телебізнес 248, 261, 267
телебізнесмен 182
телебіржа 182
телебос 182
телебум 182
телевежа 142, 182
*телеверсія 248
телевидовище 182, 199
телевитівник 248
телевідеоремонт 134, 193
телевізійно-навчальний 182
телегазета 182
телегеніст 143
телеглядачка 182
телеграфіст 182, 226
теледебати 142, 248
теледизайнер 255
теледиктор 142, 182
теледипломант 182
теледискусія 142
теледіва 248
теледоступ 142
телеекранізація 142, 182
телеестрада 182
телеефір 248
телеефіри 249
тележурналіст 182
тележурналістка 182
телезвернення 142, 200
телезірка 31
телезнаменитість 142
телеін'єкція 182
телеінформація 248
телеканал 142
телекомітет 182
телекомпанія 142, 182
телекомунікаційний 142, 202
телекомунікація 142
телеконференція 182
телеконцерт 142, 182
телекореспондент 142, 182
телекорпорація 182
телелюбитель 142, 182, 193, 200
телемагазин 134, 182
телемайстер 182
телемарафон 142
телемармиза 111
телемило 248

телемистецтво 142, 182
телемікс 182
телеміленіум 182
телеміст 142, 182, 200
теленовини 248
телеогляд 142, 182, 199
телеоглядач 200
телеоглядачка 200
телеоператор 182, 190
телеперешкоди 182, 199
телепоголоска 99, 111
телепокійник 248
телеполеміст 143
телеполітик 182
телепрограма 182, 193
телепродукт 134, 248
телепростір 138, 248
телерадіокомпанія 142
телерадіокомплекс 142, 182
телерадіопрограма 142, 182
телерадіопроект 134
телереклама 142, 182
телеремонт 134, 193
телерепортер 142, 182
телеринок 248
телесервіс 143
телесеріал 182
телеслужба 134
телеспектакль 182
телеспілкування 182
телесценарій 182
телесюжет 134
телетеатр 142, 182
телетранслятор 142
телетуфта 182
телеурок 182, 200
телефакс 182
телефакс 254
*телеформат 25, 248
телефорум 182
телехроніка 182
телешоу 142, 182, 270
телешоумен 182
*тендер 22
тепгейт 236, 240
тепер-шок 186
теплошумоізоляція 151, 193
термозберігальний 141
термоматеріал 141
термосумка 141, 224
тест-смуга 138
тетчеризм 156
техвиконання 143
технар 143
технізований 143
технік-електромеханік 143
технік-конструктор 139
технік-радіолог 139, 143, 224
технік-технолог 139
техніст 143
технократизм 143, 152
технократичний 141, 143
технологізація 143
технологічність 143
технопарк 141, 143
технополіс 143
технотронний 143
технотронність 143
технофобія 143, 192
техучилище 143
тинейджер 235
тисячоватний 215
тисячоградусний 215
титуломан 154
тифлодрукування 145
тінейджер 235
*тінізація 3, 43, 99, 111, 120, 151, 154
*тіньовизація 43, 155
*тіньовий 80
товстожурнальний 225
ток-шоу 181, 192, 240, 270
толінг 186
толінгер 187
толінговий 187
топ 240, 250
*топ-модель 28, 89, 240

топ-новина 89
топовий 244
торфисько 195
торфобетонний 195
торфоукладальник 196
торфоукладальниця 196
торфоукладач 196
торф'яно-рослинний 196
травмотропізм 145
травмпункт 145
трансексуалізм 146
транскультурація 151
трастовизація 155
трастовик 190
третьоліговий 220
третьохвильовий 220
три-вектор 219
тримільйонний 215
тритисячний 215
трьохсотка 221
трьохсотпудовий 207
трьохсоттисячний 215
тузлитися 101
туманопускач 172
турагенція 145
турменеджер 141
турпакет 145
турпоїзд 145
турпутівка 145
турфірма 145
тусівка 30
тусівковий 23
тюнінг 186
у форматі 26
УБОЗ 141, 224
убозівець 141
увзаємнити 223
увзаємозалежнити 223
угодотворення 111, 153
уелегантнити 221
уерпіст 141
узалежнити 223
указотворення 153
уклонист 41
уконституювати 205
укоріненість 151
укравіація 118
українікум 111, 118
українішати 119, 122, 221
українний 118
українно 118, 122
україновиховання 119, 122
україножер 119
україножерство 122
україножерський 119, 122
українознавець 78, 119
українознавство 78
українозневажець 119, 122
україноїд 111, 118, 122
україноканадець 119
українолог 119
україноментальний 119
україноментальність 119, 122
україномовний 78, 90, 102, 118, 120, 122
українонемовний 90, 118, 119, 122
українонависництво 119, 122
українонімий 90, 118, 119, 122
українорозбудова 119, 122
українотворення 111, 119, 122
українотворчий 119, 225
україноцентризм 119, 122
україноцид 111, 119, 123
україночитний 90, 118, 119, 122
українство 78, 118
українськість 118, 122, 152, 202, 204
українськомовний 78, 90, 118
українчик 118
українчук 17, 56, 118, 122
україня 118
укрбойовик 118
укрдержінстанція 118
укрдетектив 118
укрінжбат 118
укрміщанія 118
Укрнет 17, 35, 114
укрполбат 118
укрпрофоздоровниця 141

укррок 21, 118
укрстановище 118
ультраколоніаліст 160
ультраконсервативний 160
ультраліберальний 170
ультрамарафон 161
ультранаціональний 160
ультранепопулярний 161
ультрапатріот 122
ультрарадикал 160, 170
ультрарадикальний 170
ультрарасист 160, 170
ультрареакціонер 160
ультраринковий 161
ультрасіоніст 160
ультрахолодний 170
унезалежнити 223
унезалежнитися 122
університетизація 151
уніпринт 246
уотергейт 156, 235, 240
урангейт 240
УРП 141
урухомити 223
усамостійнення 122
усамостійнити 122
усвідомлювальний 205
успіхолог 190
устабілізувати 223
УТ-гейт 240
утисячократ 220
утрадиційнений 205
утрадиційненість 202, 205, 206
утрадиційнювати 205
уфолог 190
уявно-змодельований 205
факс 254
факсів 254
факс-модем 254
факсонути 222, 254
факсувати 223, 254
факторинг 186
факторинговий 186
фальшивобілетник 169
фальшиво-простий 169
фан 143, 191
фанат 191
фанероман 154
фанероманія 153
фан-клуб 143
фан-фест 13
фаст-фуд 250
федерал 191
фентезі 22
феритовмісний 195
феритоутворення 195
фермер-бізнесмен 260, 261, 266
фермеризація 154
фермеризувати 154
фермерувати 154
фестиваль-конкурс 140
фіґвам 104
філологиня 59
фільммейкер 35, 239
фільмовиробник 35
фільтротримач 195
фінляндизація 155
фірмонім 135
фітнес-клас 137
фітнес-клуб 137, 191
фітнес-центр 137
фітоалевроцелітовий 176
фітоаплікація 177
фітобальнеолікування 177, 193, 200
фітобар 191
фіто-бар 177
фітобій 177, 200
фітобіогенний 176
фітобіолог 139, 177
фітобіонти 177
фітовірусолог 139, 177
фітовірусологія 177
фітоглобулін 177
фітограма 177
фітодизайн 137, 255
фіто-дизайн 255
фітодизайнер 139
фітозал 177

фітоімунітет 177
фітоімунолог 139, 177
фітоімунологія 177
фітоклуб 191
фіто-клуб 177
фітокосметолог 139
фітол 177
фітоліки 177, 200
фітолікування 177, 193, 200
фітоорганічний 176
фітопатолог 139, 177
фітопрепарат 177
фітостратиграфія 177
фітосфера 177
фітотерапевт 139, 177, 190
фітотоксичний 176
фітофактор 177
фітохром 177
флеш-інтерв'ю 138
фольк-арт-джаз-рок 189
фольклороїдний 102
фольклорофільство 152
фольк-шоу-гурт 138
фонд-клон 42
*формат 25, 35, 38
фотогурман 174
фотоелектрогенератор 193
фотолистівка 174, 200
фотомедальйон 174
фотометрування 226
*фотомодель 28, 174
фотопослуги 143, 199
фоторобот 174
фотостимуляція 148
фототехнологія 135
фотохіміотерапія 193
франчайзер 21, 22
франчайзинг 21, 22, 250
франчайзі 21
франчайзний 21
франшизіар 21, 22
франшизіат 21, 22
Фринет 17, 35, 114
фронтмен 239
*ФУЖЕР 104
фуршетити 111, 120
футболізація 3, 151, 257
футболіти 257
футболітика 257
футболофіл 154, 191
Футболштрасе 99
футуроцид 111
ф'ючерс 240
ф'ючерсний 240
хабародавець 172
хай-віп 248
Хай-віп 89
хакер 235
хапайкліщенко 57
хард-рок 21, 189
харизматичний 191
хітмейкер 16, 35, 239
хітовий 191
*хіт-сингл 14, 20, 241
хлористо-похідний 195
хлористо-срібляний 195
хлоробромосрібляний 195
хлорофітотерапія 135, 225
хлорпохідний 194
*холдинг 186, 246, 252
*холдинг компані 246, 252
*холдинговий 186, 246
хоспіс 250
хостинг-провайдер 250
Х-пансія 104
художник-дизайнер 255
*хуторянець 122
*хуторянин 122
*хуторянство 122
*хуторянськість 122
цементопровід 195
цементоутворення 195
цивіл 246
цьогоріч 11
чайнворд 17
частки-радикали 140
чат 250
чатитися 250

чиновизначальний 225
*чистий 78
чізбургер 250
чільник 11
чоботищенко 56
чорний піар 244, 265
*чорнобилець 78
*чорнобилізація 153, 154, 155
*чорнобилізувати 153
*чорнобильський 78
чорнопіарівець 13, 113, 117, 235, 265
чорнявич 57
чотирибальний 207
чухраїнець 118
*шароварник 122
*шароварництво 167
*шароварність 151
*шароварщина 122, 151
шевоманія 156
шекспіроман 154
шекспіроманія 153
шифроворд 17
*шістдесятник 78
*шістдесятництво 78
шістнадцятиповерховий 207
шістсотміліметровий 216
шлаковидалення 196
шлаковидаляч 196
шлаковідстійник 196
шлакодробарка 196
шлакозмивний 196
шлаколитий 196
шлакопемза 196
шлакоприймач 196
шлакопровід 196
шлакосховище 196
шламовидалення 195
шламозбірник 195
шламоутворення 195
шліфмашина 141, 224
шовінофренік 54, 103, 123
шоківний 186
шокотерапія 186
шоп 244
шоу 240, 262, 269
шоу-балет 181, 269
шоубалетний 181
шоу-біз 246, 266, 269
шоу-бізнес 240, 246, 262, 267, 269
шоу-бізнес-клуб 267
шоу-бізнесовий 267, 269
шоу-бізовий 267, 269
шоувидовище 199
шоу-зірка 181, 200, 269
шоу-імперія 270
шоу-комплекс 270
шоу-матч 181, 270
шоумен 181, 239, 260, 262
шоу-мен 270
шоу-передача 181, 199, 270
шоу-програма 181, 270
шоу-продовження 181, 270
шоу-простір 181, 200, 270
шоу-ринковий 270
шоу-ринок 270
шоу-турнір 181, 270
шпигуноманія 153
шприц-машина 146, 224
штірліцеподібний 69, 102
штори-жалюзі 140
штрихкод 224
штрихкодування 224
штурвалити 223
*штурмовик 244
щодеколишник 102
Экс 100
Эксик 100
э-мейл 44
югославізація 3, 155
юрист-міжнародник 140
юрист-правознавець 140
Юхимгейт 111, 156
юхимізація 155
якоїзволитенаціональності 54, 102, 122
*яничар 54
*яничарство 78, 123

РЕЗЮМЕ

Изменения в жизни общества, социодинамика, закономерно вызывают изменения в системе языка и способах его функционирования – лингводинамику. Целью предлагаемой вниманию читателей монографии является обобщение многолетнего опыта изучения динамических процессов в современном украинском языке, накопленного в отделе структурно-математической лингвистики Института языковедения им.А.А.Потебни Национальной академии наук Украины. Объектом анализа избран украинский лексикон как та составляющая языковой системы, которая оперативно реагирует на новые потребности и вкусы общества, изменения в разных сферах его жизни. Лексикон наиболее полно и разносторонне отражает связь лингво- и социодинамики. Источником материала для анализа послужили тексты разных функциональных стилей (публицистического, научного, художественного, официально-делового), а также общеупотребительные и специальные словари украинского языка, вышедшие в свет после провозглашения независимости Украины в 1991 г.

Монография состоит из краткого предисловия, обосновывающего актуальность и основную концепцию исследования, двух разделов и индекса использованных в ней новых слов. Индекс насчитывает 4203 единицы с возможными вариантами написания. Авторы привлекают к анализу все типы новых номинаций, предлагая следующую их классификацию: 1) <u>новообразования</u> (укр. *новотвори*) – слова, образованные с помощью тех или иных формальных средств в системе украинского языка как от исконных, так и от заимствованных основ, напр.: *податківець, державобудування, коаліціонер*; 2) новые значения слов (неосемантизмы, укр. *неосемантизми*) наподобие *номінація* «выдвижение кандидатов на награду», *трейлер* «сообщение, рекламный ролик» или *вікно* «часть экрана дисплея» и 3) новые заимствования (неозаимствования, укр. *неозапозичення*) в разных формах их адаптации к системе украинского языка (транслитерация, транскрипция, калька, вкрапление), напр.: *e-mail/имейл/емейл/імейл/мейл/електронна пошта* или *пілотний* в значении «пробный, экспериментальный».

В первом разделе – «Тенденции обновления современного украинского лексикона» – рассмотрены активные, продуктивные и стабильные в течение исследуемого отрезка времени изменения в составе и способах функционирования номинационного корпуса украинского языка. Именно такие изменения приобретают статус тенденций обновления лексикона. Их результаты – конкретные новые номинации –

проанализированы в рамках общих тенденций развития современных славянских языков: интернационализация/национализация, интеллектуализация/демократизация, генерализация семантики/семантико-функциональная дифференциация номинаций, экономия средств номинации/детализация формы и/или семантики номинации. Проявления общих и частных тенденций обновления украинского лексикона исследованы преимущественно на материале языка современной украинской газетно-журнальной публицистики (традиционной и электронной). Публицистика благодаря своим коммуникативно-прагматическим установкам дает наиболее показательный портрет современной украинской языковой деятельности во всем многообразии ее проявлений. Как итог анализа лексико-словообразовательных инноваций в разделе предложен проект создания неологических словарей разных типов.

Второй раздел – «Роль словообразования в современной украинской номинации» – посвящен анализу категорий и разрядов новых производных слов в современном украинском языке, установлению факторов, способствующих стабильности уже имеющихся и формированию новых словообразовательных ресурсов украинского языка. Показано взаимовлияние разных функциональных стилей языка, способствующее, с одной стороны, его дальнейшей интеллектуализации, а с другой, – усилению эмотивности языка, его суггестивных возможностей. Изучение новообразований убедительно доказывает сохранение ведущей роли словообразования в украиноязычной номинации, стабильность и активизацию ее собственных словообразовательных ресурсов.

Предложенный в монографии теоретический и методико-процедурный аппарат изучения лексико-словообразовательных инноваций может быть использован в исследовании других типов языковых инноваций: грамматических (морфологических и синтаксических), стилистических, орфографических, орфоэпических, что, без сомнения, поспособствует его верификации, уточнению и расширению.

SUMMARY

Changes in the social life and sociodynamics naturally lead to trigger changes in the system of language and ways of its functioning – linguodynamics. The purpose of this monograph is to highlight the basics of the long-term experience of studying dynamic processes in modern Ukrainian, accumulated by the Department of structural mathematical linguistics of O.O. Potebnia Linguistics Institute, the National Academy of Sciences of Ukraine. The Ukrainian lexicon serves the object of the analysis as a component of linguistic system, which most operatively reacts to new social requirements, tastes and changes in various spheres of social life. The lexicon reflects the correlation with lingvo – and sociodynamics in the most versatile way. The material of the analysis represents the texts of various functional styles (publicistic, scientific, artistic, official business), and also the commonly used special dictionaries of the Ukrainian language published after the declaration of independence of Ukraine in 1991.

The monograph consists of the short preface providing the actuality and the key concept of research, two chapters and the index of new words. The index comprises 4203 units alongside with the possible variants of their spelling. The authors analyze all types of new nominations, suggesting the following classification: 1) new coinages (Ukr. *новотвори*), i.e. the words built up on the basis of various formal means within the Ukrainian language system, both from the original, and from the borrowed stems, e.g.: *податківець, державобудування, коаліціонер*; 2) new meanings of words (neosemantyzm, Ukr. *неосемантизми*) like *номінація* «nomination of candidates to award», *трейлер* «a message, movies preview trailer» or *вікно* «a part of display» and 3) new loanwords (borrowings, Ukr. *неозапозичення*) in different forms of their adaptation to the Ukrainian language system (transliteration, transcription, calque, inclusion), e.g.: *e-mail/имейл/емейл/імейл/мейл/електронна пошта* or *пілотний* in the meaning «test, experiment».

Chapter 1 «The Trends of the Modern Ukrainian Lexicon Updating» deals with the active, productive and sustainable changes during the investigated period and the ways of the nomination corpus functioning in Ukrainian. It is such changes that acquire the status of the lexicon updating trends. Their results, being specific new nominations, have been analyzed within the framework of the developmental trends of the Modern Slavic languages: internationalisation/nationalization, intellectualization/democratization, semantics generalisation /semantic-functional differentiation of nominations, nomination means of economy/detailization, elaboration of the form and/or semantics of

nomination. The displayed general and individual trends of the Ukrainian lexicon updating have been in effect investigated in the language of the modern Ukrainian publicistic style (paper and electronic). Due to its pragmatic and communicative functions the publicistic language provides the most genuine reflection of Modern Ukrainian in all its varieties. The project of multifunctional new words dictionaries has been proposed as the outcome of the analysis of lexical and word forming innovations.

Chapter 2 «The Role of Word-Formation in the Modern Ukrainian Nomination» is dedicated to the analysis of categories and classes of new derivatives, the determination the factors maintaining the existing and new formative resources in Modern Ukrainian. The authors demonstrated the liason of various functional lexical styles of the language promoting, on the one hand, its further intellectualization, and on the other, strengthening language emotivity and its inferring potential. The study of new words has convincingly proved the leading role of word-formation in the Ukrainophone nomination, its stability and activation of its own word-forming resources.

The proposed theoretical and methodological instruments of the study of lexical word-forming innovations may be employed in the investigation of other types of linguistic innovations: grammatical (morphological and syntactic), stylistic, spelling, orthoepic, all of them serving for its further verification, specification and expansion.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 3

ТЕНДЕНЦІЇ ОНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛЕКСИКОНУ 6
І. 1. Роль публіцистики в оновленні українського лексикону 6
І. 2. Типи мовних інновацій. Різновиди лексичних інновацій 9
І. 3. Активність інноваційних процесів у різних функціональних стилях мови 35
І. 4. Динаміка лексичної та словотвірної норми мови 49
І. 5. Конкурування варіантних номінацій: критерії переваг 60
І. 6. Тенденції активізації/пасивізації лексики в публіцистичному тексті 74
І. 7. Динаміка україномовної категоризації світу та її вияви в новій лексиці 79
І. 8. Нові контексти вживання як основа творення неосемантизмів: «сполучені посудини» лексикону 91
І. 9. Ігрова стихія в мовній практиці публіцистів. 97
І. 10. Підходи до лексикографічного моделювання мовної динаміки. Типологія неологічних словників 106
Джерела ілюстративного матеріалу 124
Література 126

РОЛЬ СЛОВОТВОРЕННЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ НОМІНАЦІЇ 134
ІІ. 1. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови 134
ІІ. 2. Інтелектуалізація української літературної мови і зростання її емоційно-оцінної лексики 151
ІІ. 3. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській мові. 173
ІІ. 4. Гібридизація слів як захисний механізм мови 194
ІІ. 5. Неологізми в аспекті частиномовної належності 200
ІІ. 6. Неологізми в семантичних полях ад’єктивної лексики . . . 201
ІІ. 7. Семантичні ад’єктивні поля зі значенням кількості та інших параметричних вимірів 206
ІІ. 8. Дієслівні новотвори у сучасній українській мові 221

ІІ. 9. Прислівники-неологізми 223
ІІ. 10. Частиномовна належність неологізмів-композитів та юкстапозитів у сучасній українській мові 224
ІІ. 11. Нові тенденції адаптування іншомовної лексики 227
ІІ. 12. Словотворча активність неозапозичень 245
Додаток. Словотвірні гнізда, мотивовані неозапозиченнями . . . 262
Словники 271
Джерела ілюстративного матеріалу 272
Література 273

ІНДЕКС НОВИХ СЛІВ 279

Ніна Федорівна Клименко
Євгенія Анатоліївна Карпіловська
Лариса Павлівна Кислюк

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЛЕКСИКОНІ

Монографія

Редагування авторське

Підписано до друку:
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».
Обл.-вид. арк. 24,39. Ум.-друк. Арк.. 19,53 Наклад 300 прим. Зам. № 978.

Видавничий Дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
04080, м. Київ, а/с 41
тел./факс: (044) 238-64-47; 238-64-49